

საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის
სამართლისა და საერთაშორისო ურთიერთობების ფაკულტეტი

Georgian Technical University
Faculty of Law and International Relations

ISSN 1512-1305

საერთაშორისო რეფერირებადი
სამეცნიერო-პრაქტიკული ჟურნალი

„თემიდა“

International Referential Scientific Practical
Journal
“Temida”

№20 (22) -2024

№21 (23) -2024

*ჟურნალი ეძღვნება სტუ-ის
სამართლისა და საერთაშორისო ურთიერთობების
ფაკულტეტის დეკანის, პროფესორ
ირაკლი გაბისონიას 50 წლის იუბილეს!*

*The journal is dedicated to the
50th anniversary of Professor Irakli Gabisonia,
Dean of the Faculty of Law and International
Relations at the Georgian Technical University!*

Tbilisi -2024

საერთაშორისო რეფერირებადი სამეცნიერო-პრაქტიკული ჟურნალი „თემიდა“ 2018 წლიდან ფუნქციონირებს საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის სამართლისა და საერთაშორისო ურთიერთობების ფაკულტეტის ბაზაზე.

ჟურნალ „თემიდას“-ს მთავარი რედაქტორი:

- პროფესორი ირაკლი გაბისონია

სარედაქციო კოლეგია:

- დავით გურგენიძე - აკადემიკოსი;
- კარლო კოპალიანი - პროფესორი;
- ირაკლი გაბისონია - პროფესორი;
- ჯემალ გაბელია - პროფესორი;
- სოფო მიდელაშვილი - პროფესორი;
- ჯემალ ჯანაშია - პროფესორი;
- ნინო ნიშნიანძე - პროფესორი;
- ციალა გლოველი - პროფესორი;
- იოსებ ბაჩიაშვილი- პროფესორი, სამართლის დოქტორი, სახელმწიფოსა და სამართლის კვლევის ეროვნული ცენტრის დირექტორი;
- ქეთევან ქოქრაშვილი - პროფესორი;
- ზაზა რუხაძე - პროფესორი;
- ქეთევან ჯინჭარაძე - პროფესორი;
- ელიკო წიკლაური-ლამიხი, საერთაშორისო სისხლის სამართლის მაქსპლანკის კვლევითი ინსტიტუტის პროფესორი;
- ჰანს იორგ ალბრეხტი, საერთაშორისო სისხლის სამართლის მაქს პლანკის კვლევითი ინსტიტუტის პროფესორი;
- ქეთევან მჭედლიშვილი-ჰედრიხი, პროფესორი, გერმანიის იენის უნივერსიტეტი;
- ნატო ტაბუცაძე, პროფესორი, საფრანგეთის დიჟონის უმაღლესი სასამართლოს ექსპერტი;

- ალექსანდრე ტალიაშვილი - პროფესორი;
 - მარიამ ჯიქია - პროფესორი;
 - მამუკა ბერიაშვილი - პროფესორი;
 - მირანდა გურგენიძე - ასოცირებული პროფესორი;
 - სოფიო დემეტრაშვილი - ასოცირებული პროფესორი;
 - ალექსანდრე ჩხიტაური - ასოცირებული პროფესორი;
 - იანეს გრანცი - სლოვენის ლუბლიანას უნივერსიტეტის პროფესორი;
 - პეტერ იურგენ გრაფი - პროფესორი, გერმანიის უზენაესი სასამართლოს სისხლის სამართლის სენატის თავმჯდომარის მოადგილე;
 - გაბრიელე ნატალიზია - რომის ლინქ-ქამფუს უნივერსიტეტის პროფესორი;
 - ანდრეა კარტენი - რომის ლა საპიენცას უნივერსიტეტის პროფესორი;
 - ნენო გაბელია - რომის ლა საპიენცას უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი;
 - რომინა გურაში - რომის ლა საპიენცას უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი;
- ტექნიკური რედაქტორი:
- თამარ ბარამია-საერთაშორისო ურთიერთობების დოქტორი.

თარგმანი:

ეკა რუსიშვილი

ჟურნალი გამოცემულია საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის სამართლისა და საერთაშორისო ურთიერთობების ფაკულტეტის მხარდაჭერით

©ავტორები

©სამართლისა და საერთაშორისო ურთიერთობების ფაკულტეტი

International Referential Scientific Practical Journal „Temida“ has been operating since 2018 at the Technical University of Georgia on the basis of the Faculty of Law and International Relations

Editor-in-chief of the journal "Temida"

- Professor Irakli Gabisonia

Editorial board:

- Davit Gurgenidze - academician;
- Karlo Kopaliani - professor;
- Irakli Gabisonia - professor;
- Jemal Gabelia - professor;
- Sofo Midelashvili - professor;
- Jemal Janashia - professor;
- Nino Nishnianidze - professor;
- Tsiala Gloveli - professor;
- Ioseb Bachiasvili – Professor, Doctor of Law, Director of the National Center for Research on State and Law;
- Ketevan Kokrashvili - professor;
- Zaza Rukhadze - professor;
- Ketevan Jincharadze - professor;
- Eliko Tsiklauri-Lamikh - professor of the Max Planck Research Institute of International Criminal Law;
- Hans Jörg Albrecht - professor at the Max Planck Research Institute for International Criminal Law;
- Ketevan Mchedlishvili-Heidrich, professor, University of Jena, Germany;
- Nato Tabutsadze - professor, expert of the High Court of Dijon, France;
- Aleksandre Taliashvili - Professor;
- Mariam Jikia - professor;
- Mamuka Beriashvili - professor;
- Miranda Gurgenidze - associate professor;

- **Sofio Demetrashvili** - associate professor;
- **Aleksandre Chkhitaui**- associate professor;
- **Janes Granz** - professor at the University of Ljubljana, Slovenia;
- **Peter Jürgen Graf** - Professor, Deputy Chairman of the Criminal Law Senate of the German Supreme Court;
- **Gabriele Natalizia** - professor at the University of Linc-Campus in Rome;
- **Andrea Carten** - professor at La Sapienza University of Rome;
- **Neno Gabelia** - associate professor at La Sapienza University of Rome;
- **Romina Gurashi** - associate professor at La Sapienza University of Rome;

Technical editors:

Tamar Baramia- Doctor of International Relations.

Translate:

- **Eka Rusieshvili**

The journal is published with support of Faculty of Law and International Relations of Georgian Technical University

©The authors

©Faculty of Law and International Relations

სარჩევი

საჯარო სამართალი

1. ირაკლი გაბისონია, თამარ ბარამია, მაკა აბულაძე - გადასახადის გადამხდელის უფლებების დაცვის მექანიზმები ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს მიხედვით (სოციალური სახელმწიფოს კონტექსტში).....10
Irakli Gabisonia, Tamar Baramia, Maka Abuladze - Mechanisms for the Protection of Taxpayers' Rights According to the European Court of Human Rights (In the Context of the Social State)
2. მარიამ ჯიქია- ბავშვის უფლებების კონვენციის მეორე დამატებითი ოქმი, როგორც ბავშვი-ჯარისკაცების პრევენციის მექანიზმი.....39
Mariam Jikia- The Second Additional Protocol to the Convention on the Rights of the Child: A Mechanism for Preventing the Recruitment of Child Soldiers.....
3. ბესიკ ტეტელოშვილი, ქეთევან ჯინჭარაძე, ციალა გლოველი - განათლების პოლიტიკის სამართლებრივი ასპექტები საქართველოში.....59
Besik Teteloshvili, Ketevan Jincharadze, Tsiala Gloveli - Legal Aspects of Education Policy in Georgia.
4. სოფიო დემეტრაშვილი - გამოხატვის თავისუფლების შეზღუდვა რელიგიური გრძნობების შეურაცხყოფის მოტივით.....70
Sophio Demetrashvili - Restriction of freedom of expression on the basis of offending religious feelings
5. მამუკა სარჩიმელია - საგადასახადო სამართლებრივი აზრის რეტროსპექტული ასპექტები.....83
Mamuka Sarchimelia - Retrospective Aspects of Tax Law Thought
6. მარინა გლოველი - ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის შეჩერება.....96
Marina Gloveli - Suspension of an Administrative-Legal Act
7. ნანა ხარაძე - მომხმარებელთა ინტერესების საზოგადოებრივი დამცველის ინსტიტუტის სამართლებრივი რეგულირებისას წარმოშობილი პრობლემატური საკითხი.....111
Nana Kharadze - Problematic Issues Arising in the Legal Regulation of the Institution of Public Defender of Consumer Interests.

სისხლის სამართალი

1. **ჯემალ გაბელია, თამარ იმერლიშვილი**- საფრანგეთისა და გერმანიის საპროცესო კანონმდებლობის თავისებურებანი.....119
Jemal Gabelia, Tamar Imerlishvili - Characteristics of Procedural Legislation in France and Germany.
2. **იოსებ ხუციშვილი** - პატიმრობის ალტერნატიული აღკვეთის ღონისძიებების გამოყენების მნიშვნელობა სისხლის სამართლის პროცესში.....141
Ioseb Khutsishvili - The Importance of Applying Alternative Measures to Imprisonment in Criminal Proceedings
3. **კობა ჩიხლაძე**- სისხლის სამართლის პროცესის მონაწილეთა დაცვის მექანიზმები: საერთაშორისო სტანდარტები და ქართული გამოცდილება.....152
Koba Chikhladze - Mechanisms for the Protection of Participants in Criminal Proceedings: International Standards and Georgian Experience
4. **ირაკლი მინაშვილი** - სისხლის სამართლის პოლიტიკის რაობა.....157
Irakli Minashvili - The Nature of Criminal Law Policy
5. **აკაკი ფარჯიანი**- ოპერატიულ-სამძებრო საქმიანობის ისტორიული განვითარება და თანამედროვე გამოწვევები.....171
Akaki Parjiani - The Historical Development and Contemporary Challenges of Operational-Search Activities
6. **ხატია ხერხეულიძე**- პრევენციული ღონისძიებების გამოყენების დასაბუთება საქართველოში: ევროპის ადამიანის უფლებათა კონვენციის პერსპექტივა.....184
Khatia Kherkheulidze - Justification for the Application of Preventive Measures in Georgia: A Perspective of the European Convention on Human Rights

სამოქალაქო სამართალი

1. **ნინო ხუნაშვილი** - დიზაინის შესახებ საქართველოს კანონის სრულყოფის მექანიზმები.....202
Nino Khunashvili- Mechanisms for Improving the Law on Design in Georgia
2. **ლალი ჯანუყაშვილი**- დისპოზიციურობის პრინციპის როლი და არსი თანამედროვე სამოქალაქო საპროცესო სამართალში.....230
Lali Janukashvili – The Role and Essence of the Principle of Dispositivity in Modern Civil Procedural Law

3. **ეკატერინე ნინუა, ვაჟა ნიბლიაშვილი** - შრომის ხელშეკრულების შეწყვეტა ვალდებულების „უხეში დარღვევის გამო“.....243
Ekaterine Ninua, Vazha Niblishvili - Termination of an Employment Contract Due to 'Gross Violation of Obligations
4. **ნინო დონჯაშვილი** - კონტრაქტების იძულება და ანტიმონოპოლიური აკრძალვების სოციალური ფუნქცია სამოქალაქო სამართლებრივ ურთიერთობებში.....254
Nino Donjashvili- Obligatory force of contracts and the social function of antitrust prohibitions in civil legal relations

კრიმინოლოგია

1. **ვასილ კვირიკაშვილი** - სამართლის ნორმათა სამართლებრივი და კრიმინოლოგიური ასპექტები.....263
Vasil Kvirikashvili - Legal and Criminological Aspects of Legal Norms
2. **მიხეილ გაბუნია, ელენე ტეტოშვილი** - კრიმინალური პროფილირება.....272
Mikheil Gabunia, Elene Tetoshvili - Criminal Profiling

საერთაშორისო სამართალი

1. **ქეთევან ჩახვაძე** - გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის ფარგლებში, 21-ე საუკუნის პირველ მეოთხედში, მიგრაციის საერთაშორისო სამართლებრივი მართვა.....281
Ketevan Chakhvadze - International Legal Governance of Migration in the First Quarter of the 21st Century within the Framework of the United Nations

სამართლის ისტორია

1. **ვახტანგ სონღულაშვილი** - დანაშაულის სახეები ქართულ სამართალში XI-XV საუკუნეებში.....287
Vakhtang Songulashvili-Types of Crimes in Georgian Law XI-XV centuries
2. **კახა მაგანია, ირმა გიკაშვილი**- რუის-ურბნისის კრების ძეგლისწერა და მისი გავლენა ადამიანის უფლებებზე XII საუკუნეში.....299

Kakha Dzagania, Irma Gikashvili - The Canons of the Council of Ruisi-Urbnisi and Their Influence on Human Rights in the 12th Century

ისტორია

1. **ნატო სონღულაშვილი** - საბჭოთა სისტემა და განათლება საქართველოში (XX საუკუნის 70-80იანი წლები).....319

Nato Songulashvili - Soviet System and Education in Georgia (1970s-1980s of the XX century)

ფილოსოფია

1. **სალომე ხიზანიშვილი** - თავისუფლების ანტინომიები და სამართალი (ჰეგელის მოძღვრების მაგალითზე).....334

Salome Khizanishvili - Antinomies of Freedom and Law (On the Example of Hegel's Doctrine)

2. **დავით ხუფენია, მათე ჭანტურია** - სამოქალაქო საზოგადოების კონცეფციების შედარებითი ანალიზი თომას ჰობსის და ჯონ ლოკის შრომებში.....345

Davit Khupenia, Mate Tchanturia - Comparative Analysis of the Concepts of Civil Society in the Works of Thomas Hobbes and John Locke

3. **ალექსანდრე სარაჯიშვილი** - სამართლიანობა სოფოკლეს „ანტიგონესა“ და სოკრატეს ფილოსოფიის მიხედვით.....352

Aleksandre Sarajishvili - Justice According to Sophocles' „Antigone“ and Socratic Philosophy

საერთაშორისო ურთიერთობები

1. **მაია ყიფიანი**- მსოფლიო ახალი წესრიგის ფორმირების კონტექსტში.....368

Maia Kipiani - In the Context of Shaping a New World Order

საჯარო მმართველობა

1. **თინათინ დაუთაშვილი** - საქართველოში ღია მმართველობის ინიციატივის არსებობიდან 10 წელი.....374

Tinatin Dautashvili - 10 Years of the Open Government Initiative in Georgia

2. **ნინო ხარატი** - რბილი სამართლის გავლენა სახელმწიფო საწარმოთა კორპორაციულ მართვაზე.....388

Nino Kharati - The Influence of Soft Law on Corporate Governance of State-Owned Enterprises

გადასახადის გადამხდელის უფლებების დაცვის მექანიზმები ადამიანის
უფლებათა ევროპული სასამართლოს მიხედვით

(სოციალური სახელმწიფოს კონტექსტში) *

ირაკლი გაბისონია*

თამარ ბარამია*

მაკა აბულაძე*

შესავალი

გადასახადის გადამხდელთა უფლებების დაცვის მექანიზმები თანამედროვე სამართლებრივი და სოციალური სახელმწიფოს საფუძველია. სოციალური სახელმწიფოს კონცეფცია, რომელიც მოქალაქეთა კეთილდღეობაზეა ორიენტირებული, მოითხოვს არა მხოლოდ გადასახადების სამართლიან და ეფექტურ ამოღებას, არამედ გადამხდელთა უფლებების დაცვასა და პატივისცემას.

გადასახადის გადამხდელთა უფლებების დაცვის საკითხი განსაკუთრებით აქტუალური გახდა ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს (ECHR) პრაქტიკაში, რომელიც საგადასახადო დავების განხილვისას უფლებების ბალანსირების აუცილებლობას უსვამს ხაზს. გადასახადის გადამხდელთა უფლებების დაცვა დაკავშირებულია როგორც მათი საკუთრების უფლების დაცვასთან, ასევე სამართლიანი სასამართლოს უფლების განხორციელებასთან.

სტატია მიზნად ისახავს გადასახადის გადამხდელთა უფლებების დაცვის ისტორიული განვითარებისა და სასამართლო პრაქტიკის განხილვას, აგრეთვე საქართველოს სამართლებრივ სივრცეში არსებული მექანიზმების ანალიზს. განსაკუთრებული ყურადღება დაეთმობა ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს გადაწყვეტილებებს, რომლებიც მნიშვნელოვან პრეცედენტებს ქმნის სოციალური სახელმწიფოს საგადასახადო პოლიტიკის განსაზღვრისა და განმტკიცების პროცესში.

სტატია ასევე მიმოიხილავს სოციალურ სახელმწიფოს საგადასახადო ასპექტებს, რაც უზრუნველყოფს გადასახადის გადამხდელთა უფლებებისა და სახელმწიფოს ინტერესების ჰარმონიზაციას, რაც აუცილებელია სამართლებრივი და სოციალური თანასწორობის უზრუნველსაყოფად.

* სტატია შექმნილია არასამთავრო ორგანიზაციის „მეცნიერები ხალხისა და სახელმწიფოსთვის“ მიერ განხორციელებული კვლევითი პროექტის ფარგლებში.

* საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის სამართლისა და საერთაშორისო ურთიერთობების ფაკულტეტის დეკანი, პროფესორი.

* საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის სამართლისა და საერთაშორისო ურთიერთობების ფაკულტეტის ასისტენტი.

* საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის სამართლისა და საერთაშორისო ურთიერთობების ფაკულტეტის ასისტენტი.

**The Mechanisms for Protecting the Rights of Taxpayers According to the
European Court of Human Rights
(In the Context of the Welfare State) ***

Irakli Gabisonia*

Tamar Baramia*

Maka Abuladze*

Resume

Mechanisms for protecting taxpayers' rights are a cornerstone of a modern legal and social state. The concept of a welfare state, which focuses on the well-being of its citizens, requires not only the fair and efficient collection of taxes but also the protection and respect of taxpayers' rights.

The issue of safeguarding taxpayers' rights has become particularly significant in the jurisprudence of the European Court of Human Rights (ECHR), which emphasizes the necessity of balancing rights when addressing tax disputes. Protecting taxpayers' rights is closely linked to securing their property rights as well as ensuring the realization of the right to a fair trial.

This study aims to examine the historical development and judicial practices related to the protection of taxpayers' rights, as well as to analyze the mechanisms available within Georgia's legal framework. Special attention will be given to the decisions of the European Court of Human Rights, which establish important precedents in shaping and strengthening tax policy within the context of a welfare state.

Furthermore, the study will explore the fiscal aspects of the welfare state, highlighting how they harmonize the rights of taxpayers with the interests of the state, an essential component for ensuring legal and social equality.

1. ისტორიული ექსკურსი გადასახადის გადამხდელთა უფლებებთან დაკავშირებით

საქართველოს კონსტიტუციური ნორმები განსაზღვრავენ სახელმწიფოს ფინანსურ-სამართლებრივი პოლიტიკის, მათ შორის, საგადასახადო პოლიტიკის რეგულირების საფუძვლებს.⁹ საგადასახადო სფეროში გადასახადის გადამხდელთა უფლებების დაცვის საშუალებები განსაზღვრულია საქართველოს კონსტიტუციით, საგადასახადო კოდექსით და საქართველოს ორგანული კანონით „ეკონომიკური თავისუფ-

***The article was created within the framework of a research project implemented by the non-governmental organization "Scientists for People and the State."**

* Dean of the Faculty of Law and International Relations at Georgian Technical University, Professor.

*Assistant at the Faculty of Law and International Relations at Georgian Technical University.

*Assistant at the Faculty of Law and International Relations at Georgian Technical University.

⁹ გაბისონია ი., საგადასახადო სამართალი, გადასახადის გადამხდელის უფლებების დაცვის მექანიზმები, თბილისი, 2013, 10.

ლების შესახებ“. აღნიშნულ ნორმას ეკონომიკური და პოლიტიკური დატვირთვა გააჩნია, ამასთანავე, იგი განსაზღვრავს საგადასახადო და საბიუჯეტო პოლიტიკის ძირითად პრინციპებს, ანუ სახელმწიფოს უდგენს გარკვეულ შეზღუდვას, რომლის დამღევის გარეშე ვერ განახორციელებს ახალი გადასახადის შემოღებას, ან უკვე არსებული გადასახადის განაკვეთის გაზრდას. ამ პროცესის უფრო დეტალური გაწერისთვის შეიქმნა ორგანული კანონი „ეკონომიკური თავისუფლების შესახებ“. საქართველოს ეკონომიკურ თავისუფლებას სწორედ რომ ეს კანონი განსაზღვრავს და იგი გულისხმობს საქართველოს კონსტიტუციით განსაზღვრული ადამიანის უფლებებისა და თავისუფლების დაცვის მიზნით საქართველოს მოქალაქეების ეკონომიკური უფლებების და თავისუფლების გარანტიების დადგენას. ეს საკანონმდებლო ნორმა არის გარანტი, რომ ქვეყანაში მოსახლეობის თანხმობის გარეშე მთავრობა გადასახადებს არ გაზრდის.¹⁰

საქართველოს კონსტიტუციაში ადრე მოქმედი რედაქციის 94-ე მუხლის შინაარსი საზოგადოებას ანიჭებდა უფლებას თვითონ განესაზღვრა საგადასახადო პოლიტიკა. სწორედ, რომ დემოკრატიულ სამართლიან, სოციალურ სახელმწიფოში ხალხი რეფერენდუმის გზით წყვეტს და იღებს მათთვის სასიკეთო გადაწყვეტილებებს.

საქართველოს კონსტიტუციასთან ერთად ორგანული კანონი „ეკონომიკური თავისუფლების შესახებ“ სრულყოფს ეკონომიკურ უფლებებს და თავისუფლებებს.¹¹ სწორედ რომ ამ კანონით საქართველოს მოქალაქენი ადგენენ დღევანდელი და მომავალი თაობების ეკონომიკური უფლებებისა და თავისუფლებების გარანტიებს.

რიგი სახელმწიფოების საგადასახადო პოლიტიკისათვის დამახასიათებელია იმ კანონთა მოქმედების კონსტიტუციური შეზღუდვა, რომლებიც აწესებენ ახალ გადასახადებს ან აუარესებენ გადასახადის გადამხდელთა მდგომარეობას. კონსტიტუციის ზემოთხსენებული დებულების მიზანია განაპირობოს გადასახადებით დაბეგრის სტაბილურობა, განამტკიცოს გადასახადის გადამხდელის რწმენა სახელმწიფოში სამართლებრივი და ეკონომიკური მდგომარეობის მდგრადობის შესახებ.¹² საქართველოს ისტორიის ბოლო ათწლეულის განმავლობაში სახელმწიფოებრიობის აღმშენებლობის გზაზე ქვეყანაში წარმოიშვა მრავალი პოლიტიკური, სოციალური, ეკონომიკური და სხვა სახის პრობლემები.¹³

მნიშვნელოვანია, მთავრობის მიერ გააზრებულ იქნეს, რომ დემოკრატიული სახელმწიფო პიროვნების თავისუფლებას იცავს მისი ღირსების დაცვის მოთხოვნიდან გამომდინარე. მისთვის მთავარია, ეკონომიკა იყოს ადამიანისთვის სასარგებლო და არა პირიქით- ადამიანი ეკონომიკისთვის.

მართალია, დემოკრატიული სახელმწიფო ადამიანის უფლებების გარანტიით, საბაზრო ეკონომიკის განვითარების საუკეთესო პირობებს უზრუნველყოფს, მაგრამ

¹⁰ გაბისონია ი., ბარამია თ., საქართველოს კონსტიტუციის 94-ე მუხლის მიზანშეწონილობის ასპექტები, ჟურნალი „იურისტი“ N3, თბილისი, 2017, 14.

¹¹ საქართველოს 1995 წლის კონსტიტუცია, <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/30346?publication=36>

¹² გაბისონია ი., საგადასახადო სამართალი, გადასახადის გადამხდელის უფლებების დაცვის მექანიზმები, თბილისი, 2013, 12.

¹³ იზორია ლ., დემოკრატიის განვითარება საქართველოში, თბილისი, 2006, 28.

თავად საბაზრო ეკონომიკა როდი წარმოადგენს მისი ლეგიტიმურობის საფუძველს.¹⁴

გადასახადი სახელმწიფოს განუყოფელი ელემენტია¹⁵, რომელიც უძველესი დროიდან სახელმწიფოს ჩამოყალიბებასთან ერთად წარმოიშვა და იგი ვითარდებოდა სახელმწიფოს ეკონომიკურ ევოლუციასთან ერთად, ხოლო მათი შეცვლა ხდებოდა საზოგადოების დამოკიდებულებების მიხედვით¹⁶. როგორც ამას საქართველოს საგადასახადო კოდექსის მე-6 მუხლი განმარტავს, „გადასახადი არის ამ კოდექსის მიხედვით სავალდებულო, უპირობო ფულადი შენატანი ბიუჯეტში, რომელსაც იხდის გადასახადის გადამხდელი, გადახდის აუცილებელი, არაეკვივალენტური და უსასყიდლო ხასიათიდან გამომდინარე“¹⁷. ნორმის შინაარსიდან, ვხედავთ, რომ გადასახადი არის სავალდებულო ხასიათის მქონე ვალდებულება, რომლის გადახდა უნდა განხორციელდეს ფულადი საშუალებით, სახელმწიფო, ავტონომიური და ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულის ბიუჯეტში. „გადასახადი არის წინასწარი საფასური საზოგადოებრივი წესრიგის დაცვის უზრუნველსაყოფად.“¹⁸ ამას ადასტურებს ისიც, რომ საგადასახადო-სამართლებრივ ურთიერთობებში არსებობს მხოლოდ ერთი ვალდებულები მხარე – გადასახადის გადამხდელი. სახელმწიფო გადასახადის მიღებით არ იღებს თავის თავზე რაიმე შემხვედრ ვალდებულებას გადასახადის გადამხდელის წინაშე და არ არის ვალდებული განახორციელოს რაიმე სახის მოქმედება მის სასარგებლოდ. ამავდროულად, გადასახადის გადამხდელი გადასახადის გადახდით არ იძენს არანაირ დამატებით უფლებას.

„ეკონომიკური სოციალური და კულტურული უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტის“¹⁹, პრეამბულის თანახმად, ხელმომწერი სახელმწიფოები აღიარებენ, რომ პიროვნების იდეალის მიღწევა შესაძლებელი გახდება მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ შეიქმნება ისეთი პირობები, სადაც ყველას შეეძლება თავისი ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული უფლებებით ისევე, როგორც სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებებით სარგებლობა“, რაც ნიშნავს იმას, რომ სახელმწიფომ ისევე უნდა უზრუნველყოს ადამიანის ეკონომიკური უფლების დაცვა, როგორც სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებისა. საქართველო ამ პაქტის ხელმომწერია, რაც გულისხმობს ქვეყნის ვალდებულებას შეასრულოს აღნიშნული დოკუმენტით ნაკისრი ვალდებულებები, ერთ-ერთ მათგანს კი წარმოადგენს მისცეს მოქალაქეებს შესაძლებლობა ისარგებლონ ეკონომიკური უფლებებით, ისევე როგორც, ნებისმიერი სხვა უფლებებით.

¹⁴ იქვე, 39.

¹⁵ გაბისონია ი., ბარამია თ., საგადასახადო სისტემის პოლიტიკურ, სამართლებრივი და ეკონომიკური მახასიათებლები, სამეცნიერო ჟურნალი „იურისტი“, №6, 2016, 76.

¹⁶ იქვე, 77.

¹⁷ საქართველოს საგადასახადო კოდექსი, 17/09/2010, მუხლი 6.

<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/1043717>

¹⁸ ფრანგი პოლიტიკოსი ონორე გაბრიელ მირაზო.

¹⁹ მიღებულია და ღიაა ხელმოსაწერად, სარატიფიკაციოდ და შესაერთებლად გენერალური ასამბლეის 1966 წლის 16 დეკემბრის 2200A(XXI) რეზოლუციით ძალაშია: 1976 წლის 3 იანვრიდან, 27-ე მუხლის შესაბამისად.

თავის მხრივ, ეკონომიკური თავისუფლება არის ეკონომიკური პოლიტიკის ძირითადი პრინციპი, რომელიც გამოიხატება მთავრობის უფლებამოსილებათა მცირე ზომაში, პასუხისმგებლიან მაკროეკონომიკურ პოლიტიკასა და დაბალ გადასახადებში. ეკონომიკური თავისუფლება ქვეყნის ეკონომიკის განვითარებას უწყობს ხელს. საინტერესოა, თუ რეალურად რა იგულისხმება ეკონომიკურ თავისუფლებაში, რამდენად ერევა მთავრობა ბიზნესის საქმიანობაში, ქვეყნის ეკონომიკის რა წილი მოდის სახელმწიფოს ფუნქციების შესრულებაზე და რამდენად კარგი სამართლებრივი გარემოა კერძო საკუთრების დაცვისთვის.²⁰

შემდგომი დადებითი არგუმენტაცია მოიცავს დასავლეთის ქვეყნების პოლიტიკური ძალების პოზიციას იმაზე, რომ ეკონომიკური თავისუფლება ქვეყნისთვის კარგია. აღნიშნული ქვეყნები ეკონომიკური თავისუფლების მაღალ დონეს თავისუფლების შეფასების სხვადასხვა კრიტერიუმში მაღალი მაჩვენებლით აღწევენ. მაგალითად, ეკონომიკური თავისუფლების დონით დანია მსოფლიოში მე-12 ადგილზეა. ამ დროს დანიაში საკმაოდ მაღალი გადასახადებია. საგადასახადო ტვირთი ეკონომიკის მიმართ 50%-ია. ეს ნიშნავს, რომ დანიელები თავიანთი შემოსავლის 50%-ს გადასახადებში იხდიან. თუმცა ეკონომიკური თავისუფლების ისეთ კრიტერიუმებში, როგორიცაა კერძო საკუთრების დაცვა (პირველ ადგილზე მსოფლიოში), კორუფციის დაბალი დონე (პირველ ადგილზე მსოფლიოში), ინვესტირების თავისუფლება (მე-2 ადგილზე მსოფლიოში) და ბიზნესის რეგულაციებისგან თავისუფლება (მე-2 ადგილზე მსოფლიოში), დანია მსოფლიოში მოწინავე პოზიციებზეა.²¹

ყოველივე ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე დაუშვებლად მიგვაჩნდა საქართველოს კონსტიტუციიდან 94-ე მუხლის ამოღება ვინაიდან, ამ მუხლითა და საქართველოს ორგანული კანონით „ეკონომიკური თავისუფლების შესახებ“ სახელმწიფო უზრუნველყოფს ეკონომიკურ უფლებებს და თავისუფლებებს, რომლებიც საფუძვლად უნდა დაედოს საზოგადოების განვითარებას, ხალხის კეთილდღეობას და ეკონომიკის გრძელვადიან, სტაბილურ ზრდას.

შესაბამისად, მნიშვნელოვანი აღმოჩნდა ადრე არსებული 94-ე მუხლის ფორმულირების დატოვება საქართველოს კონსტიტუციაში. საქართველოს კონსტიტუციის კონსოლიდირებულ ვერსიაში ადრე არსებული 94-ე მუხლი ჩამოყალიბდა 67-ე მუხლში შემდეგი სახით:

- „1. სავალდებულოა გადასახადებისა და მოსაკრებლების გადახდა კანონით დადგენილი ოდენობითა და წესით. მხოლოდ კანონით შეიძლება გადასახადებისა და მოსაკრებლების სტრუქტურისა და შემოღების წესის, მათი განაკვეთების ან განაკვეთების ფარგლების დადგენა. გადასახადისაგან გათავისუფლება დასაშვებია მხოლოდ კანონით. საგადასახადო კონტროლს ახორციელებენ მხოლოდ კანონით განსაზღვრული საგადასახადო ორგანოები.
2. ხანგრძლივი და სტაბილური ეკონომიკური ზრდის უზრუნველსაყოფად ეკონომიკური პოლიტიკის ფუძემდებლური პრინციპები განისაზღვრება ორგა-

²⁰ საქართველოს ფისკალური პოლიტიკა და მართვა და მისი თავსებადობა ევროკავშირის პრაქტიკასთან, კვლევა, თბილისი, 2016, 25.

²¹ ნამჩავაძე ბ., ეკონომიკური თავისუფლების პრობლემები საქართველოში, Forbes Georgia, 2016.

ნული კანონით. მაკროეკონომიკური პარამეტრების დადგენილი ზღვრების დარღვევისა და განსაკუთრებული აუცილებლობისას ზღვრებიდან გადაცდენის შემთხვევები, აგრეთვე პარამეტრების ზღვრებთან დაბრუნების მიზნით განსახორციელებელი ღონისძიებები განისაზღვრება ორგანული კანონით.“²²

გადასახადის გადამხდელთა უფლებების დაცვის კუთხით აგრეთვე, საყურადღებოა საქართველოს კონსტიტუციის მე-19 მუხლი, რომელშიც განმტკიცებულია საკუთრების უფლება „1. საკუთრებისა და მემკვიდრეობის უფლება აღიარებული და უზრუნველყოფილია. 2. საჯარო ინტერესებისათვის დასაშვებია ამ უფლების შეზღუდვა კანონით განსაზღვრულ შემთხვევებში და დადგენილი წესით“.²³ ხშირია შემთხვევები, როდესაც საგადასახადო ორგანო დავალიანების მქონე გადასახადის გადამხდელის მიმართ იყენებს საკუთრების უფლების შემზღუდველ ღონისძიებებს, საუბარია საგადასახადო დავალიანების გადახდევინების უზრუნველყოფის ღონისძიებებზე (გირავნობა/იპოთეკა, ქონებაზე ყადაღის დადება, ყადაღადადებული ქონების რეალიზაცია, მესამე პირზე გადახდევინების მიქცევა, საბანკო ანგარიშზე საინკასო დავალების წარდგენა, სალაროდან ნაღდი ფულის ამოღება). სწორედ, ამ ღონისძიებების გამოყენების დროს საგადასახადო ორგანო ვალდებულია გაითვალისწინოს გონივრულობისა და პროპორციულობის პრინციპები, წინააღმდეგ შემთხვევაში, საქმე გვექნება კონსტიტუციით დაცული საკუთრების უფლების შელახვასთან.²⁴

2. სასამართლო დავების მექანიზმების მიმოხილვა საქართველოში

გადასახადის გადამხდელთა უფლებების დაცვის თვალსაზრისით, მნიშვნელოვანია, რომ საგადასახადო დავების სამართალწარმოება ეფუძნებოდეს კანონის უზენაესობის, საჯაროობისა და დამოუკიდებლობის პრინციპების სათანადო დაცვას. ამისათვის აუცილებელია, რომ საკანონმდებლო და ადმინისტრაციული ხარვეზები გამოსწორდეს და ჩამოყალიბდეს შესაბამისი მექანიზმები, რომლებიც უზრუნველყოფს გადასახადის გადამხდელთა უფლებების დაცვას კანონის დადგენილი წესით.

საქართველოს საგადასახადო კანონმდებლობაში არსებობს მრავალი ისეთი ნორმა, რომელიც საკმაოდ რთული, ბუნდოვანი და ორაზროვანია. კანონმდებლობის შინაარსი უმეტესწილად არ არის მკაფიო და მარტივად აღსაქმელი. ვინაიდან, საგადასახადო კოდექსსა და კანონქვემდებარე აქტებში ხშირად გვხვდება რთული და გაუგებარი დებულებები, რომელიც თავის მხრივ შესაძლებელია სუბიექტურად აღიქვას საგადასახადო ორგანოს წარმომადგენელმა და ასევე გადასახადის გადამხდელმა. ამიტომაც ვდგებით იმ რეალობის წინაშე, როდესაც საგადასახადო

²² საქართველოს 1995 წლის კონსტიტუცია, მუხლი 67.

<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/30346?publication=36>

²³ იქვე, მუხლი 19.

²⁴ გაბისონია ი., ბარამია თ., საგადასახადო სამართალი (ზოგადი ნაწილი), თბილისი., 2021., 18.

ნორმების რთული კონსტრუქციის შედეგად გადასახადის გადამხდელს უჭირს ნორმის სწორად აღქმა, რაც უმეტეს შემთხვევებში ხდება საგადასახადო დავის გამომწვევი ერთ-ერთი მიზეზი.

ერთ-ერთი კვლევითი პროექტის ფარგლებში „ბიზნესის დამოკიდებულება საგადასახადო სისტემისადმი საქართველოში“ კომპანიების მიერ შემოთავაზებული ცვლილებების სიღრმისეული ანალიზი შემდეგ სურათს აჩვენებს: საგადასახადო კოდექსის გამარტივება ძირითადად გულისხმობს ისეთ ცვლილებებს, როგორიცაა გარდამავალი დებულებების გაუქმება და ორაზროვანი დებულებების გამარტივება. აღნიშნული საკითხის აქტუალობაზე საუბარია ადრე ჩატარებულ კვლევებშიც, რომლის მიხედვითაც საგადასახადო კოდექსის თითოეულ ძირითად მუხლს ორი ან სამი განსხვავებული ახსნა მოეძებნება, რაც შეცდომების ალბათობას მნიშვნელოვნად ზრდის.²⁵ მოცემული კვლევის შედეგები ადასტურებს, რომ აღნიშნული საკითხი კვლავ პრობლემად რჩება საქართველოში.²⁶

პრობლემურია საგადასახადო კანონმდებლობის ხშირი ცვლილებისა და მათი ხელმისაწვდომობის საკითხი. ასევე, ახალი ნორმების ძალაში შესვლის შემჭიდროვებული ვადები სერიოზულ დაბრკოლებას ქმნის ბიზნეს საქმიანობისთვის. ორგანიზაცია კონსტიტუციის 42-ე მუხლის კვლევის - „ბიზნეს სფეროს მარეგულირებელი კანონმდებლობისა და პრაქტიკის კვლევის“ - ფარგლებში ექსპერტები აღნიშნავენ, რომ „ვადა უნდა იყოს საკმარისი მეწარმე სუბიექტისთვის, რათა მათ ალღო აუღოს ცვლილებებს, მით უფრო, როდესაც ცვლილებები ხშირი და ბუნდოვანია. ეს იმით არის განპირობებული, რომ ჩვენი კანონმდებლები ზერელედ ეკიდებიან ამ მნიშვნელოვან საკითხს და ხშირად ცვლიან კანონებს.“²⁷

მნიშვნელოვანი საკითხია, რამდენად ხელმისაწვდომია განხორციელებული ცვლილებები საზოგადოებისათვის. მიზანშეწონილია საგადასახადო ორგანოებმა აიღონ ვალდებულება კანონში განსახორციელებელი ცვლილებების შესახებ გადასახადის გადამხდელთა კონსულტირებაზე. აღნიშნული ხელს შეუწყობს მათ ჩართულობას საგადასახადო კოდექსის განხილვის პროცესში, რაც თავის მხრივ, გარკვეულწილად აღმოფხვრის გადასახადის გადამხდელთა არ ცოდნას ცვლილებებთან მიმართებით.²⁸

როგორც ზემოთ ვახსენეთ, დავის განმხილველი ორგანო საჩივარს განიხილავს 20 დღის ვადაში, აღსანიშნავია, რომ ეს ვადა განსხვავდება საქართველოს ზოგადი ადმინისტრაციული კოდექსით განსაზღვრული ვადისგანაც. სზაკი-ის მიხედვით, თუ კანონით ან მის საფუძველზე გამოცემული კანონქვემდებარე აქტით სხვა რამ არ არის

²⁵ საქართველოს საგადასახადო სისტემის მიმოხილვა, კვლევა, საერთაშორისო გამჭვირვალობა საქართველო, თბილისი, 2010, 15.

²⁶ აშშ-ს საერთაშორისო განვითარების სააგენტოს განხორციელებული კვლევითი პროექტი „ბიზნესის დამოკიდებულება საგადასახადო სისტემისადმი საქართველოში“, 10/05/ 2016, თბილისი, 12.

²⁷ ბიზნეს სფეროს მარეგულირებელი კანონმდებლობისა და პრაქტიკის კვლევა, აიიპ -კონსტიტუციის 42-ე მუხლი, თბილისი, 2012, 8.

²⁸ ბარამია თ., საგადასახადო დავა (ფინანსთა სამინისტროს სისტემაში და სასამართლოში), თბილისი, 2019. 57.

დადგენილი, უფლებამოსილი ადმინისტრაციული ორგანო ვალდებულია, ადმინისტრაციული საჩივარი განიხილოს და შესაბამისი გადაწყვეტილება მიიღოს ერთი თვის ვადაში.²⁹ უცნაურია, რომ ესოდენ რთული დავის სახეობისათვის კანონმდებლობა განსაზღვრავს 20-დღიან ვადას, მაგრამ ვადის სიმცირე ტვირთად აწევა საგადასახადო ორგანოს და არა გადასახადის გადამხდელს, ამიტომაც გადასახადის გადახდისა და დავის განხილვის სწორი ადმინისტრირების მიზნებისათვის არ არის უარყოფითი დავის 20-დღიან ვადაში განხილვა. გასათვალისწინებელია ისიც, რომ ამგვარმა ტვირთმა ხელი არ უნდა შეუშალოს საჩივრის ობიექტურად განხილვას და დავის განმხილველი ორგანო ორიენტირებული უნდა იყოს არა მხოლოდ წარმოების ფორმალურ დასრულებაზე, არამედ საქმის შინაარსსა და მის სრულყოფილად შესწავლაზე.

რაც შეეხება ადმინისტრირების ხარვეზებს, სახელმწიფოს მიერ დაწესებული საგადასახადო ადმინისტრირების მეთოდები და ფორმები მნიშვნელოვან როლს ასრულებს ქვეყანაში არსებული ბიზნესგარემოს შეფასებაში. გადასახადების ადმინისტრირების პროცესი ნებისმიერი ქვეყნისათვის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან საკითხს წარმოადგენს, ვინაიდან უპირველესად მასზეა დამოკიდებული სახელმწიფო ბიუჯეტის შევსება და ქვეყნისათვის სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანი საკითხების გადაწყვეტისათვის აუცილებელი ფინანსური რესურსებით უზრუნველყოფა.³⁰ სხვადასხვა ქვეყნებში საგადასახადო ადმინისტრირებასთან დაკავშირებული რეგულაციები, მიუხედავად თავისებურებებისა, აგებულია სამართლიანობისა და ეფექტიანობის საყოველთაოდ აღიარებულ პრინციპებზე. ქვეყანაში საზოგადოებრივ - პოლიტიკური მდგომარეობა და საგადასახადო-სამართლებრივ ურთიერთობათა სისტემაში ჩამოყალიბებული ტრადიციები სწორედ ის ფაქტორებია, რომლებიც განსაზღვრავენ სახელმწიფოს მიერ განსახორციელებელ დაბეგვრის პოლიტიკას.³¹ ნებისმიერ ქვეყანაში საგადასახადო პოლიტიკის შინაარსი და მიზნები განპირობებულია საზოგადოების სოციალურ - ეკონომიკური წყობითა და ხელისუფლებაში მყოფი სოციალური ჯგუფის ინტერესებით. აქედან გამომდინარე, სახელმწიფოსა და მისი შესაბამისი ინსტიტუტების სახით საგადასახადო ადმინისტრირების წარმატებით რეალიზებისათვის ყოველი მთავრობა განსაზღვრავს საგადასახადო პოლიტიკას და შესაბამისი საგადასახადო სისტემის ფორმირებას ახდენს. ამასთან, ცალკე აღებული ქვეყნის საგადასახადო სისტემის ფორმირებაში განმსაზღვრელია როგორც შიდა, ისე ქვეყნის გარეთ მიმდინარე ეკონომიკური პროცესები.³²

ადმინისტრირების ხარვეზად აუცილებლად უნდა მივიჩნიოთ ადმინისტრაციული ორგანოების, კერძოდ კი საგადასახადო ორგანოების თანამშრომელთა კომპეტენციის არც თუ ისე მაღალი სტანდარტი. დღევანდელი

²⁹ საქართველოს ზოგადი ადმინისტრაციული საპროცესო კოდექსი, 23/07/1999, მუხლი 183.
<https://www.matsne.gov.ge/ka/document/view/16492?publication=98>

³⁰ ქორჩილავა რ., საგადასახადო ადმინისტრირების ეფექტიანობის ამაღლების ეკონომიკურ-ფსიქოლოგიური ასპექტები, დისერტაცია, თბილისი, 2014, 45.

³¹ ბარამია თ., საგადასახადო დავა (ფინანსთა სამინისტროს სისტემაში და სასამართლოში), თბილისი, 2019. 77.

³² იქვე: 111.

რეალობით, ვხედავთ, რომ საქმეთა უმეტესობა მზადდება მეტად შაბლონურად და არ ხდება თითოეულ მათგანზე საქმის ყოველმხრივი და ძირფესვიანი გამოკვლევა.³³

საკასაციო სასამართლოს მიაჩნია, რომ ქვეყნის სწორ განვითარებაში განსაკუთრებული როლი ეკისრება კანონიერ ადმინისტრირებას საგადასახადო სისტემაში, რამდენადაც იგი პირდაპირ კავშირშია ქვეყნის საფინანსო-ეკონომიკურ მდგრადობასთან, სამეწარმეო აქტივობის ხარისხთან, იმპორტ-ექსპორტის ინტენსიურობასთან, ინოვაციური პროექტების განხორციელებასთან, გადასახადისა გადამხდელთა კულტურის ჩამოყალიბებასთან და სხვა. საგადასახადო ადმინისტრირება მმართველობის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი სფეროა და საგადასახადო სამართალურთიერთობების კვალიფიციური მოწესრიგება უშუალოდ აისახება საზოგადოებაში პოზიტიური ტენდენციების და მმართველობის სისტემის მიმართ ნდობის ატმოსფეროს ჩამოყალიბება-დამკვიდრებაზე.³⁴

3. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს პრაქტიკის მიმოხილვა

1950 წელს აშკარაა, რომ გადასახადის გადამხდელთა უფლებების დაცვა არ იყო ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის შემქმნელების უპირველესი პრიორიტეტი. თუმცა, თანამედროვე ეტაპზე ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო განიხილავს არაერთ საქმეს, რომლებიც გადასახადის გადამხდელთა უფლებების დაცვას უკავშირდება. ამასთან, არ უნდა დაგვავიწყდეს, რომ ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენცია, გარკვეულწილად, გაეროს ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციის გაგრძელებაა, რომელშიც გადასახადები პრაქტიკულად საერთოდ არ არის ნახსენები.³⁵ ამ მხრივ, გადასახადები მხოლოდ ერთხელაა აღნიშნული ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის პირველი დამატებითი ოქმის პირველ მუხლში, რომელიც საკუთრების უფლებით სარგებლობას ზღუდავს. აღნიშნული მუხლის დანიშნულება არა უფლებების მინიჭება, არამედ მათი გამოყენების შეზღუდვაა.

1990 წელს OECD-ის ფისკალური საკითხთა კომიტეტის სამუშაო ჯგუფმა №8 გამოაქვეყნა დოკუმენტი სახელწოდებით „გადასახადის გადამხდელთა უფლებები და მოვალეობები — OECD-ის ქვეყნებში“. ³⁶ეს დოკუმენტი ემყარებოდა გადასახადების ადმინისტრირების საკითხებს.

ჯეფრი ოუენსი, რომელიც ამ კვლევის შედეგებს გამოეხმაურა, აღნიშნავს, რომ საგადასახადო ორგანოებს გადასახადების აღსრულების მიზნით ფართო უფლებამოსილებები აქვთ. თუმცა, მისი თქმით, „შეიძლება არსებობდეს პოტენციური კონფლიქტი ამ უფლებამოსილებების გამოყენებასა და გადასახადის

³³ გაბისონია ი., ბარამია თ., საგადასახადო სამართალი (ზოგადი ნაწილი), თბილისი., 2021., 18.

³⁴ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს ადმინისტრაციულ საქმეთა პალატა, საქმე № ბს-226-223 (23-14), 54.

³⁵ **Universal Declaration of Human Rights** <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>

³⁶ <https://www.supremecourt.ge/files/upload-file/pdf/aqtebi91.pdf>

გადამხდელებს შორის სამართლიანი მოპყრობისა და მათი უფლებების დაცვის აუცილებლობას შორის“.

ეს შეხედულება ხაზს უსვამს იმას, თუ რამდენად მნიშვნელოვანია გადასახადების ადმინისტრირებაში ბალანსის დაცვა, რათა საგადასახადო ორგანოების ფართო უფლებამოსილებებმა არ გადააჭარბოს მოქალაქეთა უფლებების დაცვის ფარგლებს.

პირველ რიგში, მნიშვნელოვანია განვიხილოთ ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის პირველი დამატებითი ოქმის პირველი მუხლი, რომელიც განსაზღვრავს სახელმწიფოს უფლებამოსილებას გადასახადების დაწესებისა და ჯარიმების გამოყენების თვალსაზრისით. ეს მუხლი აღიარებს სახელმწიფოთა ფართო დისკრეციას, თუმცა, ამავდროულად, ადგენს უფლებათა დაცვის აუცილებლობას, რათა დაცული იყოს მოქალაქეთა საკუთრების უფლებები.

ამ მუხლის თანახმად, სახელმწიფოებს აქვთ უფლებამოსილების ფართო ზღვარი გადასახადების და საჯარიმო სანქციების დაწესებაში, რაც გულისხმობს ეკონომიკური პოლიტიკის შესაბამისად ფინანსური ბალანსის შენარჩუნებას. თუმცა, როდესაც ეს პოლიტიკა მძიმე ტვირთად აწევს კონკრეტულ პირს ან არსებითად ცვლის მის ფინანსურ მდგომარეობას, ადამიანის უფლებათა ევროპულ სასამართლოს შეუძლია განიხილოს ასეთი საქმეები.

სასამართლო ამ ტიპის საქმეებში განიხილავს, თუ რამდენად არის დაცული სამართლიანი ბალანსი ინდივიდის ფინანსურ ტვირთსა და საჯარო ინტერესებს შორის. მაგალითად, თუ გადასახადის დაწესება პირისთვის გამანადგურებელ ტვირთად იქცევა ან მისი საკუთრების უფლების საწინააღმდეგოდ გამოიყენება, ეს შეიძლება ადამიანის უფლებების დარღვევად შეფასდეს.

ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს ეს მიდგომა ეფუძნება იმ პრინციპს, რომ სახელმწიფოთა ეკონომიკური თავისუფლება არ უნდა არღვევდეს მოქალაქეთა უფლებებს და არ უნდა ლახავდეს სამართლიანობის ფარგლებს.

Buffalo S.r.l. in liquidation v. Italy იყო ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს პრეცედენტული საქმე, რომელიც შეეხებოდა გადასახადის გადამხდელის უფლებებს პირველი დამატებითი ოქმის პირველი მუხლის კონტექსტში. მომჩივანი კომპანია, Buffalo S.r.l., ამტკიცებდა, რომ სახელმწიფომ მისი საკუთრების უფლება დაარღვია, რადგან ზედმეტად გადახდილი გადასახადის დაბრუნება დაყოვნებით და ნაწილობრივ განახორციელა.³⁷

კომპანიამ ვაჭრობა 1994 წელს შეწყვიტა და დაიწყო ლიკვიდაციის პროცესი. 1985-1992 წლებში სახელმწიფოს კანონის შესაბამისად ზედმეტი გადასახადი გადაუხადა და ჰქონდა უფლება, რომ ეს თანხა უკან მიეღო. თანხის დაბრუნება

³⁷ Buffalo S.r.l. in liquidation v. Italy

[https://hudoc.echr.coe.int/#\[{"%22fulltext%22:\[{"%22Buffalo%20S.r.l.%20in%20liquidation%20v.%20Italy%22}\],%22documentcollectionid%22:\[{"%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22}\]}\]](https://hudoc.echr.coe.int/#[{)

დაიწყო მხოლოდ 1997 წელს, თუმცა ის სრულად არ იქნა დაბრუნებული. კომპანიისთვის ფინანსური ზიანის მიყენება გამოიხატა იმით, რომ მას იძულებით სესხის აღება მოუწია, რომლის საპროცენტო განაკვეთებიც უფრო მაღალი იყო, ვიდრე ის თანხა, რომელსაც სახელმწიფო დაუბრუნებდა. სასამართლომ დაადგინა, რომ სახელმწიფოს ქმედებებმა, კერძოდ, ზედმეტად გადახდილი თანხის დაბრუნების დაყოვნებამ, გამოიწვია საკუთრების უფლების დარღვევა (პირველი დამატებითი ოქმის პირველი მუხლი). სასამართლომ აღნიშნა, რომ:

- სახელმწიფო ვალდებულია დროულად და ეფექტურად უზრუნველყოს გადასახადის გადამხდელებისთვის ზედმეტად გადახდილი თანხების დაბრუნება.
- თანხის დაგვიანებული დაბრუნება საფრთხეს უქმნის გადასახადის გადამხდელის საკუთრების უფლებას, განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც ამას ფინანსური ზიანი და დამატებითი ხარჯები მოსდევს.

ამ საქმემ მნიშვნელოვანი სტანდარტები შექმნა საგადასახადო დავების სფეროში, განსაკუთრებით იმ შემთხვევებში, როდესაც ფინანსური პროცესების გადაცდომები ზიანს აყენებს კერძო პირებსა და კომპანიებს. სასამართლომ ხაზგასმით აღნიშნა, რომ სახელმწიფოს მართვის ეფექტურობა არ უნდა მოხდეს გადასახადის გადამხდელის უფლებების ხარჯზე.³⁸

“Špaček, s.r.o. v. The Czech Republic” მნიშვნელოვანი პრეცედენტული საქმეა, რომელიც საკუთრების უფლებებში სახელმწიფოს ჩარევას ეხება, კონკრეტულად საგადასახადო საკითხებში. ამ საქმეში განმცხადებელმა კომპანია Špaček, s.r.o.-მ დააყენა საკითხი, თუ რამდენად იყო კანონიერი სახელმწიფოს ქმედება, რომელიც ეხებოდა საშემოსავლო გადასახადის ბაზის გაანგარიშებას.

ევროპულმა სასამართლომ აღნიშნა, რომ ნებისმიერი კანონი, რომელიც ზღუდავს საკუთრების უფლებას, უნდა იყოს საჯარო, ხელმისაწვდომი და საკმარისად განსაზღვრული, რათა პირებმა შეძლონ საკუთარი ქმედებების შედეგების პროგნოზირება. გადასახადების დაწესებისა და ამოღების პროცესში სახელმწიფოებს ფართო უფლებამოსილება აქვთ, მაგრამ ეს უფლებამოსილება არ არის აბსოლუტური. სახელმწიფოს ვალდებულებაა, რომ მისი ქმედებები იყოს კანონის შესაბამისად და არ შეავიწროოს საკუთრების უფლება უსამართლოდ. საქმე შეეხებოდა იმ ფაქტს, რომ საშემოსავლო გადასახადის გაანგარიშების პრინციპები არ იყო საკმარისად საჯარო და მკაფიოდ განმარტებული. ეს წინააღმდეგობაში მოდიოდა ევროპული კონვენციის პირველი დამატებითი ოქმის მოთხოვნებთან. ევროპულმა სასამართლომ დაადგინა, რომ ამ შემთხვევაში საკუთრების უფლება დაირღვა, რადგან საგადასახადო კანონმდებლობის საჯაროობისა და განჭვრეტადობის პრინციპი არ იყო დაცული.

³⁸ Špaček, s.r.o. v. The Czech Republic
[https://hudoc.echr.coe.int/#{%22fulltext%22:\[%22Buffalo%20S.r.L.%20in%20liquidation%20v.%20Italy%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/#{%22fulltext%22:[%22Buffalo%20S.r.L.%20in%20liquidation%20v.%20Italy%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22]})

საქმე ხაზს უსვამს, რომ სახელმწიფო ვალდებულია პატივი სცეს საკუთარი მოქმედებების კანონიერებას და დაიცვას გადასახადის გადამხდელთა უფლებები. ეს პრეცედენტი განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია საჯარო ადმინისტრაციებში გამჭვირვალობისა და სამართლიანობის სტანდარტების განსაზღვრაში.

საგადასახადო დავებში ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მე-6 მუხლი, რომელიც შეეხება სამართლიანი სასამართლოს უფლებას, განსაკუთრებით საინტერესოა დუმილის უფლებისა და საკუთარი თავის წინააღმდეგ ჩვენებაზე უარის თქმის პრივილეგიის კონტექსტში. ეს უფლება, რომელიც თავდაპირველად კრიმინალურ საქმეებში გამოიყენებოდა, ბოლო დროს ევროპული სასამართლოს მიერ საგადასახადო საკითხებში უფრო ფართოდ განიმარტა, განსაკუთრებით იმ შემთხვევებში, როდესაც გადასახადის გადამხდელს შეიძლება დაეკისროს მნიშვნელოვანი ჯარიმები.

დუმილის უფლება გადასახადის გადამხდელისთვის ნიშნავს, რომ მას შეუძლია არ გასცეს ინფორმაცია, რომელიც შესაძლოა მას სამართლებრივი პასუხისმგებლობის ქვეშ მოაქციოს. ეს განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია, როდესაც გადასახადებთან დაკავშირებული დარღვევები სერიოზულ ფინანსურ ან სისხლისსამართლებრივ შედეგებს იწვევს. თუმცა, დუმილის უფლება არ ვრცელდება ყველა ტიპის საგადასახადო დავაზე. ზოგიერთ შემთხვევაში, სახელმწიფოს შეუძლია გადასახადის გადამხდელისგან მოითხოვოს ზოგადი ინფორმაცია, რომელიც არ არის პირდაპირი მტკიცებულება კონკრეტულ დარღვევაში.

- ერთ-ერთ პრეცედენტულ საქმეში, "**Funke v. France**", სასამართლომ დაადგინა, რომ გადასახადის გადამხდელისგან ისეთი დოკუმენტაციის მოთხოვნა, რომელიც მას კრიმინალური პასუხისმგებლობის წინაშე დააყენებს, არღვევს მე-6 მუხლს.³⁹
- "**J.B. v. Switzerland**" საქმეში ევროპულმა სასამართლომ განმარტა, რომ გადასახადის გადამხდელებისგან ინფორმაციის ძალით მოპოვება, რაც შემდგომში მათ წინააღმდეგ იქნება გამოყენებული, ეწინააღმდეგება სამართლიანი სასამართლოს პრინციპს.
- როდესაც საქმე ეხება საგრძნობი ჯარიმების დაკისრებას, გადასახადის გადამხდელებს უნდა ჰქონდეთ შესაძლებლობა, დაიცვან თავი დუმილის უფლებით. ეს განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია იმ შემთხვევებში, როდესაც ჯარიმა ფისკალური ვალდებულებების შეუსრულებლობასთან არის დაკავშირებული.

ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს უახლესი გადაწყვეტილებები ხაზს უსვამს, რომ საგადასახადო საქმეებში სახელმწიფოს მიერ

³⁹ Funke v. France

<https://hudoc.echr.coe.int/#/%2Ffulltext%2D:%2FJussila%20v.%20Finland%22,%2Ddocumentcollectionid%22:%2F%2DGRANDCHAMBER%22,%2DCHAMBER%22%7D>

გადამხდელის უფლებების დაცვა ისეთივე მნიშვნელოვანია, როგორც ფისკალური მიზნების მიღწევა. დუმილის უფლების გაფართოებული ინტერპრეტაცია იცავს გადასახადის გადამხდელს გადამეტებული სახელმწიფოებრივი ჩარევისგან და უზრუნველყოფს სამართლიანი სასამართლოს სტანდარტების დაცვას.

ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენცია პირდაპირ არ ითვალისწინებს დუმილის უფლებას ან საკუთარი თავის წინააღმდეგ ჩვენებაზე უარის თქმის პრივილეგიას. თუმცა, ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო დიდი ხანია აღიარებს, რომ ეს უფლება გამომდინარეობს მე-6 მუხლის 2-ე პუნქტიდან, რომელიც უკავშირდება უდანაშაულობის პრეზუმფციას.

1. **Bendenoun v. France (1994):**⁴⁰

- ამ საქმეში სასამართლომ განიხილა გადასახადების გადაუხდელობის საკითხი და დაადგინა, რომ დამნაშავე პირებზე დაკისრებული სანქციები გარკვეულ შემთხვევაში შეიძლება მიეკუთვნოს სისხლის სამართლის ბრალდებებს, როდესაც ისინი ფისკალურ სფეროში გამაფრთხილებელ და სადამსჯელო ფუნქციას ასრულებენ.

2. **Jussila v. Finland (2006):**⁴¹

- სასამართლომ განმარტა, რომ საგადასახადო ჯარიმები, რომლებიც სერიოზული ეკონომიკური ზარალის პრევენციას ან სანქცირებას ისახავს მიზნად, სისხლის სამართლის ბრალდებების ფარგლებში უნდა შეფასდეს. ამ განაჩენმა გააფართოვა კონვენციის მე-6 მუხლის მოქმედების არეალი და საგადასახადო დავები სამართლიანი სასამართლოს უფლებების დაცვას დაუქვემდებარა.⁴²

ევროპული სასამართლოს პრაქტიკა აჩვენებს, რომ დუმილის უფლება საგადასახადო კონტექსტშიც მოქმედებს, განსაკუთრებით იმ შემთხვევაში, როდესაც ჯარიმა და სანქციები სისხლის სამართლის ბრალდების ელემენტებს შეიცავს. ეს ხაზს უსვამს გადასახადის გადამხდელთა ფუნდამენტური უფლებების დაცვას ფისკალური საკითხების განხილვისას.

აღნიშნული საქმეები მიუთითებს, რომ დუმილის უფლება გამოიყენება საგადასახადო გამოძიების ყველა იმ შემთხვევაში, როდესაც არსებობს მნიშვნელოვანი ჯარიმების დაკისრების რეალური შესაძლებლობა.

⁴⁰Bendenoun v. France

[https://hudoc.echr.coe.int/#/{%22fulltext%22:\[%22Jussila%20v.%20Finland%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/#/{%22fulltext%22:[%22Jussila%20v.%20Finland%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22]})

⁴¹ Jussila v. Finland

[https://hudoc.echr.coe.int/#/{%22fulltext%22:\[%22Jussila%20v.%20Finland%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/#/{%22fulltext%22:[%22Jussila%20v.%20Finland%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22]})

⁴² Jussila v. Finland

[https://hudoc.echr.coe.int/#/{%22fulltext%22:\[%22Jussila%20v.%20Finland%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/#/{%22fulltext%22:[%22Jussila%20v.%20Finland%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22]})

ეს პრაქტიკა, ერთის მხრივ, გადასახადის გადამხდელის უფლებების დაცვის მნიშვნელოვანი მექანიზმია, თუმცა, მეორეს მხრივ, მას შეუძლია საგადასახადო ადმინისტრაციის საქმიანობის გართულება.⁴³

- საგადასახადო გამოძიებების უმეტესობა ეყრდნობა ინფორმაციას, რომელსაც უშუალოდ გადასახადის გადამხდელი ფლობს (მაგ., ფინანსური დოკუმენტები, ბუღალტრული ჩანაწერები).
- დუმილის უფლების გამოყენების შემთხვევაში, გამოძიებისთვის აუცილებელი მონაცემების მოპოვება შესაძლებელია მნიშვნელოვნად გართულდეს.
- გადასახადის გადამხდელის მიერ შეკითხვებზე პასუხის გაცემის ან დოკუმენტაციის წარდგენისგან თავის არიდება პირდაპირ აისახება საგადასახადო ადმინისტრაციის შესაძლებლობაზე, მიაღწიოს შესაბამის შედეგს დროულად.
- სასამართლოს გადაწყვეტილებებმა, როგორცაა **Bendenoun v. France** და **Jussila v. Finland**, შეიძლება შექმნას შემთხვევები, სადაც გამოძიების ფისკალური ინტერესები და გადასახადის გადამხდელის უფლებები ერთმანეთის წინააღმდეგ აღმოჩნდება.⁴⁴

საჭიროა სამართლებრივი პროცესების და დასაბუთებული გამონაკლისების შემუშავება, რათა დუმილის უფლების დაცვის და საგადასახადო გამჭვირვალობის ინტერესები ბალანსში იყოს. შედეგად, საგადასახადო ადმინისტრაციამ შეძლოს ეფექტურად ფუნქციონირება, ხოლო გადასახადის გადამხდელთა უფლებები დაცული იყოს შესაძლო შეურაცხყოფისგან ან უსამართლობისგან.

შეგვიძლია თამამად განვაცხადოთ, რომ ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მე-6 მუხლი ვრცელდება საგადასახადო საქმეების უმეტესობაზე, რადგან ეს მუხლი გულისხმობს პასუხისმგებლობის სამართლიან პროცესს.

საგადასახადო დავები ხშირად ითვალისწინებს ჯარიმების დაკისრებას, რომლებიც შესაძლოა მოიცავდეს სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობის კომპონენტებს. მაგალითად, თუ საგადასახადო დარღვევა განიხილება როგორც მნიშვნელოვანი და მოითხოვს სადამსჯელო ღონისძიებებს, სასამართლოს პრაქტიკაში ეს საქმეები კლასიფიცირდება "სისხლის სამართლის ხასიათის" საქმეებად.

პრეცედენტები:

⁴³ Cf. *Geouffre de la Pradelle v. France*, App. No. 12964/87 (Dec. 16, 1992), <http://hudoc.echr.coe.inteng?i=001-57778>; *Bellet v. France*, App. No. 23805/94, (Dec. 4, 1995), <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57952>; *Mas`irevic` v. Serbia*, No. 30671/08, (Feb. 11, 2014), <http://hudoc.echr.coe.int/> eng?i=001-140775

⁴⁴ *Jussila v. Finland* [https://hudoc.echr.coe.int/#/{%22fulltext%22:\[%22Jussila%20v.%20Finland%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/#/{%22fulltext%22:[%22Jussila%20v.%20Finland%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22]})

- **Bendenoun v. France** და **Jussila v. Finland** საქმეებში სასამართლომ განმარტა, რომ როდესაც საგადასახადო ჯარიმას აქვს **სადამსჯელო ან გამაფრთხილებელი ფუნქცია**, იგი მიეკუთვნება **სისხლის სამართლის ბრალდების** სფეროს კონვენციის მიზნებისთვის.⁴⁵
- **Jussila v. Finland** საქმეში, სასამართლომ დაადგინა, რომ მიუხედავად იმისა, თუ როგორ არის კლასიფიცირებული კონკრეტული საქმე შიდა სამართლის დონეზე, სასამართლოსთვის გადამწყვეტია ამ სანქციების ფაქტობრივი ხასიათი.⁴⁶

მე-6 მუხლი უზრუნველყოფს **პერსონალური უფლებების დაცვას**, რაც მოიცავს სამართლიან პროცესს და დუმილის უფლებას, რომელიც განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია მძიმე ჯარიმების არსებობის ალბათობისას.⁴⁷ **მე-6 მუხლის მოქმედება საგადასახადო საქმეებზე** ხაზს უსვამს სახელმწიფოს ვალდებულებას, უზრუნველყოს საგადასახადო დავების სამართლიანი განხილვა და გადასახადის გადამხდელთა უფლებების პატივისცემა, განსაკუთრებით იმ შემთხვევაში, თუ საქმე მოიცავს **სისხლის სამართლის ელემენტებს**.

მნიშვნელოვან საქმეებს შორის განიხილება **Funke v. France**, რომელიც ეხება სახლში ჩხრეკას საფრანგეთის საბაჟო უწყების მიერ და ფინანსური საბუთების ამოღებას. ამ საქმეში სასამართლომ დაადგინა, რომ ჩხრეკა და საბუთების ამოღება, რომელიც დაკავშირებულია **დუმილის უფლებასთან**, არღვევს **პირადი ცხოვრების დაცვის** უფლებას.⁴⁸

თუმცა, **JB v. Switzerland** საქმეში განმცხადებელი რამდენჯერმე დაჯარიმდა ადმინისტრაციული საგადასახადო წარმოების ფარგლებში, რადგან არ წარადგინა ინფორმაცია თავისი შემოსავლის შესახებ. საქმე ეხება **საბუთების გადაცემაზე უარის თქმისთვის** დაწესებულ ჯარიმებს. სასამართლომ ამ საქმეში დაადგინა, რომ დუმილის უფლების დარღვევა მოხდა, რადგან **გადასახადის გადამხდელი არ იყო მოვალე, დაემორჩილებინა სახელმწიფო მოთხოვნებს**, რომლებიც ეწინააღმდეგებოდა პირადი ინფორმაციის გაჟღერებას.

ამ სახის საქმეებში **ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო** განმარტავს, რომ **საბუთების გადაცემაზე უარის თქმა** და ჯარიმების დაწესება არღვევს **დუმილის უფლებას**, რაც შესაბამისად წარმოადგენდა **მე-6 მუხლის** დარღვევას, რომელიც უზრუნველყოფს სამართლიან სასამართლო პროცესს, განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც საქმე ეხება **სისხლის სამართლის დანაშაულებს**.⁴⁹

⁴⁵ Bendenoun v. France <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-5202%22%7D>

⁴⁶ See PISTONE, supra note 2, at 3–7.

⁴⁷ For the incompatibility of solve et repete with the right of access to justice and the principle of equality, see Corte cost. sez. un., 24 marzo 1961, n. 21, Giur. it., II (It.).

⁴⁸ Bendenoun v. France

<https://hudoc.echr.coe.int/#%7B%22fulltext%22%3A%22Funke%20v.%20France%22%2C%22documentcollectionid%22%3A%22GRANDCHAMBER%22%2C%22CHAMBER%22%7D>

⁴⁹ Cf. Gernot Walde, Solve et Repete, FINANZARCHIV 444 (1941).

აღნიშნულ საქმეებში, განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი ის გარემოებაა, რომ სასამართლომ არ გააკეთა განსხვავება კითხვებზე პასუხის გაცემასა და დოკუმენტების გადაცემას შორის, რაც არსებითად ავლენდა დუმილის უფლების გამოყენების სიდიდეს. სასამართლომ დაადგინა, რომ საკუთარი თავის წინააღმდეგ ჩვენებაზე უარის თქმის პრივილეგია ვრცელდება ორივე შემთხვევაში—კითხვებზე პასუხის გაცემასა და დოკუმენტაციის გადაცემაზე. ეს გადაწყვეტილება მნიშვნელოვანი პრეცედენტია, რადგან მანამდე ეს საკითხი სასამართლოში ბოლომდე არ იყო ნათელი.⁵⁰

ამასთანავე, თუ დოკუმენტაცია არის ფიზიკურად ქვეყანაში, რომელთანაც არსებობს ინფორმაციის გაცვლის შეთანხმება, საგადასახადო ორგანოებს შეიძლება ჰქონდეთ წვდომა მასზე, მაგალითად, ჩხრეკის ორდერით. მაგრამ თუ დოკუმენტაცია აღმოჩნდება მესამე ქვეყანაში, რომელთანაც არ არსებობს ასეთი შეთანხმება, მაშინ გადასახადის გადამხდელს, რომელიც დუმილის უფლებას იყენებს და უარს ამბობს დოკუმენტების გადაცემაზე, ფაქტობრივად შეუძლია შეაჩეროს საგადასახადო გამოძიება და არ დაექვემდებაროს დამატებით ჯარიმებს.

ეს, რა თქმა უნდა, ცვლის საგადასახადო ორგანოების მუშაობის დინამიკას, რადგან ამ სიტუაციას შემოაქვს გარკვეულ შეზღუდვები ინფორმაციის შეგროვების პროცესში, რამაც შეიძლება გაურთულოს საგადასახადო გამოძიებები, განსაკუთრებით მაშინ, როცა საქმე ეხება შესაძლო მაღალი ოდენობის ჯარიმებს.⁵¹

4. სოციალური სახელმწიფოს საგადასახადო ასპექტები

საქართველოს კონსტიტუციის პრეამბულა მოქალაქეთა ურყევ ნებად აცხადებს სოციალური სახელმწიფოს დამკვიდრებას. სოციალური სახელმწიფოს პრინციპი კი, თავის მხრივ, სახელმწიფოს მიზნის დამდგენ ძირითად დებულებად დაა მიჩნეული. იმისთვის, რომ აღნიშნულ მიზანს სწორად ჩავწვდეთ არაერთი მნიშვნელოვანი ასპექტია განსახილველი, მათ შორის, თუ რას ნიშნავს სოციალური სახელმწიფო, რამდენად არის იგი დემოკრატიული სახელმწიფოს აუცილებელი ატრიბუტი, რას ნიშნავს სოციალური სახელმწიფოს პრინციპი და სხვა საკითხის შესწავლა დაგვეხმარება გავიაზროთ სოციალური სახელმწიფოს როლი თანამედროვე დემოკრატიულ საზოგადოებაში.

სოციალური სახელმწიფოს ცნება წარმოიშვა XIX საუკუნის ბოლოს და XX საუკუნის დასაწყისში. სოციოლოგიური კონცეფციის წარმომადგენლები მიიჩნევდნენ, რომ სახელმწიფოს ძირითადი მოვალეობაა გარანტირებული გახადოს პიროვნების ეკონომიკური თავისუფლება. ამასთანავე პოლიტიკური უფლებები

⁵⁰ E.g., EU Charter, art. 20–21; EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS, GUIDE ON ARTICLE 14 OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS AND ON ARTICLE 1 OF PROTOCOL 12 TO THE CONVENTION (2020), https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_14_Art_1_Protocol_12_ENG.pdf

⁵¹ Cf. Geouffre de la Pradelle v. France, App. No. 12964/87 (Dec. 16, 1992), <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57778>; Bellet v. France, App. No. 23805/94, (Dec. 4, 1995), <http://hudoc.echr.coe>

უნდა ემსახურებოდეს პიროვნების დამოუკიდებლობას და ინდივიდუალიზაციას. ეკონომიკურ თავისუფლებას მიიჩნევენ უმაღლეს ღირებულებად.⁵²

“მხოლოდ ადამიანს შეუძლია აღიქვას ისეთი ცნებები, როგორიცაა სიკეთე და ბოროტება, სამართლიანობა და უსამართლობა და ა.შ.” ამათი ერთობლიობა კი შეადგენს ოჯახისა და სახელმწიფოს საფუძველს,⁵³ თუკი არისტოტელეს ამ მოსაზრებას დავეთანხმებით უნდა ვიმსჯელოთ იმაზე, თუ რამდენად ახერხებენ თანამედროვე სახელმწიფოები ინდივიდთა სამართლებრივ და სოციალურ უზრუნველყოფას.

პროფ. დოქტ. კლაუს ოფეს შეხედულებით სოციალური სახელმწიფო ეს არის სხვადასხვა ინსტიტუციებისგან შემდგარი, კომპლექსური სისტემა, რომლის სრულყოფილ მოცულობას არავინ იცნობს. ეს არის წარმოდგენილი კომპლექსური, მუდმივად ცვალებადი ისტორიული მიღწევა, ისტორიული განვითარება..⁵⁴ სოციალური სახელმწიფო არა მარტო მოწესრიგებული არსებობის პირობებს ქმნის, არამედ აქტიური მონაწილეცაა და ცდილობს შეარბილოს საბაზრო ეკონომიკის უთანასწორობა და უსამართლობა. მისთვის მთავარია არა სიმდიდრის დაგროვება, არამედ ამ სიმდიდრის თანაბრად და სამართლიანად განაწილება. პრაქტიკაში ამას სიღარიბის მოსპობისა და სოციალური უთანაბრობის შემცირების მცდელობამდე მივყავართ. ე.წ. კეთილდღეობის სახელმწიფოს გაჩენას შეუწყო ხელი, რომლის პასუხისმგებლობებში შევიდა თავისი მოქალაქეების სოციალური კეთილდღეობის ხელშეწყობა.⁵⁵

თავის მხრივ, სოციალური სამართლიანობის იდეა არა მხოლოდ სამართლებრივი ან ფილოსოფიური კატეგორიაა, იგი უპირველეს ყოვლისა, სოციალური ყოფის ნაწილია. სწორედაც რომ სოციალური თანასწორობა და სამართლიანობა ის მიზანია, რომელიც სამართალს და სახელმწიფოს უნდა ჰქონდეს და ზრუნავდეს მის პრაქტიკულ იმპლემენტაციაზე.⁵⁶ ტერმინი „სოციალური სახელმწიფო“ ნიშნავს იმას, რომ სახელმწიფო ატარებს პასუხისმგებლობას საზოგადოების არსებობაზე.⁵⁷ ანუ ატარებს პოლიტიკას, რომელიც მიმართულია მოსახლეობის სოციალური უსაფრთხოების ორგანიზებისაკენ, ადამიანთა

⁵² ალფაიდე თ., სამართალმცოდნეობის შესავალი., თბილისი, 2015, 113.

⁵³ არისტოტელეს სოციალური და პოლიტიკური შეხედულებები

<https://socpoli.files.wordpress.com/2011/06/e18390e183a0e18398e183a1e183a2e1839de183a2e18394e1839ae18394e183a1-e183a1e1839de183aae18398e18390e1839ae183a3e183a0e18398-e18393e18390.pdf>

⁵⁴ პროფ. დოქტ. კლაუს ოფე არის ბერლინის Hertie School of Governance-ის ემერიტუს პროფესორი <https://ltv.ge/analytics/shroma-da-shromis-sazogadoeba-socialuri-sakhelmwifo-da-demokratia-gavlenebi-aghmosavlet-evropasa-da-saqartveloze-interviu-prof-klaus-ofestan/>

⁵⁵ სამოქალაქო განათლების პედაგოგის დამხმარე სახელმძღვანელო სტატიების კრებული, დაწვრილებით იხ: <http://www.nplg.gov.ge/gsd/cgi-bin/library.exe?e=d-00000-00---off-0civil2--00-1---0-10-0--0---0prompt-10---4-----0-11--10-ka-50---20-about---00-3-1-00-0-0-01-1-OutfZz-8-00&cl=CL2.20&d=HASH012bac5cd4efc4c4ef689390.10.3&gt=1>

⁵⁶ გეგენევა დ., სოციალური დაცვის სამართალი, წიგნში, საჯარო მმართველობის სამართლებრივი საფუძვლები, თბილისი, 2016, 549.

⁵⁷ გოგიაშვილი გ., შედარებითი კონსტიტუციური სამართალი, თბილისი, 2019, 86.

ღირსეული ცხოვრების უზრუნველყოფის, ადამიანის უფლებებისა და თავისუფლების დაცვისაკენ.⁵⁸ ამასთანავე, სოციალური სახელმწიფო არის ორგანიზაცია რომელიც ეხმარება სუსტს, რომელიც ესწრაფვის ზეგავლენა მოახდინოს ეკონომიკურ სიკეთეთა განაწილებაზე სამართლიანობის პრინციპების დაცვით, რათა ფასეულობისათვის უზრუნველყოს ღირსეული არსებობა.⁵⁹ შესაბამისად, დემოკრატიული, სამართლებრივი და სოციალური სახელმწიფოს ხიბლი... სწორედ იმაში მდგომარეობს, რომ მის საყრდენს, საფუძველს და მუდმივ მიზანს წარმოადგენს თავისუფალი ადამიანი-ინდივიდი, რომლისთვისაც აღიარებულია უფლებები და თავისუფლებები და სახელმწიფოს მხრიდან გარანტირებულია, ამ უფლებებით სრულყოფილად სარგებლობის გზით, თავისუფალი თვითრეალიზაციის შესაძლებლობა. ⁶⁰ უდავოა, რომ სოციალურ სახელმწიფოდ, აუცილებლად მოიაზრებს სახელმწიფოს, რომლის მიზანია სოციალური თანასწორობისა და მოქალაქეთა კეთილდღეობის უზრუნველყოფა. სოციალური სახელმწიფოს თანამედროვე გაგება, ასევე, მოიცავს სახელმწიფოს ვალდებულებას, უზრუნველყოს მოქალაქეთა განათლების, ჯანდაცვის, შრომის და სხვა უფლებები, რომელთა რეალიზაციაც საზოგადოებაში ადამიანის ღირსეულ ადგილს განაპირობებს.

სოციალური სახელმწიფოს პრინციპის სხვადასხვა განმარტება არსებობს: ფართო გაგებით, ის გულისხმობს სახელმწიფოს მნიშვნელოვან როლს ეკონომიკის დაგეგმვაში, მართვასა და ორგანიზებაში. ამ მიდგომით, სოციალური სახელმწიფო აქტიურად ერევა სიმდიდრისა და რესურსების გადანაწილების პროცესში; პრინციპის ვიწრო გაგებაში მოიაზრება სახელმწიფოს მიერ მოქალაქეებისთვის კეთილდღეობის არსებითი მოთხოვნების დაკმაყოფილება და ღირსეული სიცოცხლისთვის აუცილებელი პირობების შექმნა, სახელმწიფოს მიერ დაფინანსებული მომსახურების შეთავაზებითა და სოციალური ფულადი დახმარების გაცემით.⁶¹

აუცილებლად უნდა განვიხილოთ სოციალური სახელმწიფოსა და უფლებების თვალსაზრისით საქართველოს კონსტიტუციაში რეგლამენტირებული დებულებები. კერძოდ, საქართველოს საკონსტიტუციო ცვლილებების პროექტის მე-5 მუხლის თანახმად - 1. საქართველო არის სოციალური სახელმწიფო. 2. თავისუფალი საბაზრო ეკონომიკის უზრუნველყოფასთან ერთად, სახელმწიფო ზრუნავს საზოგადოებაში სოციალური სამართლიანობის, სოციალური თანასწორობისა და სოციალური სოლიდარობის პრინციპების განმტკიცებაზე. 3. სახელმწიფო ზრუნავს ქვეყნის მთელი ტერიტორიის თანაბარი სოციალურ-ეკონომიკური განვითარებისათვის. მაღალმთიანი რეგიონების განსავითარებლად

⁵⁸ ბუხრაშვილი ე., ევროპის სოციალური პოლიტიკა., თბილისი, 2017, 41.

⁵⁹ გოგიაშვილი გ., შედარებითი კონსტიტუციური სამართალი, თბილისი, 2019, 86.

⁶⁰ ერემაძე ქ., ინტერესთა დაბალანსება დემოკრატიულ საზოგადოებაში., თბილისი, 2013, 8.

⁶¹ ავტორთა კოლექტივი., სოციალური უფლებების შესახებ საკონსტიტუციო ცვლილებების პროექტი., თბილისი., 2017.

<https://emcrights.files.wordpress.com/2017/04/e183a1e1839de183aae18398e18390e1839ae183a3e183a0e18398-e183a3e183a4e1839ae18394e18391e18394e18391e18398.pdf>

კანონი ადგენს შეღავათებს. 4. სახელმწიფო ზრუნავს მოქალაქის ჯანმრთელობასა და სოციალურ დაცვაზე, საარსებო მინიმუმითა და ღირსეული საცხოვრებლით უზრუნველყოფაზე. სახელმწიფო ხელს უწყობს მოქალაქეს დასაქმებაში. საარსებო მინიმუმის უზრუნველყოფის პირობები განისაზღვრება კანონით. 5. სახელმწიფო ზრუნავს განათლების, მეცნიერების, კულტურისა და სპორტის განვითარებაზე. 6. ახლანდელი და მომავალი თაობების ინტერესების გათვალისწინებით სახელმწიფო ზრუნავს გარემოს დაცვაზე, ბუნებრივი რესურსებით რაციონალურ სარგებლობასა და ქვეყნის მდგრად ეკოლოგიურ განვითარებაზე. 7. სახელმწიფო ზრუნავს შეზღუდული შესაძლებლობების მქონე პირთა უფლებებისა და ინტერესების რეალიზებისათვის განსაკუთრებული პირობების შექმნაზე. 8. სახელმწიფო ხელს უწყობს ქალისა და მამაკაცის თანაბარ მონაწილეობას საზოგადოებრივ და პოლიტიკურ ცხოვრებაში.⁶²

აღსანიშნავია, რომ სოციალური დაცვის საერთო სარგებლიანობას კაუფმანი ხედავს შემდეგი ეფექტების შეთანხმებულობასა და „ურთიერთშემავსებლობაში“ :

- ეკონომიკური ეფექტი- სოციალური დაცვა განიხილება, როგორც საბაზრო ეკონომიკის „შემავსებელი“ ჰუმანიტარული კაპიტალის დაგროვების საშუალება, რაც ხელს უწყობს მუშაობისათვის მზადყოფნას და, აქედან გამომდინარე, მწარმოებლურობის ზრდასაც.
- პოლიტიკური ეფექტი: სოციალური დაცვა ხელს არ უშლის სოციალურ დიფერენციაციას, თუმცა ცდილობს მის შერბილებას.
- კულტურული ეფექტი- სოციალური დაცვა ქმნის საზოგადოებაში სრულიად საამართლიანად დამკვიდრებული წესრიგის სტაბილურობის გარანტიებს და ამით სახელმწიფო ინტერერვენციების ლეგიტიმურობას ამაღლებს, სახელმწიფოსა და საზოგადოების ერთობლივი ქმედებების საფუძველზე.
- სოციალური ეფექტი- სოციალური დაცვა ხორციელდება, პირველ რიგში, საოჯახო მეურნეობისათვის „კეთილდღეობის პროდუქტის“ შეთავაზების გზით.⁶³

სოციალური პოლიტიკის კონკურენტული ამოცანები მჭიდროდაა დაკავშირებული ქვეყნის ეკონომიკურ განვითარებასთან. და ამ ყოველივეს განხორციელება შეუძლებელია ფულის გარეშე, ამიტომაც, ბუნებრივია, უნდა განვიხილოთ სოციალური პოლიტიკის ინსტრუმენტები, როგორებიცაა: 1. უფლებები, 2. ფული და 2. მონაწილეობა.⁶⁴ როუს (Rowe) თანახმად, სოციალური პასუხისმგებლობა არის თვითრეგულაცია, რომელიც წარმოადგენს მთავრობის

⁶² გაბისონია ი., სოციალური სახელმწიფოს საგადასახადო პოლიტიკის სამართლებრივი და ეკონომიკური ასპექტები, საერთაშორისო რეფერირებადი სამეცნიერო პრაქტიკული ჟურნალი `იურისტი N8“, თბილისი, 2019, 34.

⁶³ ბუხრაშვილი ე., ევროპის სოციალური პოლიტიკა., თბილისი, 2017, 38.

⁶⁴ ბუხრაშვილი ე., ევროპის სოციალური პოლიტიკა., თბილისი, 2017, 27.

ჩარევის გარეშე გლობალურ ბაზარზე ბიზნესისა და საზოგადოების ინტერესების ბალანსის გზას.⁶⁵

ეკონომისტების აზრით, სახელმწიფოს სოციალური ვალდებულებები არ წარმოადგენს „სოციალური დატვირთვას“ ეროვნულ ეკონომიკაზე, არამედ წარმოადგენს მის ორგანულ შემადგენელ ნაწილს. ამისდა შესაბამისად მისი უზრუნველყოფის აუცილებლობა სახელმწიფოსაგან მოითხოვს სოციალური ურთიერთობის მექანიზმის შექმნას. სოციალური ურთიერთობის უზრუნველყოფა - ეს არის სტრატეგიული ამოცანა, რომელიც შეუძლებელია განხორციელდეს განვითარების სახელმწიფო სტრატეგიის გარეშე.⁶⁶

ცხადია რომ საგადასახადო ადმინისტრირებასთან დაკავშირებული საკითხები, ქვეყანაში მიმდინარე სოციალურ - ეკონომიკური და პოლიტიკური ცვლილებების პარალელურად, მუდმივად საჭიროებს სრულყოფას.

სამართლიანობის კუთხით, საგადასახადო სისტემებს ორ განსხვავებულ პრინციპზე აგებენ, საგადასახადო სისტემა და საგადასახადო პოლიტიკა სახელმწიფოს ფუნქციონირების ეფექტიანობის განუყოფელი ნაწილია, რომელიც მიუთითებს სოციალური კონტრაქტების ქმედუნარიანობაზე სახელმწიფოსა და საგადასახადო სუბიექტებს შორის. ეფექტიანი საგადასახადო პოლიტიკა და საგადასახადო ადმინისტრირება წარმოადგენს სტაბილური ეკონომიკური ზრდისა და ქვეყნის მდგრადი განვითარების სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვან პირობას მოკლევადიან, საშუალოვადიან და გრძელვადიან გეგმებში. სახელმწიფო ფინანსების საიმედო სისტემის შექმნა გარდამავალ და განვითარებად ქვეყნებში, როგორც წესი, სოციალური, პოლიტიკური და ადმინისტრაციული სირთულეების წინაშე დგება.

როგორც აღვნიშნეთ, საგადასახადო ურთიერთობებზე მსჯელობისას ძირითადი აქცენტი უნდა გავაკეთოთ საგადასახადო სისტემის მნიშვნელობასა და ელემენტებზე. უფრო მეტიც, სხვადასხვა ქვეყნებში საგადასახადო სისტემის ჩამოყალიბებაზე ზემოქმედებს პოლიტიკური, ეკონომიკური, კულტურული და ფსიქოლოგიური ფაქტორებიც კი.⁶⁷ ამკარაა, რომ საგადასახადო სისტემის ბუნების განსაზღვრა და მასთან დაკავშირებული საკითხები აქტუალურია გადასახადის გადამხდელთა უფლებებისა და სახელმწიფო ინტერესების დაცვისათვის სრულყოფილი სამართლებრივი საფუძვლების შესაქმნელად. საგადასახადო სისტემა შეიძლება წარმოვიდგინოთ, როგორც ცალკეული ელემენტების ერთობლიობა, მათ შორის გადასახადებისა და მოსაკრებლების სისტემა, იგი

⁶⁵ Rowe, J. K. 2005. Corporate Social Responsibility as Business Strategy. Reprint Series, Center for Global, International and Regional Studies, UC Santa Cruz. <http://escholarship.org/uc/item/5dq43315>

⁶⁶ ბუხრაშვილი ე., ევროპის სოციალური პოლიტიკა., თბილისი, 2017, 36.

⁶⁷ ყუფარაძე გ., საგადასახადო პოლიტიკა და პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები საქართველოში, (მონოგრაფია), თბილისი, 2013, 17.

ფორმირდება საუკუნეების მანძილზე და იცვლება ეკონომიკური მდგომარეობის შესაბამისად.⁶⁸

მრავალი გარდამავალი და განვითარებადი ქვეყნის საგადასახადო სისტემა, საგადასახადო მმართველობის პოლიტიკის არარსებობის, საგადასახადო კანონმდებლობის მოთხოვნებისა და საგადასახადო ადმინისტრირების შესაძლებლობების შესაბამისობის დაბალი დონის გამო, არ შეესაბამება საგადასახადო სტრუქტურების საერთაშორისო სტანდარტებს. გადასახადებისაგან თავის არიდება და გადასახადების დამალვა რთული და მრავალფაქტორიანი პრობლემაა. არსებობს უამრავი მიზეზი იმისა, თუ რატომ ცდილობენ ორგანიზაციები ან ცალკეული პირები თავი აარიდონ ან შეამცირონ დაბეგვრას დაქვემდებარებული გადასახადის თანხა. დაბეგვრისაგან თავის არიდების კანონზომიერება და ხარისხი ძალზე განსხვავებულია რეგიონებისა და ქვეყნების მიხედვით. ასევე ძალზე განსხვავებულია გადასახადებისაგან თავის არიდებისა და გადასახადების დაფარვის მეთოდები გარდამავალ და განვითარებად ქვეყნებში.

საგადასახადო სისტემის მნიშვნელოვან ასპექტს წარმოადგენს მისი ძირითადი ელემენტები, კერძოდ: დაბეგვრის პრინციპები, გადასახადების დაწესების, შეცვლისა და გაუქმების წესები, საგადასახადო სისტემის სტრუქტურა, სხვადასხვა დონის ბიუჯეტებს შორის საგადასახადო შენატანების განაწილების წესები, საგადასახადო ურთიერთობების მონაწილეთა უფლებები და ვალდებულებები, საგადასახადო კონტროლის ფორმები და მეთოდები, საგადასახადო ურთიერთობების მონაწილეთა პასუხისმგებლობა, გადასახადის გადამხდელთა უფლებებისა და ინტერესების დაცვის მექანიზმები, საერთაშორისო ორმაგი დაბეგვრის პრობლემების გადაწყვეტის მიდგომები და სხვა.

საგადასახადო სისტემის მახასიათებლად ხშირად გამოიყენება პირდაპირი და არაპირდაპირი გადასახადებით დაბეგვრის თანაფარდობა. აღნიშნული თანაფარდობა დამოკიდებულია ქვეყნის განვითარების დონეზე, რადგან არაპირდაპირი გადასახადების აკრეფა ნაკლებად მოითხოვს განვითარებულ საგადასახადო აპარატს და გადასახადების გაანგარიშების რთულ სისტემას.⁶⁹

განსახილველია ასევე საგადასახადო ტვირთი, რომელიც წარმოადგენს ეკონომიკურ მაჩვენებელს და ეკონომიკის სხვადასხვა დონეზე (მაკრო და მიკრო) გამოხატავს გადასახდელი გადასახადებისა და საგადასახადო ბაზის თანაფარდობის სიმძიმეს. მაკროეკონომიკურ კონტექსტში, საგადასახადო ტვირთი შეიძლება განისაზღვროს, როგორც გადასახადების საერთო თანხის შეფარდება მთლიან შიდა პროდუქტთან (მშპ).⁷⁰

⁶⁸ См.подр соколова э. Д. к вопросу о понятии налоговой системы , //Финансовое право ,2011.#1. С.28-31.

⁶⁹ გაბისონია ი., ბარამია თ., სამართლებრივი უსაფრთხოების პრინციპი საგადასახადო სამართალში., თბილისი., 2024., 73.

⁷⁰ იქვე. 75.

საგადასახადო ტვირთის ოპტიმალური სიდიდის განსაზღვრა ნებისმიერი სახელმწიფოს გამოწვევაა. ხშირად, როგორც სპეციალურ, ასევე პუბლიცისტურ ლიტერატურაში გვხვდება მოსაზრება, რომ რაც უფრო დაბალია საგადასახადო ტვირთი, მით უფრო სწრაფად ვითარდება ეკონომიკა. რაც ნაკლებია გადასახადები, მით მაღალია ეკონომიკის ზრდის ტემპი.⁷¹

ამ მოსაზრებას ემხრობა ამერიკელი ეკონომისტის, არტურ ლაფერის, შეხედულებაც: „რაც უფრო მაღალია საგადასახადო განაკვეთები, მით უფრო იზრდება ინდივიდების მოტივაცია, თავი აარიდონ გადასახადების გადახდას. ადამიანები იმისთვის არ მუშაობენ, რომ გადასახადები გადაიხადონ“.

საგადასახადო წნეხის განხილვისას უნდა გავითვალისწინოთ ისიც, რომ გადასახადის გადახდიდან თავის არიდების სურვილი პირდაპირ პროპორციულია საგადასახადო წნეხის სიმძიმესთან.⁷²

მაგალითად, გერმანიაში საგადასახადო სისტემა ეფუძნება შემდეგ მნიშვნელოვან პრინციპებს: გადასახადები უნდა იყოს შესაძლებლობის მიხედვით მინიმალური; დანახარჯები მათ ამოღებაზე უნდა იყოს ასევე მინიმალური; გადასახადებმა არ შეიძლება წინააღმდეგობა გაუწიოს კონკურენციას; გადასახადები უნდა შეესაბამებოდეს სტრუქტურულ პოლიტიკას; გადასახადები გამიზნულია შემოსავლების სამართლიან განაწილებაზე; საგადასახადო სისტემა უნდა აიგოს ადამიანის პირადი ცხოვრების პატივისცემაზე.⁷³

საგადასახადო პოლიტიკა ფისკალური პოლიტიკის შემადგენელი ნაწილია. საგადასახადო პოლიტიკის მთავარი ამოცანებია შემოსავლების ზრდა და ეკონომიკური და სოციალური მიზნების ადვოკატირება. გადასახადები გამოიყენება სასურველ სოციალურ და ეკონომიკურ მიზნებზე ზეგავლენის მოსახდენად. მაგალითად, მექანიზაციის და ავტომატიზაციის სფეროში ბიზნესის ხელშეწყობის მიზნით მთავრობა უფლებას აძლევს, მოახდინოს ძირითადი კაპიტალის სწრაფი ამორტიზაცია. შობადობის წახალისების მიზნით, საგადასახადო შეღავათებს იღებს ის ოჯახი, რომელშიც იბადება პირველი და მეოთხე ბავშვი.⁷⁴

წიგნის "დიქტატურისა და დემოკრატიის ეკონომიკური ფესვები" ავტორები დერონ აჩემოლლუ და ჯეიმს მორისონი მიიჩნევენ, რომ სახელმწიფოები, რომელთა მაცხოვრებლები მაღალ გადასახადებს იხდიან, გამოირჩევიან დემოკრატიული და პოლიტიკური თავისუფლების მაღალი დონით. ნაწილობრივ, ეს იმით აიხსნება, რომ თუკი ადამიანი თვლის, რომ საკუთარი საგადასახადო შენატანები მაღალ დონეს

⁷¹ გაბისონია ი., ბარამია თ., საგადასახადო სამართალი (ზოგადი ნაწილი), თბილისი., 2021., 38.

⁷² გაბისონია ი., ბარამია თ., სამართლებრივი უსაფრთხოების პრინციპი საგადასახადო სამართალში., თბილისი., 2024., 72.

⁷³ Fiscal Incentive Effects of the German Equalization System, Sven Jari Stehn and Annalisa Fedelino, IMF Working Paper, 2009.

⁷⁴ სინგაპური, ესტონეთი, შვეიცარია, სამიზნე მოდელები ქართული ტრანსფორმაციისათვის?, თბ, 2012.16.

აღწევს, ის უფროა დაინტერესებული, შეამოწმოს როგორ ხარჯავს სახელმწიფო ამ ფულს. სხვა მხრივ, დიქტატურის მქონე სახელმწიფოები დრაკონულ გადასახადებს იყენებენ. განსხვავება იმაში მდგომარეობს, რომ დემოკრატიის პირობებში ძირითადი საგადასახადო ტვირთი მოდის მრავალრიცხოვან, ძლიერ საშუალო კლასზე, ხოლო დიქტატურის დროს ამ ტვირთს ზიდავს ყველაზე ღარიბი, ან ყველაზე მდიდარი მოქალაქეები.⁷⁵

დღესდღეობით არ არსებობს მსოფლიოში სახელმწიფო, სადაც მუდმივად არ დაობდნენ საგადასახადო და სოციალური პოლიტიკის თაობაზე. აღნიშნული განპირობებულია იმით, რომ საგადასახადო სისტემა უნდა ესადაგებოდეს ქვეყნის რეალურ ეკონომიკურ მდგომარეობას და ადეკვატურად უნდა შეესაბამებოდეს მიმდინარე ეკონომიკურ პროცესებს. გამომდინარე აქედან, საგადასახადო კანონმდებლობა მუდმივ ცვალებადობასა და სრულყოფას უნდა განიცდიდეს.⁷⁶

სოციალურ სახელმწიფოზე მსჯელობისას გასათვალისწინებელია, ქვემოთ მოცემული რამდენიმე მნიშვნელოვანი ფაქტორი, მათ შორის, უმუშევრობა, სოციალური პროგრამები/პროექტები და ასე შემდეგ. ის ფაქტი, რომ ნეოლიბერალური ნარატივის თანახმად, დახმარების მიმღებები სოციალური პროგრამების ბოროტად გამოყენებისკენ არიან მიდრეკილები, რასაც, ერთ-ერთი ექსპერტის აზრით, საზოგადოებაში არსებული ღირებულებითი ფონიც უწყობს ხელს.⁷⁷

სამწუხაროდ, კორუფციის მაღალი დონე მოქალაქეებს უკარგავს იმის რწმენას, რომ მათ მიერ გადახდილი თანხები საზოგადოებრივი კეთილდღეობისა და მომსახურების დაფინანსებისათვის გამოიყენება. შედეგად, იზრდება ალბათობა იმისა, რომ ისინი თავს აარიდებენ საგადასახადო ვალდებულების შესრულებას. ყოველივე ამას ხელს უწყობს ისიც რომ გადასახადის გადამხდელები ცდილობენ საერთო ენის გამონახვას მაკონტროლებელი ორგანოების მუშაკებთან, არ იხდიან გადასახადს თუ საგადასახადო ინსპექტორის მოსყიდვის ღირებულება უფრო დაბალია, ვიდრე გადასახადებისაგან თავის არიდებით მიღებული პოტენციური სარგებელი.

სახელმწიფოების საგადასახადო და ხარჯვითი პოლიტიკის ანალიზით, ჩვენ შეგვიძლია წარმოდგენა შევიქმნათ ამა თუ იმ საზოგადოების მოწყობაზე, სოციალურ ფენებს შორის არსებულ ძალთა ბალანსზე და სხვა საზოგადოებრივ მისწრაფებებზე.

⁷⁵ სამსონიძე ვ., ამერიკული გადასახადები.,

<http://www.aaf.ge/index.php?menu=1&jurn=0&rubr=10&mas=968>

⁷⁶ გაბისონია ი., გაბელია ჯ., საგადასახადო დანაშაულებრივი ქმედებათა კვალიფიკაციის პრობლემა, ჟურნალი „იურისტი“ #1, 2016, 59.

⁷⁷ გაბისონია ი., ბარამია თ., საგადასახადო სამართალი (ზოგადი ნაწილი), თბილისი., 2021., 78.

არსებული სტატისტიკის თანახმად, საქართველოში სოციალური უთანასწორობა თითქმის ყოველწლიურად იზრდება.⁷⁸

უნდა აღინიშნოს, რომ ევროპის თითქმის ყველა სახელმწიფოში მოქმედებს დაბეგვრის პროგრესული მრავალსაფეხურიანი სისტემა, რომელიც ჰარმონიზებულია დაუბეგრავი მინიმუმისა და სოციალური ხარჯების გამოქვითვების სისტემასთან. ამასთან, პროგრესული გადასახადის შემოღების დროს მნიშვნელოვანია გადასახადების ფისკალური და სოციალური სამართლიანობის ფუნქციების შეთანასწორება (მაღალშემოსავლიანი პირები იხდიან მეტს აბსოლუტური ოდენობის თვალსაზრისით). ამ შემთხვევაში, დაბალშემოსავლიანი მოსახლეობის დაუბეგრაობა ხელს უწყობს გადახდისუნარიანი მოთხოვნის ზრდას და შესაბამისად, ეკონომიკის ზრდას. ვინაიდან ასეთი თანხები პირდაპირ ფულის მიმოქცევის არხებში გადადის.⁷⁹

სოციალური სახელმწიფოს ჩამოყალიბება მუდმივი და განუწყვეტელი პროცესია, რომელიც მოითხოვს რეაგირებას ეკონომიკაში, პოლიტიკაში და ზნეობაში წარმოშობილ ახალ სიტუაციებზე. სახელმწიფოს შესაძლებლობა სოციალური რეფორმების განხორციელებაში განუსაზღვრელია. ზოგიერთი სოციალური პრობლემა უიმედნად რთულია, რომ მათი გადაჭრა საკანონმდებლო გზით შეუძლებელია, ზოგიერთი კი ბევრად არის დამოკიდებული ზნეობრივ ოპრინციპებზე. სოციალურმა სახელმწიფომ უნდა დაიცვას ბალანსი თავისუფალ ეკონომიკასა და განაწილების სამართლიანობის პრინციპს შორის და აღმოფხვრას სოციალური უთანასწორობა

სოციალური სახელმწიფოს კონცეფცია გულისხმობს მოქალაქეთა თანასწორობის, სოლიდარობის და კეთილდღეობის უზრუნველყოფას, რაც მნიშვნელოვან როლს ასრულებს საგადასახადო პოლიტიკის დაგეგმვასა და განხორციელებაში. საგადასახადო პოლიტიკა სოციალური სახელმწიფოს მთავარ ინსტრუმენტს წარმოადგენს, რადგან მას შეუძლია მოქალაქეთა შემოსავლებზე ზეგავლენის მოხდენა და სერვისების უზრუნველყოფის რესურსების მობილიზება.

საქართველოს შემთხვევაში, სოციალური პოლიტიკის ფინანსურ უზრუნველყოფას ძირითადად წარმოადგენენ სოციალური გადასახადები და სოციალური მომსახურების პროგრამები, რომლებიც მიმართულია მოწყვლადი ჯგუფების მხარდაჭერისკენ. მაგალითად, დღგ-ს და საშემოსავლო გადასახადებისგან მიღებული შემოსავლები ხშირად ხმარდება სოციალური უსაფრთხოების სისტემას, მათ შორის პენსიებისა და ჯანდაცვის დაფინანსებას.

საქართველოს საგადასახადო სისტემის ფორმირება და განვითარება ქვეყნის ეკონომიკის და სამართლებრივი სივრცის განვითარების მნიშვნელოვანი ნაწილია.

⁷⁸ გაბისონია ი., ბარამია თ., სამართლებრივი უსაფრთხოების პრინციპი საგადასახადო სამართალში, თბილისი, 2024., 69.

⁷⁹ გაბისონია ი., ბარამია თ., საგადასახადო სამართალი (ზოგადი ნაწილი), თბილისი, 2021., 118.

ისტორიულად ჩამოყალიბებული გამოწვევები და რეფორმები მიუთითებს იმაზე, რომ სისტემას, როგორც სახელმწიფოს ინტერესების, ისე ბაზრის მოთხოვნების გათვალისწინება უწევს. საქართველოს საგადასახადო სისტემის შემდგომი გაუმჯობესება საერთაშორისო პრაქტიკისა და ადამიანის უფლებების დაცვის პრინციპებზე იქნება დაფუძნებული

დასკვნა

გადასახადის გადამხდელთა უფლებების დაცვის მექანიზმები, როგორც საქართველოს სამართლებრივ სივრცეში, ასევე ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს პრაქტიკაში, მნიშვნელოვან როლს ასრულებს სოციალური სახელმწიფოს პრინციპების რეალიზებაში. ისტორიული ანალიზი ცხადყოფს, რომ გადასახადის გადამხდელთა უფლებების დაცვა სახელმწიფოს პასუხისმგებლობის ნაწილია, რომელიც თანაბრად ითვალისწინებს როგორც საჯარო ინტერესს, ისე კერძო პირის უფლებებს.

ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს პრაქტიკა მნიშვნელოვან პრეცედენტებს ქმნის, რაც აჩვენებს, რომ გადამხდელთა უფლებების დარღვევა უნდა მოგვარდეს სამართლებრივი ჩარჩოს დაცვით. სოციალური სახელმწიფოს კონტექსტში მნიშვნელოვანია, სახელმწიფომ უზრუნველყოს გადამხდელთა თანასწორი და სამართლიანი მოპყრობა, რაც არა მხოლოდ უფლებების დაცვის, არამედ სოციალური ნდობის გაძლიერების საფუძველია.

ამასთან, სოციალური პოლიტიკის განხორციელება არ უნდა იწვევდეს სოციალური უსამართლობის გაძლიერებას. ამიტომ, საჭიროა ისეთი საგადასახადო სისტემის ჩამოყალიბება, რომელიც ეკონომიკურ რეალობას შეესაბამება და უზრუნველყოფს მოქალაქეთა უფლებების დაცვას. სოციალური სახელმწიფო მხოლოდ სოციალური დაცვის გარანტიას კი არა, არამედ სამართლის განვითარების მუდმივ პროცესს წარმოადგენს, რაც ადაპტირდება ეკონომიკურ, სოციალურ და პოლიტიკურ გამოწვევებთან.

საქართველოს პრაქტიკაში, მიუხედავად პროგრესისა გადასახადის გადამხდელთა უფლებების დაცვის მექანიზმების ფორმირებაში, საჭიროა დამატებითი ნაბიჯების გადადგმა. კერძოდ:

- **ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს პრეცედენტები** ხაზს უსვამს, რომ საგადასახადო სისტემაში სახელმწიფოს უფლებამოსილებები – მათ შორის გადასახადებისა და ჯარიმების დაწესება – უნდა იყოს სამართლებრივი და სამართლიანი.
- **მოქალაქეთა საკუთრების უფლების დაცვა** უნდა იყოს პრიორიტეტი საბაჟო და საგადასახადო პროცესებში. სახელმწიფოს ქმედებები არ უნდა არღვევდეს საკუთრების უფლებას და უნდა იყოს დაბალანსებული.

- **გამჭვირვალობა და საჯაროობა** აუცილებელია, რომ გადასახადის გადამხდელებმა შეძლონ საკუთარი ქმედებების შედეგების პროგნოზირება.
- სასამართლომ ასევე აღიარა **დუმილის უფლება** საგადასახადო კონტექსტში, რაც იცავს გადამხდელს თვითდამოწმებისგან. მაგალითად, **Funke v. France** და **J.B. v. Switzerland** საქმეებში სასამართლომ აღნიშნა, რომ გადამხდელს შეუძლია თავი შეიკავოს ისეთი ინფორმაციის წარდგენისგან, რომელიც მის წინააღმდეგ შეიძლება იქნას გამოყენებული.

სოციალური სახელმწიფოს პრინციპების მხარდასაჭერად, საჭიროა ისეთი საგადასახადო სისტემის შექმნა, რომელიც ადეკვატურად პასუხობს ქვეყნის ეკონომიკურ გამოწვევებს და უზრუნველყოფს მოქალაქეთა თანასწორობას. ამ მიმართულებით შესაძლოა განხილულ იქნას ჩვენს მიერ სამეცნიერო სტატიაში შემოთავაზებული **პროგრესული საშემოსავლო გადასახადის** მოდელი, სადაც დაბეგვრის პროცენტი შემოსავლის დონის მიხედვით 3-20%-ს შორის მერყეობს.

განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია სტუდენტების ხელშეწყობა. შესაბამისად, მიზანშეწონილია **საქართველოს საგადასახადო კოდექსის 81-ე მუხლში** დამატებული იყოს პუნქტი, რომლის მიხედვით:

- „**საქართველოს აკრედიტებულ უმაღლეს სასწავლებლებში ბაკალავრიატის საფეხურზე მყოფი სტუდენტის აქტიური⁸⁰ სტატუსის მქონე პირების მიერ მიღებული შემოსავალი დაიბეგროს 5 პროცენტით.**“

ამ ცვლილებების რეალიზება ხელს შეუწყობს სოციალური სახელმწიფოს პრინციპების დამკვიდრებას, საგადასახადო სისტემის სრულყოფას და მოქალაქეთა უფლებების უფრო ეფექტურ დაცვას. საერთო ჯამში, სოციალური სახელმწიფოს პრინციპების განხორციელება მოითხოვს სისტემურ, გამჭვირვალე და სამართლიან მიდგომას. საქართველოს სამართლებრივი სივრცის განვითარება და საერთაშორისო პრაქტიკის ინტეგრირება აუცილებელია იმისათვის, რომ საგადასახადო დავების გადაწყვეტა მოქალაქეთა უფლებების დაცვის სტანდარტს შეესაბამებოდეს.

⁸⁰ **აქტიური სტატუსი** ნიშნავს, რომ სტუდენტი ოფიციალურად სწავლობს უმაღლეს საგანმანათლებლო დაწესებულებაში და სარგებლობს სტუდენტის უფლებებით. ასეთ სტატუსში მყოფი პირი:

1. **დარეგისტრირებულია სასწავლო პროცესში** - სტუდენტს აქვს უფლება დასწრების, სწავლის, გამოცდებზე გასვლის და ყველა იმ საქმიანობის შესრულების, რომელიც სასწავლო პროგრამის ფარგლებშია გათვალისწინებული.
2. **სარგებლობს უნივერსიტეტის სერვისებით** - მაგალითად, ბიბლიოთეკა, სასწავლო კონსულტაციები, ტექნიკური რესურსები და სტუდენტური შეღავათები.
3. **ინარჩუნებს აკადემიურ ვალდებულებებს** - აქტიური სტატუსის მქონე სტუდენტს უწევს სწავლის საფასურის გადახდა, სემესტრულად რეგისტრირება და აკადემიური პროგრამის მოთხოვნათა შესრულება.

პასიური (შეჩერებული) სტატუსისგან განსხვავებით, აქტიური სტატუსის მქონე სტუდენტს სრული წვდომა აქვს სასწავლო და აკადემიურ პროცესებზე, ხოლო პასიური (შეჩერებული) სტატუსი ნიშნავს, რომ სტუდენტი დროებით ჩამოშორებულია სასწავლო პროცესიდან (მაგალითად, აკადემიური შევლებების აღების ან ვალდებულებების შეუსრულებლობის გამო).

გამოყენებული ლიტერატურა

1. საქართველოს 1995 წლის კონსტიტუცია,
<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/30346?publication=36>
2. საქართველოს საგადასახადო კოდექსი, 17/09/2010,
<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/1043717>
3. საქართველოს ზოგადი ადმინისტრაციული საპროცესო კოდექსი, 23/07/1999,
<https://www.matsne.gov.ge/ka/document/view/16492?publication=98>
4. გაბისონია ი., საგადასახადო სამართალი, გადასახადის გადამხდელის უფლებების დაცვის მექანიზმები, თბილისი, 2013;
5. გაბისონია ი., ბარამია თ., საგადასახადო სისტემის პოლიტიკურ, სამართლებრივი და ეკონომიკური მახასიათებლები, სამეცნიერო ჟურნალი „იურისტი“, N6, 2016;
6. გაბისონია ი., ბარამია თ., საქართველოს კონსტიტუციის 94-ე მუხლის მიზანშეწონილობის ასპექტები, ჟურნალი „იურისტი“ N3, თბილისი, 2017;
7. გაბისონია ი., სოციალური სახელმწიფოს საგადასახადო პოლიტიკის სამართლებრივი და ეკონომიკური ასპექტები, საერთაშორისო რეფერირებადი სამეცნიერო პრაქტიკული ჟურნალი „იურისტი“ N8“, თბილისი, 2019;
8. გაბისონია ი., ბარამია თ., საგადასახადო სამართალი (ზოგადი ნაწილი), თბილისი, 2021;
9. გაბისონია ი., ბარამია თ., სამართლებრივი უსაფრთხოების პრინციპი საგადასახადო სამართალში, თბილისი, 2024;
10. ბარამია თ., საგადასახადო დავა (ფინანსთა სამინისტროს სისტემაში და სასამართლოში), თბილისი, 2019;
11. იზორია ლ., დემოკრატიის განვითარება საქართველოში, თბილისი, 2006;
12. საქართველოს ფისკალური პოლიტიკა და მართვა და მისი თავსებადობა ევროკავშირის პრაქტიკასთან, კვლევა, თბილისი, 2016;
13. ნამჩავაძე ბ., ეკონომიკური თავისუფლების პრობლემები საქართველოში, Forbes Georgia, 2016;
14. საქართველოს საგადასახადო სისტემის მიმოხილვა, კვლევა, საერთაშორისო გამჭვირვალობა საქართველო, თბილისი, 2010;
15. ბიზნეს სფეროს მარეგულირებელი კანონმდებლობისა და პრაქტიკის კვლევა, აიიპ -კონსტიტუციის 42-ე მუხლი, თბილისი, 2012;
16. აშშ-ს საერთაშორისო განვითარების სააგენტოს განხორციელებული კვლევითი პროექტი „ბიზნესის დამოკიდებულება საგადასახადო სისტემისადმი საქართველოში“, 10/05/ თბილისი, 2016,;
17. ქორჩილაძე რ., საგადასახადო ადმინისტრირების ეფექტიანობის ამაღლების ეკონომიკურ-ფსიქოლოგიური ასპექტები, დისერტაცია, თბილისი, 2014;
18. ალფაიძე თ., სამართალმცოდნეობის შესავალი, თბილისი, 2015;
19. გეგენევა დ., სოციალური დაცვის სამართალი, წიგნში, საჯარო მმართველობის სამართლებრივი საფუძვლები, თბილისი, 2016
20. გოგიაშვილი გ., შედარებითი კონსტიტუციური სამართალი, თბილისი, 2019;
21. ბუხრაშვილი ე., ევროპის სოციალური პოლიტიკა, თბილისი, 2017;
22. გოგიაშვილი გ., შედარებითი კონსტიტუციური სამართალი, თბილისი, 2019;
23. ერემაძე ქ., ინტერესთა დაბალანსება დემოკრატიულ საზოგადოებაში, თბილისი, 2013;

- [https://hudoc.echr.coe.int/#{%22fulltext%22:\[%22Jussila%20v.%20Finland%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/#{%22fulltext%22:[%22Jussila%20v.%20Finland%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22]})
41. Bendenoun v. France
[https://hudoc.echr.coe.int/#{%22fulltext%22:\[%22Jussila%20v.%20Finland%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/#{%22fulltext%22:[%22Jussila%20v.%20Finland%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22]})
 42. Jussila v. Finland
[https://hudoc.echr.coe.int/#{%22fulltext%22:\[%22Jussila%20v.%20Finland%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/#{%22fulltext%22:[%22Jussila%20v.%20Finland%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22]})
 43. E.g., EU Charter, art. 20–21; EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS, GUIDE ON ARTICLE 14 OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS AND ON ARTICLE 1 OF PROTOCOL 12 TO THE CONVENTION (2020), https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_14_Art_1_Protocol_12_ENG.pdf
 44. Cf. Geouffre de la Pradelle v. France, App. No. 12964/87 (Dec. 16, 1992), <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57778>; Bellet v. France, App. No. 23805/94, (Dec. 4, 1995), <http://hudoc.echr.coe>.
 45. Rowe, J. K. 2005. Corporate Social Responsibility as Business Strategy. Reprint Series, Center for Global, International and Regional Studies, UC Santa Cruz. <http://escholarship.org/uc/item/5dq43315>

ბავშვის უფლებების კონვენციის მეორე დამატებითი ოქმი, როგორც ბავშვი- ჯარისკაცების პრევენციის მექანიზმი

მარიამ ჯიქია*

რეზიუმე

წარმოდგენილი სამეცნიერო ნაშრომი განიხილავს ბავშვის უფლებების კონვენციის მეორე დამატებით ოქმს, რომელიც ეხება ბავშვი ჯარისკაცების რეკრუტირებასა და მათ შეიარაღებულ კონფლიქტებში გამოყენებას. მიუხედავად იმისა, რომ ბავშვთა უფლებები ფართოდ აღიარებულია სხვადასხვა სამართლებრივი აქტით, მათი ფართომასშტაბიანი დარღვევა კვლავაც სახეზეა, რაც, თავის მხრივ, საჭიროებს დამატებითი დაცვითი მექანიზმების ამოქმედებას. მეორე დამატებითი ოქმი სწორედ რომ მიმართულია ბავშვთა უფლებათა დაცვისკენ შეიარაღებული კონფლიქტის დროს.

სამეცნიერო სტატიაში ნათალდაა წარმოდგენილი მეორე დამატებითი ოქმის დებულებები, მათი პრაქტიკაში გამოყენების სირთულეები, საერთაშორისო თანამშრომლობის პერსპექტივები და ამავდროულად, ხაზგასმულია მისი პრევენციული ბუნება. ნაშრომში ავტორი ემხრობა უფრო ქმედითი მექანიზმების ამოქმედებას და ამასთან, საზოგადოების ცნობიერების გაზრდას შეიარაღებულ კონფლიქტში ბავშვთა უფლებების დაცვის მექანიზმების შესახებ.

The Second Additional Protocol to the Convention on the Rights of the Child: A Mechanism for Preventing the Recruitment of Child Soldiers

Mariam Jikia

Resume

The presented scientific article examines the Second Additional Protocol to the Convention on the Rights of the Child, which specifically addresses the recruitment and use of child soldiers in armed conflict. Despite the recognition of children's rights, violations continue, and the need for effective preventive measures remains urgent. The Second Additional Protocol to the Convention on the Rights of the Child (CRC) serves as a significant international legal framework aimed at preventing this violation of children's rights.

*სამართლის დოქტორი, საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის სამართლისა და საერთაშორისო ურთიერთობების ფაკულტეტის პროფესორი, გრანადის უნივერსიტეტის აფილირებული მკვლევარი.

*Doctor of Law, Professor at the Faculty of Law and International Relations of the Georgian Technical University, Affiliated Researcher at the University of Granada.

By analyzing the Protocol's provisions, implementation challenges, and the role of international cooperation, this study highlights its significance as a preventive mechanism. Additionally, it addresses the challenges faced in the operationalization of the Protocol and suggests strategies for strengthening its implementation. Ultimately, this article advocates for enhanced enforcement measures and increased awareness to ensure that the rights of children are upheld in conflict zones, thereby contributing to the global effort to eliminate the use of child soldiers.

შესავალი

ადამიანის უფლებათა დაცვა თანამედროვე საერთაშორისო სამართლის მთავარი ქვაკუთხედი. აღნიშნული მიმართულებით მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ მიღებულმა საერთაშორისო შეთანხმებებმა განაპირობა მათი საზედამხებელო უნივერსალური თუ რეგიონული მექანიზმების შექმნა, რომელთაც დიდი წვლილი მიუძღვით ადამიანის უფლებათა, მათ შორის, მოწყვლადი ჯგუფების დაცვაში, თუმცა პოლიტიკურ რუკაზე მიმდინარე ცვლილებები მოითხოვს მათ დახვეწას, მოდიფიცირებასა და საერთაშორისო ასპარეზზე არსებულ რეალობასთან თანხედრაში მოყვანას. აღნიშნულის განხორციელების ერთ-ერთი გზაა უკვე არსებული საერთაშორისო შეთანხმებების მოდიფიცირებისა და შევსების მიზნით, მათივე დამატებითი ოქმების შემუშავება. სწორედ ასეთ მექანიზმს წარმოადგენს ბავშვის უფლებების კონვენციის მეორე დამატებითი ოქმი, რომელიც ეხება ბავშვთა ჩართულობას შეიარაღებულ კონფლიქტში.

ჟენევის 1949 წლის კონვენციებში, რომელთა მიზნებს შორის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან მიზანს სწორედ სამოქალაქო მოსახლეობის დაცვა წარმოადგენს, ცალკე მუხლები ეთმობა ბავშვებს, როგორც განსაკუთრებული დაცვის ქვეშ მყოფ პირებს. აღნიშნული მუხლები მოიცავს ბავშვი-ჯარისკაცების შესახებ დებულებებსაც, რომელთა თანახმად, ბავშვთა ჩართვა შეიარაღებულ კონფლიქტში საერთაშორისო სისხლის სამართლით დასჯად ქმედებას წარმოადგენს. მიუხედავად ჟენევის კონვენციებით გათვალისწინებული დებულებებისა, აღნიშნული საკითხის ბოლომდე მოწესრიგება ვერ მოხერხდა, რამაც გამოიწვია დამატებითი მექანიზმების შექმნის აუცილებლობა.

გაეროს მიერ 1989 წლის 20 ნოემბერს მიღებული ბავშვის უფლებათა კონვენციის ერთ-ერთი დამატებითი ოქმის (OPAC)⁸² მიხედვით, ხელმომწერი სახელმწიფოები⁸³ ვალდებული არიან აკრძალონ 18 წლამდე ასაკის ბავშვების სამხედრო წვრთნებში მონაწილეობა, ასევე მათი პირდაპირი თუ ირიბი გამოყენება შეიარაღებულ კონფლიქტში. მიუხედავად იმისა, რომ აღნიშნული ოქმის

⁸² Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the involvement of children in Armed Conflict, 25/05/2000. იხ. <https://shorturl.at/Itss5> [01.08.2024]

⁸³ OPAC ხელმომწერი სახელმწიფოების რაოდენობა - 174.

ხელმომწერი სახელმწიფოების რაოდენობა 174 შეადგენს, ბავშვი-ჯარისკაცების პრობლემა კვლავაც აქტუალურია.

წარმოდგენილი ნაშრომი ეხება ბავშვის უფლებათა კონვენციის მეორე დამატებითი ოქმის შინაარსის ანალიზს, მის იმპლემენტაციას და პრაქტიკაში არსებულ გამოწვევებს.

1. ბავშვის უფლებების კონვენციის მეორე დამატებითი ოქმის წინაპირობები

1994 წელს გაეროს ადამიანის უფლებათა კომისიის მიერ შეიქმნა სამუშაო ჯგუფი მეორე დამატებითი ოქმის შინაარსის შესამუშავებლად. ჯგუფი შედგებოდა სხვადასხვა ქვეყნის წარმომადგენლებისგან, საერთაშორისო არასამთავრობო ორგანიზაციების, გაეროს სპეციალიზებული ორგანიზაციებისა და დამოუკიდებელი ექსპერტებისგან, რომელთაც დასჭირდათ 6 წელი პროექტის შემუშავებისა და საბოლოო კონსენსუსისთვის. მოსაზრებები განსხვავდებოდა შეიარაღებულ ძალებში გაწვევის ასაკთან დაკავშირებით, რაც აჭიანურებდა ოქმის საბოლოო პროექტის შემუშავებას. გაჭიანურებულ პროცესზე ზეწოლის მიზნით 1998 წელს შეიქმნა არასამთავრობო ორგანიზაციების კოალიცია, რომლებმაც განსაკუთრებული ყურადღება ბავშვი-ჯარისკაცების პრობლემაზე გაამახვილეს.⁸⁴

1989 წელს მიღებული ბავშვის უფლებების კონვენცია თავიდანვე ითვალისწინებდა იმ ბავშვების დაცვას, რომელთაც შეეხოთ შეიარაღებული კონფლიქტი, კერძოდ:

1. მონაწილე სახელმწიფოები იღებენ ვალდებულებას, პატივი სცენ შეიარაღებული კონფლიქტის დროს მათ მიმართ სავალდებულო ძალის მქონე ბავშვებთან დაკავშირებულ საერთაშორისო ჰუმანიტარული სამართლის ნორმებს და უზრუნველყონ მათი დაცვა.
2. მონაწილე სახელმწიფოები იღებენ ყველა შესაძლო ზომას, რათა უზრუნველყონ, რომ 15 წელს მიუღწეველი პირები პირდაპირ არ მონაწილეობდნენ სამხედრო მოქმედებებში.
3. მონაწილე სახელმწიფოები თავს იკავებენ თავიანთ შეიარაღებულ ძალებში ყველა იმ პირის გაწვევისგან, რომელთაც არ მიუღწევიათ 15 წლის ასაკისათვის. 15-18 წლამდე პირთა გაწვევის დროს, სახელმწიფოები ვალდებულნი არიან არჩევანი შეაჩერონ უფრო ასაკიან პირებზე.
4. შეიარაღებული კონფლიქტის დროს სამოქალაქო მოსახლეობის დაცვასთან დაკავშირებული საერთაშორისო ჰუმანიტარული სამართლის წინაშე თავისი ვალდებულებების შესაბამისად, მონაწილე სახელმწიფოები ვალდებულნი არიან, მიიღონ ყველა აუცილებელი ზომა შეიარაღებულ კონფლიქტით

⁸⁴ Coomaraswamy R., The Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the Involvement of Children in Armed Conflict – Towards Universal Ratification, International Journal of Children's Rights, 18 (4), 2010, 537-538.

დაზარალებულ ბავშვთა დაცვისა და მოვლა-პატრონობის უზრუნველსაყოფად.⁸⁵

38-ე მუხლის მსგავსი ფორმულირება მწვავე კრიტიკის საგანს წარმოადგენდა, რადგან მნიშვნელოვან გამოწვევის უშვებდა სრულწლოვანების ზოგადი ასაკიდან (18 წელი), და 15-18 წლამდე ასაკის ბავშვების გაწვევას გარკვეულწილად დაშვებულად ცნობდა. ამასთან, ის სიტყვა-სიტყვით იმეორებდა ჟენევის კონვენციის პირველი დამატებითი ოქმის 77-ე მუხლს, რომელიც ეხება ბავშვთა ჩართულობას საერთაშორისო შეიარაღებულ კონფლიქტში. კრიტიკის ყველაზე მნიშვნელოვანი მიზეზი კი ის იყო, რომ მისმა მსგავსმა ფორმულირებამ დაჩრდილა ისეთი მნიშვნელოვანი საერთაშორისო სტანდარტი, რომელიც ჟენევის კონვენციების მეორე დამატებითი ოქმითაა გათვალისწინებული და ეხება არასაერთაშორისო შეიარაღებულ კონფლიქტში ბავშვების მონაწილეობას.⁸⁶

აღნიშნული კრიტიკის შედეგად და საერთაშორისო ორგანიზაციათა პოზიციების გათვალისწინებით, გაერომ მიიღო რეზოლუცია, სადაც პირთა შეიარაღებულ ძალებში გაწვევის ასაკი განისაზღვრა მკაცრად 18 წელი. ასეთივე პოზიცია დააფიქსირა წითელი ჯვრის საერთაშორისო ორგანიზაციამ, რომელმაც აქტიურად მიიღო მონაწილეობა ბავშვის უფლებების კონვენციის მეორე დამატებითი ოქმის შემუშავებაში.

2000 წელს საბოლოოდ დასრულდა მეორე დამატებითი ოქმის პროექტზე მუშაობა, რომელიც მხოლოდ მას შემდგომ შევიდოდა ძალაში, თუ მის რატიფიცირებას სულ მცირე 10 სახელმწიფო მოახდენდა. ოქმი მიღებულ იქნა 2000 წლის 25 მაისს, ხოლო ძალაში შევიდა 2002 წლის 12 თებერვალს.

2. მეორე დამატებითი ოქმის ძირითადი დებულებები

მეორე დამატებითი ოქმის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან დებულებას მისი პირველი მუხლი წარმოადგენს, რომლის თანახმადაც, ხელმომწერი სახელმწიფოები ვალდებული არიან გაატარონ შესაძლო ღონისძიებები, რომ შეიარაღებულ კონფლიქტში პირდაპირი მონაწილეობის ასაკი განისაზღვროს 18 წლით.⁸⁷ თუმცა აღნიშნული არ ეხება არაპირდაპირ მონაწილეობას, რომელიც ისეთივე საფრთხის შემცველია, როგორც პირდაპირი ჩართულობა.

პროექტზე მუშაობის პროცესში, სახელმწიფოთა უმეტესობამ მხარი დაუჭირა ასაკის 18 წლით განსაზღვრას შეიარაღებულ კონფლიქტში როგორც პირდაპირი, ისე

⁸⁵ ბავშვის უფლებების კონვენცია, 20/11/1989, მუხლი 38. იხ. <https://shorturl.at/U20L7> [01.08.2024]

⁸⁶ ჟენევის 1949 წლის 12 აგვისტოს კონვენციების მეორე დამატებითი ოქმი არასაერთაშორისო შეიარაღებული კონფლიქტის მსხვერპლთა დაცვის შესახებ, 08/06/1977, მუხლი 4. იხ. <https://shorturl.at/WfqO7> [01.08.2024]

⁸⁷ Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the involvement of children in Armed Conflict, 25/05/2000, Article 1. იხ. <https://shorturl.at/Itss5> [01.08.2024]

არაპირდაპირი მონაწილეობისთვის, თუმცა სახელმწიფოთა მცირე ნაწილმა, რომელთა ეროვნული კანონმდებლობა ითვალისწინებს 15 წლიდან გაწვევის შესაძლებლობას, მოითხოვა კონკრეტული კომპრომისი, რის შედეგადაც ოქმის საბოლოო ტექსტში 18 წლის ზღვარი მხოლოდ პირდაპირ მონაწილეობაზე დაწესდა.

შეიარაღებულ კონფლიქტში პირდაპირი მონაწილეობა გულისხმობს არა მხოლოდ კომბატანტის სტატუსს, არამედ კომბატანტებისთვის სხვადასხვა სახის დახმარების გაწევას. 1997 წელს ქეიფთაუნის კონფერენციაზე შემუშავებული პრინციპები განსაზღვრავენ არასრულწლოვანთა პირდაპირ მონაწილეობას, კერძოდ, „ნებისმიერი 18 წელს მიუღწეველი პირი, რომელიც არის შეიარაღებული ძალების ან დაჯგუფებების ნაწილი სხვადასხვა ფორმით, მათ შორის მზარეული, კურიერი და სხვა... ასევე გოგონები, რეკრუტირებული კომბატანტების სექსუალური მიზნებისთვისა და იძულებითი ქორწინებისთვის“.⁸⁸

შეიარაღებულ კონფლიქტში არაპირდაპირ მონაწილეობა გულისხმობს ინფორმაციის შეგროვებას, ბრძანებათა გადაცემას, იარაღისა და საკვების ტრანსპორტირებას, საბოტაჟის მოწყობას და სხვა ქმედებებს, რომლებიც საფრთხეს უქმნიან ბავშვის არა მხოლოდ სიცოცხლესა და ფიზიკურ ჯანმრთელობას, არამედ მის მენტალურ მდგომარეობას.⁸⁹

პირველ მუხლთან დაკავშირებით ასევე პრობლემურია სახელმწიფოთა ვალდებულების ფორმულირება. ნაცვლად დებულებისა - „სახელმწიფოებს აქვთ ვალდებულება გაატარონ ყველა შესაძლო ღონისძიება...“, მიზანშეწონილი იქნებოდა „სახელმწიფოებს აქვთ ვალდებულება გაატარონ ყველა აუცილებელი ღონისძიება...“. აღნიშნული გაამკაცრებდა სახელმწიფოთა პასუხისმგებლობას და ამავდროულად, გაამყარებდა გარანტიებს. ***აღნიშნული ხარვეზის გამოსწორება შესაძლებელია ბავშვის უფლებების კომიტეტის მიერ მუხლის სწორი ინტერპრეტაციით.***

ოქმის მეორე მუხლი ეხება 18 წელს მიუღწეველ პირთა იძულებით რეკრუტირებას,⁹⁰ რაც წინამორბედ საერთაშორისო ნორმებში, კერძოდ, ბავშვის უფლებების კონვენციასა და ჟენევის კონვენციის პირველ დამატებით ოქმში განისაზღვრებოდა 15 წლით. 15-18 წლამდე პირების რეკრუტირების საკითხთან მიმართებით, კი სახელმწიფოებს მხოლოდ ერთადერთი ვალდებულება ჰქონდათ, აერჩიათ ასაკით უფრო დიდები.

⁸⁸ Coomaraswamy R., The Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the Involvement of Children in Armed Conflict – Towards Universal Ratification, International Journal of Children's Rights, 18 (4), 2010, 540.

⁸⁹ Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977, Y. Sandoz, C. Swinarski, B. Zimmermann (eds.), ICRC/Martinus Nijhoff Publishers, Geneva, 1987, para. 4557.

⁹⁰ Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the involvement of children in Armed Conflict, 25/05/2000, Article 2. <https://shorturl.at/Itss5> [01.08.2024]

განსხვავებით ადამიანის უფლებათა საერთაშორისო სამართლისგან, საერთაშორისო ჰუმანიტარული სამართლის ნორმებში ბავშვის დეფინიცია მოცემული არ არის, რაც პირდაპირაა განპირობებული ჟენევის კონვენციების შექმნის დროს სამუშაო ჯგუფში დელეგატების ურთიერთსაწინააღმდეგო მოსაზრებებით. ჟენევის მეოთხე კონვენციაში, რომელიც სამოქალაქო მოსახლეობის დაცვას ეხება, განსხვავებული მიდგომაა გამოყენებული ბავშვების დაცვის მხრივ, სადაც ასაკობრივი ზღვრები მკაცრადაა განსაზღვრული მათთვის სასიცოცხლო და აუცილებელი პირობების შესაქმნელად. ხშირად ვხვდებით ისეთ დებულებებს როგორცაა ახალშობილი და მცირეწლოვანი, 7 წლამდე ასაკის ბავშვი⁹¹, 12 წლამდე ასაკის ბავშვი⁹², 15 წლამდე ასაკის ბავშვი⁹³ და 18 წლამდე ასაკის პირი⁹⁴.

ჟენევის კონვენციებში არასრულწლოვნებთან დაკავშირებით ორ ტერმინი იკვეთება: „15 წლამდე ბავშვი“ და „18 წელს მიუღწეველი პირი“. ამ ტერმინოლოგიის მიხედვით, 18 წელს გადაცილებული პირი ბავშვად არ ითვლება, თუმცა ასეთივე წარმატებით 15-18 წლამდე პირებიც, რაც გარკვეულწილად კოლიზიას წარმოშობს როგორც ჟენევის კონვენციებს, მის დამატებით ოქმებსა და სხვა საერთაშორისო სამართლებრივ ნორმებს შორის.

ოქმის მესამე მუხლი ხელმომწერ სახელმწიფოებს ავალდებულებს, გაზარდონ ნებაყოფლობითი გაწვევის ასაკი 18 წლამდე. სახელმწიფოები, რომელთა კანონმდებლობის მიხედვით 18 წლამდე პირის ნებაყოფლობითი გაწვევა ეროვნულ შეიარაღებულ ძალებში ნებადართულია, უზრუნველყოფენ, რომ აღნიშნული მოხდეს მშობლის ან კანონიერი წარმომადგენლის სრული ინფორმირებულობით, მათი წერილობითი თანხმობისა და პირის ასაკის დამადასტურებელი სანდო დოკუმენტის წარდგენის საფუძველზე. ასაკის გაზრდა არ ეხება სამხედრო სკოლებს, რომლებიც ფუნქციონირებენ სახელმწიფოს შეარაღებული ძალების კონტროლის ქვეშ.⁹⁵

მესამე მუხლით გათვალისწინებული დებულება თავისი შინაარსით პოზიტიურია, თუმცა მისი იმპლემენტაცია პრაქტიკაში შეიძლება გართულდეს. განვითარებადი ქვეყნებში, სადაც მიმდინარეობს შეიარაღებული კონფლიქტი, ან სახეზეა პოსტ-კონფლიქტური მდგომარეობა, რთულია ისეთი სანდო დოკუმენტის წარდგენა, რომელიც ადასტურებს პირის ასაკს. პრობლემურია გამონაკლისის სახით მოცემული სამხედრო სკოლებიც, რადგან ღარიბ ქვეყნებში ეს არის ერთადერთი

⁹¹ 7 წლამდე ასაკის ბავშვებისა და მათი დედებისათვის სპეციალური სამედიცინო დახმარება და უსაფრთხო ზონებში განთავსება.

⁹² 12 წლამდე ბავშვებისთვის სპეციალური მაინდენტიფიცირებელი დოკუმენტის დამზადება, რომელიც ბავშვის დაკარგვის ან მშობელთან იძულებითი განშორების შემდგომ დაეხმარება საერთაშორისო ორგანიზაციებს მის იდენტიფიცირებაში.

⁹³ 15 წლამდე ასაკის ბავშვებისთვის სპეციალური შემწეობისა და შესაძლებლობების უზრუნველყოფა.

⁹⁴ 18 წლამდე პირთა იძულებითი შრომისა და სიკვდილით დასჯის აკრძალვა.

⁹⁵ Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the involvement of children in Armed Conflict, 25/05/2000, Article 3. იხ. <https://shorturl.at/Itss5> [01.08.2024]

საშუალება, ბავშვმა განათლება მიიღოს. სამხედრო სკოლებში სწავლის მსურველთა რაოდენობა შეიძლება განპირობებული იყოს სიღარიბით, დაუცველობის გრძნობით, უფასო განათლების მიღების შესაძლებლობით.

ოქმის მეოთხე მუხლის თანახმად, სახელმწიფო შენაერთების მიღმა არსებული შეიარაღებული დაჯგუფებების მიერ 18 წლამდე პირთა რეკრუტირება და მათი გამოყენება შეიარაღებულ კონფლიქტში ყველა გარემოებაში აკრძალულია. სახელმწიფო ვალდებულია მიიღოს ყველა შესაძლო ზომა აღნიშნულის თავიდან ასაცილებლად.⁹⁶ იმ ფაქტის გათვალისწინებით, რომ საუბარია სახელმწიფო შენაერთების მიღმა არსებულ დაჯგუფებებზე, მოცემული დებულება მეტწილად ეხება არასაერთაშორისო შეიარაღებულ კონფლიქტში 18 წლამდე პირების გამოყენების აკრძალვას.

ადამიანის უფლებათა საერთაშორისო სამართლის კლასიკური გაგებით, მხოლოდ სახელმწიფოებს აქვთ ვალდებულება ხელმოწერილი საერთაშორისო შეთანხმებების მიმართ, რადგან ხელშემკვრელ მხარეს სწორედ ისინი წარმოადგენენ, ცალკეული დაჯგუფებების საკითხი კი ეროვნული სამართლით უნდა დარეგულირდეს.⁹⁷ სამეცნიერო წრეებში არსებობს მოსაზრება, რომ მეორე დამატებითი ოქმში შეიძლება განსაზღვრულიყო მსგავსი არასახელმწიფო შეიარაღებული დაჯგუფებების პირდაპირი პასუხისმგებლობა, რაც გულისხმობს საერთაშორისო ჰუმანიტარული სამართლის ელემენტების ინკორპორირებას ოქმის დებულებებში, კერძოდ, ოქმის მეოთხე მუხლში განესაზღვრათ, რომ არასახელმწიფო შეიარაღებულ დაჯგუფებებს დაეკისრებოდათ სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობა ჟენევის კონვენციების მე-2 და მე-3 მუხლებით გათვალისწინებულ შემთხვევებში 18 წლამდე პირების რეკრუტირებისა და მათ შეიარაღებულ კონფლიქტში ჩართვისთვის, რაც, თვის მხრივ, გაამყარებდა ბავშვის უფლებების კონვენციის 38-ე მუხლს, რომელიც შეიცავს საერთაშორისო ჰუმანიტარული სამართლის ელემენტს.

ოქმის მეხუთე, მეექვსე და მეშვიდე მუხლები ეხება სახელმწიფოების მიერ ვალდებულების აღების ფორმებს, დათქმებსა და ურთიერთთანამშრომლობას ომის მსხვერპლ ბავშვთა დემობილიზაციის, რეაბილიტაციისა და სოციალური რეინტეგრაციის პროგრამებში.⁹⁸

⁹⁶ იქვე, Article 4.

⁹⁷ Helle D., Optional Protocol on the Involvement of Children in Armed Conflict to the Convention on the Rights of the Child, International Review of Red Cross, 82 (839), 2000, 806-807.

⁹⁸ Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the involvement of children in Armed Conflict, 25/05/2000, Article 5, 6, 7. იხ. <https://shorturl.at/Itss5> [01.08.2024]

3. მეორე დამატებითი ოქმის იმპლემენტაცია პრაქტიკაში

კოლუმბია ერთ-ერთი იმ სახელმწიფოთაგანია, სადაც სხვადასხვა შეიარაღებულ დაჯგუფებებს შორის კონფლიქტის კერა დიდი ხანია არსებობს.⁹⁹ 2005 წელს კოლუმბიამ ხელი მოაწერა კონვენციის მეორე დამატებით ოქმს, რის შემდეგაც საკმაოდ მნიშვნელოვანი ღონისძიებები გაატარა ბავშვი-ჯარისკაცების დემობილიზაციის პროგრამების სახით. 2016 წელს მთავრობამ კოლუმბიის რევოლუციურ შეიარაღებულ ძალებთან მიაღწია სამშვიდობო შეთანხმებას, რასაც მოჰყვა რეინტეგრაციის პროგრამის ამოქმედება, რომელიც იყო განათლებაზე, ფსიქოლოგიურ დახმარებასა და მოკლევადიან ტრენინგებზე ორიენტირებული.¹⁰⁰ მიუხედავად დიდი ძალისხმევისა და არსებული პროგრესისა, კოლუმბიაში კვლავაც მწვავედ დგას ბავშვი-ჯარისკაცების საკითხი, კერძოდ გრძელდება 18 წლამდე პირების რეკრუტირება სხვა შეიარაღებული დაჯგუფებების მიერ, რაც დამატებითი ზომების მიღების აუცილებლობაზე მიუთითებს.

კონგოს დემოკრატიული რესპუბლიკა მეორე დამატებითი ოქმის იმპლემენტაციის პროცესში უამრავი გამოწვევის წინაშე აღმოჩნდა, რაც განპირობებული იყო სხვადასხვა შეიარაღებული დაჯგუფებების სიმრავლით. მიუხედავად იმისა, რომ კონგოს დემოკრატიულმა რესპუბლიკამ 2001 წელს მოახდინა მეორე დამატებითი ოქმის რატიფიცირება და სერიოზული ნაბიჯები გადადგა ბავშვი-ჯარისკაცების დემობილიზაციისათვის (განთავსების, დემობილიზაციისა და რეინტეგრაციის პროგრამის შექმნა), ათასობით ბავშვი დღესაც ჩართულია შეიარაღებულ კონფლიქტში.¹⁰¹ ისეთი ფაქტორები, როგორიცაა სიღარიბე, განათლების ნაკლებობა, მიმდინარე კონფლიქტის არსებობა, ართულებს ოქმის პრაქტიკაში იმპლემენტაციას, რასაც ხელს უწყობს მწირი რესურსები და არარელევანტური ინფრასტრუქტურა.

2012 წლიდან, მიაწმარის მიერ მეორე დამატებითი ოქმის რატიფიცირების შემდეგ, ის მაქსიმალურად ცდილობს ოქმის პრაქტიკაში იმპლემენტაციას, თუმცა 18 წლამდე პირების რეკრუტირება გრძელდება როგორც სახელმწიფო შენაერთების, ასევე სხვა შეიარაღებული ეთნიკური დაჯგუფებების მიერ. მთავრობამ ხელი მოაწერა გაეროსთან ერთობლივ სამოქმედო გეგმას ბავშვთა რეკრუტირებისა და ბავშვი-ჯარისკაცების გამოყენების წინააღმდეგ, თუმცა თეორიაში მიღწეული პროგრესი, პრაქტიკაში არ აისახება.¹⁰² რეინტეგრაციის პროგრამები შეზღუდულია

⁹⁹ FARC (Revolutionary Armed Forces of Colombia), ELN (National Liberation Army)

¹⁰⁰ United Nations Security Council, Report of the Secretary General on Children and Armed Conflict in Colombia, 13/02/2024. იხ. <https://shorturl.at/RBBrV> [05.08.2024]

¹⁰¹ United Nations Security Council, Report of Working Group on children and Armed Conflicts, Conclusions on Children and Armed Conflict in the Democratic Republic of Congo, 19/12/2022. იხ. <https://shorturl.at/7Fijp> [05.08.2024]

¹⁰² United Nations Security Council, Report of the Secretary General on Children and Armed Conflict in Myanmar, 17/12/2020. იხ. <https://shorturl.at/oyMvZ> [05.08.2024]

და ბავშვები აწყდებიან სტიგმატიზაციის პრობლემას საზოგადოებრივ ცხოვრებაში დაბრუნების შემდგომ.

ცენტრალური აფრიკის რესპუბლიკაში მიმდინარე კონფლიქტებში ჩართულია სხვადასხვა შეიარაღებული დაჯგუფებები, მათ შორის სელეკა და ანტი-ბალაკას შენაერთები. ეს დაჯგუფებები ცნობილია ბავშვი-ჯარისკაცების რეკრუტირებითა და მათი აქტიური გამოყენებით შეიარაღებულ კონფლიქტში.¹⁰³ ქმედუნარიანი მთავრობისა და სამართლის ნორმების აღსრულების მექანიზმების არარსებობა ართულებს დამატებითი ოქმის ეფექტიან იმპლემენტაციას. სახელმწიფოს მხრიდან არასახელმწიფო აქტორებთან მოლაპარაკებამ განაპირობა მცირედი პროგრესი, თუმცა პრობლემის კომპლექსური ხასიათის გამო, დამატებითი ოქმის აღსრულება ფაქტობრივად ვერ ხორციელდება.

2011 წელს დამოუკიდებლობის მოპოვების შემდგომ **სამხრეთ სუდანში** მიმდინარეობდა პოლიტიკურ-ეთნიკური კონფლიქტი. სამოქალაქო ომს, რომელიც 2013 წელს დაიწყო, მოჰყვა ბავშვების დიდი მასის რეკრუტირება კონფლიქტში მონაწილე ორივე მხარის მიერ. სხვადასხვა სამშვიდობო შეთანხმებები, მათ შორის 2018 წელს დადებული, ითვალისწინებდა ბავშვი-ჯარისკაცების დემობილიზაციას, თუმცა პროცესი კრახით დასრულდა.¹⁰⁴

უგანდაში სამოქალაქო ომმა გამოიწვია 18 წლამდე პირების აქტიური რეკრუტირება და მათი გამოყენება შეიარაღებულ კონფლიქტში. პოსტ-კონფლიქტურ პერიოდში სახელმწიფოს ძალისხმევა კონცენტრირებული იქნა ბავშვი-ჯარისკაცების რეინტეგრაციისა და რეაბილიტაციის პროგრამებზე, რომელთა მხარდამჭერები იყვნენ საერთაშორისო არასამთავრობო ორგანიზაციები და UNICEF.¹⁰⁵ ხანგრძლივი დაკვირვებისა და კვლევების შედეგად დადგინდა, რომ ბავშვი-ჯარისკაცების რეაბილიტაციის პროცესი საკმაოდ ხანგრძლივია არსებული ფსიქოლოგიური და სოციალური მდგომარეობის გამო. რეინტეგრაციის პროცესი გართულებულია ფინანსური რესურსებისა და საზოგადოებრივი მხარდამჭერის არარსებობის გამო.

განხილული ქეისები ნათლად წარმოაჩენს იმ პრობლემებს, რომლებიც დაკავშირებულია მეორე დამატებითი ოქმის იმპლემენტაციასთან. ისინი ასახავენ როგორც პროგრესს კონკრეტულ გეოგრაფიულ არეალში, ასევე სირთულეებს, რომლებიც აფერხებენ ოქმის ეფექტიან აღსრულებას.

¹⁰³ United Nations Security Council, Report of the Secretary General on Children and Armed Conflict in Central African Republic, 12/06/2016. იხ. <https://shorturl.at/Dl1uh> [05.08.2024]

¹⁰⁴ United Nations Security Council, Report of Secretary General on Children and Armed conflict, 23/06/2022. იხ. <https://shorturl.at/Bs1jJ> [05.08.2024]

¹⁰⁵ Human Rights Watch, Report on Child Soldiers. იხ. <https://shorturl.at/stS3N> [05.08.2024]

4. სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის საკითხი

რომის სტატუტი 15 წლამდე პირების შეიარაღებულ ძალებში რეკრუტირებასა და შეიარაღებულ კონფლიქტში გამოყენებას ომის დანაშაულად აკვალიფიცირებს, რომლისთვისაც საერთაშორისო სისხლისსამართლებრივ პასუხისმგებლობას ითვალისწინებს.¹⁰⁶ სისხლის საერთაშორისო სასამართლოს მიერ განხილულ საქმეებში სამხედრო მეთაურებს პასუხისმგებლობა სხვა ქმედებებთან ერთად დაეკისრათ ბავშვი-ჯარისკაცების გამოყენებისთვის, ასევე მათი სექსუალური ექსპლუატაციისათვის.¹⁰⁷

რომის სტატუტი ბავშვს განიხილავს როგორც მსხვერპლს და არა როგორც ომის დამნაშავეს. მისი იურისდიქცია არ ვრცელდება 18 წლამდე ასაკის პირებზე, რომლებმაც სტატუტით გათვალისწინებული დანაშაულებრივი ქმედებები ჩაიდინეს.¹⁰⁸ ანალოგიურ პოზიციას იზიარებს სიერა ლეონეს სპეციალური სასამართლო - ერთადერთი საერთაშორისო სასამართლო, რომლის კომპეტენცია ითვალისწინებს 15 წლის ასაკის პირების გასამართლებას. სასამართლოს პოზიცია გამყარებულია იმ ფაქტით, რომ აღნიშნული ქმედებები იძულებით ხასიათს ატარებს. სიერა ლეონეს სასამართლოს მიერ განხილული საქმეთაგან ყველაზე გახმაურებულ საქმეს წარმოადგენს ლიბერიის ყოფილი პრეზიდენტის, ჩარლზ ტეილორის საქმე, რომელიც დამნაშავედ იქნა ცნობილი ომის დანაშაულებისთვის, მათ შორის ბავშვი-ჯარისკაცების რეკრუტირებისა და გამოყენებისთვის.¹⁰⁹ მიუხედავად იმისა, რომ მის ბრალდებებში პირდაპირ არ იყო გათვალისწინებული ბავშვი-ჯარისკაცების უშუალო გამოყენება, მას ბრალი ედება ისეთი სამხედრო დაჯგუფებების ხელშეწყობა, რომლებიც აქტიურად ახორციელებდნენ 18 წლამდე პირების რეკრუტირებასა და მათ პირდაპირ ჩართულობას შეიარაღებულ კონფლიქტში.

სისხლის საერთაშორისო სასამართლო განასხვავებს ორ კონცეპტს - სამხედრო სამსახურში იძულებით გაწვევას (conscription) და ნებაყოფლობით გაწვევას (enlisting). ამ უკანასკნელის დროს არ აქვს მნიშვნელობა, რამდენად „კანონიერად“ მოხდა პროცედურა, რადგან 18 წლამდე პირის ოფიციალურ თანხმობაც კი არ არის სამართლებრივად რელევანტური. ებოუ, ბავშვი-ჯარისკაცი სიერა ლეონედან, რომელიც სახლში დაბრუნებისთანავე გარიყული იქნა ოჯახიდან, გარკვეული პერიოდით გაუჩინარდა, და ის მოგვიანებით იდენტიფიცირებული იქნა ისევ ბავშვ-ჯარისკაცად სხვა ქვეყანაში. მიუხედავად იმისა, რომ ის ნებაყოფლობით შეუერთდა

¹⁰⁶ რომის სტატუტი, 17/07/1998, მუხლი 8. იხ. <https://shorturl.at/aX4Da> [10.08.2024]

¹⁰⁷ The Prosecutor v. Thomas Lubanga Dyilo, ICC-01/04-01/06, Decision of 14 March, 2012. The Prosecutor v. Joseph Kony and Vincent Otti, ICC-02/04-01/05. The Prosecutor v. Dominic Ongwen, ICC-02/04-01/15, Decision of 4 February, 2020.

¹⁰⁸ რომის სტატუტი, 17/07/1998, მუხლი 26. იხ. <https://shorturl.at/aX4Da> [10.08.2024]

¹⁰⁹ The Prosecutor v. Charles Ghankay Taylor, SCSL, SCSL-03-01-T, 18 May, 2012. იხ. <https://shorturl.at/8Wtth> [10.08/2024]

შეიარაღებულ დაჯგუფებას, მისი სტატუსი კანონიერ ხასიათს არ ატარებს.¹¹⁰ 18 წლამდე პირის იძულებითი თუ ნებაყოფლობითი რეკრუტირება ყოველთვის ეწინააღმდეგება ბავშვის საუკეთესო ინტერესს. სწორედ ამ პრინციპზე დაყრდნობით სისხლის საერთაშორისო სასამართლო ორივე მათგანს მიიჩნევს შეიარაღებულ კონფლიქტში ბავშვის უფლებების უხეშ დარღვევად და აკვალიფიცირებს ომის დანაშაულად.

რომის სტატუტი რეკრუტირების გარდა ცალკე არეგულირებს ბავშვების უშუალო გამოყენებას შეიარაღებულ კონფლიქტში. სტატუტის მიერ აღნიშნულის ფორმულირება განსხვავდება ბავშვის უფლებების კონვენციისა და მისი დამატებითი ოქმისგან. სტატუტის მიერ განსაზღვრული „შეიარაღებულ შეტაკებებში აქტიური მონაწილეობა“ უფრო ფართო ცნებაა, ვიდრე კონვენციითა და მისი დამატებითი ოქმით დადგენილი „შეიარაღებულ შეტაკებებში პირდაპირი მონაწილეობა“. სასამართლოს მიერ სხვადასხვა გადაწყვეტილებებში განმარტებულია, რომ აქტიური მონაწილეობა გულისხმობს როგორც ბრძოლასა და წინა ხაზზე ოპერაციებს (ჯაშუშობა, ცოცხალი ფარი და ა.შ.), ასევე არაპირდაპირ ჩართულობას (სამხედრო ბაზების სხვადასხვა საშუალებებით მომარაგება, მოსამსახურედ მუშაობა სამხედრო მეთაურების შტაბ-ბინებში).¹¹¹

მიუხედავად იმისა, რომ საერთაშორისო სასამართლოებმა საკმაოდ მნიშვნელოვანი როლი შეასრულეს ბავშვი-ჯარისკაცების გამოყენებისთვის ინდივიდუალური სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობის შემოღებისა და სანქციების პრაქტიკაში იმპლემენტაციის ქრილში, ჯერ კიდევ აუცილებელია სამართლებრივი ჩარჩოს გაძლიერება, აღსრულების გაუმჯობესება და უფრო ნათელი დეფინიციების ჩამოყალიბება.

დასკვნა

ბავშვის უფლებათა კონვენციის მეორე დამატებითი ოქმი ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი მექანიზმია, რომელიც მიმართულია შეიარაღებულ კონფლიქტში ბავშვების დაცვისკენ. მისი განსაკუთრებული მნიშვნელობა იმითაც არის განპირობებული, რომ ის წარმოადგენს ადამიანის უფლებათა საერთაშორისოსამართლებრივ შეთანხმებას, რომელიც მთლიანად აგებულია ჰუმანიტარული სამართლის ელემენტებით.

მეორე დამატებითი ოქმის სწორი და ამავდროულად ეფექტიანი გამოყენების მიზნით, აუცილებელია კონკრეტული დებულებების დაზუსტება, რომლებიც რიც

¹¹⁰ Coomaraswamy R., The Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the Involvement of Children in Armed Conflict – Towards Universal Ratification, International Journal of Children's Rights, 18 (4), 2010, 542.

¹¹¹ The Prosecutor v. Thomas Lubanga Dyilo, ICC-01/04-01/06, Decision of 14 March, 2012. <https://shorturl.at/MUPHu> [10.08.2024]

შემთხვევაში ბუნდოვანია, ან წინააღმდეგობაშია კონკრეტულ საერთაშორისო სამართლებრივ ნორმებთან. აღნიშნული ხარვეზის გამოსწორების ყველაზე ოპტიმალურ გზას წარმოადგენს ბავშვის უფლებათა კომიტეტის მიერ ბუნდოვანი მუხლების ინტერპრეტაცია, რათა მათი გამოყენება მოხდეს ერთგვაროვნად.

ძირითადი მიზეზები, რომლებიც შეიარაღებული კონფლიქტის დროს ბავშვთა დაცვას აფერხებს, შემდეგში მდგომარეობს:

- მიუხედავად საერთაშორისო სამართლის ნორმებით გათვალისწინებული შეზღუდვებისა, როგორც სახელმწიფო, ასევე არასახელმწიფო აქტორები აგრძელებენ ბავშვების გამოყენებას შეიარაღებულ კონფლიქტში, რადგან მათი მართვა, კონტროლი და მანიპულირება უფრო მარტივია.
- მიმდინარე კონფლიქტები და პოლიტიკური არასტაბილურობა ხელს უწყობს ბავშვთა უფლებების საერთაშორისო სამართლებრივ ნორმათა იმპლემენტაციის შეფერხებას.
- სიღარიბე, განათლების არარსებობა და ეკონომიკური არასტაბილურობა ის ძირითადი ფაქტორებია, რომლებიც უბიძგებენ ბავშვებს იძულებით თუ ნებაყოფლობით შეუერთდნენ სამხედრო შენაერთებს.

მეორე დამატებითი ოქმის პრაქტიკაში ეფექტიანი გამოყენების წინაშე უამრავი გამოწვევა არსებობს, კერძოდ:

- მიუხედავად იმისა, რომ 174 სახელმწიფო შეუერთდა ოქმს და ეროვნული სამართლის ნორმები მოიცვანა მასთან შესაბამისობაში, კონფლიქტურ ზონებში მისი ამოქმედება შეზღუდულია მწირი რესურსების გამო.
- ოქმის ეფექტიან აღსრულებას აფერხებს კონფლიქტურ ზონებში სხვადასხვა არასახელმწიფო სამხედრო შენაერთებისა თუ დაჯგუფებების სიმრავლე, რომლებთანაც მოლაპარაკება დიდ სირთულეებთანაა დაკავშირებული.
- უმეტეს სახელმწიფოებს არ გააჩნიათ რეაბილიტაციისა და რეინტეგრაციისთვის აუცილებელი ფინანსური სახსრები; საერთაშორისო ორგანიზაციების მიერ გაცემული დაფინანსება კი არ არის საკმარისი ბავშვი-ჯარისკაცების რეაბილიტაციის ხანგრძლივი პროცესისთვის.

იმისთვის რომ მეორე დამატებითი ოქმით გათვალისწინებული დაცვა სრულყოფილად იქნას განხორციელებული, აუცილებელია ხელმომწერი სახელმწიფოების მიერ რიგი ღონისძიებების გატარება, კერძოდ:

1. ეროვნული სამართალში ისეთი დებულებების ინკორპორირება, რომელიც მეორე დამატებითი ოქმითაა გათვალისწინებული, რაც გულისხმობს 18 წლამდე პირების რეკრუტირების კრიმინალიზაციას. სამართლებრივი ჩარჩო ნათლად და მკაფიოდ უნდა განმარტავდეს დანაშაულებრივ ქმედებას, მისთვის განსაზღვრულ სანქციებს და მსხვერპლთა დაცვის მექანიზმებს.

2. სახელმწიფოს მხრიდან საზედამხედველო მექანიზმის შემუშავება, რომლებიც აქტიურად ითანამშრომლებენ ისეთ საერთაშორისო ორგანიზაციებთან როგორცაა UNICEF, გაეროს გენერალური სამდივნო და სხვ. აუცილებელია მონაცემების მოპოვება და პერიოდული ანგარიშების წარდგენა საერთაშორისო ორგანიზაციებში.
3. რეაბილიტაციისა და რეინტეგრაციის პროგრამების აქტიური განხორციელება, რომელთა მიზანია ყოფილი ბავშვი-ჯარისკაცებისათვის მხარდაჭერა სხვადასხვა საშუალებით, მათ შორის საგანმანათლებლო პროგრამებით, ფსიქოლოგებითა და შესაბამისი სპეციალისტებით.

გამოყენებული ლიტერატურა:

სამეცნიერო ლიტერატურა:

1. Coomaraswamy R., The Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the Involvement of Children in Armed Conflict – Towards Universal Ratification, International Journal of Children's Rights, 18 (4), 2010.
2. Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977, Y. Sandoz, C. Swinarski, B. Zimmermann (eds.), ICRC/Martinus Nijhoff Publishers, Geneva, 1987.
3. Helle D., Optional Protocol on the Involvement of Children in Armed Conflict to the Convention on the Rights of the Child, International Review of Red Cross, 82 (839), 2000.

სამართლებრივი აქტები:

1. ბავშვის უფლებების კონვენცია, 20/11/1989, მუხლი 38. იხ. <https://shorturl.at/U20L7>
2. ჟენევის 1949 წლის 12 აგვისტოს კონვენციების მეორე დამატებითი ოქმი არასაერთაშორისო შეიარაღებული კონფლიქტის მსხვერპლთა დაცვის შესახებ, 08/06/1977. იხ. <https://shorturl.at/WfqO7>
3. რომის სტატუტი, 17/07/1998. იხ. <https://shorturl.at/aX4Da>
4. Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the involvement of children in Armed Conflict, 25/05/2000. იხ. <https://shorturl.at/Itss5>

სასამართლო პრაქტიკა:

1. The Prosecutor v. Thomas Lubanga Dyilo, ICC-01/04-01/06, Decision of 14 March, 2012. The Prosecutor v. Joseph Kony and Vincent Otti, ICC-02/04-01/05. The Prosecutor v. Dominic Ongwen, ICC-02/04-01/15, Decision of 4 February, 2020.

2. The Prosecutor v. Charles Ghankay Taylor, SCSL, SCSL-03-01-T, 18 May, 2012. <https://shorturl.at/8Wtth>

საერთაშორისო ორგანიზაციათა ანგარიშები:

1. United Nations Security Council, Report of the Secretary General on Children and Armed Conflict in Colombia, 13/02/2024. <https://shorturl.at/RBBrV> [05.08.2024]

2. United Nations Security Council, Report of Working Group on children and Armed Conflicts, Conclusions on Children and Armed Conflict in the Democratic Republic of Congo, 19/12/2022. <https://shorturl.at/7Fijp>

3. United Nations Security Council, Report of the Secretary General on Children and Armed Conflict in Myanmar, 17/12/2020. <https://shorturl.at/oyMvZ>

4. United Nations Security Council, Report of the Secretary General on Children and Armed Conflict in Central African Republic, 12/06/2016. <https://shorturl.at/Dl1uh>

5. United Nations Security Council, Report of Secretary General on Children and Armed conflict, 23/06/2022. <https://shorturl.at/Bs1jI>

6. Human Rights Watch, Report on Child Soldiers. <https://shorturl.at/stS3N>

განათლების პოლიტიკის სამართლებრივი ასპექტები საქართველოში

ბესიკ ტეტელოშვილი *
ქეთევან ჯინჭარაძე *
ციალა გლოველი *

რეზიუმე

ქვეყნის როგორც ეკონომიკური, ასევე სოციალური პროგრესის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი რესურსი ადამიანური კაპიტალია. შესაბამისად, განათლება და მეცნიერება ქვეყნის განვითარებისთვის გამორჩეულად პრიორიტეტული, გრძელვადიან შედეგზე გათვლილი სფეროებია. ქვეყნის ევროპული ინტეგრაციის პროცესის წარმატება გარკვეულწილად განათლების სფეროს ეფექტურობაზე არის დამოკიდებული. სწორედ განათლების სისტემამ უნდა უზრუნველყოს, ერთი მხრივ, პასუხისმგებლობიანი და დემოკრატიული ღირებულებების მქონე მოქალაქეების აღზრდა, მეორე მხრივ, შრომის ბაზრის მოთხოვნების შესაბამისი კადრების მომზადება, რომელსაც ეკონომიკის დივერსიფიკაციისა და საზოგადოების განათლების უზრუნველყოფისათვის რეალური ნაბიჯების გადადგმა შეეძლება.

Legal Aspects of Education Policy in Georgia

Besik Teteloshvili *
Ketevan Jincharadze *
Tsiala Gloveli *

Resume

Human capital is one of the most important resources for both economic and social progress of the country. Accordingly, education and science are exceptionally priority areas for the country's development, designed for long-term results. The success of the country's European integration process depends to some extent on the effectiveness of the education sector. It is the education system that should ensure, on the one hand, the upbringing of citizens with responsible and democratic values, and on the other hand, the training of personnel corresponding to the requirements of the labor market, which will be able to take real steps to diversify the economy and provide public education.

*საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის, სამართლისა და საერთაშორისო ურთიერთობების ფაკულტეტის ასისტენტი.

*საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის სამართლისა და საერთაშორისო ურთიერთობების ფაკულტეტის მოწვეული პროფესორი.

*საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის სამართლისა და საერთაშორისო ურთიერთობების ფაკულტეტის პროფესორი.

*Assistant at the Faculty of Law and International Relations, Georgian Technical University.

*Invited Professor at the Faculty of Law and International Relations of the Georgian Technical University.

*Professor at the Faculty of Law and International Relations of the Georgian Technical University.

შესავალი

განათლების ახალ მოდელზე გადასვლა გარკვეულწილად თანამედროვე გლობალურ სამყაროში მიმდინარე ცვლილებებით არის გამოწვეული, რომელიც სულ უფრო ინოვაციური და ცოდნის ეკონომიკაზე ორიენტირებული ხდება. ამჟამად ცოდნა განიხილება როგორც საქონელი, რომელსაც მეცნიერები, პროფესორ-მასწავლებლები, უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულების სტუდენტები და აკადემიური სივრცის სხვა სპეციალისტები აწარმოებენ.

დღეს სულ უფრო ხშირად გაისმის მეცნიერებისა და სამეცნიერო განათლების აუცილებელი რეფორმირების შესახებ, რამდენადაც უმაღლესმა დაწესებულებებმა და სამეცნიერო-კვლევითმა ორგანიზაციებმა საზოგადოების სოციალურ განვითარებაში მთავარი როლი უნდა შეასრულონ. სოციალურ განვითარებად განიხილავენ გზას, რომელიც საზოგადოებასთან პიროვნების სოციალურ ურთიერთობებსა და მოლოდინებს ცხოვრების მანძილზე ცვლის. პიროვნება არა მხოლოდ ფიზიკურ და კოგნიტიურ განვითარებას, არამედ სოციალური განვითარების პროცესსაც გადის. მეცნიერების ვარაუდით, ის სოციოეკონომიკური, პოლიტიკური თუ კულტურული ფაქტორები, რომლებიც ინდივიდის გარემოში არსებობს, მის განვითარების პროცესზე მნიშვნელოვნად ზემოქმედებს და მხოლოდ მისთვის დამახასიათებელ გამოწვევებს უზრუნველყოფს. ინდივიდის სოციალური განვითარება ადრეულ ბავშვობაში გარკვეულწილად სხვა ადამიანებთან შინაარსის მქონე და ეფექტიანი ურთიერთობების აგებაზეა ორიენტირებული. ბავშვობის წლებში ინდივიდის სოციალური განვითარებისა და სოციალიზაციის ძირითად მარეგულირებელს მშობლები და ოჯახი წარმოადგენენ.

გლობალიზაცია მთელ მსოფლიოში საგანმანათლებლო სისტემის უნიფიკაციას, მათ შორის სამეცნიერო ხარისხს, ორგანიზაციის ფორმას და სამეცნიერო კვლევების ჩატარებას მოითხოვს. შედეგად დროში ეფექტიანად გამოცდილი ნაციონალური ტრადიციები, ნაციონალური სკოლებისა და საგანმანათლებლო სისტემების ტრადიციები დეფორმაციას განიცდის.

ამჟამად ახალი ტიპის პოსტინდუსტრიული საზოგადოება ვითარდება, რომელშიც საჭირო ხდება ადამიანი – ასოციაციური მუშაკი (ტექნოლოგიური ადამიანისგან განსხვავებული), რომლისთვისაც მნიშვნელოვანია შემოქმედებითი აზროვნება, ანუ ახლის შექმნის უნარი, სხვაგვარად შეედლოს ცნობილი მონაცემებით მანიპულირება, და რაც მთავარია, შეედლოს პრობლემების გადაწყვეტა, რომელიც შემოქმედებით მიდგომას საჭიროებს.

1. განათლებისა და მეცნიერების განვითარების ერთიანი სისტემური ხედვა

სახელმწიფოში არსებული განათლების პოლიტიკა – ეს არის სახელმწიფოს (მისი ორგანოს სახით) საქმიანობა განათლების სისტემის ფუნქციონირებისა და განვითარების უზრუნველყოფისათვის.

განათლების პოლიტიკაში აუცილებელია განვასხვაოთ მიზნები და ამოცანები. მიზანი უპასუხებს შეკითხვაზე – „რას უნდა მივაღწიოთ?“, ხოლო ამოცანა – „როგორი მოქმედებებით უნდა იქნეს იგი მიღწეული?“ განათლების პოლიტიკა კანონებში და პროგრამებში არის განმტკიცებული. სახელმწიფოებრივ პროგრამაში განისაზღვრება განათლების სისტემის განვითარებისა და ფუნქციონირების მიზნები და ამოცანები – მოქმედების სახეები, რითაც შეიძლება მიღწეული იქნეს დასახული მიზანი. განათლებისა და მეცნიერების სისტემის განვითარების ძირითადი

მიმართულებები მიზნად ისახავს განათლებისა და მეცნიერების ხარისხის, რელევანტურობისა და ხელმისაწვდომობის გაუმჯობესებას გრძელვადიანი ეკონომიკური ზრდისა და სოციალური სტაბილურობის ხელშეწყობისათვის.

„საქართველოს სოციალური და ეკონომიკური განვითარების სტრატეგია – საქართველო 2020“ განათლების სფეროს კონკრეტული პრიორიტეტები არის ხაზგასმული. კერძოდ, ეს პრიორიტეტებია: განათლების ხარისხისა და ხელმისაწვდომობის გაზრდა; მასწავლებელთა მოტივაციისა და კვალიფიკაციის ამაღლება; სკოლამდელ და პროფესიულ განათლებაში ჩართულობის გაზრდა; წიგნიერების ამაღლება; ზუსტ და საბუნებისმეტყველო მეცნიერებებში მოსწავლეების შედეგების გაუმჯობესება; უმაღლესი განათლების ინტერნაციონალიზაცია; სამეცნიერო პოტენციალის გამოყენება და განვითარება.

განათლებისა და მეცნიერების განვითარების პოლიტიკა ერთიან სისტემურ ხედვას უნდა ეფუძნებოდეს. აღნიშნული ხედვა განათლების სხვადასხვა საფეხურზე და მეცნიერების სფეროში განვითარებაზე ორიენტირებული ძალისხმევის სინერგიას გულისხმობს. სტრატეგიის განხორციელების პროცესში განათლებისა და მეცნიერების სამინისტროს პრიორიტეტებია:

- ✓ მთელი სიცოცხლის მანძილზე სწავლის სისტემის განვითარება;
- ✓ განათლების სისტემაში თანასწორობის, ხელმისაწვდომობისა და ინკლუზიური განათლების უზრუნველყოფა;
- ✓ განათლებისა და მეცნიერების ხარისხის გაუმჯობესება შედეგზე ორიენტირებული ხარისხის მართვისა და მხარდაჭერის სისტემების სრულყოფით;
- ✓ საგანმანათლებლო დაწესებულებათა ავტონომიურობისა და ინსტიტუციური მუდმივი განვითარების უზრუნველყოფა;
- ✓ საგანმანათლებლო და სამეცნიერო სისტემაში ყველა დონეზე ჩართული ადამიანური რესურსების განვითარება;
- ✓ საზოგადოების ჩართულობისა და სოციალური პარტნიორობის გაძლიერება;
- ✓ განათლებისა და მეცნიერების მართვის სისტემის სრულყოფა;
- ✓ განათლებისა და მეცნიერების სისტემის დაფინანსების გაზრდა და დაფინანსების მოდელების ოპტიმიზაცია.

განათლებისა და მეცნიერების სამინისტროს მიერ შემუშავებული განათლების სისტემის განვითარების სტრატეგიული ჩარჩოს **სტრატეგიული მიზნებია**:

სკოლამდელი განათლებისთვის – სასკოლო მზაობის გაზრდის ხელშეწყობა;

ზოგადი განათლებისთვის – ზოგადი 5 განათლების ეროვნული მიზნების მიღწევის უზრუნველყოფა განათლების ხელმისაწვდომობის გაზრდის, სწავლა-სწავლებისა და მოსწავლეთა შედეგების გაუმჯობესების გზით;

პროფესიული განათლებისთვის – პროფესიული განათლების როლის გაძლიერება ადამიანური კაპიტალის განვითარების პროცესში და სისტემაში ჩართულობის გაზრდა მისი მიმზიდველობისა და ხელმისაწვდომობის უზრუნველყოფის გზით;

უმაღლესი განათლებისთვის – უმაღლესი განათლების როლის გაძლიერება ახალი ცოდნის შექმნაში, დაგროვებასა და გადაცემაში და სისტემის ხელმისაწვდომობის გაზრდა;

მეცნიერებისთვის – კვლევითი პოტენციალის გაძლიერება ეკონომიკური და სოციალური განვითარებისა და უმაღლესი განათლების ხარისხის გაუმჯობესებისათვის.

განათლების სისტემაში დღემდე განხორციელებული მნიშვნელოვანი ცვლილებების მიუხედავად, განათლების პოლიტიკის მნიშვნელოვან გამოწვევად

კვლავ ხელმისაწვდომობა რჩება და ამ მიმართულებით სერიოზული მუშაობის გაგრძელება რჩება დღის წესრიგში. აღსანიშნავია, რომ გრძელვადიან პერსპექტივაში პრიორიტეტი კვლავაც განათლების ხარისხის გაუმჯობესებას ენიჭება და აღნიშნული განათლების ყველა საფეხურზე მნიშვნელოვანია.

განათლების არადამაკმაყოფილებელი ხარისხის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი მიზეზად დაბალი სასკოლო მზაობა სახელდება.

პროფესიული და უმაღლესი განათლების პროგრამები შრომის ბაზრის მოთხოვნებს სრულად ვერ აკმაყოფილებს. ამ გარემოების არსებობა გარკვეულწილად შრომის ბაზრის მოთხოვნების განსაზღვრის მიზნით ქვეყანაში სისტემური და სისტემატური კვლევების არარსებობაა.

რეფორმების განხორციელების შედეგად განათლებისა და მეცნიერების სამინისტრომ განვითარების გრძელვადიანი პროგრამა შეიმუშავა და ძირითადი სტრატეგიები ჩამოაყალიბა. საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების სამინისტროს გრძელვადიანი პროგრამა სისტემის ისე განვითარებაა, რომ საქართველოს ყველა მოქალაქეს მთელი სიცოცხლის მანძილზე ხარისხიანი განათლების მიღებისა და თვითრეალიზების თანაბარი შესაძლებლობა ჰქონდეს; განათლების ეროვნული სისტემის შედეგები გაუმჯობესდეს და დაუახლოვდეს ევროკავშირის სტანდარტებს.

სამინისტროს მისიაა, ერთი მხრივ, თანამედროვე, მოსწავლეზე ორიენტირებული განათლების სისტემის განვითარებაა, მეორე მხრივ, ქვეყნის მომავლისათვის აუცილებელი სამეცნიერო დარგების თანამედროვე სტანდარტების დონეზე განვითარება. განათლებისა და მეცნიერების სისტემის განვითარება ხარისხზე ორიენტირებულ მიდგომას უნდა დაეფუძნოს, რომელიც განათლების ყველა საფეხურზე და მეცნიერებაში სამ ძირითად პრინციპს: ავტონომიურობას, ანგარიშვალდებულებას, თანამიმდევრულ და კოორდინირებულ პოლიტიკას ითვალისწინებს.

განათლების სხვადასხვა საფეხურზე და მეცნიერების სფეროში სტრატეგიული მიმართულებები განვითარებაზე ორიენტირებული ძალისხმევის სინერგიას გულისხმობს.

განათლებისა და მეცნიერების სამინისტროს მიზანი იმგვარი სისტემის ჩამოყალიბებაა, რომელიც მთელი ცხოვრების მანძილზე სწავლასა და ხარისხიან განათლებაზე თანაბარ ხელმისაწვდომობას უზრუნველყოფს. მისი მიზანია, აღნიშნულმა სისტემამ თითოეული პიროვნება მომავალი ცხოვრებისთვის მოამზადოს, დასაქმებას, პიროვნულ და პროფესიულ განვითარებას შეუწყოს ხელი.

სტრატეგიის საერთო მიზანია მთელი ცხოვრების მანძილზე სწავლის პრინციპზე დაფუძნებული, ხელმისაწვდომი და ხარისხიანი განათლებისა და მეცნიერების სისტემის განვითარება, რომელიც ქვეყნის ყველა მოქალაქეს უზრუნველყოფს მაღალი ხარისხის მდგრადი შედეგების მიღწევის შესაძლებლობით და ხელს შეუწყობს საქართველოს ჩამოყალიბებას უმაღლესი განათლებისა და კვლევის რეგიონულ ცენტრად.

სპეციფიკური მიზნები

✓ მაღალი ხარისხის სკოლამდელ განათლებაზე ხელმისაწვდომობის გაზრდა და სასკოლო ასაკის ბავშვების სკოლისთვის მომზადების უზრუნველყოფა;

✓ მოსწავლეების მომავალი ცხოვრებისთვის მომზადების მიზნით მაღალი ხარისხის ზოგად განათლებაზე ხელმისაწვდომობისა და ეროვნული და საერთაშორისო სტანდარტების შესაბამისი საგანმანათლებლო შედეგების უზრუნველყოფა;

✓ ქვეყნის სოციოეკონომიკური განვითარების მხარდასაჭერად პროფესიული სტუდენტების რაოდენობის გაზრდა, მათი კონკურენტუნარიანობის უზრუნველყოფა პროფესიული და ზოგადი უნარების განვითარების გზით;

✓ უმაღლესი განათლების ინტერნაციონალიზაცია და ხარისხიანი უმაღლესი განათლების უზრუნველყოფა ინდივიდის პიროვნული და პროფესიული განვითარებისა და დასაქმების გაუმჯობესებისათვის;

✓ მეცნიერების, ტექნოლოგიებისა და ინოვაციების სისტემის მოდერნიზაცია და ინტერნაციონალიზაცია ახალი ცოდნის შექმნისათვის და ქვეყნის მდგრადი განვითარების ხელშეწყობისათვის. სტრატეგიის დოკუმენტის შემდგომ ნაწილებში ჩამოყალიბებულია განათლების ყოველი დონისთვის შესაბამისი განხორციელების გზები, რომელიც გამომდინარეობს განათლების სისტემის შესაბამის კომპონენტის წინაშე მდგარი კონკრეტული გამოწვევებიდან.

მსოფლიოში ადამიანების იდეალური თანასწორობის უზრუნველყოფა არც ერთ სახელმწიფოს არ შეუძლია. სხვა ამოცანა – შრომის მსოფლიო ბაზარზე განათლების კონკურენტუნარიანობისა და მისი ხარისხის გაზრდა. კონკურენტუნარიანობის ერთ-ერთი მაჩვენებელია რეიტინგი. მსოფლიო უნივერსიტეტების სამი ყველაზე ავტორიტეტული რეიტინგიდან ერთ-ერთს ადგენს კომპანია QS, მეორეს – შანხაის რეიტინგი, მესამეს – Times High Education. ამ უკანასკნელმა 2024 წლის საუკეთესო უნივერსიტეტების რეიტინგი გამოაქვეყნა, რომელშიც სამი ქართული უნივერსიტეტი – თბილისის ივანე ჯავახიშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი და ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი მოხვდა.¹¹⁸

განათლების უფლება თითოეული ადამიანის განვითარების უფლების ელემენტს წარმოადგენს. ვალდებული მხარე, რომელმაც ადამიანის ამ უფლების რეალიზებისთვის ყველა აუცილებელი პირობა უნდა შეუქმნას, სახელმწიფოა. საჭიროა გაიზარდოს მისი პასუხისმგებლობა საზოგადოების, ოჯახისა და ადამიანის წინაშე თავისი მოვალეობის შესასრულებლად.

განათლების სისტემაში ცვლილება შეიძლება იყოს პროგრესული – მოსწავლის, საგანმანათლებლო ურთიერთობის სხვა მონაწილეთა მდგომარეობის გამაუმჯობესებელი, მაგ., განათლების ხარისხის გაზრდა, საგანმანათლებლო მომსახურების ბაზრის განვითარება და ა.შ. და რეგრესული.

როგორ განვამტკიცოთ განათლებაში დადებითი ტენდენციები? ამისათვის ოთხი საშუალება არის ცნობილი:

1. სამართლებრივ აქტებში, მათ შორის კანონებში ცვლილების განხორციელება;
2. განათლების მმართველობის ორგანოების საქმიანობის ცვლილება;
3. სასამართლო საქმიანობის ცვლილება განათლების სისტემაში დავების განხილვისას ამ სფეროში ადამიანის უფლებების დაცვის საქმეებზე;
4. განათლების მუშაკთა, მოსწავლეებისა და მათი მშობლების აქტიურობის გაზრდა.

¹¹⁸<https://commerciant.ge/news/society/msoflios-2024-tslis-sauketeso-universitetebis-reitingshi-tsu-iliauni-da-stu-mokhvda> [05.09.2024].

2. განათლების პოლიტიკის ძირითადი საკითხები

სახელმწიფოსთვის მართვის მეცნიერების მიმართულების რეკომენდაციებზე დაყრდნობით განათლების პოლიტიკის მთავარი საკითხის გამოვლენა და დასახელება არის მიზანშეწონილი.

ძირითადი შეიძლება იყოს საკითხი მოქალაქეებისათვის სავალდებულო განათლების დონის შესახებ, რამდენადაც მნიშვნელოვანწილად საგანმანათლებლო სისტემების მდგომარეობა მის გადაწყვეტაზე არის დამოკიდებული. სავალდებულო განათლების დონე შესაძლებელს ხდის განისაზღვროს, სახელმწიფოსათვის რომელი სისტემაა ამჟამად აუცილებელი: რამდენი საბავშვო ბაღი, სკოლა, უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულება, პედაგოგი, თავისუფლების აღკვეთის ადგილი არის საჭირო, როგორი უნდა დაფინანსება და ა.შ.

მსოფლიოს ყველა ქვეყანა ამ ძირითადი საკითხის გადაწყვეტიდან გამომდინარე, პირობითად 5 ჯგუფად იყოფა: 1) დაწყებითი ზოგადი – 4 კლასი; 2) ძირითადი ზოგადი – 9 კლასი; 3) საშუალო ზოგადი – 11 კლასი; 4) საშუალო პროფესიული; 5) უმაღლესი.

ჩნდება კითხვა: რომელი მიმართულებით განვახორციელოთ განათლების სისტემის განვითარება? განათლების კონკურენტუნარიანობა გაიზრდება, თუ სახელმწიფო მე-4 ან მე-5 ვარიანტს აირჩევს, თანაც ადამიანი უფრო მეტ უპირატესობას მე-4 ვარიანტის რეალიზებისას მიიღებს. სტატისტიკურად დადგენილია, რომ მეწარმეები უფრო მეტ წარმატებას არასრული უმაღლესი განათლების პირობებში აღწევენ. უმაღლესი განათლების მქონე ადამიანი უფრო ხილდება მიღებულ სპეციალობას და ხშირად საქმიანობისა და პროფესიის შეცვლას არ რისკავს.

აშკარაა ისიც, რომ თუ ქვეყანაში დადგენილია სავალდებულო საშუალო პროფესიული განათლება, მაშინ მოსწავლეთა გარკვეული ნაწილი მისგან გათავისუფლებული იქნება, მაგ., ჯანმრთელობის მდგომარეობის გამო. საქართველოს კონსტიტუციით, სკოლამდელი აღზრდა და განათლება უზრუნველყოფილია კანონით დადგენილი წესით. დაწყებითი და საბავშვო განათლება სავალდებულოა. ზოგად განათლებას კანონით დადგენილი წესით სრულად აფინანსებს სახელმწიფო. მოქალაქეებს უფლება აქვთ კანონით დადგენილი წესით სახელმწიფოს დაფინანსებით მიიღონ პროფესიული და უმაღლესი განათლება.¹¹⁹

განათლების შინაარსი ხელს უნდა უწყობდეს ურთიერთგაგებასა და თანამშრომლობას ადამიანებსა და ხალხებს შორის, განურჩევლად რასობრივი, ეროვნული, ეთნიკური, რელიგიური და სოციალური კუთვნილებისა, უნდა ითვალისწინებდეს მსოფლმხედველობის მრავალფეროვნებას, ხელი უნდა შეუწყოს მოსწავლეთა მიერ აზრისა და რწმენის თავისუფალი არჩევანის უფლების რეალიზებას.

განათლების სისტემის მთავარი საკითხი: სავალდებულო განათლების რომელი დონე არის მისი მოქალაქეებისათვის აუცილებელი, საკმარისი, მისაღწევი იმისათვის, რომ სახელმწიფოს პატივს მიაგებდნენ მსოფლიოში და რომ ადამიანს როგორც საკუთარი თავის, ასევე თავისი ოჯახის უზრუნველყოფა შეეძლოს. მთავარი საკითხის სხვა ინტერპრეტაცია: რომელი განათლება უნდა იყოს

¹¹⁹ საქართველოს კონსტიტუციის 27.2 მუხლი, <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/30346?publication=36>, [09.09.2024].

სავალდებულო – ზოგადი თუ პროფესიული? სახელმწიფო მიიღებს უფრო მეტ კანონმდებლობით მოქალაქეს, თუ მისი განათლების დონე მაღალი იქნება.

ნებისმიერი სახელმწიფოს მთავარი რესურსი – ხალხია. თუ ადამიანს აქვს საკმარისი განათლება იმისათვის, რომ მონახოს თავისი ადგილი შრომის ბაზარზე, გამოიმუშაოს საკმარისი სახსრები, რომელიც მისთვის და მისი ოჯახისთვის ღირსეულ ცხოვრებას უზრუნველყოფს, ამ შემთხვევაში წარმატებული იქნება როგორც თვითონ, მისი ოჯახი, ასევე საზოგადოება და სახელმწიფო.

თუ ქვეყნის მოქალაქეთა უმრავლესობის განათლების დონე არაა საკმარისი, კვალიფიციური სამუშაო ძალა აუცილებელია, რომ საზღვარგარეთიდან იქნეს მოწვეული. ასეთი სიტუაციაში სახელმწიფო გარდაუვალად დაიკავებს ადგილს მესამე მსოფლიოს ქვეყნებს შორის.

ადამიანს მინიმუმ ისეთი განათლება უნდა ჰქონდეს, რომელიც მისი და მისი ოჯახის წევრების თავისუფალი განვითარებისა და ღირსეული ცხოვრების უზრუნველყოფას გახდის შესაძლებელს. განათლება – საზოგადოებრივად მნიშვნელოვანი სიკეთე და ადამიანის, ოჯახის, საზოგადოებისა და სახელმწიფოს ინტერესებში განხორციელებადი აღზრდისა და სწავლების ერთიანი მიზანმიმართული პროცესია. პირველ რიგში, განათლებამ უნდა დააკმაყოფილოს ინდივიდის ინტერესები მის საკუთარ განვითარებაში.

ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტის მონაწილე სახელმწიფოები აღიარებენ თითოეული ადამიანის განათლების მიღების უფლებას. ისინი თანხმდებიან, რომ განათლება მიმართულ იქნას ადამიანის პიროვნებისა და მისი ღირსებების შემეცნების სრულად განვითარებისაკენ და განამტკიცებდეს ადამიანის უფლებებისა და ძირითადი თავისუფლებებისადმი პატივისცემას. ისინი ასევე თანხმდებიან, რომ განათლებამ ყველას უნდა მისცეს თავისუფალ საზოგადოებაში ქმედითი მონაწილეობის შესაძლებლობა, ყველა ერს, რასობრივ, ეთნიკურ და რელიგიურ ჯგუფს შორის განავითაროს ურთიერთგაგება, შემწყნარებლობა და მეგობრობა და ხელი შეუწყოს გაერთიანებული ერების საქმიანობას მშვიდობის შესანარჩუნებლად.

პაქტის მონაწილე სახელმწიფოები აღიარებენ, რომ ზემოაღნიშნული უფლების სრულად განხორციელებისათვის: დაწყებითი განათლება უნდა იყოს ყველასათვის სავალდებულო და უფასოდ ხელმისაწვდომი; საშუალო განათლების მიღება მისი სხვადასხვა ფორმით, ტექნიკური და პროფესიული საშუალო განათლების ჩათვლით, უნდა გახდეს საყოველთაოდ შესაძლებელი და ხელმისაწვდომი ყველა შესაფერისი საშუალებით, კერძოდ, უფასო განათლების თანდათანობით შემოღების გზით; უმაღლესი განათლება უნდა გახდეს ყველასათვის თანაბარი ხელმისაწვდომი თითოეულის შესაძლებლობებიდან გამომდინარე, ყველა შესაფერისი საშუალებით და კერძოდ, უფასო განათლების თანდათან შემოღების გზით; ძირითადი განათლება უნდა წახალისდეს და გახდეს შეძლებისდაგვარად ინტენსიური იმ ადამიანებისათვის, რომელთაც არ მიუღიათ ან არ დაუსრულებიათ დაწყებითი განათლების სრული კურსი; აქტიურად გატარდეს ყველა საფეხურის სკოლათა სისტემის განვითარების პოლიტიკა, შეიქმნას სტიპენდიების შესაფერისი სისტემა და განუწყვეტლივ უმჯობესდებოდეს საგანმანათლებლო პერსონალის მატერიალური პირობები.

პაქტის მონაწილე სახელმწიფოები კისრულობენ ვალდებულებას პატივი სცენ მშობლებისა და, შესაბამის შემთხვევაში, კანონიერი მეურვეების თავისუფლებას, ბავშვებისათვის აირჩიონ არა მხოლოდ სახელმწიფო ორგანოების მიერ დაარსებული, არამედ სხვა სკოლებიც, რომლებიც სახელმწიფოს მიერ დადგენილი ან მოწონებული საგანმანათლებლო მოდელის მოთხოვნების მინიმუმს

შეესაბამება, და უზრუნველყონ ბავშვების რელიგიური და ზნეობრივი აღზრდა საკუთარი რწმენის შესაფერისად.

ამ მუხლის არც ერთი ნაწილი არ უნდა განიმარტოს, როგორც ხელის შემშლელი ცალკეულ პირთა და ორგანოთა თავისუფლებისათვის დააფუძნონ და მართონ საგანმანათლებლო დაწესებულებები ამ მუხლის პირველი პარაგრაფით გათვალისწინებული პრინციპებისა და იმ მოთხოვნის თანახმად, რომ ასეთ დაწესებულებებში მიღებული ცოდნა შეესაბამებოდეს სახელმწიფოს მიერ დადგენილი მინიმალურ სტანდარტებს.¹²⁰

3. განათლების პოლიტიკის პრინციპები

განათლების პოლიტიკის პრინციპები განათლების სამართლის პრინციპებს ემთხვევა. სამართლებრივი რეგულირების პრინციპების როლი იზრდება, რამდენადაც მათ ხარისხზე კანონის სტაბილურობა არის დამოკიდებული.

განათლების სფეროში სახელმწიფო პოლიტიკა შემდეგ პრინციპებს ეფუძნება:

- ✓ განათლების პრიორიტეტულობის აღიარება;
- ✓ თითოეული ადამიანის განათლების უფლების უზრუნველყოფა, განათლების სფეროში დისკრიმინაციის დაუშვებლობა;
- ✓ განათლების ჰუმანიტარული ხასიათი, ადამიანის სიცოცხლისა და ჯანმრთელობის პრიორიტეტი, პიროვნების უფლებები და თავისუფლებები, პიროვნების თავისუფალი განვითარება, ურთიერთპატივისცემის, შრომისმოყვარეობის, მოქალაქეობრიობის, პატრიოტიზმის, პასუხისმგებლობის, სამართლებრივი კულტურის, ბუნებისა და გარემოსადმი მზრუნველობის, ბუნებრივი რესურსების რაციონალური გამოყენების სულისკვეთებით აღზრდა;
- ✓ საგანმანათლებლო სივრცის ერთიანობა საქართველოს ტერიტორიაზე, ეთნოკულტურული თავისებურებებისა და ტრადიციების განვითარება და დაცვა მრავალეროვნულის ახელმწიფოს პირობებში;
- ✓ განათლების სისტემის ინტეგრაციისათვის ხელსაყრელი პირობების შექმნა სხვა სახელმწიფოების განათლების სისტემებთან თანასწორუფლებიან და ურთიერთსასარგებლო საფუძველზე;
- ✓ საგანმანათლებლო საქმიანობის განმახორციელებელ სახელმწიფო და მუნიციპალურ დაწესებულებებში განათლების არა სეკულარული ხასიათი;
- ✓ ადამიანის მიდრეკილებებისა და მოთხოვნილებების შესაბამისად განათლების მიღების არჩევანის თავისუფლება, თითოეული ადამიანის თვითრეალიზაციისათვის პირობების შექმნა, მისი შესაძლებლობების თავისუფალი განვითარება, მათ შორის განათლების მიღების ფორმების, სწავლების ფორმების, საგანმანათლებლო საქმიანობის განმახორციელებელი დაწესებულებების, განათლების მიმართულების არჩევანის უფლება, განათლების სისტემის მიერ გათვალისწინებულ ფარგლებში, ასევე პედაგოგიური მუშაკებისათვის სწავლების ფორმების, სწავლებისა და აღზრდის მეთოდების არჩევანის თავისუფლების მინიჭება;
- ✓ განათლების უფლების უზრუნველყოფა მთელი ცხოვრების განმავლობაში ინდივიდის მოთხოვნილებების შესაბამისად, განათლების სისტემების მომზადების დონესთან, განვითარების თავისებურებებთან, შესაძლებლობებთან და პიროვნების ინტერესებთან ადაპტირება;

¹²⁰ ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტის მე-13 მუხლი, <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/1483577?publication=0>, [09.09.2024].

✓ საგანმანათლებლო საქმიანობის განმახორციელებელი დაწესებულებების ავტონომია, პედაგოგებისა და მოსწავლეების კანონით გათვალისწინებული აკადემიური უფლებები და თავისუფლებები, საგანმანათლებლო დაწესებულებების ინფორმაციული ღიაობა და საჯარო ანგარიშვალდებულება;

✓ განათლების მართვის დემოკრატიული ხასიათი, პედაგოგიური მუშაკების, მოსწავლეების, მშობლების (კანონიერი წარმომადგენლების), უფლებების უზრუნველყოფა, მონაწილეობა მიიღონ საგანმანათლებლო დაწესებულების მართვაში;

✓ განათლების სფეროში კონკურენციისა აღმოფხვრის ან შეზღუდვის დაუშვებლობა;

✓ განათლების სფეროში სახელმწიფოებრივი და სახელმშეკრულებო რეგულირების კომბინაცია.

განათლების პოლიტიკა გაგებულია, როგორც ქვეყნის მრავალეროვნული ხალხის ნების კონცენტრირებული გამოხატულება, რომელიც პიროვნების მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებასა და სამოქალაქო საზოგადოების, სახელმწიფოსა და ოჯახის განვითარების საჭიროებებს ისახავს მიზნად (სახელმწიფოს ეკონომიკური შესაძლებლობების გათვალისწინებით).

განათლების პოლიტიკა გვთავაზობს სახელმწიფოებრივი და საზოგადოებრივი ინსტიტუტების ყოველმხრივი განვითარების მიმართულებას როგორც ადამიანის ცხოვრების საერთო ფორმას. იმავდროულად სახელმწიფო, ქვეყნის ამა თუ იმ სოციალურ-ეკონომიკური ამოცანის გადაწყვეტით, განათლების სისტემას იმგვარად ორიენტირებს, რომ უზრუნველყოს საგანმანათლებლო მხარდაჭერა (პოლიტიკურ, საფინანსო-ეკონომიკურ, სამართლებრივ, საორგანიზაციო და ა.შ. ერთად) ქვეყანაში განხორციელებული გარდაქმნებით (ეკონომიკური სტრუქტურის პროფილის შეცვლა, დასაქმების პრობლემების გადაწყვეტა, მოსახლეობის სამართლებრივი კულტურის დონის ამაღლება და ა.შ.).

განათლების პოლიტიკის ფორმულირებისას, როგორც წესი, მისი ყველა სოციალური ფუნქცია არის გასათვალისწინებელი, მათ შორის ისეთი, როგორიცაა ადგილობრივი, ტერიტორიული, რეგიონული და საერთო-ნაციონალური საზოგადოების კონსოლიდაცია საგანმანათლებლო საშუალებებით, ქვეყნისა და მისი ადმინისტრაციული ერთეულების (რეგიონების) დინამიკური განვითარების ინტერესებში.

როგორც სფერო, რომელშიც პიროვნების, საზოგადოებისა და სახელმწიფოს მრავალრიცხოვანი და მრავალფეროვანი ინტერესები არის კონცენტრირებული, განათლება და საგანმანათლებლო პოლიტიკა, როგორც ჩამოყალიბებული საზოგადოებრივი შეთანხმება, საზოგადოებრივ ცნობიერებაში იმ ღირებულების ორიენტაციებს აცხადებს და ამყარებს, რომლებიც ახლად ჩამოყალიბებულ საზოგადოებრივ ურთიერთობებს ფორმირებენ და ეთიკურ საფუძვლებს ადგენენ.

განათლების პოლიტიკა სახელმწიფო უსაფრთხოების უზრუნველყოფის პოლიტიკის განუყოფელი ნაწილია. ამ თვალსაზრისით, სახელმწიფო მოწოდებულია, მუდმივად იყოს დაინტერესებული განათლების სისტემის განვითარებით. თუ განათლების სფეროში განხორციელებული სახელმწიფო პოლიტიკა არ შეესაბამება ამ სფეროს განვითარებაზე მიმართულ კრიტერიუმებს, მაშინ ის ფაქტობრივად უგულებელყოფს მოქალაქის განათლების უფლების შესახებ კონსტიტუციურ ნორმას, არ ითვალისწინებს ქვეყნის უსაფრთხოების უზრუნველყოფის ინტერესებს, ეწინააღმდეგება მსოფლიო საერთო ტენდენციებს და საჭიროებს გადახედვას. განათლების სფეროში სახელმწიფოებრივი პოლიტიკის განხორციელების მექანიზმი გათვალისწინებულია განათლების განვითარების

სახელმწიფო პროგრამაში გარკვეული პერიოდისათვის, განათლების განვითარების რეგიონულ და მუნიციპალურ პროგრამებში, საგანმანათლებლო ორგანიზაციებში განათლების განვითარების პროგრამებში.

განათლების ჰუმანისტური ხასიათი უმაღლეს პრინციპად აცხადებს ადამიანის ინტერესებს, ადამიანის სულიერ და ფიზიკურ განვითარებას, როგორც განათლების მიზანს. ჰუმანიზმი აღიარებს ადამიანის ღირებულებას, როგორც პიროვნების, მისი თავისუფლების, ზედნიერების, განვითარების და საკუთარი შესაძლებლობების გამოვლენის უფლებას. ამ პრინციპის თანახმად, განათლება ადამიანის განვითარებაზე, მისი სამოქალაქო და ზნეობრივი აღზრდისკენ, როგორც პიროვნების ზოგადკულტურული ჩამოყალიბებისკენ არის მიმართული. განათლების ჰუმანისტური ხასიათი ნიშნავს, რომ საგანმანათლებლო პროცესის ყველა მონაწილე პატივს სცემს ადამიანს, ბავშვს, როგორც პიროვნებას, ენდობა მას, აღიარებს მის ინტერესებს, ცხოვრებისეულ მიზნებს, მოთხოვნებს, პატივს სცემს მის ღირსებას.

ჰუმანისტური პედაგოგიკისა და ფსიქოლოგიის პოზიციაზე მდგომი პედაგოგი რიგ ფსიქოლოგიურ-პედაგოგიურ და კულტურულ ამოცანებს, სამართლებრივი აღზრდის ამოცანებს წყვეტს. ეს ამოცანებია: ბავშვთან ერთად მისი ინდივიდუალური თვითგანვითარების მექანიზმების დაუფლება; ბავშვის თვითგანვითარების პერსპექტივების დანახვაში დახმარება; ნივთებზე შემოქმედებითი ხედვის სტიმულირება; სამყაროსადმი ანალიტიკური, კონსტრუქციული და პრაქტიკული დამოკიდებულების წახალისება და განვითარება; კანონებისადმი დამოკიდებულების ჩამოყალიბება.¹²¹

განათლების ჰუმანისტური ხასიათი ნიშნავს არა მხოლოდ სწავლების პროცესის პირად ორიენტირებას, არამედ მის პირად ცენტრირებას მოსწავლეებზე, ანუ ანთროპოცენტრულ კონცეფციას, რომელიც საგნობრივად, დისციპლინურად სციენტისტურ კონცეფციას ეწინააღმდეგება. ჰუმანისტური პრინციპი ითვალისწინებს პედაგოგიური ურთიერთქმედების მოდელს, რომლის დროსაც მოსწავლე გამოდის როგორც დამოუკიდებელი, აქტიური, თავისუფლად მოქმედი პარტნიორი და არა როგორც სწავლების პასიური ობიექტი.

განათლების ჰუმანისტური ხასიათი ცვლის თვით საგანმანათლებლო-პედაგოგიური სფეროს ბუნებას, ავსებს მას თანამშრომლობის, თანაშემოქმედების, ადამიანის განვითარების სულისკვეთებით. მასწავლებლის აღმზრდელობითი, განვითარებადი ფუნქცია სწავლების, ინფორმაციული, მაკონტროლებელი ფუნქციების მიხედვით წამყვანი ხდება.

განათლების ჰუმანისტური ხასიათი ვარაუდობს, ერთი მხრივ, ჰუმანიტარული ციკლის დისციპლინების საბუნებისმეტყველო-სამეცნიერო და ტექნიკური განათლების ციკლში ჩართვას, ხოლო მეორე მხრივ – ჰუმანიტარული პროფილის სპეციალისტების მომზადებაში საბუნებისმეტყველო-სამეცნიერო ციკლის დისციპლინების ანალოგიურ სისტემურ ჩართვას. მსგავსი პროცესი ხელს შეუწყობს მომავალი სპეციალისტების მიერ სამყაროს შესახებ უფრო სრულყოფილი და ადეკვატური სურათის ფორმირებას, რაც ადამიანის განათლების ზოგად მიზანსაც შეესაბამება.

პიროვნების თავისუფალი განვითარება გულისხმობს მინიმალური ძალადობის გამოყენებით განათლებისათვის პირობების შექმნას (ძალადობის გარეშე აღზრდა საერთოდ შეუძლებელია), ადამიანის შესაძლებლობების და მისი ფსიქო-ფიზიოლოგიური შესაძლებლობების, ინტერესებისა და საჭიროებების შესაბამისად,

¹²¹ Новые ценности образования. М., 1995, 67.

რომლებიც ასოციალური მიმართულებებით არ გამოირჩევიან. პიროვნების თავისუფალი განვითარება ასევე მისთვის დამოუკიდებელი სოციალური სოციალური პოზიციისა და განათლების პროცესში თვითგამორკვევის უფლების აღიარებას გულისხმობს.¹²²

სისტემის ადაპტირება – ინდივიდის მიერ თავისი ხალხის კულტურული და ისტორიული ტრადიციების, ფასეულობებისა და ადამიანის ცხოვრების სოციალური ნორმების ათვისება გლობალური ცივილიზაციის განვითარების კონტექსტში.

განათლების სეკულარული ხასიათი ნიშნავს სახელმწიფო, მუნიციპალური საგანმანათლებლო დაწესებულების პირდაპირი რელიგიური (კონფესიური) ზემოქმედებისაგან თავისუფლებას. ის ეფუძნება მოქალაქის რწმენის, აღმსარებლობისა და სინდისის თავისუფლებებს. კონსტიტუციის თანახმად, ყოველ ადამიანს აქვს რწმენის, აღმსარებლობისა და სინდისის თავისუფლება. ამ უფლებათა შეზღუდვა დასაშვებია მხოლოდ კანონის შესაბამისად, დემოკრატიულ საზოგადოებაში აუცილებელი საზოგადოებრივი უსაფრთხოების უზრუნველყოფის, ჯანმრთელობის ან სხვათა უფლებების დაცვის მიზნით. დაუშვებელია ადამიანის დევნა რწმენის, აღმსარებლობის ან სინდისის გამო, აგრეთვე მისი იძულება გამოთქვას თავისი შეხედულება მათ შესახებ.¹²³

განათლების მმართველობის სახელმწიფოებრივ-საზოგადოებრივი ხასიათი გულისხმობს განათლების სახელმწიფო სისტემის ფუნქციონირებისა და განვითარების ყველა პრინციპული საკითხის გადაწყვეტაში სახელმწიფოს უარს მონოპოლიაზე, სახელმწიფოსა და საზოგადოების პარიტეტის დამკვიდრებას საერთო-ეროვნული საგანმანათლებლო პოლიტიკის შემუშავებასა და განხორციელებაში.

პედაგოგიური კოლექტივები სამმაგი ამოცანის გადაჭრას ცდილობენ, თავიანთ აღსაზრდელებს ღირებულებების ორიენტაციისა და ქცევის ჩამოყალიბებაში ეხმარებიან. მასთან ქვეყნის სახელმწიფოებრიობის მრავალწლიანი ისტორიის განმავლობაში დაგროვებული პოზიტიური სულიერი ტრადიციები არის ადაპტირებული. ხდება პიროვნების ჩამოყალიბებაში ხელშემშლელი კონსერვატიული სტერეოტიპებისა და ჩვევების დამღევა. მოწოდებულია იცხოვროს და იმოქმედოს საბაზრო ურთიერთობების, კონკურენციისა და თანამედროვე სამყაროს ღირებულებების პირობებში.

აღზრდის მიზანია თავისუფალი მოქალაქის ჩამოყალიბება, რომელიც რთულ სამყაროში პროფესიულ და სამოქალაქო კომპეტენციას და პასუხისმგებლობას, ცხოვრებისა და მუშაობის უნარს აერთიანებს. ზოგადი განათლების სფეროში სახელმწიფო პოლიტიკის ერთ-ერთი ძირითადი მიზანი მოსწავლის გონებრივი და ფიზიკური უნარ-ჩვევების განვითარება, აუცილებელი ცოდნით უზრუნველყოფა, ცხოვრების ჯანსაღი წესის დამკვიდრება, ლიბერალურ-დემოკრატიულ ღირებულებებზე დამყარებული სამოქალაქო ცნობიერების ჩამოყალიბება, მოსწავლის მიერ კულტურულ ფასეულობათა პატივისცემა, ოჯახის, საზოგადოების, სახელმწიფოსა და გარემოს წინაშე უფლება-მოვალეობების გაცნობიერებაში ხელის შეწყობაა.¹²⁴

ზოგადსაკაცობრიო ღირებულებების პრიორიტეტის პრინციპი ნიშნავს, უპირველეს ყოვლისა, იმის განსაზღვრას, თუ რა არის ზოგადსაკაცობრიო

¹²² Гуманизация образования / Отв. ред. И.А. Зимняя. М., 1996, 79.

¹²³ საქართველოს კონსტიტუციის მე-16 მუხლი,

<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/30346?publication=36>, [09.09.2024].

¹²⁴ ზოგადი განათლების შესახებ საქართველოს კანონის 3.1 „ბ“ მუხლი,

<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/29248?publication=106>, [10.09.2024].

ღირებულებები. ყველაზე ზოგადს, თუ რას წარმოადგენს ზოგადსაკაცობრიო ღირებულებები, არის განმარტება, რომელიც კაცობრიობამ ცივილიზაციის განვითარების სოციალურ-ისტორიული ცვლილებების პირობებში შეიმეცნა. დღესდღეობით ზოგადსაკაცობრიო ღირებულებებია: სიცოცხლე, სიკეთე, ჭეშმარიტება და სილამაზე (ჰარმონია), სამართლიანობა, თანასწორობა, თანამშრომლობა, ტოლერანტობა, ბედნიერება, თავისუფლება, სიმართლე, გულმოწყალება, შემოქმედება, შრომა, დავების მშვიდობიანი გზით გადაწყვეტა და ა.შ.

ზოგადსაკაცობრიო ღირებულებების პრიორიტეტი განათლების პროცესში ნიშნავს, რომ იგი ადამიანის სამყაროსადმი ღირებულებათა დამოკიდებულების საფუძველი უნდა გახდეს, რომელიც განათლების პროცესში ფორმირდება. ღირებულება განიხილება როგორც მიზანი. ადამიანები ღირებულებებისკენ მიისწრაფვიან. ღირებულება იდეალია. ჭეშმარიტების ზოგადსაკაცობრიო ღირებულება – შემეცნების, გონების, არსებობის, სამყაროს არსის აღქმის ღირებულებაა. ჭეშმარიტების დადგენის პროცესი განათლების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ამოცანაა. ადამიანის ინდივიდუალური ცნობიერების მიერ ინტერნაციონალიზებული საზოგადოებრივი ცნობიერების ზოგადსაკაცობრიო ღირებულებები ეროვნულ ღირებულებებს, საზოგადოების, ოჯახის, შრომის, განათლებისა და ა.შ. ღირებულებებს განსაზღვრავს. ეს უკანასკნელი კი საგანმანათლებლო პროცესში ადამიანს, როგორც მოქალაქეს, შემოქმედს, ზნეობრივ და კულტურულ პიროვნებას აყალიბებს.

მოქალაქეობრივი აღზრდა მიზნად ისახავს ადამიანის მიერ საკუთარი თავის, როგორც საზოგადოების, ხალხის, ქვეყნისა და სახელმწიფოს წევრის გაცნობიერებას. მოქალაქეობა არის გრძნობა და მდგომარეობა, რომ ადამიანი მიეკუთვნება იმ ქვეყანას, სადაც დაიბადა, გაიზარდა და ცხოვრობს. ცნება „ქვეყნის მოქალაქე“, „საქართველოს მოქალაქე“ ნიშნავს, რომ ადამიანი იღებს ვალდებულებას, დაიცვას კანონები და იკისროს პასუხისმგებლობა საკუთარი ქვეყნისათვის. მოქალაქეობა კონსტიტუციური სამართლის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ინსტიტუტია. იგი სამართლის სხვა დარგებისთვისაც გამოიყენება, რამდენადაც მოქალაქეობის გარეშე არ არსებობს არც საჯარო სამსახური, არც სამხედრო ვალდებულება, არც დიპლომატიური ურთიერთობა და სხვა. მოქალაქეობის მოპოვება ქვეყნის კონსტიტუციითა და კანონმდებლობით აღიარებულ ადამიანის ძირითად უფლებათა და თავისუფლებათა სრული „პაკეტი“ შეძენის წინაპირობაა, ვინაიდან სწორედ მოქალაქეა სახელმწიფოს სრულუფლებიანი წევრი. ამას თვალნათლივ ადასტურებს საქართველოს 1995 წლის 24 აგვისტოს კონსტიტუციის მეორე თავი, რომელიც ადამიანის ძირითად უფლებებსა და თავისუფლებებს შეეხება და იწყება ქვეყნის მოქალაქეობის მოპოვების უფლებით.¹²⁵

მოქალაქეობრივ აღზრდა ნიშნავს ადამიანში ცხოვრების ყველაზე ადრეული წლებიდან თავისი ქვეყნის ისტორიისადმი ინტერესის განვითარებას. ის თანაფარდობაშია პოლიტიკური აზროვნებისა და პოლიტიკური კულტურის ფორმირებასთან ერთი მხრივ, და სამართლებრივ აზროვნებასთან და სამართლებრივ კულტურასთან, მეორე მხრივ.

შრომისმოყვარეობით აღზრდა ადამიანის შრომის მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებას ეფუძნება. ადრეული სკოლამდელი ასაკიდან ამ

¹²⁵ ლორია ა., საქართველოს კონსტიტუციის კომენტარი თავი მეორე საქართველოს მოქალაქეობა. ადამიანის ძირითადი უფლებანი და თავისუფლებანი, თბილისი 2013, 32.

მოთხოვნილებებით აღზრდა და მისი განვითარება ერთ-ერთი ძირითადი პედაგოგიური ამოცანაა.

შრომა, როგორც ადამიანის ცხოვრების ბუნებრივი პირობა, მას ყველა საზოგადოებრივ ფორმაში ახასიათებს. ეს არის ნორმალური ადამიანური ყოფის მდგომარეობა. ბავშვის ჩართვა უშუალოდ საყოფაცხოვრებო მომსახურებაში, სხვებისათვის დახმარების გაწევის მიზნით, აყალიბებს მის ძირითად შრომის ქმედებებს, შრომისადმი პოზიტიური დამოკიდებულების წინაპირობებს ქმნის, შრომითი ურთიერთქმედების ჩვევას აყალიბებს. შრომისმოყვარეობითა აღზრდის ერთ-ერთი ძირითადი წესი ბავშვის შრომის მოტივაცია და წახალისებაა. შრომითი მოქმედებების დაუფლებისას, ჯერ თამაშში, შემდეგ კი სწავლაში, სასკოლო შრომაში, ბავშვი შრომის მიზნის, საშუალებებისა და შედეგების განსაზღვრას სწავლობს. შრომითი სწავლების სხვადასხვა ფორმები (მხატვრულ-შემოქმედებით და ტექნოლოგიური საქმიანობის პროცესში) – ძერწვა, ქარგვა, გამოჭრა და სხვ. – ავითარებს შრომის სურვილს და უნარს, მოაქვს სიხარული შედეგის მიღებიდან.

ადამიანის უფლებებისა და თავისუფლების პატივისცემის ხელშეწყობა განათლების, როგორც თავისუფლების აღზრდის მიზნის გაგებას ეფუძნება. ადამიანის თავისუფლება მისი ნების თავისუფლებით განისაზღვრება, ანუ იმით, თუ რამდენადაა მისი განზრახვა და ქმედება განპირობებული გარე ფაქტორებით. მას, როგორც ადამიანის ქცევის ფილოსოფიურ-ეთიკური თვითგამორკვევის პრობლემას (დეტერმინირებას) ისე განიხილავენ.

ზოგადად მიღებული პოზიციაა, რომ თავისუფლება ყოველთვის შედარებითია. ის ყოველთვის დაკავშირებულია, აუცილებლობასთან თანაფარდობაში. ადამიანის თავისუფლება, განმარტების მიხედვით, არის ცნობიერი აუცილებლობა, იმოქმედოს ნორმების, წესების, ბუნებისა და საზოგადოების კანონების შესაბამისად, რომლის წევრადაც ადამიანი თავისი სოციალური არსით მოიაზრება. საზოგადოებაში მცხოვრები ადამიანის აბსოლუტური თავისუფლება შეუძლებელია. ფილოსოფიამ ჩამოაყალიბა თეზისი იმის თაობაზე, რომ ერთი ადამიანის თავისუფლება ყოველთვის სხვების თავისუფლების შეზღუდვაა. ადამიანის თავისუფლება კანონის ფორმაში არის განხორციელებული. იმავე დროს კანონი თავისუფლების რეალიზების წინაპირობაა. სხვა ადამიანის, როგორც თავისუფალი ადამიანის პატივისცემა, საკუთარი თავის პატივისცემა.

ქვეყნის კონსტიტუციაში განმტკიცებული ადამიანის უფლებები და თავისუფლებები საგანმანათლებლო საქმიანობის განმახორციელებელ დაწესებულების მიზანმიმართული აღზრდის საგანია. ამ უფლების პატივისცემა ოჯახში სხვა ადამიანის, როგორც პიროვნების აღიარებისა და მიმღებლობის გრძნობის ჩამოყალიბებით ადრეული სკოლამდელი ასაკიდან იწყება.

გარემომცველი სამყაროსადმი სიყვარულის გამომუშავება ცხოვრების ზოგადსაკაცობრიო ღირებულებებს, საკუთარი თავის ბუნების სამყაროს – სულიერი (მცენარეული და ცხოველური) და უსულო ნაწილად აღიარებას ემყარება. ბუნებისადმი სიყვარული, უპირველეს ყოვლისა, მასზე, როგორც ადამიანის საცხოვრებელზე და გარემოზე ზრუნვას გულისხმობს. ბუნების სიყვარული ნიშნავს სილამაზის, ჰარმონიის, მისი სრულყოფილების გრძნობის განცდას – მისი ფორმების, ფერების, პროპორციების და ა.შ. მიხედვით. გარემომცველი სამყაროს სიყვარული არის მისთვის ბრძოლა, ეკოლოგიურ მოძრაობაში აქტიური მონაწილეობა. ამჟამად ბუნების სიყვარული არის არა პასიური, არამედ გააზრებული დამოკიდებულება მისადმი, მისი დაცვისა და გაუმჯობესებისადმი ეფექტიანი მუშაობა.

გარემომცველი სამყაროსადმი სიყვარულით აღზრდა იწყება ოჯახში შინაური ცხოველებისადმი, მცენარეებისადმი კეთილი და მოფრთხილებული

დამოკიდებულების ფორმირებით მათი მოვლის, დახმარების პროცესში. ის გრძელდება საგანმანათლებლო საქმიანობის განმახორციელებელ დაწესებულებაში, როგორც ადამიანის ცხოვრებაში ბუნების განსაზღვრული გააზრება, მისი დაცვისა და გაფრთხილების აუცილებლობა.

სამშობლოს სიყვარულით აღზრდა მოქალაქეობრივ, პატრიოტიზმით აღზრდას ეფუძნება. სამშობლოს სიყვარული – ეს არის აქტიური სამოქალაქო პოზიცია სიამაყის და, შეიძლება ტანჯვა იმის გამო, რომ არსებული რეალობა სამშობლოს შესახებ ადამიანის წარმოდგენებს არ შეესაბამება. სიყვარული სამშობლოსადმი ნიშნავს მისი ისტორიის ცოდნას და უნარს, გამოიყენოს ეს ცოდნა ამა თუ იმ ისტორიული მოვლენის ანალიზის პროცესში როგორც არგუმენტი. სამშობლოს სიყვარული მისი დაცვისათვის მზადყოფნას, მისთვის პასუხისმგებლობის აღებას, მისთვის მსახურებას ნიშნავს. ადამიანი სახელმწიფოს ნაწილია. სახელმწიფო კი ადამიანისათვის „საერთო სახლს“ წარმოადგენს.

ხალხის სიყვარულით აღზრდა. მრავალეროვნულ ქვეყნებში, როგორც საქართველო, ეროვნული პატრიოტიზმი ზოგადი სამოქალაქო პატრიოტიზმის განუყოფელი და განმამტკიცებელი ნაწილია. ეროვნულ პატრიოტიზმს შემდეგი მახასიათებლები გააჩნია: სირთულეების გასაზიარებლად მზაობა, თავგანწირვა და სამსახურისადმი დაუმორჩილებლობა. ხალხის სიყვარული ისეთივე ბუნებრივია, როგორც სიყვარული საკუთარი ოჯახის წევრების მიმართ. ამ სიყვარულში არავინ არ შეიძლება იყოს გაკიცხული, არამედ მხოლოდ პატივსაცემი დამოკიდებულება უნდა არსებობდეს. როგორი ამოტრიალებული და დაქსაქსულიც არ უნდა იყოს თანამედროვე სამყარო, ჩვენ მაინც ვცდილობთ შევინარჩუნოთ ჩვენი ოჯახი და იგი საკუთარი შინაგანი განსაკუთრებული სტანდარტებით გავზომოთ. ერიც ხომ ოჯახია – მხოლოდ სხვა დონისა და მოცულობის. მას უნიკალური შინაგანი კავშირები – საერთო ენა, საერთო კულტურული ტრადიცია, მოგონებები საერთო ისტორიაზე და მომავლის ამოცანები აერთიანებს.¹²⁶

ოჯახში სიყვარულით აღზრდა მთელი საგანმანათლებლო პროცესის ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი მიმართულებაა. ოჯახი – ბავშვის საგანმანათლებლო სფეროს განვითარებისთვის პირველი და ყველაზე მნიშვნელოვანი გარემოა. ემოციურ-პოზიტიური, ფილუციური დამოკიდებულება ოჯახის მიმართ კეთილდღეობისა და სიკეთის ღირებულებაა.

ბავშვი ცხოვრებაში ურთიერთდამოკიდებული ურთიერთობის ორ სისტემაში შედის: „ბავშვი – საგანი, საგნების სამყარო, ნივთების სამყარო“ და „ბავშვი – ზრდასრული“. ოჯახი ემსახურება ამ ურთიერთობების მოდელს და თვითონ მიზანმიმართულად ახდენს მათ ფორმირებას, ორგანიზებას უკეთებს და მიმართავს ბავშვის შემოქმედებით აქტივობას საგნობრივ, სიუჟეტურ და როლურ თამაშებში. ოჯახმა შეიძლება შექმნას ბავშვის თავისუფალი შემოქმედებითი განვითარების ატმოსფერო. ოჯახში ფორმირდება ადამიანის ურთიერთობა საკუთარ თავთან – მისი თვითშეფასება უფროსი ასაკის ადამიანების შეფასების საფუძველზე. უფროსებთან კომუნიკაცია ბავშვის კონცეპტუალური აზროვნების, მისი მეტყველების განვითარებისა და პიროვნული განვითარების საფუძველია.

ოჯახის, როგორც პიროვნების ფორმირების წყაროს როლი, სკოლის პერიოდში არ მცირდება. ის მრჩევლის, დამხმარის, მეგობრის, სანდო მხარდამჭერის როლში ტრანსფორმირდება. შესაბამისად, ოჯახის წევრებთან და ახლობლებთან ურთიერთობა, სიყვარულის სიღრმე და ემოციური სიმდიდრე ფართოვდება და იცვლება.

¹²⁶ Солженицын А., Россия в обвале. М., 1998, 154.

4. განათლების პოლიტიკის ორგანიზებული საფუძველი

განათლება საზოგადოებრივი ცხოვრების სფეროა. ყველაზე მკაფიოდ სწორედ განათლების სფეროში იკვეთება სახელმწიფოსა და მოქალაქეების ინტერესები. საგანმანათლებლო სფეროში სახელმწიფო პოლიტიკა სახელმწიფოსა და მისი საქვეუწყებო დაწესებულებების განსხვავებული ღონისძიებების, ქმედებების, გადაწყვეტილებებისა და ა.შ. ერთობლიობაა. აღნიშნულ ერთობლიობას ერთი მიზანი – საქართველოს განათლების სისტემის თანმიმდევრული განვითარება – აერთიანებს. ჩვენს ქვეყანაში დემოკრატიული საგანმანათლებლო საქმიანობის განმახორციელებელი დაწესებულების მართვა ყველაზე აქტუალური საკითხის დღესდღეობით. განათლების მუშაკებმა კარგად გააცნობიერეს, თუ რამდენად მნიშვნელოვანია განათლების დარგში მომუშავე ყველა ადამიანის ჩართულობა მიმდინარე პროცესში.

პიროვნების თავისუფალი განვითარების პრინციპის აღიარება, როგორც სახელმწიფოს საგანმანათლებლო პოლიტიკის მთავარი მიმართულება, საგანმანათლებლო პროცესში ინდივიდის თვითგამორკვევის უფლებისა და აღნიშნულ საკითხებთან მიმართებით პირადი დამოკიდებულების პოზიციის აღიარების გამოხატულებაა.

ნებისმიერ დემოკრატიულ საზოგადოებაში საგანმანათლებლო სფერო თავისუფალი უნდა იყოს. მან აზრის, შეხედულებებისა და რწმენის თავისუფლება უნდა უზრუნველყოს. ამ შესაძლებლობის გარეშე თავისუფალი და დამოუკიდებელი პიროვნების აღზრდის იდეა განუხორციელებელი დარჩება. ასევე შეუძლებელი იქნება კონსტიტუციით აღიარებული და განმტკიცებული რიგი უფლებებისა და თავისუფლებების პრაქტიკული რეალიზება, როგორცაა განათლების მართვის დემოკრატიული სახელმწიფო-საზოგადოებრივი ასპექტი; საგანმანათლებლო დაწესებულებების ავტონომიურობა და საგანმანათლებლო სისტემების მართვის დემოკრატიული, ინსტიტუციური განვითარება. განათლების მართვაში და მის ინსტიტუციურ განვითარებაში დემოკრატიული სახელმწიფოებრივი ასპექტი ნიშნავს, რომ საზოგადოების მონაწილეობა განათლების მართვის პროცესში მოწოდების დონეზე გააქტიურებულია. საზოგადოების თითოეული წევრი საგანმანათლებლო პროცესის მართვაში, მის ინსტიტუციურ განვითარებაში, საგანმანათლებლო კულტურის, ტრადიციებისა და ფასეულობათა დამკვიდრებაში გარკვეულ მონაწილეობას იღებს.

ზოგადი განათლების სფეროში სახელმწიფო პოლიტიკის ძირითადი მიზნებია:

- ✓ ქვეყნის ინტერესების, ტრადიციებისა და ღირებულებების მიმართ საკუთარი პასუხისმგებლობის გააზრება;
- ✓ ბუნებრივი გარემო პირობების შენარჩუნება და დაცვა;
- ✓ ტექნოლოგიური თუ სხვა ინტელექტუალური მიღწევების ეფექტიანად გამოყენება;
- ✓ დამოუკიდებლად ცხოვრება, გადაწყვეტილების მიღება;
- ✓ იყოს შემოქმედი, თავად შექმნას ღირებულებები და არ იცხოვროს მხოლოდ არსებულის ხარჯზე;
- ✓ საკუთარი შესაძლებლობებისა და ინტერესების უწყვეტი განვითარება მთელი ცხოვრების განმავლობაში და მათი მაქსიმალური რეალიზება როგორც ქვეყნის შიგნით, ისე მის საზღვრებს გარეთაც;
- ✓ კომუნიკაცია ინდივიდებთან და ჯგუფებთან;

✓ იყოს კანონმორჩილი, ტოლერანტი მოქალაქე.

განათლების სფეროში სახელმწიფო პოლიტიკის მიზანი გადაწყვეტილების მიმღები პირებისათვის საგანმანათლებლო დაწესებულების ინსტიტუციური განვითარების კულტურისა და პრაქტიკის გაუმჯობესების გზების შეთავაზებაა. ამ გზაზე საერთაშორისო გამოცდილებისა და სამეცნიერო ცოდნის გათვალისწინება აუცილებელია. აღნიშნული პოლიტიკა რამდენიმე საგანმანათლებლო პროგრამის ფარგლებში დაგროვილ გამოცდილებაზე დაყრდნობით არის შემუშავებული. მათ შორის აღსანიშნავია: „ღია სკოლების განვითარების პროგრამა საქართველოში“ (ფონდი „ევრაზია“ და USAID - ის ფინანსური მხარდაჭერით), „მშობელთა და მასწავლებელთა ასოციაციების პროგრამა“ (ფონდი „ღია საზოგადოება-საქართველო“), პროგრამა „კითხვა და წერა კრიტიკული აზროვნებისათვის“ – Reading and Writing for Critical Thinking, ასევე კოალიცია „განათლება ყველასათვის.“ მისასალმებელია მოსაზრება, რომ სკოლების მიმართ დიფერენცირებული მიდგომა, მეტ შესაძლებლობას იძლევა, სახელმწიფომ შექმნას პირობები სკოლის განვითარებისთვის. ყოველივე ეს აუცილებლად შეუწყობს ხელს სკოლის ინსტიტუციური განვითარების პოლიტიკის გატარებას და პირიქით.

დასკვნა

მხოლოდ დამოუკიდებელი, დემოკრატიული, გამჭვირვალე და ანგარიშვალდებული დაწესებულებებისგან შემდგარი სასკოლო სისტემა არის ხარისხიანი განათლების აუცილებელი საფუძველი. მმართველობის ფორმების განხილვისას სასკოლო განათლების სისტემაში განსაკუთრებული ყურადღება უნდა გამახვილდეს ისეთ საკითხებზე, როგორიცაა: მართვის დეცენტრალიზაცია, საზოგადოებრივი აზრის მონიტორინგი და სკოლის მართვის ორგანოებში საზოგადოების მონაწილეობა სახელმწიფო, რეგიონულ, მუნიციპალურ და ინსტიტუციურ დონეზე. განათლების მართვის სფეროსათვის ერთ-ერთი ყველაზე აქტუალური საკითხია პროცესების დემოკრატიზაციით, ჰუმანურობითა და დივერსიფიცირებით გამორჩეული მართვის სისტემის ოპტიმალური მოდელი. საქართველოს განათლების სისტემაში არსებული პრობლემების ოპტიმალური გადაჭრისათვის მიზანშეწონილი იქნება უცხო ქვეყნის გამოცდილების გააზრება და შეფასება. რა უნდა გაკეთდეს პრობლემების გადასაჭრელად?

შემუშავდეს ნათელი და თანმიმდევრული პოლიტიკა და სტრატეგია; სკოლის ინსტიტუციური განვითარების პოლიტიკის შემუშავებისას, უპირველეს ყოვლისა, გათვალისწინებულ იყოს მოსახლეობის ინტერესები; მოხდეს გადასვლა პიროვნული კონკურენციიდან პოლიტიკაზე დამყარებულ კონკურენციაზე; ახლებურად შეფასდეს ზოგადსაგანმანათლებლო დაწესებულების – საშუალო სკოლის საგანმანათლებლო, სოციალური, კულტურული მნიშვნელობა; შედგეს ურთიერთთანამშრომლობა, როდესაც კონკრეტული პოლიტიკის განხორციელება შეთანხმებულ მუშაობას მოითხოვს. გატარდეს დიფერენცირებული მიდგომის პოლიტიკა განათლებაში.

ინსტიტუციური რეფორმების დარგში ხელისუფლების გააზრებული და თანმიმდევრული პოლიტიკა შეიძლება ქვეყნის შემდგომი განვითარებისა და ეკონომიკური წინსვლის საწინდარი გახდეს.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. საქართველოს კონსტიტუცია
<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/30346?publication=36>,
2. ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული უფლებების შესახებ
საერთაშორისო პაქტი,
<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/1483577?publication=0>
3. ზოგადი განათლების შესახებ საქართველოს კანონი,
<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/29248?publication=106>
4. ლორია ა., საქართველოს კონსტიტუციის კომენტარი თავი მეორე
საქართველოს მოქალაქეობა. ადამიანის ძირითადი უფლებანი და
თავისუფლებანი, თბილისი 2013.
5. Гуманизация образования / Отв. ред. И.А. Зимняя. М., 1996, 79.
6. Новые ценности образования. М., 1995.
7. Солженицын А., Россия в обвале. М, 1998, 154.
8. <https://commerzant.ge/news/society/msoflios-2024-tslis-sauketeso-universitetebis-reitingshi-tsu-iliauni-da-stu-mokhvda>

გამოხატვის თავისუფლების შეზღუდვა რელიგიური გრძნობების შეურაცხყოფის მოტივით

სოფიო დემეტრაშვილი*

რეზიუმე

დემოკრატიულ სამართლებრივი სახელმწიფო უზრუნველყოფს როგორც გამოხატვის, ასევე, რელიგიის თავისუფლებას, თუმცა მათ შორის წინააღმდეგობრივი კომფლიქტის წარმოშობისას და გადაჭრისას შესაძლებელია საკითხის გადაწყვეტაზე იმოქმედოს საზოგადოებაში კულტურულმა ცვლილებებმა ან/და გაბატონებულმა მორალურმა და რელიგიურმა იდეალებმა და განსხვავებული იყოს სხვადასხვა დროსა და ადგილზე, თუმცა თანამედროვე ტენდენცია სეკულარული სახელმწიფოს გათვალისწინებით მეტწილად გამოხატვის თავისუფლების სასარგებლოდ იხრება. რელიგიის თავისუფლებისა და აღმსარებლობის უზრუნველყოფასთან არაპირდაპირ დაკავშირებულია გერმანულ სისხლის სამართლის რიგი საკანონმდებლო ნორმები, რომლებიც გარკვეული თვალსაზრისით და ზოგიერთ შემთხვევაში, თუნდაც არაპირდაპირ, „რელიგიური გრძნობებთან“ შემხებლობშია. შესაბამისი სისხლის სამართლის ნორმებიდან არსებითად შეიძლება მიჩნეულ იქნას საჯარო მშვიდობის ხელყოფის გამომწვევი, სხვათა რელიგიური ან მსოფლმხედველობითი აღმსარებლობის საჯაროდ გინების, ლანძღვის ან შეურაცხყოფის დასჯადობა, რამდენადაც ის გამოხატვისა და რელიგიის თავისუფლების კონსტიტუციური თავისუფლებების დაპირისპირების დემონსტრაციული გამოხატულებაა და შეუსაბამო გამოხატვისას სახელმწიფოს ჩარევის სამართლებრივ საფუძველს იძლევა. ამავდროულად, საგულისხმოა, რომ მხოლოდ უშუალოდ აღმსარებლობის გინებაც კი არ ქმნის სისხლის სამართლის დანაშაულის შემადგენლობას. სწორედ აღნიშნულ კვლევას შეეხება წინამდებარე სტატია.

Restriction of freedom of expression on the basis of offending religious feelings

Sophio Demetrashvili*

Resume

A democratic, legal state ensures both freedom of expression and freedom of religion, although when a conflict arises and is resolved between them, the resolution of the issue may be influenced by cultural changes in society and/or prevailing moral and religious ideals and may differ depending on different times or places. However, the modern trend, given

* სამართლის დოქტორი, პოლიტიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი კავკასიის საერთაშორისო უნივერსიტეტში, მოწვეული პროფესორი საქართველოს ტექნიკურ უნივერსიტეტში.

* Doctor of Law, Doctor of Political Science, Associate Professor at Caucasus International University, Visiting Professor at Georgian Technical University.

the secular state, leans in favor of freedom of expression. A number of legislative norms of German criminal law are indirectly related to the freedom of religion and the provision of confession, which in a certain sense and in a number of cases indirectly relate to "religious feelings". Of these, the following can be considered essential: the punishment of causing a breach of public peace, public swearing, cursing or insulting the religious or ideological confession of others, insofar as it is a demonstrative expression of the confrontation between the constitutional freedoms of expression and freedom of religion and creates a legal basis for state intervention in inappropriate expression. However, it should be emphasized that the mere swearing of a confession does not constitute a criminal offense. This article is about the mentioned research.

Introduction

In general, there are many terms used in society, including scientific literature, to express "hostility to God" and/or blasphemy. Two main forms can be distinguished by their content and essence: blasphemy (Blasphemie) and audacious and daring action expressed in the theft of sacred objects (Sakrileg), an unjustified attack on places, objects, or persons sacred to believers.¹²⁷ Insulting or derogatory expressions related to religion cannot in all cases lead to a shake-up of the faith or confession of believers. Religious feelings, as a legal definition and the determination of the object of potential regulation, are largely related to subjective feelings and perceptions, on which the peaceful coexistence of the masses of society and individuals cannot be based.

The protection of religious feelings by the supreme law of the state, the constitution of the country, implies that other types of human feelings must also be protected, and the aforementioned circle can be significantly expanded on the one hand or limited to feelings only on the other hand, otherwise the "religious" will be privileged, which a priori contradicts the principle of a religiously neutral state.

The state acts and is obliged to act within the framework of the constitutional-legal framework. The protection of God himself from insult is excluded from the constitutional-legal order of modern states, and the provision of such protection is not the competence of the state, based on the banal logic and legal issue that the bearer and/or subject of the rights and freedoms recognized by the constitution is not God. A similar argument cannot be valid for a number of undemocratic or outdated ideologies that link their identity and foundations entirely with religion and a specific God, and insulting him is simultaneously considered an insult and disregard for the foundations of statehood. This applies not only to Islamic or Jewish states, but in some cases also to Christian traditions.

The right to freedom of expression is guaranteed by Georgian legislation, but legislative guarantees are insufficient for the full implementation of these rights, [since] it is necessary for society itself to be tolerant of the right of a person to freely and fearlessly express his or her opinion. In a democratic society, people have an obligation to be tolerant of opinions

¹²⁷ Rox B., Schutz religiöser Gefühle im freiheitlichen Verfassungsstaat? Tübingen, 2012, 14-15.

that they do not share or even consider ethically unfounded. It is inadmissible to impose ethical norms or worldviews [held by] a specific person or group of persons on other groups in society through state institutions, including courts.

It should be noted that the State may be granted a relatively wide discretion to restrict the right to freedom of expression when the expression subject to the restriction is of an offensive nature. The European Convention on Human Rights also allows for restrictions on freedom of expression when the expression is contrary to established moral norms. Although the State may have the right to impose such restrictions, in accordance with the Constitution of Georgia and the European Convention on Human Rights. It should also be noted that any such restrictions must be in accordance with the Constitution.

Freedom of religion and belief ensures not only the unhindered exercise of a person's faith and belief expressed in active action, but also the right not to share another person's faith, not to be influenced by anyone or anything, and to have freedom of choice. This right is violated in cases where a student has no other alternative and must constantly attend classes at a state school, where a symbol-attribute of another religion incompatible with his or her beliefs (a crucifix) is placed in the classroom.¹²⁸

The Basic Law guarantees not only the right of a person to have and practice a religion or belief, but also the right not to belong to a specific or any belief, not to believe in or participate in its expression in any way, and to remain inactive and silent.¹²⁹ In general, it should be said that for the enjoyment of freedom of religion, its expression in any form - active or passive action, inaction, in conversation or silence - is not decisive.

The negative aspect of freedom of belief guaranteed by the Constitution also implies the freedom not to be a follower of any confession or religion and simply not to believe in God. This should not be understood as if the negative freedom of religion protects or supports the atheistic view of the non-existence and denial of God. The essence of faith goes beyond and is not limited to the concept of religion, while worldview is protected on an equal level. The existence of God, just as its non-existence, is less likely to be proven by scientific methods, therefore, the atheists' view of the non-existence of God is in fact based on faith and is therefore protected by this freedom, including the positive freedom of belief. Neither positive nor negative freedom of belief is in conflict with and is not violated by the placement of certain religious symbols in public space.

1. The relationship between freedom of expression and constitutional and legal standards of democracy

Freedom of expression is an essential attribute of a democratic and legal state, a necessary prerequisite for the development of the individual and society,¹³⁰ Where equal and full enjoyment of human rights is ensured under conditions of public acceptance and high

¹²⁸ Kirche und Religion im sozialen Rechtsstaat, Herausgegeben von Stefan Muckel, Humboldt, 2003, 987.

¹²⁹ Ibid, 990.

¹³⁰ Decision of the Constitutional Court of Georgia of September 30, 2016, No. 1/6/561,568, in the case "Georgian citizen Yuri Vazagashvili vs. the Parliament of Georgia", II-39.

standards of democracy.¹³¹ This right has always held an important place in Georgian constitutional law, as evidenced by the fact that the right to express opinion and disseminate it in various forms without any prior permission was regulated by the 1921 Constitution of Georgia.¹³²

Freedom of expression is considered one of the fundamental criteria for the full functioning of a modern democratic society, which, with its constitutional content, equally equips all people and, due to its supranational nature, is recognized by numerous international legal acts.¹³³ The right to freedom of expression is not an absolute right and may be subject to restrictions in order to achieve legitimate aims defined by the Constitution, using means proportionate to those aims ... A democratic state must respect a person's freedom of expression. Restrictions on this right must be justified, necessary and indispensable for the existence of a democratic society, for the coexistence of people. Interference with freedom of expression must be carried out only in strict compliance with the principle of proportionality.¹³⁴

According to the Constitutional Court of Georgia, freedom of expression, as a constitutional right, is one of the necessary prerequisites for the full progress of a democratic society; ensuring the right to express opinion promotes pluralism, public and informed discussion of issues important to society, individual involvement in public life,¹³⁵ openness to society's innovations, and strengthens cognitive abilities; It increases the openness of society to new ideas and strengthens cognitive abilities; the exchange of ideas, as a means of expressing opinions, is fundamental to democracy, as democracy implies open public communication, on the basis of which it is possible to form and criticize certain views.¹³⁶ There is no doubt that the existence of different views and discussion is an indicator of democratic processes and the development of society.¹³⁷

¹³¹ Decision of the Constitutional Court of Georgia of April 18, 2011 No. 2/482,483,487,502 in the case, "Citizens' Political Union "Movement for a United Georgia", Citizens' Political Union "Conservative Party of Georgia", Citizens of Georgia - Zviad Dzidziguri and Kakha Kukava, Georgian Young Lawyers' Association, Citizens Dachi Tsaguria and Jaba Jishkariani, Public Defender of Georgia vs. Parliament of Georgia", II-25.

¹³² Commentary on the Constitution of Georgia, Chapter Two, Citizenship of Georgia. Fundamental Human Rights and Freedoms, edited by P. Turava, Tbilisi, 2013, 254.

¹³³ Ibid, 253. Articles 18 and 19 of the International Covenant on Civil and Political Rights and the Universal Declaration of Human Rights.

¹³⁴ Decision of the Constitutional Court of Georgia of May 14, 2013 #2/2/516, 542 in the case of Georgian citizens Aleksandre Baramidze, Lasha Tughushi, Vakhtang Khmaladze and Vakhtang Maisaia against the Parliament of Georgia.

¹³⁵ Avaliani T., Restricting Freedom of Expression to Protect the Authority and Impartiality of the Court: Compliance of the Georgian Model with the Standards of the European Court of Human Rights, in the book: Protection of Human Rights, Pandemic and the Rule of Law, edited by K. Korkelia, Tbilisi, 2021, 61; Decision of the Constitutional Court of Georgia of April 11, 2012, 1/1/468 in the case, "Public Defender of Georgia v. Parliament of Georgia", II-26.

¹³⁶ Lothar M., Morlok M., Grundrechte, 4. Auflage, Nomoslehrbuch Baden-Baden, 2014, S.132, Rn.201.

¹³⁷ Decision of the Constitutional Court of Georgia of September 30, 2016, No. 1/6/561,568, in the case "Georgian citizen Yuri Vazagashvili vs. the Parliament of Georgia", II-43.

Democratic processes such as healthy discussion and sharing of views are characteristic of a free society composed of free individuals, which transforms into the driving force of democracy, and as a right, it falls within the scope of expression of opinion protected by the Constitution.¹³⁸ Since the formation of free opinion is virtually unthinkable without such information, freedom of expression precludes the imposition of an "information filter" on society,¹³⁹ which is largely characteristic of undemocratic regimes such as, for example, communist totalitarianism.¹⁴⁰

The existential importance of the right to expression for a democratic state system is unequivocally recognized in European law, including, of course, German law,¹⁴¹ free expression of opinion, as a direct expression of personality and individuality, is considered one of the most refined,¹⁴² most important human rights¹⁴³ and the cornerstone of the value order of freedoms guaranteed by the Constitution.¹⁴⁴ Everyone has the right to freedom of expression. This right includes freedom to hold opinions and to receive and impart information and ideas without interference by public authority and regardless of frontiers.

Freedom of expression is one of the essential foundations of a democratic society and one of the fundamental conditions for its progress and the fulfilment of every human being. According to Article 10, paragraph 2, it applies not only to "information" or "ideas" which are favourably received or considered to be inoffensive or a matter of indifference, but also to information or ideas which are offensive, shocking or disturbing. Such are the requirements of pluralism, tolerance and broad-mindedness, without which there can be no "democratic society". As provided for in Article 10, freedom of expression is subject to exceptions, which must therefore be interpreted strictly and the necessity of any restriction must be convincingly established.¹⁴⁵ Freedom of expression is not an absolute right. This means that its restriction is permissible in various cases, in accordance with a legitimate interest. The Constitution of Georgia, like the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, contains a three-part test for the restriction of freedom of expression, but unlike it, it does not include "protection of morality" among the legitimate goals of restricting freedom of expression. Accordingly, in this respect, the

¹³⁸ Decision of the Constitutional Court of Georgia No. 2/2-389 of October 26, 2007 in the case "Georgian citizen Maia Natadze and others against the Parliament of Georgia and the President of Georgia", II-13.

¹³⁹ Ibid, II-14. See, Decision of the Constitutional Court of Georgia of May 14, 2013, No. 2/2/516,542 in the case, "Alexandre Baramidze, Lasha Tughushi, Vakhtang Khmaladze and Vakhtang Maisaia against the Parliament of Georgia", II-2.

¹⁴⁰ Ruling of the Administrative Cases Chamber of the Supreme Court of Georgia, NBS-1042 (K-21), dated May 5, 2022.

¹⁴¹ Schwabe I., Decisions of the Federal Constitutional Court of Germany, translated by E. Chachanidze, Tbilisi, 2011, 99.

¹⁴² BVerfG, Urteil vom 17. August 1956 -- 1 BvB 2/51 -- BVerfG E 5, 85 .

¹⁴³ Schmidt R., Grundrechte-sowie Grundzüge der Verfassungsbeschwerde, 16. Auflage, Grasberg bei Bremen, 2010, S. 178. Rn. 428.

¹⁴⁴ Commentary on the Constitution of Georgia, Chapter Two, Citizenship of Georgia. Fundamental Human Rights and Freedoms, edited by P. Turava, Tbilisi, 2013, 255.

¹⁴⁵ "Bedati v. Switzerland" [GC], No. 56925/08, § 48, European Court of Human Rights, 2016.

constitutional standard of freedom of expression in Georgia is close to the American model of freedom of expression and higher than the general European standard.

The Constitution of Georgia, unlike Article 10 of the European Convention on Human Rights, does not consider morality as a legitimate basis for restricting freedom of expression. Therefore, any norm aimed at protecting public morality must be considered a priori unconstitutional.

2. Religious neutrality and secularism in a modern democratic state

The religious policy of the Georgian state is a set of coherent state visions and practices, through which the state establishes secular and religiously neutral governance, protects individual and collective rights guaranteed by freedom of religion and belief, promotes the strengthening of a culture of tolerance in society, creates guarantees of equality before the law and ensures a non-discriminatory environment. The religious policy of the state serves to ensure peaceful coexistence and development in a diverse environment.

State neutrality is generally associated with impartiality, non-interference and non-differentiation, although it has a different meaning and significance in the dimensions of international law, military, political, religious or worldview.¹⁴⁶ The starting point of the state's religious-worldview neutrality should be considered impartiality and equality on the part of the state, which is expressed and ensured in a number of fundamental human rights, including, above all, equality before the law, freedom of belief and religion.¹⁴⁷ Such neutrality of the state implies a legal basis, on the basis of which the state remains neutral as long as religious-worldview associations or individuals act in accordance with the legal order and basic principles defined by the constitution. The aforementioned constitutional legal basis does not have a direct religious dimension, not even a Christian one, but in general, despite the fact that in the preamble of the Constitution of Georgia¹⁴⁸ and the Basic Law of Germany we find a record of the proclamation of the constitution by the people with the awareness of responsibility before God. In parallel with religious neutrality, the practical realization of the principle of a secular state is of decisive importance in a legal and democratic state, and both constitutional principles represent a starting point, taking into account the scope of which it is possible to ensure the protection of religious beliefs through various legislative regulations or state actions.¹⁴⁹

Conceptually, secularization as a process is related to the role of religion in society and its relationship to the state. The term secularism comes from the Latin root *saeculum*, which, in the important socio-political sense of this concept, means secular, secularized. Essentially, it is a good that is freed from the religious, from the sacred, under the influence of which it was unlawfully. More specifically, secularism refers to social and political institutions free

¹⁴⁶ Czermak, G., Hilgendorf, E., *Religions- und Weltanschauungsrecht*, Berlin Heidelberg, 2018, S.85-86, Rn. 159.

¹⁴⁷ *Ibid*, 161.

¹⁴⁸ Preamble to the Constitution of Georgia.

¹⁴⁹ Depenheuer, O., Dogan, I., Osman, C., *Der Schutz staatlicher Ehre und religiöser Gefühle und die Unabhängigkeit der Justiz*, Berlin, 2008, 26.

from religious dogma and institutional influences. In this sense, the term secularism has been used since the 19th century.

In the modern socio-political sense, it is interpreted as a reduction in the role of religion in society, in particular, the weakening or elimination of religious influences in such areas as state policy, law, science, art, education, etc. However, this does not mean the complete expulsion of religion from society. A more accurate definition is that the role of religion in a secular society changes in such a way that instead of forming and controlling the political order, religion exists in the political-civil order formed by the secular state. In such societies, religion is focused on the spiritual, moral, and ethical spheres and thus acquires a more natural and, accordingly, stable position for it. In the legal sense, secularization implies the separation of state and religion by functional and institutional features, which, first of all, simultaneously serves to free state policy from religious influences that are not characteristic of it and to free religion from impermissible political interference. Accordingly, secularism is a mutual good that benefits both the state and religion equally.

Secular governance involves the functional separation of the political and religious institutions of the state, when the policy of state governance is free from religious, especially confessional, influences, while personal religious life and the activities of religious groups (associations) are protected from unjustified interference by the state. In a secular democratic state, religion is not a legal criterion, nor a source of legitimacy for the government, and the state does not have the creative competence of religion, even in terms of implementing state policies motivated by religion. In other words, the principle of neutrality contradicts the privileging of a specific religion.¹⁵⁰

Freedom of creative expression refers to the right of every person to freely experience and understand a particular work of art, to contribute to the implementation of creative processes in the desired way, to have access to creative products, to enjoy them and, most importantly, to create and distribute them themselves. Today, the legislation of various countries significantly restricts the aforementioned creative freedom, under the influence of various social factors, such as politics, religion, morality, economic interests, or all of them together. In 2013, the United Nations published a special report on creative freedom and expression. The need to create such a report arose from the fact that, today, artists around the world are significantly limited in their right to creativity and self-expression due to the influence of a number of political and social frameworks and stigmas. The data reflected in the report are quite serious - in recent years, many artists have become victims of murder, attack or imprisonment. Censorship legislation in various countries ignores the requirements of the Convention and limits the legal mechanisms for artists to protect their creative self-expression.

Creative freedom, in turn, implies the protection of art from censorship and the creation of a free creative space for artists. Art is an extremely important and necessary means of communication and exchange of ideas with each person and with the rest of the world. Each work of art, regardless of how recognized or valuable it may be, allows the author to express

¹⁵⁰ Czermak, G., Hilgendorf, E., Religions- und Weltanschauungsrecht, Berlin Heidelberg, 2018, S.90, Rn. 166.

his individual position on any issue and to enjoy the right to self-expression guaranteed to him.

“Freedom of creativity is an extremely important factor for all nations. This is not only the opportunity for artists to freely express themselves, but also the right of every citizen to have access to creative freedom and to participate in cultural life,” said Ole Reitov, a representative of the United Nations, in presenting a special report.

A free cultural life and a creative space are one of the fundamental conditions for the development of a healthy democratic society. The work of artists cannot be considered only as a means of entertainment, pleasure, and providing "spiritual nourishment" to society, since each artist significantly influences social and political processes through their work, to the extent that with each work they open up the field of social debate, express their own position, and allow all interested parties to do the same.¹⁵¹

The protection of freedom of religion or belief implies the existence of legislation, including international legal instruments, that ensures the protection and free expression of individual or collective religious beliefs, practices (personal or group worship and organizational activities) and opinions, its strict enforcement and guaranteeing unhindered access to it for everyone.

The political concept of secularism inevitably includes the idea of religious neutrality of the state. The state, being an institution founded by citizens with different religious beliefs, practices and opinions, which benefits from the mechanisms of legitimate violence “ceded” by these citizens, is not allowed to base its political ideology on only one specific religious doctrine.

The importance of creative freedom for a democratic state and society is also demonstrated by the fact that the latter has almost always been and continues to be the target of various dictatorial regimes or rulers, all of whom have actively attempted to suppress the freedom of creative processes by creating censorship and various barriers.

"Protecting the creative freedom of artists is as important for the development of democratic processes as that of media representatives, because artists are those people who, through their music, film, or visual art, open the eyes of society and give voice to the voices of millions of people who, for one reason or another, are deprived of the opportunity to express themselves."¹⁵² Accordingly, it is important and necessary that every person be able to enjoy the freedom of creativity, to engage in cultural processes, to make their own contribution or simply to enjoy art. Every expression, regardless of whether it is creative or not, is protected by freedom of expression. However, it is worth noting that freedom of creativity is, at the same time, automatically associated and linked to freedom of thought, speech, belief and religion, to the extent that art, by its very nature, implies the expression of one's own views, beliefs or ideas and an attempt to change or develop public opinion.

¹⁵¹ Decision of the Constitutional Court of Georgia of March 4, 2015 No. 1/2/552 in the case “JSC “Liberty Bank” vs. the Parliament of Georgia”, II, para. 16.

¹⁵² Decision #1423 of the Constitutional Court of Georgia of May 10, 2019 in the case Ani Gachechiladze vs. Parliament of Georgia.

State neutrality manifests itself in various forms, among which one can single out open, so-called positive neutrality, in which the state must ensure and support religious actions or expressions within the framework of ensuring constitutional freedom of religion, regardless of their religious content. An example of positive neutrality is religion classes in public schools. Also important is the so-called distant neutrality, which requires refraining from overt expressions of religiosity by most public authorities, including the judiciary, since the court can only fulfill its function when it appears impartial and trustworthy from the perspective of all participants in the process.¹⁵³

The religious neutrality of the state finds expression in the constitutional right to freedom of religion and the unhindered exercise of religion, as well as in the right to equality. Such neutrality, of course, does not include absolute inaction and inaction, and it must be maintained by the state as long as the authorized addressees act within the framework of their constitutional right to their faith. This does not imply absolute distancing of the state and the church, and it can be understood as the principle of equal support for the faith of all citizens. Such a state is not entitled to take any active measures and highlight the obvious superiority, privileging and/or support of any faith.¹⁵⁴ In addition, ensuring equality before the law and a non-discriminatory environment, on the one hand, implies the unhindered and equal enjoyment of the rights and freedoms provided for by the legislation for everyone, regardless of religion or belief, and on the other hand, adequate response to any form of discrimination due to individual or collective religious beliefs, practices or views and appropriate legal liability measures. Also, the protection of religious minorities implies the existence of political, civil and legal mechanisms necessary to protect the identity of religious groups belonging to minorities, including special measures to raise public awareness and awareness.

Constitutional order and human rights are aimed at ensuring religious confession with its direct support, if such a thing is not permissible in a secular and religiously neutral state. It remains an unresolved issue to this day and it is difficult to give a clear answer. However, since a secular and religiously neutral state does not in itself exclude the state from taking various measures to ensure religious observance, it should be assumed that even supportive regulations tailored to a general rather than a specific religious observance will be aimed at the unhindered exercise of that observance. The historical function of protecting fundamental human rights not only from the state, but also from third parties also speaks in favor of this.¹⁵⁵

It is important that secularism is not perceived as a complete disregard by the state for religion as one of the foundations of public values.¹⁵⁶ Moreover, in this regard, state policy must necessarily include such positive and negative obligations towards religious

¹⁵³ Czermak G., Hilgendorf. E., *Religions- und Weltanschauungsrecht*, Berlin Heidelberg, 2018, S.96.Rn. 177.

¹⁵⁴ Arslan C., *Meinungs- und Kunstfreiheit gegen die Religionsfreiheit: wie viel Schutz für religiöse Empfindlichkeiten*, Hamburg, 2015, 161.

¹⁵⁵ *Secularism and Religious Neutrality in the Public Service, A Practical Guide for Public Servants*, edited by Zaza Vashakmadze, Tbilisi, 2016.

¹⁵⁶ Depenheuer O., Dogan, I., Osman, C., *Der Schutz staatlicher Ehre und religiöser Gefühle und die Unabhängigkeit der Justiz*, Berlin, 2008, 27.

communities and believers as, on the one hand, protecting freedom of religion and belief, promoting religious diversity, strengthening a culture of equality and tolerance, and ensuring the specific financial and property needs of religious communities, and, on the other hand, protecting believers and religious communities from discrimination, intolerance and persecution by creating appropriate political and legal guarantees. In this regard, it is important that freedom of religion and belief, with its attendant rights and state obligations, is a democratic good of the same order as secular governance.

At the same time, a modern state is obliged to ensure the peaceful coexistence of people of different religious beliefs and denominations side by side and in one state, which entails the obligation to protect the rights and feelings of citizens related to religion, including, for example, the right to change one's religion and to speak about it openly.¹⁵⁷

“Insulting religious feelings” as a phenomenon is distinguished by one specificity. Those people whose religious feelings are at first glance offended are actually trying to protect their religious leaders or symbols. As a rule, freedom of expression in conflict with religious movements comes into contact with religious symbols, leading figures of this religion, and not with specific individuals who follow this religion. Thus, for example, Queen Tamar, depicted on a condom package, may have been offended by expression, although it cannot be offensive to other, third parties. It is noteworthy that in the case “Georgian citizen Yuri Vazagashvili v. Parliament of Georgia”, the court unequivocally stated that other, third parties (even people closely related to him) cannot sue for the violation of his dignity instead of a deceased person. The Constitutional Court notes: “Regardless of the different content of rights, they are united by one feature, they are personal in nature, which means that they belong to a specific person and no one else, regardless of the degree of kinship and closeness (even to a parent or child). The personified nature of rights, first of all, means that they belong to a specific, each individual and, therefore, do not/cannot belong to another, accordingly, the right of one person cannot be enjoyed by another, just as the right of a specific individual cannot be violated by another. Allowing such a possibility is contrary to the nature of personal rights, contradicts their essence, a right cannot be personal if another enjoys it. Rights are personal in nature and are directly related to the consciousness and perception of their owners.” The court explained this approach, among other things, by saying that “it is impossible to exercise/protect the rights of right-holders in a manner fully adequate to their true will. When a person is unable to express his will, it is impossible to foresee with the utmost precision how he would act in his own interests, how he would exercise or protect a right, and/or whether he would consider it necessary to express his will to exercise or protect a right at all. Naturally, in such cases, the risk of errors always exists even under the most conscientious and considerate approach.”¹⁵⁸

Based on the principle of ideological and religious neutrality of the state, it is not permissible to subject only the content of individual religious confessions to special

¹⁵⁷ Angenendt A., Pawlik M., Arnould de la Perrière · A. v., *Religionsbeschimpfung, Der rechtliche Schutz des Heiligen*, Berlin, 2007, 28-29.

¹⁵⁸ Ibid.

protection through criminal law. At the same time, it is noteworthy that the “protection of religious feelings”, due to the lack of legal definition and ambiguity of such a concept, cannot be included in the scope of legal benefits protected by German criminal law. Criminal liability cannot be based on the subjectively perceived feelings of followers of a specific religion.¹⁵⁹

Conclusion

The Constitution of Georgia, although it does not include clearly formulated general norms on secularism and religious neutrality, nevertheless Articles 9, 14 and 19 of the Constitution, in the context of unified constitutional guarantees of human rights, freedom of religion and belief and democratic governance, fully consider these principles. Freedom of religion, in the modern sense, is not separated from freedom of belief, moreover, they are represented in almost all national (including the Constitution of Georgia) and international legal acts in the so-called group of freedoms of conscience, such as freedom of conscience itself and freedom of thought. Combining freedom of religion with freedom of belief aims at a broad definition of this right, which is not limited to historically established or clearly institutionalized religions, but is based primarily on individual self-determination and includes any manifestation of faith. The conscience, on the other hand, indicates its fundamental connection with the personal nature of a person. In addition, freedom of religion and belief, in itself, also includes freedom of views on religion. It is important that freedom of religion and belief is not a passive right that would be exhausted by one's affiliation or non-affiliation with a particular religion, but at the same time includes a range of active individual or collective relationships and actions, including the right to express one's religion. Freedom of religion and belief is one of the foundations of a democratic society. Although legal acts explicitly distinguish the religious component when formulating this right, it is important that it also protects any kind of personal belief, including non-religious, political, philosophical, moral or other types of beliefs. Thus, freedom of religion and belief should not be understood in isolation, within the framework of one specific right or relationship, but it is important to fully perceive that this right is an integral part of a modern democratic, free and diverse (plural) society.

As for freedom of expression, the latter is often associated with freedom of creativity, since it is precisely through creative works that a particular position and opinion can be publicly expressed. Forms of expression such as caricatures, satire, theatrical productions, films, etc. can also be considered creative works, although not all satire automatically implies creative works, since its characteristic features, such as the expression of alienation, exaggeration or distortion of the given, can also be a form of expression of an individual opinion. The same caricature or film with religious content can be perceived as insulting and blasphemous, as well as humorous, by followers of the same religion or denomination. When evaluating satire, it is crucial to identify the real content behind the form of expression, and

¹⁵⁹ Czermak G., Hilgendorf. E., Religions- und Weltanschauungsrecht, Berlin Heidelberg, 2018, S.243, Rn. 459.

after separating the style, form, and medium used for satire from its hidden, real content, it is possible to determine to what extent it aims and whether it is offensive to a specific group of addressees. This decisive approach is problematic when the focus when evaluating the issue is on the direct form of expression, and not on the indirect statement implied in it. When expressing in the form of satire, emphasizing the direct statement itself, discussing the words conveyed separately, and evaluating it as offensive, contradicts the content of the satire itself, for which all circumstances must be systematically considered and evaluated. Freedom of expression is subject to restriction in the case of expression in a form related to religious feelings, when the expression no longer leaves the area of evaluation beyond insult. The publication of a caricature of Muhammad, which caused widespread discussion in European society and which Muslims considered offensive to their religion, may even be considered permissible in some states, as an interpretation of the expression of radical Muslim groups supporting terrorism, and not directly related to the possibility of insulting a saint. In addition, not only the expression of opinion, but also the dissemination of it is a fundamental human right guaranteed by the constitution.¹⁶⁰ An opinion, as a rule, represents a certain position of individual individuals and, at the same time, a subjective connection with the content of their own expressed statement, in which respect the truth and validity of the opinion is not subject to confirmation and verification.

Finally, when considering cases related to freedom of expression and religious feelings and when contrasting rights, there is naturally no single universal approach either at the level of state or international courts. Such a discrepancy is clear, for example, when comparing the case law of the United States and the European Court of Human Rights.

Bibliography

1. Constitution of Georgia, 21/02/1921.
2. Constitution of Georgia, 24/08/1995.
3. International Covenant on Civil and Political Rights and the Universal Declaration of Human Rights, 16/12/1966.
4. Arslan C., Meinungs- und Kunstfreiheit gegen die Religionsfreiheit: wie viel Schutz für religiöse Empfindlichkeiten, Hamburg, 2015.
5. Angenendt A., Pawlik M., Arnould de la Perrière · A. v., Religionsbeschimpfung, Der rechtliche Schutz des Heiligen, Berlin, 2007.
6. Avaliani T., Restricting Freedom of Expression to Protect the Authority and Impartiality of the Court: Compliance of the Georgian Model with the Standards of the European Court of Human Rights, in the book: Protection of Human Rights, Pandemic and the Rule of Law, edited by K. Korkelia, Tbilisi, 2021, 61; Decision of the Constitutional Court of Georgia of April 11, 2012, 1/1/468 in the case, “Public Defender of Georgia v. Parliament of Georgia”.

¹⁶⁰ Article 17 of the Constitution of Georgia.

7. Commentary on the Constitution of Georgia, Chapter Two, Citizenship of Georgia. Fundamental Human Rights and Freedoms, edited by P. Turava, Tbilisi, 2013.
8. Czermak G., Hilgendorf. E., Religions- und Weltanschauungsrecht, Berlin Heidelberg, 2018.
9. Depenheuer, O., Dogan, I., Osman, C., Der Schutz staatlicher Ehre und religiöser Gefühle und die Unabhängigkeit der Justiz, Berlin, 2008.
10. Rox B., Schutz religiöser Gefühle im freiheitlichen Verfassungsstaat? Tübingen, 2012.
11. Kirche und Religion im sozialen Rechtsstaat, Herausgegeben von Stefan Muckel, Humboldt, 2003.
12. Lothar M., Morlok M., Grundrechte, 4. Auflage, Nomoslehrbuch Baden-Baden, 2014, S.132, Rn.201.
13. Schwabe I., Decisions of the Federal Constitutional Court of Germany, translated by E. Chachanidze, Tbilisi, 2011.
14. Schmidt R., Grundrechte-sowie Grundzüge der Verfassungsbeschwerde, 16. Auflage, Grasberg bei Bremen, 2010.
15. Secularism and Religious Neutrality in the Public Service, A Practical Guide for Public Servants, edited by Zaza Vashakmadze, Tbilisi, 2016.
16. Decision of the Constitutional Court of Georgia No. 2/2-389 of October 26, 2007 in the case “Georgian citizen Maia Natadze and others against the Parliament of Georgia and the President of Georgia”.
17. Decision of the Constitutional Court of Georgia of April 18, 2011 No. 2/482,483,487,502 in the case, “Citizens' Political Union "Movement for a United Georgia", Citizens' Political Union "Conservative Party of Georgia", Citizens of Georgia - Zviad Dzidziguri and Kakha Kukava, Georgian Young Lawyers' Association, Citizens Dachi Tsaguria and Jaba Jishkariani, Public Defender of Georgia vs. Parliament of Georgia”.
18. Decision of the Constitutional Court of Georgia of May 14, 2013 #2/2/516, 542 in the case of Georgian citizens Aleksandre Baramidze, Lasha Tughushi, Vakhtang Khmaladze and Vakhtang Maisaia against the Parliament of Georgia.
19. Decision of the Constitutional Court of Georgia of March 4, 2015 No. 1/2/552 in the case “JSC “Liberty Bank” vs. the Parliament of Georgia“.
20. Decision of the Constitutional Court of Georgia of September 30, 2016, No. 1/6/561,568, in the case “Georgian citizen Yuri Vazagashvili vs. the Parliament of Georgia”.
21. Decision #1423 of the Constitutional Court of Georgia of May 10, 2019 in the case Ani Gachechiladze vs. Parliament of Georgia.
22. Ruling of the Administrative Cases Chamber of the Supreme Court of Georgia, NBS-1042 (K-21), dated May 5, 2022.
23. “Bedati v. Switzerland” [GC], No. 56925/08, § 48, European Court of Human Rights, 2016.

საგადასახადო სამართლებრივი აზრის რეტროსპექტული ასპექტები

მამუკა სარჩიმელია*

რეზიუმე

საგადასახადო სამართლებრივი აზრის ისტორია მნიშვნელოვანია თანამედროვე საგადასახადო სამართლის ტენდენციების ანალიზისა და შესწავლის საქმეში.

საგადასახადო სამართლებრივი აზრი ფორმირდებოდა ჩვენს წელთა აღრიცხვამდე მოყოლებული ანტიკური პერიოდით, ადრე და გვიანი შუა საუკუნეებით და დამთავრებული მე-20 საუკუნით. გადასახადების არსის, მისი შემოღების სამართლებრივი ფორმის შესწავლის თვალსაზრისით უმნიშვნელოვანესია ისეთი კორიფების ნააზრევის მნიშვნელობის ადაპტირება თანამედროვე პირობებში, როგორებიც იყვნენ: თომა აქვინელი, იბნ ხალდუნი, კონფუცი, მენკიუსი, მიურეი როტბარდი, ჟოზეფ პრუდონი, პოლ სამუელსონი, ჯონ სტიუარტ მილი, შარლ სისმონდ დე სისმონდი, ჟან-ჟაკ რუსო, ფრენსის ბეკონი, შარლ მონტესკიე, ჯონ მეინარდ კეინსი, ჯონ ლოკი, ადამ სმიტი, დავიდ რიკარდო, ვილიამ პეტი, თომას ჰობსი, ჰეგელი, მილტონ ფრიდმანი და სხვები.

აღნიშნული მოაზროვნეების შეხედულებები საგადასახადო სამართლის ისეთი კატეგორიების მიმართ, როგორიც არის საგადასახადო ტვირთი, არაპირდაპირი და პირდაპირი გადასახადები, აქციზი, საბაჟო გადასახადი, მიწის გადასახადი, გადასახადების ფუნქციები და სხვა, ნასაზრდოვბია მოცემული კონკრეტული ეპოქის მიერ. ამასთან, მთელ რიგ საგადასახადო სამართლებრივ საკითხებზე, რომელიც ეხება, მაგალითად, დაბეგვრის პრინციპებს(მაგალითად, ადამ სმიტთან) ან არაპირდაპირ გადასახადებს(ჯონ ლოკთან) დღემდე არ დაუკარგავს სამეცნიერო-პრაქტიკული მნიშვნელობა.

A Retrospective of Tax legal Opinion

Mamuka Sarchimelia*

Resume

Summary The history of tax legal opinion is important in analyzing and studying trends in contemporary tax law.

Tax legal thought was formed from the ancient period before our era, through the early and late Middle Ages and ending with the 20th century.

In terms of studying the essence of taxes, the legal form of its introduction, it is most important to adapt the meaning of the thought of such luminaries in modern conditions as: Thomas Aquinas, Ibn Khaldun, Confucius, Mencius, Murray Rothbard, Joseph Proudhon, Paul Samuelson, John Stuart Mill, Charles Sismonde de Sismondi, Jean - Jacques Rousseau,

* საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი.

* Technical University of Georgia Associate Professor .

Francis Bacon, Charles Montesquieu, John Maynard Keynes, John Locke, Adam Smith, David Ricardo, William Petty, Thomas Hobbes, Hegel, Milton Friedman and others.

The views of the mentioned thinkers towards such categories of tax law as tax burden, indirect and direct taxes, excise duty, customs tax, land tax, functions of taxes and others are nourished by the given particular era. In addition, a number of tax-legal issues related, for example, to the principles of taxation (for example, with Adam Smith) or indirect taxes (with John Locke) have not lost their scientific and practical importance.

შესავალი

საგადასახადო სამართლებრივი აზრის რეტროსპექტივა სათავეს იღებს ჩვენს წელთა აღრიცხვამდე. საგადასახადო-სამართლებრივი კატეგორიების შეფასება და მათზე სხვადასხვა ჭრილში შესაბამისი აზრების დაფიქსირება მნიშვნელოვანი მომენტი ზოგადად ცივილიზებული აზრის ისტორიაში. მათ, შორის საპატიო ადგილი უკავიათ გამოჩენილ ადამიანებს და მოაზროვნეებს, აგრეთვე სახელმწიფო მოხელეებს, რომლებმაც მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანეს გადასახადების და დაბეგვრის შესახებ სამართლებრივი აზრის განვითარებაში.

ნაშრომში წარმოჩენილია საგადასახადო-სამართლებრივი აზრის უმნიშვნელოვანესი საკითხები და ზოგადსოციოლოგიურ, ზოგადფილოსოფიურ და ზოგადსამართლებრივ ჭრილშია გაანალიზებული ისინი.

საგადასახადო სამართლებრივი მოსაზრებები ფაქტობრივად ქრონოლოგიურად არის გაშლილი ზოგიერთი გამონაკლისის გარდა, რაც გამოწვეულია შესაბამისი თემატური საკითხის შეპირისპირებით უფო გვიანდელი და უფრო ადრინდელი ავტორების ნააზრევთან.

ნაშრომის იდეა მით უფრო საინტერესოა, რადგან მოყვანილი აზრების უმეტესობას დღესაც არ დაუკარგავს პრაქტიკული, თეორიული, სოციოლოგიური, სამართლებრივი თუ მორალური ღირებულებები.

საგადასახადო სამართლის და საგადასახადო ადმინისტრირების საკითხებზე უამრავი თეორია არსებობს, მაგრამ ასევე საინტერესოდ გვეჩვენება, საგადასახადო სამართლის ისტორიაში, როგორც მეცნიერების, ასევე ცნობილი პიროვნებების შეხედულებები გადასახადების არსის, დაბეგვრის სამართლიანობის და სამართლებრივი საგადასახადო სისტემების შესახებ.

გადასახადები-ერთ-ერთ უძველეს, ამასთანავე უაღრესად აქტუალურ სამართლებრივ და ეკონომიკურ კატეგორიებს განეკუთვნება, ეს უპირველეს ყოვლისა გაპირობებულია იმით, რომ ნებისმიერ სახელმწიფოში საგადასახადო სისტემა წარმოადგენს მისი არსებობის უმთავრეს საფუძველს.¹⁶¹

გადასახადებით დაბეგვრის ისტორია ათასწლეულებს ითვლის. სახელმწიფოს წარმოშობასთან ერთად გადასახადი მისი მოთხოვნილებების დაკმაყოფილების ერთადერთ შესაძლო საშუალებად იქცა.¹⁶²

¹⁶¹ ი. გაბისონია, მ. მამნიაშვილი, საჯარო სამართლის აქტუალური პრობლემები, „იურისტების სამყარო“, თბ. 2014 წ. გვ. 70.

¹⁶² ზ. როგავა, ზ. ამილახვარი, საგადასახადო სამართალი, „იურისტების სამყარო“, თბ. 2013 წ. გვ. 8.

ფრანკლინის სიტყვებით ცხოვრებაში ორი რამაა გარდაუვალი: სიკვდილი და გადასახადები.¹⁶³

იტალიელი ფილოსოფოსი *თომას აკვინელი* წერდა, რომ გადასახადები არის მარცვის ნებადართული ფორმა. უფრო „შორს წავიდა“ რომის იმპერატორი კალიგულა. მისი აზრით უფრო მეტი უზნეობა არაა, მოქალაქე გაქურდო ღიად, ვიდრე ფარულად იმ პროდუქტებზე არაპირდაპირი გადასახადების ზრდით, რომლის გარეშეც მათ არ შეუძლიათ არსებობა. მართო-ნიშნავს იქურდო-ყველამ იცის ეს. მაგრამ ეს შეიძლება გააკეთო სხვადასხვა წესებით. პირადად მე მინდა ვიქურდო ღიად.¹⁶⁴

კალიგულას და აკვინელის ეპოქიდან უცხად გადმოვინაცვლოთ მე-20 საუკუნეში და მოვუსმინოთ ამერიკელ ეკონომისტ მიურეი როტბარდს, რომელიც იგივე პათოსს ავითარებს. მისი აზრით, ყველა სხვა პიროვნებები და ჯგუფები საზოგადოებაში (გარდა ცალკეული დამნაშავეებისა, ისეთები, როგორიც არიან ქურდები და ბანკის მძარცველები) თავიანთ შემოსავლებს მოიპოვებენ ნებაყოფლობითი კონტრაქტების საფუძველზე: ან საქონლის და მომსახურების გაყიდვით მომხმარებლებთან ან ჩუქების აქტის საფუძველზე (ანუ კლუბში ან ასოციაციაში გაწევრიანებით, ანდერძით მემკვიდრეობის მიღებით, მემკვიდრეობის მიღებით). მხოლოდ სახელმწიფო იღებს თავის შემოსავლებს ძალადობით და თუ შემოსავლები არ გამოჩნდება-საშინელი ჯარიმების მუქარით. ასეთი ძალადობა ცნობილია, როგორც დაბეგვრა, თუმცა უფრო განუვითარებელ დროში მას ძღვენს ეძახდნენ. დაბეგვრა-ეს უბრალოდ წმინდა ქურდობაა და ეს ქურდობა საოცარი მასშტაბებისაა, რომელთანაც ვერც ერთი დამნაშავე ვერ მივა. ეს არის მაცხოვრებლების ან სახელმწიფოს ქვეშევრდომთა საკუთრების იძულებითი ამოღება ღიად.¹⁶⁵

იბნ ხალდუნი იყო არაბი სწავლული, რომლის როლი ეკონომიკურ მეცნიერებაში ისეთივეა, როგორც ადამ სმიტის. იბნ ხალდუნმა გამოიყვანა ის თანაფარდობა, რომელიც შემდგომ საფუძვლად დაედო ა. ლაფერის საგადასახადო მრუდს. იბნ ხალდუნის აზრით, თუ გადასახადები მცირეა, მაშინ ქვეშევრდომები ისწრაფვიან შრომისკენ და იზრდება დოვლათი, რაც ზრდის ასევე გადასახადების თანხების ოდენობას. რაც უფრო მცირეა გადასახადების ოდენობა, მით უფრო რეალურია ნებისმიერი ქალაქისა და მთლიანად საზოგადოების აყვავება. იბნ ხალდუნი თვლიდა, რომ ყველაზე კარგი სახელმწიფოა ის სახელმწიფო, რომელსაც ჰყავს მინიმალური ბიუროკრატიული აპარატი, მინიმალური არმია და აქვს მინიმალური გადასახადები მოქალაქეებზე სახელმწიფოს საქმიანობის დაფინანსებისათვის. ხალდუნი ამბობს, რომ გადასახადები ქმნიან სახელმწიფოს მატერიას. ხალდუნის თქმით ის ვინც არღვევს საკუთრების უფლებას, სჩადის უსამართლობას...ის ვინც

¹⁶³ ზ. როგავა, საგადასახადო სამართლის საფუძვლები, „ელფი“, თბ. 2000წ, გვ-4.

¹⁶⁴ გ.ურიდია, საგადასახადო ენციკლოპედია, „მერიდიანი“, თბ.2016, გვ- 145; გვ-158; გ.ურიდია, საგადასახადო საქმე, „მერიდიანი“, თბ.2017, გვ- 89.

¹⁶⁵ გ.ურიდია, საგადასახადო ენციკლოპედია, „მერიდიანი“, თბ.2016, გვ- 211; გ.ურიდია, საგადასახადო საქმე, „მერიდიანი“, თბ.2017, გვ- 93-94.

ძალით ეუფლება სხვის ქონებას, სჩადის უსამართლობას...ის ვინც კრებს უსამართლო გადასახადებს, სჩადის უსამართლობას.¹⁶⁶

კონფუციმ საფუძველი ჩაუყარა ჩინეთის საგადასახადო ფილოსოფიას ჩვ. წ.ა 5000 წლის წინ. მისი საგადასახადო იდეები მოქმედებდნენ 2000 წლის განმავლობაში. კონფუცის მიერ მიღებული საგადასახადო წესების მიხედვით: ა) თუ იმპერატორი დაარღვევდა დაბეგვრის წესებს, მაშინ ის არღვევდა ღვთიურ წესებს და უნდა გადამდგარიყო; ბ) ხალხის გამოსვლა გადასახადების წინააღმდეგ მთავრდებოდა ხელისუფლების ცვლით; გ) გადასახადის განაკვეთი შეადგენდა 10 პროცენტს. საინტერესოა კონფუცის იგავი გადასახადებზე: ერთხელ კონფუციმ ერთ სოფელში დაინახა მტირალი ქალი. მიაგზავნა მოწაფე და გაარკვია, რომ ქალი იმის გამო ტიროდა, რომ ვეფხვს მისი შვილი შეეჭამა. მეორე სოფელში მოგზაურობის დროს ნახა, რომ მთელი სოფელი ტიროდა. მოწაფემ გაარკვია, რომ ეს ყველაფერი გამოწვეული იყო საშინელი გადასახადების გამო. კონფუციმ მიმართა მოწაფეს: ხომ ხედავ გადასახადები ვეფხვზე უფრო უარესია და გაითვალისწინე ეს, როცა ქვეყნის მმართველი გახდები. კონფუცის აზრით, უზომო გადასახადების ამოღება, ეს არის გზა, რომელიც იწვევს ყაჩაღობას, მტრის გამდიდრებას და სახელმწიფოს დაღუპვას.¹⁶⁷

მენკიუსი ჩინელი ფილოსოფოსი იყო ჩვენს წელთა აღრიცხვამდე. იგი ემხრობოდა შემდეგ საგადასახადო ფილოსოფიას: ა) გადასახადები ამოღებულ უნდა იქნეს წმინდა მოგებიდან და არა მთელი პროდუქციიდან; ბ) თუ არსებობს მიწის გადასახადი, არ დააწესო გადასახადი წარმოებაზე. მაშინ მსოფლიოს ყველა ვაჭარი მოხარული იქნება შენს ბაზარზე შეიძინოს აქტივები; გ) თუ პორტებში არის შემოწმება, მაგრამ არ არის გადასახადები, მაშინ მთელი მსოფლიოს მოგზაურები სიხარულით ჩამოვლენ ამ ქვეყანაში; დ) თუ ფერმერების მუშებს არ დაბეგრავ გადასახადებით, მაშინ მთელი მსოფლიოს მუშები სიხარულით იმუშავენ თქვენს მიწებზე; ე) თუ მუშის საცხოვრებელი არ იბეგრება სულადობრივი გადასახადით, მსოფლიოში ყველა მოისურვებს თქვენს ქვეშევდრომობას. მენკიუსი ამბობდა, რომ მთავრობა უფლებამოსილია ზეციურად და შესაბამისად ხალხი უნდა აქციოს ბედნიერად და შეძლებულად. მაღალი გადასახადებით ამას ვერ მიაღწევ. მენკიუსმა შეიმუშავა გლეხების დაბეგვრის სისტემა, რომლის მიხედვით მიწების დაბეგვრის საგადასახადო განაკვეთი შეადგენდა 10 პროცენტს. როდესაც ჩინეთის კედლის აშენებისათვის ერთ-ერთმა იმპერატორმა გადასახადები გაზარდა 10-დან 50 პროცენტამდე, მოხდა საგადასახადო აჯანყება, რასაც შედეგად მოჰყვა იმპერატორის წასვლა.¹⁶⁸

როგორც წესი, რომის იმპერიაში გადასახადებს მხოლოდ ომიანობის დროს იხდიდნენ. ამ დროს, ჩვენს წელთა აღრიცხვამდე, რომის იმპერატორი მარკუს

¹⁶⁶ გ.ურიდია, საგადასახადო ენციკლოპედია, „მერიდიანი“, თბ.2016, გვ- 147; გ.ურიდია, საგადასახადო საქმე, „მერიდიანი“, თბ.2017, გვ- 90.

¹⁶⁷ გ.ურიდია, საგადასახადო ენციკლოპედია, „მერიდიანი“, თბ.2016, გვ- 182; გ.ურიდია, საგადასახადო საქმე, „მერიდიანი“, თბ.2017, გვ- 91.

¹⁶⁸ გ.ურიდია, საგადასახადო ენციკლოპედია, „მერიდიანი“, თბ.2016, გვ- 202; გ.ურიდია, საგადასახადო საქმე, „მერიდიანი“, თბ.2017, გვ- 94.

ვიფსანიუს აგრიპა შემდეგ სიტყვებს წარმოთქვამს: საიდან უნდა ავიღოთ არმიის შენახვის და სხვა სახელმწიფო ხარჯების დაფარვის აუცილებელი სახსრები? მე გიხსნით თქვენ, მაგრამ თავდაპირველად მინდა ხაზი გავუსვა, რომ იმ შემთხვევაშიც კი, თუ ჩვენ გვექნებოდა დემოკრატია, ფული სახელმწიფო ბიუჯეტისათვის მაინც დაგვჭირდებოდა, ვინაიდან ჯარისკაცის გარეშე სახელმწიფოს არსებობა არ შეუძლია, ხოლო ფულადი უზრუნველყოფის გარეშე ჩვენ ვერ შევინახავთ არმიას. დაბეგვრა სრულიად არ არის მონარქიის განმასხვავებელი ნიშანი-მმართველობის ნებისმიერი ფორმა მოითხოვს გადასახადების ამოღებას...ჩვენ უნდა დავბეგროთ ნებისმიერი საკუთრება, რომელსაც მოგება მოაქვს მისი მფლობელისათვის და ამისათვის ამოვიღებთ გადასახადებს იმპერიის ყველა ადგილზე. ვინაიდან, სრულიად სამართლიანია ის, რომ არცერთი პირი და არცერთი ადგილი არ დარჩება გადასახადებისაგან თავისუფალი, ამავე დროს ისინი სხვებთან ერთად, სარგებლობენ იმ სიკეთეებით, რომელსაც სახელმწიფო აძლევს მათ გადასახადების საშუალებით.¹⁶⁹

ცნობილი გერმანელი ეკონომისტი, *კარლ მარქსი* მეტაფორით მოიხსენიებს გადასახადებს და ამასთან, ასხვავებს პირდაპირი და არაპირდაპირი გადასახადების ბუნებას, როდესაც წერს, რომ გადასახადი-ეს დედის ძუძუა, რომელიც კვებავს მთავრობას. გადასახადი-ეს არის მეხუთე ღმერთი საკუთრებასთან, ოჯახთან, წესრიგთან და რელიგიასთან ერთად. როდესაც ფრანგ გლეხს სურს წარმოიდგინოს ეშმაკი, ის წარმოიდგენს ამას გადასახადის ამკრების სახით“(თუმცა ეს სიტყვები, როგორც ირკვევა, მიეწერება ფრანგ პოლიტიკურ მოღვაწეს შარლ მონტალამბერს). „არაპირდაპირი გადასახადები მაღავენ თითოეული პირისაგან თანხას, რომელსაც ის უხდის სახელმწიფოს, მაშინ, როცა პირდაპირი გადასახადები არაფრით არ არის შენიღბული, ამოიღება ღიად და შეცდომაში არ შეჰყავს თვით ყველაზე ბნელი ადამიანი. პირდაპირი გადასახადები, მაშასადამე, თითოეულს სურვილს აღუძრავს აკონტროლოს მთავრობა, მაშინ, როცა არაპირდაპირი გადასახადები თრგუნავს ყოველგვარ მისწრაფებას თვითმმართველობისაკენ.¹⁷⁰ ფრანგი ეკონომისტი *პიერ ჟოზეფ პრუდონი* ემხრობა იმ აზრს, რომ გადასახადი შესაბამისი სახელმწიფო მომსახურებების სანაცვლო საფასურია კერძო პირების მხრიდან. მისი აზრით გადასახადი არ არის ხარკი, რამდენადაც ხარკი შეუთავსებელია თავისუფლებასთან. ის არ არის გამოსასყიდი...ის არ არის ერთჯერადი დასაჩუქრება, თავისებური პრემია ან ჯილდო, რომელიც გაიცემა ხელმწიფეზე, როგორც სახელმწიფოს დამფუძნებელზე, ინიციატორსა და დირექტორზე...გადასახადი არ არის არც შეთავაზება და საჩუქარი...და ბოლოს გადასახადი არ არის დაზღვევაც...გადასახადი ეს არის ფასეულობების გაცვლა. არის მომსახურებები, რომლებიც არ შეიძლება თავის თავზე აიღონ კერძო პირებმა, მათ არეგულირებს და აჯილდოებს

¹⁶⁹ გ.ურიდია, საგადასახადო ენციკლოპედია, „მერიდიანი“, თბ.2016, გვ- 197; გ.ურიდია, საგადასახადო საქმე, „მერიდიანი“, თბ.2017, გვ- 94.

¹⁷⁰ გ.ურიდია, საგადასახადო ენციკლოპედია, „მერიდიანი“, თბ.2016, გვ- 163; გ.ურიდია, საგადასახადო საქმე, „მერიდიანი“, თბ.2017, გვ- 91.

საზოგადოება; ისინი შეადგენენ სახელმწიფოს სპეციალობას და გვევლინება გადასახადების ობიექტად.¹⁷¹

ნობელის პრემიის ლაურეატი, ამერიკელი ეკონომისტი *პოლ სამუელსონი* პროგრესული საშემოსავლო გადასახადის მომხრეა და გადასახადების გადახდის სავალდებულობას უსვამს ხაზს. მისი აზრით, ისინი, ვინც არსებითად თანასწორნი არიან, უნდა დაიბეგრონ ერთნაირი გადასახადით...პირადი შემოსავლის გადასახადს აქვს მკვეთრად გამოხატული პროგრესული ხასიათი და იწვევს შემოსავლების გადანაწილებას მდიდრებსა და ღარიბებს შორის.

ინგლისელი ეკონომისტი, ფილოსოფოსი და სახელმწიფო მოღვაწე *ჯონ სტიუარტ მილი*, განსხვავებით სამუელსონისგან არ იწონებდა პირდაპირ პროგრესულ გადასახადებს. მისი აზრით გადასახადების გადახდა გადასახადების განაკვეთების სკალის მიხედვით-ეს არის უფრო მეტად გადასახადი სინდისზე, ვიდრე საშემოსავლო გადასახადი.¹⁷² შვეიცარიელი ეკონომისტი, პოლიტიკური ეკონომიის ერთ-ერთი ფუძემდებელი *ჟან შარლ სისმონდი* დე *სისმონდი*, გადასახადების გადახდას ასევე სახელმწიფო მომსახურებების სანაცვლო ანაზღაურებად განიხილავს. მისი განსაზღვრებით გადასახადი-ეს არის ფასი, რომელსაც იხდიან მოქალაქეები საზოგადოებრივი წესრიგით მიღებული სიამოვნებისათვის, მართლმსაჯულების სამართლიანობისათვის, პიროვნების თავისუფლების და საკუთრების უფლების უზრუნველყოფისათვის. გადასახადების საშუალებით იფარება სახელმწიფოს ყოველწლიური ხარჯები და, ამრიგად, ყოველი გადასახადის გადამხდელი მონაწილეობს იმ საერთო ხარჯებში, რომელიც გაიწევა მისთვის და მისი თანამოქალაქეებისათვის.¹⁷³

ფრანგი ეკონომისტი ფრანსუა ვერონ დიუვერჟე ფორმონეც ეხმიანება სისმონდის ზემოაღნიშნულ შეხედულებას, როდესაც წერს, რომ მსგავსად იმისა, როგორც ჩვენ ვუნაზღაურებთ ვაჭრებს მათგან ნაყიდი საქონლისათვის, ადვოკატს-მიღებული რჩევისათვის, ასევე ჩვენ ვუხდით მთავრობას მისი მომსახურებისათვის. თუმცა ეს გარიგება ყოველთვის არ არის ნებაყოფლობითი და იშვიათად სამართლიანი, მაგრამ ეს მაინც გაცვლაა და საბოლოო ჯამში-ხელსაყრელი გაცვლა, რამდენადაც ყველაზე ქმედუნარო მთავრობაც იაფად და კარგად იცავს ქვეშევდრომებს, ვიდრე თითოეული მათგანი დაიცავდა თავის თავს თვითონ-სხვებისგან დამოუკიდებლად.¹⁷⁴

ფრანგი ფილოსოფოსი *ჟან-ჟაკ რუსო* გადასახადების დადგენის და გადახდის დროს დემოკრატიის აუცილებლობაზე ამახვილებს ყურადღებას და გამოხატავს აზრს, რომლის მიხედვით გადასახადების შემოღება ხალხის ან მათი წარმომადგენლობების თანხმობით უნდა მოხდეს. მისი აზრით ხალხის დაბეგვრა და

¹⁷¹ გ.ურიდია, საგადასახადო ენციკლოპედია, „მერიდიანი“, თბ.2016, გვ- 247; გ.ურიდია, საგადასახადო საქმე, „მერიდიანი“, თბ.2017, გვ- 99.

¹⁷² გ.ურიდია, საგადასახადო ენციკლოპედია, „მერიდიანი“, თბ.2016, გვ- 254; გ.ურიდია, საგადასახადო საქმე, „მერიდიანი“, თბ.2017, გვ- 100

¹⁷³ გ.ურიდია, საგადასახადო ენციკლოპედია, „მერიდიანი“, თბ.2016, გვ- 259; გ.ურიდია, საგადასახადო საქმე, „მერიდიანი“, თბ.2017, გვ- 100.

¹⁷⁴ გ.ურიდია, საგადასახადო ენციკლოპედია, „მერიდიანი“, თბ.2016, გვ- 424; გ.ურიდია, საგადასახადო საქმე, „მერიდიანი“, თბ.2017, გვ- 104.

უპირველესი აუცილებლობის საგნებზე გადასახადები, რომელიც პირდაპირ ხელყოფს საკუთრების უფლებას, და, მაშასადამე, პოლიტიკური საზოგადოების ქმედარიტ საფუძვლებს, ყოველთვის მოიცავს თავის თავში სახიფათო შედეგებს, თუ ისინი არ დგინდება ხალხის ან მათი წარმომადგენლების პირდაპირი თანხმობით.¹⁷⁵

გადასახადების შემოღებასთან მიმართებით დემოკრატიის პათოსით არის ასევე გამსჭვალული ინგლისელი ფილოსოფოსი *ფრენსის ბეკონი*. მისი აზრით: გადასახადები, რომლებიც ამოიღება ხალხის თანხმობით, არც ისე ასუსტებს მათ ვაჟკაცობას; ამის მაგალითად გამოდგება გადასახადები ნიდერლანდებში და გარკვეულწილად სუბსიდიები ინგლისში. შენიშნავდით, რომ ახლა ჩვენთან საუბარია არა საფულეზე, არამედ-გულზე. გამოსაღები, რომელიც ამოიღება ხალხის თანხმობით ან უიმისოდ, შეიძლება ერთი და იგივეა საფულისათვის, მაგრამ მისი მოქმედება ხალხის სულზე ერთი და იგივე არ არის.¹⁷⁶

არავინ ისე დესპოტურად არ მოპყრობია გადასახადების ამოღების საკითხებს, როგორც *ჟან ბატისტ კოლბერი*. იგი ერთი პერიოდი საფრანგეთის ფინანსების გენერალური მაკონტროლებელიც იყო. როდესაც კოლბერის ცხედარს მისვენებდნენ მას თავს დაესხა კოლბერის მიერ დაწესებული აუტანელი გადასახადებით აღშფოთებული ხალხი, რომელიც ძლივს მოიგერია სამხედრო დაცვამ. მას ეკუთვნის სიტყვები: დაბეგვრა არის ხელოვნება, ისეგაპუტო ბატი, რომ მისი მინიმალური წივილით მიიღო ბუმბულის მაქსიმუმი.¹⁷⁷

ორიგინალური მოსაზრება ჰქონდა გადასახადებზე ფრანგ ეკონომისტს, *ფრანსუა კენეს*. მისი აზრით გადასახადი უნდა იყოს ერთიანი და გადაიხდებოდეს წმინდა პროდუქტიდან.

არც უდიდეს ფრანგ მოაზროვნეს *შარლ ლუი დე სეკონდა მონტესკიეს* აუვლია გვერდი გადასახადების საკითხისათვის. იგი ყურადღებას ამახვილებს დაბეგვრის სიდიდის ანუ საგადასახადო ტვირთზე. ამასთან, მონტესკიე მხარს უჭერს არაპირდაპირ გადასახადებს და გადასახადს განიხილავს სახელმწიფოს მხრიდან გაწეული მომსახურების საფასურად. მისი აზრით, არცერთი სახელმწიფო საკითხი არ მოითხოვს ისეთ ბრძნულ და გონიერ განხილვას, როგორც საკითხი იმის შესახებ, რა ნაწილი უნდა იქნეს ამოღებული ქვეშევდრომებიდან და რა ნაწილი დარჩეს მათ. სახელმწიფოს შემოსავლები უნდა გაიზომოს არა იმით, თუ რისი მოცემა შეუძლია ხალხს, არამედ იმით-რისი მოცემა ევალებათ მათ. თუ მას გავზომავთ ჩვენ იმით, თუ რისი მოცემა შეუძლიათ, ყოველ შემთხვევაში საჭიროა, მათ შეეძლოთ ამის მოცემა მუდმივად.¹⁷⁸

ცნობილმა ინგლისელმა ეკონომისტმა *ჯონ მეინარდ კეინსმა* შეიმუშავა „გადასახადების ფსიქოლოგიური კანონი“, რომლის მიხედვით პირს მიდრეკილება

¹⁷⁵ გ.ურიდია, საგადასახადო ენციკლოპედია, „მერიდიანი“, თბ.2016, გვ- 259; გ.ურიდია, საგადასახადო საქმე, „მერიდიანი“, თბ.2017, გვ- 101.

¹⁷⁶ გ.ურიდია, საგადასახადო ენციკლოპედია, „მერიდიანი“, თბ. 2016, გვ- 426; გ.ურიდია, საგადასახადო საქმე, „მერიდიანი“, თბ.2017, გვ- 104-105.

¹⁷⁷ გ.ურიდია, საგადასახადო ენციკლოპედია, „მერიდიანი“, თბ.2016, გვ- 258; გ.ურიდია, საგადასახადო საქმე, „მერიდიანი“, თბ.2017, გვ- 101-102.

¹⁷⁸ გ.ურიდია, საგადასახადო ენციკლოპედია, „მერიდიანი“, თბ. 2016, გვ- 424; გ.ურიდია, საგადასახადო საქმე, „მერიდიანი“, თბ.2017, გვ- 105.

აქვს შემოსავლების ზრდის პარალელურად გაზარდოს მოხმარება, მაგრამ შედარებით ნაკლები მასშტაბით, ვიდრე იზრდება შემოსავლები. ეს თავის მხრივ იწვევს დაგროვების გადიდებას, რომლის შესამცირებლად საჭიროა საშემოსავლო გადასახადის პროგრესული განაკვეთების შემოღება. ეს გაზრდის სახელმწიფო ბიუჯეტს, რაც გამოიწვევს მეტ ინვესტირებას, უმუშევრობის შემცირებას და ეკონომიკის განვითარებას. ამასთან კეინსმა შეიმუშავა ე.წ „ზოგადი საგადასახადო თეორია“, რომლის მიხედვით გადასახადი არის ეკონომიკის რეგულირების მთავარი ბერკეტი, რომელსაც თან უნდა სდევდეს ეკონომიკის განუხრელი განვითარება. ეკონომიკის განვითარებისათვის აუცილებელია „ეფექტური მოთხოვნა“, რომელიც რეგულირდება არა მხოლოდ ფულად-საკრედიტო, არამედ საბიუჯეტო პოლიტიკით. კეინსი მხარს უჭერდა პროგრესულ დაბეგვრას, რამდენადაც პროგრესული დაბეგვრა ასტიმულირებს მეწარმის მიერ კაპიტალური დაბანდებების რისკის გაწევას. ამ თეორიის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ასპექტია ეკონომიკური ზრდის დამოკიდებულება ფულად დანაზოგებთან სრული დასაქმების პირობებში. თუ ეს არ არის, მაშინ დიდი დანაზოგები ხელს უშლის ეკონომიკურ ზრდას, რამდენადაც წარმოადგენენ შემოსავლების პასიურ წყაროს, რომელიც არ იდება წარმოებაში. ამიტომ ჭარბი დანაზოგები ამოღებულ უნდა იქნას გადასახადების სახით. ამისათვის საჭიროა სახელმწიფოს ჩარევა იმ მიმართულებით, რომ გადასახადების საშუალებით ამოღებულ იქნას დანაზოგები და მათ ხარჯზე მოხდეს ინვესტიციების განხორციელება, აგრეთვე მიმდინარე სახელმწიფო ხარჯების დაფინანსება. ამ თეორიის მიხედვით ეკონომიკურ სისტემაში გადასახადები მოქმედებენ, როგორც „მოქნილობის ჩაშენებული მექანიზმები“. მაღალი პროგრესული გადასახადები ამ მიმართულებით დადებით როლს თამაშობენ. საგადასახადო შემოსავლების შემცირება ამცირებს ბიუჯეტის შემოსავლებს და ამძაფრებს ეკონომიკურ არამდგრადობას. გადასახადები, როგორც „ჩაშენებული სტაბილიზატორი“ არბილებს ამ პროცესს: ეკონომიკური აღმავლობის დროს დასაბეგრი შემოსავლები იზრდება უფრო ნელა, ვიდრე საგადასახადო შემოსავლები, ხოლო კრიზისის დროს გადასახადები უფრო ჩქარა მცირდება, ვიდრე ეცემა შემოსავლები. ამრიგად, ბიუჯეტის საგადასახადო შემოსავლები დამოკიდებულია, არა მხოლოდ საგადასახადო განაკვეთის სიდიდეზე, არამედ იმ შემოსავლების სიდიდის ცვლილებებზე, რომელიც იბეგრება პროგრესული საშემოსავლო გადასახადით. რყევები ხდება ავტომატურად და იგი უფრო მნიშვნელოვანია საგადასახადო შემოსავლებში, ვიდრე საწარმოო შემოსავლებში. ეს თეორია პირველი მსოფლიო ომის წინ წარმატებით იქნა გამოყენებული ინგლისში.¹⁷⁹ ინგლისელმა ფილოსოფოსმა ჯონ ლოკმა ორ საუკუნეზე მეტით დაასწრო ჰენრი ჯორჯს, როცა თქვა, რომ ყველა გადასახადო საბოლოო ჯამში გადაიხდება მიწისმფლობელის მიერ. ამდენად საჭიროა ყველა გადასახადის გაერთიანება ერთ გადასახადში-მიწის გადასახადში. ლოკს მიეწერება გადასახადების ორ ტიპად კლასიფიკაცია: პირდაპირ და არაპირდაპირ გადასახადებად, რადგანაც ლოკის მიხედვით, მიწის გადასახადი

¹⁷⁹ გ.ურიდია, საგადასახადო ენციკლოპედია, „მერიდიანი“, თბ.2016, გვ- 480; გ.ურიდია, საგადასახადო საქმე, „მერიდიანი“, თბ.2017, გვ- 74; გვ-109.

პირდაპირი გადასახადია, ხოლო სხვა დანარჩენი არაპირდაპირი, რომლებსაც გადააკისრებენ სხვა პირებს.¹⁸⁰

შოტლანდიელი ეკონომისტი ადამ სმიტი მიჩნეულია „ეკონომიკის მამად“. ის არის კლასიკური პოლიტიკური ეკონომიის ერთ-ერთი ფუძემდებელი. მან შეიმუშავა დაბეგვრის 4 პრინციპი (ამ პრინციპებს დღემდე არ დაუკარგავს თავისი თავდაპირველი მნიშვნელობა), რომელსაც შემდგომ ეწოდა „გადასახადის გადამხდელის უფლებათა დიდი ქარტია“ და „გადასახადის გადამხდელის დეკლარაცია“. ეს პრინციპებია: ა) თანაბარზომიერების პრინციპი, რომლის მიხედვით სახელმწიფოს ყველა ქვეშევდრომი ვალდებულია გადაიხადოს გადასახადები, ხოლო ეს გადასახადები თანაბარზომიერად უნდა იქნეს გადანაწილებული ადამიანებს შორის მათი შემოსავლების შესაბამისად; ბ) განსაზღვრულობის პრინციპი, რომლის მიხედვით გადასახადის ზომა, გადახდის წესი და დრო წინასწარ უნდა იყოს ცნობილი გადამხდელისათვის; გ) ხელსაყრელობის პრინციპი, რომლის მიხედვით გადასახადების ამოღების დროს გათვალისწინებული უნდა იქნეს გადამხდელისათვის ყველაზე ხელსაყრელი დრო და გადახდის წესი; დ) ეკონომიის პრინციპი, რომლის მიხედვით გადასახადის გადამხდელს ხაზინაში გადასახადის შეტანა უნდა დაუჯდეს მაქსიმალურად ნაკლები და ამავე დროს სახელმწიფომაც გადასახადები აკრიბოს ნაკლები ხარჯებით.¹⁸¹

ინგლისელი ეკონომისტი ვილიამ პეტიც ითვლება კლასიკური პოლიტიკური ეკონომიის ერთ-ერთ ფუძემდებლად სმიტთან და რიკარდოსთან ერთად. გადასახადებთან მიმართებით მან დაწერა წიგნი „ტრაქტატი გადასახადებისა და მოსაკრებლების შესახებ“, სადაც გაანალიზებული აქვს დაბეგვრის ნიუანსები, საბაჟო გადასახადები, სულადობრივი გადასახადები, ჯარიმები, მეთაუდი გადასახადი, აქციზი. პეტის აზრით გასატანი საქონლის საბაჟო გადასახადის ოდენობა უნდა იყოს ისეთი, რომ ექსპორტიორის ზომიერი მოგების გათვალისწინებით, ჩვენი საქონელი, რომელიც სჭირდებათ უცხოელებს, მიეწოდებოდეს ამ უცხოელს იმაზე უფრო ნაკლებ ფასად, ვიდრე მათ შეუძლიათ შეიძინონ ის სხვა, რომელიმე ქვეყნიდან. პეტის აზრით, ბუნებრივი სამართლიანობა მოითხოვს, რომ თითოეული უნდა იხდიდეს იმის შესაბამისად, რამდენსაც სინამდვილეში მოიხმარს. ამის შედეგად გადასახადის თავს მოხვევა არ ხდება ვინმესთვის ძალით და მისი გადახდა მეტისმეტად ადვილია მისთვის, ვინც ბუნებრივი აუცილებლობის საგნებს მოიხმარს. ეს გადასახადი(აქციზი)...თუ ის რეგულარულად ამოიღება, გულისხმობს მომჭირნეობას, რაც არის ერთადერთი წესი ხალხის გაძლიერების, რაც ნათლად ჩანს ჰოლანდიელების, ებრაელების და ყველა სხვა ხალხის მაგალითზე, რომლებმაც დააგროვეს დიდი ქონება. არავინ არ იხდის ორჯერ ერთი და იმავე საგანზე, რამდენადაც არაფერი არ შეიძლება ერთზე მეტად მოხმარებულ იქნეს. დაბეგვრის ამ

¹⁸⁰ გ.ურიდია, საგადასახადო ენციკლოპედია, „მერიდიანი“, თბ.2016, გვ- 480; გ.ურიდია, საგადასახადო საქმე, „მერიდიანი“, თბ.2017, გვ- 78; 108-109.

¹⁸¹ გ.ურიდია, საგადასახადო ენციკლოპედია, „მერიდიანი“, თბ.2016, გვ- 5; გ.ურიდია, საგადასახადო საქმე, „მერიდიანი“, თბ.2017, გვ- 81.

წესის დროს ყოველთვის შეიძლება გვექონდეს მონაცემები სიმდიდრეზე, ზრდაზე, რეწვისა და ქვეყნის ძალაზე ნებისმიერ მომენტში.¹⁸²

ინგლისელი ფილოსოფოსი თომას ჰობსი ყურადღებას ამახვილებს დაბეგვრის სამართლიანობაზე. მისი აზრით, ადამიანი არა მხოლოდ არსებობისთვის შრომობს, არამედ საჭიროა დაიცვას თავისი შრომა, ამისათვის კი აუცილებელია მან სახელმწიფოსაგან „სიმშვიდე იყიდოს“, რაც გადასახადის გადახდას ნიშნავს. ჰობსის აზრით თანაბარ სამართლიანობას განეკუთვნება ასევე თანაბარზომიერი დაბეგვრა, რომლის თანაბრობა დამოკიდებულია არა სიმდიდრის თანაბრობაზე, არამედ თითოეული ადამიანის ვალის თანაბრობაზე სახელმწიფოს მიმართ ამ ადამიანის დაცვისათვის. არ არის საკმარისი, რომ ადამიანმა იშრომოს მხოლოდ არსებობისათვის: ის ვალდებულია აუცილებლობის შემთხვევაში იბრძოლოს თავისი შრომის დაცვისათვის. ადამიანები ვალდებული არიან მოიქცნენ ან ისე, როგორც ებრაელები იქცეოდნენ ტყვეობიდან დაბრუნების შემდეგ-როდესაც ტაძრის მშენებლობისას, ისინი ერთი ხელით აშენებდნენ მას, ხოლო მეორეში ხმალი ეჭირათ-ან მათ უნდა დაიქირავონ სხვები, რომ მათ ნაცვლად იბრძოლონ. გადასახადები, რომლითაც უმაღლესი ხელისუფლება ბეგრავს ხალხს სხვა არაფერია, გარდა იმ გასამრჯელოსი, რომელიც ეკუთვნის მას ვისაც ეჭირა სახელმწიფო ხმალი იმ ხალხის დასაცავად, რომლებიც დაკავებული არიან სხვადასხვა ხელობით და ხელოსნობით. იმის გათვალისწინებით, რომ სიკეთე, რომელსაც ამ დროს იღებს თითოეული არის ცხოვრებით ტკბობა, რომელიც ერთნაირად ძვირფასია მდიდრისთვისაც და ღარიბისთვისაც, ხოლო ღარიბის ვალი თავისი ცხოვრების დაცვისათვის თანაბარია მდიდრის ვალისა, გარდა იმ შემთხვევებისა, როდესაც მდიდრები, რომლებსაც თავიანთ სამსახურში ჰყავთ ღარიბები, შეიძლება იყვნენ მოვალეები არა მარტო თავიანთთვის, არამედ სხვებისთვისაც. ზემოაღნიშნულის მიხედვით დაბეგვრის ზომა განისაზღვრება მოხმარების ზომით, ვიდრე იმ პირთა სიმდიდრით, რომლებიც ერთნაირად მოიხმარენ. რა საფუძველზე უნდა დაიბეგროს უფრო მეტად ის ვინც მეტს ქმნის და ზოგავს რა თავისი შრომის შედეგს და ცოტას მოიხმარს-ვინც ის, რომელიც ცხოვრობს უზრუნველად, ცოტას შეიძენს და ხარჯავს ყველა შეძენილს, იმ დროს, როდესაც ერთი ღებულობს არა უფრო მეტ დაცვას სახელმწიფოსაგან, ვიდრე მეორე? როდესაც გადასახადებით იბეგრება ის, რასაც ადამიანები მოიხმარენ, მაშინ ყველა იხდის თავისი მოხმარების თანაბარზომიერად და სახელმწიფო არ მოითმენს დანაკარგებს კერძო პირების მფლანგველობიდან.¹⁸³

გერმანული კლასიკური ფილოსოფიის ერთ-ერთი ფუძემდებელი გეორგ ვილჰელმ ფრიდრიხ ჰეგელიც იმ კატეგორიას მიეკუთვნება, რომლებიც გადასახადების აუცილებლობასა და პიროვნების თავისუფლებას შორის კავშირს ხედავენ. ჰეგელის აზრით, სახელმწიფო მოითხოვს გადასახადების გადახდას, ეს მოთხოვნა დადის იქამდე, რომ თითოეულმა უნდა მისცეს თავისი ქონების ნაწილი, ამიტომ გადასახადები არ არღვევენ საკუთრების უფლებას და გადასახადების

¹⁸² გ. ურიდია, საგადასახადო ენციკლოპედია, „მერიდიანი“, თბ.2016, გვ- 136; გ. ურიდია, საგადასახადო საქმე, „მერიდიანი“, თბ.2017, გვ- 86-87.

¹⁸³ გ. ურიდია, საგადასახადო ენციკლოპედია, „მერიდიანი“, თბ.2016, გვ- 146; გ. ურიდია, საგადასახადო საქმე, „მერიდიანი“, თბ.2017, გვ- 88-89.

გადახდის მოთხოვნა არ არის უსამართლო რამ. სახელმწიფოს უფლება მაღლა დგას თითოეული ადამიანის უფლებაზე მისი საკუთრებისა და პიროვნების მიმართ.¹⁸⁴

მეორე მსოფლიო ომის შემდგომი გერმანული ეკონომიკური სასწაულის მამა იყო *ლუდვიგ ერჰარდი*. ვიდრე კანცლერი გახდებოდა მან განახორციელა ლიბერალური ფულადი და საფასო, ხოლო შემდეგ საგადასახადო რეფორმები. გადასახადების დიდი ნაწილი გაუქმდა. გაუქმდა ფიქსირებული ფასები. ამ პერიოდში ლ. ერჰარდს ასეთი ლოზუნგიც კი ჰქონდა: უსაქმოდ ნუ იჯდები-გააუქმე რამე. მოგების გადასახადი, რომელიც 35-65 პროცენტის ფარგლებში იყო გახდა პროპორციული-50 პროცენტი. ფიზიკური პირების საშემოსავლო გადასახადი 250000 გერმანული მარკის ზემოთ 95 პროცენტი გახდა. უფრო ადრე 1946 წელს მოკავშირეებმა 6000 გერმანული მარკა(60000 რაიხსმარკა) ასევე 95 პროცენტით დაბეგრეს. 1950 წელს საშუალო გერმანელის წლიური შემოსავალი, რომელიც 2400 გერმანულ მარკაზე მეტი იყო ზღვრული 18 პროცენტის საშემოსავლო გადასახადით იბეგრებოდა, ხოლო იგივე შემოსავალზე 1948 წელს საშემოსავლო გადასახადი 85 პროცენტი იყო. ლ. ერჰარდის მიერ ჩამოყალიბებული დაბეგრის ძირითადი პრინციპები შემდეგნაირად გამოიყურება: გადასახადები შეძლებისდაგვარად მინიმალური უნდა იყოს; ამა თუ იმ ობიექტის დაბეგრის დროს მხედველობაში უნდა იქნეს მიღებული გადასახადების ამოღების ეკონომიკური მიზანშეწონილობა; გადასახადები ხელს არ უნდა უშლიდეს კონკურენციას; გადასახადები ხელს უნდა აძლევდეს სტრუქტურულ პოლიტიკას; დაბეგრის სისტემა აგებულ უნდა იქნეს გადამხდელის პირადი ცხოვრების პატივისცემაზე და დაცულ უნდა იქნეს კომერციული საიდუმლოება. სისტემაში გამორიცხულ უნდა იქნეს ორმაგი დაბეგვრა; გადასახადები უნდა უზრუნველყოფდნენ საზოგადოების შემოსავლების სამართლიან განაწილებას; გადასახადების მოცულობა უნდა იყოს სახელმწიფოს მიერ გაწეული მომსახურების შესაბამისი და გადამხდელის პირადი ცხოვრების პატივისცემაზე დაფუძნებული და დაცულ იქნეს კომერციული საიდუმლოება. სისტემაში გამორიცხულ უნდა იქნეს ორმაგი დაბეგვრა; გადასახადები უნდა უზრუნველყოფდნენ საზოგადოების შემოსავლების სამართლიან განაწილებას; გადასახადების მოცულობა უნდა იყოს სახელმწიფოს მიერ გაწეული მომსახურების შესაბამისი.¹⁸⁵

წინა საუკუნეში ფრანგული წარმოშობის ამერიკელი პროფესორის *არტურ ლაფერის* მიერ შემუშავდა პარაბოლური ფისკალური მრუდი (ე.წ ლაფერის მრუდი), რომელიც ასახავს გადასახადის განაკვეთებსა და საბიუჯეტო შემოსავლებს შორის მიზეზ-შედეგობრივ კავშირს. ლაფერის აზრით, მოცემულ მრუდში მოიპოვება წერტილები (გადასახადის განაკვეთები), რომლის დროსაც საერთოდ ვერ ამოიღება გადასახადები ან ამოიღება ოპტიმალური ოდენობის გადასახადები ან მნიშვნელოვნად სტიმულირდება საგადასახადო ბაზის გაფართოება ან მცირდება გადასახადის გადახდის სტიმულები. ასეთი განაკვეთები შემდეგია: ა) 100%-იანი

¹⁸⁴ გ.ურიდია, საგადასახადო ენციკლოპედია, „მერიდიანი“, თბ.2016, გვ- 86; გ.ურიდია, საგადასახადო საქმე, „მერიდიანი“, თბ.2017, გვ- 83.

¹⁸⁵ გ.ურიდია, საგადასახადო ენციკლოპედია, „მერიდიანი“, თბ.2016, გვ- 193; გ.ურიდია, საგადასახადო საქმე, „მერიდიანი“, თბ.2017, გვ- 92-93.

განაკვეთი უდრის შესაბამისი შემოსავლების კონფისკაციას; ბ) ნულოვანი განაკვეთი უდრის საბიუჯეტო-საგადასახადო შემოსავლების არარსებობას; გ) 30%-იანი განაკვეთი არის ყველაზე მაქსიმალური განაკვეთი იმისათვის, რომ ბიზნესმა სტიმული არ დაკარგოს და ბიუჯეტში შევიდეს შესაბამისი გადასახადები; დ) 40-50%-იანი განაკვეთის დროს ბიზნესი კარგავს სტიმულს და ცდილობს სხვადასხვა გზებით თავი აარიდოს გადასახადებს. ლაფერის აზრით, გადასახადების განაკვეთის შემცირება იმ დონეზე ზრდის საგადასახადო ბაზას, რომლის საფუძველზე შესაძლებელია ბიუჯეტში მობილიზებული იქნეს წინა საგადასახადო განაკვეთების დროს არსებული შემოსავლები და უფრო მეტიც. აღსანიშნავია, რომ ლაფერმა ეს მრუდი 1974 წელს რესტორანში ხელსახოცზე დახაზა. იგი შემდგომ საფუძვლად დაედო ე.წ. „რეიგანომიკას“. *რეიგანომიკა* იყო აშშ-ს პრეზიდენტის როლანდ რეიგანის მიერ გატარებული საგადასახადო პოლიტიკის მეტსახელი. რეიგანმა შეამცირა საგადასახადო ტვირთი 5 წლის განმავლობაში 749 მილიარდი დოლარით. შემცირებულ იქნა საშემოსავლო გადასახადის განაკვეთები, ხოლო სხვა გადასახადების განაკვეთები, პირიქით-გაიზარდა. ამ პოლიტიკამ არ გაამართლა: არ გაიზარდა ბიუჯეტის შემოსავლები და დეფიციტი კიდევ უფრო გაღრმავდა.¹⁸⁶ პოსტულატი: დაბალი გადასახადები- მაღალი ეკონომიკა დღემდე არ არის დამტკიცებული და დასაბუთებული.¹⁸⁷

ჩიკაგოს უნივერსიტეტის პროფესორი *მილტონ ფრიდმანი*, ლაფერის მსგავსად ეწინააღმდეგებოდა მაღალ გადასახადებს, რადგანაც მისი აზრით ეს სოლს არჭობს მწარმოებლებსა და მომხმარებლებს, მწარმოებლებსა და დაქირავებულ პირებს შორის. ფრიდმანის აზრით, აუცილებელია საწარმოს გადასახადების განაკვეთების შემცირება, რაც საშუალებას მოგვცემს გაიზარდოს დაგროვება, რომელიც გაზრდის ინვესტიციებს.¹⁸⁸

მე-19 საუკუნის ინგლისელი ეკონომისტი *მაკ-კულოხი* კი განსხვავებით მილტონ ფრიდმანისგან საწინააღმდეგოდ ფიქრობდა და ამბობდა, რომ მაღალმა გადასახადებმა ხელი შეუწყო პროგრესს. მისი აზრით, გადასახადების ზრდას ისეთივე ძლიერი გავლენა აქვს ერზე, როგორც კერძო პირზე ოჯახის ზრდას ან მისი აუცილებელი ხარჯების ზრდას. ომის დროს გადასახადების მუდმივად მზარდმა წნეხმა, დაწყებულმა 1793 წლიდან, რომელიც განიცადა ყველა კლასმა, სტიმული მისცა მომჭირნეობას და გამომგონებლობას და ააღორძინა ეკონომიკის სული, რომელსაც ჩვენ სულ ტყუილად ვცდილობდით განგვევითარებინა ნაკლებად ძლიერი საშუალებებით. თუ გადასახადები იქნებოდა ნაკლებად მძიმე, მათ არ ექნებოდათ ასეთი ეფექტი.¹⁸⁹

საგადასახადო სამართლებრივი აზრის ისტორიულ კვინტენსენციას წარმოადგენს *მსოფლიო საგადასახადო კოდექსი*. უფრო ზუსტად მას ჰქვია

¹⁸⁶ გ.ურიდია, საგადასახადო საქმე, „მერიდიანი“, თბ.2017, გვ- 75.

¹⁸⁷ ზ. როგავა, საგადასახადო სამართლის საფუძვლები, გამომცემლობა „ელფი“, თბ. 2000წ, გვ-4.

¹⁸⁸ გ.ურიდია, საგადასახადო ენციკლოპედია, „მერიდიანი“, თბ.2016, გვ- 207; გ.ურიდია, საგადასახადო საქმე, „მერიდიანი“, თბ.2017, გვ- 95.

¹⁸⁹ გ.ურიდია, საგადასახადო ენციკლოპედია, „მერიდიანი“, თბ.2016, გვ- 195; გ.ურიდია, საგადასახადო საქმე, „მერიდიანი“, თბ.2017, გვ- 96.

„მსოფლიო საგადასახადო კოდექსის საფუძვლები“ (Basic Tax Code), რომელიც 1996 წელს შემუშავებულ იქნა ჰარვარდის უნივერსიტეტის პროფესორების უ. ზასისა და დ. ლუბკის მიერ. იგი შედგება 300 გვერდის 591 მუხლისა და კომენტარებისაგან. ტექსტში ვერ შეხვდებით გადასახადებისაგან გათავისუფლების სისტემას, რადგანაც ავტორებს მიაჩნიათ, რომ საგადასახადო პრეფერენციები ხელს უშლის ეკონომიკის განვითარებას და უმჯობესია იგი ჩანაცვლდეს პირდაპირი საბიუჯეტო სუბსიდიებით. მსოფლიო საგადასახადო კოდექსი შედგება ხუთი ძირითადი განყოფილებისაგან: საშემოსავლო გადასახადი, დამატებული ღირებულების გადასახადი, აქციზი, უძრავი ქონების გადასახადი, საგადასახადო ადმინისტრაცია. ამ კოდექსის შექმნას ჰქონდა თავისი პრეისტორია. 1993 წელს ზემოაღნიშნულმა პროფესორებმა გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის ეკონომიკური განვითარების პროგრამის ფარგლებში დომინიკანის რესპუბლიკისათვის შექმნეს საგადასახადო კოდექსი. ეს კოდექსი იმდენად მარტივი და გასაგები ენით იყო დაწერილი, რომ გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის წინადადებით ავტორებს უნდა შეემუშავებინათ ისეთი ზოგადი კოდექსი, რომელიც რეკომენდირებული იქნებოდა გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის სახელით მსოფლიოს გარდამავალი ეკონომიკის მქონე ქვეყნებისათვის. ასე დაიბადა მსოფლიო საგადასახადო კოდექსი.

დასკვნა

გაანალიზებული და შეფასებულია რეტროსპექტული საგადასახადო სამართლებრივი აზრის ნიუანსები, რომელიც წარმოდგენილია სხვადასხვა ეპოქის მოღვაწეების ნააზრევის სახით.

საგადასახადო სამართლებრივ-ეკონომიკური აზრი წარმოდგენილია ძირითადად შემდეგი არსებითი საკითხების სახით: გადასახადის სამართლებრივი არსი, გადასახადი, როგორც ქონების იძულებითი წართმევის მექანიზმი, გადასახადი, როგორც სახელმწიფო მომსახურების შეძენა, გადასახადი, როგორც ეკონომიკური წნეხი და, როგორც ეკონომიკის სტიმულირების მექანიზმი, გადასახადი, როგორც პოლიტიკური კატეგორია და სხვა.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. ი. გაბისონია, მ. მამნიაშვილი, საჯარო სამართლის აქტუალური პრობლემები, „იურისტების სამყარო“, თბ.2014 წ.
2. ზ. როგავა, ზ.ამილახვარი, საგადასახადო სამართალი, „იურისტების სამყარო“, თბ. 2013წ.
3. ზ. როგავა, საგადასახადო სამართლის საფუძვლები, „ელფი“, თბ. 2000წ.
4. გ.ურიდია, საგადასახადო ენციკლოპედია, „მერიდიანი“, თბ.2016.
5. გ.ურიდია, საგადასახადო საქმე, „მერიდიანი“, თბ.2017.

ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის შეჩერება

მარინა გლოველი *

რეზიუმე

სტატიაში გამოვიკვლიეთ ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის შეჩერების თავისებურები საქართველოს ზოგადი ადმინისტრაციული კოდექსის და საქართველოს ადმინისტრაციული საპროცესო კოდექსის მიხედვით. ვიმსჯელებთ უფლების დაცვის პრევენციული საშუალებების არზე და მის მნიშვნელობაზე. წარმოვაჩინეთ ჩვენი მოსაზრებები იმ ხარვეზების შესახებ, რომელიც მივიჩნიეთ აღნიშნული რეგულაციების შეუსაბამოდ და წარმოვადგინეთ მათი აღმოფხვრის ხედვა. განვიხილეთ სასამართლო პრაქტიკა ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტების შეჩერების შესახებ და მივუთითეთ როგორც პოზიტიურ, ისე ნეგატიურ ასპექტებზე.

Administrative-Legal Act Under Suspension

Marina Gloveli *

Resume

This article examines the suspension procedures of administrative-legal acts under Georgian law, analyzing both the General Administrative Code and Administrative Procedural Code. It assesses the effectiveness of preventive rights protection, identifies key regulatory gaps, and proposes solutions for their improvement. Through analysis of judicial practices regarding administrative-legal act suspensions in Georgia, the article reveals successful approaches while recommending areas for improvement.

*საერთაშორისო ურთიერთობების დოქტორი, საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის სამართლისა და საერთაშორისო ურთიერთობების ფაკულტეტის ასისტენტ პროფესორი.

*Doctor of international Relations, Assistant Professor of the Faculty of Law and International Relations of the Technical University of Georgia

შესავალი

ანგლოსაქსური ქვეყნების სამართლის მიხედვით ადმინისტრაციული სამართლის ძირითადი მიზანი ადმინისტრაციის თვითნებობისგან კერძო პირების ინტერესების დაცვაა. კონტინენტური ევროპის სამართლის ქვეყნებში ადმინისტრაციული სამართლის მიზნად აღიარებულია, როგორც ინდივიდების დაცვა ადმინისტრაციის უკანონო ქმედებებისგან, ისე საჯარო ადმინისტრაციის საქმიანობის ეფექტურობის და კანონიერების უზრუნველყოფა. საქართველო მიეკუთვნება კონტინენტური ევროპის სამართლის სისტემას, ის რეცეფციის გზით, სხვ-ს 1-ლი მუხლით ადგენს: „კოდექსის მიზანია უზრუნველყოს ადმინისტრაციული ორგანოების მიერ ადამიანის უფლებების და თავისუფლებების, საჯარო ინტერესებისა და კანონის უზენაესობის დაცვა.“¹⁹²

2018 წლის 23 მარტს დასრულებული 2017 წლის საკონსტიტუციო რეფორმის შედეგად საქართველოს კონსტიტუციაში შეტანილი ცვლილებებით კიდევ უფრო დაიხვეწა ადამიანის ძირითადი უფლებების მარეგულირებელი ნორმები. კონსტიტუციის 4.1 მუხლით დეკლარირებულ იქნა, რომ: „საქართველო არის სამართლებრივი სახელმწიფო“, ¹⁹³ 4.2 მუხლში აისახა მაქსიმა: „სახელმწიფო ცნობს და იცავს ადამიანის საყოველთაოდ აღიარებულ უფლებებსა და თავისუფლებებს, როგორც წარუვალ და უზენაეს ადამიანურ ღირებულებებს. ხელისუფლების განხორციელებისას ხალხი და სახელმწიფო შეზღუდული არიან ამ უფლებებითა და თავისუფლებებით, როგორც უშუალოდ მოქმედი სამართლით. კონსტიტუცია არ უარყოფს ადამიანის საყოველთაოდ აღიარებულ უფლებებსა და თავისუფლებებს, რომლებიც აქ არ არის მოხსენიებული, მაგრამ თავისთავად გამომდინარეობს კონსტიტუციის პრინციპებიდან“¹⁹⁴.

მე-18 მუხლის 1-ლი ნაწილით დადგენილ იქნა, რომ: „ყველას აქვს ადმინისტრაციული ორგანოს მიერ მასთან დაკავშირებული საქმის გონივრულ ვადაში სამართლიანად განხილვის უფლება.“¹⁹⁵ ეს მნიშვნელოვანს ხდის ადმინისტრაციული კანონმდებლობის ფარგლებში საჯარო მმართველობის საქმიანობის კონტროლს.

¹⁹² .საქართველოს ზოგადი ადმინისტრაციული კოდექსი. მ.თ 25.06 1999 საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე.

¹⁹³ .საქართველოს კონსტიტუცია..მ.თ 24.08.1995. საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე.

¹⁹⁴ იქვე.

¹⁹⁵ იქვე.

„სამართლებრივი სახელმწიფოს იდეა მოიცავს სასამართლოს მიერ მმართველობის საქმიანობის სამართლებრივი კონტროლის განხორციელების აუცილებლობას“¹⁹⁶ საქართველოს კონსტიტუციის 31-ე მუხლით: „ ყოველ ადამიანს აქვს უფლება თავის უფლებათა დასაცავად მიმართოს სასამართლოს. საქმის სამართლიანი და დროული განხილვის უფლება უზრუნველყოფილია.“¹⁹⁷

მმართველობითი ორგანოების სამართლებრივი კონტროლის, საჯარო და კერძო ინტერესების ურთიერკორელაციის ოპტიმიზაციის და ბალანსის მართვისათვის გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვთ უფლების დაცვის პრევენციულ ნორმებს, რომლებიც წარმოდგენილია, როგორც საქართველოს ზოგად ადმინისტრაციულ კოდექსში, ისე საქართველოს ადმინისტრაციულ საპროცესო კოდექსში. აღნიშნული მოწესრიგების მიხედვით, ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტები შესაძლოა შეჩერებული იქნას სუსპენსიური ეფექტის ზემოქმედებით ან შუამდგომლობის საფუძველზე. სტატიაში წარმოჩენილი გვაქვს უფლების დაცვის პრევენციული საშუალებების არსის მნიშვნელობა, ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტების შეჩერების შესახებ საქართველოს ნორმატიული აქტების და სასამართლო პრაქტიკის პოზიტიური და ნეგატიური ასპექტები და ჩვენეული ხედვა ცალკეული ხარვეზის აღმოფხვრის მისწრაფებით.

1. ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტების შეჩერების რეგულაცია

კანონმდებლობით მიკუთვნებულ ფუნქციების განხორციელების დროს ადმინისტრაციული ორგანოს საქმიანობის უმნიშვნელოვანესი ფორმა არის იურიდიულად შებოჭილი ან დისკრეციული უფლებამოსილების ფარგლებში მიღებული ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის გამოცემა. სზკ-ს მე-5 მუხლის თანახმად: „ ადმინისტრაციულ ორგანოს უფლება არა აქვს კანონმდებლობის მოთხოვნების საწინააღმდეგოდ განახორციელოს რაიმე ქმედება“¹⁹⁸. შესაბამისად, ადმინისტრაციული ორგანოს მიერ გამოცემული ადმინისტრაციულ-

¹⁹⁶ ბადურა, პლიბერალური სამართლებრივი სახელმწი- ფოს ადმინისტრაციული სამართალი, გიოტინგენი, 1967, გვ. 27

¹⁹⁷ საქართველოს ზოგადი ადმინისტრაციული კოდექსი. მ.თ 25.06 1999 საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე.

¹⁹⁸ .საქართველოს ზოგადი ადმინისტრაციული კოდექსი. მ.თ 25.06 1999 საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე.

სამართლებრივი აქტის კანონიერების პრეზუმფცია არსებობს, ვიდრე თვითკონტროლის ფარგლებში საწინააღმდეგო არ იქნება დადასტურებული ადმინისტრაციული ორგანოს მიერ, ან აღნიშნული არ გაცხადდება დაინტერესებული მხარის საჩივრის თუ სარჩელის განხილვის შედეგად.

უფლების რეპრესიული დაცვისთვის, ანუ უფლებათა აღდგენისთვის, ხშირ შემთხვევებში გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს უფლების დაცვის პრევენციულ, დროებითი საშუალებებს, იმის გათვალისწინებით, რომ გასაჩივრებული ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის კანონიერების პრეზუმფცია საბოლოო გადაწყვეტილების მიღებამდე არსებობს, ის აღსრულებადია და თუ სადავოობისას არ შეჩერდა, პირის უფლებების ეფექტური აღდგენა შეუძლებელი გახდება. ამასთან, ადმინისტრაციული სამართალწარმოების დასრულებამდე დაინტერესებულ პირს კანონიერების პრინციპის რევერსიულად შესაძლოა გამოუსწორებელი ზიანი.

ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტების შეჩერების რეგულაციები ასახულია, როგორც საქართველოს ზოგად ადმინისტრაციულ კოდექსში, ისე საქართველოს ადმინისტრაციულ საპროცესო კოდექსში. აღნიშნული ნორმებით ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტების შეჩერება შეიძლება: მისი ტერიტორიული მოქმედების მიუხედავად, კერძოდ, მოქმედებენ მთელი ქვეყნის ტერიტორიაზე, თუ მის რომელიმე ნაწილში; ინდივიდუალურ ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტია, თუ ნორმატიულ ადმინისტრაციულ სამართლებრივი აქტი; ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტი დამწესებელია თუ დეკლარაციული; ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტი აღმჭურველია, შემზღუდველი თუ ამბივალენტური; მიღებულია კანონმდებლობით დაკისრებული სამსახურებრივი ვალდებულების საფუძველზე, თუ დაინტერესებული პირის ინიციატივით; ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტი სამართლებრივად შებოჭილია, თუ დისკრეციული უფლებამოსილების ფარგლებშია გამოცემული; კოლეგიური ორგანოს მიერაა მიღებული თუ არა; კანონიერია, უკანონო თუ არარა.

ადმინისტრაციული კანონმდებლობით განსაზღვრულია ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის შეჩერების მექანიზმები, მათი დასაწყისი, კონტროლი და დასასრული. ამასთან, საქართველოს ზოგადი ადმინისტრაციულ კოდექსს და საქართველოს ადმინისტრაციულ საპროცესო კოდექსს ამ თვალსაზრისით აქვს

როგორც მსგავსება, ისე განსხვავებები. მომდევნო თავებში კონცეპტუალურად წარმოგიდგენთ მათ ჰეტროგენულობას.

2.ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტების შეჩერება საქართველოს ზოგადი ადმინისტრაციული კოდექსის მიხედვით

სზკ-ის 184-ე მუხლი ადმინისტრაციული საჩივრის წარდგენის დროს ითვალისწინებს ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის შეჩერების შემდეგ წესს: „ 1. თუ კანონით ან მის საფუძველზე გამოცემული კანონქვემდებარე აქტით სხვა რამ არ არის დადგენილი, გასაჩივრებული აქტის მოქმედება შეჩერდება ადმინისტრაციული საჩივრის რეგისტრაციის მომენტიდან. ამის თაობაზე ადმინისტრაციული ორგანო გამოსცემს ინდივიდუალურ ადმინისტრაციულ-სამართლებრივ აქტს. 2. ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის მოქმედება არ შეჩერდება, თუ: ა) გამოიწვევს სახელმწიფო ან მუნიციპალიტეტის ხარჯების გაზრდას; ბ) წარმოადგენს პოლიციის ადმინისტრაციულ-სამართლებრივ აქტს, რომელიც მიღებულია საზოგადოებრივი წესრიგის დაცვასთან დაკავშირებით; გ)გამოცემულია საგანგებო ან საომარ მდგომარეობაში შესაბამისი კანონის საფუძველზე; დ) აღსრულების გადადება გამოიწვევს მნიშვნელოვან მატერიალურ ზარალს, ან მნიშვნელოვან საფრთხეს შეუქმნის საზოგადოებრივ წესრიგს ან უშიშროებას .3. გადაწყვეტილებას ამ მუხლის მე-2 ნაწილის საფუძველზე ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის მოქმედების გაგრძელების შესახებ იღებს ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის გამომცემი ან მისი ზემდგომი ადმინისტრაციული ორგანო. 4. ამ მუხლის მე-3 ნაწილში აღნიშნული ადმინისტრაციული ორგანოს გადაწყვეტილება შეიძლება გასაჩივრდეს სასამართლოში კანონმდებლობით დადგენილი წესით. 5. დაინტერესებულ მხარეს უფლება აქვს კანონმდებლობით დადგენილი წესით მოსთხოვოს სასამართლოს შეჩერებული ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის მოქმედების გაგრძელება.”¹⁹⁹

აღნიშნული მუხლის 1-ლი ნაწილი ცხადყოფს, რომ გარდა იმ შემთხვევებისა, როცა კანონით ან კანონქვემდებარე აქტით განსხვავებული რამ არის დადგენილი, ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტი ადმინისტრაციული საჩივრის

¹⁹⁹ .საქართველოს ზოგადი ადმინისტრაციული კოდექსი. მ.თ 25.06 1999 საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე..

რეგისტრაციის მომენტიდან სუსპენზიურად, ბმით ჩერდება. საქართველოს 2001 წლის 2 მარტის N772 კანონის ამოქმედებამდე სუსპენზიურ ეფექტს ავტომატური ხასიათი ჰქონდა, თუმცა, ამ კანონის მიღებით ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის შესაჩერებლად სავალდებულო გახდა ადმინისტრაციული ორგანოს მიერ ადმინისტრაციული აქტის გამოცემა, 2005 წლის 24 ივნისის N1801 კანონით კი, გასაჩივრებული ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტი ჩერდება ინდივიდუალური ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტით. შესაბამისად, შეჩერების შესახებ ინდივიდუალური ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის მიმართ გავრცელდება სზკ-ს 52-ე-58-ე მუხლები, მათ შორის გასაჩივრების შესაძლებლობა და დასაბუთება. შესაბამისად სზაკ-ის 184-ე მუხლი აღარ საჭიროებს მე-5-ე ნაწილის არსებობას და ამოღებული უნდა იქნას აღნიშნული მუხლიდან. მნიშვნელოვნად მიგვაჩნია, რომ სზკ-ის 184-ე მუხლის მე-2 ნაწილით გათვალისწინებული ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის შეჩერების გამომრიცხველი გარემოებები ყოველ კონკრეტულ შემთხვევაში დასაბუთებულ უნდა იქნას სზკ-ის 53.5 მუხლის შესატყვისად, რომელიც ადგენს, „ადმინისტრაციული ორგანო უფლებამოსილი არ არის თავისი გადაწყვეტილება დააფუძნოს იმ გარემოებებზე, ფაქტებზე, მტკიცებულებებზე ან არგუმენტებზე, რომლებიც არ იქნა გამოკვლეული და შესწავლილი ადმინისტრაციული წარმოების დროს“.²⁰⁰

განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებს იმ „განუსაზღვრელ ცნებების“ შეფასება, რომლებიც გვხვდება სზკ-ის 184-ე მუხლის მე-2 ნაწილში, „მნიშვნელოვანი საფრთხე“ და „მნიშვნელოვანი ზიანი“ და სხვა ტერმინი „განუსაზღვრელი ცნებები“ (Unbestimmte Rechtsbegriffe) პირველად გამოყენებულ იქნა 1953 წელს როისის მიერ.²⁰¹ მართალია, განუსაზღვრელი ცნებები ცალსახად არ გვაძლევს მისი განმარტების და გამოყენების წინაპირობებს, თუმცა შემოწმებადია სასამართლოს მიერ.²⁰² მე-20 საუკუნის 80-იანი წლებიდან გერმანულ სამეცნიერო ნაშრომებსა და სასამართლო პრაქტიკაში ცალსახად გამოკვეთილია, რომ განუსაზღვრელი სამართლებრივი ცნებების გამოყენებისა და განმარტებების შემთხვევებში ადმინისტრაციულ ორგანოს არ აქვს შეფასების თავისუფლება, ადმინისტრაციულ ორგანოს მხოლოდ ერთი სწორი გადაწყვეტილების მიღება

²⁰⁰ იქვე.

²⁰¹ Rode L., § 40 VwVfG und die deutsche Ermessenslehre, Frankfurt am Main 2003, gv. 48

²⁰² Wolff H.A. in Sodan H./Ziekow J., Verwaltungsgerichtsordnung, Großkommentar, 2. Auflage, Baden-Baden 2006, 2093.

შეუძლია და მასზე სასამართლო კონტროლი არ იზღუდება. სასამართლო ამოწმებს ადმინისტრაციული ორგანოს მიერ „განუსაზღვრელი სამართლებრივი ცნება“ სწორად იქნა თუ არა განმარტებული და გამოყენებული.²⁰³

საქართველოს სასამართლოები, როგორც წესი, არ ამოწმებენ სზაკ-ის 184-ე სასკ-ის 29-ე მუხლებით გათვალისწინებული „განუსაზღვრელი სამართლებრივი ცნებების“, გამოყენების კანონიერებას. მათ ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტების შეჩერების შემაფერხებელ გარემოებად მიიჩნევენ დასაბუთების გარეშე . გვერდაუვალი არ არის სზაკ-ის 184-ე მუხლის 1-ელი ნაწილის დათქმა: „. თუ კანონით ან მის საფუძველზე გამოცემული კანონქვემდებარე აქტით სხვა რამ არ არის დადგენილი, გასაჩივრებული აქტის მოქმედება შეჩერდება“,²⁰⁴ რისი დასტურიცაა „ლიცენზიების და ნებართვების შესახებ“ საქართველოს კანონის 23-ე მუხლი, რომელიც ადგენს:

„ადმინისტრაციული საჩივრის ან სარჩელის წარდგენის შემთხვევაში ლიცენზიის გაცემის, მის გაცემაზე უარის თქმის ან მისი გაუქმების შესახებ გადაწყვეტილება არ შეჩერდება, თუ ლიცენზიის გამცემი ან საჩივრის (სარჩელის) განმხილველი ადმინისტრაციული ორგანო ანდა სასამართლო არ მიიღებს სხვა გადაწყვეტილებას“.²⁰⁵

გასაჩივრებული აქტის მოქმედების შეჩერება იწყება ადმინისტრაციული საჩივრის რეგისტრაციის მომენტიდან ინდივიდუალურ ადმინისტრაციულ-სამართლებრივ აქტის მიღებით. ის ძალაშია ვიდრე, საჩივართან დაკავშირებული გადაწყვეტილება კანონიერ ძალაში შევა, ან სხვაგვარად დასრულდება საჩივრის განხილვა.

²⁰³ Rode L., § 40 VwVfG und die deutsche Ermessenslehre, Frankfurt am Main 2003,, 52.

²⁰⁴ საქართველოს ზოგადი ადმინისტრაციული კოდექსი. მ.თ 25.06 1999 საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე..

²⁰⁵ „ლიცენზიების და ნებართვების შესახებ“ საქართველოს კანონი. მ.თ. 24.06.2005. საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე.

3.ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტების შეჩერება საქართველოს ადმინისტრაციული საპროცესო კოდექსის მიხედვით

23.07.1999 წელს მიღებული საქართველოს ადმინისტრაციული საპროცესო კოდექსის 29.1 მუხლის თავდაპირველი რედაქციით, სასამართლოში სარჩელის წარდგენით ავტომატურად ხდებოდა ადმინისტრაციული აქტის შეჩერება. ამავდროულად მუხლის მე-2 ნაწილში მოცემული იყო ადმინისტრაციული აქტის შეჩერების დამაბრკოლებელი გარემოებები, რომლის დამლევაც მოცემული მუხლის მე-3 ნაწილის მიხედვით, მხარის მოთხოვნით, 3 დღის ვადაში, სასამართლოს მიერ მიღებული გადაწყვეტილებით იყო შესაძლებელი. სასკ-ის 30-ე მუხლი ითვალისწინებდა ადმინისტრაციული აქტის მოქმედების შეჩერებას სარჩელის აღძვრამდეც. ამავდროულად, ახლად აღმოჩენილი ან ახლად გამოვლენილი გარემოებების არსებობისას, სასამართლო უფლებამოსილი იყო მხარის შუამდგომლობით შეეცვალა ან გაეუქმებია განჩინება ადმინისტრაციული აქტის მოქმედების შეჩერების თაობაზე.

2005 წლის 24 ივნისის კანონით საქართველოს ადმინისტრაციულ საპროცესო კოდექსის 29-ე და 30-ე მუხლებში განხორციელებული ცვლილებებით და 30¹ მუხლის დამატებით, ახლებურად განისაზღვრა ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის შეჩერების საკითხი. კერძოდ, ასე 29-ე და 30-ე მუხლებით დარეგულირდა ინდიდუალური ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის შეჩერების თავისებურებები, 30¹ მუხლით კი ნორმატიულ ადმინისტრაციული-სამართლებრივი აქტის შეჩერების წესი.

2005 წლის 24 ივნისის სასკ-ისთვის დამატებული 26² მუხლით, დადგენილ იქნა, რომ: „სასამართლო სარჩელის წარმოებაში მიღების ეტაპზე ამ კოდექსის 22-ე–25-ე მუხლებით დადგენილი მოთხოვნების გათვალისწინებით წყვეტს სარჩელის დასაშვებობის საკითხს. თუ დასაშვებობის საკითხის გადაწყვეტა საეჭვოა ან მოსამართლე მიიჩნევს, რომ სარჩელი დაუშვებლად უნდა იქნეს ცნობილი, სასამართლო სარჩელის მიღებიდან 2 კვირის ვადაში ნიშნავს განმწესრიგებელ

სხდომას.”²⁰⁶ ეს ცვლილება სასამართლოში სარჩელის მიღებისას გასაჩივრებული ინდივიდუალური ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის შეჩერების მხოველ ძალად ვერ იქცა.

საქართველოს უზენაესი სასამართლოს 20018 წლის 22 თებერვლის №ბს-1013-1009(2კს-17) განჩინებაში აღნიშნა: „ადმინისტრაციული საპროცესო კანონმდებლობა ითვალისწინებს უფლების დროებითი დაცვის დუალისტურ სისტემას - სასკ-ის 29-ე და 31-ე მუხლებით გათვალისწინებულია ადმინისტრაციულ სამართალწარმოებაში უფლების დროებითი დაცვის სამართლებრივი საშუალებები ამავე კოდექსით განსაზღვრული სარჩელის სახეების მიხედვით. სასკ-ის 29-ე მუხლით გათვალისწინებული უფლების დროებითი დაცვის ღონისძიება - გასაჩივრებული ინდივიდუალური ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის მოქმედების შეჩერება წარმოადგენს ამავე კოდექსის 22-ე მუხლის საფუძველზე აღძრული სარჩელის უზრუნველყოფის ღონისძიებას, ხოლო სასკ-ის 31-ე მუხლით გათვალისწინებული დროებითი განჩინება, როგორც უფლების დროებითი დაცვის საშუალება, გამოიყენება სხვა სახის სარჩელთან მიმართებით. აღნიშნული მუხლებით გათვალისწინებული უფლების დაცვის სამართლებრივი საშუალებები მიზნად ისახავს სასამართლო გადაწყვეტილების რეალურად აღსრულებისათვის მოსალოდნელი დაბრკოლების აღმოფხვრას,... ადმინისტრაციული აქტის მოქმედების შეჩერება ნიშნავს მისი მოქმედებისა და ყველა სამართლებრივი შედეგის გადადებას გარკვეული ვადით. აღნიშნული ვადის გასვლამდე, კანონი უბრუნებს პირს იმ სამართლებრივ და ფაქტობრივ მდგომარეობას, რომელიც არსებობდა სადავო ადმინისტრაციული აქტის გამოცემამდე.”²⁰⁷ აღნიშნულ მსჯელობას სრულად ვეთანხმებით. მოქმედი სასკ-ის 29 -ე მუხლით, ინდივიდუალური ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის შეჩერების შემდეგი რეგულაცია გვაქვს: „1. სარჩელის მიღება სასამართლოში აჩერებს გასაჩივრებული ინდივიდუალური ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის მოქმედებას. 2. ინდივიდუალური ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის მოქმედება არ შეჩერდება, თუ: ა) ეს დაკავშირებულია სახელმწიფო ან ადგილობრივი გადასახადების, მოსაკრებლების ან სხვა გადასახდელების გადახდასთან; ბ) აღსრულების გადადება გამოიწვევს

²⁰⁶ საქართველოს ადმინისტრაციული საპროცესო კოდექსი. მ.თ 23'07.1999. საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე.

²⁰⁷ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს 20018 წლის 22 თებერვლის №ბს-1013-1009(2კს-17) განჩინება.

მნიშვნელოვან მატერიალურ ზიანს, ან მნიშვნელოვან საფრთხეს შეუქმნის საზოგადოებრივ წესრიგს ან უსაფრთხოებას; გ) იგი გამოცემულია შესაბამისი კანონის საფუძველზე გამოცხადებული საგანგებო ან საომარი მდგომარეობის დროს; დ) ადმინისტრაციული ორგანოს მიერ მიღებულია წერილობითი დასაბუთებული გადაწყვეტილება დაუყოვნებელი აღსრულების შესახებ, თუ არსებობს გადაუდებელი აღსრულების აუცილებლობა; ე) ინდივიდუალური ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტი აღსრულებულია ან იგი წარმოადგენს აღმჭურველ აქტს და მისი შეჩერება მნიშვნელოვან ზიანს მიაყენებს სხვა პირის კანონიერ უფლებას ან ინტერესს; ვ) ეს გათვალისწინებულია კანონით. 3. მხარის მოთხოვნით, სასამართლოს შეუძლია შეაჩეროს ინდივიდუალური ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის ან მისი ნაწილის მოქმედება ამ მუხლის მე-2 ნაწილით გათვალისწინებულ შემთხვევაში, თუ არსებობს დასაბუთებული ეჭვი ინდივიდუალური ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის კანონიერების შესახებ ან თუ მისი გადაუდებელი აღსრულება არსებით ზიანს აყენებს მხარეს ან შეუძლებელს ხდის მისი კანონიერი უფლების ან ინტერესის დაცვას, გარდა „საქართველოს ეროვნული ბანკის შესახებ“ საქართველოს ორგანული კანონით გათვალისწინებული შემთხვევისა, როდესაც ინდივიდუალური ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის ან მისი ნაწილის მოქმედების შეჩერებამ შეიძლება საფრთხე შეუქმნას საქართველოს ეროვნული ბანკის მიერ ეფექტიანი ზედამხედველობის განხორციელებას ან კომერციული ბანკის, მიკრობანკის დეპოზიტართა კანონიერ უფლებებს ან ინტერესებს ან/და კომერციული ბანკის, მიკრობანკის ან ფინანსური სექტორის სტაბილურ ფუნქციონირებას. სასამართლო უფლებამოსილია განსაზღვროს ინდივიდუალური ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის ან მისი ნაწილის მოქმედების შეჩერების ვადა. 4. მხარის მოთხოვნით, სასამართლოს შეუძლია ამ მუხლის პირველი ნაწილით გათვალისწინებულ შემთხვევებში გააუქმოს ინდივიდუალური ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის ან მისი ნაწილის მოქმედების შეჩერება, თუ არსებობს ინდივიდუალური ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის ან მისი ნაწილის გადაუდებელი აღსრულების აუცილებლობა, რაც დაკავშირებულია მნიშვნელოვან (არსებით) ზიანთან ან ზღუდავს მხარის კანონიერ უფლებას ან ინტერესს. 5. ინდივიდუალური ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის მოქმედების შეჩერების შესახებ მხარის

შუამდგომლობა შეიძლება წარდგენილ იქნეს სარჩელის აღძვრამდეც. 6. სასამართლო გადაწყვეტილებას იღებს სამი დღის ვადაში და ერთი დღის ვადაში უგზავნის მხარეებს. 7. თუ შეჩერებული ინდივიდუალური ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტი აღსრულებულია, სასამართლოს შეუძლია გააუქმოს ინდივიდუალური ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის აღსრულებასთან დაკავშირებით მიღებული გადაწყვეტილება. 8. ახლად აღმოჩენილი გარემოების არსებობისას სასამართლო უფლებამოსილია მხარის შუამდგომლობის საფუძველზე შეცვალოს ან გააუქმოს განჩინება ინდივიდუალური ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის მოქმედების შეჩერების შესახებ. 9. სასამართლო განჩინებაზე დაიშვება კერძო საჩივარი.“²⁰⁸

სასკ-ის 29-ე მუხლის ანალიზი ცხადყოფს, რომ სასამართლოში სარჩელის მიღება სუსპენზიურად, სასამართლოს ნებისგან დამოუკიდებლად, კანონისმიერად აჩერებს ინდივიდუალური ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის მოქმედებას, თუ არ არსებობს შემთხვევები, რომელიც აღნიშნული მუხლის მე-2 ნაწილში არის მოცემული. მათი შეფასებისას, ჩვენი აზრით, გულდასმით უნდა იქნენ გადამოწმებული გვაქვს თუ არა სახეზე „განუსაზღვრელი ცნებების“ სახით წარმოდგენილი: „მნიშვნელოვანი საფრთხე“, „მნიშვნელოვანი მატერიალური ზიანი“, „მნიშვნელოვანი ზიანი“, „გადაუდებელი აღსრულების აუცილებლობა.“

სასკ-ის 29-ე მუხლის მე-3 ნაწილის თანახმად, მხარის შუამდგომლობის საფუძველზე, სასამართლოს უფლება ეძლევა სასკ-ის 29-ე მუხლის მე-2 ნაწილის პირობებშიც შეაჩეროს ინდივიდუალური ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტი ან მისი ნაწილი, თუ მისი კანონიერების თაობაზე არსებობს დასაბუთებული ეჭვი ან გადაუდებელი აღსრულებით მხარეს ზიანი მიადგება. აღნიშნულის მიუხედავად სასამართლოები ნორმის არასწორი ინტერპრეტაციით არ აკმაყოფილებენ შუამდგომლობებს. აღნიშნულის დასტურია თბილისის საქალაქო სასამართლოს ადმინისტრაციულ საქმეთა კოლეგიის 2022 წლის 25 თებერვლის საქმე No330310122005522455 საქმე No3/1114-22, რომლითაც არ დაკმაყოფილდა მოსარჩელეთა შუამდგომლობა, სასამართლოს მიერ საქმეზე რაიმე სახის გადაწყვეტილების მიღებამდე „შპს „ტექნოლოჯი 2021“-ზე (ს/ნ 405470869)

²⁰⁸ საქართველოს ადმინისტრაციული საპროცესოკოდექსი. მ.თ 23'07.1999. საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე.

სასარგებლო წიაღისეულის (მანგანუმის) შესწავლა- მოპოვების მიზნით სასარგებლო წიაღისეულის მოპოვების ლიცენზიის გაცემის შესახებ” სსიპ წიაღის ეროვნული სააგენტოს უფროსის 2021 წლის 9 ივლისის N898/ს ბრძანების და „შპს „მწ ნორთუე“ (ს/ნ 405470967) სასარგებლო წიაღისეულის (მანგანუმის) შესწავლა- მოპოვების მიზნით სასარგებლო წიაღისეულის მოპოვების ლიცენზიის გაცემის შესახებ” სსიპ წიაღის ეროვნული სააგენტოს უფროსის 2021 წლის 9 ივლისის N899/ს ბრძანების მოქმედების შეჩერების შესახებ. განჩინება სასამართლომ დაასაბუთა შემდეგნაირად: „ სარჩელის უზრუნველყოფის ღონისძიების გამოყენების მთავარ მიზანს წარმოადგენს სასამართლო გადაწყვეტილების აღსრულება, უზრუნველყოფის ღონისძიებით შეზღუდული უფლება უნდა იყოს სასარჩელო მოთხოვნიდან გამომდინარე და მისი ადეკვატური. დაუშვებელია უზრუნველყოფის ღონისძიებით მოპასუხის უფლების და მით უფრო მესამე პირის უფლების და ინტერესების გაუმართლებელი შეზღუდვა და ამგვარად, მხარეთა არათანაბარ პირობებში ჩაყენება. მოსარჩელების მიერ სარჩელში მითითებული ფაქტობრივი გარემოებები და წარმოდგენილი მასალები, არ ქმნის საფუძველს შუამდგომლობის დასაკმაყოფილებლად. მოსარჩელების შუამდგომლობა არ შეიცავს სარჩელის უზრუნველყოფის ღონისძიების გამოყენებისათვის არანაირ დასაბუთებას. ამასთან, სასამართლო ყურადღებას მიაქცევს იმ გარემოებასაც, რომ სამართალწარმოების ამ ეტაპზე შეუძლებელია გასაჩივრებული ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის კანონიერების შესახებ ეჭვის დასაბუთებულობის დადგენა იმ მოტივებზე დაყრდნობით, რაც მოსარჩელის მიერ მითითებულ იქნა სარჩელში. ამდენად, სასამართლო თვლის, რომ წარმოდგენილი შუამდგომლობა სარჩელის უზრუნველყოფის გამოყენების თაობაზე დაუსაბუთებელია „²⁰⁹ აღნიშნული მსჯელობა მიგვაჩნია სასკ-ის 29- მუხლის მე-3 ნაწილის მიზნების საწინააღმდეგოდ. ამასთან, სასამართლომ მესამე პირის უფლებათა დაცვის საჭიროება პრიორიტეტულად მიიჩნია, არ გამოიკვლია მოსალოდნელი, გამუსწორებელი და აუნაზღაურებადი ზიანი, რომელიც კანონსაწინააღმდეგო აქტების მოქმედების შეჩერებლობით მთელი სოფლის არსებობას უქმნიდა საფრთხეს.

²⁰⁹ თბილისის საქალაქო სასამართლოს ადმინისტრაციულ საქმეთა კოლეგიის 2022 წლის 25 თებერვლის საქმე No330310122005522455 საქმე No3/1114-22,

ყურადღებას მივაქცევთ, რომ სასკ-ის 29-ე მუხლის მე-4 ნაწილის თანახმად, სასამართლოს შეუძლია გააუქმოს ამავე მუხლის 1-ლი ნაწილით, სუსპენზიური ეფექტის საფუძველზე შეჩერებული ინდივიდუალური ადმინისტრაციულ - სამართლებრივი აქტის ან მისი ნაწილის შეჩერება, აღნიშნული ნორმის ექსპლიციტური განმარტება ცხადყოფს, რომ მასში ასახული ინდივიდუალური ადმინისტრაციულ -სამართლებრივი აქტის შეჩერების გაუქმების წანამძღვრები რეალურად არის გარემოებები, რომლებიც მითითებულია ამავე მუხლის მე-2 ნაწილში და სავარაუდოდ წარმოიშვენენ აქტის შეჩერების შემდეგ, ვფიქრობთ, აღნიშნულს აწესრიგებს ამავე მუხლის მე-8 ნაწილი, რის გამოც, გაურკვევლობის ასარიდებლად სასკ-ის 29-ე მუხლის მე-4 ნაწილი ამოღებულ უნდა იქნას.

სასკ-ის 1-ლი მუხლის მე-2 ნაწილის დანაწესის შესატყვისად: „, თუ ამ კოდექსით სხვა რამ არ არის დადგენილი, ადმინისტრაციულ სამართალწარმოებაში გამოიყენება საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კოდექსის დებულებანი.“²¹⁰, ინდივიდუალური ადმინისტრაციულ - სამართლებრივი აქტის შეჩერების შესახებ, მხარის ყველა შუამდგომლობა, მათ შორის სასკ-ის 29-ე მუხლის მე-5 ნაწილით გათვალისწინებული სარჩელის აღძვრამდე ინდივიდუალური ადმინისტრაციულ -სამართლებრივი აქტის შეჩერების თაობაზე, განიხილება სახელმწიფო ბაჟის გადახდის გარეშე, განსხვავებით სსსკ-ის 191-ე და 192-ე მუხლებით გათვალისწინებული სარჩელის უზრუნველყოფის ღონისძიების განცხადებისგან, რომელის განსახილველად სსსკ-ის 38- და 39-ე მუხლების შესაბამისად გადახდილი უნდა იქნას შესაბამისი სახელმწიფო ბაჟი. სასკ-ის 29-ე მუხლის მე-6 ნაწილით, შეჩერების თაობაზე შუამდგომლობა განიხილება 3 დღის ვადაში და ეგზავნება მხარეს 1 დღის ვადაში. სსსკ-ის 193-ე მუხლით, სარჩელის უზრუნველყოფის ღონისძიება განიხილება 1 დღეში. შეჩერების შესახებ სასამართლოს განჩინებაზე სასკ-ის 29-ე მუხლის მე-9 ნაწილით და სასკ-ის 30¹ მუხლით, დაიშვება კერძო საჩივარი, სსსკ 197-ე მუხლით კი სარჩელის უზრუნველყოფის განჩინებაზე საჩივარი. სასკ-ის 30-ე მუხლის თანახმად, ინდივიდუალურ ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის ან მისი ნაწილის შეჩერების შესახებ განჩინება ძალას კარგავს მოცემულ დავაზე გადაწყვეტილების

²¹⁰ თბილისის საქალაქო სასამართლოს ადმინისტრაციულ საქმეთა კოლეგიის 2022 წლის 25 თებერვლის საქმე No330310122005522455 საქმე No3/1114-22,

კანონიერ ძალაში შესვლის დროს ან სასარჩელო წარმოების სხვა სახით დასრულებისას.²¹¹

სასკ-ის 30¹ მუხლით, ნორმატიული ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის შეჩერების შესაძლებელია მხარის შუამდგომლობის საფუძველზე, თუ ამ აქტის კანონიერებაზე დასაბუთებული ეჭვი არსებობს, ან მისი გადაუდებელი აღსრულებით.

ახლად აღმოჩენილი გარემოებების არსებობისას მხარის შუამდგომლობით სასამართლოს შეუძლია შეცვალოს ან გააუქმოს ინდივიდუალური ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის შეჩერების შესახებ განჩინება სასკ-ის 29-ე მუხლის მე-8 ნაწილის, ხოლო ნორმატიული ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის შეჩერების განჩინება სასკ-ის 30¹ მუხლის მე-2 ნაწილის დანაწესის თანახმად.

დასკვნა

ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტების მოქმედების შეჩერებას, როგორც უფლების დაცვის პრევენციულ, დროებითი საშუალებას, საჩივრის თუ სარჩელის განხილვის შემთხვევებში მნიშვნელოვანი ფუნქცია აკისრია. ჩვენი აზრით, უფლებათა რეალიზაციისათვის მნიშვნელოვანია, როგორც ზაკ-ის 184-ე მუხლის და სასკ-ის 29-ე მუხლის, ისე ადმინისტრაციული ორგანოების და სასამართლო პრაქტიკის დახვეწა-გაუმჯობესება.

ვფიქრობთ, ზაკ-ის 184-ე მუხლიდან ამოღებული უნდა იქნას მე-5 ნაწილი, რომელიც ითვალისწინებს შეჩერებული ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის გაგრძელების მოთხოვნის უფლებას სასამართლოში კანონმდებლობით დადგენილი წესით, მაშინ, როცა ამავე მუხლის 1-ლი ნაწილის თანახმად, აქტის მოქმედების შეჩერების შესახებ ადმინისტრაციული ორგანო იღებს ინდივიდუალურ ადმინისტრაციულ სამართლებრივ აქტს, შესაბამისად, მის მიმართ ვრცელდება სსკ-ს 52-ე-58-ე მუხლების დანაწესი, მათ შორის გასაჩივრების უფლება. ბუნდოვანობის გამო, ჩვენი აზრით, დახვეწას საჭიროებს სასკ-ის 29-ე მუხლის მე-7 ნაწილი. ამოღებულ უნდა იქნას, სასკ-ის 29-ე მუხლის მე-4 ნაწილი, რამდენადაც მის

²¹¹ იქვე.

საჭიროებას გამოიცხადეს ამავე მუხლის მე-8 ნაწილი. ვთვლით, რომ ადმინისტრაციული-სამართლებრივი აქტების შეჩერების გამომრიცხველი გარემოებების შეფასებისას ადმინისტრაციულმა ორგანოებმა და სასამართლოებმა განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიაპყრონ „განუსაზღვრელი ცნებების“ შემოწმებას.

მომხმარებელთა ინტერესების საზოგადოებრივი დამცველის ინსტიტუტის სამართლებრივი რეგულირებისას წარმოშობილი პრობლემატური საკითხი

ნანა ხარაძე *

რეზიუმე

ნაშრომში განხილულია ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ინსტიტუტი, როგორცაა მომხმარებელთა ინტერესების საზოგადოებრივი დამცველი. საკითხის აქტუალობას განაპირობებს ის გარემოება, რომ უახლოეს პერიოდში აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით პრაქტიკაში გამოიკვეთა მთელი რიგი პრობლემები, რაც საჭიროებს კანონმდებლობის მხრიდან მის რეგულირებას. სტატიაში მოქმედი პრაქტიკის ანალიზის საფუძველზე განხილულია მომხმარებელთა ინტერესების საზოგადოებრივი დამცველის სამსახურის ფუნქციონირებასთან დაკავშირებული კონკრეტული ბუნდოვანი საკითხი და მოცემულია არსებული პრობლემის გადაჭრის გზები. ნაშრომის მიზანია, წარმოაჩინოს მომხმარებელთა ინტერესების საზოგადოებრივი დამცველის მნიშვნელობა და აქტუალობა, ხაზი გაუსვას ჩვენს ქვეყანაში კანონმდებლობის თვალსაზრისით არსებულ მდგომარეობას და შესაბამისად, დაასაბუთოს ცვლილებების აუცილებლობა.

ნაშრომში გამოთქმულია მოსაზრება კანონმდებლობის და პრაქტიკის სრულყოფის თვალსაზრისით, რა ქმედითი ღონისძიებები შეიძლება განხორციელდეს საკანონმდებლო წესით, კერძოდ, ჩამოყალიბებულია კონკრეტული წინადადება მომხმარებელთა უფლებების უფრო მაღალი სტანდარტის უზრუნველყოფის შესახებ.

The problematic issue emerging during legal regulating of institution of consumers' interests public defender

Nana Kharadze *

Resume

In the work there has been considered one of the important institution which is the consumers' interests public defender. The significance of the issue is considered by the circumstance that in recent period it has been outlined some problems in practice on this issue which requires its regulation by legislation. In the article there has been considered concrete obscure issue which is connected to the functioning of service of consumers' interests public defender on the basis of analysis of acting practice and has been given the ways of solution of existing problem. The aim of the work is to reveal the importance of

*საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის სამართლისა და საერთაშორისო ურთიერთობების ფაკულტეტის ასოცირებული პროფესორი.

²¹³ Associate Professor at the Faculty of Law and International Relations, Georgian Technical University.

consumers' interests public defender and its actuality, to signify existing situation of legislation in our country and correspondingly to prove the necessity of amendments.

In the work there has been expressed opinion in regards of improvement of legislation and practice, what kind of effective measures can be carried out by legislation, namely there has been formed concrete proposal for the provision of consumers' rights higher standards.

შესავალი

მომხმარებელთა უფლებებისა და კანონიერი ინტერესების დაცვის დამატებითი გარანტიების უზრუნველსაყოფად „ეროვნული მარეგულირებელი ორგანოების შესახებ“ საქართველოს კანონის საფუძველზე მოქმედებს მომხმარებელთა ინტერესების საზოგადოებრივი დამცველის სამსახური. თანამედროვე მსოფლიოში აღნიშნული ინსტიტუტი სხვადასხვა სახელწოდებით შეიძლება შეგვხვდეს, თუმცა ყველაზე მეტად გავრცელებულია ტერმინი „ომბუდსმენი“, რაც ადამიანის უფლებების დაცვასთან ასოცირდება. ქვეყნები, სადაც აქცენტი კეთდება ადამიანის უფლებების დაცვაზე, მას, როგორც წესი, ეწოდება „სახალხო დამცველი“, „ადამიანის უფლებათა კომისარი“, თუ ხაზგასმულია მოქალაქეებსა და სახელმწიფო ორგანოებს შორის შემთანხმებელი და საშუამავლო საქმიანობა, მას ეწოდება „მედიატორი“, ხოლო თუ პრინციპული მნიშვნელობა აქვს კანონიერებასა და კარგ მმართველობაზე ზედამხედველობას, მისი სახელწოდებაა „ომბუდსმენი“.²¹⁴ ომბუდსმენის სახეებს განეკუთვნება: საერთო, რეგიონული, ადგილობრივი, სპეციალიზირებული, დამოუკიდებელ თანამდებობის პირად მოქმედი და კოლეგიური ორგანოს სახით²¹⁵ არსებული ადამიანის უფლებათა დამცველი. ქვეყნების ნაწილი ომბუდსმენის სახელწოდებაში იყენებს ტერმინებს „ხალხი“, „მოქალაქეები“, „საზოგადოება“, „მოსახლეობა“.²¹⁶ მაგ: საბერძნეთს ჰყავს მომხმარებელთა ომბუდსმენი. იგი წყვეტს სამომხმარებლო დავებს და ასევე მოქმედებს, როგორც საკონსტიტუციო ორგანო,²¹⁷ საზოგადოებრივი დამცველი - სამხრეთ აფრიკაში.²¹⁸

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ბევრ ქვეყანაში არსებობს ე.წ. სპეციალიზირებული ომბუდსმენის თანამდებობები, რადგან ხშირად საჭიროა საზოგადოების გარკვეული ჯგუფების და მათი ინტერესების დამატებითი დაცვის მექანიზმის არსებობა. ამ შემთხვევაში შეზღუდული და დაკონკრეტებულია მხოლოდ ის სფეროები, რასაც ისინი ზედამხედველობენ, მაგ: ენერგეტიკის სექტორი, კომუნიკაციების სფერო. იმ

²¹⁴ გონაშვილი ვ., ერემაძე ქ., თევდორაშვილი გ., და სხვები „შესავალი საკონსტიტუციო სამართალში“, თბილისი, გამომც: „მერიდიანი“, 2016 წელი., გვ: 186;

²¹⁵ იქვე

²¹⁶ იქვე

²¹⁷ გაბისონია ი., ნარმანია დ., და სხვები „ენერგეტიკის სამართალი“, გამომც: „მერიდიანი“, თბილისი, 2024წ. გვ:347

²¹⁸ Mora A., EL Libro Del Defensor Del Pueblo, Defensor Del Pueblo, Madrid, 2003., PP:185-189;

ქვეყნებს, სადაც არ მოქმედებს სპეციალიზირებული ომბუდსმენი, ყველა ეს უფლებამოსილება დაკისრებული აქვს საერთო უფლებამოსილების ომბუდსმენს, კერძოდ, კონკრეტული სფეროები გადანაწილებულია მის მოადგილეებზე და შესაბამისად, არ არსებობს სპეციალიზირებული ომბუდსმენების შექმნის საჭიროება. უნდა ითქვას, რომ სპეციალიზირებული ომბუდსმენის პრაქტიკა თავდაპირველად სკანდინავიის ქვეყნებში დამკვიდრდა²¹⁹ და შემდგომ გავრცელდა დანარჩენ მსოფლიოში. აღნიშნული თანამდებობა იქმნება ხშირად იმ სფეროებში, სადაც ადამიანის უფლებები მეტ დაცვასა და ყურადღებას საჭიროებს. მაგ: შვედეთში შემდეგ სფეროებში არსებობს სპეციალიზირებული ომბუდსმენი, როგორიცაა სამხედრო, გარემოს დაცვა, თავისუფალი ვაჭრობა.²²⁰ ფინეთში - უმცირესობათა უფლებების ომბუდსმენი, ესპანეთში - ბავშვთა ომბუდსმენი, დანიაში - მომხმარებელთა უფლებების დაცვის, აშშ და კანადაში - საბანკო და სადაზღვევო საქმეთა და სხვა.²²¹

მომხმარებელთა უფლებების დაცვის შესახებ საუბარია მაასტრიხტის ხელშეკრულებაში (1992 წ.), სადაც პირდაპირ არის ნათქვამი, რომ ზოგადად საზოგადოებამ ხელი უნდა შეუწყოს მომხმარებელთა დაცვის გაძლიერებას, თუმცა აუცილებელია სამომხმარებლო პოლიტიკის წარმართვისათვის სამართლებრივი ბაზის შექმნა, ასევე, საჭიროა კანონმდებლობაში გათვალისწინებული იყოს მომხმარებელთა ინტერესები.²²²

რაც შეეხება საქართველოს, პირველად 2003 წელს განისაზღვრა „დამოუკიდებელი ეროვნული მარეგულირებელი ორგანოების შესახებ“ საქართველოს კანონით მომხმარებელთა ინტერესების საზოგადოებრივი დამცველის ინსტიტუტის სამართლებრივი სტატუსი, მისი დანიშნულება, დამცველის უფლებამოსილების ვადა, დამცველის არჩევის წესი, სამსახურის ფორმირების წესი და ის მნიშვნელოვანი როლი, რომელიც დღეის მდგომარეობით ელექტრონული კომუნიკაციების და ენერგეტიკის სფეროში მომხმარებელთა ინტერესების დაცვის რეალიზებას ემსახურება. შესაბამისად, დღეს მოქმედი „ეროვნული მარეგულირებელი ორგანოების შესახებ“ საქართველოს კანონის საფუძველზე არსებობს ორი მომხმარებელთა ინტერესების საზოგადოებრივი დამცველის სამსახური: 1. საქართველოს ენერგეტიკისა და წყალმომარაგების მარეგულირებელ ეროვნულ კომისიასთან და 2. საქართველოს კომუნიკაციების ეროვნულ კომისიასთან მოქმედი დამცველის სამსახური.²²³

²¹⁹ გონაშვილი ვ., ერემაძე ქ., თევდორაშვილი გ., და სხვები „შესავალი საკონსტიტუციო სამართალში“, თბილისი, გამომც: „მერიდიანი“, 2016 წელი., გვ:189;

²²⁰ იქვე

²²¹ იქვე

²²² გაბისონია ი., ნარმანია დ., და სხვები „ენერგეტიკის სამართალი“, გამომც: „მერიდიანი“, თბილისი, 2024წ. გვ:347

²²³ „ეროვნული მარეგულირებელი ორგანოების შესახებ“ საქართველოს კანონი, 2002 წლის 13 სექტემბერი., მუხლი2.2;

საქართველოს კანონმდებლობის თანახმად, მომხმარებელთა ინტერესების დაცვის დამატებითი გარანტიების შესაქმნელად მარეგულირებელ ორგანოსთან მარეგულირებელი კომისიის აპარატისაგან დამოუკიდებლად ჩამოყალიბდა მომხმარებელთა ინტერესების საზოგადოებრივი დამცველის სამსახური. პირველად ორივე მარეგულირებელ ორგანოში 2014 წელს იქნა არჩეული მომხმარებელთა ინტერესების საზოგადოებრივი დამცველი.²²⁴

მომხმარებელთა ინტერესების საზოგადოებრივი დამცველის სამსახურის ფუნქციონირების მიზანია მომხმარებელთა უფლებებისა და კანონიერი ინტერესების დაცვა, რაც წარმოადგენს სამართლებრივ სახელმწიფოში თითოეული მოქალაქის კანონმდებლობით განმტკიცებული უფლებების რეალიზაციის გარანტიას. „ეროვნული მარეგულირებელი ორგანოების შესახებ“ საქართველოს კანონის II¹ თავი ეხება მომხმარებელთა ინტერესების საზოგადოებრივი დამცველის ინსტიტუტს²²⁵, სადაც მოცემულია დამცველის შერჩევის წესი და პირობები, თუმცა უფრო მკაფიოდ ღია კონკურსის ჩატარების შესახებ განსაზღვრულია საქართველოს პარლამენტის რეგლამენტით დადგენილი წესით.

მნიშვნელოვანია 2015 წლის 20 მარტს განხორციელებული ცვლილება აღნიშნულ კანონში, რომელიც ეხება საზოგადოებრივ დამცველისა და მისი თანაშემწეების არჩევის საკითხს. ამ კანონის 15¹ მუხლის თანახმად, მომხმარებელთა ინტერესების საზოგადოებრივი დამცველი აირჩევა ღია კონკურსის წესით. შესარჩევ საკონკურსო კომისიას ქმნის საქართველოს პარლამენტის დარგობრივი ეკონომიკისა და ეკონომიკური პოლიტიკის კომიტეტი არანაკლებ 12 წევრის შემადგენლობით. საკონკურსო კომისიის შემადგენლობაში არიან: ფრაქციების წარმომადგენლები, სახელმწიფო და არასამთავრობო სექტორის, სახალხო დამცველის და შესაბამისი ეროვნული მარეგულირებელი ორგანოს წარმომადგენელი.²²⁶

მომხმარებელთა ინტერესების საზოგადოებრივი დამცველი ინიშნება 5 წლის ვადით საქართველოს პარლამენტის დარგობრივი ეკონომიკისა და ეკონომიკური პოლიტიკის კომიტეტის მიერ, რომლის დანიშვნის შესახებაც მარეგულირებელი კომისიის თავმჯდომარე გამოსცემს ბრძანებას. „ეროვნული მარეგულირებელი ორგანოების შესახებ“ საქართველოს კანონის 15³ მუხლის თანახმად, „საზოგადოებრივ დამცველს უნდა ჰქონდეს უმაღლესი იურიდიული განათლება, ბუნებრივი მონოპოლიების შესაბამისი სფეროსა და მომხმარებელთა უფლებების კვალიფიციური ცოდნა და საადვოკატო საქმიანობის განხორციელების

²²⁴ სალხინაშვილი მ., „მომხმარებელთა საზოგადოებრივი დამცველის და მისი თანაშემწეების არჩევის წესის თავისებურებანი დამოუკიდებელ ეროვნულ მარეგულირებელ ორგანოებში“, ჟურნ.: „მართლმსაჯულება და კანონი“, №2(50)16., 73-78;

²²⁵ „ეროვნული მარეგულირებელი ორგანოების შესახებ“ საქართველოს კანონი., 2002 წლის 13 სექტემბერი., თავი II¹;

²²⁶ საქართველოს პარლამენტის რეგლამენტი, 2018 წლის 6 დეკემბერი., მუხლი 206.2;

უფლებამოსილება²²⁷ ქვეყნის პრაქტიკის ანალიზი გვიჩვენებს, რომ მომხმარებელთა ინტერესების საზოგადოებრივი დამცველის ინსტიტუტის ეფექტურად მუშაობისათვის აუცილებელია იურიდიული განათლების ქონა, ვინაიდან მისი საქმიანობის განხორციელება დამოკიდებულია არა მხოლოდ მის თვისებებზე და ავტორიტეტზე, არამედ კვალიფიკაციაზე, რისთვისაც აუცილებელია უმაღლესი იურიდიული განათლების ქონა, ასევე მოეთხოვება საადვოკატო საქმიანობის განხორციელება, ვინაიდან მისი საქმიანობა მოიცავს უფლებების დაცვას, მომხმარებელთა უფლებებთან დაკავშირებით პროცედურების განხორციელებას და ზედამხედველობას. აქედან გამომდინარე, რადგან მომხმარებელთა ინტერესების საზოგადოებრივი დამცველი იცავს და ხელს უწყობს მომხმარებელთა უფლებების დაცვას და კანონის უზენაესობას, სწორედ ამიტომ არის საჭირო მის სფეროში შესაბამისი გამოცდილების აუცილებლობა. მიმაჩნია, რომ აღნიშნული ინსტიტუტის დამოუკიდებლობის მნიშვნელოვან ელემენტს მანდატის ხანგრძლივობასთან ერთად წარმოადგენს არჩევის ჯერადობა. საქართველოს კანონმდებლობით, არ არის დაკონკრეტებული, თუ ერთი და იგივე პირს რამდენჯერ შეიძლება ეკავოს ეს თანამდებობა, ანუ ჯერადობა კანონმდებლობით შეზღუდული არ აქვს.

მომხმარებელთა უფლებების უკეთ დაცვის მიზნით, „ეროვნული მარეგულირებელი ორგანოების შესახებ“ საქართველოს კანონი ასევე ითვალისწინებს მისი თანაშემწეების არსებობას. „საზოგადოებრივი დამცველის თანაშემწეს შესაბამისი ეროვნული მარეგულირებელი ორგანოს თავმჯდომარე ნიშნავს საზოგადოებრივი დამცველის უფლებამოსილების ვადით, საზოგადოებრივი დამცველის წარდგინების საფუძველზე“.²²⁸

ვფიქრობ, რომ აღნიშნული ჩანაწერი არასწორია, შეიცავს ხარვეზს, რადგან მაშინ როდესაც საზოგადოებრივ დამცველს უფლებამოსილება ამოეწურება, ასევე ვადა ეწურება მის თანაშემწეებსაც. საბოლოოდ კი გვექმნება ასეთი სიტუაცია, რომ არ არის მომხმარებელთა ინტერესების საზოგადოებრივი დამცველი და ასევე არ არიან მისი თანაშემწეებიც. შესაბამისად, სამსახური ველარ ასრულებს თავის უფლებამოსილებას. ეს ხდება იმ შემთხვევაში, როდესაც პარლამენტის მიერ არ არის ვადების დაცვით გამოცხადებული კონკურსი. თუ საქართველოს პარლამენტის მიერ რეგლამენტით დადგენილი წესით დროულად განხორციელდება დამცველის არჩევა, მაშინ, რა თქმა უნდა, ეს პრობლემა არ იარსებებს. პრობლემა გვხვდება იმ შემთხვევაში, როდესაც გარკვეული მიზეზების გამო კონკურსის გამოცხადება ვერ ხერხდება.

ასეთი პრობლემის წინაშე იდგა რამდენიმე წლის წინაც მომხმარებელთა ინტერესების საზოგადოებრივი დამცველის სამსახური და ახლაც 2024 წელს კვლავ

²²⁷ „ეროვნული მარეგულირებელი ორგანოების შესახებ“ საქართველოს კანონი, 2002 წლის 13 სექტემბერი, მუხლი 15³;

²²⁸ „ეროვნული მარეგულირებელი ორგანოების შესახებ“ საქართველოს კანონი, 2002 წლის 13 სექტემბერი, მუხლი 15²;

გამოიკვეთა ეს პრობლემა. მაგალითად: კომუნიკაციების მარეგულირებელი ეროვნული კომისიის მომხმარებელთა ინტერესების საზოგადოებრივი დამცველი არჩეულ იქნა 2019 წლის 12 აპრილს, შესაბამისად მისი უფლებამოსილების ვადა იწურებოდა 2024 წლის 12 აპრილს, საქართველოს პარლამენტის თავმჯდომარის მიერ 2024 წლის 18 მარტს გამოიცა ბრძანება ეროვნულ მარეგულირებელ ორგანოსთან - საქართველოს კომუნიკაციების მარეგულირებელ კომისიასთან არსებული მომხმარებელთა ინტერესების საზოგადოებრივი დამცველის თანამდებობის დასაკავებლად განსაზღვრული საკონკურსო პირობების დამტკიცების თაობაზე.²²⁹ მართალია, ვადების დაცვით გამოცხადდა კონკურსი, თუმცა მისი რამდენჯერმე გადადების გამო საზოგადოებრივი დამცველი დროულად ვერ აირჩა და შესაბამისად მომხმარებლები დარჩნენ დამცველის მომსახურების გარეშე. ფაქტობრივად, სამსახური 2024 წლის 12 ივნისამდე არ ფუნქციონირებდა და ვერ ახერხებდა მომხმარებელთა ინტერესების დაცვას კომუნიკაციების სფეროში.

რაც შეეხება ენერგეტიკის სექტორში არსებულ მომხმარებელთა ინტერესების საზოგადოებრივ დამცველს, მას უფლებამოსილების ვადა ამოეწურა 2024 წლის 5 ივნისს, თუმცა საქართველოს პარლამენტის მიერ საერთოდ არ ყოფილა გამოცხადებული კონკურსი. კანონში არსებული ჩანაწერიდან, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, მის თანაშემწეებსაც შეუწყდათ შრომითი ურთიერთობები, რის შემდეგადაც მომხმარებელთა ინტერესების საზოგადოებრივი დამცველის სამსახური ვეღარ აგრძელებდა ფუნქციონირებას, საქართველოს საკანონმდებლო ორგანოს საქართველოს პარლამენტის რეგლამენტის შესაბამისად არ გამოუცხადებია კონკურსი და დასანიშნად არ შეურჩევია დამცველის ახალი კანდიდატურა. ამ კონკრეტულ შემთხვევაში საქართველოს ენერგეტიკისა და წყალმომარაგების მარეგულირებელმა კომისიამ იხელმძღვანელა „ეროვნული მარეგულირებელი ორგანოების“ შესახებ საქართველოს კანონის მე-13 მუხლის მე-7 პუნქტით გათვალისწინებული მომხმარებელთა ინტერესების დამატებითი გარანტიების უზრუნველსაყოფად და მათი ინტერესების უწყვეტი წარმოდგენის მიზნით, გამოიყენა სემეკის თავმჯდომარემ მისთვის მინიჭებული უფლებამოსილებები და დროებით, დამცველის დანიშვნამდე, თანაშემწის მოვალეობა დააკისრა იმ პირებს, რომლებსაც გააჩნდათ თანაშემწედ მუშაობის გამოცდილება ენერგეტიკის სფეროში, ხოლო მათგან ერთ-ერთს კი მომხმარებელთა ინტერესების საზოგადოებრივი დამცველის მოვალეობა. ამ შემთხვევაში საქართველოს ენერგეტიკისა და წყალმომარაგების ეროვნული მარეგულირებელი კომისიის მხრიდან კეთილი ნება იქნა გამოხატული, რადგან კანონით მათ ამის ვალდებულება არ გააჩნდათ და შეეძლოთ, რომ მომხმარებელთა ინტერესების საზოგადოებრივი დამცველის სამსახური საქართველოს პარლამენტის მიერ კონკურსის გამოცხადებამდე, უმოქმედოდ დაეტოვებინათ. მითუმეტეს, მოგეხსენებათ, რომ საქართველოს

²²⁹ საქართველოს პარლამენტი <https://parliament.ge/media/news/parlamentis-tavmjdomaris-brdzaneba-sakartvelos-komunikatsiebis-erovnul-komisiastan-arsebuli-momkhmarebelta-interesebis-sazogadoebrivi-damtsvelis-shesarchevi-sakonkurso-komisiis>

პარლამენტი იკრიბება მორიგ სესიაზე წელიწადში ორჯერ - საგაზაფხულო და საშემოდგომო სესიაზე. საგაზაფხულო სესია იხსნება თებერვლის პირველ სამშაბათს და იხურება ივნისის ბოლო პარასკევს, ხოლო საშემოდგომო სესია იხსნება სექტემბრის პირველ სამშაბათს და იხურება დეკემბრის მესამე პარასკევს.²³⁰ შესაბამისად, კონკურსის გამოცხადება მინიმუმ სექტემბრამდე ვერ მოხერხდებოდა და ენერგეტიკის სექტორის (ელექტროენერგია, ბუნებრივი გაზი, წყალი) მომხმარებლები ვერ შეძლებდნენ თავიანთი უფლებების დაცვის დამატებით რეალიზებას.

დასკვნა

დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ მითითებული საკითხი საჭიროებს საკანონმდებლო დონეზე მოწესრიგებას და სწორედ ამიტომ, ვთვლი, რომ არჩეულ უნდა იქნეს ის საუკეთესო სამართლებრივი მოდელი, რომელიც უზრუნველყოფს მომხმარებელთა ინტერესების ეფექტიან დაცვას, მომხმარებელთა უფლებათა სფეროში საკანონმდებლო ბაზის სრულყოფას. ვფიქრობ, რომ აღნიშნული შემთხვევა და ხარვეზი კვლავ რომ არ დაფიქსირდეს, ასევე კვლავ მომხმარებელთა უფლებების დაცვა დამოკიდებული რომ არ იყოს ვინმეს კეთილ ნებაზე, ამისთვის საჭიროა, საკითხის სრულყოფის მიზნით, მოქმედ კანონმდებლობაში, კერძოდ, „ეროვნული მარეგულირებელი ორგანოების შესახებ“ საქართველოს კანონის 15² მუხლის მე-3 პუნქტში განხორციელდეს ცვლილება, მოხდეს პრობლემის ახლებური რეგულაცია და არსებული ჩანაწერი შეიცვალოს შემდეგი ფორმულირებით: „მომხმარებელთა ინტერესების საზოგადოებრივი დამცველის უფლებამოსილების შეწყვეტის შემთხვევაში მისი თანაშემწეები განაგრძობენ მოვალეობის შესრულებას ახალი საზოგადოებრივი დამცველის დანიშვნამდე“ ან თანაშემწის შერჩევა უნდა მოხდეს ღია კონკურსის წესით და მათი დანიშვნა უნდა განხორციელდეს განუსაზღვრელი ვადით. უვადო დანიშვნა, ვფიქრობ, იძლევა გარანტიას, რომ მათი შრომითი ურთიერთობა არის მყარი და არ ექვემდებარება შეწყვეტას, გარდა კანონით ზუსტად განსაზღვრული საფუძვლების არსებობისა.

²³⁰ საქართველოს კონსტიტუცია., 1995 წლის 24 აგვისტო., მუხლი 44.1

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. საქართველოს კონსტიტუცია, 1995 წლის 24 აგვისტო;
2. საქართველოს კანონი „ეროვნული მარეგულირებელი ორგანოების შესახებ“, 2002 წლის 13 სექტემბერი;
3. საქართველოს პარლამენტის რეგლამენტი, 2018 წლის 6 დეკემბერი;
4. სალხინაშვილი მ., „მომხმარებელთა საზოგადოებრივი დამცველის და მისი თანაშემწეების არჩევის წესის თავისებურებანი დამოუკიდებელ ეროვნულ მარეგულირებელ ორგანოებში“, ჟურნ: „მართლმსაჯულება და კანონი“, №2(50)16., 73-78;
5. გონაშვილი გ., ერემაძე ქ., თევდორაშვილი გ., და სხვები „შესავალი საკონსტიტუციო სამართალში“, თბილისი, გამომც: „მერიდიანი“, 2016 წელი;
6. გაბისონია ი., ნარმანია დ., და სხვები „ენერგეტიკის სამართალი“, თბილისი, გამომც: „მერიდიანი“, 2024 წელი;
7. Mora A., EL Libro Del Defensor Del Pueblo, Defensor Del Pueblo, Madrid, 2003
8. საქართველოს პარლამენტი <https://parliament.ge/media/news/parlamentis-tavmjdomaris-brdzaneba-sakartvelos-komunikatsiebis-erovnul-komisiastan-arsebuli-momkhmarebelta-interesebis-sazogadoebrivi-damtsvelis-shesarchevi-sakonkurso-komisiis> (უკანასკნელად გადამოწმებული იქნა 26.06.2024);

საფრანგეთისა და გერმანიის საპროცესო კანონმდებლობის თავისებურებანი

ჯემალ გაბელია *

თამარ იმერლიშვილი *

რეზიუმე

სტატიაში, საფრანგეთისა და გერმანიის სისხლის საპროცესო კანონმდებლობის თავისებურებანი, განხილულია ის თავისებურებები, რაც ამ ქვეყნების საპროცესო კანონმდებლობითაა გათვალისწინებული, კერძოდ: პირველი თავისებურება არის ის, რომ სისხლის სამართლებრივი დევნის ფუნქციის განხორციელება პროკურატურის და დაზარალებულის ამოცანაა, მეორე კი გამოიხატება იმაში რომ საგამომიებო სისტემა ორ იარუსიანია, არსებობენ როგორც პირველი ისე მეორე ინსტანციის საგამომიებო ორგანოები. მესამე თავისებურება მდგომარეობს იმაში, რომ წინასწარი გამოძიება გულისხმობს საპროცესო საქმიანობას მთლიანად, რაც მოიცავს სისხლის სამართლებრივი დევნის აღძვრის და მოსამართლის მიერ საქმის წარმოებაში მიღებას, ვიდრე შესაბამისი სასამართლო მიიღებდეს, ამ საქმეს არსებითად განსახილველად. მეოთხე თავისებურება კი ისაა რომ, წინასწარი გამოძიება წარმოადგენს დამოუკიდებელ სტადიას სისხლის სამართალწარმოების პროცესში. მოსამართლე -გამომიებლის საქმიანობის რევიზია კი უზრუნველყოფილია წინასწარი გამოძიების პროცესში. ყურადღება გამახვილებულია სამმეზრო(ინკვიზიციურ) ხასიათზე.

The features of the French and German procedural legislation

Jemal Gabelia *

Tamar Imerlishvili *

Resume

The article, the features of the French and German procedural legislation considers the peculiarities that are foreseen by above mentioned countries procedural laws, In particular ; first one presents that the function to carry out a

*საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის სამართლისა და საერთაშორისო ურთიერთობების ფაკულტეტის პროფესორი.

*საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის სამართლისა და საერთაშორისო ურთიერთობების ფაკულტეტის სამართლის საბაკალავრო პროგრამის სტუდენტი.

*Professor at the Faculty of Law and International Relations of the Georgian Technical University.

*Student of the Bachelor's Law Program at the Faculty of Law and International Relations of the Georgian Technical University.

criminal persecution maintains as the task of the prosecution as well as the victim . second one implies that the investigatory system is two- tiered as there exists first and second instances in investigative authorities. 3rd feature presents that the preliminary investigation involves all procedural activities fully, starting from the initiation of criminal prosecution and judge's admission of the case until the relevant court begins the substantive examination of the case . 4th one implies that the preliminary investigation represents independent stage in criminal proceedings. judge- investigator activities revision is ensured in preliminary investigatory stage . attention is given to investigation (inquisitorial) pattern.

შესავალი

საფრანგეთისა და გერმანიის, სისხლის საპროცესო სამართალი კონტინენტური ევროპის სამართლებრივი სისტემის მოდელებს განეკუთვნებიან, რომლებმაც მიუხედავად იმისა, რომ მათი არსებობის განმავლობაში კანონმდებელმა მრავალი ცვლილება განახორციელა, მაინც შენარჩუნებულია ის თავისებურებები რომლებიც ისტორიულად მათი საპროცესო კანონმდებლობებისათვის იყო დამახასიათებელი. აღნიშნულ ქვეყნებში, ძირითადად, მაგრამ არა ერთადერთი, სისხლის სამართლის საპროცესო წყაროს წარმოადგენს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსები, სადაც მოცემულია სისხლის სამართლის საქმეებზე წარმოების წესთა ამომწურავი რეგლამენტაცია. წყაროთა შორის თვალსაჩინო ადგილი უკავია ამ ქვეყნების ძირითად კანონებს - კონსტიტუციებს, თუმცაღა მათ პარალელურად არსებობენ სხვა კანონებიც და კანონქვემდებარე აქტებიც, რომლებიც, მეტად თუ ნაკლებად, არეგულირებენ სისხლის სამართალწარმოებას. საფრანგეთისა და გერმანიის საპროცესო კანონმდებლობები, ანგლოსაქსური სამართლის სისტემის მოდელებისაგან განსხვავებით არ ითვალისწინებენ მტკიცებულებათა შეფასების სტანდარტებს, არამედ მოსამართლე ვალდებულია ყოველ კონკრეტულ საქმეზე დაადგინოს ჭეშმარიტება. მაგალითად, გერმანიის სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის პარაგრაფი §244 -ის მეორე ნაწილის თანახმად, სასამართლო ჭეშმარიტების დადგენის მიზნით ვალდებულია გამოიკვლიოს საქმეზე გადასაწყვეტილების მისაღებად მნიშვნელოვანი ყველა ფაქტი და მტკიცებულება, ამასთანავე, ჭეშმარიტების კონცეფციის არსი, გერმანიის სისხლის სამართლის პროცესში მდგომარეობს საქმეზე ობიექტური ჭეშმარიტების მიღწევის

შესაძლებლობის უარყოფაში.²³⁵ ისინი თვლიან, რომ სისხლის სამართლის პროცესში ჭეშმარიტებას უნდა ეწოდოს არა ობიექტური, არამედ სუბიექტური, ვინაიდან იგი დამოკიდებულია სუბიექტის თავისებურებებზე, მოსამართლე მხოლოდ ცდილობს მიუახლოვდეს ობიექტურ ჭეშმარიტებას, მაგრამ იმაზე მეტს, ვიდრე ჭეშმარიტებაში სუბიექტური თვითდარწმუნებაა, მას არ შეუძლია მიაღწიოს და ეს არც არის საჭირო. ცოდნის ასეთი ინტერპრეტაცია სრულიად საკმარისია სისხლის სამართლის საქმეზე მართლმსაჯულების განხორციელებისათვის, მთავარია მოსამართლე დარწმუნდეს პირის ბრალეულებაში. ჭეშმარიტების ცნების ანალოგიური მიდგომით ხასიათდება საფრანგეთის საპროცესო კანონმდებლობაც, ხოლო ბელგიის, ნიდერლანდების, იტალიის, საბერძნეთის საპროცესო კანონმდებლობებით სასამართლო ვალდებულია საქმეზე დაადგინოს ობიექტური ჭეშმარიტება, რაც ცალკე ერთერთ მნიშვნელოვან პრინციპის სახითაა აღიარებული.

საფრანგეთის სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის (მიღებულია 1958 წელს, ძალაში კი შევიდა 1959 წლის 2 მარტს)²³⁶ თანახმად გამოძიების წარმოება მხოლოდ მიუკერძოებელ და დამოუკიდებელ თანამდებობის პირთა პრეროგატივაა, რომლებიც მოქმედებენ ერთპიროვნულად ან კოლეგიალურად და შედიან სამოსამართლეო კორპუსის შემადგენლობაში. ისინი არ ახორციელებენ სისხლისსამართლებრივი დევნის ფუნქციას, ვინაიდან მათი როლი იმაში კი არ მდგომარეობს, რომ განახორციელონ ვინმეს მიმართ დევნა (ეს პროკურატურის და დაზარალებულის ამოცანაა), არამედ იმაში, რომ ჭეშმარიტების დადგენის მიზნით შეკრიბონ მტკიცებულებები და მიიღონ კანონშესაბამისი გადაწყვეტილებები. მეორე თავისებურება ამ ქვეყნის გამოძიებისა ისაა, რომ საგამოძიებო სისტემა ორ იარუსიანია, ანუ არსებობენ, როგორც პირველი, ასევე მეორე ინსტანციის საგამოძიებო ორგანოები. რაც საშუალებას იძლევა წინასწარი გამოძიების პროცესში მიღებული გადაწყვეტილებები გასაჩივრდეს სასამართლოში.²³⁷ მესამე თავისებურება მდგომარეობს მასში, რომ წინასწარი გამოძიება გულისხმობს საპროცესო საქმიანობას მთლიანად. ანუ, მოიცავს სისხლის-სამართლებრივი დევნის აღძვრას და მოსამართლის მიერ საქმის

²³⁵ German Code of Criminal Procedure (Strafprozeßordnung – StPO), 07/04/1987, Section 244 https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stpo/englisch_stpo.html [10.12.2024]

²³⁶ “Code de procédure pénale” 02/ 03/1958, <https://www.legifrance.gouv.fr/codes/id/LEGITEXT000006071154/> [10.12.2024]

²³⁷ Vervaele John A. E., “Mesures de procédure spéciales et respect des droits de l’Homme Rapport général”, Dans Revue internationale de droit pénal 2009/1-2 (Vol. 80), <https://www.cairn.info/revue-internationale-de-droit-penal-2009-1-page-19.htm#pa7> [10.12.2024]

წარმოებაში მიღებას, ვიდრე შესაბამისი სასამართლო მიიღებდეს ამ საქმეს არსებითად განსახილველად.

ზემოთქმული ცხადყოფს, რომ წინასწარი გამოძიება წარმოადგენს დამოუკიდებელ სტადიას სისხლის სამართალწარმოების პროცესში. მოსამართლე-გამომძიებლის საქმიანობის რევიზია კი უზრუნველყოფილია წინასწარი გამოძიების მეორე ინსტანციაში. მეოთხე თავისებურება წინასწარი გამოძიებისა მდგომარეობს მის სამმებრო (ინკვიზიციურ) ხასიათში. მხედველობაში გვაქვს ის გარემოება, რომ სისხლის სამართლის პროცესის ეს სტადია ტრადიციულად ტარდება წერილობით, ფარული გზით თუმცა, ადგილი შეიძლება ჰქონდა „ინკვიზიციური მემკვიდრეობის“ არსებით მოდიფიკაციას შეჯიბრებითობის მიმართულებით.

1.წინასწარი გამოძიება როგორც დამოუკიდებელი სტადია სისხლის სამართლის პროცესში

საფრანგეთში განხორციელებული რეფორმების შედეგად, კერძოდ, 1958 წელს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის მიღების შემდეგ წერილობითი, ფარული და შეჯიბრებითობის ცალკეული ელემენტებით წინასწარი გამოძიება დარჩა მხოლოდ პირველი ინსტანციაში.²³⁸ მეორე ინსტანცია კი გადაიქცა ზეპირ, მხარეთათვის ღია და შეჯიბრებითობაზე დამყარებულ ინსტიტუტად.

ამჟამად მოქმედი სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 79-ე მუხლის თანახმად, წინასწარი გამოძიების ჩატარება სავალდებულოა სისხლის სამართლის კოდექსით გათვალისწინებულ დანაშაულებებზე, თუმცა, იგი ფაკულტატური სახით შეიძლება ჩატარდეს ასევე გადაცდომათა საქმეებზე.²³⁹

გამოძიებას პირველი ინსტანციის წესით ატარებს გამოძიების მოსამართლე, თუმცა 2000 წლის 15 ივნისის კანონის შესაბამისად, მისი უფლებამოსილებათა ნაწილი დაეკისრა თავისუფლებებისა და პატიმრობის მოსამართლეს. შესაბამისად ისინი იქცნენ გამოძიების მოსამართლის მაკონტროლებელ კიდეც ერთ სასამართლო ორგანოდ, რადგან ამ ცვლილებით გამოძიების მოსამართლემ დაკარგა დაპატიმრების შესახებ გადაწყვეტილების მიღების უფლება.

²³⁸ Bonnieu Michel, "The presumption of innocence and the cour d'assises : is France ready for adversarial procedure ?" Dans Revue internationale de droit pénal 2001/1-2 (Vol. 72), <https://www.cairn.info/revue-internationale-de-droit-penal-2001-1-page-559.htm> [10.12.2024]

²³⁹ " Code de procédure pénale" 02/ 03/1958, <https://www.legifrance.gouv.fr/codes/id/LEGITEXT000006071154/> [10.01.2023]

აღსანიშნავია ისიც, რომ თავისუფლებისა და პატიმრობის მოსამართლე არ ახდენს გამოძიების მოსამართლის საქმიანობის დუბლირებას, რადგან მათ გამოძიების პროცესში სხვა უფლებამოსილებანი აქვთ, თუმცა ყველა მათგანს არა საგამოძიებო, არამედ წმინდა სასამართლო ხასიათი გააჩნია და თანაც დაკისრებულ ფუნქციათა რეალიზაცია შეუძლიათ მხოლოდ კანონით განსაზღვრულ შემთხვევებში, ასე მაგ. თავისუფლებებისა და პატიმრობის მოსამართლე სასამართლო კონტროლს ახორციელებს მხოლოდ საქმის მწარმოებელი ორგანოს ან მხარეების მოთხოვნით.

მეორე ინსტანციის საგამოძიებო ორგანოები-საგამოძიებო კამერები ორგანიზაციული თვალსაზრისით შედიან სააპელაციო სასამართლოს შემადგენლობაში (სსსკ 191-ე მუხლის I ნაწილი). საგამოძიებო კამერა კი შედგება თავმჯდომარისა და ორი მრჩევლისაგან. სსსკ 191-ე მუხლის მე-3 ნაწილის თანახმად, საგამოძიებო კამერის თავმჯდომარე ინიშნება პრეზიდენტის დეკრეტით, მაგისტრატურის უმაღლეს საბჭოსთან მისი კანდიდატურის შეთანხმებით.²⁴⁰

საგამოძიებო კამერის ფუნქციები მდგომარეობს მასში, რომ: 1) წინასწარი გამოძიების მსვლელობისას განიხილოს მასთან შესული საჩივრები გამოძიების მოსამართლის იმ დადგენილებებზე, რომლებიც გასაჩივრებას ექვემდებარება; 2) განიხილოს საკითხი საგამოძიებო აქტების ბათილად ცნობისა და მათი სისხლის სამართლის საქმიდან ამოღების თაობაზე.

ზემოთქმული ცხადყოფს, რომ სისხლისსამართლებრივი დევნის ფუნქციის გამოყოფა წინასწარი გამოძიების ფუნქციისაგან, გამოძიების მოსამართლეს ართმევს შესაძლებლობას დაიწყოს გამოძიება თავისი ინიციატივით. ანუ, გამოძიების მოსამართლე უფლებამოსილია დაიწყოს გამოძიება მხოლოდ პროკურორის მოთხოვნით.

რაც შეეხება პროკურორის მოთხოვნას წინასწარი გამოძიების ჩატარების თაობაზე, იგი ამგვარი თხოვნით შედის დიდი ინსტანციის ტრიბუნალში, სადაც სსსკ 83-ე მუხლის თანახმად, ტრიბუნალის თავმჯდომარე წყვეტს საკითხს გამოძიების დაწყების შესახებ და საქმის წინასწარი გამოძიების ჩატარებას ავალებს გამოძიების მოსამართლეს. ამ უკანასკნელს კი გამოაქვს დადგენილება საქმის წარმოებაში მიღების შესახებ და იწყებს წინასწარ გამოძიებას, რომლის მოქმედებაც საგამოძიებო-სამძებრო ხასიათს ატარებს, კერძოდ გამოძიების მოსამართლე უფლებამოსილია მტკიცებულებათა მოპოვების მიზნით

²⁴⁰ Ibid

აწარმოოს სხვადასხვა სახის საგამოძიებო მოქმედებანი (სსსკ 81-ე მუხლის I ნაწილი).²⁴¹

რაც შეეხება საგამოძიებო მოქმედებებს, ყველაზე გავრცელებული საგამოძიებო მოქმედებები, რომლებიც წინასწარი გამოძიებისას ტარდება საფრანგეთში არის: შემთხვევის ადგილის დათვალიერება, დაკითხვა, დაპირისპირება, ჩხრეკა, ამოღება, ექსპერტიზის დანიშვნა და სხვა.

საგამოძიებო მოქმედებების ჩატარების რეგულაციები საფრანგეთში რამდენადმე განსხვავდება სხვა ქვეყნებში ამ მხრივ არსებულისგან, ასე მაგ. საფრანგეთის სისხლის სამართლის პროცესი განასხვავებს „უბრალო“ და „ასისტირებულ“ მოწმეს. მათ შორის სხვაობა ის არის, რომ სსსკ 101-ე მუხლის თანახმად უბრალო მოწმის სახით შეიძლება დაიკითხოს ნებისმიერი პირი. შესაბამისად, იმ პირთა წრე, რომლებიც შეიძლება დაიკითხონ მოწმის სახით ფართოა და მოიცავს პოლიციელებს, ექსპერტებს და თვით სულით ავადმყოფებსაც კი, რადგანაც მოქმედებს მტკიცებულებათა შეფასების შინაგანი რწმენა.

მეორე სახის მოწმეები, ანუ ასისტირებული მოწმეები კი წარმოადგენენ ისეთ მოწმეებს, რომლებსაც დამცველი ჰყავთ. მათთან დაკავშირებულ რეგულაციებს კი სპეციალურად ეძღვნება სსსკ 113.1-113.8 მუხლები. კერძოდ ამ ნორმებში განმარტებულია ასისტირებული მოწმის არსი, მისი სტატუსი და დაკითხვის წესი. კერძოდ, ჩამოთვლილ ნორმათა შინაარსი ცხადყოფს, რომ თუ პირი მითითებულია პროკურორის მოთხოვნაში წინასწარი გამოძიების წარმოების შესახებ, ან/და სამოქალაქო მოსარჩლის საჩივარში, ასევე, თუ საქმეზე რომელიმე მოწმე აძლევს ჩვენებას ამ პირის წინააღმდეგ, ან/და, თუ `პირის წინააღმდეგ არსებობს სამხილები, რომლებიც საშუალებას იძლევიან დანამდვილებით ვივარაუდოთ, რომ მას შეიძლება მონაწილეობა მიეღო დანაშაულის ჩადენაში (სსსკ 113-2-ე მუხლი),²⁴² მაშინ ის, იმ პერიოდისათვის მოწმედ რჩება და ეკისრება მოწმის ყველა მოვალეობა (გამოცხადების სავალდებულოობა, ჩვენების მიცემის ვალდებულება,) მაგრამ მეორე მხრივ, იგი ხდება „ასისტირებული“ მოწმე და იძენს ბრალდებულის რიგ უფლებებს, მაგალითად, მას უფლება აქვს, რომ ჰყავდეს დამცველი (ანუ ასისტენტი ან თანაშემწე), რომელსაც უფლება აქვს დაესწროს ყველა

²⁴¹ “Code de procédure pénale” 02/ 03/1958,

<https://www.legifrance.gouv.fr/codes/id/LEGITEXT000006071154/> [10.12.2024]

²⁴² Naviguer dans le sommaire du code, 02/ 03/1958, Sous-section 2: Du témoin assisté (Articles 113-1 à 113-8)

https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000006071154/LEGISCTA000006182888/#LEGI_SCTA000006182888 [10.12.2024]

დაკითხვას, გაეცნოს საქმეს დაკითხვამდე და მისცეს ჩვენება ფიცის დადების გარეშე.

მასვე უფლება აქვს: იშუამდგომლოს იმ პირთან დაპირისპირების შესახებ, რომელიც მას ამხელს; მოითხოვოს, რომ ის „ბრალდებულის“ თანრიგში გადაიყვანონ იმისათვის, რომ უფრო მეტი უფლებები ჰქონდეს. ასეთი შუამდგომლობის დაკმაყოფილების შესახებ გადაწყვეტილება კი ავტომატურად იწვევს საპროცესო სტატუსის შეცვლას და არ საჭიროებს ბრალდების ფორმალურ წარდგენას. ამასთან, მოწმე „ასისტირებულის“ სტატუსს შეიძლება ატარებდეს მხოლოდ წინასწარი გამოძიების სტადიაზე. სასამართლო განხილვის დროს კი ის ჩვეულებრივი მოწმის სტატუსით სარგებლობს.

რაც შეეხება დაზარალებულს, თუ მან განიცადა ქონებრივი, მორალური ან ფიზიკური ზიანი და მისი ინიციატივით დაიწყო წინასწარი გამოძიება ანდა პროკურორმა დაიწყო გამოძიება, ცნობილი უნდა იქნეს სამოქალაქო მოსარჩელედ, რომელსაც უფლება აქვს ჰყავდეს ადვოკატ-წარმომადგენელი. ხოლო თუ დაზარალებულმა სამოქალაქო სარჩელი არ წარადგინა, სისხლის სამართალწარმოების პროცესში მონაწილეობას იღებს დაზარალებულის სტატუსით.

როგორც აღინიშნა, საფრანგეთის სისხლის სამართლის პროცესი იცნობს საგამოძიებო მოქმედებათა ფართო სპექტრს, მათ შორის ფარულ საგამოძიებო მოქმედებებს, კონკრეტულად კი გამოიყენება ისეთი ფარული საგამოძიებო მოქმედება, როგორიცაა „ტელეკომუნიკაციის საშუალებით გადაცემულ შეტყობინებათა მოსმენა“ (სსსკ 160-100-7-ე მუხლები).²⁴³

ტერმინ „ტელეკომუნიკაციის საშუალებები“-ს ცნების ქვეშ კი იგულისხმება ყოველგვარი გადაცემა, გადაგზავნა ან მიღება ნებისმიერი სახის ნიშნების, სიგნალების, ტექსტების, გამოსახულების, ბგერების ან ცნობების, ოპტიკური კაბელის, რადიო ელექტრობის ან სხვა ელექტრონული სისტემის მეშვეობით. ამასთან, კანონმდებლობა უშვებს ტექნიკური საშუალებებით გადაცემული ყველა სახის შეტყობინებათა (და არა მარტო სატელეფონო საუბრების) მოსმენის (დათვალიერების) ლეგალიზების შესაძლებლობას.

²⁴³ Code de procédure pénale, 02/ 03/1958, Titre XXIII : De l'utilisation de moyens de télécommunications au cours de la procédure ... (Articles 706-71 à 706-71-1)
https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000006071154/LEGISCTA000006138136/#LEGI SCTA000006138136 [10.12.2024]

შეტყობინებათა მოსმენის (დათვალიერების) შესახებ გადაწყვეტილებას იღებს გამოძიების მოსამართლე. ამისთვის მას გამოაქვს დადგენილება, რომელიც არ საჩივრდება და მისი მოქმედების ვადა შეადგენს ოთხ თვეს.

ვადის ამოწურვის შემდეგ კი დაიშვება მისი შემდგომი გაგრძელება. თვით მოსმენა (ან/და დათვალიერება) ფორმდება შესაბამისი ოქმით, რომელიც საქმეს დაერთვის. კანონი არ განსაზღვრავს იმ პირთა წრეს, ვისი საუბრებიც შეიძლება იქნას მოსმენილი, სსკ-ის 100.7-ე მუხლში ნათქვამია მხოლოდ ის, რომ მოცემული საგამოძიებო მოქმედების წარმოება ადვოკატის სამუშაო ოთახში ან საცხოვრებელ ბინაში (მიუხედავად იმისა, ადვოკატი იღებდა თუ არა მონაწილეობას კონკრეტულად სისხლის სამართლის საქმეში) დაიშვება მხოლოდ გამონაკლისის სახით, რის თაობაზე უნდა ეცნობოს ტერიტორიულ საადვოკატო კორპორაციის ხელმძღვანელს, რომელსაც კანონმდებლობა აკისრებს არ გასცეს საიდუმლო ინფორმაცია.²⁴⁴

გამოძიების ორგანიზაციის კუთხით, მნიშვნელოვანია ისიც, რომ ზოგადად, გამოძიების მოსამართლე დამოუკიდებლად ახორციელებს ყველა საგამოძიებო მოქმედებას (სსკ 81-ე მუხლის I ნაწილი), მაგრამ კანონი მას უფლებას აძლევს, საჭიროების შემთხვევაში მოახდინოს ზოგიერთი თავისი უფლებამოსილების სხვა თანამდებობის პირებზე დელეგირება ცალკეულ დავალებათა მიცემის გზით.²⁴⁵

მასვე, უფლება აქვს გაუზიაროს ცალკეული დავალება თავისი ტრიბუნალის ნებისმიერ მოსამართლეს, ანუ გამოძიების მოსამართლეს, ან/და საფრანგეთის სასამართლო პოლიციის ოფიცერს (სსკ 151-ე მუხლის I ნაწილი).²⁴⁶

დავალების მიცემით შეიძლება ესა თუ ის მოქმედება ჩატარდეს სხვა სასამართლო ოლქშიც, რომელსაც ატარებს ამ ოლქის გამოძიების მოსამართლე. ამ უკანასკნელს კი უფლება აქვს ცალკეული საგამოძიებო მოქმედებების დელეგირება და მისი ჩატარება დაავალოს სასამართლო პოლიციის ოფიცერს, მაგრამ ერთი გამონაკლისით, კერძოდ სასამართლო პოლიციის ოფიცერს უფლება არა აქვს ცალკეული დავალების წესით დაკითხოს სამოქალაქო მოსარჩელე, ბრალდებული, ასისტირებული

²⁴⁴ Code de procédure pénale, 02/ 03/1958, Sous-section 2 : Des interceptions de correspondances émises par la voie des communications électroniques (Articles 100 à 100-8)

https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000006071154/LEGISCTA000006182887/#LEGISCTA0000032655289 [10.12.2024]

²⁴⁵ Code de procédure pénale, 02/ 03/1958, Section 1 : Dispositions générales (Articles 79 à 84-1)

https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000006071154/LEGISCTA000006167421/#LEGISCTA000006167421 [10.12.2024]

²⁴⁶ Code de procédure pénale, 02/ 03/1958, Section 8 : Des commissions rogatoires (Articles 151 à 154-2)

https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000006071154/LEGISCTA000006167428/#LEGISCTA000006167428 [10.12.2024]

მოწმე და ჩაატაროს მათ შორის დაპირისპირება, რადგანაც ეს გამოძიების მოსამართლის პროეროგატივაა.

2. ბრალდების წარდგენის ინსტიტუტები საფრანგეთისა და გერმანიის სისხლის საპროცესო კანონმდებლობაში

აღსანიშნავია, რომ ბრალდების წარდგენის ინსტიტუტმა, საფრანგეთის სისხლის სამართლის საპროცესო კანონმდებლობაში, 2006 წლის 15 ივნისის კანონის მიღების შემდეგ გარკვეული ცვლილება განიცადა, რადგან თუ ადრე ეს მოქმედებდა „ბრალდების წაყენების“ სახელით იყო ცნობილი, ამჟამად იგი იწოდება, „განსახილველად მიცემული“-ს სახელწოდებით. შესაბამისად, „ბრალდებულის“ ნაცვლად გაჩნდა პროცესის ახალი მონაწილე „განსახილველად მიცემული პირი“.²⁴⁷ ტერმინოლოგიის შეცვლა კი აიხსნება კანონმდებლობის მცდელობით, უფრო თანმიმდევრულად იყოს დაცული უდანაშაულობის პრეზუმფციის პრინციპი, რადგანაც ამ ტერმინის ფუძედ აღებული სიტყვები „ბრალი“, „ბრალდებული“, „ბრალდება“ და ა.შ. ეწინააღმდეგება უდანაშაულობის პრეზუმფციის არსებობას სისხლის სამართალწარმოების პროცესში.

საფრანგეთის სსსკ მე-80-1 მუხლის შესაბამისად, გამოძიების მოსამართლეს უფლება აქვს განსახილველად მისცეს პირი, რომლის მიმართაც არსებობს სერიოზული და ერთმანეთთან შეთანხმებული მტკიცებულებები, რომლებიც დანამდვილებით მოწმობენ, რომ ის მონაწილეობდა იმ ქმედების ჩადენაში, რომელთა ფაქტის გამოძიების თაობაზე მოსამართლემ მიიღო საქმე თავის წარმოებაში.²⁴⁸

პირის განსახილველად მიცემა შეიძლება განხორციელდეს წინასწარი გამოძიების ნებისმიერ დროს, მაგრამ ის არც ნაადრევი არ უნდა იყოს (რადგან აუცილებელია საკმარისი მტკიცებულებების არსებობა) და არც დაგვიანებული (რადგან წინააღმდეგობაში აღმოჩნდება დაცვის უფლების უზრუნველყოფასთან).

ამდენად, განსახილველად მიცემა მთლიანადაა დამოკიდებულია გამოძიების მოსამართლის შეხედულებაზე, თუმცა პირის განსახილველად მიცემამდე აუცილებელია მისგან ახსნა-განმარტების ჩამორთმევა ან/და როგორც ასისტირებული მოწმისაგან ჩვენების მიღება,

²⁴⁷ Code de procédure pénale (dans sa teneur modifiée)

https://www.ilo.org/dyn/natlex/natlex4.detail?p_lang=fr&p_isn=66352 [10.12.2024]

²⁴⁸ Code de procédure pénale, 02/ 03/1958, Section 1 : Dispositions générales (Articles 79 à 84-1)

https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000006071154/LEGISCTA000006167421/#LEGI_SCTA000006167421 [10.12.2024]

რომელიც წინ უნდა უსწრებდეს პირის განსახილველად მიცემას (ბრალდების წარდგენას).

გამოძიების მოსამართლე, მიიღებს რა გადაწყვეტილებას პირის განსახილველად მიცემის შესახებ, გამოიძახებს მას უწყებით, ან გამოსცემს ბრძანებას მისი მოყვანის (ან დაპატიმრების) შესახებ. მასვე, უფლება აქვს ასეთ პირს გაუგზავნოს დაზღვეული წერილი, სადაც მითითებული უნდა იყოს ბრალდების არსი და შეტყობინება იმის შესახებ, რომ ეს ბრალდება წარედგინება არანაკლებ 10 დღისა და არაუგვიანეს ერთი თვის ვადაში, ან/და ყოველივე შეატყობინოს სასამართლო პოლიციის ოფიცრის მეშვეობით (სსსკ მე-80-2 მუხლი).²⁴⁹

გამოცხადდება რა განსახილველად მისაცემი პირი გამოძიების მოსამართლის სამუშაო ოთახში, იქ მას განემარტება წაყენებული ბრალდების არსი და იურიდიული კვალიფიკაცია, რომელთა გამოც განიხილება საკითხი განსახილველად მიცემის შესახებ (სსკ 116-ე მუხლი).²⁵⁰ რის შემდეგაც გამოძიების მოსამართლე განსახილველად აძლევს პირს და განუმარტავს, რომ მას აქვს: დამცველის მოწვევის უფლება; დუმილის უფლება; საქმეზე თავისი ახსნა-განმარტების წარდგენის უფლება; უფლება უპასუხოს გამოძიების მოსამართლის კითხვებს და ა.შ.

თუ ამ პირთან ერთად არ გამოცხადებულა დამცველი, მაშინ გამოძიების მოსამართლემ უნდა მისცეს მას დრო დამცველის მოსაწვევად (შეთანხმებით), ან/და გასცეს განკარგულება მისი დანიშვნის შესახებ. თავის მხრივ, დამცველს უფლება აქვს, გაეცნოს საქმის მასალებს და შეხვდეს თავისი დაცვის ქვეშ მყოფ პირს.

გამოძიების მოსამართლე, როცა პირისაგან მიიღებს ახსნა-განმარტებას ან დარწმუნდება, რომ მას სურს გამოიყენოს დუმილის უფლება, იღებს ორიდან ერთ-ერთ გადაწყვეტილებას:

- 1) არ მისცემს პირს განსახილველად (ასეთ შემთხვევაში პირი ინარჩუნებს ასისტირებული მოწმის სტატუსს) ან/და;
- 2) პირს მისცემს განსახილველად. ამ შემთხვევაში განსახილველად მიცემულ პირს კვლავ განემარტება ან/და დაზუსტდება ბრალდების არსი, მისი უფლებები და ა.შ.

²⁴⁹ Code de procédure pénale, 02/ 03/1958, Section 1 : Dispositions générales (Articles 79 à 84-1)
https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000006071154/LEGISCTA000006167421/#LEGI SCTA000006167421 [10.12.2024]

²⁵⁰ Code de procédure pénale, 02/ 03/1958, Section 5 : Des interrogatoires et confrontations (Articles 114 à 121)
https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000006071154/LEGISCTA000006167425/#LEGI SCTA000006167425 [10.12.2024]

კანონი არ ითვალისწინებს განსახილველად მიცემის თაობაზე რაიმე აქტის მაგ. დადგენილების გამოტანას, რადგან საკმარისია ოქმის შედგენა. განსახილველად მიცემის შემდეგ (მაგრამ არაუგვიანეს 6 თვის განმავლობაში) ბრალდებულს უფლება ეძლევა საგამოძიებო კამერის წინაშე დასვას საკითხი განსახილველად მიცემის პროცედურის ან/და მისი წინმსწრები (კანონის დარღვევით ჩატარებული) საპროცესო მოქმედებათა ბათილად ცნობის შესახებ. თუ საგამოძიებო კამერა განსახილველი პირის საჩივარს დაეთანხმება, ასეთი პირის მიმართ განსახილველად მიცემის პროცედურა გაუქმდება და ის გადაიქცევა ასისტირებულ მოწმედ (სსსკ-ის 174.1-ე მუხლი).²⁵¹

საფრანგეთის საპროცესო კანონმდებლობაში ტერმინი „აღკვეთის ღონისძიება“ არ გამოიყენება, რადგან მას ცვლის ტერმინი „სასამართლო კონტროლისა და დროებითი პატიმრობის შესახებ“. ამასთან, განცალკევებით დგას გირაო, თუმცა ფორმალურად, ისიც სასამართლო კონტროლის ერთ-ერთ საშუალებას წარმოადგენს.

სასამართლო კონტროლის გამოყენების შესახებ მოტივირებულ გადაწყვეტილებას იღებს გამოძიების მოსამართლე (სსსკ 139-ე მუხლი).²⁵² ასეთი გადაწყვეტილების მიღების უფლებით სარგებლობს ასევე თავისუფლებებისა და პატიმრობის მოსამართლე, როდესაც იხილავს საკითხს პირის დაპატიმრების შესახებ. ამასთან, აუცილებელია ორი პირობის არსებობა: პირველი, ბრალდებულს სასჯელის სახით უნდა ემუქრობოდა თავისუფლების აღკვეთა, მეორე, ეს ღონისძიება შეიძლება გამოყენებული იყოს მხოლოდ გამოძიების ამოცანებისა და უსაფრთხოების უზრუნველყოფის მიზნით (მაგ. მტკიცებულებათა განადგურების საფრთხის, დანაშაულებრივი საქმიანობის გაგრძელების და ა.შ. თავიდან აცილება).

თავის მხრივ სასამართლო კონტროლი წარმოადგენს კომპლექსურ აღკვეთ ღონისძიებათა ერთობლიობას, რომელიც 16 სხვადასხვა ვარიანტს ითვალისწინებს (მაგ. გარკვეული ტერიტორიის დატოვების აკრძალვა, გამოძიების მოსამართლის მიერ მითითებული ადგილების მონახულების აკრძალვა, გარკვეული სახის საქმიანობის აკრძალვა, მკურნალობის კურსის გავლის ვალდებულება, გარკვეულ პირებთან კონტაქტისაგან თავის შეკავების ვალდებულება და აშ). თუმცა ისიც უნდა ითქვას, რომ

²⁵¹ Code de procédure pénale, 02/ 03/1958, Section 10 : Des nullités de l'information (Articles 170 à 174-1) https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000006071154/LEGISCTA000006167430/#LEGI SCTA000006167430 [10.12.2024]

²⁵² Code de procédure pénale, 02/ 03/1958, Sous-section 1 : Du contrôle judiciaire (Articles 138 à 142-4) https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000006071154/LEGISCTA000006182889/#LEGI SCTA000006182889 [10.12.2024]

როდესაც გამოძიების მოსამართლე მიიღებს გადაწყვეტილებას სასამართლო კონტროლის შესახებ, შეუძლია გამოიყენოს ერთდროულად რამდენიმე, შემდგომში კი ზოგი მათგანი შეიცვლება, გაუქმდება, ანუ დასაშვებია მათი ერთგვარი კორექცია.

როგორც ითქვა გირაოს ეძვნება ცალკე მუხლი (სსსკ 138-ე მუხლის მე-11 პუნქტი), რომელიც 1970 წლის 17 ივლისის კანონის მიღების შემდეგ მოქმედებს და შეიძლება ითქვას, რომ იშვიათად გამოიყენება. რაც შეეხება პატიმრობას, იგი გამოიყენება მხოლოდ დანაშაულთა და იმ გადაცდომათა საქმეებზე, რომლებისთვისაც სასჯელის სახით გათვალისწინებულია არანაკლებ 3 წლამდე ვადით თავისუფლების აღკვეთა, ხოლო თუ ქონებრივი ხასიათის გადაცდომაა – თავისუფლების აღკვეთა 5 წლის ვადით.²⁵³

დანაშაულთა საქმეებზე დროებით პატიმრობის ზღვრული ვადა 2 წელს შეადგენს, თუ მოსალოდნელი სასჯელი არ აღემატება 20 წლის ვადით თავისუფლების აღკვეთას, ხოლო თუ აღემატება-3 წელს. მოცემული ვადა მატულობს შესაბამისად, 3 და 4 წლამდე, თუ ქმედება ან ქმედების ეპიზოდი ჩადენილია საფრანგეთის ფარგლებს გარეთ. ამასთან, პატიმრობის ზღვრული ვადა ნებისმიერ შემთხვევაში, თუ ჩადენილია ტერორიზმი, ნარკოტიკებით ვაჭრობა და ა.შ, შეადგენს 4 წელს. გადაცდომათა საქმეებზე წინასწარი პატიმრობის ვადა კი არ შეიძლება აღემატებოდეს 4 თვეს.

განსახილველად მიცემულ პირს (ბრალდებულს) პატიმრობის შეფარდების გასაჩივრების უფლება აქვს სააპელაციო სასამართლოს საგამოძიებო კამერაში. პატიმრობის შესახებ გადაწყვეტილების აპელაციის წარდგენასთან ერთად განსახილველად მიცემულ პირს უფლება აქვს, შუამდგომლობით მიმართოს საგამოძიებო კამერის თავმჯდომარეს მისი პატიმრობიდან გათავისუფლების თაობაზე, რაც განხილული უნდა იქნეს არაუგვიანეს 3 დღე-ღამის განმავლობაში. ამასთანავე, განსახილველად წარდგენილ პირს უფლება აქვს, მოითხოვოს, რომ მისი საჩივარი განიხილონ კოლეგიალურად, ასეთი განხილვა კი ტარდება შუამდგომლობის წარდგენიდან არაუგვიანეს 5 დღე-ღამის განმავლობაში.

საფრანგეთის სისხლის სამართლის საპროცესო კანონმდებლობით საგამოძიებო ვადები არ არის შეზღუდული. შესაბამისად, გამოძიების მოსამართლეს უფლება აქვს, თავისი შეხედულებით განსაზღვროს ის მომენტი, როდესაც საჭიროა მისი დამთავრება.

²⁵³ Ibid

თუმცა, გამოძიების გაუმართლებელი გაჭიანურების აღსაკვეთად სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსს დაემატა 175.1-ე და 175.2-ე მუხლები, რომელთა თანახმადაც გადაცდომის საქმეზე გამოძიებისას ერთი წლის, ხოლო დანაშაულთა საქმეზე-18 თვის გასვლისას, განსახილველად მიცემულ პირს, ასისტირებულ მოწმეს და სამოქალაქო მოსარჩელეს უფლება აქვთ შუამდგომლობით მიმართონ გამოძიების მოსამართლეს გამოძიების დამთავრების თაობაზე. რაც ავალდებულებს მას გამოიტანოს მოტივირებული გადაწყვეტილება. თუ შუამდგომლობა უარყოფილია, მაშინ იგი შეიძლება განმეორებით გაეგზავნოს უკვე საგამოძიებო კამერის თავმჯდომარეს, რომელიც იღებს შესაბამის გადაწყვეტილებას.²⁵⁴

აღსანიშნავია, რომ მხარეთა შუამდგომლობის არსებობის მიუხედავად, გამოძიების დაწყებიდან ორი წლის გასვლის შემთხვევაში, გამოძიების მოსამართლე ვალდებულია, საკუთარი ინიციატივით გამოიტანოს მოტივირებული დადგენილება, სადაც უნდა მიუთითოს თუ რატომ არ მთავრდება საქმეზე წინასწარი გამოძიება და მოახდინოს მისი შემდგომი პერსპექტივის ანალიზი. ამის შემდეგ კი ანალოგიური დადგენილება უნდა გამოიტანოს ყოველ მომდევნო ექვს თვეში.

იმ შემთხვევაში თუ გამოძიების მოსამართლე, მიიჩნევს, რომ საქმეზე წინასწარი გამოძიება დამთავრდა, ამის შესახებ ინფორმაციას აწვდის მხარეებს წერილობით ან ზეპირი ფორმით. შეტყობინების მიღებიდან 20 დღის განმავლობაში დაზარალებული და განსახილველად მიცემული პირი (ბრალდებული) კი სარგებლობენ უფლებით შეიტანონ შუამდგომლობა დამატებითი საგამოძიებო მოქმედებათა ჩატარების თაობაზე ან დასვან საკითხი საგამოძიებო კამერის წინაშე საქმეში არსებული რომელიმე აქტის ბათილად ცნობის შესახებ.

ამ ვადის გასვლისა და დამატებითი პროცედურების დასრულების შემდეგ გამოძიების მოსამართლე შესაბამისი დადგენილებით საქმეს პროკურორს გადასცემს. პროკურორი გაეცნობა რა საქმეს თუ იგი სრულყოფილად არის გამოძიებული მიიღებს გადაწყვეტილებას საქმის სასამართლოში წარმართვის შესახებ, ან/და გააგზავნოს მოთხოვნა გამოძიების გაგრძელების, ან სისხლისსამართლებრივი დევნის შეწყვეტის თაობაზე.

ზემოთქმული ცხადყოფს, რომ საქმე ყველა შემთხვევაში უბრუნდება ისევ გამოძიების მოსამართლეს, რომელიც პროკურორის მოთხოვნიდან

²⁵⁴ Naviguer dans le sommaire du code, 02/ 03/1958, Sous-section 2: Du témoin assisté (Articles 113-1 à 113-8)

https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000006071154/LEGISCTA000006182888/#LEGI_SCTA000006182888 [10.12.2024]

გამომდინარე თავისი დადგენილებით იღებს გადაწყვეტილებას: 1) საქმის შეწყვეტის ან 2) საქმის სასამართლოში წარმართვის შესახებ. პირველ შემთხვევაში გადაწყვეტილება მიიღება, თუ ქმედება არც დანაშაულია, არც გადაცდომა, არც სამართალდარღვევა, ან/და თუ ქმედების ჩამდენი პირი დაუდგენელია ან არ არსებობს საკმარისი მტკიცებულებანი მისი განსახილველად მიცემისათვის (სსსკ პარაგრაფი 177-ე მუხლი).

საქმის სასამართლოში წარმართვისთვის საპროცესო კანონმდებლობა არ მოითხოვს ცალკე საბრალდებო აქტის შედგენას, რადგან ამისთვის საკმარისია გამოძიების მოსამართლის დადგენილება. ეს დადგენილება კი სსსკ 184-ე მუხლის თანახმად უნდა შეიცავდეს: ბრალდებულის სახელს, გვარს, დაბადების თარიღსა და ადგილს, ბრალდებულის საცხოვრებელ ადგილს და პროფესიას, ქმედების სისხლისსამართლებრივ კვალიფიკაციას და მიზეზებს, რომელთა გამოც გამოძიების მოსამართლე მივიდა დასკვნამდე, რომ არსებობს საკმარისი მტკიცებულებები პირის დამნაშავედ ცნობისათვის. ამასთან, არ არის სავალდებულო დადგენილებაში შესაბამისი მტკიცებულებების მოყვანა და პრაქტიკაში ამ სახით დადგენილების არსებობა არ განიხილება, როგორც კანონსაწინააღმდეგო. კანონის მოთხოვნაა, რომ მხარეებს ეცნობოთ გამოძიების მოსამართლის საბოლოო გადაწყვეტილება „უმოკლეს ვადაში“. ეს კი ხდება ან ზეპირად, ან/და დაზღვეული წერილის გაგზავნით (სსსკ 183-ე მუხლი).

მიუხედავად იმისა, რომ საფრანგეთის სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსი არ ითვალისწინებს მხარეებისათვის საქმის მასალების გაცნობის ინსტიტუტს, ეს არ წარმოადგენს ამ მიმართულებით მხარეთა უფლებების დარღვევის რაიმე საფუძველს, რადგან წინასწარი გამოძიების წარმოებისას მხარეებს ხელი მიუწვდებათ გაეცნონ საქმის მასალებს, მაგალითად, ბრალდებულის ან სამოქალაქო მოსარჩელის პირველი დაკითხვის შემდეგ, მათ ადვოკატებს უფლება აქვთ, მოითხოვონ მათთვის საქმის ნებისმიერი მასალის ასლის გადაღება.

ამასთან, ადვოკატს თუ სურს, რომ თავის კლიენტს გააცნოს საქმის მასალები, ვალდებულია წერილობით შეატყობინოს ამის შესახებ გამოძიების მოსამართლეს, რომელმაც 5 დღის განმავლობაში, თუ მიიჩნევს, რომ ასეთი გაცნობა არასასურველია, ან/და საშიშია, უნდა გამოიტანოს მოტივირებული დადგენილება, რომლითაც აუკრძალავს ადვოკატს მიღებული საქმის მასალების ასლების შინაარსის კლიენტისათვის შეტყობინებას. ეს დადგენილება კი ექვემდებარება გასაჩივრებას საგამოძიებო კამერის თავმჯდომარესთან. ხოლო საჩივრის

დაკმაყოფილების შემთხვევაში საქმის მასალების გაცნობის უფლება აქვს, როგორც ადვოკატს, ასე მის კლიენტს.

გერმანიის სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსი (მიღებულია 1877 წლის 1 თებერვალს და მოქმედებს 1987 წლის 7 აპრილის რედაქციით) არ ითვალისწინებს სისხლის სამართლის საქმის აღძვრის სტადიას, რადგან, პირველადი და გადაუდებელი საგამოძიებო მოქმედებების წარმოება უკვე ნიშნავს სისხლის სამართლის საქმეზე გამოძიების დაწყებას.

გამოძიების დაწყების საბაზი შეიძლება იყოს-პოლიციისა და პროკურატურის საკუთარი სამსახურებრივი მოსაზრება, კერძო პირების განცხადება (მათ შორის ანონიმურიც), პოლიციის შეტყობინება, სასამართლო ორგანოების, დაზარალებულთა საჩივარი კერძო ბრალდების საქმეებზე.

თუმცა, კანონის მოთხოვნაა ისიც, რომ საბაზთან ერთად აუცილებლად უნდა არსებობდეს დანაშაულის ჩადენის შესახებ (მარტივი) უბრალო ეჭვი მაინც, რაც გულისხმობს დასჯადი ქმედების ჩადენის მინიმალურ ალბათობას. შესაბამისად, უბრალო გონებრივი ვარაუდი პირის მიერ ჩადენილი ქმედების შესახებ არ წარმოადგენს გამოძიების დაწყების საფუძველს, თვით გამოძიება კი შეიძლება დაიწყოს როგორც ფაქტზე, ასევე კონკრეტული პირის (პირების) მიმართ.

გერმანიაში პროკურორი სარგებლობს ფართო უფლებამოსილებით, კერძოდ მას შეუძლია საჯარო ხელისუფლების ნებისმიერ ორგანოს მოსთხოვოს წარმოადგინონ სხვადასხვა ინფორმაცია, მასვე ენიჭება უფლება ჩაატაროს გამოძიება, როგორც დამოუკიდებლად, ასევე ხელისუფლების ორგანოებისა და პოლიციის მოხელეების დახმარებით. ამასთან, პროკურორის მოთხოვნის შესრულება სავალდებულოა შესაბამისი ორგანოებისათვის. პროკურორი უფლებამოსილია დაკითხოს ბრალდებული, მოწმეები, ექსპერტები. თავის მხრივ, მოწმეები და ექსპერტები ვალდებული არიან გამოძახებისთანავე გამოცხადდნენ და მისცენ ჩვენება. გადაუდებელი აუცილებლობის შემთხვევაში კი პროკურორს შეუძლია კანონით დადგენილი წესით განახორციელოს საპროცესო იძულების ღონისძიებები კერძოდ: ამოღება, ჩხრეკა, დაკავება, ბრალდებულის ძებნის შესახებ დადგენილების გამოტანა.

ამდენად, პროკურორი უფლებამოსილია სრული მოცულობით ჩაატაროს გამოძიება, მაგრამ მას ეს შეუძლია გააკეთოს მხოლოდ, მაშინ თუ ამის აუცილებლობა წარმოიშობა.

გერმანიის სისხლის სამართლის საპროცესო კანონმდებლობა სხვა საგამოძიებო მოქმედებებთან ერთად იცნობს ფართო ოპერატიულ-

სამძებრო ღონისძიებების განხორციელების შესაძლებლობას. ასე მაგალითად, ბრალდებულის სატელეფონო საუბრის ფარული მოსმენა გათვალისწინებულია სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის პარაგრაფი \$100ა-ით. აღნიშნული მოქმედების გამოყენება კი დაფუძნებულია დანაშაულის ჩადენის ეჭვის და მხოლოდ კანონში ჩამოთვლილ მძიმე კატეგორიის დანაშაულთა საქმეების არსებობაზე. რაც შეეხება სატელეფონო საუბრის ფარულ მოსმენას და ჩაწერას, შესაძლებელია მხოლოდ მოსამართლის აქტით, ხოლო გადაუდებელი აუცილებლობისას – პროკურორის მიერ, შემდგომი სასამართლო დადასტურებით. კერძოდ, სასამართლო გამოსცემს წერილობით ბრძანებას, რომელშიც მითითება პირი, რომლის მიმართაც გამოიყენება ეს ზომა, სახე, მოცულობა და ვადა, რაც სამ თვემდე განისაზღვრება. თუმცა, ეს ვადა შეიძლება არაერთხელ გაგრძელდეს.

მოსამართლის ბრძანება იგზავნება ფედერალური ფოსტის ორგანოებში, რომელმაც უნდა უზრუნველყოს მოსამართლისათვის, პროკურორის ან პროკურატურის დამხმარე პოლიციის მოხელეებისათვის საუბრების მოსმენა და ჩანაწერების გაცნობა. თუ სსსკ პარაგრაფი \$100ა-ით გათვალისწინებული საფუძველი აღარ არსებობს, მაშინ მოსმენა დაუყოვნებლივ უნდა შეწყდეს. ხმის ჩანაწერის ძირითადი შინაარსი კი უნდა აისახოს წერილობით დოკუმენტში ოქმის სახით, რომელიც საქმეს ერთვის. ამდენად, სატელეფონო მოსმენის შემსრულებლად გვევლინება კავშირგაბმულობის დაწესებულება და არა საგამომიებო ორგანო.

ორგანიზებული დანაშაულის გახსნისა და გამოძიების უკეთ წარმართვის მიზნით გერმანიის სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის პარაგრაფი \$100ა-ით გათვალისწინებულია პოლიციის ოფიციალური თანამშრომლის ჩანერგვა დანაშაულებრივ ორგანიზაციაში საიდუმლო აგენტის სახით. ეს წესი, კერძოდ გამოიყენება: ნარკოტიკული საშუალებებით არალეგალური ვაჭრობის, სახელმწიფო დანაშაულის და ბანდიტიზმის დანაშაულებებზე. გამოგონილი გვარებით ჩანერგილ საიდუმლო აგენტს შეუძლია მოინახულოს და დაათვალიეროს საცხოვრებელი და სხვა შენობები ფარულად. თუმცა, ასეთი საიდუმლო აგენტის გამოყენებისთვის აუცილებელია პროკურორის სანქცია. სასამართლო ორგანოების გადაწყვეტილებით, შეიძლება ჩატარდეს სხვა ოპერატიული ღონისძიებებიც, მაგალითად, ფოტოგრაფირება, პოლიციისათვის საინტერესო პირების პორტრეტის შექმნა, მოქალაქეთა ფარული მოსმენა და საუბრის ჩაწერა, ფარული ოპერატიულ-სამძებრო ღონისძიებებისათვის სპეციალური ტექნიკური საშუალებების გამოყენება (სსსკ პარაგრაფი \$100ა). ამასთან, ფარული თვალთვალი გამოიყენება

როგორც ბრალდებულის ისე მასთან დაკავშირებული პირების ავტომანქანებზეც (სსსკ პარაგრაფი §163ა). გერმანიაში ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი და განსაკუთრებული საგამოძიებო მოქმედებაა ბრალდებულის დაკითხვა. მისი განსაკუთრებულობა კი იმაში მდგომარეობს, რომ გფრ-ის სისხლის სამართლის საპროცესო კანონმდებლობის თანახმად, წინასწარი გამოძიების ეტაპზე პირს ბრალდება არ წარედგინება, რადგან იგი შეიძლება აღიძრას მხოლოდ გამოძიების დამთავრების შემდეგ. თვით ტერმინი „ბრალდებული-ც“ კი პირობითია, ვინაიდან არ განსაზღვრავს პირის საპროცესო მდგომარეობას. საქმე იმაშია, რომ თავისი პროცესუალური მდგომარეობით ბრალდებული წარმოადგენს ტიპიურ ექვმიტანილს და ამ სახით გამოდის საქმის მთელი განხილვის განმავლობაში.

ამდენად, სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის პარაგრაფი §163ა-ს თანახმად, ბრალდებული უნდა დაიკითხოს არა უგვიანეს საჯარო ბრალდების აღძვრის ან საქმის შეწყვეტამდე. სსსკ პარაგრაფი §136-ის დანაწესიდან გამომდინარე კი, პირველი დაკითხვის დასაწყისში ბრალდებულს უნდა განემარტოს: თუ რა სახის დანაშაულშია ის ექვმიტანილი; უფლება, რომ არ არის ვალდებული, მისცეს ჩვენება; ნებისმიერ დროს ჯერ კიდევ პირველ დაკითხვამდე იშუამდგომლოს დამცველის მიწვევაზე; თავის გამართლების მიზნით მოითხოვოს მისთვის სასარგებლო მტკიცებულებათა წარდგენა; გააპროტესტოს მის წინააღმდეგ არსებული ექვი. სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსი, კერძოდ მისი §136-ე პარაგრაფი იმპერატიულად მოითხოვს, რომ ბრალდებულის დაკითხვისას არ უნდა იქნეს გამოყენებული დაკითხვის აკრძალული მეთოდები, კერძოდ, ფიზიკური ზემოქმედება, ორგანიზმში სპეციალური პრეპარატის შეყვანა, ფსიქიკური (მოტყუება, ჰიპნოზი, დაპირება) ზეწოლა. მეტიც, გერმანიის სისხლის სამართლის საპროცესო კანონმდებლობა კრძალავს მოწმის დაკითხვისას გამოყენებული იქნეს სიცრუის დეტექტორი, რადგანაც გერმანიის უზენაესი სასამართლოს აზრით, ეს ნიშნავს დაუშვებელ შეჭრას ადამიანის პიროვნების ხელშეუხებელ სიღრმისეულ სფეროში.

ბრალდებული სისხლის სამართალწარმოების პროცესში აღჭურვილია დაცვის ფართო უფლებებით. თუმცა საპროცესო კანონმდებლობა ითვალისწინებს გარკვეულ არსებით შეზღუდვებსაც, ანდა გამორიცხავს მათი გამოყენების შესაძლებლობას, მაგალითად, დამცველს აქვს დაკავებულ ბრალდებულთან მიმოწერისა და მასთან შეხვედრის უფლება, მაგრამ ტერორისტული ორგანიზაციის საქმეებზე დამცველის მიმოწერა აუცილებელი წესით კონტროლდება შესაბამისი

მოსამართლეების მიერ, შეხვედრა კი შესაძლებელია მხოლოდ სპეციალურ საპრობილის დაწესებულებებში, რომელშიც მოწყობილია გამყოფი მინა, იმ მიზნით, რომ შეუძლებელი გახდეს წერილობითი მასალების ან საგნების გადაცემა (სსსკ პარაგრაფი §148 მე-2 ნაწილი).

იმ გარემოების გათვალისწინებით, რომ შესაძლებელია გარკვეული კანონსაწინააღმდეგო კონტაქტის დამყარება (მაგ. აკრძალული ნივთის გადაცემა) ნებისმიერი კატეგორიის საქმეებზე საპრობილში დამცველის მიერ თავისი დასაცავი პირების მონახულებისას შეიძლება დამცველის, როგორც ჩვეულებრივი მნახველის გაჩხრეკა ადმინისტრაციული წესით. ჩხრეკაზე უარის თქმის შემთხვევაში კი იგი არ იქნება დაშვებული თავის მარწმუნებელთან.

გერმანიის ფედერალური რესპუბლიკის სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსი იმ თავისებურებითაც გამოირჩევა, რომ დამცველს შეიძლება უარი ეთქვას საქმის მასალების გაცნობაზე, თუ პროკურორის აზრით, საქმის მასალების გაცნობა წარმოადგენს გამოძიებისათვის გარკვეულ საფრთხეს. პროკურორის მიერ მიღებული ასეთი გადაწყვეტილება კი გასაჩივრებას არ ექვემდებარება (სსსკ პარაგრაფი 147-ის მე-2 ნაწ.).²⁵⁵

მეტიც, დამცველს, როგორც წესი, მართალია უფლება აქვს დაესწროს (მონაწილეობა მიიღოს) გარკვეულ სასამართლო საგამოძიებო მოქმედებებში, მაგრამ ეს უფლება შეიძლება ჩამოერთვას და ეს დასაბუთდეს გამოძიების მიზნებისათვის საფრთხის შექმნით. მსგავს შემთხვევაში დამცველს არ ატყობინებენ საგამოძიებო მოქმედებათა ჩატარების დროსა და ადგილს (სსსკ პარაგრაფი 168, მე-5 ნაწ.). ანუ, ასეთ შემთხვევაში კანონში იმის დეკლარირება, რომ დამცველს შეუძლია დაესწროს საგამოძიებო მოქმედებათა ჩატარებას, მხოლოდ ფორმალურ ხასიათს ატარებს, რადგან მას ამ და სხვა უფლებების რეალიზაციის შესაძლებლობა არ გააჩნია.

კიდევ ერთი თავისებურება, რომლის შესახებაც აუცილებლად უნდა ითქვას ისაა, რომ გერმანიაში გამოძიება ტარდება ე.წ. „თავისუფალი მტკიცების ფორმით“. რაც იმას ნიშნავს, რომ წინასწარი გამოძიებისას დასაშვებია არასაპროცესო ხასიათის მოქმედებათა წარმოება. რა დროსაც მოწმეთა დაკითხვისას აუცილებელი ისეთი რეგულაციები, როგორიცაა: პროკურორის ვალდებულება გააფრთხილოს მოწმეთა გარკვეული კატეგორია, რომ აქვთ უფლება უარი თქვას ჩვენების მიცემაზე, არ უპასუხონ კითხვებს, რომლებიც ამხელენ თავად მოწმეს ან მის ახლო

²⁵⁵ German Code of Criminal Procedure (Strafprozeßordnung – StPO), 07/04/1987, Section 147 https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stpo/englisch_stpo.html [10.12.2024]

ნათესავებს რაიმე დანაშაულის ჩადენაში და ა.შ ან არ გამოიყენება ან/და გამოიყენება იმდენად, რამდენადაც ისინი `შესაბამებთან გამოძიების წარმოების თავისებურებებს.

გამოძიების ორგანიზაციის სპეციფიკა თავის მხრივ განაპირობებს ბრალდებულებისა და მოწმეების დაკითხვის ოქმებთან დაკავშირებით გარკვეულ თავისებურებებს, ასე მაგალითად გერმანიის სსსკპარაგრაფი 168-ი და 168ა-ი დანაწესიდან გამომდინარე, ოქმის შედგენა აუცილებელია გამოძიებისას, სასამართლოში დაკითხვის დროს თუმცა, სსსკ პარაგრაფი 168ბ-ის თანახმად, პროკურატურას უფლება აქვს, უარი თქვას ოქმის შედგენაზე თუ კანონის ამ მოთხოვნათა შესრულება არსებითად გააჭიანურებს საქმეზე გამოძიებას. გერმანიის კანონმდებლობიდან გამომდინარე, გამოძიება (რომელიც გაცილებით ახლოს დგას მოკვლევასთან) შეიძლება დასრულდეს ორი ფორმით: საჯარო ბრალდების აღძვრით ან საქმის შეწყვეტით.

გერმანიის საპროცესო კანონმდებლობის თანახმად, საჯარო ბრალდების აღძვრა მდგომარეობს მასში, რომ ამ ეტაპზე ბრალდების მხარეს არ ევალება ამტკიცოს ბრალდებულის მიერ დანაშაულის ჩადენა, არამედ საკმარისია ამ მიმართებით ეჭვების არსებობაზე მითითება.

თუმცა, გამოძიების შემდგომ ეტაპზე, ანუ საქმის სასამართლოში წარმართვის დროისათვის გერმანიის სსსკ-ს პარაგრაფი 170-ე პარაგრაფის პირველი ნაწილის თანახმად, აუცილებელია არსებობდეს საკმარისი ეჭვი იმის შესახებ, რომ ბრალდებულმა ჩაიდინა მასზე შერაცხული დანაშაული. შესაბამისად, კანონის ეს მოთხოვნა თუ არ იქნება დაცული პროკურატურა არ არის უფლებამოსილი საჯარო ბრალდების საქმე საბრალდებო აქტით წარმართოს სასამართლოში.²⁵⁶

ამდენად, საჯარო ბრალდების აღძვრა არ არის დაკავშირებული ბრალდების დამტკიცებასთან. რის გამოც განსხვავება „საკმარის ეჭვსა“ და „საჯარო ბრალდებას“ შორის არ არსებობს. შესაბამისად, პროკურორი, რომელიც აღძრავს საჯარო ბრალდებას, არ არის ვალდებული დარწმუნებული იყოს ბრალდებულის ბრალეულობაში, რადგან იგი მხოლოდ გამოთქვამს ვარაუდს, იმასთან დაკავშირებით, მოცემულ შემთხვევაში, თუ რამდენად რეალურია სასამართლოს მიერ ბრალდებულის მსჯავრდება.

საჯარო ბრალდების აღძვრის გადაწყვეტილების მიღების შემდგომ კი პროკურორი ადგენს საბრალდებო აქტს. იგი სსსკ პარაგრაფი 200-ის შესაბამისად უნდა შეიცავდეს მონაცემებს, თუ რა დანაშაულის ჩადენაში

²⁵⁶ German Code of Criminal Procedure (Strafprozeßordnung – StPO), 07/04/1987, Section 147 https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stpo/englisch_stpo.html [10.12.2024]

ედება ბრალი ბრალდებულს, როდის და სად მოხდა დანაშაული. მასში ასევე მითითებული უნდა იყოს სისხლისსამართლებრივად დასჯადი ქმედების სამართლებრივ ნიშნებზე, კანონზე, რომელიც გამოყენებული უნდა იქნეს, ბრალდების ფორმულირება, მტკიცებულებები და იმ სასამართლოზე მითითება, სადაც უნდა მოხდეს საქმის განხილვა, ასევე თუ ვინ იცავს ბრალდებულის ინტერესებს. შესაბამისად, საბრალდებო აქტში მოცემულია გამოძიების არსებითი შედეგები. თუმცა, მათ შესახებ მითითება არ არის საჭირო, როცა საჯარო ბრალდება აღიძვრება უზნის ერთპიროვნული მოსამართლის წინაშე. რაც შეეხება საბრალდებო აქტს, იგი საქმის მასალებთან ერთად პროკურორის მიერ იგზავნება შესაბამის სასამართლოში.

გერმანიის საპროცესო კანონმდებლობის თავისებურება ისიც არის, რომ საბრალდებო აქტით საქმის სასამართლოში წარმართვის შემთხვევაში, გამოძიების პროცესში შეკრებილი საქმის მასალების გაცნობის უფლებით სარგებლობს არა ბრალდებული არამედ მხოლოდ მისი დამცველი. კერძოდ, სსსკ პარაგრაფი 169a-ის შესაბამისად, დამთავრებული გამოძიების მასალებმა პროკურორს უნდა შეუქმნას აზრი საჯარო ბრალდების აღძვრის მიზანშეწონილობასთან დაკავშირებით, ხოლო თუ იგი დარწმუნდება ამის (ანუ საჯარო ბრალდების აღძვრის) აუცილებლობაში საქმის მასალებში აკეთებს აღნიშვნას გამოძიების დამთავრების შესახებ. რის შემდეგაც საქმის მასალების გაცნობის უფლება აქვს მხოლოდ დამცველს.²⁵⁷ საქმის დამთავრების სხვა ფორმას სისხლის სამართლის საქმის შეწყვეტა. ამასთან, გფრ-ს სისხლის სამართლის პროცესში უმეტეს შემთხვევაში გამოძიება მთავრდება არა საჯარო ბრალდების სისხლის სამართლის საქმის აღძვრით, არამედ საქმის შეწყვეტით, ხოლო წყდება აღძრულ საქმეთა დაახლოებით 60%-ი.

სისხლის სამართლის საქმის შეწყვეტის საფუძვლები ჰგავს ქართული სისხლის სამართლის პროცესით გათვალისწინებულ საქმეთა შეწყვეტის ისეთ საფუძვლებს, როგორიცაა-პროცესუალური ასპექტები (მაგ. ხანდაზმულობის ვადის გასვლა), მატერიალური საფუძვლები (ქმედება არ არის სისხლისსამართლებრივად დასჯადი, ქმედება არ არის მართლსაწინააღმდეგო ან ბრალეული და ა.შ.).

სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის პარაგრაფი 170-ე პარაგრაფის მე-2 ნაწილის თანხმად, გადაწყვეტილება საქმის შეწყვეტის შესახებ შეტყობინების გზით ეგზავნება ბრალდებულს, მაგრამ მხოლოდ იმ შემთხვევაში: თუ ის დაკითხული იყო მოცემულ საქმეზე, ანდა მის

²⁵⁷ German Code of Criminal Procedure (Strafprozeßordnung – StPO), 07/04/1987, Section 169a https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stpo/englisch_stpo.html [10.12.2024]

მიმართ გაცემული იყო სასამართლოს ბრძანება დაპატიმრების შესახებ, ან თვითონ ბრალდებული ითხოვს საქმის მასალებთან გაცნობას და მათთან გასაცნობად არსებობს განსაკუთრებული ინტერესი.

აღსანიშნავია, რომ შეტყობინებაში სავალდებულო არ არის, რომ მითითებული იყოს საქმის შეწყვეტის საფუძვლებზე. პროკურორის მიერ მიღებული გადაწყვეტილება კი ორი კვირის განმავლობაში ექვემდებარება გასაჩივრებას იმ პირის მიერ, რომლის შეტყობინებითაც ჩატარდა გამოძიება, თუ იგი დაზარალებულად არის ცნობილი.

უნდა ითქვას ისიც, რომ გერმანიის სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსში არსებული ზემოთ ჩამოთვლილი და სხვა თავისებურებები არაერთგვაროვნად ფასდება თვით გერმანიაში, რის გამოც თეორეტიკოსებსა და პრაქტიკოს მუშაკთა შორის დღემდე მიმდინარეობს მსჯელობა საპროცესო კოდექსის შემდგომი სრულყოფის აუცილებლობაზე. განსაკუთრებით კი, ეს ეხება ბრალდებულის უფლებამოსილების ფარგლებთან დაკავშირებულ რეგულაციებს, მეტიც, არსებობდა ის შეხედულებაც, რომ გერმანიის სისხლის საპროცესო კანონმდებლობას უარი ეთქვა ტრადიციულ კანონმდებლობაზე და გადასულიყო ანგლოსაქსურ ე.წ. „შეჯიბრებითობით“ მოდელზე, მაგრამ ეს შეხედულება კანონმდებელმა უარყო, იმ მოტივით, რომ ანგლოსაქსურ მოდელის წინასასამართლო სტადიაზე გამორიცხული იყო შეჯიბრებითობის პრინციპის რეალიზაცია.

დასკვნა

დასკვნის სახით უნდა ითქვას რომ საფრანგეთისა და გერმანიის საპროცესო კანონმდებლობა შედარებით სტაბილურია და რაც მნიშვნელოვანია ერთმანეთისაგანაა გამიჯნული სისხლის სამართლებრივი დევნა და გამოძიება. მაგალითად საფრანგეთში სისხლის სამართლებრივ დევნას ახორციელებს რესპუბლიკის პროკურორი, ხოლო გამოძიებას უმეტეს შემთხვევებში მოსამართლე - გამომძიებელი, რომელსაც არ აქვს უფლება განახორციელოს სისხლის სამართლებრივი დევნა და მის უფლებამოსილებაში შედის მხოლოდ და მხოლოდ გამოძიება. უნდა შევნიშნოთ ისიც, რომ საგამომძიებო ვადები არ არის ფორმალიზირებული და მოსამართლეს შეუძლია განსაზღვროს საგამომძიებო ვადა. გერმანიის საპროცესო კანონმდებლობის ერთ-ერთი დამახასიათებელი ნიშან-თვისება ისაა, რომ პროკურორი ახორციელებს რა გამოძიებას არ არის ის ბრალდების მხარე და მის უშუალო ფუნქციებში შედის საქმის ყოველმხრივი სრული და ობიექტური გამოძიება.

სახელმწიფოთა საფრანგეთისა და გერმანიის საპროცესო კანონმდებლობით საკმაოდ ფართოდ არის წარმოდგენილი დაზარალებულის სტატუსი სისხლის სამართალწარმოების პროცესში, ამის მკაფიო გამოხატულებაა ის, რომ გერმანიის სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსს დათმობილი აქვს მე-5 წიგნი და ის სარგებლობს „კერძო ბრალმდებლისა“ თანაბრალმდებლის სტატუსით, რაც სავსებით შეესაბამება გაეროს მიერ 1985 წლის 29 დეკემბერს მიღებულ დეკლარაციას „ხელისუფლების დანაშაულებათა და ბოროტად გამოყენების მსხვერპლთათვის მართლმსაჯულების ძირითად პრინციპებს“, რომელშიც ჩამოყალიბებულია მსხვერპლთა მოპყრობის საერთაშორისო სტანდარტები. მეტიც, გერმანიაში ფარული საგამომიებო მოქმედებების განხორციელება დავალებული აქვს არა სამართალდამცავ ორგანოს არამედ ფოსტას. ამდენად, როგორც დავინახეთ, ორივე ქვეყნის საპროცესო კანონმდებლობა თავისებურებებით გამოირჩევა და კარგი იქნება თუკი საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კანონმდებლობა ზოგიერთ პროცესუალური ხასიათის რეგულაციებს გაითვალისწინებს.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. German Code of Criminal Procedure (Strafprozeßordnung – StPO), 07/04/1987, Section 244 https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stpo/englisch_stpo.html [10.12.2024]
2. “Code de procédure pénale” 02/ 03/1958, <https://www.legifrance.gouv.fr/codes/id/LEGITEXT000006071154/> [10.12.2024]
3. Vervaele John A. E., "Mesures de procédure spéciales et respect des droits de l'Homme Rapport général", Dans Revue internationale de droit pénal 2009/1-2 (Vol. 80), <https://www.cairn.info/revue-internationale-de-droit-penal-2009-1-page-19.htm#pa7> [10.12.2024]
4. Bonnieu Michel, "The presumption of innocence and the cour d'assises : is France ready for adversarial procedure ?" Dans Revue internationale de droit pénal 2001/1-2 (Vol. 72), <https://www.cairn.info/revue-internationale-de-droit-penal-2001-1-page-559.htm> [10.12.2024]
5. Naviguer dans le sommaire du code, 02/ 03/1958, Sous-section 2: Du témoin assisté (Articles 113-1 à 113-8)
6. https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000006071154/LEGISCTA000006182888/#LEGISCTA000006182888 [10.12.2024]
7. Code de procédure pénale (dans sa teneur modifiée)
8. https://www.ilo.org/dyn/natlex/natlex4.detail?p_lang=fr&p_isn=66352 [10.12.2024]

**პატიმრობის ალტერნატიული აღკვეთის ღონისძიებების გამოყენების
მნიშვნელობა სისხლის სამართლის პროცესში**

იოსებ ხუციშვილი *

რეზიუმე

პატიმრობის ალტერნატიული ღონისძიებების გამოყენება სისხლის სამართლის პროცესში მნიშვნელოვან როლს ასრულებს ადამიანის უფლებების დაცვის, ბრალდებულის რესოციალიზაციის, სახელმწიფოს რესურსების რაციონალურად გამოყენების, სისხლის სამართლის პროცესის ეფექტურობის, სასამართლოს სანდოობისა და საზოგადოებრივი უსაფრთხოების თვალსაზრისით. საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსი (შემდგომში: სსსკ) აღიარებს „უდანაშაულობისა და თავისუფლების პრეზუმფციის“²⁵⁹ პრინციპს. ამ პრინციპის შესაბამისად, პირი უდანაშაულოდ ითვლება, ვიდრე მისი დამნაშავეობა არ დამტკიცდება სასამართლოს კანონიერ ძალაში შესული გამამტყუნებელი განაჩენით და პირი უნდა იყოს თავისუფალი, გარდა იმ შემთხვევისა, თუ დადასტურდა მისი დაპატიმრების აუცილებლობა. აქედან გამომდინარე, საზოგადოების უსაფრთხოებისა და კეთილდღეობის დაცვისა და მართლმსაჯულების მიზნების უზრუნველყოფის დაბალანსებისათვის აუცილებელია სსსკ უზრუნველყოფდეს პატიმრობის ალტერნატიულ სათანადო ღონისძიებებს.²⁶⁰ ასევე, ამ ღონისძიებების სწორად გამოყენების საკანონმდებლო რეგულაციებს. დღეს მოქმედი სსსკ ადგენს პატიმრობის ალტერნატიულ ძირითად და დამატებით ღონისძიებებს. აღნიშნული შესაბამისობაშია საერთაშორისო სტანდარტებთან. მათ შორის გაეროს²⁶¹, ევროპის საბჭოს რეკომენდაციები²⁶², ადამიანის უფლებათა ევროპულ კონვენციასა (შემდგომში: ევროპული კონვენცია) და ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს პრაქტიკასთან (ევროპული სასამართლოს პრაქტიკა). თუმცა, მხოლოდ საკანონმდებლო რეგულაციის არსებობა არ არის საკმარისი იმისათვის, რომ სასამართლო პრაქტიკა სწორი მიმართულებით განვითარდეს. ამის თქმის საშუალებას ის სტატისტიკური მონაცემები იძლევა, რომლებიც სასამართლოების²⁶³, პროკურატურისა²⁶⁴ და სხვა სამთავრობო თუ არასამთავრობო ორგანიზაციების ოფიციალურ ვებ გვერდებზეა განთავსებული. საქართველოს სასამართლოები პატიმრობის ალტერნატივად ფაქტობრივად მხოლოდ გირაოს იყენებენ.

²⁵⁸ საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის სამართლისა და საერთაშორისო ურთიერთობების ფაკულტეტის პროფესორი.

²⁵⁹ სსსკ-ის მეხუთე მუხლი

²⁶⁰ სსსკ-ის 199-ე მუხლი

²⁶¹ გაეროს სახელმძღვანელო პრინციპები პატიმრობის ალტერნატივებზე (United Nations Standard Minimum Rules for Non-custodial Measures, ასევე ცნობილი როგორც Tokyo Rules), 1990

²⁶² ევროპის საბჭოს მინისტრთა კომიტეტის რეკომენდაცია (Rec (2006) 13)

²⁶³ <https://www.supremecourt.ge/ka/statistics> (გადამოწმების თარიღი: 1 დეკემბერი)

²⁶⁴ <http://pc.gov.ge/block/index/470> (გადამოწმების თარიღი: 1 დეკემბერი)

The Importance of Using Alternative Measures to Detention in Criminal Proceedings

Ioseb Khutsishvili *

Resume

The use of alternative measures to imprisonment in criminal proceedings plays an important role in terms of protecting human rights, resocializing the accused, rational use of state resources, enhancing the efficiency of the criminal process, ensuring the credibility of the judiciary, and maintaining public safety. The Criminal Code of Georgia (hereinafter: CCG) recognizes the principle of "presumption of innocence and freedom." According to this principle, a person is considered innocent until proven guilty by a court's final conviction, and a person should remain free unless the necessity of their detention is established. Therefore, to balance the protection of public safety and welfare with the objectives of justice, the CCG must provide adequate alternatives to imprisonment and appropriate legislative regulation for the correct use of these measures.

The current CCG establishes primary and supplementary alternative measures to imprisonment, which are consistent with international standards, including the recommendations of the United Nations, the Council of Europe, the European Convention on Human Rights (hereinafter: European Convention), and the case law of the European Court of Human Rights (European Court practice). However, merely having legislative regulations in place is not sufficient to ensure that judicial practice develops in the right direction. This conclusion is supported by statistical data published on the official websites of courts, the Prosecutor's Office, and other governmental and non-governmental organizations. In practice, Georgian courts use bail as virtually the only alternative to imprisonment.

შესავალი

პატიმრობის ალტერნატიული ღონისძიებების საკითხი აქტუალურია მრავალ ქვეყანაში, სადაც განიხილავენ, თუ როგორ შეიძლება საუკეთესო ბალანსი შეიქმნას ადამიანის უფლებების დაცვასა და საზოგადოებისა და მართლმსაჯულების ინტერესების დაცვას შორის. საქართველოში ეს საკითხი აქტუალურია, იმდენად, რამდენადაც სისხლის სამართლის ყველა საქმეზე ტარდება ბრალდებულის სასამართლოში პირველი წარდგენისა და აღკვეთის ღონისძიების შეფარდების სხდომა. შესაძლოა საქმე ისე დასრულდეს, რომ არ ჩატარდეს წინასასამართლო სხდომა, არსებითი განხილვის არცერთი სხდომა, არ იქნეს გამოყენებული ისეთი ინსტიტუტები, როგორებიცაა: განრიდება, საპროცესო შეთანხმება, ნაფიც მსაჯულთა სასამართლო და სხვ. თუმცა, აღკვეთის ღონისძიების შეფარდების საკითხები

²⁶⁵ Professor at the Faculty of Law and International Relations of the Georgian Technical University.

სისხლის სამართლის პროცესის განუყოფელი ნაწილია. საკითხი აქტუალურია სტატისტიკის თვალსაზრისითაც, რადგან პატიმრობის გამოყენება ხდება საკმაოდ მაღალი პროცენტულობით, რაც უკვე დიდი ხანია ბევრი პრაქტიკოსი თუ თეორიტიკოსი იურისტისა და საზოგადოების განსჯის საგანია.

სსსკ აღკვეთის ღონისძიების სახედ ითვალისწინებს პირად თავდებობას.²⁶⁶ პირადი თავდები შეიძლება იყოს ნებისმიერი პირი, ბრალდებულის მეგობარი, ოჯახის წევრი, ნათესავი, კოლეგა, ასევე, საყოველთაოდ ცნობილი ადამიანი, საზოგადოებრივი მოღვაწე, საზოგადოებაში ავტორიტეტის მქონე პირი და სხვა.²⁶⁷ პროკურორები მიიჩნევენ, რომ პირადი თავდებობის გამოყენების დაბალ მაჩვენებელს განაპირობებს ის გარემოება, რომ იგი ნაკლებეფექტური ღონისძიებაა. ამასთან, დაცვის მხარე იშვიათად შუამდგომლობს პირადი თავდებობის თაობაზე, ან, თუ შუამდგომლობს – არაორგანიზებულად. ასევე, პრობლემას წარმოადგენს სანდოობის ფაქტორი იმასთან დაკავშირებით, თუ რამდენად რეალურად უზრუნველყოფს თავდები პირი ბრალდებულის სათანადო ქცევას.²⁶⁸

პირადი თავდებობის, როგორც პატიმრობის ალტერნატიული ღონისძიების პრაქტიკაში იშვიათად გამოყენებას განაპირობებს ის ფაქტი, რომ არც პროკურორი, არც სასამართლო და არც თავად ადვოკატი ამ სახის აღკვეთის ღონისძიებას არ განიხილავს რეალურ ალტერნატივად. ადვოკატების აზრით პირად თავდებობას მაინც არ გამოიყენებს სასამართლო და ამ საკითხზე შუამდგომლობას აზრი არ აქვს. სასამართლოები კი პირად თავდებობას არ მიიჩნევენ პატიმრობის რეალურ ალტერნატივად, რადგან ფიქრობენ, რომ ადამიანები ვერ შეძლებენ ბრალდებულის სათანადო ქცევის გაკონტროლებას და აღკვეთის ღონისძიების მიზნები ვერ მიიღწევა.²⁶⁹ ამ საკითხს ჭირდება დახვეწა და ახლებურად გააზრება. აუცილებელია, რომ სამივე მიმართულებით მოხდეს მუშაობა: მოსამართლეებს, პროკურორებს და ადვოკატებს ჩაუტარდეთ ტრენინგები, სადაც ისინი მიიღებენ შესაბამის ცოდნას იმის თაობაზე თუ: 1. რატომ შეძლებს პირადი თავდებობა პირის სათანადო ქცევას - როგორი ადამიანის არჩევა და შეთავაზება უნდა მოხდეს დაცვის მხარის მიერ პირადი თავდების როლში (მაგ.: თავდებობის კანდიდატის სოციალური როლი, მისი ასაკი, გამოცდილება, სისხლისსამართლებრივად სუფთა წარსული და სხვა გარემოებები); 2. როგორ შეძლებს ეს ღონისძიება ეფექტურად მუშაობას - ვთქვათ დამატებითი აღკვეთის ღონისძიებების სახეებთან ერთობლიობაში (მაგ.: გარკვეულ ადგილას მისვლის აკრძალვა); 3. სხვა ქვეყნების საუკეთესო პრაქტიკის გაცნობა და გაზიარება.

²⁶⁶ სსკ-ის 203-ე მუხლი

²⁶⁷ საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის კომენტარი, ავტორთა კოლექტივი, რედ: გიორგი გიორგაძე, თბილისი, 2015. გვ. 585.

²⁶⁸ აღკვეთის ღონისძიების გამოყენების სტანდარტები, საქართველოს ახალგაზრდა იურისტთა ასოციაცია, თბილისი, 2020. გვ. 42

²⁶⁹ აღკვეთის ღონისძიების გამოყენების სტანდარტები, საქართველოს ახალგაზრდა იურისტთა ასოციაცია, თბილისი, 2020. გვ. 44

სსსკ პატიმრობის ალტერნატიულ ძირითადი ღონისძიების სახედ ითვალისწინებს ასევე გაუსვლელობისა და სათანადო ქცევის შესახებ შეთანხმებას.²⁷⁰ ამ ღონისძიების გამოყენებას კანონმდებელი მხოლოდ იმ დანაშაულის საქმეებზე უშვებს, რომელიც სასჯელის სახით არ ითვალისწინებს თავისუფლების აღკვეთას 1 წელზე მეტი ვადით. შესაბამისად, პატიმრობის ალტერნატიულ ღონისძიებად მას ვერც განვიხილავთ, რადგან საფრთხის ხარისხი ამ ღონისძიების ვარიანტად განხილვისას ძალიან დაბალი უნდა იყოს.

საქართველოს უზენაესი სასამართლოს მიერ გამოქვეყნებულ ბოლო სამი წლის სტატისტიკურ მონაცემებში²⁷¹ ვკითხულობთ, რომ პირველი ინსტანციის სასამართლოების მიერ 2023 წელს სულ განხილულ იქნა 20 123 აღკვეთის ღონისძიების შეფარდების საკითხი. აქედან პირადი თავდებობა გამოყენებული იქნა მხოლოდ 3 შემთხვევაში, შეთანხმება გაუსვლელობისა და სათანადო ქცევის შესახებ 7 შემთხვევაში, გირაო კი - 3864 შემთხვევაში, სამხედრო მოსამსახურის ქცევისადმი სარდლობის მეთვალყურეობა კი არცერთ შემთხვევაში არ გამოყენებულა. 2022 წელს 21 030 შუამდგომლობიდან პირადი თავდებობა სასამართლომ გამოიყენა 1 შემთხვევაში, შეთანხმება გაუსვლელობისა და სათანადო ქცევის შესახებ 5 შემთხვევაში, გირაო - 3898 შემთხვევაში, სამხედრო მოსამსახურის ქცევისადმი სარდლობის მეთვალყურეობა კი არცერთ შემთხვევაში არ გამოყენებულა. 2021 წელს 18 428 შუამდგომლობიდან გირაო გამოიყენა 3222 საქმეზე, პირადი თავდებობა 13, სათანადო ქცევის შესახებ - 5 შემთხვევაში, სამხედრო მოსამსახურის ქცევისადმი სარდლობის მეთვალყურეობა კი არცერთ შემთხვევაში არ გამოყენებულა.

ზემოაღნიშნული სტატისტიკური მონაცემები მიუთითებს, რომ პატიმრობის ალტერნატიული ღონისძიებებიდან საქართველოს სასამართლოების მიერ აქტიურად გამოიყენება მხოლოდ გირაო. აქვე აღსანიშნავია, რომ სსსკ ითვალისწინებს გირაოს გამოყენებას პატიმრობის უზრუნველყოფით, რაც გულისხმობს, რომ მოსამართლეს შეუძლია ბრალდებულის მიმართ გამოიყენოს გირაო და დატოვოს ის პატიმრობაში, სანამ ბრალდებული არ გადაიხდის გირაოს თანხას. შესაბამისად, გირაო ამ შემთხვევაში ასე თუ ისე დაკავშირებულია პატიმრობასთან. მიგვაჩნია, რომ სასამართლოს პატიმრობისა და გირაოს გარდა სხვა აღკვეთის ღონისძიება არ ესახება ბრალდებულის ქცევისა და პროცესის მიზნების მიღწევისათვის სათანადოდ შემზღუდველ ღონისძიებად და ამიტომ ცდილობს მაქსიმალურად დაიცვას საზოგადოებისა და მათლმსაჯულების ინტერესები მხოლოდ ორი ყველაზე მკაცრი აღკვეთის ღონისძიების სახის გამოყენებით.

შესაძლოა ამის მიზეზი იყოს აღკვეთის ღონისძიების ძირითადი სახეების მცირე ჩამონათვალი და დამატებითი სახეების გამოყენების მწირი სასამართლო პრაქტიკა, რომელიც სასამართლოს დაანახებდა ამ ღონისძიებების გამოყენების შედეგებს. ე. ი იმის გათვალისწინებით, რომ სასამართლომ არ იცის აღკვეთის ღონისძიების დარღვევის რა სტატისტიკური მდგომარეობა იქნება, თუ გამოიყენებს

²⁷⁰ სსსკ-ის 202-ე მუხლი

²⁷¹ უზენაესი სასამართლოს ოფიციალური საიტი

<https://www.supremecourt.ge/uploads/files/1/statistics/sixxli2023.pdf>

ალტერნატიულ ღონისძიებებს, თავის დაზღვევის მიზნით, არც იყენებს მათ. თუმცა, აღნიშნული ეწინააღმდეგება საერთაშორისო სტანდარტებს და მოთხოვნებს ბრალდებულის თავისუფლების უფლების ნაწილში. ასევე, ეწინააღმდეგება საქართველოს საპროცესო კანონმდებლობის მოთხოვნებსაც. სსსკ-ში კანონმდებელი არაერთ მუხლში მიუთითებს, რომ პატიმრობა გამოყენებული უნდა იყოს, როგორც უკიდურესი ღონისძიება.²⁷²

აღკვეთის ღონისძიებების ძირითად სახეებში ცვლილების განხორციელებამ შესაძლოა გავლენა მოახდინოს მოსამართლეების საქმიანობაზე და ხელი შეუწყოს მათ მიერ ამ ღონისძიებების უფრო ხშირ და ეფექტურ გამოყენებას. დღეს მოქმედი სსსკ ელექტრონულ მონიტორინგს ითვალისწინებს, როგორც დამატებით აღკვეთის ღონისძიებას. როდესაც სასამართლოს სურს, რომ ბრალდებული დარჩეს თავისუფლებაში, მაგრამ იყოს ზედამხედველობის ქვეშ, მის მდებარეობაზე ელექტრონულად თვალყურის დევნება საუკეთესო გადაწყვეტილებაა. კანონმდებელი თუ აღნიშნულ ღონისძიებას ძირითადი აღკვეთის ღონისძიების სახედ მიუთითებს სსსკ-ში, სასამართლო პრაქტიკაში აღნიშნულ ღონისძიებას ეფექტურად განხორციელებს პატიმრობის ალტერნატიულ აღკვეთის ღონისძიების სახედ და რეალურად ნაწილობრივ ჩაანაცვლებს გირაოსაც, ვიანიდან მის გამოყენებას სახელმწიფო მიიჩნევს უსაფრთხოდ და საჭიროდ. ევროპის არაერთ ქვეყანაში²⁷³ ელექტრონული მონიტორინგი გამოიყენება ძალიან ხშირად და საკმაოდ ეფექტურად. სხვა ქვეყნების გამოცდილების გაზიარება ასევე სასარგებლო იქნება ქართველი მოსამართლეებისათვის. ამისათვის კი მათთვის სწორი ინფორმაციის მიწოდება იქნება საჭირო სავალდებულო ტრენინგებისა და სასწავლო კურსების სახით.

ამ ღონისძიების გამოყენებით იზღუდება და კონტროლდება ბრალდებულის გადაადგილება. მასთან ერთად სასამართლოს შეუძლია გამოიყენოს დღეს სსსკ-ში არსებული რომელიმე დამატებითი ღონისძიებაც. მათ შორის: ვალდებულება გარკვეულ ადგილას ყოფნისა გარკვეულ საათებში ან უამისოდ და გარკვეული ადგილის დაუტოვებლობის ან მასში შეღწევის აკრძალვა.²⁷⁴ თუ ბრალდებული, რომელზეც ხორციელდება ელექტრონული მონიტორინგი დაარღვევს შეზღუდვებს, რომლებიც დაწესებული იქნება სასამართლოს მიერ, სისტემა დაუყოვნებლივ

²⁷² სსსკ-ის მუხლი 5, მე-4 ნაწილი: „პირი უნდა იყოს თავისუფალი, გარდა იმ შემთხვევისა, თუ დადასტურდა მისი დაპატიმრების აუცილებლობა“; მუხლი 198. 1-ლი ნაწილი: „ბრალდებულს პატიმრობა ან სხვა აღკვეთის ღონისძიება არ შეიძლება შეეფარდოს, თუ ამ ნაწილით გათვალისწინებული მიზნების მიღწევა შესაძლებელია სხვა, ნაკლებად მკაცრი აღკვეთის ღონისძიების გამოყენებით“. მუხლი 198, მე-4 ნაწილი: „სასამართლო უფლებამოსილია ბრალდებულს აღკვეთის ღონისძიების სახით პატიმრობა შეუფარდოს მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როდესაც ამ მუხლის პირველი ნაწილით გათვალისწინებული მიზნების მიღწევა შეუძლებელია სხვა, ნაკლებად მკაცრი აღკვეთის ღონისძიების გამოყენებით“. მუხლი 205, ნაწილი 1: პატიმრობა, როგორც აღკვეთის ღონისძიება, გამოიყენება მხოლოდ მაშინ, თუ ეს ერთადერთი საშუალებაა, რათა მიღწეულ იქნას პროცესის მიზნები.

²⁷³ ინგლისის საპროცესო კანონმდებლობა და სასამართლო პრაქტიკა ელექტრონული მონიტორინგს, როგორც აღკვეთის ღონისძიების ძირითად სახეს აქტიურად და ეფექტურად იყენებს.

²⁷⁴ სსსკ-ის მუხლი 199, მეორე ნაწილი

აცნობებს სამართალდამცავ ორგანოებს აღნიშნულის შესახებ. სსსკ ითვალისწინებს შერჩეული აღკვეთის ღონისძიების შეცვლის შესაძლებლობას და თუ დარღვევა მოხდება, სასამართლო შეძლებს ელექტრონული მონიტორინგის უფრო მკაცრი აღკვეთის ღონისძიების სახით შეცვლას. თუმცა, ამ შემთხვევაში ჩვენ ორი დიდი მიზნის მიღწევას შევძლებთ: ვნახავთ როგორი იქნება ამ ალტერნატიული ღონისძიების ეფექტური მოქმედების და დარღვევის სტატისტიკა, ამავე დროს სასიკეთო ცვლილებას განვახორციელებთ საერთაშორისო სტანდარტებთან მიახლოებისა და ევროპული სასამართლოს მოთხოვნების დაცვის კუთხით. ასევე, გავაუმჯობესებთ სტატისტიკურ მონაცემებს, რომელიც თავისუფლების უფლების დაცვის ჭრილში და საერთაშორისო შეფასებებით, საქართველოში დღეისათვის სახარბიელო ნამდვილად არ არის.²⁷⁵

ელექტრონულ მონიტორინგთან ერთად, გარდა ზემოაღნიშნული დამატებითი ღონისძიებებისა, შესაძლოა გამოყენებული იქნეს შინაპატიმრობაც, რომელიც დამატებით და უფრო მეტად უზრუნველყოფს ბრალდებულის სათანადო ქცევას და საპროცესო მიზნების ეფექტურ შესრულებას. ამ დროს პიროვნებამ უნდა ატაროს სპეციალური ელექტრონული მოწყობილობა, რომელიც უკეთია ფეხზე ან მაჯაზე. ეს მოწყობილობა დაკავშირებულია მონიტორინგის სისტემასთან, რომელიც საშუალებას აძლევს სამართალდამცავ ორგანოს, რომ გააკონტროლოს პირის ადგილმდებარეობა რეალურ დროში. ამ ღონისძიებით ბრალდებულს ეკისრება საკუთარ სახლში ყოფნის ვალდებულება. ასევე შესაძლოა სახლში ყოფნის ვალდებულება დაეკისროს დღის და ღამის გარკვეულ საათებში, ვთქვათ ღამის 10 საათიდან დილის 8 საათამდე და ა.შ სასამართლოს გადაწყვეტილების შესაბამისად. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ საერთაშორისო სტანდარტის მიხედვით, არასაპატიმრო აღკვეთის ღონისძიება გამოყენებული იყოს „მინიმალური ჩარევის პრინციპის“ შესაბამისად.²⁷⁶

ბრალდებულის მიმართ ელექტრონული მონიტორინგის აღკვეთის ღონისძიების სახედ გამოყენების დროს, მაქსიმალურად ხდება ბრალდებულის პირადი გარემოებების გათვალისწინება, რაც ადამიანის უფლებათა დაცვის სფეროში დადებითი კუთხით უნდა განვიხილოთ. მაგალითად, არ ხდება ბრალდებულის მოწყვეტა სწავლისგან, ოჯახისგან, საზოგადოებისგან. ბრალდებულს ექნება საკუთარი დაცვის უფლების ეფექტურად განხორციელების შესაძლებლობა და ამავდროულად თავიდან იქნება აცილებული თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებაში არსებული სტრესის დამღევისა და შემდგომში ბრალდებულის რესოციალიზაციის საჭიროება.

ელექტრონული მონიტორინგის გამოყენებით უზრუნველყოფილი იქნება საზოგადოებრივი უსაფრთხოება და თავიდან იქნება აცილებული ბრალდებულის

²⁷⁵ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სტატისტიკის გათვალისწინებით საქმეთა დიდ ნაწილზე პირველივე აღკვეთის ღონისძიებად გამოყენებულია პატიმრობა ან გირაო პატიმრობის უზრუნველყოფით. იხ.

<https://www.supremecourt.ge/uploads/files/1/statistics/sisxli2023.pdf>

²⁷⁶ გაეროს სახელმძღვანელო პრინციპები პატიმრობის ალტერნატივებზე (United Nations Standard Minimum Rules for Non-custodial Measures, ასევე ცნობილი როგორც Tokyo Rules), 1990, მუხლი 2.6.

მიმალვის ან ახალი დანაშაულის ჩადენის რისკები. ამ ღონისძიების გამოყენება მნიშვნელოვნად შეამცირებს სახელმწიფოს მხრიდან გაწეულ ფინანსურ დანახარჯს, რაც თითოეული პატიმრობაში მყოფი ბრალდებულის სახელმწიფოს ხარჯზე რჩენის საკითხს ეხება. რა თქმა უნდა ელექტრონული მონიტორინგი ას პროცენტიან გარანტიას ვერ მისცემს სასამართლოს, რომ საფრთხეები თავიდან იქნება არიდებული, თუმცა საპატიმრო აღკვეთის ღონისძიებაც ვერ იძლევა ამ გარანტიას, რადგან ბრალდებულს დანაშაულის ჩადენა პატიმრობაში ყოფნის დროსაც შეუძლია სხვა პატიმრებისა და თავისუფლების შეზღუდვის დაწესებულების თანამშრომელთა მიმართ.

ეს ინსტრუმენტი სასამართლოს მისცემს მეტი მოქნილობის საშუალებას აღკვეთის ღონისძიების სახის შერჩევის პროცესში. მისი დახმარებით და პრაქტიკაში გამოყენებით სისხლის სამართლის პროცესი გახდება უფრო ჰუმანური, საერთაშორისო სტანდარტებთან შესაფერისი, სადაც პატიმრობა გამოიყენება მხოლოდ უკიდურესი საჭიროების დროს.

აღკვეთის ღონისძიებებად პატიმრობის ალტერნატიული სახეების ძირითადი მნიშვნელობა და დატვირთვა შეგვიძლია რამდენიმე მნიშვნელოვან საკითხთან დაკავშირებით მიმოვიხილოთ. პირველი და ყველაზე მნიშვნელოვანია ადამიანის უფლებებისა და უდანაშაულობის პრეზუმფციის დაცვა: საქართველოში უდანაშაულობის პრეზუმფციას ამკვიდრებს როგორც საერთაშორისო, ისე ეროვნული სამართალი. სამართალწარმოების მონაწილე ყველა ბრალდებული მიიჩნევა უდანაშაულოდ მანამ, სანამ არ დამტკიცდება მათი ბრალეულობა გონივრულ ეჭვს მიღმა სტანდარტით, მიუკერძოებელი და დამოუკიდებელი სასამართლოს მიერ, სამართლიან სასამართლო პროცესზე.²⁷⁷ პატიმრობის ალტერნატიული ღონისძიებები მნიშვნელოვან როლს ასრულებს სახელმწიფოს მიერ ადამიანის უფლებების დაცვის უზრუნველყოფაში. პატიმრობა შეიძლება იყოს რეპრესიული და ადამიანის თავისუფლების არსებით შეზღუდვას გულისხმობდეს. ალტერნატიული ღონისძიებები საშუალებას აძლევს ბრალდებულებს შეინარჩუნონ თავისუფლება. ამავე დროს, უნდა აღინიშნოს, რომ საქართველოში პრობლემურია სტიგმა პატიმრობაშეფარდებულ ბრალდებულებთან დაკავშირებით. საზოგადოების უდიდესი ნაწილისთვის პატიმრობის შეფარდება გაიგივებულია თავისუფლების აღკვეთასთან. იურიდიული განათლების არ მქონე პირები ხშირად ერთმანეთისგან ვერ არჩევენ აღკვეთის ღონისძიებისა და სასჯელის ფორმებსა და სახეებს. საზოგადოების უდიდესი ნაწილისთვის ცხრა თვის მანძილზე პირის პენიტენციურ დაწესებულებაში მოთავსება უკვე ნიშნავს სასჯელს და მიუხედავად იმისა ის გამართლდება, თუ არა ხდება ბრალდებულის სტიგმატიზაცია, როგორც დამნაშავის. გამონათქვამი „კვამლი უცეცხლოდ არ ჩნდება“ ხშირად უფრო მნიშვნელოვანია საზოგადოებისთვის, ვიდრე ის საკანონმდებლო ჩანაწერები და რეგულაციები, რომლებითაც სისხლის სამართლის პროცესში იურისტები მოქმედებენ. პატიმრობის

²⁷⁷ სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების საერთაშორისო პაქტი (ICCPR), მუხლი 14 (2); ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენცია (ECHR), მუხლი 6 (2).

ალტერნატიული ღონისძიებები აზღვევს ამ რისკს და პროცესს უფრო ჰუმანურს ხდის.

მეორე ეს არის, საერთაშორისო სტანდარტებთან დაახლოება: გაეროს "ტოკიოს წესები"²⁷⁸ და ევროპის საბჭოს წესები²⁷⁹ ხაზს უსვამენ, რომ პატიმრობა უნდა იყოს გამოყენებული მხოლოდ უკიდურეს შემთხვევაში, ხოლო ალტერნატიული ღონისძიებები, როგორიცაა გირაო, პირადი თავდებობა და ელექტრონული მონიტორინგი, პრიორიტეტული უნდა იყოს. გაეროს სახელმძღვანელო პრინციპები პატიმრობის ალტერნატივებზე²⁸⁰ ადგენს, რომ პატიმრობა უნდა იყოს უკიდურესი ზომა, ხოლო ალტერნატიული ღონისძიებები უნდა იყოს პროცესის ძირითადი ნაწილი.

ევროპულმა სასამართლომ თავის არაერთ გადაწყვეტილებაში მიუთითა, რომ მოსამართლეები ხშირად არ განიხილავენ პატიმრობის ალტერნატიულ ღონისძიებებს კანონმდებლობით განსაზღვრული წესით და სათანადო გულისხმიერებით. ხშირად ასეთი ღონისძიებების მოქმედებას ხელს უშლის სოციალური და ეკონომიკური ფაქტორები, როგორიცაა დაბალი ცნობიერება ალტერნატიული ღონისძიებების შესახებ და ელექტრონული მონიტორინგის ინფრასტრუქტურის შეზღუდულობა.

საქმეში „მამადოვი აზერბაიჯანის წინააღმდეგ“²⁸¹ ევროპულმა სასამართლომ დაადგინა, რომ აზერბაიჯანის სასამართლოებმა არ განიხილეს ალტერნატიული ღონისძიებები სათანადო სიფრთხილით, რამაც დაარღვია ადამიანის უფლებათა კონვენციის მე-5 მუხლი (თავისუფლებისა და უსაფრთხოების უფლება). ასევე, საქმეში „დოროშევიჩი პოლონეთის წინააღმდეგ“²⁸² ევროპულმა სასამართლომ აღნიშნა სასამართლოების მიერ პატიმრობის ალტერნატიული ღონისძიებების პრიორიტეტულად განხილვის ვალდებულების შესახებ.

საქმეში „მიჩალაკი სლოვაკეთის წინააღმდეგ“²⁸³ სასამართლომ მიუთითა, რომ სამართალდამცავმა ორგანოებმა უნდა განიხილონ პატიმრობის ალტერნატიული ზომები, რომლებიც შეიძლება უზრუნველყონ ბრალდებულის გამოცხადება სასამართლოში.

მნიშვნელოვანია ბრალდებულის რესოციალიზაცია: პატიმრობა ხშირად ქმნის ისეთ ბარიერებს, რომლებიც გავლენას ახდენენ პირის შემდგომ სოციალურ და ეკონომიკურ რეაბილიტაციაზე. პირი, რომელიც თავისუფლების აღკვეთის გარეშე აგრძელებს ცხოვრებას, ინარჩუნებს კავშირს ოჯახთან და საზოგადოებასთან. ასევე, ბრალდებულს აქვს შესაძლებლობა განაგრძოს საგანმანათლებლო ანდა

²⁷⁸ გაეროს სახელმძღვანელო პრინციპები პატიმრობის ალტერნატივებზე (United Nations Standard Minimum Rules for Non-custodial Measures, ასევე ცნობილი როგორც Tokyo Rules), 1990

²⁷⁹ ევროპის საბჭოს მინისტრთა კომიტეტის რეკომენდაცია (Rec (2006) 13)

²⁸⁰ გაეროს სახელმძღვანელო პრინციპები პატიმრობის ალტერნატივებზე (United Nations Standard Minimum Rules for Non-custodial Measures, ასევე ცნობილი როგორც Tokyo Rules), 1990

²⁸¹ Ilgar Mammadov v. Azerbaijan, 15172/13, 2014

²⁸² Doroshkevich v. Poland" 71205/11, 2020

²⁸³ ECtHR, Michalák v. Slovakia, გადაწყვეტილება, პარ. 145. სახელისუფლებო ორგანოები ვალდებული არიან, პირის გათავისუფლების ან დაკავების შესახებ გადაწყვეტილების მიღებისას ასევე განიხილონ ის ალტერნატიული აღკვეთის ზომები, რომლებიც უზრუნველყოფს პირის გამოცხადებას სასამართლო პროცესზე.

სამსახურებრივი საქმიანობის შესრულება. ეს ძალიან მნიშვნელოვანია პიროვნების რესოციალიზაციის პროცესისათვის.

მხედველობაშია მისაღები სახელმწიფო რესურსების ეკონომია: პატიმრობასთან დაკავშირებულ ხარჯებს სახელმწიფო იხდის. ეს არც ისე ცოტა რესურსია, მითუმეტეს ისეთი პატარა ქვეყნისთვის, როგორც საქართველოა. პატიმრების შენახვის ხარჯები მაღალია, რაც სახელმწიფოს ბიუჯეტზე მნიშვნელოვნად აისახება. თითოეული თავისუფლებაშეზღუდული ბრალდებულის კვების, სამედიცინო და სხვა ხარჯებს სწორედ სახელმწიფო უზრუნველყოფს. ალტერნატიული ღონისძიებების პრაქტიკაში დანერგვა ამ ხარჯების შემცირებას უწყობს ხელს, რაც უფრო ეფექტურია ეკონომიკური თვალსაზრისით.

ალტერნატიული ღონისძიებები გააუმჯობესებს ბრალდებულის უფლებრივ მდგომარეობას: პატიმრობის ალტერნატიული ღონისძიებები უკეთეს პირობებს სთავაზობს ბრალდებულს, რადგან არსებობს ხანგრძლივი იზოლაციის, ბრალდებულის ჯანმრთელობის მდგომარეობის გაუარესების და სხვა რისკები. ალტერნატიული ღონისძიებები საშუალებას აძლევს ბრალდებულს, გააგრძელოს ცხოვრება მაქსიმალურად ნაკლები თავისუფლების შეზღუდვით. იმ შემთხვევაში, თუ ბრალდებულის ჯანმრთელობის მდგომარეობა რთული ან მძიმეა, ან თუ პირი ქრონიკული დაავადების მატარებელია, რომელიც განსაკუთრებულ პირობებს საჭიროებს, განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ბრალდებულის მიმართ პატიმრობის ალტერნატიული ღონისძიებების გამოყენების შესაძლებლობის განხილვა.

მნიშვნელოვანია საზოგადოებრივი უსაფრთხოება და კონტროლი: მიუხედავად იმისა, რომ პატიმრობის ალტერნატივები ბრალდებულის სრულ ფიზიკურ იზოლაციას არ ითვალისწინებენ, მათ შეიძლება ჰქონდეს მკაცრი კონტროლის მექანიზმები. აღნიშნული მექანიზმები კი მიმართულია საზოგადოებრივი უსაფრთხოების უზრუნველყოფისა და ბრალდებულის სათანადო ქცევისკენ. მაგალითად შინაპატიმრობა ანდა ელექტრონული მონიტორინგი, რაც კონტროლის მექანიზმს ქმნის, მაგრამ ბრალდებულს მაინც ტოვებს თავისუფლებაში.

ასევე, საინტერესოა სისხლის სამართლის პროცესის შეჯიბრებითობის პრინციპის მიმართება პატიმრობის ალტერნატიული ღონისძიებების გამოყენების ხელშეწყობასთან: შეჯიბრებითი პროცესის პრინციპის ძირითადი აზრი იმაში დევს, რომ მხარეები საკუთარი პოზიციის წარმოდგენაში ერთმანეთს ეჯიბრებიან სასამართლო პროცესზე, თუმცა გამოძიების დროსაც შეჯიბრებითი პრინციპის წესებით მოქმედებენ. ესე იგი ორივე მხარეს შეუძლია მტკიცებულებების მოპოვება და სასამართლოში წარდგენა. თავისუფლება აღკვეთილი ბრალდებულის მიერ შეჯიბრებით პროცესში უფლებების რეალიზაცია რა თქმა უნდა ნაკლებად შესაძლებელია. პატიმრობის ალტერნატიული ღონისძიებები ასევე ხელს უწყობს სისხლის სამართლის პროცესში შეჯიბრებითობის პრინციპის ეფექტურობას.

დასკვნა

იმისათვის, რომ პატიმრობის ალტერნატიული აღკვეთის ღონისძიებების გამოყენება უფრო ხშირად და ეფექტურად მოხდეს სასამართლოების მიერ საჭიროა ცნობიერების ამაღლება. აუცილებელია ტრენინგების ჩატარება მოსამართლეების, პროკურორების, ადვოკატებისა და საზოგადოების სხვადასხვა ჯგუფებისთვის, პატიმრობის ალტერნატიული ღონისძიებების გამოყენების მნიშვნელობაზე და შესაძლებლობების გაზრდაზე (როგორ უნდა დააყენოს მხარემ შუამდგომლობა, რა საკითხებზე გაამახვილოს ყურადღება, როგორ გამოიყენოს საერთაშორისო პრაქტიკა და სხვ.). ბრალდებულების, მათი ადვოკატებისა და ზოგჯერ თავად მოსამართლეების მხრიდან დაბალი ცნობიერება და ინფორმირებულობა პატიმრობის ალტერნატიული ღონისძიებების შესახებ წარმოადგენს მნიშვნელოვან დაბრკოლებას მათი გამოყენებისთვის. ინფორმაცია არ არის საკმარისად ხელმისაწვდომი, რაც ამცირებს მათი გამოყენების სიხშირეს და ეფექტურობას. შესაბამისად, უნდა შეიქმნას სპეციალური ლიტერატურა და ჩატარდეს სავალდებულო ტრენინგები, რაც გაზრდის ალტერნატიულ ღონისძიებებთან დაკავშირებით სისხლის სამართლის პროცესის მონაწილეთა ცოდნას.

გარდა ზემოაღნიშნულისა, ასევე საჭირო და მნიშვნელოვანია ინფრასტრუქტურის გაუმჯობესება. უნდა მოხდეს ელექტრონული მონიტორინგის ტექნოლოგიის დაფინანსება, რათა მოსამართლეებს ჰქონდეთ თავისუფლება ბრალდებულების მიმართ შეუზღუდავად შეძლონ ელექტრონული მონიტორინგის გამოყენება. მიუხედავად იმისა, რომ ელექტრონული მონიტორინგი წარმოადგენს პატიმრობის მნიშვნელოვან ალტერნატიულ ღონისძიებას, მისი წარმატებით გამოყენება მოითხოვს თანამედროვე და საიმედო ტექნოლოგიებს, რომლებიც საქართველოში შეზღუდულად არის ხელმისაწვდომი. ელექტრონული მონიტორინგის სისტემების გამართულად მუშაობის უზრუნველყოფა ხელს შეუწყობს ამ ღონისძიების ფართოდ და ეფექტურად გამოყენებას.

პატიმრობის ალტერნატიული ღონისძიებების გამოყენება სისხლის სამართლის პროცესში ადამიანის უფლებების დაცვის, რესოციალიზაციის ხელშეწყობის, ეკონომიკური რესურსების ოპტიმალური გამოყენებისა და საზოგადოებრივი უსაფრთხოების დაცვის ეფექტურ საშუალებას წარმოადგენს. ამ მიდგომის გამოყენება დემოკრატიული და სამართლიანი სასამართლო სისტემის მნიშვნელოვანი ნაწილია, რომელიც პატივს სცემს ადამიანის ღირსებასა და პირად თავისუფლებას. აღკვეთის ღონისძიების გამოყენებისას პროპორციულობის პრინციპის დაცვა რთული და მეტად საპასუხისმგებლო ამოცანაა, თუმცა აუცილებელია დემოკრატიული და სამართლიანი სახელმწიფოს შენარჩუნებისათვის.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. გაეროს სახელმძღვანელო პრინციპები პატიმრობის ალტერნატივებზე (United Nations Standard Minimum Rules for Non-custodial Measures, ასევე ცნობილი როგორც Tokyo Rules), 1990
2. ევროპის საბჭოს მინისტრთა კომიტეტის რეკომენდაცია (Rec (2006) 13)
3. <https://www.supremecourt.ge/ka/statistics> (გადამოწმების თარიღი: 1 დეკემბერი)
4. <http://pc.gov.ge/block/index/470> (გადამოწმების თარიღი: 1 დეკემბერი)
5. საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის კომენტარი, ავტორთა კოლექტივი, რედ: გიორგი გიორგაძე, თბილისი, 2015.
6. აღკვეთის ღონისძიებების გამოყენების სტანდარტები, საქართველოს ახალგაზრდა იურისტთა ასოციაცია, თბილისი, 2020.
7. გაეროს სახელმძღვანელო პრინციპები პატიმრობის ალტერნატივებზე (United Nations Standard Minimum Rules for Non-custodial Measures, ასევე ცნობილი როგორც Tokyo Rules), 1990.
8. სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების საერთაშორისო პაქტი (ICCPR), მუხლი 14 (2); ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენცია (ECHR).
9. Ilgar Mammadov v. Azerbaijan, 15172/13, 2014
10. Doroshkevich v. Poland" 71205/11, 2020
11. ECtHR, Michalák v. Slovakia, გადაწყვეტილება, პარ. 145.
12. უზენაესი სასამართლოს ოფიციალური საიტი
<https://www.supremecourt.ge/uploads/files/1/statistics/sisxli2023.pdf>

სისხლის სამართლის პროცესის მონაწილეთა დაცვის მექანიზმები:

საერთაშორისო სტანდარტები და ქართული გამოცდილება

კობა ჩიხლაძე *

რეზიუმე

ნაშრომში განხილულია სისხლის სამართლის პროცესის მონაწილეთა დაცვის სპეციალური ღონისძიებათა გამოყენების პროცესუალური რეგულაცია. დეტალურადაა განმარტებული, თუ რომელი სუბიექტების მიმართ შეიძლება აღნიშნული ღონისძიებები იყოს გამოყენებული და გაანალიზებულია კონცეპტუალური და პრაქტიკული საკითხები, რომლებიც ხსენებულ ინსტიტუტს უკავშირდება. მიუხედავად არსებული რეგულაციის დადებითი მნიშვნელობისა, ნაშრომში აღინიშნება, რომ დაცვის სპეციალური ღონისძიებების ინსტიტუტის ცალკე კანონად წარმოჩენა მნიშვნელოვნად გააუმჯობესებდა რეგულირების ხარისხს. ცალკე სამართლებრივი აქტის შემუშავება ხელს შეუწყობდა: პროცესუალური ნორმების დაზუსტებასა და სრულყოფას; დაცვის ღონისძიებათა ეფექტიანობის ამაღლებას; სისტემის საერთაშორისო სტანდარტებთან გათანაბრებას. შედეგად, ნაშრომში გამოკვეთილია დაცვის სპეციალური ღონისძიებების პრაქტიკული დანერგვის სირთულეები და გამოწვევები, აგრეთვე დასაბუთებულია მათი სრულყოფის აუცილებლობა, რაც პროცესის მონაწილეთა უსაფრთხოების დაცვის უფრო მაღალ ხარისხს უზრუნველყოფს და ნდობას გაამყარებს ქვეყნის მართლმსაჯულების სისტემის მიმართ.

Mechanisms for the Protection of Participants in Criminal Proceedings: International Standards and Georgian Experience

Koba Chikhladze *

Resume

The paper examines the procedural regulation governing the application of special protective measures for participants in criminal proceedings. It provides a comprehensive analysis of the subjects eligible for such measures and explores the conceptual and practical issues surrounding this legal institution. While acknowledging the positive significance of the existing regulatory framework, the paper argues that codifying the institution of special protective measures as a standalone legal act would significantly enhance the quality and effectiveness of the regulation. The development of an independent legal instrument would facilitate the clarification and refinement of procedural norms, improve the efficiency of protective measures, and ensure alignment with international standards. Furthermore, the study underscores the practical challenges and implementation difficulties associated with special protective measures, emphasizing the need for their further development and

*საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის სამართლისა და საერთაშორისო ურთიერთობების ფაკულტეტის ასოცირებული პროფესორი.

*Associate Professor at the Faculty of Law and International Relations of the Georgian Technical University.

refinement. Such advancements would not only provide a higher level of security for participants in criminal proceedings but also reinforce public trust in the justice system.

შესავალი

სისხლის სამართლის პროცესის მონაწილეთა დაცვის სპეციალური ღონისძიებები შემოღებულ იქნა წინა საპროცესო კოდექსის მოქმედების დროს, 2005 წლის 16 დეკემბრის კანონით, სისხლის სამართლის პროცესში მონაწილეთა დაცვის უზრუნველყოფა უმნიშვნელოვანეს სამართლებრივ პრინციპს წარმოადგენს, რაც სახელმწიფოს ვალდებულებასთან ერთად, მართლმსაჯულების ეფექტურად განხორციელებასაც ემსახურება. მოწმეების, დაზარალებულებისა და სხვა პროცესის მონაწილეთა უსაფრთხოების გარანტიის გარეშე შეუძლებელია სამართლიანი სასამართლო პროცესის ჩატარება, განსაკუთრებით მძიმე, ორგანიზებულ და ტრანსნაციონალურ დანაშაულთან ბრძოლაში. საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსი ითვალისწინებს პროცესის მონაწილის დაცვის სპეციალური ღონისძიებებს, რომელთა მიზანია პროცესის მონაწილის სიცოცხლის, ჯანმრთელობისა და ქონების დაცვა. მიუხედავად მოქმედ კანონმდებლობაში არსებული სამართლებრივი რეგულაციებისა და არსებული პრაქტიკისა, აღნიშნული სისტემის პრაქტიკული გამოყენება ხშირად პრობლემდება და იკვეთება ხარვეზები. სტატიაში შევეცდები განვიხილო პროცესის მონაწილის დაცვის სპეციალური ღონისძიებების სამართლებრივი საფუძვლები, საერთაშორისო გამოცდილება და ის გამოწვევები, რომლებიც ამ მიმართულებით დგას დღევანდელ საქართველოში.

უახლოესი წარსულის საგამოძიებო-სასამართლო პრაქტიკიდან, შეიძლება მოვიყვანოთ მრავალი მაგალითი, როდესაც მოწმემ თუ დაზარალებულმა მათ მიერ ადრე მოცემული ჩვენებები უარყვეს მხოლოდ იმიტომ, რომ საქმის მსვლელობით დაინტერესებული პირებისაგან განიცდიდნენ სიცოცხლის მოსპობის ან ჯანმრთელობის დაზიანების, ანდა ოჯახის განადგურების მუქარას და არცთუ იშვიათ შემთხვევაში შანტაჟსაც კი. საკითხის გადაწყვეტას ართულებდა ის გარემოება, რომ ადრე მოქმედი საპროცესო კანონმდებლობით პროცესის მონაწილეთა დაცვის სპეციალური ღონისძიებები გათვალისწინებული არ იყო და ასეთ დროს საქმის მწარმოებელი ორგანოები იძულებული იყვნენ დაკმაყოფილებულიყვნენ მხოლოდ შსს-ს ორგანოებში ინფორმაციის მიწოდებით, თავის მხრივ, შსს-ს ორგანოების მუშაკები საკანონმდებლო ბაზის არარსებობის გამო მოწმესა თუ დაზარალებულზე მუქარას, ან მათზე დანაშაულებრივი ხელყოფისაგან რეალურ დაცვას ვერ ახორციელებდნენ²⁸⁶

საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის IX თავი ეთმობა სისხლის სამართლის პროცესის მონაწილის დაცვის სპეციალური ღონისძიებების გამოყენების წესს. დაცვის სპეციალური ღონისძიებები გამოიყენება მაშინ, როდესაც არსებობს რეალური ან შესაძლო საფრთხე პროცესის მონაწილის მიმართ. ეს

²⁸⁶ სისხლის საპროცესო სამართლის მონაწილეთა დაცვის სპეციალური პროცესუალური გარანტიები - ჯემალ გახოკიძე; მიხეილ მამნიშვილი; გვ 189, ბიზნეს-ინჟინერინგი #3-4, 2022 წელი

შეიძლება იყოს ფიზიკური ანგარიშსწორების მუქარა, იძულება ან შანტაჟიც კი. სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 67-ე მუხლი, რომელიც ეხება პროცესის მონაწილის დაცვის სპეციალური ღონისძიების გამოყენების საფუძვლებს ვკითხულობთ: პროცესის მონაწილის დაცვის სპეციალური ღონისძიება შეიძლება გამოყენებულ იქნეს, თუ:

ა) განიხილება საქმე ისეთი ქმედების ჩადენის ფაქტზე, რომლის საჯარო განხილვაც თავისი ბუნებით არსებით ზიანს მიაყენებს პროცესის მონაწილის პირად ცხოვრებას;

ბ) პროცესის მონაწილის ვინაობისა და საქმეში მონაწილეობის გასაჯაროებით მნიშვნელოვანი საფრთხე დაემუქრება მის ან მისი ახლო ნათესავის სიცოცხლეს, ჯანმრთელობას ან ქონებას;

გ) პროცესის მონაწილე დამოკიდებულია ბრალდებულზე;²⁸⁷

2015 წელს ერთ-ერთი საქმის გამოძიებისას რომელიც ეხებოდა საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის 144 მუხლით გათვალისწინებულ დანაშაულს მძევლად ხელში ჩაგდება²⁸⁸ დამამძიმებელ გარემოებებში - სიცოცხლისათვის ან ჯანმრთელობისათვის საშიში ძალადობით ანდა ასეთი ძალადობის გამოყენების მუქარით გამოძიების მიმდინარეობის პროცესში აუცილებელი გახდა მოწმის მიმართ გამოყენებული ყოფილიყო დაცვის სპეციალური ღონისძიება. სისხლის სამართლის პროცესში მოწმის პირადი მონაცემების გასაიდუმლოებისა და მიკვლევის საწინააღმდეგო ღონისძიებების გატარების მიუხედავად, მოწმეზე ზეწოლა კვლავ ხორციელდებოდა, საბოლოოდ, შინაგან საქმეთა სამინისტრომ უზრუნველყო მოწმის საცხოვრებელი ადგილის შეცვლა და გადაიყვანა სხვა რეგიონში. თუმცა უნდა აღინიშნოს, რომ მასთან ფსიქოლოგიური მუშაობისა და დაცვის დამატებითი ზომების გამოყენება და გაძლიერება აუცილებელი აღმოჩნდა. სამწუხაროდ, პრაქტიკაში ხშირია მსგავსი შემთხვევები. შესაბამისად დაზუსტებით შეგვიძლია ვთქვათ, რომ დაცვა მხოლოდ ფორმალური მექანიზმებით ხშირად არასაკმარისია, განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც საქმე ორგანიზებულ დანაშაულთან გვაქვს. როგორც მოგეხსენებათ, ეს უკანასკნელი, კრიმინალური საქმიანობის ერთ-ერთი ყველაზე რთული და საშიში ფორმაა.

სისხლის სამართლის პროცესის მონაწილეთა დაცვის სპეციალური ღონისძიებებზე საუბრისას, აუცილებლად უნდა გადავხედოთ საერთაშორისო პრაქტიკას. სად, რომელ, ქვეყანაში მოქმედებს მსგავსი საკანონმდებლო ჩანაწერი. უნდა აღინიშნოს რომ არსებობს ავსტრალიის კანონი „მოწმეთა დაცვის შესახებ“ (1994 წლის 13 ოქტომბერი), გერმანიის კანონი „მოწმეთა დაცვის შესახებ, რომლებსაც საფრთხე ემუქრებათ“ (2011 წლის 11 დეკემბერი), იტალიის კანონი „მოწმეთა და იმ პირთა დაცვის შესახებ, რომლებიც ეხმარებიან მართლმსაჯულებას“ (1991 წლის 15 მარტი), კანადის კანონი და პროგრამა მოწმეთა დასაცავად (1996 წელი), აშშ-ს კანონმდებლობა მოწმეთა დაცვის შესახებ, ლატვიის კანონი „განსაკუთრებული დაცვის შესახებ“ (2005 წლის 19 მარტი), რუსეთის ფედერაციის ფედერალური კანონი

²⁸⁷ საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 67-ე მუხლი. [12.12.2024]
<https://matsne.gov.ge/document/view/90034?publication=164#!>

²⁸⁸ საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსი 144-ე მუხლი [02.12.2024]
<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/16426?publication=264#!>

„დაზარალებულების, მოწმეების და პროცესის სხვა მონაწილეთა სახელმწიფო დაცვის შესახებ“ (2004 წლის 31 ივნისი) და ა.შ.²⁸⁹.

როდესაც ვსაუბრობთ ორგანიზებულ დანაშაულზე, აღსანიშნავია იტალიური მაფია და იტალიის, როგორც სახელმწიფოს გამოცდილება ორგანიზებულ დანაშაულთან ბრძოლაში. მაფიის წინააღმდეგ მოქმედი მოწმეებისა და ინფორმატორების დაცვისთვის სახელმწიფომ შეიმუშავა მოწმეების დაცვის სპეციალური პროგრამა, რომელიც თავის თავში მოიცავდა:

- ✓ ახალი იდენტობის მინიჭებას;
- ✓ საცხოვრებელი ადგილის შეცვლას სხვა ქალაქში ან სახელმწიფოში;
- ✓ ხანგრძლივ ფინანსურ მხარდაჭერას.

იტალიაში ეს სისტემა განსაკუთრებით ცნობილი გახდა ჯოვანი ფალკონესა და პაოლო ბორსელინოს მიერ მაფიის წინააღმდეგ წარმოებული ბრძოლით, სადაც მოწმეების დაცვა პირდაპირ იყო დაკავშირებული სახელმწიფოს მიერ დანაშაულის წინააღმდეგ ეფექტური მოქმედებების წარმატებასთან. ჯოვანე ფალკონეს სიტყვებია „სიცილიაში მაფია ურტყამს სახელმწიფოს მოსამსახურეებს, რომლის დაცვაც სახელმწიფომ ვერ შეძლო; უნდა გავაცნობიეროთ, რომ მაფია სერიოზული ფენომენია და მას უნდა ვებრძოლოთ არა დაუცველი მოქალაქეების გმირობის გამოცხადებით, არამედ ბრძოლაში ინსტიტუტების საუკეთესო ძალების ჩართვით.“ სასტიკად უსწორდებოდა იტალიური მაფია მათ წინააღმდეგ გამოყვანილ მოწმეებსა და მათ ოჯახებს, ხოლო სახელმწიფო ვერ ახდენდა ეფექტურათ მოწმეების მიმართ დაცვის სპეციალური პროგრამის გამოყენებას.²⁹⁰

ხაზგასასმელია ისიც, რომ სპეციალური ღონისძიება, როგორიცაა საცხოვრებელი ადგილის შეცვლა ან ვინაობის შეცვლა, ხშირად იწვევს პირის ფსიქოლოგიურ ტრავმას. მოწმე ან დაზარალებული აღმოჩნდება იზოლაციისა და არასტაბილური გარემოს პირობებში. ესეთ დროს მნიშვნელოვანია, სახელმწიფომ აქტიურად აწარმოოს ფსიქოლოგიურ მხარდაჭერა და შეიმუშაოს ეფექტური რეაბილიტაციის პროგრამები, რომლებშიც ჩაერთვებიან ზემოხსენებული პირები. აუცილებელია ინსტიტუტის შესახებ ცნობიერების ამაღლება და მაქსიმალურად საზოგადოების ინფორმირება. ხშირად, პროცესის მონაწილეები არ ფლობენ ინფორმაციას იმაზე, თუ როგორ შეიძლება მიიღონ სამართლებრივი და ფიზიკური დაცვა საფრთხის არსებობის შემთხვევაში. შესაბამისად მოქალაქეები ხშირად თავს არიდებენ გამოძიებასთან და სასამართლოსთან თანამშრომლობას.

საერთაშორისო პრაქტიკისა და გამოცდილების გათვალისწინებით საქართველო უნდა დაეყრდნოს სხვადასხვა ქვეყნის გამოცდილებას და გაითვალისწინოს რიგი რეკომენდაციები როგორიცაა: ინდივიდუალური რისკის შეფასება – თითოეული პირის საფრთხის დონის ანალიზი; სრულყოფილი დაცვის მექანიზმების შექმნა – როგორც ფიზიკური, ისე ფსიქოლოგიური და ფინანსური

²⁸⁹ Рекомендуемые виды практики в области защиты свидетелей при производстве по уголовным делам, касающихся организованной преступности. Организация объединенных наций, Нью-Йорк, 2008. www.unodc.org/documents/ უკანასკნელად გადამოწმებული იქნა [03.12.2024]

²⁹⁰ იხ. <https://www.focus.it/cultura/storia/giovanni-falcone-paolo-borsellino-il-coraggio-di-essere-eroi> უკანასკნელად გადამოწმებული იქნა [12.12.2024]

მხარდაჭერის უზრუნველყოფა; მრავალფეროვანი დაცვის ფორმების დანერგვა – მათ შორის, მოწმეების რელოკაცია სხვა ქვეყნებში და ა.შ

დასკვნა

დაცვის სპეციალური ღონისძიებები წარმოადგენს უმნიშვნელოვანეს მექანიზმს სისხლის სამართლის პროცესში მონაწილეთა უსაფრთხოების უზრუნველსაყოფად. საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსში აღნიშნული მექანიზმების არსებობა ერთგვარი დადებითი მოვლენაა, რადგან ეს ასახავს სახელმწიფოს მზადყოფნას, დაიცვას პროცესის მონაწილეები და ხელი შეუწყოს სამართლიანი მართლმსაჯულების განხორციელებას. თუმცა, უნდა აღინიშნოს, რომ პროცესის მონაწილეთა დაცვის სპეციალური ღონისძიებების გამოყენების ინსტიტუტის საკანონმდებლო დონეზე რეგულირება კიდევ უფრო დახვეწილი და სრულყოფილი იქნებოდა, მისი ცალკე კანონის სახით არსებობის შემთხვევაში. ასეთი დამოუკიდებელი კანონი: დააზუსტებდა და დააკონკრეტებდა სპეციალური ღონისძიებების პროცესუალურ დეტალებს; უფრო ეფექტურად განმარტავდა დაცვის გამოყენების კრიტერიუმებსა და პირობებს; შექმნიდა მოქნილ, გამჭვირვალე და ერთიან პროცედურულ ჩარჩოს, რაც მნიშვნელოვნად გააუმჯობესებდა, როგორც პროცესის მონაწილეთა დაცვის ხარისხს, ისე მთლიანად მართლმსაჯულების პროცესს.

საქართველოს სამართლებრივი სივრცისთვის დამოუკიდებელი კანონის შემუშავება ხელს შეუწყობს პრაქტიკულ ხარვეზების აღმოფხვრას, რესურსების უფრო ეფექტურ გამოყენებას და პროცესის მონაწილეთა ნდობის კიდევ უფრო გაძლიერებას სამართლებრივი ინსტიტუტების მიმართ. ამ გზით, შესაძლებელი გახდება საერთაშორისო სტანდარტების კიდევ უფრო მეტად გათვალისწინება და დაცული პირების უფლებების მაქსიმალური უზრუნველყოფა.

საბოლოოდ, აუცილებელია არსებული პრაქტიკის გაძლიერება, პროცესის მონაწილეთა უსაფრთხოების დაცვა და მოკლევადიანი თუ გრძელვადიანი ზომების ქმედითი დანერგვა, რაც უზრუნველყოფს საქართველოს მართლმსაჯულების სისტემის მდგრადობასა და ეფექტიანობას.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. სისხლის საპროცესო სამართლის მონაწილეთა დაცვის სპეციალური პროცესუალური გარანტიები - ჯემალ გახოკიძე; მიხეილ მამნიაშვილი; გვ 189, ბიზნეს-ინჟინერინგი #3-4, 2022 წელი
2. საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 67-ე მუხლი. [12.12.2024]
3. საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსი 144-ე მუხლი [02.12.2024]
4. <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/16426?publication=264#>
5. Рекомендуемые виды практики в области защиты свидетелей при производстве по уголовным делам, касающихся организованной преступности. Организация объединенных нации, Нью-Йорк, 2008. www.unodc.org/documents/ უკანასკნელად გადამოწმებულ იქნა [03.12.2024]

რეზიუმე

ჩვენს მიერ აღნიშნული საკითხის სიღრმისეული კვლევა განაპირობა იმან, რომ ქართულ სამართალში, სულ უფრო ხშირად ხდება ტერმინის „სისხლის სამართლის პოლიტიკის“ გამოყენება სამეცნიერო სტატიებში, სახელმძღვანელოებში, მედიაში და ა.შ. მაგრამ რეალურად, თუ რა არის სისხლის სამართლის პოლიტიკა, ამის შესახებ შრომები მოძიებულ ვერ იქნა გარდა რამდენიმე ქართველი ღვაწლმოსილი მკვლევარის სტატიისა.

სისხლის სამართლის პოლიტიკაზე მსჯელობისას, ანალიზს მოვახდენთ სამი დარგის მჭიდრო ურთიერთკავშირის საფუძველზე: ესენია - სამართლის, ისტორიის და პოლიტიკის მეცნიერებები. შევეცდებით ზემოაღნიშნული დარგების სინთეზით გამოვიტანოთ დასკვნები და განვსაზღვროთ სისხლის სამართლის პოლიტიკის რაობა.

წარმოდგენილი საკითხის კვლევის ძირითად მეთოდებად გამოვიყენეთ ისტორიული კვლევის მეთოდი, შედარებით სამართლებრივი ანალიზი, დაკვირვება და ტელეოლოგიური მეთოდი.

The Essence of Criminal Justice Policy

Irakli Minashvili *

Resume

Our research of mentioned issue was caused by the fact that in Georgian legislation the term “Criminal Justice Policy” is increasingly used in scientific articles, textbooks, media, etc. But no works were found what is in reality the “Criminal Justice Policy”, except the articles of several distinguished Georgian researchers.

While discussing Criminal Justice Policy, we will analyze it based on the close interconnection of three areas: Law, History and Political science. We will try to draw conclusions and determine the essence of Criminal Justice Policy by synthesizing the above-mentioned areas.

As the main methods of researching the presented issue, we used the Historical Research Method, Comparative Legal Analysis, Observation and Teleological Method.

* საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის სამართლისა და საერთაშორისო ურთიერთობების ფაკულტეტი ასისტენტი, ქართულ-ამერიკული (GAU) უნივერსიტეტის დოქტორანტი.

* Assistant at the Faculty of Law and International Relations of the Georgian Technical University and PhD student at the Georgian-American University (GAU).

შესავალი

“რადგან ყოველი მეცნიერებისა და ხელოვნების მიზანი არის სიკეთე, მაშინ მათ შორის ყველაზე დიდი და მნიშვნელოვანი სფეროს მიზანი იგივე იქნება, ასეთი სფერო კი არის პოლიტიკა. პოლიტიკაში კი სიკეთე არის სამართლიანობა, ხოლო სამართლიანობა არის სასარგებლო მთელი საზოგადოებისათვის”.

არისტოტელე

სიღრმისეულად, სისხლის სამართლის პოლიტიკის რაობა რომ განვმარტოთ, მნიშვნელოვანია ცალ-ცალკე იქნეს განხილული პოლიტიკა, როგორც მეცნიერება და სისხლის სამართალი, როგორც სამართლის დამოუკიდებელი დარგი, რის საფუძველზეც გვექნება შესაძლებლობა, მოვახდინოთ მათი საერთო კვეტის პოვნა და სიღრმისეული განმარტება.

ფაქტია, რომ იმ უზარმაზარი როლის მიხედვით, რომელსაც კანონი საზოგადოებაში თამაშობს, სამართალს უდიდესი პოლიტიკური მნიშვნელობა ენიჭება.²⁹³ მაგრამ აშკარაა ისიც, რომ „პოლიტიკურის“ და „სამართლებრივის“ მიმართების საკითხი, არც მხოლოდ პოლიტოლოგიის სფეროში ეტევა და არც - სამართლის მეცნიერების სფეროში. შესაძლოა ითქვას, რომ პოლიტიკურის და სამართლებრივის მიმართების პრობლემა, თავისი არსით ფილოსოფიურია, ვინაიდან ამ მიმართებით საქმე როგორც პოლიტიკურ ფილოსოფიას, ისე სამართლის ფილოსოფიას ეხება. უფრო გასაგებად რომ ვთქვათ, „პოლიტოლოგიას, როგორც პოლიტიკის შესახებ კერძო მეცნიერებას, არ შეუძლია პოლიტიკურის ბუნება და საზღვრები დაადგინოს.“²⁹⁴

ვეთანხმებით ბატონი გურამ ნაჭყებიას მოსაზრებას მასზე, რომ „როდესაც საქმე შეეხება პოლიტიკისა და სამართლის მიმართების პრობლემას, პოლიტიკა, როგორც საზოგადოებრივი ცხოვრების განსაკუთრებული სფერო - პოლიტოლოგიის, როგორც პოლიტიკის შესახებ მეცნიერების საგანია. ამდენად, პოლიტოლოგია, მიუხედავად იმისა, რომ პოლიტიკა სამართლის სფეროსგან მოწყვეტილი არაა, სამართლებრივის ცნებისა და ბუნების დამდგენი ვერ იქნება. მითუმეტეს, რომ პოლიტოლოგია პოლიტიკის შესახებ კერძო მეცნიერებაა და მას, საკუთარი ფარგლების გადალახვის გარეშე, სამართლებრივის ცნების და ბუნების დადგენა არ შეუძლია, ვინაიდან ეს უკანასკნელი პოლიტოლოგიის საგანი კი არაა, არამედ იურიდიული მეცნიერების სფეროა.“²⁹⁵

შესაბამისად, თამამად შეიძლება ითქვას, რომ თავისთავად შეუძლებელია სამართლებრივ სახელმწიფოზე საუბარი, თუ საზოგადოებრივ ცხოვრებაში აშკარად

²⁹³ სახელმძღვანელო სოციალურ-პოლიტიკური მეცნიერებები (პოლიტოლოგია, სოციოლოგია, ჟურნალისტიკა) გამომცემლობა „მერიდიანი“ თბილისი 2017 გვ.29

²⁹⁴ გურამ ნაჭყებია. საქართველოს სისხლის სამართლის პოლიტიკის ლიბერალიზაციის მეთოდოლოგიური პრობლემები სისხლის სამართლის კანონმდებლობის. ლიბერალიზაციის ტენდენციები საქართველოში გამომცემლობა „მერიდიანი“ თბილისი 2016 გვ.14

²⁹⁵ იქვე.

ჩანს პოლიტიკურ და სამართლებრივად სისტემებს შორის შეუთავსებლობა. რამდენადაც სამართლიანობა არის თანასწორი ადამიანებისათვის თანასწორი წილის მიცემა, ცხადია, სამართლებრივ სახელმწიფოში განსაკუთრებით ზრუნავენ მოქალაქეთა თანასწორუფლებიანობისათვის, კანონი კი მოქალაქეთა შორის ურთიერთსამართლიანი დამოკიდებულების გარანტიაა.²⁹⁶

1. სისხლის სამართლის პოლიტიკის გამიჯვნა კრიმინალური პოლიტიკისგან

სტატიებში ხშირად ვაწყდებით სათაურებს - სისხლის სამართლის პოლიტიკის გატარება სახელმწიფოს მიერ, ხოლო როდესაც სტატიას ვკითხულობთ, აშკარად ვხვდებით, რომ საუბარია არა სისხლისსამართლებრივი პოლიტიკის გატარებაზე, არამედ რაღაც უფრო ფართომასშტაბიანი პრობლემებთან ბრძოლაზე, როგორცაა მაგალითად დანაშაულის გამომწვევ მიზეზებთან ბრძოლა, დანაშაულის გამომწვევი სოციალური ფონის გაუმჯობესება, საგანმანათლებლო - სამოქალაქო განათლების პროგრამების დაგეგმვა და ა.შ. მართალია ვეთანხმებით მოსაზრებას, რომ აღნიშნული საკითხები ცალსახად შედის პოლიტიკის ჩარჩოში, მაგრამ მათ სისხლის სამართლის პოლიტიკა არ მოიცავს. ეს ყოველივე შედის კრიმინალურ პოლიტიკაში, შესაბამისად უფრო სიღრმისეული პასუხის მისაღებად საკითხზე, არის თუ არა ერთი და იგივე კრიმინალური პოლიტიკა და სისხლის სამართლის პოლიტიკა, განვსაზღვროთ თუ რას ნიშნავს კრიმინალური პოლიტიკა.

კრიმინალურ პოლიტიკად შეიძლება მიჩნეულ იქნეს სახელმწიფო სტრუქტურების დანაშაულთან ბრძოლის მოვალეობა, რაც გულისხმობს არა მხოლოდ რეპრესიული ქმედებების, არამედ სისხლისსამართლებრივი სასჯელის გარდა, სხვა პრევენციული ღონისძიებების განხორციელებას.²⁹⁷

როგორც ბატონი მორის შალიკაშვილი მსჯელობს, კრიმინალური პოლიტიკა შესაძლებელია დაიყოს სამ ნაწილად, ესენია რაციონალური, ემოციური და პოპულისტური.²⁹⁸ ქვეყნის რაციონალური კრიმინალური პოლიტიკა სახეზეა იმ შემთხვევაში, თუ იგი საზოგადოების სოციალურ და ეთიკურ ნორმებს აკმაყოფილებს და მეცნიერულ (მათ შორის კრიმინოლოგიური) კვლევებზეა ორიენტირებული. ქვეყნის ემოციური კრიმინალური პოლიტიკა თავის თავში მოიცავს ქვეყნის საკანონმდებლო, აღმასრულებელი, სასამართლო ორგანოს წარმომადგენლების და აღნიშნული საკითხში კომპეტენტური მკვლევარ-მეცნიერების კრიმინალური პრობლემების ემოციურად გადაწყვეტას.²⁹⁹ ქვეყნის პოპულისტურ კრიმინალურ პოლიტიკაში კი იგულისხმება კრიმინალ-პოლიტიკურ გადაწყვეტილებებზე

²⁹⁶ მაია ივანიძე. სისხლის სამართლის პოლიტიკის არსი. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამეცნიერო-პრაქტიკული რეცენზირებული ჟურნალი მართლმსაჯულება # 2. 2008. გვ.54-56.

²⁹⁷ Schwind, H-D., 2008. S. 14

²⁹⁸ Schwind, H-D., 2008. S. 14

²⁹⁹ ემოციურ პოლიტიკად არის მიჩნეული გერმანიის კანცლერის ანგელა მერკელის მიერ 2016 წელს ლტოლვილთა მიმართ განხორციელებული პოლიტიკა. Schwind, H-D., 2016. S. 749

მასმედიის და საზოგადოებრივი გამოკითხვის ზეგავლენას, ბატონ შალიკაშვილს მოჰყავს გერმანიაში ჩატარებული კრიმინოლოგიური კვლევები, რომელთაც აჩვენებს, რომ პოლიტიკა და საკანონმდებლო ორგანოები მასმედიის გავლენის ქვეშ ხშირად ექცევიან.³⁰⁰ პოლიტიკოსები და დეპუტატები სწრაფად და „ეფექტურად“ რეაგირებენ მასმედიის მიერ არასწორად ინტერპრეტირებულ და გადმოცემულ ინფორმაციაზე ქვეყნის კრიმინალური სიტუაციის შესახებ, რაც ხელს უწყობს არასასურველი კრიმინალური პოლიტიკის წარმართვას.³⁰¹

მეცნიერული გაგებით, „კრიმინალური პოლიტიკა დამოკიდებულია მეცნიერული მეთოდებით, სისტემატიურად მოპოვებული ინფორმაციის ანალიზზე, რომლის გათვალისწინებითაც ხდება ქვეყნის კრიმინალური სტრატეგიის, ტაქტიკის, სასჯელის სახეების და ზომების დაგეგმა და განხორციელება“.³⁰² პრაქტიკული თვალსაზრისით რომ ვისმჯელოთ, კრიმინალური პოლიტიკა თავის თავში მხოლოდ სახელმწიფო იმ საქმიანობას გულისხმობს, რომელიც გამომდინარეობს ქვეყნის ძირითადი პრინციპებიდან და სტრატეგიიდან და სამართლის ნორმის საშუალებით, უმეტესად იურისტების მიერ ხორციელდება, ხოლო მის მიზანს დანაშაულის კონტროლი წარმოადგენს^{303, 304}

სისხლის სამართლის პოლიტიკა კი არის არა დამნაშავეობის წინააღმდეგ ბრძოლა, არამედ დანაშაულის წინააღმდეგ ბრძოლა. თავის თავში მოიცავს კანონშემოქმედებას, დანაშაულთან ბრძოლის ინტეგრირებულ სისტემას და სასჯელის პოლიტიკას.

2. სისხლის სამართლის პოლიტიკის არსი და ცნება

პოლიტიკაზე საუბრისას ჩვენ არ ვგულისხმობთ ზოგადად პოლიტიკას, არამედ ვგულისხმობთ სახელმწიფო პოლიტიკას, ვინაიდან სახელმწიფო და სამართალი, მიუხედავად მათ ფუნქციებსა და საშუალებებში მნიშვნელოვანი განსხვავებისა, წარმოადგენენ სახელმწიფოებრივი პოლიტიკის გატარების ინსტრუმენტებს³⁰⁵, რა მიზნითაც სახელმწიფოს ესაჭიროება უმნიშვნელოვანესი იარაღი - კანონი. ვიზიარებთ ბატონი იოსებ ბაჩიაშვილის მოსაზრებას მასზედ, რომ „სახელმწიფო წარმოადგენს პოლიტიკური ძალაუფლების ორგანიზაციას, ხოლო სამართალი ასრულებს სოციალური ურთიერთობების მთელი სისტემის მარეგულირებლის როლს. ამდენად, სახელმწიფო და სამართალი, როგორც ერთიანი და განუყოფელი

³⁰⁰ Pfeiffer, C./Wetzels, P., 2006. S. 1095-1127.

³⁰¹ Pfeiffer, C./Wetzels, P., 2006. S. 1095-1127.

³⁰² Kaiser, G., u.a. (Hrsg.), 1985. S. 248

³⁰³ Kaiser, G., u.a. (Hrsg.), 1985. S. 248

³⁰⁴ მორის შალიკაშვილი. კრიმინოლოგია (სახელმძღვანელო) მესამე შევსებული და გადამუშავებული გამოცემა. მერიდიანი. თბილისი 2017. გვ. 4-5.

³⁰⁵ იოსებ ბაჩიაშვილი. სახელმწიფოსა და სამართლის თეორია. სამართალი სოციალურ ნორმათა სისტემაში. 2022. გამომცემლობა „ივერიონი“. გვ. გვ.58.

სოციალური ცნებები, მათი მრავალი კავშირითა და მახასიათებლით, მოქმედებენ, როგორც ერთიანი ურთიერთშემქმნელი მექანიზმი.³⁰⁶

საკითხის სიღრმისეული ანალიზის მიზნით, აუცილებელია თავად ტერმინსაც მოკლედ შევხვით, რის საფუძველზეც გარკვეულწილად ვიპოვით სისხლის სამართლის პოლიტიკის არსის საწყისს:

✓ ტერმინის policy ეტიმოლოგიური საწყისები იგივეა, როგორც police და politics. სწორედ ამით იხსნება ის გარემოება, რომ თანამედროვე ენებში, მაგალითად მაგალითად გერმანულ ენასა ან/და რუსულ ენაში, ტერმინებს policy და politics ერთი შესატყვისი აქვს და ერთი სიტყვით გამოიხატება, გერმანულში – Politik, ხოლო რუსულში – политика.

✓ ტერმინი policy მომდინარეობს ბერძნული, სანსკრიტული და ლათინური ენებიდან. ბერძნული და სანსკრიტული ფუძე – პოლისი (ქალაქი/სახელმწიფო) და პურ (ქალაქი) ლათინურ ენაში ტრანსფორმირდა პოლითეად (სახელმწიფო), ხოლო უფრო მოგვიანებით, შუა საუკუნეების ინგლისურ ენაში პოლისის (policie) სახით გადავიდა.

✓ პოლიტიკა (POLICY) ვებსტერის ენციკლოპედიაში განიმარტება როგორც საჭირო კეთილგონიერება ან სიბრძნე ამა თუ იმ საქმეთა სამართავად, ასევე – როგორც პროცედურა, რომელიც უპირატესად მატერიალურ ინტერესებს ეფუძნება. გარდა ამისა, პოლიტიკა განიმარტება როგორც განსაზღვრულ მოქმედებათა კურსი ან მეთოდი, შერჩეული მრავალ ალტერნატივას შორის, რომელიც მოცემულ პირობებში ყველაზე უკეთ წარმართავს და განსაზღვრავს მიმდინარე და მომავლის გადაწყვეტილებებს.³⁰⁷

ვის მიერ და რის საფუძველზე ხორციელდება აღნიშნული? – „პოლიტიკა – (POLITICS) ადამიანთა მოღვაწეობაა, რაც გულისხმობს საზოგადოების მხრიდან მინიჭებული რწმუნებულებით ისეთი გადაწყვეტილებების მიღებასა და გატარებას რომლისთვისაც ისინი მიიღება. ამ ცნების სხვადასხვა მნიშვნელობა შეიძლება შესაძლოა ერთ ფორმულირებაზე დავიყვანოთ: ტერმინით “პოლიტიკა” განისაზღვრება მოღვაწეობა და პროცესი, მაშინ, როდესაც “პოლიტიკური სისტემის” ქვეშ იგულისხმება სტრუქტურისა და ტიპური (patterned) ურთიერთობების არსებობა. პრაქტიკული მნიშვნელობით პოლიტიკამ “შესაძლებლობის ხელოვნების”, “მართვის ხელოვნების” სახელწოდება შეიძინა. იგი განისაზღვრება, როგორც მეურვეობა იმაზე, თუ “ვის რა, როდის და როგორ მიეცეს” (ჰ. ლასუელი). მას ხშირად აიგივებენ გავლენის მოხდენასთან, ხელისუფლებისთვის ბრძოლასა და საზოგადოების შიგნით მოგებისა და “სიკეთეების” განაწილებისათვის ცალკეულ ინდივიდებსა და ჯგუფებს შორის მიმდინარე კონკურენციასთან.”³⁰⁸

ვებსტერის ენციკლოპედიაშივე პოლიტიკა განმარტებულია ყოვლისმომცველ გეგმად რომელიც, თავის თავში ზოგად მიზნებსა და უპირატესად სახელმწიფო ორგანოთა და მათ წარმომადგენელთა მიერ მისაღებ პროცედურებს მოიცავს. აქვე

³⁰⁶ იქვე. გვ.58.

³⁰⁷ ნ. მაჭარაშვილი. “საჯარო პოლიტიკა და პოლიტიკის ანალიზი”. ტრენინგის მასალა ტრენინგისა და კონსულტაციის ცენტრი. გვ.14. WWW.CTC.ORG.GE

³⁰⁸ იქვე გვ.15.

აღსანიშნავია ისიც, რომ სამეცნიერო და სხვა სახის ლიტერატურაში მკვეთრი ზღვარია გავლენილი ისეთ ტერმინებს შორის, როგორცაა გეგმა, პროგრამა და პოლიტიკა (პოლიტიკური კურსი), ვინაიდან საგრძნობლად განსხვავებულია თითოეული ამ ტერმინის ინტერპრეტაცია. მაგალითად:

✓ გეგმა უმეტესწილად აგებულია, როგორც სასურველ დასასრულამდე მისაღწევად გამოყენებულ მოქმედებათა სქემა ან პროცედურათა ერთობლიობა მაშინ, როდესაც პოლიტიკა, როგორც უპირატესად სახელმწიფო ორგანოთა და ინსტიტუტთა მიერ გატარებულ მოქმედებათა დადგენილ კურსად წარმოიქმნება;

✓ პროგრამაში სპეციფიკური, კონკრეტული ნაბიჯების ერთობლიობა მოიაზრება, რომლებიც ხორციელდება გარკვეული პოლიტიკური კურსის რეალიზაციის მიზნით და დასახული მიზანის მისაღწევად^{309, 310}

ამგვარად, აშკარაა, რომ გეგმა თავის თავში მოიცავს კურსებსა და პროგრამებს და ამ სამ ცნებას შორის ყველაზე ფართო ხასიათისაა, რის გამოც, ხშირ შემთხვევაში სახელმწიფოს გრძელვადიანი სტრატეგიული კურსები გეგმების სახით (ხუთწლიანი იქნება ეს თუ რვაწლიანი) გამოისახება. აქვე, უნდა ითქვას, რომ სამეცნიერო ლიტერატურაში გეგმას, პოლიტიკურ კურსსა და პროგრამებს შორის არსებულ მითითებულ განსხვავებას ზოგი ავტორი ნაკლებ ყურადღებას აქცევს და მათ სინონიმებად იყენებს,³¹¹ რაც საკმაოდ დიდი ხარვეზია.

პოლიტიკა კოლექტიური მიზნების წამოყენებასა და მიღწევასთან ერთად, ასევე სოციალური ხელმძღვანელობის პროცესს რამდენიმე სახით მოიცავს: გადაწყვეტილების მიღებისათვის მოღვაწეობას, სიკეთეებისა და კეთილდღეობების განაწილებას, მიზნების წამოყენებას³¹² და სხვა.

ტერმინის შემდეგ, იმისათვის რომ პასუხი გაეცეს სისხლის სამართლის პოლიტიკის განსაზღვრის ძირითად ასპექტებს, მოკლე ისტორიული რაკურსიც მოვახდინოთ:

ისტორიას რომ გადავხედოთ, ძველი რომაელებისათვის, რომლებსაც მარტივი სისხლისსამართლებრივი დებულებები გააჩნდათ, სისხლის სამართლის პოლიტიკა სულაც არ იყო უბრალო გართობა ან თუნდაც, თეორიული ან ისტორიული განყენებული აზროვნების სფერო. დღეს აღიარებულია, რომ “ოფიციალური”, “არსებული” სისხლის სამართალი ადამიანების ცხოვრებაში მაშინ იწყებს ჩამოყალიბებას, როდესაც ისინი სახელმწიფოებრივი განვითარების გარკვეულ დონეს აღწევენ, რადგანაც სახელმწიფო მოიაზრება ცივილურ უნივერსალურ მოვლენად. რასაკვირველია, ადამიანთა შორის კონფლიქტებს საზოგადოებრივი ცხოვრების გვაროვნულ-ტომობრივ ეტაპზეც თავისი მნიშვნელოვანი ადგილი ჰქონდა, რის

³⁰⁹ Patton Carl, Sawicki David S., Basic Methods of Policy Analysis and Planning, 2/E, გვ.14

³¹⁰ ნ. მაჭარაშვილი. “საჯარო პოლიტიკა და პოლიტიკის ანალიზი”. ტრენინგის მასალა ტრენინგისა და კონსულტაციის ცენტრი. გვ. 14-15. WWW.CTC.ORG.GE

³¹¹ იქვე გვ.15.

³¹² იქვე გვ.15.

შესახებაც უამრავი მითი, ლეგენდა თუ განადგურებისაგან დაცული, რელიგიური დოგმები მეტყველებენ.³¹³

სახელმწიფოებრივი და ტომობრივი საწყისები, პირადი თუ საზოგადო-სახელისუფლო ინტერესები საუკუნეების მანძილზე თანაარსებობას განაგრძობდნენ, თუმცა, მას შემდეგ, რაც გაძლიერდა ცალკეული მიწების ერთ განსაკუთრებულ ორგანიზმად – სახელმწიფოდ გაერთიანების ტენდენცია და სავალდებულო გახდა ერთიანი სახელმწიფოებრიობის განმტკიცება, საჯარო საწყისმა უპირობოდ გაიმარჯვა ძველ საგვარეულო და სათემო ჩვეულებებზე.³¹⁴

სამართლის შექმნასა და აღსრულებაში მონაწილეობა ღირსეულ საქმედ ითვლებოდა დროთა განმავლობაში პროფესიადაც იქცა. ბევრმა ცნობილმა რომაელმა (ციცერონი, გაიუსი, ტაციტუსი...) სახელი სწორედ სასამართლო პროცესებზე წარმოთქმული სიტყვით გაითქვა. რომში სამართლის მწყობრი სისტემის განვითარებას თორმეტი ტაბულის კანონი უდებს სათავეს. ძვ.წ. 449 წელს შექმნილი კანონი თითქმის ათასი წლის მანძილზე ვითარდებოდა, ივსებოდა და რომის დინამიკურ სოციალურ და პოლიტიკურ პროცესებთან ადაპტირდებოდა. სენატი, იმპერატორი, მოსამართლეები ავსებდნენ დაწერილ კანონს რეზოლუციებით, დეკრეტებითა და გადაწყვეტილებებით.³¹⁵

ძველ რომში სამართლის უმნიშვნელოვანეს წყაროს დაწერილი ფორმის კანონი წარმოადგენდა. გაიუსის ინსტიტუციების 1.3. თანახმად, *lex est quod populus iubet atque constituit* – კანონი არის ის, რაც ხალხმა ბრძანა და დაადგინა.³¹⁶ არამედ, ძველი რომაელები კანონის (*lex*) – პოზიტიური სამართლის უზენაესი და ყველაზე სრულყოფილი ფორმის – კრიტერიუმად სახალხო კრების მიერ მის მიღებას მიიჩნევდნენ; პოლიტიკური თვალსაზრისით, ამ ასპექტით ხალხი (*populus*) განიხილებოდა *civitas*-ად (სუვერენული კოლექტივი). შესაბამისად, შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ კანონი დამტკიცებული და დადგენილი უნდა ყოფილიყო მთელი რომელი ხალხის (*cives romani*) წარმომდგენი სახალხო კრების (*comitia*) მიერ: *‘...populi appellatione universi cives significatur* – სახელდებით ხალხით ყველა მოქალაქე იგულისხმებოდა.³¹⁷

ამდენად, უკვე მიმოხილული საკითხების შეჯერებით, ვამბობთ, რომ როგორც ტერმინის, ასევე ისტორიის მოკლე მიმოხილვით ირკვევა, რომ „სისხლის სამართლის სისტემა და მით უფრო აღნიშნულის ხარჯზე წარმოქმნილი პოლიტიკა, მჭიდროდ უკავშირდება საზოგადოებრივი ცხოვრების ურთულეს ქსოვილს. მასში თავს იყრის სახელმწიფოს ავტორიტარული მისწრაფებები და ადამიანის ბრძოლა თავისუფლებისთვის, მისტიკური ძალების რწმენა და რაციონალური თუ ემოციური

³¹³ მარინა გარიშვილი, მარიამ ხოფერია. "რომის სამართლის საფუძვლები" ლექციების კურსი. თბილისი 2007. გვ. 180

³¹⁴ იქვე. გვ. 180

³¹⁵ საზა ბრაჰველი, თამარ გეგელია, თეონა გელაშვილი, გიორგი მელაძე. სისხლის სამართლის მოქმედების ფარგლები. თბილისი 2021. გვ.22.

³¹⁶ მარინა გარიშვილი, მარიამ ხოფერია რომის სამართლის საფუძვლები. თბილისი 2010. გვ. 11. ელ. გვერდი http://oldtbappeal.court.ge/upload/r_1258.pdf ნანახია 27.07.2023

³¹⁷ იქვე. გვ.11

დამოკიდებულებები ქმედების შინაარსის და სიმძაფრის მიმართ³¹⁸, მნიშვნელოვანი ცნების – „პოლიტიკის“ ქვეშ იგულისხმება ადამიანთა ურთიერთობაც, რაც გარკვეულწილად დაკავშირებულია სახელმწიფოსთან, მის მოწყობასთან და იმ ძირითად ინსტიტუტებთან, რომლებიც მოწოდებული არიან, რათა ადამიანთა თანაარსებობა განამტკიცონ.³¹⁹

მნიშვნელოვანია, რომ კანონშემოქმედის დონეზე შემუშავებული პოლიტიკა გატარდეს სახელმწიფოში, რის გამოც რათქმაუნდა საჯარო პოლიტიკასა და სამთავრობო ინსტიტუტებს შორის კავშირი მჭიდროა, რაც გამოიხატება მასში, რომ პოლიტიკა მანამ არ იქცევა საჯაროდ, სანამ მას რომელიმე სამთავრობო ინსტიტუტი არ დაამტკიცებს, განახორციელებს და დანერგავს.

სწორედ მთავრობაა ის ინსტიტუტი, რომელიც პოლიტიკურ კურსს ლეგიტიმაციით უზრუნველყოფს, რისთვისაც მთავრობის მიერ არჩეული პოლიტიკური მიმართულებები განიხილება ლეგალური ვალდებულების სახით, რომელიც მოქალაქეებს ლოიალურობისაკენ უბიძგებს. ადამიანებმა სხვადასხვა ჯგუფისა თუ ასოციაციის პოლიტიკა თავისუფლად შესაძლოა აღიქვან როგორც საკმაოდ მნიშვნელოვანი და რაიმე სახით მათი ქმედებების განმსაზღვრელი და დამავალდებულებელი.³²⁰

საჯარო პოლიტიკის უნივერსალურობა, მდგომარეობს იმაში, რომ სამთავრობო პოლიტიკური კურსები საყოველთაოობით გამოირჩევა, კერძოდ, მხოლოდ სამთავრობო პოლიტიკა ვრცელდება საზოგადოების ყველა წევრზე, ხოლო სხვა ჯგუფებისა და ორგანიზაციების პოლიტიკა კი საზოგადოების მხოლოდ ნაწილს მოიცავს და ასეთი საყოველთაოობით არ გამოირჩევა და რაც ყველაზე მნიშვნელოვანია, მთავრობაა ის ინსტიტუტი, რომელიც ფლობს მონოპოლიას ძალადობაზე. მხოლოდ მთავრობას აქვს უფლებამოსილება, დასაჯოს ყველა კანონის დამრღვევი. სანქციები, რომლებიც შესაძლებელია დააწესონ საზოგადოების სხვა ჯგუფებმა და ორგანიზაციებმა, ბუნებრივია გაცილებით შეზღუდულ ხასიათს ატარებს, ვიდრე კანონით გაწერილი სანქციები და სწორედ ამაში მდგომარეობს სამთავრობო ინსტიტუტების უნარი, უზრუნველყონ საზოგადოებრივი ლოიალურობა, დანერგონ პოლიტიკური კურსები, რომლებიც მთელ საზოგადოებაზე ვრცელდება, და უპირობოდ სარგებლობდნენ ძალადობის გამოყენების მონოპოლისტური უფლებით, რაც ინდივიდებსა და სხვადასხვა ჯგუფებს კანონშესაბამისი ქმედებებისაკენ უბიძგებს.³²¹

³¹⁸ საბა ბრაჭველი თამარ გეგელია თეონა გელაშვილი გიორგი მელაძე სისხლის სამართლის მოქმედების ფარგლები. თბილისი 2021. გვ. 67.

³¹⁹ მაია ივანიძე. სისხლის სამართლის პოლიტიკის არსი. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამეცნიერო-პრაქტიკული რეცენზირებული ჟურნალი მართლმსაჯულება # 2. 2008. გვ.54-56.

³²⁰ ნ. მაჭარაშვილი. “საჯარო პოლიტიკა და პოლიტიკის ანალიზი”. ტრენინგის მასალა ტრენინგისა და კონსულტაციის ცენტრი. გვ.23. WWW.CTC.ORG.GE

³²¹ იქვე

სამართლის დოქტორი, საქართველოს პარლამენტის იურიდიულ საკითხთა კომიტეტის ყოფილი თავმჯდომარე და ამჟამად იუსტიციის მინისტრი ანრი ოხანაშვილი, მის მიერ გამოქვეყნებულ სტატიაში „სისხლის სამართლის პოლიტიკის აქტუალური ტენდენციები საქართველოში“, მსჯელობს შემდეგს: ქართულ სისხლის სამართლის მეცნიერებაში სისხლის სამართლის პოლიტიკა სხვადასხვაგვარად არის გაგებული. მაგალითად, გამყრელიძისთვის სისხლის სამართლის პოლიტიკა სასჯელის გამოყენების წესს გულისხმობს.³²² შალიკაშვილი კი გერმანულ ავტორებზე დაყრდნობით მიუთითებს, რომ სასჯელის პოლიტიკა არის სისხლის სამართლის პოლიტიკის ნაწილი, ხოლო სისხლის სამართლის პოლიტიკა გულისხმობს სამართლებრივ პოლიტიკას სისხლის სამართალში.³²³

თუმცა, ბატონი ანრი ოხანაშვილი უფრო ემხრობა მოსაზრებას, რომ სისხლის სამართლის პოლიტიკა შესაძლებელია ასევე გაგებულ იქნეს იმ სუბიექტთა მოქმედების სივრცედ (პარლამენტის, მთავრობის, სასამართლოს, პრეზიდენტის, პოლიტიკური პარტიის, მედიის, საერთაშორისო ორგანიზაციის), რომელთაც ქმედების კრიმინალიზაციასა და დეკრიმინალიზაციაზე, სასჯელის გამოყენებაზე, მის აღსრულებაზე, საზოგადოებაზე სათანადო ცვლილებების გამოწვევა შეუძლიათ.³²⁴ ამასთანავე, სისხლის სამართლის პოლიტიკის ცნების კლასიკური განმარტებით, სისხლის სამართლის ნორმატიული შინაარსის განმსაზღვრელი ერთადერთი პირველადი წყარო დემოკრატიულად ლეგიტიმური კანონმდებელი არის.³²⁵ როგორც ანრი ოხანაშვილი გვეუბნება, გასაზიარებელია ასევე გერმანულ სისხლის სამართლის მეცნიერებაში განვითარებული აზრი, რომ სისხლის სამართლის დოგმატიკა და სისხლის სამართლის პოლიტიკა ურთიერთსაპირისპირო ცნებები არ არის.³²⁶ ლისტის გამონათქვამი: „სისხლის სამართლის პოლიტიკისათვის სისხლის სამართალი გადაულახავი საზღვარია“ – დღემდე აქტუალურია.^{327, 328}

პოლიტიკაში სიკეთე არის სამართლიანობა, ხოლო სამართლიანობა არის სასარგებლო მთელი საზოგადოებისათვის – ასე განსაზღვრა პოლიტიკის მნიშვნელობა და არსი 24 საუკუნის წინათ ცნობილმა ფილოსოფოსმა და სწავლულმა არისტოტელემ.³²⁹ ამდენად, აშკარაა, რომ საკითხი ბუნებრივად გადადის

³²² გამყრელიძე ოთარ, სისხლის სამართლის პრობლემები, მე-3 ტომი, 2013, გვ. 92.

³²³ შალიკაშვილი მორის, გერმანულ-ქართული სისხლის სამართლის ჟურნალი DGSStZ 2/2022, 52 (53 და მომდევნო გვერდი – ქართული ვერსია).

³²⁴ სისხლის სამართლის პოლიტიკის სხვადასხვა გაგების შესახებ იხ. Haverkamp, Rita, in: Zabel, Benno (Hrsg.), Strafrechtspolitik, Über den Zusammenhang von Strafgesetzgebung, Strafrechtswissenschaft und Strafgerichtigkeit, 2018, S. 198 f.

³²⁵ Norouzi, Ali B., HRRS (Onlinezeitschrift für Höchstrichterliche Rechtsprechung zum Strafrecht) 6/2016, 285 (286).

³²⁶ Roxin, Claus / Greco, Luis, Strafrecht AT, Band I, 5. Aufl., 2020, § 7 Rn. 75 f.; ასევე Norouzi, Ali B., HRRS 6/2016, 285 (286).

³²⁷ ციტირებულია Roxin, Claus, Kriminalpolitik und Straf rechtssystem, 2. Aufl., 1973, S. 1; Roxin, Claus / Greco, Luis, Strafrecht AT, Band I, 5. Aufl., 2020, § 7 Rn. 75.

³²⁸ მსჯელობა, რომელიც განვითარებულია წარმოდგენილ აზრებში, ეკუთვნის ანრი ოხანაშვილს. სტატია სისხლის სამართლის პოლიტიკის აქტუალური ტენდენციები საქართველოში. გერმანულ-ქართული სისხლის სამართლის ჟურნალი – www.dgstz.de, გვ.146.

³²⁹ მაია ივანიძე. სისხლის სამართლის პოლიტიკის არსი. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამეცნიერო-პრაქტიკული რეცენზირებული ჟურნალი მართლმსაჯულება # 2. 2008. გვ.54-56.

ფილოსოფიის სფეროში. მით უფრო, რომ ღირებულებითი ცნობიერების ფორმების ანალიზი ფილოსოფიური მიდგომის გარეშე შეუძლებელია. კანტს სავსებით ბუნებრივად წამოეჭრა ზნეობის, პოლიტიკის და სამართლებრივის მიმართების პრობლემა, ხოლო, როგორც ირკვევა, ზნეობრივის და პოლიტიკურის კავშირის ფორმას სამართალი წარმოადგენს. ეს კიდევ უფრო ცხადყოფს, რომ დასმული პრობლემა საკმაოდ რთულია და „სამართლებრივი პოლიტიკის“ ვითომდა იურიდიულ კატეგორიამდე დაყვანა არ შეიძლება სწორად ჩაითვალოს,³³⁰ ვინაიდან პოლიტიკურის და სამართლებრივის კავშირის პრობლემა არც პოლიტოლოგიის სფეროში ჯდება და არც სამართლის მეცნიერების ჩარჩოში ექცევა, როგორც ბატონი ნაჭყებია მსჯელობს, „სწორედ ფილოსოფიურ მიდგომას შეუძლია გადალახოს როგორც პოლიტოლოგიის, ისე იურიდიული მეცნიერების, როგორც კერძო მეცნიერებათა, შეზღუდულობა და პოლიტიკისა და სამართლის მიმართება მთელი სიგრძე-სიგანით იკვლიოს“.³³¹

ასეთი ფართო მნიშვნელობით წარმოადგინა სისხლის სამართლის მნიშვნელობა და მისი კავშირი „სახელმწიფო საქმესთან“ ქართველმა მოაზროვნე ნიკო ხიზანიშვილმა „სამართლის უმთავრესი დანიშნულება სახელმწიფოსთან მოქალაქეების ურთიერთობის წესების დადგენა, ადამიანთა პირადი უფლებებისა და თავისუფლებების განახლება“, – წერდა ილია ჭავჭავაძე და, ბუნებრივია, სისხლის სამართლის მყარ დანიშნულებადაც იმავე პრობლემას მიიჩნევდა.³³²

ვიზიარებთ ბატონ ანრის მიერ განვითარებულ ვერსიას სისხლის სამართლის პოლიტიკის ცნებასთან დაკავშირებით, ხოლო რაც შეეხება სისხლის სამართლის პოლიტიკის რაობას, აღნიშნულ საკითხთან მიმართებით უნდა ითქვას, რომ უძველესი დროიდან მოყოლებული ტერმინი „პოლიტიკა“ გაიგივებულია მოქალაქესთან, სახელმწიფოსთან, საზოგადოებასთან, შესაბამისად იგი თავისი არსითა და მნიშვნელობით საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა სფეროს მოიცავს და ბუნებრივია, ყველა ეპოქაში საზოგადოება სახელმწიფოს მეშვეობით ახორციელებს თავის პოლიტიკას, ე.ი. მისი პრაქტიკული საქმიანობის მიზანი სახელმწიფოებრიობის განმტკიცებაა, და „თუ ეს ყოველივე სამართლიანობის მიზნით და გზით ხორციელდება, მაშინ შეგვიძლია ვაღიაროთ, რომ სახელმწიფო პოლიტიკა საზოგადოების ინტერესების გამომხატველია“.³³³

ვიზიარებთ ქალბატონი მაია ივანიძის მსჯელობას მასზე, რომ პოლიტიკისა და სამართლის, მათ შორის, სახელმწიფო პოლიტიკისა და სისხლის სამართლის ურთიერთკავშირისა და თანაფარდობის პრობლემები მეცნიერული კვლევის საგანს ოდითგანვე წარმოადგენდა. ადამიანი, ნებით თუ უნებლიედ პოლიტიკური და ისტორიული პროცესების აქტიური მონაწილე ხდება. ამავე დროს ყოველი ეპოქის

³³⁰ გურამ ნაჭყებია საქართველოს სისხლის სამართლის პოლიტიკის ლიბერალიზაციის მეთოდოლოგიური პრობლემები სისხლის სამართლის კანონმდებლობის. ლიბერალიზაციის ტენდენციები საქართველოში გამომცემლობა „მერიდიანი“ თბილისი 2016 გვ.15

³³¹ იქვე. გვ.14

³³² მაია ივანიძე. სისხლის სამართლის პოლიტიკის არსი. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამეცნიერო-პრაქტიკული რეცენზირებული ჟურნალი მართლმსაჯულება # 2. 2008. გვ.54-56.

³³³ იქვე გვ.54-56.

პოლიტიკური პროცესი ადამიანზე, როგორც პიროვნებაზე, უდიდეს გავლენას ახდენს. „საზოგადოების ფორმირებიდან გამომდინარე, ადამიანის წინაშე რიგი პრობლემები დადგა გადასაჭრელად, სახელდობრ: საზოგადოებისა და სახელმწიფოს მართვის, პოლიტიკურ ცხოვრებაში მათი მონაწილეობის... საარჩევნო სისტემის, საკანონმდებლო საქმიანობის შემუშავების და კიდევ სხვა მსგავსი, რომლის გადაჭრის და მოგვარების გარეშე ვერც ერთი სახელმწიფო თუ საზოგადოება ვერ იარსებებდა".³³⁴ შესაბამისად, იმ შემთხვევაში, თუ სამართლის დოგმატიკა, სამართლის ისტორია და შედარებითი სამართალი ამჟამინდელ, ძველ ან სხვაგან მოქმედ სამართალს განიხილავს. სამართლის პოლიტიკა - სამომავლო სამართალს იკვლევს და ყურადღებას ამახვილებს როგორ, რა ფორმით და რატომ უნდა შეიცვალოს მოქმედი სამართალი. სამართლის პოლიტიკა განიხილავს არა სამართალს *de lege lata* (მოქმედი კანონის შესაბამისობაში არსებულ სამართალს), არამედ *de lege ferenda* (სამართალს, რომელიც ჯერ კიდევ შესაქმნელ კანონს შეესაბამება). დისკუსიებში ხშირად ცხადად არაა განმარტებული, ესა თუ ის მოსაზრება მოქმედ ანუ დოგმატურ სამართალს შეეხება თუ სამართლის ცვლილებისაკენაა მიმართული, ე.ი. სამართალ პოლიტიკურია.³³⁵

3. სისხლის სამართლის პოლიტიკის ელემენტები

მას შემდეგ რაც განვიხილეთ სისხლის სამართლის პოლიტიკის ცნება და არსი, მიზანშეწონილია განვიხილოთ სისხლის სამართლის პოლიტიკის შემადგენელი ელემენტები, ანუ ის ძირითადი ელემენტები, რასაც სისხლის სამართლის პოლიტიკა მოიცავს.

ბუნებრივია სისხლის სამართლის პოლიტიკას გააჩნია შემადგენელი ნაწილები, ანუ ელემენტები, რითაც ის ადაპტირდება და იძენს შინაარსს. მივიჩნევთ, რომ სისხლის სამართლის პოლიტიკას გააჩნია 3 მთავარი ელემენტი:

1. კანონის შექმნა (კანონშემოქმედებითობა);
2. დანაშაულთან ბრძოლის ინტეგრირებული სისტემა;
3. სასჯელის აღსრულება.

აღნიშნულ საკითხებზე სიღრმისეული მსჯელობა გაცდება სტატიის ფორმატს როგორც რაოდენობრივად, ასევე შინაარსობრივად, შესაბამისად უახლოეს პერიოდში, თანაავტორებთან ერთად, აუცილებლად შემოგთავაზებთ მონოგრაფიას, რომელიც დაეთმო სისხლის სამართლის პოლიტიკის სიღრმისეულ კვლევას.

³³⁴ იქვე გვ.54-56.

³³⁵ Olaf Muthorst. Grundlagen der Rechtswissenschaft Methode – Begriff – System. Verlag C. H. Beck München 2011.თარგმანი გამოცემა შექმნილია GIZ-ის (Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit) ფინანსური მხარდაჭერით. მთარგმნელი დავით მაისურაძე. თბილისი, 2019. გვ.41

დასკვნა

ამდენად, სისხლის სამართლის პოლიტიკა შექმნილია იმისთვის, რათა იმოქმედოს როგორც ორგანიზების გარკვეული გზა სამართლებრივი რეალობის გამარტივების მიზნით. ეს არის სახელმწიფოს საქმიანობა, რათა ხელი შეუწყოს სამართლებრივი სახელმწიფოებრიობის ჩამოყალიბებასა და საზოგადოებისა და ინდივიდის მაღალი სამართლებრივი კულტურის განვითარებას, შეიქმნას სამართლებრივი რეგულირების ეფექტური მექანიზმი და ცივილური სამართლებრივი საშუალებები ისეთი მიზნების მისაღწევად, როგორიცაა ადამიანისა და მოქალაქის უფლებებისა და თავისუფლებების ყველაზე სრულყოფილი უზრუნველყოფა და მოხდეს კანონის უზენაესობის განმტკიცება.³³⁶

სახელმწიფო პოლიტიკისა და სისხლის სამართლის ურთიერთკავშირს XX საუკუნეში არაერთი ნაშრომი მიემდგნა. აღნიშნულ შრომებში მეცნიერთა გარკვეული ნაწილი სავსებით არგუმენტირებულად და მართებულად ასაბუთებს, რომ სამართალი „თავისი არსით წარმოადგენს პოლიტიკურ კატეგორიას და აქვს პოლიტიკური შინაარსი“. სამართალი შეუძლებელია წარმოვიდგინოთ „პოლიტიკის“ გარეშე ისე, როგორც სიტყვა – „პოლიტიკური“ სიტყვა – აუცილებელი შემთხვევაში იღებს „იურიდიულ“ შინაარსს.³³⁷

მაშასადამე, სამართლებრივი პოლიტიკა თავისთავად შეიცავს იურიდიული ცხოვრების განვითარების გარკვეული სტრატეგიასა და ტაქტიკას,³³⁸ ისევე როგორც ეს ხდებოდა ჯერ კიდევ ძველ რომში, მაშინ როდესაც საკუთარი ინტერესების დასაცავად კანონის მიმღები სუვერენული უფლებებით აღჭურვილი ხალხის ნება კანონს რომის სამართლის ოფიციალურად დადგენილ (პოზიტივაციის) ძირითად ფორმად გარდაქმნიდა, ვინაიდან მოქალაქეთაგან (cives) მომდინარე სამართალად – ius civile - დ აღიქმებოდა.³³⁹ საბოლოო ჯამში, მეცნიერთა მოსაზრებების შეჯერებითა და თანამედროვე მოთხოვნების გათვალისწინებით, სისხლის სამართლის პოლიტიკის არსი შეიძლება განისაზღვროს „როგორც თანამედროვე სახელმწიფო პოლიტიკის გამოხატულება დამნაშავეობის წინააღმდეგ ბრძოლაში“.³⁴⁰

³³⁶ См.: Малько А.В. Правовая политика: понятие, принципы, виды // Правовая политика: учебное пособие / под ред. А.В. Малько, Р.В. Пузикова. Тамбов, 2012. С. 9.

³³⁷ მაია ივანიძე. სისხლის სამართლის პოლიტიკის არსი. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამეცნიერო-პრაქტიკული რეცენზირებული ჟურნალი მართლმსაჯულება # 2. 2008. გვ.54-56.

³³⁸ Баранов В.М. Малько А.В. Мазуренко А.П. О сущности и месте уголовной политики в системе правовой политики современной России (общетеоретический и технико-юридический аспекты) ელ. გვერდი <https://cyberleninka.ru/article/n/o-suschnosti-i-meste-ugolovnoy-politiki-v-sisteme-pravovoy-politiki-sovremennoy-rossii-obscheteoreticheskiy-i-tehniko-yuridicheskiy/viewer> ნანახია 26.07.2023

³³⁹ მარინა გარიშვილი, მარიამ ხოფერია რომის სამართლის საფუძვლები. თბილისი 2010. გვ. 11-12. ელ. გვერდი http://oldtbappeal.court.ge/upload/r_1258.pdf ნანახია 27.07.2023

³⁴⁰ მაია ივანიძე. სისხლის სამართლის პოლიტიკის არსი. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამეცნიერო-პრაქტიკული რეცენზირებული ჟურნალი მართლმსაჯულება # 2. 2008. გვ.54-56.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. საქართველოს კონსტიტუცია (24/08/1995);
2. სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსი (09/10/2009);
3. სისხლის სამართლის კოდექსი (22/07/1999);
4. ივ. ჯავახიშვილი, ქართული სამართლის ისტორია, წიგნი მეორე, ნაკვეთიმეორე, ტფილისის უნივერსიტეტის გამოცემა, ტფ., 1929;
5. ავტ. კოლექტივი. „საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის კომენტარი“. (მომზადებულია`ამერიკის იურისტთა ასოციაცია კანონის უზენაესობის ინიციატივის მიერ ამერიკის შეერთებული შტატების სახელმწიფო დეპარტამენტის საერთაშორისო ანტინარკოტიკული და სამართალდაცვითი პროგრამების ბიუროს ტექნიკური და ფინანსური მხარდაჭერით) თბ. 2015;
6. სახელმძღვანელო სოციალურ-პოლიტიკური მეცნიერებები (პოლიტოლოგია, სოციოლოგია, ჟურნალისტიკა) გამომცემლობა „მერიდიანი“ თბილისი 2017 გვ.29
7. გ. ნაჭყებია. საქართველოს სისხლის სამართლის პოლიტიკის ლიბერალიზაციის მეთოდოლოგიური პრობლემები სისხლის სამართლის კანონმდებლობის. ლიბერალიზაციის ტენდენციები საქართველოში გამომცემლობა „მერიდიანი“ თბილისი 2016;
8. მ. ივანიძე. სისხლის სამართლის პოლიტიკის არსი. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამეცნიერო-პრაქტიკული რეცენზირებული ჟურნალი მართლმსაჯულება # 2. 2008;
9. ნ. მაჭარაშვილი. „საჯარო პოლიტიკა და პოლიტიკის ანალიზი“. ტრენინგის მასალა ტრენინგისა და კონსულტაციის ცენტრი;
10. ი. ბაჩიაშვილი. სახელმწიფოსა და სამართლის თეორია. სამართალი სოციალურ ნორმათა სისტემაში. 2022. გამომცემლობა „ივერიონი“;
11. Patton Carl, Sawicki David S., Basic Methods of Policy Analysis and Planning, 2/E, gv.14
12. მ. გარიშვილი, მარიამ ხოფერია. "რომის სამართლის საფუძვლები" ლექციების კურსი. თბილისი 2007;
13. ს. ბრაჭველი, თამარ გეგელია, თეონა გელაშვილი, გიორგი მელაძე. სისხლის სამართლის მოქმედების ფარგლები. თბილისი 2021;
14. მ. შალიკაშვილი, გერმანულ-ქართული სისხლის სამართლის ჟურნალი DGStZ 2/2022, 52 (53 და მომდევნო გვერდი – ქართული ვერსია);
15. ა. ოხანაშვილი სტატია სისხლის სამართლის პოლიტიკის აქტუალური ტენდენციები საქართველოში. გერმანულ-ქართული სისხლის სამართლის ჟურნალი – www.dgstz.de ;
16. Olaf Muthorst. Grundlagen der Rechtswissenschaft Methode – Begriff – System. Verlag C. H. Beck München 2011.თარგმანი გამოცემა შექმნილია GIZ-ის (Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit) ფინანსური მხარდაჭერით. მთარგმნელი დავით მაისურაძე. თბილისი, 2019;
17. Haverkamp, Rita, in: Zabel, Benno (Hrsg.), Strafrechtspolitik, Über den Zusammenhang von Strafgesetzgebung, Strafrechtswissenschaft und Strafgerichtsbarkeit, 2018;
18. Norouzi, Ali B., HRRS (Onlinezeitschrift für Höchststrichterliche Rechtsprechung zum Strafrecht) 6/2016;
19. Roxin, Claus / Greco, Luis, Strafrecht AT, Band I, 5. Aufl. 2020;
20. Norouzi, Ali B., HRRS 6/2016;

21. См.: Малько А.В. Правовая политика: понятие, принципы, виды // Правовая политика: учебное пособие / под ред. А.В. Малько, Р.В. Пузикова. Тамбов, 2012;
22. Баранов В.М. Малько А.В. Мазуренко А.П. О сущности и месте уголовной политики в системе правовой политики современной России (общетеоретический и технико-юридический аспекты);
23. Pfeiffer, C./Wetzels, P., 2006;
24. Kaiser, G., u.a. (Hrsg.), 1985;
25. ელ. გვერდი <https://cyberleninka.ru/article/n/o-suschnosti-i-meste-ugolovnoy-politiki-v-sisteme-pravovoy-politiki-sovremennoy-rossii-obscheteoreticheskiy-i-tehniko-yuridicheskiy/viewer>;
26. ელ. გვერდი http://oldtbappeal.court.ge/upload/r_1258.pdf;
27. ელ. გვერდი www.dgstz.de.

ოპერატიულ-სამძებრო საქმიანობის ისტორიული განვითარება და თანამედროვე გამოწვევები

აკაკი ფარჯიანი *

რეზიუმე

აქტუალობას არ კარგავს ოპერატიულ-სამძებრო საქმიანობის სამართლებრივი რეგულირების საკითხები. მნიშვნელოვან გამოწვევას წარმოადგენს საჯარო და კერძო სივრცეში სამართლებრივი თანაფარდობის შენარჩუნება, რაც მუდმივ დაკვირვებას და ანალიზს საჭიროებს. წინამდებარე სტატიაში წარმოჩენილი იქნება ოპერატიული საქმიანობის ისტორიული განვითარების ეტაპები და კანონმდებლობაში შემორჩენილი ხარვეზები. შევეხებით „ოპერატიულ სამძებრო საქმიანობის შესახებ“ კანონის მნიშვნელობის საკითხს და გამოძიების პროცესში, ოპერატიული ღონისძიებებით მოპოვებული ინფორმაციის დამუშავების მეთოდოლოგიას. მითითებული საკითხების სამართლებრივ ჭრილში განხილვა ხელს შეუწყობს საკვლევი პრობლემატიკის უკეთ წარმოჩენას და დასაბუთებული დასკვნების გაკეთებას.

The Historical Development and Modern Challenges of Operative-Search Activities

Akaki Farjiani *

Resume

The legal regulation of operational-search activities remains a relevant issue. A significant challenge lies in maintaining a balance between public and private spheres, which requires continuous observation and analysis. This article will outline the historical stages of the development of operational activities and the persistent shortcomings in the legislation. It will address the importance of the "Law on Operational-Search Activities" and the methodology for processing information obtained through operational measures in the investigation process. Analyzing these issues from a legal perspective will contribute to better understanding the research problem and drawing well-founded conclusions.

*საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის სამართლისა და საერთაშორისო ურთიერთობების ფაკულტეტის მოწვეული ასოცირებული პროფესორი.

*Invited Associate Professor at the Faculty of Law and International Relations of the Georgian Technical University.

შესავალი

ახალმა საუკუნემ დანაშაულის მკვეთრ ზრდასთან ერთად, მისი სახეცვლილების ნაირსახეობაც შემოგვთავაზა. შეიცვალა დანაშაულის მომზადებისა და მისი ჩადენის ფორმები, რაც გარდაუვლად საჭიროებს ქმედითი და ეფექტური ღონისძიებების შემუშავებას და პრაქტიკაში დამკვიდრებას.

უნდა ითქვას, რომ ოპერატიულ-ტექნიკური სიახლეების შემუშავების პარალელურად აუცილებელია თავიდან ავიცილოთ საჯარო ინტერესის სახელით მოქალაქეთა ინტერესების გაუმართლებელი შეზღუდვა. აღნიშნულის გათვალისწინებით მნიშვნელოვანია საგამოძიებო ფუნქციით აღჭურვილ ორგანოებში ოპერატიულ-სამძებრო და საგამოძიებო უფლებამოსილების და პრაქტიკის განვითარება იმგვარად მოვახდინოთ, რომ კერძო და საჯარო ინტერესებს შორის ბალანსი მკაცრად იყოს დაცული.

უნდა ითქვას, რომ ოპერატიულ-სამძებრო საქმიანობა თავისი არსით ინფორმაციის მოპოვებისკენ არის მიმართული. არსებობს ავტორთა გავრცელებული მოსაზრება იმის თაობაზე, რომ ამგვარი საქმიანობის მთავარ ამოცანას წარმოადგენს დანაშაულის პრევენცია, მისი აღკვეთა-აცილება. მომხდარი დანაშაულის შემთხვევაში კი მისი გამოვლენა; ასევე დანაშაულში გამავალი პირების დადგენა. ამდენად, დანაშაულთან ბრძოლის პარალელურად, მნიშვნელოვანია სამართალდამცავმა ორგანოებმა შეიმუშაონ პრევენციული ღონისძიებების იმგვარი სისტემა, რომლითაც მოახდენენ საფრთხის აღმოჩენას და მის რეალიზებამდე დროულ განეიტრალებას.

1. ოპერატიულ სამძებრო საქმიანობის ისტორიული ასპექტი

ოპერატიულ-სამძებრო საქმიანობას წარმოშობის უძველესი ისტორია აქვს. კონსპირაციული, ფარული მეთოდებით მუშაობა ოდითგანვე წარმოადგენდა უსაფრთხოების უზრუნველყოფისთვის საჭირო და აუცილებელ საშუალებას. ისტორიულად ოპერატიული ღონისძიებები სხვადასხვა სახელწოდებით მოიხსენიებოდა, მაგ: „მზვერავთა საქმე“, „მსტოვრობის საქმე“, „შპიონაჟი“.³⁴³

თანამედროვე ეპოქაში ოპერატიულ-სამძებრო საქმიანობა დანაშაულთან ბრძოლის ერთ-ერთ ყველაზე ეფექტიან მექანიზმად რჩება. გამოძიების დაწყებამდე ყოველი შესაძლო საფრთხის შესახებ ინფორმაციის ფლობა, პრევენციის თვალსაზრისით, იყო და რჩება სახელმწიფოს ხელში არსებულ მნიშვნელოვან იარაღად.³⁴⁴

³⁴³ ბ. ალადაშვილი - სპეცსამსახურები და შპიონაჟი, წიგნი I, თბ., 2005; ალადაშვილი ბ., შპიონაჟის საიდუმლო, თბ., 2007; ალადაშვილი ბ., სპეცსამსახურები და შპიონაჟი, წიგნი II, თბ., 2009, ციტირებულია: სამართლის ჟურნალი N2, 2018 წ, ოპერატიულ-სამძებრო საქმიანობის ისტორიული ასპექტი. გვ. 293.

³⁴⁴ H. Paeffgen. –U., Vernachrichtendienstlichung des Strafprozesses, Goldammer's Archiv für Strafrecht,

მსტოვრობის თეორიისა და პრაქტიკის თაობაზე ერთ-ერთ ყველაზე ცნობილ სამეცნიერო ლიტერატურულ ნაშრომად ითვლება ტრაქტატი „სანეტ-ნამე“, რომელიც XI საუკუნეში დაიწერა. ნაშრომი მსტოვრობასთან დაკავშირებულ მთელ რიგ რეკომენდაციებს შეიცავდა და სახელმწიფოებს ბევრი ჯამუმის ყოლას ურჩევდა.³⁴⁵ არსებობს საფუძვლიანი მოსაზრება, რომ დავით აღმაშენებელმა მსტოვართა ქსელის შექმნისას მნიშვნელოვანწილად სწორედ ამ ტრაქტატით იხელმძღვანელა.³⁴⁶

საქართველოში მსტოვრობად მოხსენიებული საქმიანობის ორგანიზება და ჩამოყალიბება წარმატებით განხორციელდა დავით აღმაშენებლის მეფობის დროს, რომელმაც შექმნა „მსტოვართა“ მძლავრი აპარატი. მეფის ისტორიკოსის აზრით „სწორედ ამ უკანასკნელის დახმარებით მეფემ თვით მონაზვნების ბოროტი და კეთილი საქმეებიც კი იცოდა“.³⁴⁷

საუკუნეების წინ იდგა საჭიროება მტრის ჯარის გადაადგილების კონტროლი ეწარმოებინათ, რისთვის საჭირო იყო ფარული თალთვალი. ამ საქმეში დავით აღმაშენებელი ფართოდ იყენებდა მზვერავებს. მემკვიდრე მათ მსტოვრებს უწოდებს. "მსტოვარნი" ახდენდნენ მათი ადგილმდებარეობის დადგენას და თვალყურს ადევნებდნენ მტრის გადაადგილებას. ბუნებრივია მათ არ ჰქონათ რაიმე სახის ტექნიკური საშუალებები და მიღებული ინფორმაცია მხოლოდ ზეპირსიტყვიერად გადაეცემოდა მეფეს. ამ საქმისთვის გამოყოფილი ჰყავდათ ჯარისკაცები, რომლებსაც უფრო დიდი გამოცდილება და მეორეს მხრივ ადამიანებთან კომუნიკაციის დიდი უნარი ჰქონდათ.

ტერმინი „ოპერატიულ-სამძებრო ღონისძიება“ კანონმდებლობაში პირველად გაჩნდა 1958 წლის საბჭოთა კავშირისა და მოკავშირე რესპუბლიკების სამართალწარმოების საფუძვლებში.³⁴⁸ ოპერატიულ-სამძებრო საქმიანობის საფუძვლები განსაზღვრული იყო 29-ე მუხლში, შემდეგი ჩანაწერით: „ოპერატიულ-სამძებრო ღონისძიება ტარდება რათა გამოვლინდეს დანაშაულის ნიშნები და პირი, რომელმაც იგი ჩაიდინა“.³⁴⁹ ბუნებრივია იგივე განმარტება გაკეთდა მოკავშირე რესპუბლიკების შიდა კანონმდებლობაში.

ჩვენი ისტორიის არც თუ შორეულ წარსულში, კერძოდ საბჭოთა პერიოდში, შეიქმნა ოპერატიული ღონისძიებების განმახორციელებელი, სპეციალური

Wolter J., Pötz P. –G., Küper W., Hettinger M. (hrsg.), Heidelberg, 2003, 659.

³⁴⁵ ჯ. უსენაშვილი - პირადი ცხოვრების ხელშეუხებლობის უფლების რეალიზაციის პრობლემა სასამართლოს კონტროლს დაქვემდებარებული ოპერატიულ-სამძებრო ღონისძიებების წარმოებისას, ჟურნ. „სამართალი“, № 2, 2012, 90.

³⁴⁶ მ. ლორთქიფანიძე - საქართველო XI ს. ბოლოსა და XII ს. პირველ მეოთხედი, დავით IV აღმაშენებელი,

საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ანჩაბაძე ზ., გუჩუა ვ. (რედ.), ტომი 3, თბ., 1979, 223.

³⁴⁷ ი. ხუციშვილი - ოპერატიულ სამძებრო საქმიანობის და ფარული საგამოძიებო მოქმედებების გამოჯვანასთან დაკავშირებული პრობლემური ასპექტები. თბილისი, 2020 წ. გვ. 113.

³⁴⁸ ა. ბაქრაძე - საპროკურორო ზედამხედველობა და დანაშაულებასთან ბრძოლა, თბ, 1977, გვ. 125.

³⁴⁹ კ. ბუაძე, ზ.მჭავანაძე - ოპერატიულ-სამძებრო საქმიანობის სამართლებრივი საფუძვლები, ქუთაისი, 2011, გვ. 16-17.

კონსპირაციული დანაყოფები, რომლებიც დაუქვემდებარეს „კგბ“³⁵⁰-ს და „გრუ“³⁵¹-ს. მითითებულ პერიოდში ოპერატიულ-სამძებრო საქმიანობამ ინტენსიური და უკონტროლო სახე მიიღო. ამის მიუხედავად ოფიციალური პირები და საბჭოთა კავშირის იდეოლოგიური სამსახურები ჯიუტად უარყოფდნენ აღნიშნულს.³⁵² თუმცა, მოგვიანებით ისტორიამ თავად გამოაშკარავა საბჭოთა პერიოდში შექმნილი სპეციალური სამსახურების საქმიანობის დანაშაულებრივი სახე.³⁵³

საბჭოთა იურიდიულ ლიტერატურაში საკანონმდებლო განმარტებას მალევე მოჰყვა ოპერატიულ-სამძებრო საქმიანობის ცნების ჩამოყალიბებაც. რუსი მკვლევარის **რატინოვის** მიხედვით, „ოპერატიულ-სამძებრო მოღვაწეობა წარმოადგენს სადაზვერვო ღონისძიებათა სისტემას, რომელიც კანონზე და სხვა ნორმატიულ აქტებზე დაყრდნობით, სპეციალური ტექნიკური და ტაქტიკური მეთოდებისა და საშუალებების გამოყენებით გამიზნულია დანაშაულთა აღკვეთა-აცილებისა, გახსნისა და დამნაშავეთა ძებნის უზრუნველყოფისათვის.“³⁵⁴

რატინოვის მოსაზრებით გამომძიებელი აღჭურვილი უნდა ყოფილიყო ოპერატიულ-სამძებრო საქმიანობის უფლებამოსილებით და გამოძიების ეტაპზე საჭიროების მიხედვით თავად უნდა ეწარმოებინა აღნიშნული მოქმედებები. ბაქრადე მიიჩნევს, რომ გამომძიებლის მიერ ოპერატიულ-სამძებრო ღონისძიებათა გამოყენება, როგორც ტაქტიკური საშუალება არ არის მართებული, რამდენადაც საბჭოთა ეპოქაში შედგენილი კანონმდებლობა გამომძიებელს არ ანიჭებდა უფლებას, დამოუკიდებლად ეწარმოებინა ოპერატიულ-სამძებრო ღონისძიება. მოყვანილი პოზიციის გათვალისწინებით ა. ბაქრადის პოზიცია ემთხვევა რუსი მეცნიერის – იასინსკის მიდგომას, რომელიც აკრიტიკებს რატინოვს და განმარტავს, რომ ოპერატიულ-სამძებრო საქმიანობა ოპერატიული საქმიანობის მწარმოებელ ორგანოებში წარმოადგენდა პროცესგარეშე მოღვაწეობას.

თავის მხრივ ბაქრადე განმარტავს, რომ „ოპერატიულ-სამძებრო საქმიანობა თავისი შინაარსით განისაზღვრება იმ ფარული ღონისძიებებისა და საშუალებათა გამოყენების ერთობლიობით, რომლებიც სისხლის სამართლის პროცესგარეშე საქმიანობას წარმოადგენენ და მიმართული არიან მოსამზადებელი დანაშაულის ასაცილებლად, გაუხსნელ დანაშაულზე სისხლის სამართლებრივ პასუხისგებაში მისაცემ პირთა დასადგენად, მიმალულ დამნაშავეთა ადგილსამყოფელის მისაგნებად და მათ დასაკავებლად“. ბაქრადის მოსაზრებით, მიუხედავად იმისა, რომ შინაგან საქმეთა სამინისტროს გამომძიებელი და ოპერატიული მუშაკები ერთი უწყების წარმომადგენლები არიან და ერთსა და იმავე ამოცანას, კერძოდ დამნაშავეობასთან ბრძოლის საქმეს ემსახურებიან, თითოეულ მათგანს აკისრია

³⁵⁰ КГБ СССР - Комитет Государственной Безопасности.

³⁵¹ ГРУ - Главное Разведывательное Управление.

³⁵² ა.ბაქრადე - საპროკურორო ზედამხედველობა და დამნაშავეობასთან ბრძოლა, თბ. 1977, გვ.126

³⁵³ სამართლის ჟურნალი N2, 2018, მ.ხოდელი ოპერატიულ-სამძებრო ღონისძიების ცნება და წარმოშობის ისტორია. გვ 294.

³⁵⁴ სამართლის ჟურნალი N2, 2018. მ. ხოდელი - ოპერატიულ-სამძებრო ღონისძიების ცნება. გვ. 295.

თავისი, მკაფიოდ განსაზღვრული უფლება-მოვალეობები, რაც საპროცესო კანონისა და შიდასაუწყებო ინსტრუქციებითაა რეგულირებული.³⁵⁵

ამჟამად მოქმედი, „ოპერატიულ-სამძებრო საქმიანობის შესახებ“, საქართველოს კანონის მიღებამდე, პარლამენტმა ორი საკანონმდებლო აქტი მიიღო, ეს იყო „პოლიციის შესახებ“, საქართველოს რესპუბლიკის 1993 წლის კანონი, ცოტა მოგვიანებით კი, 1998 წლის „სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსი.“ 1993 წლის „პოლიციის შესახებ“ საქართველოს რესპუბლიკის კანონის მე-2 მუხლის თანახმად, დანაშაულის პრევენცია, უშუალოდ, პოლიციის ორგანოების საქმიანობის ნაწილად მიიჩნეის.³⁵⁶ (პოლიციის შესახებ 27.07.1993 წლის კანონი ძალადაკარგულად გამოაცხადა 4.10.2013 წლის კანონმა.)

90-იან წლებში მიღებული „პოლიციის შესახებ“ საქართველოს რესპუბლიკის კანონში და სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსში განსაზღვრული რეგულაციებით, საკანონმდებლო ორგანომ დანაშაულის წინააღმდეგ ბრძოლის ორი სხვადასხვა მექანიზმი შექმნა. ამათგან ერთი წარმოადგენს დანაშაულის პრევენციის, ხოლო მეორე უკვე ჩადენილ დანაშაულზე საპროცესო რეაგირების საშუალებას. მეცნიერთა ნაწილი ფიქრობს, რომ იმ პირობებში როდესაც არსებობს საპროცესო კანონმდებლობით განსაზღვრული ფარული მოქმედებები, ოპერატიული საქმიანობის ფუნქცია უადგილო და გარკვეულწილად ბუნდოვანია.

2009 წლის 9 ოქტომბერს მიღებულ იქნა საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის პროექტი, რომელსაც ძალადაკარგულად უნდა გამოეცხადებინა 1998 წლის 20 თებერვლის სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსი. ცვლილებების პროექტის მიხედვით მთელი რიგი ოპერატიული მოქმედებები ფარული საგამოძიებო მოქმედებების სახით უნდა გადმოსულიყო საპროცესო კოდექსში. ახალი კოდექსის ამოქმედების თარიღად განისაზღვრა 2010 წლის 1 ოქტომბერი. კოდექსის XVI თავი დაეთმო ფარულ საგამოძიებო მოქმედებებს, ხოლო სსსკ-ის 136-ე და 138-ე მუხლებით გათვალისწინებულ იქნა ფარულ საგამოძიებო მოქმედებათა სახეები. ახალი კოდექსის პროექტით ბევრი სიახლე იყო გათვალისწინებული, უნდა დაწესებულიყო ფარული საგამოძიებო მოქმედებების ახლებური სტანდარტი. თუმცა, კანონმდებლის ინიციატივის მიუხედავად, ფარულ საგამოძიებო მოქმედებებთან დაკავშირებული ახლებური დებულებები არ ამოქმედებულა 2010 წლის 24 სექტემბრის კანონით სსსკ-ში განხორციელებული ცვლილებების შედეგად, ამოღებულ იქნა ფარული საგამოძიებო მოქმედებების თავი და სსსკ-ის 136-ე და 138-ე მუხლები დაიკავა „კომპიუტერულ მონაცემებთან დაკავშირებულმა საგამოძიებო მოქმედებებმა.“³⁵⁷

³⁵⁵ ა. ბაქრაძე - საპროკურორო ზედამხედველობა და დამნაშავეობასთან ბრძოლა, თბ., 1977, გვ. 127

³⁵⁶ ი. ხუციშვილი - ოპერატიულ-სამძებრო საქმიანობის და ფარული საგამოძიებო მოქმედებების გამოჯვანასთან დაკავშირებული პრობლემური ასპექტები. სამართლის მაცნე N1. 2020 წ. გვ. 114.

³⁵⁷ თ. გეგეშიძე - თანამედროვე ელექტრონული კომუნიკაციის საშუალებებიდან ინფორმაციის მოპოვება და გამოყენება სისხლის სამართლის პროცესში. თბილისი, 2021. გვ. 28.

საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 2014 წლის 01 აგვისტოს ცვლილებით, ოპერატიულ სამმეზრო ღონისძიებათა ცალკეული სახეები, რომლებსაც ითვალისწინებდა „ოპერატიულ სამმეზრო საქმიანობის შესახებ“ კანონი, გაუქმდა და გადაინაცვლა სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსში. დღესდღეობით, სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის XVI¹ თავი მთლიანად ეთმობა ფარული საგამოძიებო მოქმედებების სახეებს, პრინციპებს, ჩატარების წესსა და საფუძვლებს. სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 143³-ე მუხლის მეორე ნაწილის „ა“ ქვეპუნქტი განსაზღვრავს ფარული საგამოძიებო მოქმედებების გამოყენების საფუძვლებს.³⁵⁸

143³ მუხლის მე-2 ნაწილის „ა“ ქვეპუნქტის მიხედვით ფარული საგამოძიებო მოქმედებები შეიძლება ჩატარდეს, თუ გამოძიება ან სისხლისსამართლებრივი დევნა ხორციელდება განზრახ მძიმე ან/და განსაკუთრებით მძიმე დანაშაულის შემთხვევაში. მითითებული მუხლი ასევე იძლევა იმ მუხლების სრულ ჩამონათვალს, რომელთა გამოძიებისას, (კონკრეტული პირების სისხლისსამართლებრივი დევნისას) შეიძლება ჩატარდეს ფარული საგამოძიებო მოქმედებები. მოყვანილი მუხლის ჩამონათვალში საუბარი არ არის სამოხელეო დანაშაულებზე. შესაბამისად, ფარული საგამოძიებო მოქმედება შეიძლება ჩატარდეს მხოლოდ განზრახ მძიმე ან განსაკუთრებით მძიმე სამოხელეო დანაშაულის ჩადენის ფაქტებზე.

2014 წლის 01 აგვისტოს ცვლილებით, ოპერატიულ-სამმეზრო საქმიანობის შესახებ საქართველოს კანონიდან, სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსში გადავიდა შემდეგი მოქმედებები:

- სატელეფონო საუბრის ფარული მიყურადება და ჩაწერა, ინფორმაციის მოხსნა და ფიქსაცია კავშირგაბმულობის არხიდან.
- კომპიუტერული სისტემიდან და, ამ მიზნით, კომპიუტერულ სისტემაში შესაბამისი პროგრამული უზრუნველყოფის საშუალებების ინსტალაცია
- საფოსტო-სატელეგრაფო გზავნილის კონტროლი
- ფარული ვიდეო და აუდიოჩაწერა,
- კინო და ფოტოგადაღება, ელექტრონული თვალყურის დევნება ტექნიკური საშუალებებით.

მითითებული ცვლილების პარალელურად, ცვლილება განხორციელდა თავად ოპერატიულ-სამმეზრო კანონმდებლობაში, სადაც ზემოთ მოყვანილი ღონისძიებები გაუქმდა. ამავე დროს, კვლავ ძალაშია საქართველოს კანონი „ოპერატიულ-სამმეზრო ღონისძიებათა შესახებ“, რომელიც 1999 წელს იქნა მიღებული. მითითებულმა კანონმა დღეის მდგომარეობით ოპერატიულ-სამმეზრო ღონისძიებათა 11 სახე შეინარჩუნა, რომელზეც ჩვენ ცალკე თავში ვრცელი საუბარი გვექნება.

³⁵⁸ თ. მიქაბერიძე, თ. მაზარაძე - ფარული საგამოძიებო მოქმედებების ოქმედებების როლი სამოხელეო დანაშაულის გამოძიებისას. თბილისი, 2019.

ამასთან დაკავშირებით, ქართულ იურიდიულ ლიტერატურაში გაჩნდა ურთიერთგანსხვავებული შეხედულება, ზოგიერთ მკვლევარს მიაჩნია, რომ „ოპერატიულ სამმებრო საქმიანობის“ შესახებ საქართველოს კანონიდან რამდენიმე პუნქტის ამოღების გადაწყვეტილება, როგორც თეორიული ასევე პრაქტიკული თვალსაზრისით, არ იყო გამართლებული³⁵⁹, მეცნიერთა ნაწილი კი თვლის, რომ საპროცესო კოდექსიდან ფარული საგამოძიებო მოქმედებების ამოღება მართებული იქნება, ვინაიდან, მათ მიაჩნიათ, რომ ერთმანეთისაგან უნდა გაიმიჯნოს, ერთის მხრივ, ოპერატიულ მუშაკთა საქმიანობა, რასაც „ოპერატიულ-სამმებრო საქმიანობის შესახებ“ კანონი არეგულირებს და რომელიც წინ უსწრებს გამოძიების დაწყებას და სისხლისსამართლებრივ დევნას და, მეორე მხრივ, გამომძიებლის საქმიანობა, (საგამოძიებო ფუნქციები) რასაც საპროცესო კოდექსი არეგულირებს.

მითითებულ საკითხზე პროფესორმა ა. ფალიაშვილმა გამოთქვა მეტად კრიტიკული შეფასება იმის შესახებ, რომ კანონი „ოპერატიულ-სამმებრო საქმიანობის შესახებ“ გაცილდა მის კომპეტენციის ფარგლებს და გადაწყვიტა პროცესუალური საკითხებიც მოეცვა (მოსამართლისაგან შესაბამისი ნებართვის მიღება), რომელიც მხოლოდ სისხლის სამართლის საპროცესო კანონმდებლობით მოსაწესრიგებელი საკითხებია და, მისი აზრით, აღნიშნულ მოქმედებებს თავი უნდა მოეყარა სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსში, როგორც ცალკე დამოუკიდებელი საგამოძიებო მოქმედებები.³⁶⁰

ავტორთა უმეტესობა ფიქრობს, რომ სისხლის სამართლის საპროცესო კანონმდებლობაში ფარული საგამოძიებო მოქმედებების არსებობის შემთხვევაში, უფრო ეფექტურად განხორციელდება სისხლისსამართლებრივი დევნა და ფარული საგამოძიებო მოქმედებებით გათვალისწინებული პროცედურები. ეს უკანასკნელი კი ხელს შეუწყობს არა მარტო გამოძიების გამარტივებას, არამედ მოგვცემს იმის სრულ გარანტიას, რომ აღარ გახდეს საჭირო ოპერატიული ინფორმაციის გადამოწმება საგამოძიებო მოქმედებები შედეგად და სხვადასხვა საგამოძიებო მოქმედებების შედეგად მოპოვებული ინფორმაცია მტკიცებულებად ჩაითვალოს. განვითარებულ მოსაზრებას ადასტურებს კარგად ცნობილი სტანდარტი, იმის შესახებ, რომ როგორც წესი ოპერატიული მოქმედებების შედეგად მიღებული ინფორმაცია მხოლოდ მას შემდეგ გადაიქცევა დასაშვებ მტკიცებულებად, როდესაც ის საქმეზე საპროცესო კანონმდებლობის გზით იქნება დამაგრებული.

ოპერატიულ-სამმებრო საქმიანობა კონსპირაციის პრინციპს ეფუძნება, ამგვარი საქმიანობის ამსახველი ცნობები სახელმწიფო საიდუმლოებას მიეკუთვნება. შესაბამისად, მისი გახმაურებისათვის დაწესებულია სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობა. ამ შემთხვევაში დანაშაულის სუბიექტს წარმოადგენს პირი,

³⁵⁹ ჯ. გახოკიძე, მ. მამნიაშვილი, ფარული საგამოძიებო მოქმედებები თუ ოპერატიულ-სამმებრო საქმიანობა? ჟურნალი. „სოციალური ეკონომიკა XXI საუკუნის აქტუალური პრობლემები“, № 6, 2010, გვ. 130.

³⁶⁰ ა. ფალიაშვილი, სატელეფონო საუბრების მოსმენის შესახებ, ჟურნ. «სამართალი», 2000, № 4- 5, გვ. 92-93

რომელსაც განდობილი ჰქონდა ოპერატიულ-სამძებრო საქმიანობის ამსახველი ცნობები. სუბიექტს ასევე წარმოადგენს პირი, რომლისთვისაც ისინი ცნობილი გახდა სამსახურებრივ ან სხვა მოვალეობასთან დაკავშირებით. აქვე ხაზი უნდა გაესვას, რომ გასული დროის მიუხედავად, დაუშვებელია ოპერატიულ-სამძებრო საქმიანობის განმახორციელებელი საიდუმლო თანამშრომლის ან ინფორმაციის მიმწოდებელი წყაროს გახმაურება-გამჟღავნება.³⁶¹ არსებობს გამონაკლისი, კერძოდ, ოპერატიულ-სამძებრო საქმიანობის შესახებ კანონში განმარტებულია, რომ პირის შესახებ ამგვარი ინფორმაცია წარმოადგენს სახელმწიფო საიდუმლოებას და მათი გაცემა შეიძლება მხოლოდ ამ პირთა ან მათი მემკვიდრეების წერილობითი თანხმობით ან კანონით პირდაპირ გათვალისწინებულ შემთხვევებში.³⁶²

2. ოპერატიულ-სამძებრო საქმიანობის და საგამოძიებო ღონისძიებების განმასხვავებელი ასპექტები

აღსანიშნავია, რომ სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსში ფარული საგამოძიებო მოქმედებების გაჩენამ დიდწილად შეცვალა ამგვარი მოქმედებების ჩატარების სტანდარტი და სამართლებრივი გარანტიები. ფარული ღონისძიებების ჩატარების აუცილებელ პირობად განისაზღვრა სასამართლოს განჩინება (გარდა გადაუდებელი აუცილებლობის შემთხვევისა). მნიშვნელოვანია იმის აღნიშვნა, რომ დადგინდა ფარული საგამოძიებო მოქმედების ჩასატარებლად აუცილებელი მტკიცებულებითი სტანდარტი - „დასაბუთებული ვარაუდი“ დანაშაულის ჩადენის შესახებ. აღსანიშნავია, რომ საპროცესო კოდექსმა გაითვალისწინა ფარული საგამოძიებო მოქმედების ჩატარების 30 დღემდე ვადა (პირველადი) და განისაზღვრა ამ ვადის გაგრძელების შესაძლებლობაც.

აქვე მოკლე განმარტება გავაკეთოთ „დასაბუთებული ვარაუდის“ ახალ სტანდარტზე და მის მნიშვნელობაზე. ამჟამად მოქმედი სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსი მისი წინამორბედისაგან განსხვავებით სისხლის სამართლის საქმის წარმოების ორ ეტაპს იცნობს: გამოძიების და საქმის სასამართლოში განხილვის ეტაპი. ამჟამად მოქმედი საპროცესო კანონმდებლობით გათვალისწინებული არ არის წინასწარი გამოძიების ინსტიტუტი, არამედ დანაშაულის შესახებ ინფორმაციის მიღებისთანავე, გამოძიებული ვალდებულია დაიწყოს გამოძიება. ამდენად, გამოძიების დაწყებისთვის კანონი არ განსაზღვრავს რაიმე სახის მტკიცებულების სტანდარტს, რომლიც აუცილებელი იქნება გამოძიების დასაწყებად. დანაშაულის შემცველი შეტყობინების/ინფორმაციის არსებობის შემთხვევაში გამოძიება იწყება და მიმდინარეობს გონივრულ ვადებში, შესაბამისი

³⁶¹ სამართლის ჟურნალი N1, 2020. ოპერატიულ-სამძებრო საქმიანობის სამართლებრივი საფუძვლები და ევროპული სტანდარტები გვ 226.

³⁶² საქართველოს კანონი - ოპერატიულ სამძებრო საქმიანობის შესახებ. კონსოლიდირებული ვერსია. 1999 წ. საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე. კანონის ნახვა შესაძლებელია ვებ-გვერდზე: <https://matsne.gov.ge>

დანაშაულისათვის სისხლისსამართლებრივი დევნის ხანდაზმულობის ვადის გასვლამდე.

კარგად ცნობილია, რომ გამოძიების დაწყების შემდეგ, საქმეზე მტკიცებულებების შესაგროვებლად საგამოძიებო ორგანო ატარებს სხვადასხვა სახის საგამოძიებო მოქმედებებს, მათ შორის შესაძლოა ჩატარდეს იმგვარი მოქმედებები, რომელიც ზღუდავს კონსტიტუციით გარანტირებულ ძირითად უფლებებსა და თავისუფლებებს.

სწორედ ამგვარი მოქმედებების ჩატარებისთვის მოქმედი საპროცესო კოდექსით დადგინდა დასაბუთებული ვარაუდის მტკიცებულებითი სტანდარტი. ეს უკანასკნელი თავის მხრივ უზრუნველყოფს, რომ უსაფუძვლოდ და დაუსაბუთებლად არ მოხდეს ადამიანის კონსტიტუციით გარანტირებულ და დაცულ სფეროში ჩარევა. მეორეს მხრივ ამ სტანდარტით აღიკვეთა სამართალდამცავი ორგანოს წარმომადგენელთა მხრიდან უფლებამოსილების შესაძლო გადამეტების და თვითნებობის რისკები.

მოქმედი საპროცესო კოდექსის მე-3 მუხლის მე-11 ნაწილში შემდეგი განმარტება ჩაიწერა: „დასაბუთებული ვარაუდი არის „ფაქტების ან ინფორმაციის ერთობლიობა, რომელიც მოცემული სისხლის სამართლის საქმის გარემოებათა ერთობლიობით დააკმაყოფილებდა ობიექტურ პირს, რათა დაესკვნა პირის მიერ დანაშაულის შესაძლო ჩადენა. ამ კოდექსით პირდაპირ გათვალისწინებული საგამოძიებო მოქმედების ჩატარებისთვის ანდა აღკვეთის ღონისძიების გამოყენებისთვის გათვალისწინებული მტკიცებულებითი სტანდარტი“³⁶³. დასაბუთებული ვარაუდის საკანონმდებლო დეფინიცია მიგვითითებს, რომ ადამიანის უფლებების შემზღუდავი საგამოძიებო მოქმედებების, ასევე საპროცესო იძულების ღონისძიების სახით დაკავების და შემდგომში აღკვეთის ღონისძიების გამოყენებისათვის აუცილებელია გარკვეული რაოდენობის ფაქტი (ფაქტები). იმავდროულად მითითებული სტანდარტის დასაკმაყოფილებლად უნდა გავითვალისწინოთ კონკრეტული სისხლის სამართლის საქმის ინდივიდუალური გარემოებები, კონტექსტი და ისიც, თუ კონკრეტულად რომელი საგამოძიებო თუ საპროცესო მოქმედება ტარდება.³⁶⁴

გადავიდეთ ამ თავით გათვალისწინებული სიახლეების აღწერაზე, რაც 2014 წელს „ოპერატიულ სამძებრო საქმიანობის“ შესახებ საქართველოს კანონიდან საპროცესო კოდექსში სხვადასხვა მოქმედებების გადატანას მოჰყვა. აღსანიშნავია, რომ მინიმუმამდე დაყვანის პრინციპით განისაზღვრა ფარული საგამოძიებო მოქმედების ჩამტარებელი პირის ვალდებულება, მაქსიმალურად შეეზღუდა იმ კომუნიკაციისა და პირის მონიტორინგი, რომელსაც გამოძიებასთან კავშირი არ

³⁶³ საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსი, მუხლი 3, პუნქტი 11. თბილისი, 2009 წ. კონსოლიდირებული ვერსიის 2023 წლის მდგომარეობით. კანონი ხელმისაწვდომია ვებ გვერდზე: <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/90034>. ბოლოს ნანახია: 26/12/2023 წ.

³⁶⁴ თ. გოგეშვილი - მტკიცების სტანდარტი გამოძიების სტადიაზე. თბილისი, 2021 წ. გვ 21-22.

ჰქონდა. ასევე გათვალისწინებულ იქნა ცალკეული პროფესიის/საქმიანობის პირთა „კანონით დაცულ საქმიანობას“ მიკუთვნებული კომუნიკაციის დაცვის მოთხოვნაც. დარეგულირდა ფარული საგამოძიებო მოქმედების ჩატარების ზოგადი წესი - პროკურორის შუამდგომლობის განხილვის პროცედურა, სასამართლოს განჩინების რეკვიზიტები, ფარული საგამოძიებო მოქმედების შეწყვეტის საფუძვლები და სხვა.³⁶⁵

ერთ-ერთ სიახლეს წარმოადგენდა ასევე ფარული საგამოძიებო მოქმედების განჩინების რეესტრთან დაკავშირებული დანაწესი, რომლის მიხედვითაც სასამართლოში შეიქმნა ფარული საგამოძიებო მოქმედების განჩინების რეესტრი, რომელშიც განჩინების გამომტან სასამართლოს რეესტრში შეაქვს შემდეგი ინფორმაცია: სისხლის სამართლის საქმის ნომერი, ვინ, როდის, ვისი შუამდგომლობით, ვის მიმართ და რა ვადით გამოიტანა განჩინება, ასევე სისხლის სამართლის საქმის ნომერი.³⁶⁶

3. „ოპერატიულ სამძებრო საქმიანობის შესახებ“ კანონის მნიშვნელობა

ამჟამად მოქმედ 1999 წლის „ოპერატიულ სამძებრო საქმიანობის“ შესახებ საქართველოს კანონის პირველ პუნქტში მოცემულია ოპერატიულ-სამძებრო საქმიანობის შესახებ განმარტება: ოპერატიულ-სამძებრო საქმიანობა არის ამ კანონით დადგენილი სახელმწიფო ორგანოების სპეციალური სამსახურების მიერ თავიანთი კომპეტენციის ფარგლებში ღია თუ ფარული მეთოდით ჩატარებული ღონისძიებების სისტემა, რომლის მიზანია ადამიანის უფლებებისა და თავისუფლებების, იურიდიული პირის უფლებების, საზოგადოებრივი უშიშროების დაცვა დანაშაულებრივი და სხვა მართლსაწინააღმდეგო ხელყოფისაგან.³⁶⁷

როგორც წესი ოპერატიული ღონისძიებების გატარება დასაშვებია ისეთ შემთხვევებში, როდესაც კონკრეტული ქმედება შესაძლებელია დაკვალიფიცირდეს როგორც დანაშაული. ხოლო ისეთი ინფორმაცია რომელიც შეიცავს დისციპლინური ხასიათის დარღვევის ნიშნებს, ასევე ადმინისტრაციული სამართალდარღვევის ან/და სამოქალაქო სამართლებრივი დელიქტის ნიშნებს არ საჭიროებს ოპერატიულ-სამძებრო ღონისძიებების გატარებას.³⁶⁸

უნდა აღინიშნოს, რომ სხვადასხვა ქვეყნის სამართლებრივ სისტემებში ოპერატიულ-სამძებრო საქმიანობის საკანონმდებლო რეგულირების განსხვავებული მიდგომები არსებობს. ამ მიმართულებით ძირითადად ორ მოდელს: **დასავლეთევროპულ და პოსტსაბჭოურ მოდელს გამოყოფენ.** დასავლეთ ევროპის

³⁶⁵ თ. გეგეშიძე - თანამედროვე ელექტრონული კომუნიკაციის საშუალებებიდან ინფორმაციის მოპოვება და გამოყენება სისხლის სამართლის პროცესში. თბილისი, 2021. გვ. 29.

³⁶⁶ იქვე.

³⁶⁷ საქართველოს კანონი „ოპერატიულ-სამძებრო“ საქმიანობის შესახებ. მუხლი 1, პირველი პუნქტი. მიღებულ იქნა 1999 წლის 30 აპრილი. კანონის ხელმისაწვდომია ვებ-გვერდზე: <https://matsne.gov.ge> ბოლოს ნანახია: 25.12.2023 წ.

³⁶⁸ კ. ბუაძე, ზ. მჭავანაძე - ოპერატიულ-სამძებრო საქმიანობის სამართლებრივი საფუძვლები, ქუთაისი, 2011, გვ.17.

ზოგიერთ ქვეყანაში (მაგალითად: გერმანია) ოპერატიულ-სამძებრო საქმიანობა განიხილება, როგორც სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსით დარეგულირებული, ჩვეულებრივი საგამოძიებო მოქმედება. თუმცა სხვაგვარი მიდგომაა პოსტსაბჭოურ ქვეყნებში (მაგ: სომხეთი, აზერბაიჯანი), სადაც ამგვარ მოქმედებებს დამოუკიდებელი ნორმატიული აქტები აწესრიგებს. იგივე მდგომარეობაა საქართველოშიც, სადაც მოქმედებს ცალკე მდგომი კანონი „ოპერატიული-სამძებრო საქმიანობის“ შესახებ.³⁶⁹

მკვლევართა ნაწილი ხშირად მიუთითებს იმ გარემოებაზე, რომ ოპერატიულ-სამძებრო ღონისძიება არაა სისხლის სამართლის საპროცესო ნორმების განხორციელება, მაგრამ ის განმსჭვალულია სისხლის სამართლის და სისხლის სამართლის საპროცესო ნორმების მოთხოვნით. იგი სწორედ ამ ნორმათა მიზანს ემსახურება. ოპერატიული ღონისძიებების საშუალებით ხდება დანაშაულებრივი ქმედების გამოვლენა და მოპოვებული ინფორმაციის გამოძიებისთვის მიწოდება.³⁷⁰ აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ოპერატიული ინფორმაციის მიღება არ წარმოადგენს მხოლოდ გამოძიების დაწყების ან მიმდინარე გამოძიებისთვის საჭირო და აუცილებელ ნაწილს, არამედ სწორედ ამ გზით ხდება პრევენციური ღონისძიებების გატარება და დანაშაულის თავიდან აცილება.

გამოძიების პროცესში, ოპერატიული-სამძებრო ღონისძიებებით მოპოვებული ინფორმაცია, გამომძიებელმა უნდა შეისწავლოს, გადაამუშაოს და იმ შემთხვევაში თუ ეს გამოძიების ინტერესებს, კერძოდ საქმეზე ჭეშმარიტების დადგენას უზრუნველყოფს, პროცესუალური საშუალებებით დაამაგროს სისხლის სამართლის საქმეზე.³⁷¹ სწორედ საპროცესო ნორმების გამოყენების გზით უნდა მოხდეს მიღებული ოპერატიული ინფორმაციის მტკიცებულებად გადაქცევა. შესაბამისად ოპერატიული მასალა, საპროცესო გადამუშავების გარეშე არ შეიძლება იყოს მტკიცებულება და პირიქით, გამოძიება ოპერატიული მხარდაჭერის გარეშე ვერ შექმნის მტკიცებულებათა საჭირო სტანდარტს. ამდენად, ოპერატიულ-სამძებრო საქმიანობის შედეგად მიღებული ინფორმაცია ჯერ უნდა დაზუსტდეს. გამომძიებელმა უნდა გაარკვიოს თუ რამდენად რეალურია მიღებული ინფორმაცია და შეფასების შემდეგ კი გაატაროს საპროცესო კანონმდებლობით გათვალისწინებული პრეცედურა, რათა კანონიერ მტკიცებულებად აქციოს ის.³⁷² გამოდის, რომ ოპერატიული თანამშრომელი ახდენს ოპერატიული ღონისძიებების გზით მოპოვებული ინფორმაციის დოკუმენტირებას, რომელსაც კონფიდენციალური სახე აქვს და მას მტკიცებულების ფორმით ვერ გამოვიყენებთ, თუ საპროცესო კანონით გათვალისწინებული სტანდარტით არ ვიხელმძღვანელებთ.

³⁶⁹ სამართლის ჟურნალი N2, 2018. მ. ხოდელი - ოპერატიულ-სამძებრო ღონისძიების ცნება. გვ. 297.

³⁷⁰ იქვე.

³⁷¹ შ. ფაფიაშვილი - დანაშაულთა გამოძიების ზოგადი მეთოდის პრობლემები. თბილისი, 1991წ, გვ.64.

³⁷² კ. ბუაძე, ზ. მჭავანაძე - ოპერატიულ-სამძებრო საქმიანობის სამართლებრივი საფუძვლები. ქუთაისი, 2011 წ, გვ.23.

დასკვნა

ოპერატიულ-სამძებრო საქმიანობა მნიშვნელოვან როლს ასრულებს, არამარტო მომხდარ დანაშაულთან ბრძოლაში, არამედ დანაშაულის აღკვეთის ეტაპზე, მისი ეფექტურად განეიტრალეების პროცესში. წინამდებარე სტატიაში ოპერატიული ღონისძიებების ისტორიულ განვითარებას შევხებით და ვისაუბრეთ იმ გამოწვევებზე რაც დრეს დგას სამართალდამცავი ორგანოების წინაშე.

ოპერატიულ-სამძებრო საქმიანობის განვითარებაზე საუბრისას აუცილებელია აღნიშნული საქმიანობის კანონიერების დაცვა, ადამიანის უფლებათა შეზღუდვის მინიმუმამდე დაყვანა და ამისათვის მყარი სამართლებრივი გარანტიების შექმნა. ბუნებრივია ამგვარი საკანონმდებლო ბაზის შესაქმნელად აუცილებელია ევროპულ სტანდარტებთან დაახლოება, რათა პროცესი გახდეს მეტად მკაფიო და შეძლებისდაგვარად განჭვრეტადი.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსი, 2009 წ. (კონსოლიდირებული ვერსია).
2. საქართველოს კანონი „ოპერატიულ-სამძებრო“ საქმიანობის შესახებ, 1999წ. (კონსოლიდირებული ვერსია).
3. ა. ბაქრაძე - საპროკურორო ზედამხედველობა და დამნაშავეობასთან ბრძოლა, 1977 წ.
4. კ. ბუაძე, ზ. მჭავანაძე - ოპერატიულ-სამძებრო საქმიანობის სამართლებრივი საფუძვლები. ქუთაისი, 2011 წ.
5. ბ. ალადაშვილი - სპეცსამსახურები და შპიონაჟი, წიგნი I, თბ., 2005 წ.
6. შ. ფაფიაშვილი - დანაშაულთა გამოძიების ზოგადი მეთოდის პრობლემები. თბილისი, 1991წ.
7. კ.ბუაძე, ზ.მჭავანაძე - ოპერატიულ-სამძებრო საქმიანობის სამართლებრივი საფუძვლები, 2011 წ.
8. თ. გოგეშვილი - მტკიცების სტანდარტი გამოძიების სტადიაზე, 2021 წ.
9. თ. გეგეშიძე - თანამედროვე ელექტრონული კომუნიკაციის საშუალებებიდან ინფორმაციის მოპოვება და გამოყენება სისხლის სამართლის პროცესში, 2021 წ.
10. ჯ. გახოკიძე, მ. მამნიაშვილი, ფარული საგამოძიებო მოქმედებები თუ ოპერატიულ-სამძებრო საქმიანობა ჟურნალი. „სოციალური ეკონომიკა XXI საუკუნის აქტუალური პრობლემები“, № 6, 2010 წ.
11. თ. მიქაბერიძე, თ. მახარაძე - ფარული საგამოძიებო მოქმედებების როლი სამოხელეო დანაშაულის გამოძიებისას. თბილისი, 2019 წ.
12. ი. ხუციშვილი - ოპერატიულ-სამძებრო საქმიანობის და ფარული საგამოძიებო მოქმედებების გამიჯვნასთან დაკავშირებული პრობლემური ასპექტები, 2020 წ.

13. მ. ლორთქიფანიძე - საქართველო XI ს. ბოლოსა და XII ს. პირველ მეოთხედი, დავით IV აღმაშენებელი, საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, 1979 წ.
14. ჯ. უსენაშვილი - პირადი ცხოვრების ხელშეუხებლობის უფლების რეალიზაციის პრობლემა სასამართლოს კონტროლს დაქვემდებარებული ოპერატიულ-სამძებრო ღონისძიებების წარმოებისას, ჟურნ. „სამართალი“, № 2, 2012 წ.
15. H. Paeffgen. –U., Vernachrichtendienstlichung des Strafprozesses, Goltdammer's Archiv für Strafrecht, Wolter J., Pötz P. –G., Küper W., Hettinger M. (hrgb.), Heidelberg, 2003.

Justification for the Application of Preventive Measures in Georgia: A Perspective of the European Convention on Human Rights

Khatia Kherkheulidze *

რეზიუმე

ევროპის ადამიანის უფლებათა სასამართლომ რამდენიმე გადაწყვეტილებით განმარტა, რომ პატიმრობა, როგორც აღკვეთის ღონისძიება, უნდა გამოიყენებოდეს მხოლოდ გამონაკლის შემთხვევებში. ეს პრინციპი ასახულია საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კანონმდებლობაშიც. თუმცა, პრაქტიკა აჩვენებს, რომ საქართველოში პატიმრობა ყველაზე ხშირად გამოყენებადი აღკვეთის ღონისძიებაა. აღნიშნული პრობლემა შესაძლოა იყოს გამოწვეული სისხლის სამართლის საპროცესო კანონმდებლობის არასწორი ინტერპრეტაციით მოსამართლეების მხრიდან და პატიმრობის საფუძვლების ინდივიდუალური დასაბუთების ნაკლებობით. სტატიაში განვიხილავთ ამ პრობლემას და მის გადაჭრის გზებს.

პრევენციული ღონისძიებების გამოყენების დასაბუთება საქართველოში:
ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის პერსპექტივა

ხატია ხერხეულიძე *

Resume

The European Court of Human Rights has clarified in several rulings that imprisonment, as a preventive measure, should only be used in exceptional cases. The criminal procedural legislation of Georgia also reflects this principle. However, practice shows that imprisonment is the most frequently used restrictive measure in Georgia. This issue may be related to the misinterpretation of criminal procedural legislation by judges and their lack of individual justification for the grounds of imprisonment. In this article, we will discuss this problem and outline ways to resolve it.

Introduction

Preventive measures, which occupy a significant place in the Criminal Procedure Code (hereinafter CPC),³⁷⁵ represent procedural coercive instruments.³⁷⁶ Their application

*საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის სამართლისა და საერთაშორისო ურთიერთობების ფაკულტეტის ასისტენტი.

* Assistant at the Faculty of Law and International Relations of the Georgian Technical University

³⁷⁵ Criminal Procedure of Georgia, Private Part, Group of Authors, Tbilisi, 2012, p.215

³⁷⁶ Totladze L., Gabrichidze G., Tumanishvili G., Turava P., Chachanidze E., Explanatory Legal Dictionary, Second Edition, 2014, p. 61

serves a preventive and safeguarding purpose.³⁷⁷ According to the Constitutional Court of Georgia, the purpose of preventive measures is not to prove a person's guilt but to prevent hindrances to the proper administration of justice.³⁷⁸ The Constitution of Georgia protects personal freedom, safeguarding individuals from arbitrary or unlawful interference by the state.³⁷⁹ ³⁸⁰ This protection is enshrined not only in substantive legal norms but also in procedural norms elevated to a constitutional rank, highlighting its special place in the system of fundamental rights.³⁸¹

When freedom is restricted, individuals are deprived of the ability to exercise other rights, making interference with this right subject to strict control and high standards.³⁸² The legal forms of influence on the right to freedom are outlined in various provisions of Article 13 of the Constitution, each providing distinct constitutional and legal safeguards.³⁸³ Personal inviolability entails freedom from physical and psychological harm, implying physical and mental integrity. Restriction of freedom involves severe limitations on mobility within confined spaces.³⁸⁴

Through its incorporation into Georgian legislation, the European Convention on Human Rights (hereinafter the Convention) has become legally binding at the national level.³⁸⁵ The term "freedom" is interpreted for the purposes of the Convention similarly to Article 13 of the Constitution. The concept of "personal inviolability" can be equated with the obligation to prohibit arbitrary deprivation of liberty.³⁸⁶

In the case of "Nikolaishvili v. Georgia,"³⁸⁷ the European Court explicitly outlined elements of personal inviolability: a) "Freedom" and "personal inviolability" constitute a unified fundamental right, where personal inviolability pertains to the circumstances of deprivation of liberty. b) "Personal inviolability" essentially implies adherence to legal and state principles during the deprivation of liberty. c) As a result, deprivation of liberty must be executed on the basis of foreseeable and verifiable rules and in good faith.³⁸⁸

The European evidentiary standard for applying preventive measures does not significantly differ from the standard established in Georgian law. Preventive measures, both

³⁷⁷ Commentary on the Criminal Procedure Code of Georgia, Group of Authors, Tbilisi, 2015, p. 558

³⁷⁸ Constitutional Court of Georgia, procedural record of June 26, 2015, #646, II-40.

³⁷⁹ Article 13 of the Constitution of Georgia, Article 18 of the old version of the Constitution.

³⁸⁰ "Commentary on the Constitution of Georgia. Chapter Two. Citizenship of Georgia. Fundamental Human Rights and Freedoms," Published by Ltd. "Petiti," Tbilisi, 2013, p.130

³⁸¹ "Commentary on the Constitution of Georgia. Chapter Two. Citizenship of Georgia. Fundamental Human Rights and Freedoms," Published by Ltd. "Petiti," Tbilisi, 2013, p. 130

³⁸² Tugushi T., Burjanadze G., Mshvenieradze G., Gotsiridze G., Menabde V., Human Rights and the Practice of the Constitutional Court of Georgia, Tbilisi, 2013, p.106

³⁸³ Footnote 8: 109- 110

³⁸⁴ International Covenant on Civil and Political Rights/C/GC/35, General Comment No 35 – article 9 (Liberty and Security of Person), 28.10.2014, I-3, I-5, I-6

³⁸⁵ Korkelia K., Kurdadze I., International Human Rights Law According to the European Convention on Human Rights, Tbilisi, 2004, p. 42

³⁸⁶ Leach P., Lewis-Anthony S., Strans-Steanou D., et al., The Right to Liberty and Security under the European Convention on Human Rights (Article 5), Tbilisi, 2009, p. 13

³⁸⁷ "Commentary on the Constitution of Georgia. Chapter Two. Citizenship of Georgia. Fundamental Human Rights and Freedoms," Published by Ltd. "Petiti," Tbilisi, 2013, p. 132

³⁸⁸ NikolaiSvili v. Georgia,[2009], ECHR, no. 37048/04 §52-53

during imposition and throughout their duration, must be based on reasonable suspicion that a person committed a crime. Under the Convention, reasonable suspicion does not require the same evidentiary standard as is necessary for conviction. Article 5(c) of the European Convention pertains to reasonable suspicion of committing an offense and provides that everyone has the right to liberty and personal security. No one shall be deprived of liberty except in cases defined by law and in accordance with lawful procedures, including: c) lawful arrest or detention of a person to bring them before a competent legal authority when there is reasonable suspicion of committing an offense or when it is deemed necessary to prevent their flight after committing an offense.

"Reasonable suspicion" involves a collection of facts and information that would lead an objective observer to believe the person may have committed an offense.³⁸⁹ However, an objective observer may not consider the suspicion reasonable even when investigative authorities hold a "solid" suspicion of wrongdoing. The substantive requirement of Article 5-1(c) of the Convention is the presence of reasonable suspicion prior to restricting freedom.³⁹⁰

The European Court of Human Rights (hereinafter the European Court) places significant emphasis on the evidentiary standard when addressing the application of detention. According to the European Court, the existence of a substantiated assumption that the detainee committed a crime is a necessary condition for the initial restriction of liberty, but there must also be other "relevant" and "sufficient" ³⁹¹circumstances justifying the individual's detention. National courts are obliged, under Article 5.3, to consider alternative measures to ensure the defendant's appearance at trial.³⁹²

There must be reasonable doubt, which does not involve the same standard of proof required for convictions. In this regard, the Court deliberated in the case *Puncelt v. Czech Republic*,³⁹³ where it concluded that there was reasonable doubt that the applicant had committed the crime. Relying solely on information from informants during pretrial detention is risky, as both the European Court and the national (Georgian) courts require that the initial grounds for doubt be reinforced during the investigation process.³⁹⁴

The CPC outlines several types of preventive measures, including bail, a written pledge not to leave and to behave appropriately, personal surety, military oversight for servicemembers, and detention.³⁹⁵ In addition to these measures, defendants may also face obligations such as appearing in court when summoned, refraining from engaging in certain activities or professions, periodic reporting to law enforcement, submitting to supervision by appointed authorities, electronic monitoring, and other court-defined measures necessary to

³⁸⁹ *Stepuleac v. Moldova*, [2007] ECHR, no. 8207/06, § 68

³⁹⁰ Guide on Article 5 of the European Convention on Human Rights, Updated on 30 April 2018, p.20, §81

³⁹¹ *Stögmüller v. Austria*, application no. 1602/62, 10.11.1969, paragraph 4; *Sulaoja v. Estonia*, application no. 55939/00, 15.02.2005, paragraph 64.

³⁹² Mchedlidze N., *Standards of Application of the European Convention on Human Rights by the Common Courts of Georgia*, Tbilisi, 2017, p. 50

³⁹³ *Punzelt v. Czech Republic*, [2000] ECHR, no. 31315/96

³⁹⁴ *Labita v. Italy*, [2000] ECHR, no. 26772/95

³⁹⁵ "Criminal Procedure Code of Georgia," Articles 199-205.

achieve the objectives of preventive measures. The practical use of additional obligations in Georgian courts remains limited.³⁹⁶

European standards in this regard are noteworthy. For example, obliging the defendant to reside in a specific area implies a duty to live in a particular neighborhood,³⁹⁷ while police supervision may involve regular reporting requirements.³⁹⁸ Passport surrender can be an effective measure to prevent flight.³⁹⁹ Regarding electronic monitoring, the Council of Europe's Committee of Ministers has issued Recommendation CM/Rec(2014)4 to member states on this topic.

According to the CPC, the objectives of preventive measures include ensuring the defendant's appearance in court, preventing further criminal acts, and securing the execution of the sentence.⁴⁰⁰ The European Court has repeatedly stated that reliance on these objectives in the abstract is insufficient for justifying preventive measures. They must be based on concrete factual grounds and cannot be "general and abstract."⁴⁰¹ The CPC provides three specific grounds for applying preventive measures: a substantiated assumption that the defendant will abscond or fail to appear in court, destroy evidence significant to the case, or commit a new offense.⁴⁰² The substantiation of each risk is critically important and must be assessed individually in each case.⁴⁰³

The prosecuting authority must prove the actual existence of a specific, objectively identifiable threat. According to the European Court's interpretation, there must be specific facts indicating the risk of the commission of a new crime.⁴⁰⁴ Although these circumstances are important, each one taken separately is still insufficient to justify a reasonable suspicion that the individual may commit a new crime.⁴⁰⁵ There are cases where the prosecution points to the risk of the commission of a new crime when the offense was committed negligently⁴⁰⁶ by the defendant (e.g., violation of traffic safety or operational rules).⁴⁰⁷ The justification for applying preventive measures in such cases should not be considered sufficient by the court. When there is a combination of crimes and the person is charged with committing several crimes or different episodes of crime, the prosecution will always attempt to justify, with a high probability, the risk of the defendant committing a new crime. The nature of the crime is significant when the person is charged with a crime for which there is a high risk of continuing criminal activity due to its nature.

The argument that a violent crime is an "unquestionable circumstance" that foreshadows the commission of a new crime does not align with the European Court's

³⁹⁶ "Criminal Procedure Code of Georgia," Article 199, 2

³⁹⁷ *Ciancimino v. Italy*, [1991] ECHR, no. 12541/86

³⁹⁸ *Raimondo v. Italy*, [1994] ECHR, no. 12954/87

³⁹⁹ *Scmid v. Austria*, [1985] ECHR, no. 10670/83

⁴⁰⁰ "Criminal Procedure Code of Georgia," Article 198, 1

⁴⁰¹ *Boicenco v. Moldova*, [2006], ECHR, § 142-143.

⁴⁰² "Criminal Procedure Code of Georgia," Article 198, 2

⁴⁰³ *Commentary on the Criminal Procedure Code of Georgia*, Group of Authors, Tbilisi, 2015, p.604

⁴⁰⁴ *Aleksandr Makarov v. Russia*, [2009], ECtHR, no. 15217/07, §134

⁴⁰⁵ *Deficiencies and Recommendations in Criminal Justice*, GYLA, Tbilisi, 2012, p. 50;

⁴⁰⁶ "Criminal Procedure Code of Georgia," Article 10

⁴⁰⁷ "Criminal Procedure Code of Georgia," Article 276

approach, which states that referring to the nature of the charged offense is abstract and does not justify the threat of committing a new crime or interfering with justice as grounds for detention.⁴⁰⁸ In such presumptions, the burden of proof is reversed, and the defendant must prove the existence of reasons for their release, which is incompatible with Article 5.3.⁴⁰⁹

The risk of committing a new crime is high when the defendant failed to complete the crime. That is, if there is a preparation or attempt of the crime.⁴¹⁰ There is a risk that, if no preventive measure is taken, the defendant may attempt to complete the crime.

In a national case, the court considered that on one hand, the defendant and on the other hand, the victim and other individuals, as family members and partners, represent opposing sides; a conflict had long existed between them and was not resolved at that moment.⁴¹¹ For this reason, the court considered that the defendant could have continued their criminal activities if left free.⁴¹² In the case of *Minasyan v. Armenia*, the applicant was charged with murder and serious bodily injury resulting from an armed clash between two groups. During the applicant's detention, his property was set on fire by the opponents.⁴¹³ The courts indicated that a long-standing feud existed between the two sides. The European Court concluded that detention was justified. It agreed with the domestic courts that the circumstances indicated that the applicant, if released, would commit new crimes against the friends and relatives of the victim.⁴¹⁴

One of the grounds for applying preventive measures is the justified suspicion that the defendant may flee or fail to appear in court.⁴¹⁵ To determine the existence of a risk of flight, all circumstances of the particular case should be considered,⁴¹⁶ including the likely nature of the sentence. Additionally, it should be assessed whether the severity of the sentence might create a desire to flee, and whether there are objective circumstances that could make such a desire a reality.⁴¹⁷

Detention, as a preventive measure, should only be used if it is the only means to prevent the defendant from fleeing or obstructing the administration of justice.⁴¹⁸ The use of detention must be justified and based on specific evidence. Only relevant factors and, especially, their combination can form the basis for determining the risk of flight in the particular circumstances of the case, in order to justify detention as a preventive measure.⁴¹⁹

⁴⁰⁸ *Bykov v. Russia*, (2009) ECHR, no. 4378/02, §64;

⁴⁰⁹ *Lakatoš and Others v. Serbia*, (2014) ECHR, no. 3363/08 §97; see also: *A.B. v. Hungary*, (2013) ECHR, no. 33292/09 § 23-26;

⁴¹⁰ "Criminal Procedure Code of Georgia," Articles 18-19;

⁴¹¹ Tbilisi City Court's ruling of May 5, 2014, regarding the first appearance of the defendant in court and the application of a preventive measure, case no. 10s/3042-14.

⁴¹² Mchedlidze N., *Standards of Application of the European Convention on Human Rights by the Common Courts of Georgia*, Tbilisi, 2017, p. 69

⁴¹³ *Minasyan v. Armenia*, (2011) no. 44837/08, § 6-15

⁴¹⁴ *Minasyan v. Armenia*, (2011) no. 44837/08, §65

⁴¹⁵ "Criminal Procedure Code of Georgia," Article 198, 2

⁴¹⁶ Khaindrava N., Bokhashvili B., Khidasheli T., *Human Rights Law Analysis Related to Pretrial Detention*, Tbilisi, 2010, p. 47;

⁴¹⁷ *Deficiencies and Recommendations in Criminal Justice*, GYLA, Tbilisi, 2012, p.49;

⁴¹⁸ "Criminal Procedure Code of Georgia," Article 205, 1, a

⁴¹⁹ *Commentary on the Criminal Procedure Code of Georgia*, Group of Authors, Tbilisi, 2015, p. 593;

The risk of obstructing the administration of justice is one of the most important and potentially widely applicable grounds.⁴²⁰ Any circumstance that indicates a threat to the administration of justice must be supported by specific circumstances.⁴²¹ Any circumstance "cannot be used in abstracto, and there must be factual circumstances, direct connections, and evidence to justify their use in relation to the detained person."⁴²²

When applying detention, the individual characteristics of the defendant must be taken into account. Serious illness, old age, or being a minor does not automatically exclude the use of detention. The European Court clarifies that detention may be justified at the initial stage of the investigation if there is a risk of obstructing the administration of justice by the defendant, but after the collection of evidence, this basis may become irrelevant.⁴²³

We will consider the circumstances that involve the risk of flight in the context of national and European law, including:⁴²⁴

Failure to report to law enforcement agencies – Instances of an individual's failure to appear before the investigative authorities or previous instances of evading authorities create a risk of flight. In this case, the individual's procedural status is irrelevant. Sometimes, national courts do not consider it sufficient that the applicant was declared wanted by the probation service due to failure to report.⁴²⁵ This aligns with European Court rulings, where it is clarified that a formal declaration of an individual as wanted is not enough to justify the risk of flight.⁴²⁶

1. Risk of failure to appear in court – When justifying the risk of failure to appear in court, the personal characteristics of the defendant must be taken into account.⁴²⁷ Adequate attention should be paid to the defendant's voluntary reporting to the authorities. Also, all other factual circumstances and past experiences should be considered that either support or exclude the reality of such a risk.⁴²⁸

2. Severity and nature of the alleged crime, fear of a severe sentence – Georgian common courts generally follow the European Court's practice that the seriousness of the charges and the severity of the sentence are relevant but insufficient grounds on their own to justify the use of detention. In one case, the court clarified that the fact that the

⁴²⁰ Becciev v. Republic of Moldova, [2005] ECHR, no. 9190/03, §58

⁴²¹ Papashvili L., "Legal Grounds for the Use of Detention and Imprisonment in Criminal Proceedings," Collection of Articles, Constitutional and International Mechanisms for the Protection of Human Rights, Tbilisi, 2010, p. 184.

⁴²² Khaindrava N., Bokhashvili B., Khidasheli T., Human Rights Law Analysis Related to Pretrial Detention, Tbilisi, 2010, p. 54

⁴²³ Commentary on the Criminal Procedure Code of Georgia, Group of Authors, Tbilisi, 2015, p. 592

⁴²⁴ Yevgeniy Gusev v. Russia, [2013], no. 28020/05, §87; See also: Aleksandr Makarov v. Russia, [2009], ECHR, no. 15217/07, §129

⁴²⁵ Yagci and Sargin v. Turkey, [1995] ECHR, no. 16419/90; 16426/90; See also: Letellier v. France, [1991], ECHR, no. 12369/86.

⁴²⁶ Kutaisi City Court ruling of November 23, 2015, regarding the first appearance of the defendant in court and the application of a preventive measure, case no. 10/a-218, p. 4.

⁴²⁷ Ex.: Bordikov v. Russia, [2009], ECHR, no. 921/03, Dirdizov v. Russia no. [2012], ECHR, no. 41461/10 and Strelets v. Russia, [2012], ECHR, no. 28018/05

⁴²⁸ Deficiencies and Recommendations in Criminal Justice, GYLA, Tbilisi, 2012, p.p. 48-49;

defendant is charged with serious and particularly serious crimes,⁴²⁹ and that the anticipated sentence is severe, does not, by itself, justify the risk of flight.⁴³⁰ The European Court mentions the severity of the crime in conjunction with other circumstances as a basis for justifying detention.⁴³¹ In the case *Mkhitaryan v. Russia*,⁴³² the applicant was accused of forming a criminal group and extortion in two episodes and was listed as an international fugitive. His location was discovered in Armenia, from where he was extradited. The European Court did not find a violation of Article 5(3) of the Convention, as it considered the circumstances of the case supported by specific facts. The court stated that the severity of the crime is a relevant, but not sufficient, element in assessing the risk of flight. In the European Court's decision *Mansuri v. Turkey*,⁴³³ the court stated that the risk of flight cannot be determined solely by the possible severity of the sentence. The court explained that while the severity of the sentence is an important factor in assessing the risk of flight, the seriousness of the charges cannot, on its own, justify a long period of detention.⁴³⁴ The risk of flight cannot be justified solely by the anticipated severity of the sentence; it must be assessed together with several other important factors that either confirm the risk of flight or present it in such a way that it does not justify the use of detention.⁴³⁵ In some cases, together with other risks, the anticipated severity of the sentence is considered by the court as sufficient grounds to confirm the risk of flight.⁴³⁶ However, there are instances where national courts do not consider the severity of the anticipated sentence as sufficient evidence of the risk of flight, even when combined with other risks.⁴³⁷

3. Defendant's nationality and connections abroad – In the European Court case *Sofini v. Russia*,⁴³⁸ the factors that the applicant held a passport, had relatives permanently residing outside of Russia, traveled frequently, and had significant financial resources were assessed as examples of real risks of flight. Foreign nationality alone does not constitute sufficient grounds to justify a reasonable suspicion of the defendant's flight or failure to appear in court unless other circumstances are present that, in combination, indicate the risk of flight.⁴³⁹ When considering the issue of a permanent residence address, the court should not determine the risk of flight solely by pointing to the fact that the defendant is

⁴²⁹ *Mikhailchuk v. Russia*, [2015], ECHR, no. 33803/04, §53-59;

⁴³⁰ Tbilisi City Court ruling of July 22, 2013, regarding the change of a preventive measure, case no. 1/953-13, p. 2.

⁴³¹ *Ahmet Ozkan and other v. Turkey*, [2004], ECHR, no. 21689/93, §397-398; *Belchev v. Bulgaria*, [2004], ECHR, no. 39270/98 §82; *Kostadinov v. Bulgaria* [2008], ECHR, no. 55712/00 §78-80;

⁴³² *Mkhitaryan v. Russia*, [2013], no. 46108/11;

⁴³³ *Mansur v. Turkey*, [1995], ECHR, no. 16026/90, §16026/90

⁴³⁴ *Panchenko v. Russia*, [2005], ECHR, no. 45100/98 §102

⁴³⁵ *Muller v. France*, [1997], ECHR, no. 21802/93, §43; *YAĞCI AND SARGIN v. TURKEY*, [1995] ECHR, no. 16419/90 §52, see also: *Lettelier v. France*, [1991], ECHR, no. 12369/86 §43;

⁴³⁶ Tbilisi City Court ruling of June 11, 2018, regarding the first appearance of the defendant in court and the application of a preventive measure, N10a/2764-18;

⁴³⁷ Tbilisi City Court ruling of June 16, 2018, regarding the first appearance of the defendant in court and the application of a preventive measure, N10a/2867-18.

⁴³⁸ *Sopin v. Russia*, [2013], ECHR, no. 57319/10

⁴³⁹ Commentary on the Criminal Procedure Code of Georgia, Group of Authors, Tbilisi, 2015, p. 593

registered without an address on the identification documents. The absence of a fixed residence does not increase the risk of flight.⁴⁴⁰

4. Defendant's close contacts in the country of detention and their financial situation – Judicial practice shows that the prosecution often argues that there are no circumstances preventing flight. The European Court considers an individual's connections to the country where they are detained and their international contacts as important factors.⁴⁴¹ Similarly, the lack of employment or family cannot be assessed as a threat of committing a new crime.⁴⁴² In the case *V v. Switzerland*,⁴⁴³ the applicant was charged with fraud. The European Court did not find a violation of Article 5(3) and stated that the connections with various countries, the lack of connection with the country of residence (no family), and significant financial resources – these factors, taken together, were correctly assessed as indicating a real risk of flight. In the case *Barfusi v. Czech Republic*,⁴⁴⁴ where the applicant was accused of fraud causing significant damage, the existence of a large debt to a bank in the Czech Republic was considered a decisive factor in assessing the risk of flight. The European Court established that the sale of property, currency exchange, the existence of insurance and a valid passport, lack of relatives in the country of detention, and the absence of a reason for staying there, when considered together, may indicate the risk of flight.

5. Defendant's personal characteristics and past life – The European Court pays significant attention to the personal characteristics of the defendant, including their criminal record. The Court also focuses on the defendant's behavior and morals.⁴⁴⁵ The threat of flight should be assessed in light of all the circumstances that connect the individual to the country of criminal prosecution.

6. Additional circumstances indicating the risk of failure to appear in court – There may be additional circumstances in a specific criminal case that suggest the risk of flight or failure to appear in court. For example, attempts to evade lawful punishment by fleeing the country in the past; the fact that the person has been declared wanted in the current case; the possession of several passports by the defendant, which may enable them to flee.⁴⁴⁶

One of the grounds for applying preventive measures is the justified suspicion that the defendant may destroy important evidence for the case.⁴⁴⁷ The risk of the defendant destroying evidence or obstructing the acquisition of evidence cannot be relevant at all stages of the proceedings.⁴⁴⁸ The specific factual circumstances of the case must be considered.⁴⁴⁹ It is important that the prosecution justifies the defendant's ability to influence the

⁴⁴⁰ Popkov v. Russia, [2008] ECHR, no. 32327/06, §59

⁴⁴¹ Commentary on the Criminal Procedure Code of Georgia, Group of Authors, Tbilisi, 2015, p. 593

⁴⁴² Guide on Article 5 of the European Convention on Human Rights, Updated on 30 April 2018, p. 36, § 203

⁴⁴³ *W. v. Switzerland*, [1993], ECHR, no. 14379/88

⁴⁴⁴ *Barfusi v. Czech Republic*, [2000], ECHR, no. 15708/02

⁴⁴⁵ *Aleksandr Makarov v. Russia*, [2009], ECHR, no. 15217/07, §126; see also: *W. v. Switzerland*, [1993], ECHR, no. 14379/88 §33

⁴⁴⁶ *W. v. Switzerland*, [1993], ECHR, no. 14379/88 §33

⁴⁴⁷ *Becciev v. Republic of Moldova* [2005], ECHR no. 9190/03, §58

⁴⁴⁸ *Galashvili v. Georgia*, [2008], no. 40008/04.

⁴⁴⁹ "Criminal Procedure Code of Georgia," Articles 198, 2

administration of justice based on specific data.⁴⁵⁰ The mere possibility of an intent or the defendant's desire to destroy evidence is insufficient and constitutes an abstract threat.⁴⁵¹ It may be expressed either through the physical destruction of evidence or by substantially altering its characteristics and erasing the trace left on it.⁴⁵²

Destruction of evidence can occur either through the physical destruction of evidence or by substantially altering its characteristics and erasing the trace left on it.⁴⁵³ The mere fact that key evidence has been obtained by the investigative authorities was not sufficient to resolve the issue of the lack of threat to obstruct the investigation or the administration of justice in the case *Galashvili v. Georgia*,⁴⁵⁴ where the Court did not find a violation of Article 5(3).

National courts often generally refer to the fact that further investigative actions need to be conducted in the case; witnesses need to be interrogated, and the identities of the persons involved in the crime must be established. Justifying detention based on the need for investigative actions is not acceptable under the European Court's practice. In the case *Miminoshvili v. Russia*,⁴⁵⁵ the European Court explained that detention to ensure investigative actions is not justified, as the conduct of investigative actions does not generally require the defendant's detention.⁴⁵⁶

The European Court, in its rulings, indicates that at the initial stage of the investigation, the risk of the defendant obstructing the administration of justice may justify their detention. However, after the collection of evidence and witness testimonies, this basis becomes irrelevant.⁴⁵⁷

In one case, the national court justified the risk of witness tampering by the fact that the defendant did not cooperate with the investigation and this was considered a potential threat to influencing witnesses.⁴⁵⁸ Such justification contradicts the European Court's practice. In the case *Giorgi Nikolashvili v. Georgia*, the national court justified detention on the grounds that the defendant was "insincere." The European Court considered this to be an unfounded and unsupported statement.⁴⁵⁹ The Court explained that the defendant has a duty to be sincere. At the same time, there are circumstances that indicate a heightened risk of evidence destruction or obstruction of evidence collection: a. the defendant is charged with crimes related to falsification, b. the defendant has connections with participants in the

⁴⁵⁰ Letellier v. France, 26 June, 1991; Yagci and Sargin v. Turkey, 8 June, 1995.

⁴⁵¹ Commentary on the Criminal Procedure Code of Georgia, Group of Authors, Tbilisi, 2015, p. 97

⁴⁵² Tbilisi City Court ruling of March 19, 2018, regarding the first appearance of the defendant in court and the application of a preventive measure, N10a/1170-18.

⁴⁵³ Commentary on the Criminal Procedure Code of Georgia, Group of Authors, Tbilisi, 2015, p.p. 597-598

⁴⁵⁴ *Galashvili v. Georgia* is no. 40008/04. (July 17, 2008)

⁴⁵⁵ *Miminoshvili v. Russia*, [2011], ECHR no. 20197/03 §86

⁴⁵⁶ Mchedlidze N., Standards of Application of the European Convention on Human Rights by the Common Courts of Georgia, Tbilisi, 2017, p. 83.

⁴⁵⁷ Yevgeniy Gusev v. Russia, [2013], ECHR, no. 28020/05 §87; *საგგო I.A. v. France*, [1998], ECHR, no. 28213/95, §110

⁴⁵⁸ Tbilisi Court of Appeals ruling of September 11, 2015, case no. 1ა/1372-15.

⁴⁵⁹ *Giorgi Nikolashvili v. Georgia*, " case no. 13089/07, paragraph 74 of the decision

proceedings, c. risks related to former and current officials, d. the risk of conspiracy among co-perpetrators in group crimes, e. the charge involves intellectual property.

If a person is charged with a crime involving the destruction of evidence, document forgery, falsification of materials, or other similar actions, there is a high risk of evidence destruction or an attempt to destroy it.⁴⁶⁰ Examples include fraud and document forgery cases. In the case *Kolevi v. Bulgaria*,⁴⁶¹ the European Court did not find a violation. The applicant had committed fraud, which involved creating and presenting forged identity documents and other papers to a bank, enabling the withdrawal of a large sum of money.

The risk of evidence destruction or obstruction of evidence collection by the defendant may arise if the defendant has certain connections with participants in the proceedings. In one national case, the court explained that to conduct investigative actions and prevent witness tampering, especially when one witness was the spouse of one of the defendants and the victim's contact information was well known to the defendants, there was a risk of tampering with witnesses and obstructing evidence collection. When assessing the risk of witness tampering, the decision of the European Court in a case against Georgia is significant.⁴⁶² The Court noted that the defendant's friends were the main witnesses in the criminal case against him. In such circumstances, the defendant's ability to influence witnesses cannot be ruled out. In the case *Mikiashvili v. Georgia*, the applicant was accused of verbal and physical abuse of police officers. The Court did not find a violation of Article 5(3) of the Convention because the key witnesses in the case were the defendant's friends.⁴⁶³

As the European Court explains, the defendant's professional status is relevant to justifying the risk of witness tampering, but at the same time, the Court questions the relevance of this argument when the defendant has been dismissed from their position. When applying preventive measures to individuals accused of crimes related to their professional positions, the prosecution must consider that evidence destruction can be prevented by removing the defendant from their position. The Court considers that in such cases, the investigation's progress, the defendant's personality, their behavior before and after detention, and specific actions indicating intent to destroy or falsify evidence or influence witnesses should be assessed.⁴⁶⁴ In the case *Contrada v. Italy*, the European Court did not find a violation of Article 5(3).⁴⁶⁵ The applicant was accused of membership in a mafia-type organization. The applicant was the deputy director of Sicily's secret service and previously held senior positions in the criminal investigation department and the anti-mafia commission. His personal connections with witnesses indicated a high likelihood of

⁴⁶⁰ V. Switzerland", case no. 11258/84, 26.01.1993

⁴⁶¹ *Kolevi v. Bulgaria*", case no. 1108/02, 28.07.2005

⁴⁶² Tbilisi City Court ruling of April 26, 2018, regarding the first appearance of the defendant in court and the application of a preventive measure, N10a/1848; Tbilisi City Court ruling of June 14, 2018, regarding the first appearance of the defendant in court and the application of a preventive measure, N10a/2830

⁴⁶³ *Mikiashvili v. Georgia*, ECtHR, 09.01.2013, no. 18996/06, §102

⁴⁶⁴ *Aleksandr Makarov v. Russia*, ECtHR, 14.09.2009, no. 15217/07, §130

⁴⁶⁵ *Contrada v. Italy*, case no. N92/1997/876/1088, 24.08.1998.

tampering with them and destroying evidence. In the case *Aleksandr Makarov v. Russia*,⁴⁶⁶ the European Court noted that the applicant's professional status was a relevant factor for determining the risk of witness tampering. However, Makarov's authority was terminated immediately upon his detention, making the reference to professional authority insufficient.⁴⁶⁷

In cases of group crime, there are risks that may hinder the work of investigative authorities. The European Court also considers the risk of conspiracy and explains that, at the early stages of an investigation, the need to detain the defendant may be necessary. However, after a certain period, when statements have been collected, this risk is no longer sufficient to justify continued detention.⁴⁶⁸ In one national case, based on European Court practice, it was considered that the existence of an organized criminal group is a "relevant" circumstance but not a "sufficient" ground to justify detention as a preventive measure. In the case *Mierzejewski v. Poland*,⁴⁶⁹ the European Court agreed with the national authorities that the justified suspicion of organized crime poses significant challenges for investigative bodies in gathering evidence from various sources, establishing facts, and determining the level of responsibility of different members of the group.⁴⁷⁰ Regarding this issue, the European Court's rulings in the cases *Kučera v. Slovakia*⁴⁷¹ and *Michalak v. Slovakia*⁴⁷² are also noteworthy.

Recommendations

In order for the court to fully take into account the individual circumstances of the accused when applying a preventive measure, we believe that legislative changes are necessary in the Criminal Procedure Code. Below, we briefly discuss this package of changes.

Our recommendation is to implement legislative changes under which mandatory defense will be provided for defendants in custody. We believe that the current subparagraph "l" of Article 45 of the Criminal Procedure Code should become subparagraph "m," and subparagraph "l" should be formulated as follows: "if a ruling has been issued on the use of imprisonment or bail secured by imprisonment." If the court applies imprisonment as a preventive measure, the prosecutor will be required to involve a defense lawyer in the case, which may not be a favorable or desirable action for the prosecutor. Judges, due to the overloaded working process, tend to expedite cases. When the preventive measure of imprisonment is applied, defendants generally agree to the terms of the plea agreement. As

⁴⁶⁶ "Ghvantadze v. Georgia," application no. 23204/07 (March 3, 2009), where the defendant held a high position in the Autonomous Republic of Abkhazia and was charged with illegal possession of firearms and robbery. The court did not find a violation of Article 5(3).

⁴⁶⁷ *Aleksandr Makarov v. Russia*, [2009], ECHR, no. 15217/07, §129,230

⁴⁶⁸ *W. v. Switzerland*, ECtHR, 26.01.1993, no. 14379/88 §35; see also: *I.A. v. France*, ECtHR, 23.09.1998, no. 28213/95, §109. Also: *Popkov v. Russia*, ECtHR, 15.05.2008, no. 32327/06, §62

⁴⁶⁹ *Mierzejewski v. Poland*, application no. 15612/13, February 24, 2015.

⁴⁷⁰ Mchedlidze N., *Standards of Application of the European Convention on Human Rights by the Common Courts of Georgia*, Tbilisi, 2017, p. 86

⁴⁷¹ *Kučera v. Slovakia*, no. 48666/99, 17.07. 2007, 95

⁴⁷² *Michalak v. Slovakia*, no. 30157/03, 8.02.2011, 186

a result, judges no longer substantially consider criminal cases or deal with them in the shortest possible time. We believe that if we want to limit the risks of prosecutor influence over the court's decision regarding imprisonment, we must consider ways to allocate additional resources.

It is recommended that legislative changes be made to Article 46 of the Criminal Procedure Code: the code seems to provide for the provision of defense to indigent defendants at the state's expense.⁴⁷³ However, in practice, if a person is not registered in the unified database of socially vulnerable individuals, they cannot access free legal aid.⁴⁷⁴ The procedure for selecting and appointing a defense lawyer at the state's expense is determined by the Law of Georgia on Legal Aid. We believe this represents a problem in terms of the realization of the defendant's rights. A change should be made to the second paragraph of the Criminal Procedure Code and a new paragraph should be added as follows: "An indigent defendant is a person whose income in the past year does not exceed 10,000 lari."

It is recommended that legislative changes be made to the first part of Article 197 of the Criminal Procedure Code: the court should be required to identify the individual circumstances of the accused at their first court appearance. According to the current law, the judge is only required to establish the identity of the accused, and there is no strict directive for determining their individual circumstances. The law should directly instruct judges to ascertain the personal and individual circumstances of the accused during the trial. Accordingly, the first part of Article 197 should be amended to include the following "a" clause: "examines the defendant's activities, health, family and property status, compensation for property damage, and other individual circumstances." Although the law stipulates that the judge must take the personal data of the defendant into account when deciding on the preventive measure and its type, as practice and statistics show, this provision alone is not sufficient.

It is recommended that legislative changes be made to the third part of Article 198 of the Criminal Procedure Code. The word "individually" should be added and the following wording established: "When submitting a motion for the application of a preventive measure, the prosecutor is obligated to individually justify the appropriateness of the requested preventive measure and the inadmissibility of using other, less severe measures." We believe that new section 3.1 should be added to the same article: "In the case of a request for imprisonment as a preventive measure, the prosecutor is required to submit to the court a report on the individual circumstances of the accused." Until issues regarding the involvement of defense lawyers are legislated, the prosecutor should be tasked with submitting this report to the court. Also, new section 4.1 should be added to the same article: "In the case of the application of imprisonment as a preventive measure, the court must individually justify why the objectives set out in the first part of this article cannot be achieved with other, less severe preventive measures." Also, in the fifth part of the same Article, The word "takes into account" should be replaced with "must take into account."

⁴⁷³ Article 46 Part 5 of the Code of Criminal Procedure of Georgia

⁴⁷⁴ Law of Georgia on Legal Aid: <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/21604?publication=30>> (last seen 1.12.2024)

Accordingly, the fifth part should be formulated as follows: “When deciding on the preventive measure and its specific form, the court must take into account the defendant’s personality, activities, age, health, family and property status, compensation for property damage, violations of previously imposed preventive measures, and other circumstances.”

It is recommended that legislative changes be made to Article 199 of the Criminal Procedure Code by adding a new section 2.1: “The court is obligated to prioritize the examination of non-custodial preventive measures and, if necessary, the application of additional measures.”

We recommend legislative changes for Article 205 of the Criminal Procedure Code by adding a new section 1.1: “In the case of applying imprisonment as a preventive measure, the judge is required to individually justify the grounds for imprisonment, taking into account the individual circumstances of the defendant.”

Article 206 of the Criminal Procedure Code also needs legislative changes and the third part of it: the words “examines the individual circumstances of the defendant,” “in consideration of the principle of individualization,” and “the court is authorized to ask the parties questions” should be added. 3. [...] “The judge opens the hearing and announces which motion is being considered, names the participants in the process, and examines the individual circumstances of the defendant, including any disqualifications [...]” Also, for this Article, must be added the following sentence: “The prosecution is obligated to submit the documents and information necessary for the review of the motion to the court.” In discussing this issue, I would highlight the principle of objectivity, according to which the prosecution must assess the actions of the defendant honestly and objectively and must not request imprisonment solely for the purpose of simplifying the case. This requirement is emphasized in the UN principles.⁴⁷⁵ Legal ethics should also be considered in this context. The prosecution’s activities should be based on the highest standards of legal ethics, which include honesty and responsibility in presenting evidence. The prosecution should not use the request for imprisonment as a tool for pressure.⁴⁷⁶

It is recommended that legislative changes be made to the fifth part of Article 206 of the Criminal Procedure Code: “5. The motion must reflect the defendant’s identifying data, individual circumstances, such as the defendant’s activities, health, family and property status, information about the compensation for property damage, and other individual circumstances that may be related to the charges. It should also contain the essence of the charge, as well as any information or evidence that the accusation is based on and the requested preventive measure. After reviewing the justification for the motion and the formal (procedural) and factual grounds for the preventive measure, the judge will issue an individually justified ruling.”

Article 206 of the Criminal Procedure Code also needs legislative changes for the sixth part: “6. The ruling on the application, change, or annulment of the preventive measure

⁴⁷⁵ UN Guidelines for Prosecutors, 1990, p. 34; These guidelines were established by the UN Economic and Social Council in 1990

⁴⁷⁶ European Guidelines on Prosecutorial Ethics", 2018

should include: the date and place of the ruling, the names of the judge, prosecutor, defendant, and their lawyer, the essence of the charges, and whether the preventive measure has been applied, changed, or denied. The ruling should also specify: the nature of the ruling and who it applies to; the evidence on which the judge relied to decide on the necessity of applying, changing, or annulling the preventive measure; the evaluation of the defendant's individual circumstances, including health and family status, by the court; and the identity of the official or body responsible for executing the ruling, along with the procedure for appealing the ruling and the signature of the judge.” It is recommended that legislative changes be made to the eighth part of Article 206 of the Criminal Procedure Code. The right to appeal a decision on the application of imprisonment in the first instance should be clearly established in the Criminal Procedure Code, including in the investigative chamber of the appellate court. However, statistical data and judicial practice show that the opportunity to exercise this right in favor of the defendant is extremely limited. Therefore, it is critically important to make changes to this part of the article. First and foremost, the party should be allowed to effectively challenge the decision to apply imprisonment. This should not require an admissibility check, and the court should accept the case for consideration.⁴⁷⁷

With the current wording, it is practically impossible to use the appeal mechanism effectively, as the admissibility criteria require the presence of new circumstances that did not exist previously in the case. This requirement is virtually impossible to fulfill, as the party cannot gather new circumstances within 24 hours. Consequently, the following addition should be made to this part of the article: “The party is entitled to file a motion for the change or annulment of the preventive measure if imprisonment is applied, based on the individual circumstances of the defendant, with the magistrate judge in the place of investigation. The court will conduct an oral hearing within the time frame set by this code and in accordance with the standards established by this article.”

It is recommended that legislative changes be made to the second part of Article 207 of the Criminal Procedure Code. According to the code, the appeal must state which requirements were violated in the decision being appealed and how the decision was erroneous. The words “of substantial importance” used in this part essentially determine the outcome of the case and the practice we have in Georgia today. Statistical data confirm that this is a significant problem. We believe that the following words should be added to this part: “which individual circumstances.” The section would then be formulated as follows: “2. The appeal must state which requirements were violated in the decision being appealed and how the decision was erroneous. The appeal may also specify which issues, individual circumstances, and evidence were not examined or evaluated by the first instance court under the procedures set out in this code, and how these could have impacted the legality of the preventive measure applied to the individual.”⁴⁷⁸

⁴⁷⁷ The decision of the Tbilisi Court of Appeals of December 28, 2017 on declaring the complaint inadmissible, in case N1g/1483-17; Judgment of Tbilisi Court of Appeal of April 6, 2017 in case N1g/465;

⁴⁷⁸ Tbilisi Court of Appeal, October 4, 2017, judgment in case No. 1G/1199-17; Tbilisi Court of Appeal, April 19, 2017, judgment in case No. 1G/556-17; Tbilisi Court of Appeal, October 4, 2017, judgment in case No. 1G/1199-17.

It is recommended that a new section 4.1 be added to Article 207 of the Criminal Procedure Code: “The judge of the appellate court’s investigative chamber will examine the appeal regarding the application, change, or annulment of imprisonment individually, in accordance with the procedure established by Article 206 of this code, within 72 hours of its submission. The judge will review the appeal without checking its admissibility and will examine it in an oral hearing, in accordance with the procedures established by this code.”

479

It is recommended that legislative changes be made regarding the extension of the detention period.⁴⁸⁰ Prolonged detention is a significant issue in criminal procedural law. Although the law obligates the court.

Conclusion

In the article, we discussed the importance of individual justification when using imprisonment as a preventive measure. We also examined the recommendations that should be implemented in Georgia's criminal procedural legislation. These changes will aim to fully align with the requirements of the European Convention and the European Court. This will contribute to the development of a fair and democratic country.

The topic discussed in the article is both relevant and significant in Georgia, as evidenced by statistical data published on the Supreme Court of Georgia's website⁴⁸¹ for 2008–2023 regarding the use of preventive measures. The statistics reveal that only two measures are used as preventive measures in Georgia: detention and bail. In most cases, bail is used in conjunction with detention.

In 2023, the first-instance courts in Georgia reviewed a total of 20,123 preventive measure applications. Among these, 6,494 applications for detention were submitted by the prosecution, and the courts granted 4,479 of them. This means that in almost 70% (68.98%) of cases, the court applied the strictest preventive measure. It is interesting to consider what measures the court applied in the remaining 2,015 cases. According to the Supreme Court's statistics, bail with detention as a condition was applied in 1,222 cases. This means that in cases where detention was not necessary under the law, judges could still impose detention, allowing for release upon payment of bail.

Despite numerous theoretical studies on this issue and calls for the abolition of bail with detention as a condition, this institution continues to be actively used by judges, as the statistics show. The use of this form of preventive measure amounts to "hidden detention," as the majority of defendants cannot afford to pay the bail amount set by the court and remain in detention, even when the law does not provide a basis for such detention.

⁴⁷⁹ Article 230, first paragraph, of the CCP - Deprivation of freedom of information about a preventive measure during the consideration of the case.

⁴⁸⁰ See: *Kavala v. Turkey* (case No. 28749/18, 2019); *Ilgar Mammadov v. Azerbaijan* (case No. 15172/13, 2014); *Selahattin Demirtaş v. Turkey* (No. 2) (Case No. 14305/17, 2020); *Merabishvili v. Georgia* (Case No. 72508/13, 2017); *Buzadji v. the Republic of Moldova* (Case No. 23755/07, 2016); *Tymoshenko v. Ukraine* (Case No. 49872/11, 2013);

⁴⁸¹ The statistical data available on the website of the Supreme Court of Georgia can be found here. <<https://www.supremecourt.ge/uploads/files/1/statistics/sisxli2023.pdf>> (last seen: 1.12.2024)

However, the law does allow it. In over 60% (60.63%) of cases, the court applied "hidden detention," disguised as bail with detention as a condition. There is no official data on how many defendants were able to pay the bail amount and how many remained in detention. Based on personal observations and experience, I can say that the vast majority of defendants cannot pay the bail amount and remain in detention.

In 2022, out of 6,864 detention motions submitted by the prosecution, 4,830 were granted by the courts, meaning that over 70% (70.38%) of cases resulted in detention. In the remaining cases, bail with detention as a condition was applied in 1,466 instances, amounting to almost 80% (77.89%).

We hope that in the near future, the practices of the Georgian courts will increasingly align with European standards, and the smooth functioning of our country's legal system will significantly contribute to its European future.

Bibliography:

1. Constitution of Georgia (Date of issuing: 24/08/1995, (As of 29.06.2020))
<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/30346?publication=36> (last seen 1.12.2024)
2. Criminal Procedure of Georgia (Date of issuing: 09/10/2009 (As of 20.11.2024))
<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/90034?publication=164> (last seen 1.12.2024)
3. Law of Georgia on Legal Aid (Date of issuing 19/06/2007 (As of 05.09.2024))
<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/21604?publication=30> (last seen 1.12.2024)
4. International Covenant on Civil and Political Rights/C/GC/35, General Comment No 35 – article 9 (Liberty and Security of Person), 28.10.2014
5. Papashvili L., "Legal Grounds for the Use of Detention and Imprisonment in Criminal Proceedings," Collection of Articles, Constitutional and International Mechanisms for the Protection of Human Rights, Tbilisi, 2010
6. Criminal Procedure of Georgia, Private Part, Group of Authors, Tbilisi, 2012
7. Totladze L., Gabrichidze G., Tumanishvili G., Turava P., Chachanidze E., Explanatory Legal Dictionary, Second Edition, 2014
8. Commentary on the Criminal Procedure Code of Georgia, Group of Authors, Tbilisi, 2015
9. "Commentary on the Constitution of Georgia. Chapter Two. Citizenship of Georgia. Fundamental Human Rights and Freedoms," Published by Ltd. "Petiti," Tbilisi, 2013
10. Tugushi T., Burjanadze G., Mshvenieradze G., Gotsiridze G., Menabde V., Human Rights and the Practice of the Constitutional Court of Georgia, Tbilisi, 2013
11. Mchedlidze N., Standards of Application of the European Convention on Human Rights by the Common Courts of Georgia, Tbilisi, 2017
12. "UN Guidelines for Prosecutors", 1990
13. "European Guidelines on Prosecutorial Ethics", 2018

14. Korkelia K., Kurdadze I., International Human Rights Law According to the European Convention on Human Rights, Tbilisi, 2004
15. Deficiencies and Recommendations in Criminal Justice, GYLA, Tbilisi, 2012
16. Leach P., Lewis-Anthony S., Strans-Steanou D., et al., The Right to Liberty and Security under the European Convention on Human Rights (Article 5), Tbilisi, 2009
17. Khaindrava N., Bokhashvili B., Khidasheli T., Human Rights Law Analysis Related to Pretrial Detention, Tbilisi, 2010
18. The statistical data available on the website of the Supreme Court of Georgia <https://www.supremecourt.ge/uploads/files/1/statistics/sisxli2023.pdf> (last seen: 1.12.2024)
19. Deficiencies and Recommendations in Criminal Justice, GYLA, Tbilisi, 2012
20. Guide on Article 5 of the European Convention on Human Rights, Updated on 30 April 2018
21. European Court of Human Rights, Judgments and Decisions against Georgia, 2018-2019, The Supreme Court of Georgia, Analytical Department, Human Rights Centre, Tbilisi, 2019.
22. Constitutional Court of Georgia, procedural record of June 26, 2015, #646, II-40.
23. Tbilisi City Court ruling of March 19, 2018, regarding the first appearance of the defendant in court and the application of a preventive measure, N10a/1170-18.
24. Tbilisi City Court ruling of May 5, 2014, regarding the first appearance of the defendant in court and the application of a preventive measure, case no. 10s/3042-14.
25. Tbilisi City Court ruling of June 11, 2018, regarding the first appearance of the defendant in court and the application of a preventive measure, N10a/2764-18.
26. Tbilisi City Court ruling of June 16, 2018, regarding the first appearance of the defendant in court and the application of a preventive measure, N10a/2867-18.
27. Tbilisi City Court ruling of April 26, 2018, regarding the first appearance of the defendant in court and the application of a preventive measure, N10a/1848;
28. Tbilisi City Court ruling of June 14, 2018, regarding the first appearance of the defendant in court and the application of a preventive measure, N10a/2830.
29. Tbilisi City Court ruling of May 5, 2014, regarding the first appearance of the defendant in court and the application of a preventive measure, case no. 10s/3042-14.
30. Tbilisi City Court ruling of July 22, 2013, regarding the change of a preventive measure, case no. 1/953-13, p. 2.
31. Tbilisi Court of Appeals of December 28, 2017, Case No. 1G/1483-17
32. Tbilisi Court of Appeal of April 6, 2017, Case No. 1G/465
33. Tbilisi Court of Appeal, October 4, 2017, Case No. 1G/1199-17
34. Tbilisi Court of Appeal, April 19, 2017, Case No. 1G/556-17
35. Tbilisi Court of Appeal, October 4, 2017, Case No. 1G/1199-17
36. ECHR Mikiashvili v. Georgia, ECtHR, 09.01.2013, no. 18996/06
37. ECHR Galashvili v. Georgia, [2008], no. 40008/04

38. ECHR Merabishvili v. Georgia (Case No. 72508/13, 2017)
39. ECHR Miminoshvili v. Russia, [2011], ECHR no. 20197/03
40. ECHR Aleksandr Makarov v. Russia, ECtHR, 14.09.2009, no. 15217/07
41. ECHR Yevgeniy Gusev v. Russia, [2013], ECHR, no. 28020/05
42. ECHR Popkov v. Russia, [2008] ECHR, no. 32327/06
43. ECHR Aleksandr Makarov v. Russia, [2009], ECHR, no. 15217/07
44. ECHR Bykov v. Russia, (2009) ECHR, no. 4378/02
45. ECHR Popkov v. Russia, [2008] ECHR, no. 32327/06
46. ECHR Labita v. Italy, [2000] ECHR, no. 26772/95
47. ECHR Ciancimino v. Italy, [1991] ECHR, no. 12541/86
48. ECHR Contrada v. Italy, case no. N92/1997/876/1088, 24.08.1998.
49. ECHR Raimondo v. Italy, [1994] ECHR, no. 12954/87
50. ECHR Yagci and Sargin v. Turkey, [1995] ECHR, no. 16419/90; 16426/90
51. ECHR Kavala v. Turkey (case No. 28749/18, 2019)
52. ECHR Selahattin Demirtaş v. Turkey (No. 2) (Case No. 14305/17, 2020)
53. ECHR Ilgar Mammadov v. Azerbaijan (case No. 15172/13, 2014);
54. ECHR Buzadji v. the Republic of Moldova (Case No. 23755/07, 2016);
55. ECHR Stepuleac v. Moldova, [2007] ECHR, no. 8207/06
56. ECHR Becciev v. Republic of Moldova, [2005], ECHR no. 9190/03
57. ECHR Punzelt v. Czech Republic, [2000] ECHR, no. 31315/96
58. ECHR Schmid v. Austria, [1985] ECHR, no. 10670/83
59. ECHR Lakatoš and Others v. Serbia, (2014) ECHR, no. 3363/08
60. ECHR A.B. v. Hungary, (2013), no. 33292/09
61. ECHR Becciev v. Republic of Moldova, [2005] ECHR, no. 9190/03
62. ECHR Sulaoja v. Estonia, no. 55939/00, 15.02.2005
63. ECHR W. v. Switzerland, case no. 11258/84, 26.01.1993
64. ECHR Tymoshenko v. Ukraine, Case No. 49872/11, 2013
65. ECHR Kolevi v. Bulgaria, case no. 1108/02, 28.07.2005
66. ECHR Mierzejewski v. Poland, no. 15612/13, 24.02.2015.
67. ECHR Letellier v. France, [1991], ECHR, no. 12369/86.

დიზაინის შესახებ საქართველოს კანონის სრულყოფის მექანიზმები

ნინო ხუნაშვილი *

რეზიუმე

სტატიის მიზანია დიზაინის შესახებ საქართველოს კანონის ანალიზი, საერთაშორისო აქტებით დიზაინისადმი წაყენებული მოთხოვნის სტანდარტების გამოკვეთა, დიზაინის სამართლებრივი რეგულირების თავისებურებების შედარებით-სამართლებრივი კვლევა, ნორმათა შემუშავება დიზაინის შესახებ საქართველოს კანონის სრულყოფის მიზნით.

დიზაინის თავისებურებათა შედარებით-სამართლებრივი კვლევისას გაანალიზებულია 2014 წლის 24 თებერვლის გერმანიის აქტი დიზაინის სამართლებრივი დაცვის შესახებ, იაპონიის 1959 წლის 13 აპრილის დიზაინის შესახებ კანონი, შვეიცარიის 2017 წლის 1 იანვრის ფედერალური აქტი დიზაინის სამართლებრივი დაცვის საკითხებზე, სინგაპურის 2000 წლის 13 ნოემბრის კანონი რეგისტრირებული დიზაინების შესახებ, 2005 წლის 10 თებერვლის იტალიის კოდექსი ინდუსტრიული საკუთრების შესახებ, 1998 წლის 13 ოქტომბრის ევროსაბჭოს დიზაინდირექტივა დიზაინის სამართლებრივი დაცვის საკითხებზე და დიზაინის შესახებ 2010 წლის 4 მაისის კანონი, შემუშავებულია წინადადებები დიზაინის შესახებ საქართველოს კანონის სრულყოფის მიზნით.

Mechanisms for Improving the Law of Georgia on Design

Nino Khunashvili *

The article aims to analyze the Law of Georgia on Design, highlight the standards for design requirements established by international acts, conduct a comparative-legal study of the peculiarities of legal regulation of design, and develop norms for improving the Law of Georgia on Design.

In the comparative-legal study of design features, the following were analyzed: Germany's February 24, 2014 Act on the Legal Protection of Design, Japan's April 13, 1959 Law on Design, Switzerland's January 1, 2017 Federal Act on Legal Protection of Design, Singapore's November 13, 2000 Registered Designs Act, Italy's February 10, 2005 Industrial Property Code, the October 13, 1998 EU Design Directive on the Legal Protection of Design, and the May 4, 2010 Law on Design.

Proposals have been developed to improve the Law of Georgia on Design.

*კავკასიის საერთაშორისო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი.

*Associate Professor at the Caucasus International University.

შესავალი

დიზაინის სამართლებრივი რეგულირების თავისებურებანი აქტუალური და მომხმარებელთა და ინდივიდთა უფლებების დაცვის გაუმჯობესების კუთხით სიღრმისეულად გამოსაკვლევი საკითხია. საკითხის აქტუალობას აძლიერებს ევროსაბჭოს დიზაინდირექტივის მოთხოვნა დიზაინდირექტივის წევრმა ყველა სახელმწიფომ დაიცვას და შესაბამისობაში მოიყვანოს შიდასახელმწიფოებრივი კანონმდებლობა ევროსაბჭოს დიზაინდირექტივის მოთხოვნებთან. სტატიის მიზანია შედარებით-სამართლებრივი კვლევის მეთოდის გამოყენებით დიზაინის არსის, დიზაინისადმი წაყენებული მოთხოვნების ანალიზი, იმ კრიტერიუმების გამოკვეთა, რომელთა დაკმაყოფილების შემთხვევაში დიზაინი ექვემდებარება სამართლებრივ დაცვას, დიზაინზე უფლების მქონე პირთა უფლებების ფარგლების განსაზღვრა, თანადიზაინერთა უფლებების ფარგლების დადგენა ერთობლივად შექმნილ დიზაინზე, დიზაინზე უფლების რეგისტრაციის სამართლებრივი თავისებურებების შესწავლა, დიზაინზე უფლებათა შეზღუდვის თავისებურებათა გაანალიზება. ნაშრომში ასევე განხილულია ზნეობის ნორმების და საჯარო წესრიგის საწინააღმდეგო დიზაინების სამართლებრივი რეგულირების თავისებურებანი, ასევე გაანალიზებულია დიზაინუფლების სარგებლობის და განკარგვის თავისებურებანი, დიზაინზე უფლების გადაცემის და დიზაინზე უფლების რეგისტრაციის წესები, დამუშავებულია დიზაინზე უფლების შეწყვეტის სამართლებრივი თავისებურებანი, დიზაინის შესახებ საქართველოს კანონის ხარვეზები და შემუშავებულია წინადადებები და რეკომენდაციები ხარვეზულ ნორმათა სრულყოფის მიზნით.

მოცემული სტატიის მიზანია შედარებითი მეთოდის გამოყენებით სხვადასხვა ქვეყანაში არსებულ დიზაინის ინსტიტუტის სამართლებრივი რეგულირების ანალიზი, ასევე საერთაშორისო აქტებით დიზაინისადმი წაყენებული სტანდარტების გამოკვეთა, ქართულ კანონმდებლობაში არსებული ხარვეზების განსაზღვრა და საერთაშორისო მოთხოვნებთან მისი ჰარმონიზებისათვის წინადადებების შემუშავება.

მართალია, “დიზაინის შესახებ” საქართველოს კანონმა გაითვალისწინა ევროსაბჭოს დიზაინდირექტივის მოთხოვნები და ის ძირითადი კრიტერიუმები დააწესა, რომლებიც ერთგვაროვანი უნდა იყოს დიზაინდირექტივის წევრ ყველა სახელმწიფოში და დაუწესდეს ყველა დიზაინს, მაგრამ ზოგიერთი არსებითი საკითხი დაურეგულირებელი დარჩა, ზოგიც დახვეწას მოითხოვს. იმისათვის, რომ დიზაინი იყოს დაცვითუნარიანი (რეგისტრაციაუნარიანი) ის უნდა აკმაყოფილებდეს „დიზაინის შესახებ“ საქართველოს კანონით გათვალისწინებულ მოთხოვნებს. დიზაინის შესახებ საქართველოს კანონის მე-3 მუხლის მე-4 პუნქტის თანახმად „დიზაინი ექვემდებარება დაცვას, თუ მას აქვს სიახლე და ინდივიდუალობა.“⁴⁸⁴ ბენილუქსის უნიფიცირებული კანონი დიზაინის შესახებ

484 დიზაინის შესახებ საქართველოს კანონი 2010 წლის 4 მაისი მუხლი 3

მუხლი 1-ლი დიზაინს განმარტავს, როგორც პროდუქტის ახალ გამოხატულებას, რომელსაც გააჩნია სამომხმარებლო თვისებები (ფუნქციები) და რომელიც მათი განმარტების თანახმად შესაძლოა დაცულ იქნეს, როგორც დიზაინი.⁴⁸⁵

დიზაინის შესახებ საქართველოს კანონის მე-3 მუხლის მე-5 პუნქტის თანახმად „დიზაინს აქვს სიახლე,თუ განაცხადის წარდგენის ან პრიორიტეტის დადგენის თარიღამდე არც ერთი მისი იდენტური დიზაინი არ გამხდარა საჯაროდ ხელმისაწვდომი.“⁴⁸⁶ ინტერესს იწვევს, როგორ განიმარტება სიახლე უცხოურ და ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურასა და კანონმდებლობაში და რა შინაარსობრივი დატვირთვის მატარებელია ეს ტერმინი. ჩინეთის სახალხო რესპუბლიკის პატენტის შესახებ კანონის 2 მუხლის თანახმად „დიზაინად მიიჩნევა ნებისმიერი ახალი დიზაინის მქონე ფორმა, ნიმუში, კომბინაცია, ფერების, ფორმის, მოდელების ან პროდუქტის ერთიანობა, რომელსაც გააჩნია ესთეტიკური ღირებულება და სამრეწველო გამოყენებადობა.“⁴⁸⁷იტალიის სამრეწველო საკუთრების დაცვის კოდექსის 32 მუხლის თანახმად, „დიზაინი ან მოდელი მიიჩნევა სიახლის მქონედ, თუ მანამდე იდენტური დიზაინი ან მოდელი საჯაროდ ხელმისაწვდომი არ გამხდარა განაცხადის წარდგენის თარიღამდე.“⁴⁸⁸

პროფ. სანდრო ჯორბენაძის ავტორობით შედგენილ ინტელექტუალური საკუთრების განმარტებითი ლექსიკონის თანახმად „ სიახლე სამრეწველო საკუთრების ობიექტის დაცვითუნარიანობის კრიტერიუმია. გამოგონების სიახლედ ითვლება ის, რაც არ არის ცნობილი ტექნიკის არსებული დონისათვის. სასაქონლო ნიშანი ჩაითვლება ახლად, თუ იგი არ არის იდენტური ადრე რეგისტრირებული სასაქონლო ნიშნის.“ დასახელებული ავტორის განმარტებით სიახლე „დგინდება მოძიებულ ანალოგთან განცხადებული გამოგონების,სასარგებლო მოდელის ,სამრეწველო ნიმუშის არსებითი ნიშნების შემოწმების შედეგად.“⁴⁸⁹ სპეციალურ ლიტერატურაში ცნობილია ე.წ. „საფირმო ვიტრინის“ ტერმინი. მაგ. ამათუიმ კომპანიამ რესტორნისთვის, ავტომობილების ტექნიკური მომსახურებისთვის და სხვა, შეიძლება გამოიყენოს დიზაინი, მათ შორის სასაქონლო ნიშანი, საფირმო სახელწოდება, ფერთა შეხამება, დეკორატიული მორთულობა და ა.შ., რათა მომხმარებელს შესაძლებლობა ჰქონდეს ამოიცნოს ამ ფირმის მომსახურება და არ აერიოს იგი იმავე სფეროში მოღვაწე სხვა ფირმის საქმიანობაში. სწორედ ასეთ დიზაინადაა მიჩნეული „საფირმო ვიტრინა“. „საფირმო ვიტრინა“ შეიძლება მივიჩნიოთ „Trade Dress“ – ად, რომელშიც იგულისხმება საქონლის ან მომსახურების შესახებ შექმნილი საერთო შთაბეჭდილება, გარე სახე, კონფიგურაცია და ფერი. ზემოაღნიშნული ტერმინის ქართულ შესატყვისად პროფ. დავით ძამუკაშვილი

⁴⁸⁵ Uniform Benelux Designs Law Article 1

⁴⁸⁶ დიზაინის შესახებ საქართველოს კანონი 2010 წლის 4მაისი მუხლი 3

⁴⁸⁷ Patent Law of The Peoples Republic of China 1985 1 april article2

⁴⁸⁸ Industrial Property Code (legislative decree #30f february 10,2005, as amended up to law. #102of july24. 2023) Italy, Article 32

⁴⁸⁹ ჯორბენაძე სანდრო ინტელექტუალური საკუთრების განმარტებითი ლექსიკონი გამომცემლობა „სამართალი“ 1998 წ. გვ. 326

იყენებს „სავაჭრო კაზმულობას“, რაც საფირმო ვიტრინის შინაარსს ზუსტად ასახავს. ს. ჯორბენაძის აზრით, მომსახურებისათვის საფირმო ვიტრინა უფრო მისაღები იქნება, „სავაჭრო კაზმულობა“ კი – ნაწარმისათვისაა შესაფერისი.⁴⁹⁰

დიზაინის სამართლებრივი დაცვის საკითხებზე გერმანიის 2014 წლის 24 თებერვლის კანონის მე-2 მუხლის 1-ლი და მე-2 პუნქტის თანახმად „დიზაინი დაცვადია, თუ მას აქვს სიახლე და ინდივიდუალური თვისებები(თავისებურება)“⁴⁹¹ ამავე კანონის მე-2 მუხლის მე-2 პუნქტის თანახმად „დიზაინი მიიჩნევა ახლად, თუ განაცხადის წარდგენის ან პრიორიტეტის დადგენის თარიღამდე იდენტური დიზაინი არ ყოფილა საჯაროდ ხელმისაწვდომი.“⁴⁹² დიზაინები იდენტურად მიიჩნევა,თუ მათი დეტალები ნაწილები მხოლოდ არამატერიალური დეტალებით განსხვავდება. იაპონიის 1959 წლის 13 აპრილის დიზაინის შესახებ კანონის 3 მუხლის თანახმად „დიზაინი არ დარეგისტრირდება, თუ ის არ აკმაყოფილებს სიახლის კრიტერიუმს.“⁴⁹³ 2014 წლის 21 იანვრის კორეის დიზაინის სამართლებრივი დაცვის აქტის 36 მუხლის თანახმად „დიზაინის რეგისტრაციაზე უარის საფუძველია სიახლის არარსებობა.“⁴⁹⁴ დიზაინი არ ხასიათდება სიახლით თუ კორეის ტერიტორიაზე მასობრივი ინფორმაციის ან სხვა საშუალებით ცნობილია, გამოქვეყნებულია, ან იმ სახელმწიფოში არის გამოქვეყნებული ან რეგისტრირებული დიზაინი,რომლის ხელშემკვრელ ან მეგობარ სახელმწიფოდაც მიიჩნევა კორეა. შვეიცარიის 2017 წლის 1 იანვრის ფედერალური აქტი დიზაინის სამართლებრივი დაცვის საკითხებზე და მისი მე-2 მუხლი ადგენს დიზაინის დაცვის კრიტერიუმებს. დიზაინი დასახელებული კანონის მე-2 მუხლის 1-ლი ნაწილის თანახმად დაცვადია, თუ მას აქვს სიახლე და ინდივიდუალური თავისებურება. ამავე კანონის მე-2 მუხლის მე-2 წინადადების თანახმად „დიზაინი არ მიიჩნევა ახლად, თუ განაცხადის წარდგენის ან პრიორიტეტის დადგენის თარიღამდე ის იყო ცნობილი შვეიცარიის ტერიტორიაზე.“⁴⁹⁵

სინგაპურის 2000 წლის 13 ნოემბრის რეგისტრირებული დიზაინების შესახებ აქტის 5 მუხლის მე-2 პუნქტის თანახმად, „დიზაინი ახლად არ მიიჩნევა და არ დარეგისტრირდება, თუ ის ცნობილია სინგაპურის ტერიტორიაზე ან მცირე დეტალებით განსხვავდება მოცემულ ტერიტორიაზე სავაჭრო ბრუნვაში გაშვებული დიზაინებისაგან.“⁴⁹⁶ დიზაინის შესახებ საქართველოს კანონის მე-3 მუხლის თანახმად „დიზაინი ექვემდებარება დაცვას, თუ მას აქვს სიახლე და ინდივიდუალურია“,⁴⁹⁷ მაგრამ თუ დასახელებული კანონის მე-4 მუხლის 1-ლი პუნქტს გავიაზრებთ დიზაინის სამართლებრივი დაცვის ფარგლებს კიდევ ერთი კრიტერიუმი ემატება. დიზაინის სამართლებრივი დაცვის ფარგლებს განსაზღვრავს

⁴⁹⁰ სანდრო ჯორბენაძე, ფრენშაიზინგის ხელშეკრულება, თბ, 1999 გვ.12

⁴⁹¹ German Act of the legal protection of Designs 24 February 2014 article 2

⁴⁹² German Act of the legal protection of Designs 24 February 2014 article 2

⁴⁹³ Japan Design Act Act No. 125 of April 13, 1959 article 3

⁴⁹⁴ Republic of Korea DESIGN PROTECTION ACT Act No. 12288, Jan. 21, 2014 article 36

⁴⁹⁵ Federal Act on the Protection of Designs January 1 2017 article 2

⁴⁹⁶ Registered Designs Act of Singapore 13th November 2000 article 5

⁴⁹⁷ დიზაინის შესახებ საქართველოს კანონი 2010 წლის 4 მაისი მუხლი 3

მისი გამოხატულება. მაშასადამე დიზაინი დაცვას ექვემდებარება თუ თვალთა აღიქმება, ვინაიდან აქვს გარეგნული გამოხატულება, თვალთა აღქმადია, აქვს სიახლე და ინდივიდუალობა. 1998 წლის ევროსაბჭოს დიზაინდირექტივა დიზაინს უწესებს ინდივიდუალობის მოთხოვნასაც, კერძოდ ევროსაბჭოს დიზაინდირექტივის მე-3 მუხლის მე-2 ნაწილის მოთხოვნის თანახმად „დიზაინი ექვემდებარება დაცვას, თუ ის აკმაყოფილებს სიახლის და ინდივიდუალობის კრიტერიუმებს“⁴⁹⁸. დიზაინის შესახებ საქართველოს კანონის მე-3 მუხლის მე-8 პუნქტის თანახმად „დიზაინი ინდივიდუალურია, თუ საერთო შთაბეჭდილება, რომელსაც ის ახდენს ინფორმირებულ მომხმარებელზე განსხვავდება საერთო შთაბეჭდილებისაგან რომელსაც იმავე მომხმარებელზე ახდენს სხვა დიზაინი, რომელიც საჯაროდ ხელმისაწვდომი გახდა განაცხადის წარდგენის ან პრიორიტეტის დადგენის თარიღამდე.“⁴⁹⁹ ამავე კანონის მე-3 მუხლის მე-9 პუნქტის თანახმად დიზაინის ინდივიდუალობის შეფასებისას გაითვალისწინება მისი შექმნისას დიზაინერის თავისუფლების ხარისხი. ამავე კანონის მე-3 მუხლის მე-10 პუნქტის თანახმად „პროდუქტში ჩართული ან მისთვის გამოყენებული დიზაინი, რომელიც შედგენილი პროდუქტის ნაწილია, მიიჩნევა ახლად და ინდივიდუალურად, თუ იგი შედგენილ პროდუქტში ხილულია მისი ჩვეულებრივი გამოყენების დროს და ხილული ნიშნები აკმაყოფილებს სიახლისა და ინდივიდუალობის კრიტერიუმებს.“⁵⁰⁰ დიზაინის შესახებ საქართველოს კანონის მე-3 მუხლის მე-11 პუნქტი განმარტავს მოცემული კანონის მიზნებისათვის ჩვეულებრივი გამოყენების მნიშვნელობას და აკონკრეტებს რომ „ჩვეულებრივი გამოყენება“ ნიშნავს საბოლოო მომხმარებლის მიერ გამოყენებას, გარდა ტექნიკური მომსახურების მიმდინარე და აღდგენითი სარემონტო სამუშაოებისა.“⁵⁰¹ გერმანიის 2014 წლის 24 თებერვლის კანონის, კერძოდ დიზაინის სამართლებრივი დაცვის საკითხებზე მისი მე-2 მუხლის მე-3 ნაწილი განმარტავს ინდივიდუალობას: „დიზაინი ინდივიდუალურად მიიჩნევა, თუ საერთო შთაბეჭდილება რომელსაც ის ახდენს ინფორმირებულ მომხმარებელზე განსხვავდება იმ საერთო შთაბეჭდილებისაგან, რომელიც მოახდინა განაცხადის წარდგენის ან პრიორიტეტის დადგენის თარიღამდე ხელმისაწვდომმა დიზაინმა.“⁵⁰² დიზაინის სამართლებრივი დაცვის საკითხებზე გერმანიის 2014 წლის 24 თებერვლის კანონის მე-2 მუხლის მე-3 პუნქტის თანახმად „ინდივიდუალური ხასიათის დადგენისას მხედველობაში მიიღება დიზაინერის თავისუფლების ხარისხი დიზაინის შექმნისას.“⁵⁰³ გერმანიის დიზაინის სამართლებრივი დაცვის საკითხებზე 2014 წლის 24 თებერვლის კანონის თანახმად, კერძოდ, დასახელებული კანონის მე-4 მუხლის თანახმად „დიზაინი, რომელიც ჩართულია შედგენილ პროდუქტში ან მისი ნაწილია ახლად და ინდივიდუალურად მიიჩნევა, თუ ეს შედგენილი პროდუქტი ხილულია მისი

498 Directive 98/71/EC of the European Parliament and of the Council of Europe 13 october 1998 on the Legal Protection of Designs article 3

499 იხ. დიზაინის შესახებ საქართველოს კანონი 2010 წლის 4მაისი მუხლი 3

500 დიზაინის შესახებ საქართველოს კანონი 2010 წლის 4მაისი მუხლი 3

501 დიზაინის შესახებ საქართველოს კანონი 2010 წლის 4მაისი მუხლი 3

502 German Act of the legal protection of designs 24 february 2014 article 2

503 German Act of the legal protection of designs 24 february 2014 article 2

ჩვეულებრივი გამოყენებისას და შედგენილი ნაწილის ეს ხილული დეტალები აკმაყოფილებს თავის მხრივ სიახლის და ინდივიდუალობის კრიტერიუმებს.⁵⁰⁴ დიზაინის შესახებ საქართველოს კანონი დიზაინის სამართლებრივი დაცვის საკითხებზე გერმანიის კანონის მსგავსია და სრულ შესაბამისობაშია ევროსაბჭოს მიერ მიღებული დიზაინდირექტივის მოთხოვნებთან. ზოგიერთი ქვეყნის კანონმდებლობის თანახმად დიზაინს წაყენება სიახლის და ორიგინალობის მოთხოვნა. ამ ქვეყნების კანონმდებლობის თანახმად, ორიგინალობა მოიცავს/გულისხმობს ინდივიდუალობასაც. ყველა დიზაინი მომხმარებელზე ახდენს გარკვეულ შთაბეჭდილებას. იმისათვის რომ გავერკვეთ პროდუქტის გარეგნულმა გამოხატულებამ რომელიც შედგება ფერების, ფორმის, ტექსტურის, მასალის, ერთიანობისაგან მოახდინა თუ არა მომხმარებელზე განსხვავებული შთაბეჭდილება შემოტანილია ინფორმირებული მომხმარებლის კატეგორია. მაშასადამე, თუ ინფორმირებული მომხმარებელი, რომელიც მოცემული კატეგორიის პროდუქტს მოიხმარს ყოფაცხოვრებისას აშკარად განასხვავებს ახალი დიზაინით შექმნილ შთაბეჭდილებას და მნიშვნელოვნად განასხვავებს პროდუქტს იმ პროდუქტისა და გარეგანობისაგან, რომელსაც ის მოიხმარდა, დიზაინი აკმაყოფილებს დიზაინის სიახლისა და ინდივიდუალობისადმი წაყენებულ მოთხოვნებს. ინფორმირებული მომხმარებელი არის პირი, რომელსაც გააჩნია გარკვეული ინტერესი და სპეციალური ცოდნა იმ სფეროში, რომელსაც პროდუქტი მიეკუთვნება, დიზაინერის შემოქმედებითი თავისუფლების ხარისხს კი განსაზღვრავს პროდუქტის ტექნიკური თუ ერგონომიკული ნიშნების რაოდენობა, რომლებიც მოითხოვს დიზაინის გარკვეული რაოდენობის ნიშნების სტანდარტულად ან ტექნიკური ფუნქციით განპირობებული სახით შესრულებას, რაც გარკვეულად ზღუდავს დიზაინერის შემოქმედებითი თავისუფლების ხარისხს.

გერმანიის დიზაინის სამართლებრივი დაცვის საკითხებზე 2014 წლის 24 თებერვლის კანონის თანახმად ამავე კანონის მე-5 მუხლის 1-ლი პუნქტის ანალიზს თუ მოვახდენთ „დიზაინი აშკარად ითვლება, თუ ის გამოქვეყნებული, გასაჯაროებული, გამოფენილი ან სავაჭრო ბრუნვაში გაშვებულია ან სხვა გზით საზოგადოებისათვის ცნობილია.“⁵⁰⁵ მაშასადამე თუ აშკარა სამოქალაქო ბრუნვაში და სავაჭრო მიმოქცევაში გაშვებული დიზაინისაგან განსხვავებულ საერთო შთაბეჭდილებას ქმნის ინფორმირებულ მომხმარებელზე ახალი დიზაინი, რომელიც თვალთა აღიქმება, ის მიიჩნევა ახლად და ინდივიდუალურად. რაც შეეხება ინფორმირებული მომხმარებლის განმარტებას, ინფორმირებულ მომხმარებელში არ მოიაზრება დარგის სპეციალისტი ან სპეციალური ცოდნის მქონე პირი მოცემულ სფეროში. ინფორმირებულ მომხმარებელში მოიაზრება პროდუქტის თავისებურებათა გათვალისწინებით სხვადასხვა პროდუქტის მომხმარებელი საშუალო ცოდნაზე მეტი ცოდნისა და პროდუქტზე ინფორმაციის მქონე პირი, რომელსაც შესწევს უნარი საერთო შთაბეჭდილება, რომელსაც ახდენს დიზაინი,

⁵⁰⁴ German Act of the legal protection of designs 24 february 2014 article 4

⁵⁰⁵ German Act of the legal protection of designs 24 february 2014 article 5

განასხვავოს იმ საერთო შთაბეჭდილებისაგან, რომელიც მოახდინა სამოქალაქო ბრუნვაში ახალი დიზაინის გამოჩენამდე არსებულმა დიზაინმა.

დიზაინის შესახებ საქართველოს კანონის მე-4 მუხლის თანახმად, „დიზაინის სამართლებრივი დაცვის ფარგლებს განსაზღვრავს მისი გამოსახულება.“⁵⁰⁶ მაშასადამე, დიზაინის სამართლით დაცვადაა პროდუქტის გარეგნული გამოსახულება მიუხედავად მისი ავტორიანობისა და ფუნქციისა. დასახელებული კანონის მე-4 მუხლის მე-2 პუნქტის თანახმად, სამართლებრივი დაცვა არ ვრცელდება დიზაინში ჩართულ სიტყვაზე ან სიტყვათა წყობაზე. მე-4 მუხლის მე-3 პუნქტის თანახმად დიზაინის სამართლებრივი დაცვის ფარგლები მოიცავს ნებისმიერ დიზაინს, რომელიც ინფორმირებულ მომხმარებელზე არ ახდენს განსხვავებულ საერთო შთაბეჭდილებას.

დიზაინის სამართლებრივი დაცვის ფარგლების განსაზღვრისას გაითვალისწინება დიზაინის შექმნისას დიზაინერის თავისუფლების ხარისხი. აქ შემოქმედებითი თავისუფლებაა ნაგულისხმევი. როდესაც დიზაინერი ახორციელებს მისი ინტელექტუალურ შემოქმედებითი შრომის შედეგად შემოქმედებით-გამოყენებითი შრომის პროდუქტის შექმნას, ის უნდა იყოს დამოუკიდებელი თავისუფალი ყოველგვარი ზეგავლენისაგან, გარემო ფაქტორებისაგან, პოლიტიკური თუ სხვა სახის შეხედულებებისაგან და ა.შ.

ამ მოსაზრებას ამტკიცებს 2014 წლის 24 თებერვლის დიზაინის სამართლებრივი დაცვის საკითხებზე გერმანიის კანონიც კერძოდ დასახელებული კანონის მე-2 მუხლის მე-3 ქუჩის თანახმად „დიზაინის ინდივიდუალობის განსაზღვრისას დიზაინერის თავისუფლების ხარისხი მხედველობაში უნდა იქნეს მიღებული.“⁵⁰⁷ მაშასადამე არ არსებობს ინდივიდუალობა თუ დიზაინერი შემოქმედებითი შრომის დროს ზეწოლის ქვეშ იმყოფება ან სხვათა აზრების ხორცშესხმას ახორციელებს.

შემოქმედებითი შრომა ყოველგვარი ზეგავლენისაგან თავისუფალია, შესაბამისად დიზაინი უნდა აკმაყოფილებდეს სიახლის, ინდივიდუალობის, მხედველობითი ალქმის და მომხმარებელზე განსხვავებული შთაბეჭდილების მოხდენის კრიტერიუმს, ის რომ დაცვადა იყოს. ზოგიერთი მეცნიერის მოსაზრებით დიზაინერის შემოქმედებითი თავისუფლების ხარისხს ზღუდავს სხვადასხვა ფაქტორები. ინფორმირებული მომხმარებელი არის პირი, რომელსაც გააჩნია გარკვეული ინტერესი და სპეციალური ცოდნა იმ სფეროში, რომელსაც პროდუქტი მიეკუთვნება, დიზაინერის შემოქმედებითი თავისუფლების ხარისხს კი განსაზღვრავს პროდუქტის ტექნიკური თუ ერგონომიკული ნიშნების რაოდენობა, რომლებიც მოითხოვს დიზაინის გარკვეული რაოდენობის ნიშნების

⁵⁰⁶ დიზაინის შესახებ საქართველოს კანონი 2010 წლის 4 მაისი მუხლი 4

⁵⁰⁷ German Act of the legal protection of designs 24 february 2014 article 2

სტანდარტულად ან ტექნიკური ფუნქციით განპირობებული სახით შესრულებას, რაც გარკვეულად ზღუდავს დიზაინერის შემოქმედებითი თავისუფლების ხარისხს.

მიზანშეწონილად მიმაჩნია, დიზაინის შესახებ საქართველოს კანონის 4 მუხლის 4 პუნქს დაემატოს შენიშვნის სახით დებულება, სადაც განმარტებულ იქნება საგამონაკლისო შემთხვევა დიზაინერის თავისუფლების ხარისხის შეზღუდვისა.

დიზაინის შესახებ საქართველოს კანონის პირველ მუხლში ვერ ვხვდებით კანონის მიზნების განმარტებას. იაპონიის დიზაინის შესახებ კანონის პირველ მუხლში პირდაპირ არის ჩანაწერი, რომ კანონის მიზანია „დიზაინის გამოყენებისას დიზაინებზე უფლებების დაცვა, დიზაინების შექმნის წახალისება და სამრეწველო ინდუსტრიის განვითარების ხელშეწყობა.“⁵⁰⁸ ამავე კანონის მეორე მუხლში განმარტებულია დიზაინის პრაქტიკაში გამოყენების შემთხვევები, რაც მოიაზრებს დიზაინის დამზადებას, წარმოებას, გამოყენებას, გადაცემას, ლიზინგით გაცემას, ექსპორტს, იმპორტს ან დიზაინზე უფლების გადაცემას, მშენებლობაში დიზაინების გამოყენებას. ამავე კანონის 3 მუხლის თანახმად: „დიზაინის შემქმნელს ანუ დიზაინერს ენიჭება უფლებამოსილება დიზაინის რეგისტრაციისა“.⁵⁰⁹ დიზაინის შესახებ იაპონიის კანონის 21 მუხლის თანახმად დიზაინზე უფლება იწურება 25 წლის გასვლის შემდეგ დიზაინის რეგისტრაციაზე განაცხადის შეტანის თარიღიდან.

მიზანშეწონილად მიმაჩნია, დიზაინის შესახებ საქართველოს კანონის 1 მუხლის პირველ ნაწილს დაემატოს დებულება, სადაც მიეთითება რომ დიზაინის შესახებ საქართველოს კანონის მიზანია არამხოლოდ დიზაინებზე უფლებების დაცვა, არამედ დიზაინის შექმნის წახალისება და სამრეწველო ინდუსტრიის განვითარების ხელშეწყობა, როგორც ეს იაპონიის დიზაინის შესახებ კანონის პირველ მუხლშია მითითებული. ასევე მიზანშეწონილად მიმაჩნია დიზაინის შესახებ კანონის 26 მუხლში დეტალურად განიმარტოს დიზაინის პრაქტიკაში გამოყენების შემთხვევები, დიზაინზე უფლებების ამომწურავი ჩამონათვალი გაკეთდეს კანონში და ამ უფლებების და უფლებამოსილებების გადაცემის მექანიზმები დეტალურად გაიწეროს. მიზანშეწონილად მიმაჩნია დიზაინის შესახებ კანონის 26 მუხლის 2 ნაწილს დაემატოს ლიზინგით გაცემის და დიზაინის მშენებლობაში გამოყენების უფლების გადაცემის მექანიზმები.

1. დიზაინზე უფლების მქონე პირი, ერთობლივად შექმნილ დიზაინზე უფლების მქონე პირები, დიზაინზე უფლებების შეზღუდვები

დიზაინერი არის პირი, ვინც თავისი ინტელექტუალურ-შემოქმედებითი შრომის შედეგად შექმნა შემოქმედებით-გამოყენებითი შრომის პროდუქტი. დიზაინის შესახებ საქართველოს კანონის მეორე მუხლში მოცემულია ტერმინთა განმარტება, მე-2 მუხლის „დ“ ქვეპუნქტის თანახმად დიზაინერი განმარტებულია

⁵⁰⁸ Japan Design Act #125 of April 13 1959. As amended up to April 1.2021.

⁵⁰⁹ Japan Design Act #125 of April 13 1959. Article 3. As amended up to April 1.2021.

როგორც „ფიზიკური პირი, რომლის ინტელექტუალურ შემოქმედებითი შრომის შედეგად შეიქმნა დიზაინი.“⁵¹⁰ საინტერესოა, ერთი და იგივე სამართლებრივი მნიშვნელობა აქვს თუ არა ტერმინებს „დიზაინერი“ და დიზაინზე უფლებამოსილი პირი? შედარებისათვის, დიზაინის სამართლებრივი დაცვის საკითხებზე გერმანიის აქტის 1-ლი მუხლის მე-5 პუნქტი განმარტავს ვინ ითვლება დიზაინზე უფლების მფლობელად: „დიზაინზე უფლების მქონედ მიიჩნევა უფლების მფლობელი, რომელსაც რეგისტრირებულ დიზაინზე აქვს უფლება და ეს უფლება დასტურდება დიზაინების რეესტრის ჩანაწერიდან“⁵¹¹. ამავე კანონის მე-7 მუხლის 1-ლი პუნქტის თანახმად „რეგისტრირებულ დიზაინზე უფლება ეკუთვნის დიზაინერს ან მის მემკვიდრეს. თუ რამდენიმე პირმა ერთობლივად შექმნა დიზაინი რეგისტრირებულ დიზაინზე უფლება ეკუთვნის ყველას ერთობლივად.“⁵¹² დასახელებული კანონის მე-7 მუხლის მე-2 პუნქტის თანახმად „თუ დიზაინი შექმნილია დასაქმებულის მიერ რომელიც თავის შრომით მოვალეობებს ასრულებს ან ასრულებს დამსაქმებლის მითითებებს, უფლება რეგისტრირებულ დიზაინზე ეკუთვნის დამსაქმებელს, თუ მხარეთა შორის დადებული ხელშეკრულებიდან სხვა რამ არ გამომდინარეობს“.⁵¹³ დიზაინის სამართლებრივი დაცვის საკითხებზე შვეიცარიის 2001 წლის 5 ოქტომბრის ფედერალური კანონის მე-5 მუხლი განმარტავს რომ „დიზაინზე უფლება წარმოიშობა დიზაინის რეესტრში რეგისტრაციის მომენტიდან.“⁵¹⁴ მე-5 მუხლის მე-2 პუნქტის თანახმად „დიზაინზე უფლების დაცვა გრძელდება 5 წლის განმავლობაში განაცხადის შევსების თარიღიდან.“⁵¹⁵ ამავე მუხლის მე-3 პუნქტის თანახმად უფლების დაცვის პერიოდი შეიძლება გახანგრძლივდეს 4-ჯერ 5 წლიანი პერიოდებით. ამავე კანონის მე-6 მუხლის თანახმად „დიზაინზე უფლება ეკუთვნის იმ პიროვნებას, ვინც პირველად შეავსო დიზაინზე განაცხადი“.⁵¹⁶ დიზაინის სამართლებრივი დაცვის საკითხებზე შვეიცარიის ფედერალური კანონის მე-7 მუხლის თანახმად „პიროვნება, რომელმაც შექმნა დიზაინი ან მისი მემკვიდრე (უფლებამონაცვლე) ან მესამე პირი, რომლის უფლებას სამართლებრივი საფუძველი გააჩნია უფლებამოსილია შეავსოს დიზაინზე განაცხადი.“⁵¹⁷ ამავე კანონის მე-7 მუხლის მე-2 პუნქტის თანახმად „თუ რამდენიმე პიროვნებამ ერთობლივად შექმნა დიზაინი ისინი უფლებამოსილნი არიან ერთობლივად შეავსონ დიზაინზე უფლებაზე განაცხადი, თუ სხვა რამ არ გამომდინარეობს მათ შორის დადებული ხელშეკრულებიდან.“⁵¹⁷ რაც შეეხება დიზაინზე უფლების ფარგლებს დასახელებული კანონის მე-9 მუხლის თანახმად „დიზაინზე უფლების მქონე პირს უფლება აქვს აუკრძალოს სხვებს დიზაინის კომერციული მიზნებისათვის გამოყენება. გამოყენება მოიცავს დამზადებას, დასაწყობებას, შენახვას, სხვათათვის შეთავაზებას, ბაზარზე განთავსებას, უცხოეთიდან შემოტანას ან გატანას ან

⁵¹⁰ დიზაინის შესახებ საქართველოს კანონი 2010 წლის 4 მაისი მუხლი 2

⁵¹¹ German Act of the legal protection of designs 24 february 2014 article 1

⁵¹² German Act of the legal protection of designs 24 february 2014 article 7

⁵¹³ German Act of the legal protection of designs 24 february 2014 article 7

⁵¹⁴ Swiss Federal Act on the Protection of Designs October 5 2001 article 5

⁵¹⁵ Swiss Federal Act on the Protection of Designs October 5 2001 article 5

⁵¹⁶ Swiss Federal Act on the Protection of Designs October 5 2001 article 6

⁵¹⁷ Swiss Federal Act on the Protection of Designs October 5 2001 article 7

უნებართვო სარგებლობას და მფლობელობას მოცემული მიზნებისათვის ან ტრანზიტის განხორციელებას. უფლების მფლობელს შეუძლია აკრძალოს იმპორტი, ექსპორტი, ტრანზიტი თუ ეს კომერციული მიზნებისათვის ხორციელდება პირის მიერ ნებართვის გარეშე.⁵¹⁸ დიზაინზე უფლების მქონე პირს ასევე შეუძლია აუკრძალოს მხარეებს აღნიშნულ მოქმედებებში მონაწილეობა ან აღნიშნული ქმედებების წაქეზება თუ ეს ხორციელდება კანონსაწინააღმდეგოდ. შვეიცარიის 2001 წლის 5 ოქტომბრის დიზაინის დაცვის საკითხებზე ფედერალური აქტის მე-13 მუხლის მე-3 პუნქტის თანახმად „თუ პიროვნება ითხოვს დიზაინზე პარალელური გამოყენების უფლებას, მან უნდა გადაუხადოს უფლების მფლობელს სამართლიანი კომპენსაცია პარალელური გამოყენების უფლების განაცხადის მოთხოვნის დღიდან.“⁵¹⁹ ამავე კანონის მე-14 მუხლის თანახმად დიზაინზე უფლების მფლობელმა უფლება შეიძლება გადასცეს მთლიანად ან ნაწილობრივ. უფლების გადაცემა ნამდვილია თუ არსებობს ამის დამადასტურებელი წერილობითი მტკიცებულება. მაგრამ ეს უფლების გადაცემა რეესტრში არ რეგისტრირდება. დიზაინზე უფლების მქონე პირი ჩვეულებრივი ან ექსკლუზიური ლიცენზიით გადასცემს სხვა პირებს დიზაინის გამოყენების უფლებას. ლიცენზია რეგისტრირდება რეესტრში. მხარეთა მიმართვის შემთხვევაში მხოქავია მხარეებისათვის მისი პირობები. დასახელებული კანონის მე-16 მუხლის თანახმად „დიზაინზე უფლება შეიძლება იყოს უზუფრუქტის ან გირავნობის საგანი. უზუფრუქტი და გირავნობა ექვემდებარება რეესტრში რეგისტრაციას მხარეთა მიერ აღნიშნული უფლების რეგისტრაციის მოთხოვნით რეესტრში მიმართვის შემთხვევაში.“⁵²⁰ შვეიცარიის კანონის მე-17 მუხლის თანახმად: „დიზაინზე უფლება შეიძლება გახდეს იძულებითი აღსრულების საგანი“⁵²¹. 2005 წლის 10 თებერვლის იტალიის კოდექსი ინდუსტრიული საკუთრების შესახებ და დასახელებული კოდექსის 31-ე მუხლი განმარტავს, „რომ დიზაინების და მოდელების რეგისტრაცია შეიძლება განხორციელდეს, თუ ის მოიცავს პროდუქტის გარეგანობას, რომელიც შედგება ხაზების, კონტურების, ფერების, ფორმის, ტექსტურის ან მასალების ან მათი ორნამენტებისაგან, რომელიც აკმაყოფილებს სიახლის და ინდივიდუალობის კრიტერიუმებს.“⁵²² ამავე კანონის 31-ე მუხლის მე-2 პუნქტის თანახმად: „პროდუქტში მოიაზრება ინდუსტრიული ან ხელთნაკეთი პროდუქტი, შედგენილი პროდუქტი, საფუთავები, გრაფიკული სიმბოლოები ან ტიპოგრაფიული შრიფტები კომპიუტერული პროგრამების გარდა.“⁵²³ ამავე აქტის 37-ე მუხლის თანახმად: „დიზაინზე ან სასარგებლო მოდელზე რეგისტრაციის პერიოდი გრძელდება 5 წლის განმავლობაში სარეგისტრაციო განაცხადის წარდგენის თარიღიდან. მესაკუთრემ შეიძლება მოითხოვოს 5 წლიანი პერიოდულობით რეგისტრაციის ვადის გახანრძლივება, რომელიც არ უნდა აღემატებოდეს 25 წელს რეგისტრაციის

⁵¹⁸ Swiss Federal Act on the Protection of Designs October 5 2001 article 9

⁵¹⁹ Swiss Federal Act on the Protection of Designs October 5 2001 article 13

⁵²⁰ Swiss Federal Act on the Protection of Designs October 5 2001 article 16

⁵²¹ Swiss Federal Act on the Protection of Designs October 5 2001 article 17

⁵²² ITALIAN CODE OF INDUSTRIAL PROPERTY Legislative Decree N°30 of 10 February 2005 article 31

⁵²³ ITALIAN CODE OF INDUSTRIAL PROPERTY Legislative Decree N°30 of 10 February 2005 article 31

განაცხადის შევსების პერიოდიდან⁵²⁴. დასახელებული კანონის 38-ე მუხლის მე-2 პუნქტის თანახმად: „დიზაინის შემქმნელს ან მის მემკვიდრეს (უფლებამონაცვლეს) აქვს რეგისტრაციის უფლება. დასახელებული კანონის 3-ე მუხლის თანახმად „თუ სხვა რამ არ არის შეთანხმებული, დიზაინის რეგისტრაციის უფლება, თუ დიზაინი შექმნილია დასაქმებულთა მიერ, ეკუთვნის დამსაქმებელს და რეგისტრაციის შემთხვევაში დამსაქმებელს შესაბამისი სარეგისტრაციო მოწმობა-სერტიფიკატი ეძლევა.“⁵²⁵ იტალიის ინდუსტრიული საკუთრების კოდექსის თანახმად: „რეგისტრირებულ დიზაინზე უფლების მქონე პირს აქვს ექსკლუზიური უფლება გამოიყენოს ეს დიზაინიან აუკრძალოს მესამე პირს მისი თანხმობის გარეშე მისი გამოყენება.“⁵²⁶ ამავე კოდექსის 41-ე მუხლის მე-2 ნაწილის თანახმად, „გამოყენება მოიცავს სხვათათვის შეთავაზებას, ბაზარზე სავაჭროდ განთავსებას, იმპორტს, ექსპორტს ან პროდუქტის გამოყენებას ან აღნიშნული პროდუქტის დამარაგებას კომერციული მიზნებისათვის გამოსაყენებლად.“⁵²⁷ ექსკლუზიური უფლება დიზაინზე ვრცელდება ნებისმიერ დიზაინზე ან მოდელზე, რომელიც ინფორმირებულ მომხმარებელზე არ ახდენს განსხვავებულ საერთო შთაბეჭდილებას. დასახელებული კანონის 42-ე მუხლის თანახმად: „დიზაინზე ან მოდელზე უფლების შეზღუდვა არ მოიაზრებს ა) იმ ქმედებებს, რომელიც პირადი მიზნებისათვის ხორციელდება არაკომერციული გამოყენების მიზნით:

ბ) ქმედებებს, რომელიც ხორციელდება ექსპერიმენტული მიზნებისათვის

გ) რეპროდუცირებას, თუ ის ხორციელდება დიდაქტიკური მიზნებისათვის, ციტირების წესები დაცულია, შესაბამისობაშია კეთილსინდისიერ სავაჭრო პრაქტიკასთან, არ სცდება დიზაინის ან მოდელის ნორმალური გამოყენების ფარგლებს და წყარო დასახელებულია“⁵²⁸. ამრიგად, დიზაინერობა, ჯერ კიდევ არ ნიშნავს დიზაინზე უფლების არსებობას. დიზაინის შესახებ საქართველოს კანონის მე-5 მუხლის თანახმად დიზაინზე განსაკუთრებული უფლებები წარმოიშობა საქ. პატენტში რეგისტრაციის შემთხვევაში განაცხადის შეტანის თარიღიდან, ასევე ამ კანონის შესაბამისად, ჰააგის შეთანხმების საფუძველზე საერთაშორისო რეგისტრაციის გავრცელების გზით. საქ. პატენტში რეგისტრირებულ დიზაინზე გაიცემა მოწმობა. „განმცხადებელი უფლებამოსილია საქ. პატენტში რეგისტრაციაში გაატაროს დიზაინი ერთი ან რამდენიმე 5 წლიანი პერიოდით, მაგრამ არა უმეტეს 25 წლისა საქ. პატენტში განაცხადის შეტანის თარიღიდან“⁵²⁹ განაცხადის შეტანის უფლება აქვს დიზაინერს ან მის უფლებამონაცვლეს. თუ დიზაინი შექმნილია რამოდენიმე პირის მიერ ერთობლივად, როგორც ყველა დიზაინერს ერთობლივად ისე თითოეულ მათგანს სხვა თანადიზაინერთა წერილობითი თანხმობის შემთხვევაში აქვს დიზაინზე განაცხადის შეტანის უფლება, თუ თანადიზაინერთა

⁵²⁴ ITALIAN CODE OF INDUSTRIAL PROPERTY Legislative Decree N°30 of 10 February 2005 article 37

⁵²⁵ ITALIAN CODE OF INDUSTRIAL PROPERTY Legislative Decree N°30 of 10 February 2005 article 38

⁵²⁶ ITALIAN CODE OF INDUSTRIAL PROPERTY Legislative Decree N°30 of 10 February 2005 article 41

⁵²⁷ ITALIAN CODE OF INDUSTRIAL PROPERTY Legislative Decree N°30 of 10 February 2005 article 41

⁵²⁸ ITALIAN CODE OF INDUSTRIAL PROPERTY Legislative Decree N°30 of 10 February 2005 article 42

⁵²⁹ დიზაინის შესახებ საქართველოს კანონი 2010 წლის 4 მაისი მუხლი 5

შორის დადებული ხელშეკრულებით სხვა რამ არ არის გათვალისწინებული. დასაქმებულის ან შეკვეთის მიმღების მიერ შექმნილ დიზაინზე, რომელიც უკავშირდება სამსახურებრივი მოვალეობის ან შეკვეთის შესრულებას, განაცხადის შეტანის უფლება აქვს დამსაქმებელს, შემკვეთს, თუ ხელშეკრულებით სხვა რამ არ არის გათვალისწინებული.

დიზაინის შესახებ საქართველოს კანონის მე-9 მუხლის 4-ე პუნქტის თანახმად „თუ დიზაინის შექმნა არ უკავშირდება დასაქმებულის ან/და შეკვეთის მიმღების მიერ სამსახურებრივი მოვალეობის ან შეკვეთის შესრულებას, მაგრამ დასაქმებულმა/ შეკვეთის მიმღებმა დიზაინის შესაქმნელად გამოიყენა დამსაქმებლის /შემკვეთის მფლობელობაში არსებული რესურსი, დიზაინის რეგისტრაციის უფლება აქვს დამსაქმებელს/შემკვეთს⁵³⁰. დიზაინის შესახებ საქართველოს კანონის 9 მუხლის მე-5 პუნქტის თანახმად „დასაქმებულს / შეკვეთის მიმღებს აქვს ამ დიზაინზე უსასყიდლოდ, არაექსკლუზიური კერძო ლიცენზიის მიღების ან დიზაინიდან გამომდინარე განსაკუთრებული უფლებების შესყიდვის უპირატესი უფლება, თუ ხელშეკრულებით სხვა რამ არ არის გათვალისწინებული”.⁵³¹ დიზაინზე უფლების ქონა მის მფლობელს ანიჭებს მისი ნებართვის (თანხმობის) არარსებობის შემთხვევაში, იმ ქმედებების აკრძალვის შესაძლებლობას, რომლებიც სამართლებრივი საფუძვლის გარეშე გაამდიდრებს მათი უფლების დამრღვევს, ხოლო დიზაინზე უფლების მფლობელს მიაყენებს ქონებრივ ზიანს. დიზაინის შესახებ საქართველოს კანონი დიზაინის სამართლებრივი დაცვის საკითხებზე შვეიცარიის ფედერალური აქტის მსგავსად 26-ე მუხლში ჩამოთვლის დიზაინზე განსაკუთრებული უფლებების ფარგლებს. დიზაინის შესახებ საქართველოს კანონის 26-ე მუხლის 1-ლი პუნქტის თანახმად „დიზაინის მფლობელი თავის შეხედულებისამებრ განკარგავს დიზაინს. მას აქვს უფლება, გაყიდოს ან სხვა გზით გაასხვისოს დიზაინი დადგენილი წესით, გასცეს კერძო ლიცენზია დიზაინის გამოყენებაზე.“⁵³² ამავე მუხლის მე-2 პუნქტის თანახმად დიზაინის რეგისტრაცია მის მფლობელს ანიჭებს განსაკუთრებულ უფლებას ნება დართოს ან აკრძალოს იმ პროდუქტის , რომელშიც ჩართულია დიზაინი ან რომლისთვისაც ის გამოიყენება, დამზადება, გაყიდვა, გასაყიდად შეთავაზება, გამოყენება, იმპორტი, ექსპორტი, ან სამოქალაქო ბრუნვაში სხვაგვარი ჩართვა და ასეთი პროდუქტის შენახვა ამ მიზნებისათვის. დიზაინის შესახებ საქართველოს კანონი იტალიის ინდუსტრიული საკუთრების კოდექსის მსგავსად, დიზაინის რეგისტრაციიდან გამომდინარე განსაკუთრებული უფლების დარღვევად არ მიიჩნევს დიზაინის ექსპერიმენტული მიზნებისათვის გამოყენებას, დიზაინის ასლის გადაღებას, რომელიც სრულდება ციტირების ან სწავლების მიზნით, თუ ამგვარი გადაღება არ ითვლება არაკეთილსინდისიერ ქმედებად და ზიანს არ აყენებს დიზაინის ჩვეულებრივ გამოყენებას და მიეთითება წყარო, დიზაინის რომელიმე

⁵³⁰ დიზაინის შესახებ საქართველოს კანონი 2010 წლის 4 მაისი მუხლი 9

⁵³¹ დიზაინის შესახებ საქართველოს კანონი 2010 წლის 4 მაისი მუხლი 9

⁵³² დიზაინის შესახებ საქართველოს კანონი 2010 წლის 4 მაისი მუხლი 26

ქვეყნის საზღვაო ხომალდზე საჰაერო ან სახმელეთო სატრანსპორტო საშუალებაზე გამოყენება მისი საქართველოს ტერიტორიაზე დროებით ყოფნის დროს. ასეთ შემთხვევაში დიზაინი უნდა გამოიყენებოდეს მხოლოდ ამგვარ სატრანსპორტო საშუალებაზე და არა მეწარმეობისათვის. დიზაინის შესახებ საქართველოს კანონი შესაბამისობაშია ყველაზე მოწინავე და განვითარებული ქვეყნების დიზაინის კანონმდებლობასთან, საკმაოდ მკაფიო, დახვეწილ ნორმებს და საკანონმდებლო დათქმებს შეიცავს დიზაინის სამართლებრივი დაცვის საკითხებზე, თუმცა *მიზანშეწონილად მიმაჩნია დიზაინის შესახებ საქართველოს კანონს დიზაინის დაცვის საკითხებზე შვეიცარიის ფედერალური კანონის მსგავსად დაემატოს ნორმა, სადაც აღინიშნება, რომ დიზაინზე უფლება შეიძლება იყოს უზუფრუქტის ან გირავნობის საგანი. ასეთ შემთხვევაში ცვლილება იქნება შესატანი სანივთო სამართლის ნორმებშიც, ვინაიდან დღეს არსებული წესის თანახმად, უზუფრუქტის საგანი შესაძლოა იყოს მარტოოდენ უძრავი ნივთი. ასევე მიზანშეწონილად მიმაჩნია კანონით განისაზღვროს დიზაინზე უფლების გირავნობის და მასზე უზუფრუქტის წარმოშობის, შეწყვეტის პროცედურები. ასევე მიზანშეწონილად მიმაჩნია კანონს დაემატოს ნორმა, რომელიც შვეიცარიის ფედერალური კანონის მსგავსად დაარეგულირებს, რომ დიზაინზე უფლება შეიძლება გახდეს იძულებითი აღსრულების საგანი. მითუმეტეს, რომ დიზაინზე უფლება არამატერიალური ქონებრივი სიკეთეა.*

მიზანშეწონილად მიმაჩნია დიზაინის შესახებ საქართველოს კანონს დაემატოს ნორმა, რომელიც დიზაინის დაცვის საკითხებზე შვეიცარიის ფედერალური კანონის მსგავსად დაარეგულირებს სამართლიანი კომპენსაციის უფლებას იმ შემთხვევაში, თუ პიროვნება მოითხოვს დიზაინის პარალელური გამოყენების უფლების მინიჭებას. საკანონმდებლო დონეზე უნდა განმტკიცდეს ასევე, რომ დიზაინზე პარალელური გამოყენების უფლების მქონე პირს დიზაინზე უფლების კანონიერი მფლობელის სასარგებლოდ დაეკისროს სამართლიანი კომპენსაციის გადახდის ვალდებულება პარალელური გამოყენების უფლების განაცხადის რეგისტრაციის მოთხოვნის დაყენების მომენტიდან.

2. საჯარო წესრიგის და ზნეობის ნორმების საწინააღმდეგო დიზაინების სამართლებრივი რეგულირების თავისებურებანი

1998 წლის 13 ოქტომბრის ევროსაბჭოს დიზაინდირექტივა დიზაინის სამართლებრივი დაცვის საკითხებზე და დასახელებული დირექტივის მე-8 მუხლი ითვალისწინებს დათქმას, რომლის თანახმადაც „დიზაინზე უფლება არ შეიძლება გავრცელდეს ისეთ დიზაინებზე, რომელიც საჯარო წესრიგს და დამკვიდრებულ მორალურ ღირებულებებს ეწინააღმდეგება.“⁵³³ ბენილუქსის უნიფიცირებული კანონი დიზაინის შესახებ კერძოდ 4 მუხლის 2 ნაწილი განამტკიცებს, რომ დიზაინი

⁵³³ Directive 98/71/EC of the European Parliament and of the Council of Europe 13 october 1998 on the Legal Protection of Designs article 8

სამართლებრივ დაცვას არ ექვემდებარება თუ დიზაინი ეწინააღმდეგება ზნეობრივ ნორმებს, მორალს, საჯარო წესრიგს, რომელიც ვრცელდება ბენილუქსის ქვეყნებში.⁵³⁴ ჩინეთის სახალხო რესპუბლიკის საპატენტო კანონის 5 მუხლის თანახმად „საპატენტო უფლება არ შეიძლება გავრცელდეს გამოგონებაზე, რომელიც ეწინააღმდეგება და ხელყოფს სახელმწიფოს კანონმდებლობას, ეწინააღმდეგება მორალურ ღირებულებებს, სოციალურ მორალს ან საზიანოა საჯარო ინტერესების.“⁵³⁵ იაპონიის დიზაინის კანონის 5 მუხლის თანახმად, „დიზაინი არ ექვემდებარება რეგისტრაციას, თუ ზიანს აყენებს საჯარო პოლიტიკას, აღრევას იწვევს და ზიანს აყენებს პიროვნებათა ბიზნესს ან დიზაინი ქმნის ისეთ ფორმას, რომელიც უსაფრთხოების ფუნქციებს ვერ უზრუნველყოფს.“⁵³⁶

დიზაინის სამართლებრივი დაცვის საკითხებზე 2014 წლის 24 თებერვლის გერმანიის კანონის მე-3 მუხლის მე-3 პუნქტის თანახმად „დიზაინის სამართლებრივი დაცვის ფარგლებიდან ამორიცხულია დიზაინები, რომელიც საჯარო წესრიგის და დამკვიდრებული მორალური პრინციპების საწინააღმდეგოა.“⁵³⁷ შვეიცარიის 2001 წლის 5 ოქტომბრის ფედერალური კანონის დიზაინის დაცვის საკითხებზე, კერძოდ, დასახელებული კანონის მე-4 მუხლის 'D' და „e“ ქვეპუნქტების თანახმად დიზაინის რეგისტრაციაზე უარის საფუძვლებია და დიზაინი სამართლებრივად დაცვას არ ექვემდებარება, თუ „დიზაინი ეწინააღმდეგება ფედერალურ კანონს ან საერთაშორისო ხელშეკრულებებს ან დიზაინი ეწინააღმდეგება საჯარო წესრიგს და მორალს.“⁵³⁸ იტალიის 2005 წლის 10 თებერვლის ინდუსტრიული საკუთრების კოდექსის 33-ე მუხლის თანახმად „დიზაინი ან მოდელი, რომელიც საჯარო წესრიგის და დამკვიდრებული მორალური პრინციპების საწინააღმდეგოა არ შეიძლება დარეგისტრირდეს.“⁵³⁹ დიზაინის შესახებ საქართველოს კანონის 10-ე მუხლი განსაზღვრავს დიზაინის რეგისტრაციაზე უარის თქმის საფუძვლებს. დიზაინი არ რეგისტრირდება თუ 10-ე მუხლის დ ქვეპუნქტის თანახმად „მისი რეგისტრაცია ეწინააღმდეგება საჯარო წესრიგს.“⁵⁴⁰ საჯარო წესრიგი მოიცავს ზნეობრივ ნორმებსაც და დამკვიდრებულ მორალურ პრინციპებსაც, თუმცა ის რაც განსაზღვრული ტერიტორიის გარკვეულ ფარგლებში არამორალურად, ზნეობის საწინააღმდეგოდ ითვლება, სხვა ტერიტორიულ ფარგლებში შესაძლებელია მორალურ პრინციპებთან და ღირებულებებთან სრულიად შესაბამისობაში მყოფ ქმედებად განიხილებოდეს. ამიტომ დიზაინის შესახებ საქართველოს კანონმა მე-10 მუხლის დ ქვეპუნქტი იმდენად დახვეწილად ჩამოაყალიბა, რომ ის შესაბამისობაშია ევროსაბჭოს

⁵³⁴ Uniform Benelux Designs Law article 4

⁵³⁵ Patent Law of the Peoples Republic of China 1985 april 1 article 5

⁵³⁶ Japan Design Act # 125 of 1959 article 5

⁵³⁷ German Act of the legal protection of designs 24 february 2014 article 3

⁵³⁸ Swiss Federal Act on the Protection of Designs October 5 2001 article 4

⁵³⁹ ITALIAN CODE OF INDUSTRIAL PROPERTY Legislative Decree N°30 of 10 February 2005 article 33

⁵⁴⁰ დიზაინის შესახებ საქართველოს კანონი 2010 წლის 4 მაისი მუხლი 10

დიზაინდირექტივის დანაწესებთან და ამავე დროს საკმაოდ დახვეწილად არეგულირებს დიზაინის რეგისტრაციაზე უარის თქმის საფუძვლებს, სადაც დ ქვეპუნქტში მოცემული ტერმინი საჯარო წესრიგი საკმაოდ დიდი დატვირთვის მქონე ტერმინად მოიაზრება, რომელიც თავის თავში მოიცავს საჯარო წესრიგს, ზნეობრივ ღირებულებებს, მორალურ პრინციპებსაც, რომლის საწინააღმდეგო დიზაინის რეგისტრაციის დაუშვებელია.

მიზანშეწონილად მიმაჩნია დიზაინის შესახებ საქართველოს კანონის 10 მუხლს დაემატოს თ ქვეპუნქტი და ისევე როგორც იაპონიის დიზაინის კანონის მეხუთე მუხლშია დიზაინის რეგისტრაციაზე უარის საფუძველი გახდეს, თუ დიზაინი ქმნის ისეთ ფორმას, რომელიც უსაფრთხოების ფუნქციებს ვერ უზრუნველყოფს.

დიზაინუფლებით სარგებლობის და განკარგვის თავისებურებანი

დიზაინზე უფლების მქონე პირს აქვს დიზაინზე სარგებლობის და განკარგვის საკითხებში გადაწყვეტილების მიღების თავისუფლება. დიზაინის მფლობელის განსაკუთრებულ უფლებებს აღიარებს დიზაინის შესახებ საქართველოს კანონი. დიზაინის შესახებ საქართველოს კანონის 26-ე მუხლში მოცემულია დიზაინზე განსაკუთრებული უფლებების ფარგლები. დიზაინის შესახებ საქართველოს კანონის 26-ე მუხლის თანახმად „დიზაინის მფლობელი თავისი შეხედულებისამებრ განკარგავს დიზაინს. მას უფლება აქვს გაყიდოს, ან სხვა გზით გაასხვისოს დიზაინი, დადგენილი წესით გასცეს კერძო ლიცენზია დიზაინის გამოყენებაზე.“⁵⁴¹ დიზაინის რეგისტრაცია მის მფლობელს ანიჭებს განსაკუთრებულ უფლებას ნება დართოს ან აკრძალოს იმ პროდუქტის, რომელშიც ჩართულია დიზაინი ან რომლისთვისაც ის გამოიყენება, დამზადება, გაყიდვა, გასაყიდად შეთავაზება, გამოყენება, იმპორტი, ექსპორტი ან სამოქალაქო ბრუნვაში სხვაგვარი ჩართვა და ასეთი პროდუქტის შენახვა ამ მიზნებისათვის. თუ დიზაინის მფლობელი რამდენიმე პირია „უფლების გადაცემა ან კერძო ლიცენზიის გაცემა ნებადართულია მხოლოდ ყველა მფლობელის თანხმობით. თითოეულ მფლობელს უფლება აქვს რეგისტრირებული დიზაინი სხვა მფლობელთა თანხმობის გარეშე გამოიყენოს საკუთარ წარმოებაში.“⁵⁴² დიზაინის შესახებ საქართველოს კანონის 26-ე მუხლის მე-4 პუნქტი ითვალისწინებს იმ განმცხადებლის უფლებების დაცვის ბერკეტებს, რომელმაც დიზაინის რეგისტრაციაზე განაცხადი შეავსო. დიზაინის შესახებ საქართველოს კანონის 26-ე მუხლის 4-ე პუნქტის თანახმად განაცხადის გამოქვეყნების დღიდან მის რეგისტრაციამდე განმცხადებელს პირობითად ენიჭება იგივე უფლებები, რომლებიც მას მიენიჭება რეგისტრაციის შემდეგ. თუ რეგისტრაცია არ განხორციელდება, აღნიშნული უფლებები წარმოშობილად არ მიიჩნევა. „დიზაინის რეგისტრაციიდან გამომდინარე განსაკუთრებული უფლების დარღვევად არ მიიჩნევა:

⁵⁴¹ დიზაინის შესახებ საქართველოს კანონი 2010 წლის 4 მაისი მუხლი 26

⁵⁴² დიზაინის შესახებ საქართველოს კანონი 2010 წლის 4 მაისი მუხლი 26

ა) დიზაინის მფლობელის მიერ ან მისი ნებართვით დამზადებული პროდუქტის, რომელშიც ჩართულია დიზაინი ან რომლისთვისაც ის გამოიყენება, სამოქალაქო ბრუნვაში ჩართვის შემდეგ გავრცელება ან სხვაგვარად გამოყენება;

ბ) დიზაინის პირადი სარგებლობისთვის გამოყენება, თუ ეს ქმდება არ ისახავს სამეწარმეო მიზნებს;

გ) დიზაინის ექსპერიმენტული მიზნებისათვის გამოყენება;

დ) დიზაინის ასლის გადაღება, რომელიც სრულდება ციტირების ან სწავლების მიზნით, თუ ამგვარი გადაღება არ ითვლება არაკეთილსინდისიერ ქმედებად და ზიანს არ აყენებს დიზაინის ჩვეულებრივ გამოყენებას და მიეთითება წყარო;

ე) დიზაინის რომელიმე ქვეყნის საზღვაო ხომალდზე, საჰაერო ან სახმელეთო სატრანსპორტო საშუალებაზე გამოყენება მისი საქართველოს ტერიტორიაზე დროებით ყოფნის დროს. ასეთ შემთხვევაში დიზაინი უნდა გამოიყენებოდეს მხოლოდ ამგვარ სატრანსპორტო საშუალებაზე და არა მეწარმეობისათვის.

ვ) დიზაინის გამოყენება საქართველოს კანონმდებლობით განსაზღვრულ დაუძლეველი ძალის (ფორსმაჟორის) შემთხვევაში.⁵⁴³ მაშასადამე დიზაინის შესახებ საქართველოს კანონის 26-ე მუხლში მოცემული უფლებები მესაკუთრის პოზიტიური და ნეგატიური უფლებამოსილებების მსგავსია, რაც იმაში ვლინდება, რომ დიზაინზე უფლება ჩვეულებრივი სამოქალაქო უფლების ნიშნების მატარებელია. დიზაინზე უფლების მქონე პირის პოზიტიური უფლებამოსილებანი გამოხატულია 26-ე მუხლის 1-ლი ნაწილში, ხოლო 26-ე მუხლის მე-2 პუნქტი ჩამოთვლის იმ ნეგატიურ უფლებამოსილებებს, რომელთა განხორციელება ეკრძალებათ სხვა პირებს უფლების მფლობელის ნებართვის გარეშე. დიზაინის შესახებ საქართველოს კანონის 26-ე მუხლის მე-5 პუნქტი ამომწურავად ჩამოთვლის იმ ქმედებებს, რომელთა განხორციელება სათანადო სამართლებრივი საფუძვლების არსებობისას არ მიიჩნევა დიზაინის რეგისტრაციიდან გამომდინარე დიზაინზე უფლების მქონე პირის განსაკუთრებული უფლებების დამრღვევ ქმედებად. დიზაინის შესახებ საქართველოს კანონის 27-ე მუხლი ითვალისწინებს ეგრეთ წოდებულ „წინათსარგებლობის უფლებას“, ⁵⁴⁴ რომელიც გულისხმობს პირის უფლებას გამოიყენოს დიზაინი მისი რეგისტრაციის მოქმედების მიუხედავად, თუ იგი კეთილსინდისიერად იყენებდა ამ დიზაინს ან ჩაატარა მოსამზადებელი სამუშაოები მისი გამოყენებისათვის საქპატენტში განაცხადის შეტანის ან პრიორიტეტის დადგენის თარიღამდე. წინათსარგებლობის უფლება მესამე პირს აძლევს დიზაინის მხოლოდ იმ მიზნითა და მოცულობით გამოყენების უფლებას, რა მიზნით და მოცულობითაც უკვე გამოიყენა იგი ან ჩაატარა მოსამზადებელი სამუშაოები პირმა განაცხადის წარდგენის ან პრიორიტეტის დადგენის თარიღამდე. წინათსარგებლობის უფლებაზე დაუშვებელია კერძო ლიცენზიის გაცემა. თუ დიზაინის შესახებ საქართველოს კანონს და დიზაინის სამართლებრივი დაცვის

⁵⁴³ დიზაინის შესახებ საქართველოს კანონი 2010 წლის 4 მაისი მუხლი 26

⁵⁴⁴ დიზაინის შესახებ საქართველოს კანონი 2010 წლის 4 მაისი მუხლი 27

საკითხებში გერმანიის 2014 წლის 24 თებერვლის კანონს შევადარებთ, ვნახავთ, რომ დასახელებული კანონის 38-ე მუხლის თანახმად „დიზაინის რეგისტრაცია მის მფლობელს ანიჭებს ექსკლუზიურ უფლებას გამოიყენოს დიზაინი ან აუკრძალოს ნებისმიერ მესამე პირს უფლების მფლობელის თანხმობის გარეშე დიზაინის გამოყენება. ასევე უფლების მფლობელს აქვს უფლება შესთავაზოს სხვებს დიზაინი, ბაზარზე განათავსოს გასაყიდად დიზაინი, განახორციელოს იმპორტი ან ექსპორტი, პროდუქტის მოხმარება, რომელშიც განთავსებულია დიზაინი ან აღნიშნული პროდუქტის დამარაგება განახორციელოს ამ მიზნებისთვის“⁵⁴⁵.

დიზაინის რეგისტრაციიდან გამომდინარე განსაკუთრებული უფლების დარღვევად არ მიიჩნევა ამავე კანონის მე-40 მუხლით გათვალისწინებული ქმედებები, რომელიც გულისხმობს დიზაინის პირადი და არაკომერციული მიზნებისათვის გამოყენებას, ქმედებებს, რომლებიც ხორციელდება ექსპერიმენტული მიზნებისათვის, დიზაინის ასლის გადაღება, რომელიც სრულდება ციტირების ან სწავლების მიზნით თუ ამგვარი ქმედებები არ ეწინააღმდეგება კეთილსინდისიერ სავაჭრო პრაქტიკას და რეგისტრირებული დიზაინის ნორმალურ ექსპლოატაციას და წყარო მიეთითება. დიზაინის ნაწილების საზღვაო ან საჰაერო ან სახმელეთო სატრანსპორტო საშუალებაზე გამოყენება, რომელიც ჯერ რეგისტრირებულია სხვა ქვეყანაში და დროებით ხორციელდება გერმანიაში შეღწევა, ასევე ნაწილების ან აქსესუარების იმპორტი, რომელიც ხორციელდება დროებით გემების ან საჰაერო ხომალდების შეკეთების მიზნით. დიზაინის სამართლებრივი დაცვის საკითხებზე გერმანიის 2014 წლის 24 თებერვლის კანონის 41-ე მუხლის თანახმად, გათვალისწინებულია დიზაინის წინასწარი სარგებლობის უფლება, რომლის თანახმად „თუ პირმა დიზაინის რეგისტრაციის განაცხადის შევსებამდე კეთილსინდისიერად ისარგებლა დიზაინით გერმანიაში ან ეფექტური და სერიოზული სამუშაოები ჩაატარა მისი გამოყენებისათვის, აღნიშნულ მესამე პირს მიენიჭება დიზაინით სარგებლობის უფლება. დაუშვებელია წინათსარგებლობის უფლებაზე ლიცენზიის გაცემა. მესამე პირზე გაცემული წინათსარგებლობის უფლება გადაუცემადია, გარდა იმ შემთხვევისა, როდესაც წინათსარგებლობის უფლების გადაცემა ხდება საწარმოსთან ერთად, სადაც განხორციელდა მოსამზადებელი ქმედებები თუ სამუშაოები.“⁵⁴⁶

დიზაინის სამართლებრივი დაცვის საკითხებზე გერმანიის 2014 წლის 24 თებერვლის კანონის 45-ე მუხლი ითვალისწინებს კომპენსაციის უფლებას. თუ უფლების დამრღვევმა განზრახ ან გაუფრთხილებლობით უფლების კანონიერ მფლობელს მიაყენა ზიანი უფლების დამრღვევმა უნდა გადაუხადოს სამართლიანი კომპენსაცია.

მიზანშეწონილად მიმაჩნია „დიზაინის შესახებ“ საქართველოს კანონს დაემატოს მუხლი, რომელიც გერმანიის კანონის მსგავსად, რეგისტრირებულ

⁵⁴⁵ German Act of the legal protection of designs 24 february 2014 article 38

⁵⁴⁶ German Act of the legal protection of designs 24 february 2014 article 41

დიზაინზე უფლების მქონე პირის უფლების დარღვევის შემთხვევაში სამართლიანი კომპენსაციის მიღების შესაძლებლობას მისცემს უფლებამოსილ პირს.

3. დიზაინზე უფლების რეგისტრაციის და გადაცემის თავისებურებანი

დიზაინის შესახებ საქართველოს კანონის ანალიზი ცხადყოფს, რომ დიზაინერად მიიჩნევა პირი, რომელმაც თავისი ინტელექტუალურ-შემოქმედებითი შრომის შედეგად შექმნა შემოქმედებით-გამოყენებითი შრომის პროდუქტი. საინტერესოა, დიზაინერს დიზაინის შექმნისთანავე აქვს თუ არა თავისი ინტელექტუალურ შემოქმედებითი შრომის შედეგის განკარგვის, უფლების იურიდიული ბედის გადაწყვეტის, სხვა პირებზე მისი გადაცემის უფლება. ამ თვალსაზრისით უნდა აღინიშნოს, რომ კანონი კონსტიტუციური მნიშვნელობის ფაქტად მიიჩნევს დიზაინზე უფლების რეგისტრაციას. თუ დიზაინერი განაცხადს წარადგენს სარეგისტრაციოდ, მას შეუძლია ეს განაცხადი და მისგან გამომდინარე უფლებები გადასცეს სხვა პირებს ან დაუთმოს უფლებები სხვა პირებს, ვისზე გადაცემაც სურს. დიზაინზე უფლების გადაცემას ყოველთვის ოფიციალური სახე უნდა მიეცეს, სამართლებრივ ფარგლებში უნდა მოექცეს. დიზაინზე უფლებების გადაცემას ძალა აქვს მესამე პირთა წინაშე რეგისტრაციისა და ამ რეგისტრაციის შესახებ ინფორმაციის ოფიციალური გამოქვეყნების შემდეგ. დიზაინის რეგისტრაციაზე განაცხადის შეტანის უფლება აქვს დიზაინერს ან მის უფლებამონაცვლეს. ამრიგად, დიზაინზე უფლება შედის სამკვიდროში. რამდენიმე პირის მიერ შექმნილ დიზაინზე განაცხადის შეტანის უფლება აქვს, როგორც ყველა დიზაინერს ერთობლივად, ისე თითოეულ მათგანს სხვა თანადიზაინერთა წერილობითი თანხმობის შემთხვევაში, თუ თანადიზაინერთა შორის დადებული წერილობითი ხელშეკრულებით სხვა რამ არ არის გათვალისწინებული. დიზაინის შესახებ საქართველოს კანონი ითვალისწინებს დიზაინის რეგისტრაციის განხორციელების აკრძალვის წინაპირობებს, კერძოდ დიზაინის შესახებ საქართველოს კანონის 33-ე მუხლის თანახმად: „დაუშვებელია განაცხადი შეიტანოს: ა) ფიზიკურმა პირმა, რომელიც მუშაობს ან მუშაობდა საქ.პატენტში განაცხადის შეტანამდე 12 თვით ადრე.

ბ) იურიდიულმა პირმა, რომლის წევრი, პარტნიორი ან აქციონერი ან ხელმძღვანელი არის 33-ე მუხლის „ა“ ქვეპუნქტით გათვალისწინებული პირი.⁵⁴⁷“

ინტერესს იწვევს ქართულ სამართალში დასაქმებულთა მიერ შექმნილ დიზაინებზე უფლებების სამართლებრივი რეგულირების თავისებურებანი. დიზაინის შესახებ საქართველოს კანონის მე-9 მუხლის მე-3 პუნქტის თანახმად „დასაქმებულის ან / და შეკვეთის მიმღების მიერ შექმნილ დიზაინზე, რომელიც უკავშირდება სამსახურებრივი მოვალეობის ან შეკვეთის შესრულებას, განაცხადის შეტანის უფლება აქვს დამსაქმებელს /შემკვეთს, თუ ხელშეკრულებით სხვა რამ არ არის გათვალისწინებული. თუ დიზაინის შექმნა არ უკავშირდება დასაქმებულის ან/და შეკვეთის მიმღების მიერ სამსახურებრივი

⁵⁴⁷ დიზაინის შესახებ საქართველოს კანონი 2010 წლის 4 მაისი მუხლი 33

მოვალეობის ან შეკვეთის შესრულებას, მაგრამ დასაქმებულმა შეკვეთის მიმღებმა დიზაინის შესაქმნელად გამოიყენა დამსაქმებლის/ შემკვეთის მფლობელობაში არსებული რესურსი, დიზაინის რეგისტრაციის უფლება აქვს დამსაქმებელს / შემკვეთს. დიზაინის შესახებ საქართველოს კანონის მე-9 მუხლის მე-5 პუნქტის თანახმად „დასაქმებულს/შეკვეთის მიმღებს აქვს ამ დიზაინზე უსასყიდლოდ, არაექსკლუზიური კერძო ლიცენზიის მიღების ან და დიზაინიდან გამომდინარე განსაკუთრებული უფლებების შესყიდვის უპირატესი უფლება, თუ ხელშეკრულებით სხვა რამ არ არის გათვალისწინებული.

თუ ერთი და იგივე დიზაინი დამოუკიდებლად შექმნა ორმა ან ორზე მეტმა პირმა, დიზაინზე განსაკუთრებული უფლება ეკუთვნის იმ განმცხადებელს, რომლის განაცხადსაც უფრო ადრინდელი პრიორიტეტი აქვს. თუ რამდენიმე განაცხადს, რომელიც შეეხება იდენტურ დიზაინებს დაუდგინდა ერთი და იგივე პრიორიტეტი, დიზაინის რეგისტრაციის უფლება აქვს განმცხადებელთა შეთანხმებაში მითითებულ პირებს. მხარეთა შეუთანხმებლობის შემთხვევაში დავას წყვეტს სასამართლო. დიზაინთან დაკავშირებული უფლებების გადაცემა გარკვეული სპეციფიკური დათქმების შემცველია. დიზაინის შესახებ საქართველოს კანონის 26-ე მუხლის თანახმად „დიზაინის მფლობელი თავისი შეხედულებისამებრ განკარგავს დიზაინს. მას უფლება აქვს გაყიდოს, ან სხვა გზით გაასხვისოს დიზაინი, დადგენილი წესით გასცეს ლიცენზია დიზაინის გამოყენებაზე. დიზაინის რეგისტრაცია მის მფლობელს ანიჭებს განსაკუთრებულ უფლებას, ნება დართოს ან აკრძალოს იმ პროდუქტის, რომელშიც ჩართულია დიზაინი ან რომლისთვისაც ის გამოიყენება, დამზადება, გაყიდვა, გასაყიდად შეთავაზება, გამოყენება, იმპორტი, ექსპორტი ან სამოქალაქო ბრუნვაში სხვაგვარი ჩართვა და ასეთი პროდუქტის შენახვა ამ მიზნებისათვის. თუ დიზაინის მფლობელი რამდენიმე პირია უფლების გადაცემა ან კერძო ლიცენზიის გაცემა ნებადართულია მხოლოდ ყველა მფლობელის თანხმობით თითოეულ მფლობელს უფლება აქვს რეგისტრირებული დიზაინი სხვა მფლობელთა თანხმობის გარეშე გამოიყენოს საკუთარ წარმოებაში.⁵⁴⁸ განაცხადის გამოქვეყნების დღიდან მის რეგისტრაციამდე განმცხადებელს პირობითად ენიჭება იგივე უფლებები, რომლებიც მას მიენიჭება რეგისტრაციის შემდეგ. თუ რეგისტრაცია არ განხორციელდება, აღნიშნული უფლებები წარმოშობილად არ მიიჩნევა. დიზაინის შესახებ საქართველოს კანონის 26-ე მუხლის მე-5 პუნქტი ჩამოთვლის იმ ქმედებებს, რომელთა განხორციელება დიზაინის რეგისტრაციიდან გამომდინარე განსაკუთრებული უფლებების დარღვევად არ მიიჩნევა. დიზაინის შესახებ საქართველოს კანონის 31-ე მუხლი ითვალისწინებს დიზაინზე განსაკუთრებული უფლების გადაცემის ქართული სამართლისათვის დამახასიათებელ თავისებურებებს, კერძოდ, დასახელებული კანონის 31-ე მუხლის თანახმად „დიზაინზე განსაკუთრებული უფლებების გადაცემის შესახებ ხელშეკრულება იდება წერილობითი ფორმით. დიზაინზე განსაკუთრებული უფლებების გადაცემის

⁵⁴⁸ დიზაინის შესახებ საქართველოს კანონი 2010 წლის 4 მაისი მუხლი 26

შესახებ ხელშეკრულება, ასევე მასში შეტანილი ცვლილებები დადგენილი წესით რეგისტრირდება რეესტრში და მონაცემები ქვეყნდება ბიულეტენში.⁵⁴⁹

ამავე კანონის 31-ე მუხლის მე-3 პუნქტის თანახმად „დიზაინის ახალ მფლობელს არ შეუძლია დიზაინის რეგისტრაციიდან გამომდინარე უფლებები მესამე პირის წინააღმდეგ გამოიყენოს სათანადო ცვლილებების რეესტრში რეგისტრაციამდე.“⁵⁵⁰ დიზაინის შესახებ საქართველოს კანონი ითვალისწინებს კერძო ლიცენზიის გაცემის თავისებურ წესებს დიზაინის გამოყენებაზე. კანონის 32-ე მუხლის თანახმად დიზაინის მფლობელს უფლება აქვს გასცეს კერძო ლიცენზია დიზაინის გამოყენებაზე. კერძო ლიცენზია არ არის „ლიცენზიებისა და ნებართვების შესახებ“ საქართველოს კანონით გათვალისწინებული ლიცენზია. კერძო ლიცენზიის ხელშეკრულება ფორმდება წერილობით. კერძო ლიცენზიაში უნდა განისაზღვროს დიზაინის გამოყენების ფარგლები.

კერძო ლიცენზია შეიძლება იყოს ექსკლუზიური და არაექსკლუზიური. თუ კერძო ლიცენზიის ხელშეკრულებით არ არის განსაზღვრული ლიცენზიის სახე, მიიჩნევა, რომ ლიცენზია არაექსკლუზიურია.

არაექსკლუზიური კერძო ლიცენზიის გაცემა ლიცენზიის გამცემს არ უკმადავს ანალოგიური პირობებით სხვა ლიცენზიის გაცემის უფლებას. ექსკლუზიური კერძო ლიცენზია ლიცენზიის გამცემს უკარგავს ანალოგიური პირობებით სხვა ლიცენზიის გაცემის უფლებას.

კერძო ლიცენზიის მფლობელს უფლება აქვს, სასამართლოში შეიტანოს სარჩელი დიზაინის რეგისტრაციიდან გამომდინარე უფლებათა დარღვევის შესახებ, თუ დიზაინის მფლობელი უფლებათა დარღვევის თაობაზე შეტყობინების მიღებიდან გონივრულ ვადაში თვითონ არ შეიტანს სარჩელს.

კერძო ლიცენზიის ხელშეკრულება და მასში შეტანილი ცვლილებები შეიძლება დარეგისტრირდეს რეესტრში.

თუ კერძო ლიცენზიის ხელშეკრულება ითვალისწინებს შეზღუდვას განსაზღვრულ ბაზარზე დიზაინის შექმნასთან, გავრცელებასთან ან/და ექსპორტთან დაკავშირებით, შესაბამისი აღნიშვნა უნდა გაკეთდეს პროდუქტის საეტიკეტო მონაცემებში. თუ ასეთი აღნიშვნა არ არსებობს, კერძო ლიცენზიის ხელშეკრულებით გათვალისწინებულ შეზღუდვას არა აქვს ძალა მესამე პირისათვის. საინტერესოა საკვლევ თემატიკასთან მიმართებით გერმანული სამართლის, შვეიცარიის ფედერალური კანონის და უცხოეთის ზოგიერთი ქვეყნის საკანონმდებლო რეგულაციები.

შვეიცარიის 2001 წლის 5 ოქტომბრის ფედერალური აქტი დიზაინის დაცვის შესახებ და დასახელებული კანონის მე-9 მუხლი ჩამოთვლის დიზაინზე უფლების ფარგლებს და ამ უფლების ფარგლებიდან გამომდინარე უფლებამოსილებებს.

⁵⁴⁹ დიზაინის შესახებ საქართველოს კანონი 2010 წლის 4 მაისი მუხლი 31

⁵⁵⁰ დიზაინის შესახებ საქართველოს კანონი 2010 წლის 4 მაისი მუხლი 31

დიზაინზე უფლების მქონე პირს უფლება აქვს აუკრძალოს სხვა პირებს დიზაინის კომერციული მიზნებისათვის გამოყენება, კვლავწარმოება, დასაწყობება, შეთავაზება, ბაზარზე სავაჭროდ განთავსება, იმპორტი, ექსპორტი, ტრანზიტის განხორციელება კომერციული მიზნებისათვის. დიზაინზე უფლების მქონე პირს მისი განსაკუთრებული უფლებებიდან გამომდინარე შეუძლია აუკრძალოს მესამე პირებს აღნიშნულ ქმედებებში მონაწილეობის მიღება, ზემოთ ჩამოთვლილ ქმედებათა წახალისება ან დიზაინის ყოველგვარი კანონსაწინააღმდეგო გამოყენება. თუ დიზაინზე უფლებას რამდენიმე მფლობელი ჰყავს უფლების ყოველგვარ გადაცემასთან დაკავშირებით მისაღები გადაწყვეტილებები ერთობლივად მიიღება, თუ მხარეთა შორის დადებული ხელშეკრულებიდან სხვა რამ არ გამომდინარეობს. დიზაინის დაცვის საკითხებზე შვეიცარიის ფედერალური კანონის მე-14 მუხლის თანახმად „დიზაინზე უფლების მქონე პირმა შეიძლება გადასცეს დიზაინზე უფლება მთლიანად ან ნაწილობრივ. გადაცემა ნამდვილია და იურიდიული ძალის მქონეა, თუ უფლების გადაცემა დასტურდება წერილობითი დოკუმენტაციით, მტკიცებულებებით, მაგრამ სავალდებულო არ არის რეესტრში რეგისტრაცია. რეგისტრაცია სამართლებრივი მნიშვნელობის მქონე ფაქტია მესამე პირებთან სამართალურთიერთობაში, რომლებიც კეთილსინდისიერად მოქმედებენ და ენდობიან რეესტრის ჩანაწერს. ვიდრე დიზაინზე უფლების გადაცემა რეესტრში დარეგისტრირდება, ლიცენზიანტებმა, რომლებიც კეთილსინდისიერად მოქმედებენ, თავისი ვალდებულებები შეიძლება უფლების წინა მფლობელს დააკისრონ. ვიდრე დიზაინზე უფლების გადაცემა რეესტრში დარეგისტრირდება, მოქმედებები, რომლებიც განხორციელდება რეესტრში რეგისტრაციამდე და ამ მოქმედებებიდან გამომდინარე ვალდებულებები დაეკისრება უფლების ძველ მფლობელს.⁵⁵¹“ დიზაინზე უფლების მქონე პირმა მესამე პირებს დიზაინის გამოყენების უფლება ან სხვა ინდივიდუალური უფლებები შეიძლება გადასცეს ექსკლუზიურად ან არაექსკლუზიურად. ლიცენზია რეგისტრირდება რეესტრში ერთ-ერთი მხარის მოთხოვნით. რეგისტრაციის შემდეგ ეს ლიცენზია მზოჭავია მხარეთათვის. იტალიის ინდუსტრიული საკუთრების კოდექსის თანახმად, კერძოდ დასახელებული კანონის 41-ე მუხლის თანახმად, „დიზაინზე ან სასარგებლო მოდელზე უფლების რეგისტრაცია მესაკუთრეს ანიჭებს ექსკლუზიურ უფლებას გამოიყენოს დიზაინი ან სასარგებლო მოდელი და დაიცვას ნებისმიერი მესამე პირის გამოყენებისაგან მისი თანხმობის გარეშე. აკრძალული ქმედებები მოიცავს ისეთი ქმედებების ჩამონათვალს, როგორიც არის აღნიშნული პროდუქტების დამზადება, შეთავაზება, ბაზარზე განთავსება, იმპორტი, ექსპორტი, იმ პროდუქტის გამოყენება, რომელშიც ჩართულია დიზაინი ან სასარგებლო მოდელი, ან აღნიშნული პროდუქტების დამარაგება კომერციული მიზნებისათვის. უფლების მფლობელის ექსკლუზიური უფლება ვრცელდება ნებისმიერ რეგისტრირებულ დიზაინზე ან მოდელზე, რომელიც ინფორმირებულ მომხმარებელზე არ ახდენს განსხვავებულ საერთო შთაბეჭდილებას. დაცვის ფარგლების განსაზღვრისას დიზაინერის

⁵⁵¹ Swiss Federal Act on the Protection of Designs October 5 2001 article 14

თავისუფლების ხარისხი უნდა იქნეს გათვალისწინებული დიზაინის ან მოდელის შექმნისას.⁵⁵²”

Agreement of Trade Related Aspects of Intellectual Property Rights თუ მითითებული კანონის 25-ე მუხლის ანალიზს მოვახდენთ დასახელებული კანონის 25-ე მუხლის თანახმად დასახელებული აქტის „წევრი სახელმწიფოები უზრუნველყოფენ ინდივიდუალურად შექმნილი ინდუსტრიული დიზაინების დაცვას, რომლებიც აკმაყოფილებენ სიახლის და ორიგინალობის კრიტერიუმებს. დასახელებული აქტის წევრი სახელმწიფოები თანხმდებიან რომ დიზაინი ახლად და ორიგინალურად არ მიიჩნევა, თუ ის აშკარად არ განსხვავდება მანამდე ცნობილი დიზაინებისაგან ან დიზაინის შემადგენელ ნაწილთა კომბინაციისაგან. ასევე დაცვა არ ვრცელდება იმ დიზაინებზე, რომელთა გარეგანობა განპირობებულია მხოლოდ მათი ტექნიკური ფუნქციით. დასახელებული აქტის წევრი სახელმწიფოები თანხმდებიან, რომ დიზაინების სამართლებრივი დაცვა უზრუნველყონ ან ინდუსტრიული დიზაინების კანონით ან საავტორო უფლებების დაცვის კანონით.⁵⁵³“ დასახელებული კანონის 26-ე მუხლი შეეხება ინდუსტრიული დიზაინების დაცვას, რომლის თანახმად „რეგისტრირებული ინდუსტრიული დიზაინის მესაკუთრეს აქვს უფლება აუკრძალოს მისი თანხმობის გარეშე ნებისმიერ მესამე პირს დიზაინის შექმნა, გაყიდვა, იმპორტი, დაცული დიზაინის ასლის დამზადება, როდესაც აღნიშნული ქმედებები ხორციელდება კომერციული მიზნებისათვის. დასახელებული აქტის მონაწილე წევრი სახელმწიფოები ითვალისწინებენ გამონაკლისებს ანუ გამონაკლისი ქმედებების ჩამონათვალს, რომელიც არ ითვლება დიზაინის ნორმალური გამოყენების საწინააღმდეგო ქმედებად, ან იმ პირის კანონიერი ინტერესების შემლახავ ქმედებად, რომელიც დაცულ რეგისტრირებულ დიზაინზე უფლების მქონე პირად მიიჩნევა. ამ დროს მხედველობაში მიიღება მესამე პირთა კანონით დაცული უფლებები და ინტერესებიც.⁵⁵⁴“ Trips-ის წესების თანახმად რეგისტრირებულ დიზაინზე უფლების დაცვის პერიოდი 10 წელია.

დიზაინის სამართლებრივი დაცვის საკითხებზე გერმანიის 2014 წლის 24 თებერვლის კანონის მე-7 მუხლი განამტკიცებს, რომ „რეგისტრირებულ დიზაინზე უფლება ეკუთვნის დიზაინერს ან მის უფლებამონაცვლეს. თუ რამდენიმე პიროვნება ერთობლივად ქმნის დიზაინს, რეგისტრირებულ დიზაინზე უფლება ეკუთვნის მათ ერთობლივად. თუ დიზაინი შეიქმნა დასაქმებულის მიერ თავისი შრომითი მოვალეობის შესრულებისას ან დამსაქმებლის მითითებების განხორციელების დროს, რეგისტრირებულ დიზაინზე უფლება ეკუთვნის დამსაქმებელს, თუ მხარეთა შორის დადებული ხელშეკრულებით სხვა რამ არ არის გათვალისწინებული.⁵⁵⁵“ დასახელებული კანონის 29-ე მუხლის თანახმად, რეგისტრირებულ დიზაინზე უფლებები შეიძლება გადაეცეთ სხვა პირებს. თუ რეგისტრირებულ დიზაინზე

⁵⁵² ITALIAN CODE OF INDUSTRIAL PROPERTY Legislative Decree N°30 of 10 February 2005 article 41

⁵⁵³ Agreement of Trade Related Aspects of Intellectual Property Rights article 25

⁵⁵⁴ Agreement of Trade Related Aspects of Intellectual Property Rights article 26

⁵⁵⁵ German Act of the legal protection of designs 24 february 2014 article 7

უფლება ეკუთვნის საწარმოს ან მის ნაწილს, რეგისტრირებულ დიზაინზე უფლება გადაიცემა საწარმოსთან ერთად ან იმ ნაწილთან ერთად იმ პირებზე, ვისაც საწარმოს ეს ნაწილი გადაეცემა. რეგისტრირებულ დიზაინზე უფლების გადაცემა უფლების მფლობელის ან მისი უფლებამონაცვლის მოთხოვნით რეგისტრირდება გერმანიის პატენტებისა და სასაქონლო ნიშნების ოფისში. დიზაინის სამართლებრივი დაცვის საკითხებზე გერმანიის 2014 წლის 21 თებერვლის კანონის 38-ე მუხლის თანახმად „დიზაინის რეგისტრაცია მის მფლობელს ანიჭებს ექსკლუზიურ უფლებას გამოიყენოს მისი უფლება ან აუკრძალოს სხვა პირებს მისი თანხმობის გარეშე დიზაინის გამოყენება. გამოყენება მოიცავს სხვა პირთათვის დიზაინის შექმნის, შეთავაზების, ბაზარზე განთავსების იმპორტის, ექსპორტის იმ პროდუქტის ყოველგვარი გამოყენების აკრძალვას, რომელიც შეიცავს რეგისტრირებულ დიზაინს კომერციული მიზნებისათვის. დიზაინის სამართლებრივი დაცვის ფარგლები მოიცავს ნებისმიერ დიზაინს, რომელიც ინფორმირებულ მომხმარებელზე არ ახდენს განსხვავებულ საერთო შთაბეჭდილებას. დიზაინის სამართლებრივი დაცვის ფარგლების განსაზღვრისას დიზაინერის თავისუფლების ხარისხი გაითვალისწინება დიზაინის შექმნის დროს“⁵⁵⁶. დასახელებული კანონის 3-ე მუხლი ითვალისწინებს ლიცენზირების პროცედურას. დიზაინზე უფლების მფლობელს უფლება აქვს გასცეს ლიცენზიები გერმანიის ფედერალური რესპუბლიკის მთელ ტერიტორიაზე ან მის ნაწილზე. ლიცენზია შეიძლება იყოს ექსკლუზიური ან არაექსკლუზიური. უფლების მფლობელს აღუდგება ლიცენზიანტზე გადაცემული უფლებები, თუ გავიდა ლიცენზიის ვადა; ლიცენზიანტი გასცდა კონტრაქტით გათვალისწინებული დიზაინის გამოყენების ფარგლებს; ლიცენზიანტმა დაარღვია დიზაინის გამოყენების ტერიტორიული ფარგლები, ასევე არ შექმნა იმ ხარისხის პროდუქტი, რაც ლიცენზიით იყო გათვალისწინებული⁵⁵⁷.

თავად ლიცენზიანტის უფლებების დარღვევის შემთხვევაში მას შეუძლია კომპენსაციის მოთხოვნა.

უცხო ქვეყნების კანონმდებლობის და დიზაინის შესახებ საქართველოს კანონის ურთიერთშედარებისა და ანალიზის საფუძველზე „მიზანშეწონილად მიმაჩნია, დიზაინის შესახებ საქართველოს კანონს დაემატოს მუხლები, რომლებიც ლიცენზიანტის მიერ დიზაინზე უფლების მქონე პირის მიერ გადაცემული უფლებების დარღვევის ან ექსკლუზიური ლიცენზიით მინიჭებული პირობების დარღვევის შემთხვევაში ამომწურავად ჩამოთვლის, რომელი ქმედებები გამოიწვევს ექსკლუზიური ლიცენზიის გაუქმების მოთხოვნის უფლების წარმოშობის საფუძველებს დიზაინზე უფლების მქონე პირისათვის, ასევე, ამომწურავად ჩამოთვლის ნორმაში იმ გამოსაყენებელი სამართლებრივი სანქციის სახეებს, რომელიც გამოყენებულ უნდა იქნეს უფლების დამრღვევის მიმართ.

⁵⁵⁶ German Act of the legal protection of designs 24 february 2014 article 38

⁵⁵⁷ German Act of the legal protection of designs 24 february 2014 article 31

4. დიზაინზე უფლებების შეწყვეტის საფუძვლები და უფლების შეწყვეტის თავისებურებანი

დიზაინზე უფლების მფლობელის უფლება შეიძლება შეწყდეს, თუ დიზაინზე უფლების მქონე პირი საქპატენტს მიმართავს წერილობითი მოთხოვნით განცხადებით უფლების მოქმედების შეწყვეტის შესახებ, რაზედაც შესაბამისი ჩანაწერი შეიტანება რეესტრში და უფლების შეწყვეტის შესახებ ინფორმაცია ოფიციალურად გამოქვეყნდება ან სხვა შემთხვევაში თუ დიზაინზე უფლების მქონე პირი არ გადაიხდის უფლებების მოქმედების ვადის გახანგრძლივებისათვის დადგენილ საფასურს ე.წ. უფლების ძალის შენარჩუნებისათვის დადგენილ საფასურს, დიზაინზე უფლებები ძალადაკარგულად ჩაითვლება. დიზაინის შესახებ საქართველოს კანონის 28-ე მუხლის ანალიზს თუ მოვახდენთ, „დიზაინის რეგისტრაციას აუქმებს საქ.პატენტი შემდეგი საფუძვლით:

ა) დიზაინის მფლობელის განცხადების საფუძველზე;

ბ) დიზაინის მფლობელის მიერ რეგისტრაციის მოქმედების ვადის გაგრძელების საფასურის გადაუხდელობის შემთხვევაში;

გ) ასევე დიზაინის შესახებ საქართველოს კანონის 22-ე მუხლის მე-8 პუნქტის საფუძველზე დიზაინის მფლობელის მიერ რეგისტრაციის მოქმედების ვადის გაგრძელების საფასურის გადაუხდელობის შემთხვევაში დიზაინის რეგისტრაცია გაუქმებულად არ მიიჩნევა, თუ დიზაინის მფლობელი რეგისტრაციის მოქმედების ვადის ამოწურვიდან 6 თვეში გადაიხდის შემდგომი პერიოდისათვის რეგისტრაციის მოქმედების ვადის საფასურს, ამათანავე დიზაინის რეგისტრაციის მოქმედებიდან გასული არ არის 25 წელი.⁵⁵⁸

მაშასადამე, იმისათვის, რომ დიზაინის მფლობელის მიერ რეგისტრაციის მოქმედების ვადის საფასურის გადაუხდელობის შემთხვევაში დიზაინის რეგისტრაცია არ გაუქმდეს და დიზაინზე უფლებამ კვლავ განაგრძოს მოქმედება, კანონი ადგენს კუმულატიური პირობის არსებობას: 1-ლი დიზაინის მფლობელმა რეგისტრაციის მოქმედების ვადის ამოწურვიდან 6 თვეში უნდა გადაიხადოს შემდგომი პერიოდისათვის რეგისტრაციის მოქმედების ვადის საფასური, ასევე სახეზე უნდა იყოს 2 პირობა- დიზაინის რეგისტრაციის მოქმედებიდან 25 წელი არ უნდა იყოს ჯერ გასული. დიზაინის შესახებ საქართველოს კანონის 28-ე მუხლის მე-3 პუნქტის ანალიზს თუ მოვახდენთ, დიზაინის რეგისტრაციის გაუქმების შედეგად დიზაინის რეგისტრაციით მინიჭებული უფლებები შეწყვეტილად მიიჩნევა რეგისტრაციის გაუქმების შესახებ ჩანაწერის რეესტრში შეტანის დღიდან. ინტერესს იწვევს გერმანული სამართლის, ასევე შვეიცარიის ფედერალური კანონის მიდგომათა ანალიზი მოცემული საკითხისადმი. გერმანიის 2014 წლის 24 თებერვლის კანონის 27-ე მუხლის თანახმად „დიზაინზე უფლების შეწყვეტა რეგისტრირდება რეესტრში. რეგისტრირებული დიზაინის დაცვის პერიოდი 25

⁵⁵⁸ დიზაინის შესახებ საქართველოს კანონი 2010 წლის 4 მაისი მუხლი 28

წელია, რომელიც აითვლება დიზაინის რეგისტრაციის განაცხადის შევსების თარიღიდან.⁵⁵⁹ დასახელებული კანონის 28-ე მუხლის თანახმად დიზაინზე უფლების განახლება გახანგრძლივება უფლების მოქმედების დასაშვებია მხოლოდ დადგენილი გადასახადის გადახდის შემდეგ, რომელიც გადაიხდება 6 წლიდან-10 წლამდე, 11წლიდან-15 წლამდე, 16 წლიდან-20 წლამდე, 21-დან 25 წლამდე პერიოდებში. აღნიშნული განახლება რეგისტრირდება რეესტრში და ოფიციალურად ქვეყნდება განახლების შესახებ ინფორმაცია. თუ დიზაინის დაცვის პერიოდი არ განახლდა, არ გახანგრძლივდა, დაცვის პერიოდი მთავრდება ანუ დიზაინის დაცვის მოქმედების ვადა წყდება. თუ 2001 წლის 5 ოქტომბრის შვეიცარიის ფედერალურ აქტს გავანალიზებთ დიზაინის დაცვის საკითხებზე, დავინახავთ, რომ დასახელებული კანონის 28-ე მუხლის თანახმად „დიზაინზე უფლების მოქმედების ვადა წყდება: ა) თუ უფლების მფლობელი ითხოვს უფლების შეწყვეტას;

ბ) რეგისტრაცია არ განახლდა ანუ რეგისტრაციის მოქმედების ვადა არ გახანგრძლივდა;

გ) მოთხოვნილი გადასახადი არ იქნა გადახდილი;

დ) თუ რეგისტრაცია ძალადაკარგულად გამოცხადდა სასამართლო გადაწყვეტილებით;

ე) კანონმდებლობით დადგენილი 20 წლიანი დაცვის პერიოდი ამოიწურა.⁵⁶⁰

მაშასადამე, დიზაინის შესახებ საქართველოს კანონი შვეიცარიის ფედერალური აქტის მსგავსად 28 მუხლში ჩამოთვლის დიზაინის რეგისტრაციის გაუქმების კონკრეტულ საფუძვლებს, თუმცა მიზანშეწონილად მიმაჩნია შვეიცარიის ფედერალური კანონის 28-ე მუხლის გათვალისწინებით, დიზაინის შესახებ საქართველოს კანონის 28-ე მუხლში ყველა საფუძველი ერთად იქნეს ამომწურავად განსაზღვრული ერთ მუხლში, რაც დიზაინის რეგისტრაციის გაუქმებას იწვევს, რათა არ გახდეს საჭირო მთელი კანონის ანალიზი იმისათვის, რომ რეგისტრაციის გაუქმების საფუძვლები კანონის ანალიზიდან გამომდინარე წარმოვაჩინოთ.

დიზაინის შესახებ საქართველოს კანონის, დიზაინის სამართლებრივი დაცვის საკითხებზე გერმანიის 2014 წლის 24 თებერვლის კანონის, დიზაინის სამართლებრივი დაცვის საკითხებზე შვეიცარიის ფედერალური კანონის და იტალიის ინდუსტრიული საკუთრების კოდექსის მიდგომათა ანალიზის საფუძველზე ქართული დიზაინის სამართლის ნორმათა სრულყოფის მიზნით შემუშავებულია შემდეგი რეკომენდაციები:

- მიზანშეწონილად მიმაჩნია, დიზაინის შესახებ საქართველოს კანონის 1 მუხლის პირველ ნაწილს დაემატოს დებულება, სადაც მიეთითება რომ დიზაინის შესახებ საქართველოს კანონის მიზანია არამხოლოდ დიზაინებზე უფლებების დაცვა, არამედ

⁵⁵⁹ German Act of the legal protection of designs 24 february 2014 article 27

⁵⁶⁰ Swiss Federal Act on the Protection of Designs October 5 2001 article 28

დიზაინის შექმნის წახალისება და სამრეწველო ინდუსტრიის განვითარების ხელშეწყობა, როგორც ეს იაპონიის დიზაინის შესახებ კანონის პირველ მუხლშია მითითებული.

- ასევე მიზანშეწონილად მიმაჩნია დიზაინის შესახებ კანონის 26 მუხლში დეტალურად განიმარტოს დიზაინის პრაქტიკაში გამოყენების შემთხვევები, დიზაინზე უფლებების ამომწურავი ჩამონათვალი გაკეთდეს კანონში და ამ უფლებების და უფლებამოსილებების გადაცემის მექანიზმები დეტალურად გაიწეროს . მიზანშეწონილად მიმაჩნია დიზაინის შესახებ კანონის 26 მუხლის 2 ნაწილს დაემატოს ლიზინგით გაცემის და დიზაინის მშენებლობაში გამოყენების უფლების გადაცემის მექანიზმები.
- მიზანშეწონილად მიმაჩნია, დიზაინის შესახებ საქართველოს კანონის 4 მუხლის 4 პუნქს დაემატოს შენიშვნის სახით დებულება, სადაც განმარტებულ იქნება საგამონაკლისო შემთხვევა დიზაინერის თავისუფლების ხარისხის შეზღუდვისა.
- მიზანშეწონილად მიმაჩნია, დიზაინის შესახებ საქართველოს კანონის 10 მუხლს დაემატოს თ ქვეპუნქტი და ისევე როგორც იაპონიის დიზაინის კანონის მეხუთე მუხლშია დიზაინის რეგისტრაციაზე უარის საფუძველი გახდეს, თუ დიზაინი ქმნის ისეთ ფორმას, რომელიც უსაფრთხოების ფუნქციებს ვერ უზრუნველყოფს.
- მიზანშეწონილად მიმაჩნია დიზაინის შესახებ საქართველოს კანონს დიზაინის დაცვის საკითხებზე შევიცარიის ფედერალური აქტის მსგავსად დაემატოს ნორმა, სადაც აღინიშნება, რომ დიზაინზე უფლება შეიძლება იყოს უზუფრუქტის ან გირავნობის საგანი. ასევე მიზანშეწონილად მიმაჩნია კანონით განისაზღვროს გირავნობის და უზუფრუქტის წარმოშობის, შეწყვეტის წესი. ასევე მიზანშეწონილად მიმაჩნია კანონს დაემატოს ნორმა, რომელიც შევიცარიის ფედერალური აქტის მსგავსად დაარეგულირებს რომ დიზაინზე უფლება შეიძლება გახდეს იძულებითი აღსრულების საგანი.
- მიზანშეწონილად მიმაჩნია დიზაინის შესახებ საქართველოს კანონს დაემატოს ნორმა, რომელიც დიზაინის დაცვის საკითხებზე შევიცარიის ფედერალური აქტის მსგავსად დაარეგულირებს სამართლიანი კომპენსაციის უფლებას იმ შემთხვევაში, თუ პიროვნება მოითხოვს დიზაინის პარალელური გამოყენების უფლების მინიჭებას. საკანონმდებლო დონეზე უნდა განმტკიცდეს ასევე , რომ დიზაინზე პარალელური გამოყენების უფლების მექანე პირს დიზაინზე უფლების კანონიერი მფლობელის სასარგებლოდ დაეკისროს სამართლიანი კომპენსაციის გადახდის ვალდებულება პარალელური გამოყენების უფლების განაცხადის მოთხოვნის დაყენების მომენტიდან.

- დიზაინის შესახებ საქართველოს კანონის 26 მუხლში მოცემული უფლებები მესაკუთრის პოზიტიური და ნეგატიური უფლებამოსილებების მსგავსია, რაც იმაში ვლინდება, რომ დიზაინზე უფლება ჩვეულებრივი სამოქალაქო უფლების ნიშნების მატარებელია. დიზაინზე უფლების მქონე პირის პოზიტიური უფლებამოსილებანი გამოხატულია 26-ე მუხლის 1-ლი ნაწილში, ხოლო 26-ე მუხლის მე-2 პუნქტი ჩამოთვლის იმ ნეგატიურ უფლებამოსილებებს, რომელთა განხორციელება ეკრძალებათ სხვა პირებს უფლების მფლობელის ნებართვის გარეშე.
- მიზანშეწონილად მიმაჩნია დიზაინის შესახებ საქართველოს კანონში დამატებითი მუხლის შეტანა, რომელიც გერმანიის აქტის მსგავსად რეგისტრირებულ დიზაინზე უფლების მქონე პირის უფლების დარღვევის შემთხვევაში საკანონმდებლო დონეზე დაარეგულირებს უფლების დარღვევის შემთხვევაში სამართლიანი კომპენსაციის შესაძლებლობას.
- მიზანშეწონილად მიმაჩნია, დიზაინის შესახებ საქართველოს კანონს დაემატოს მუხლები, რომლებიც ლიცენზიანტის მიერ დიზაინზე უფლების მქონე პირის მიერ გადაცემული უფლებების დარღვევის ან ექსკლუზიური ლიცენზიით მინიჭებული პირობების დარღვევის შემთხვევაში ამომწურავად ჩამოთვლის, რომელი ქმედებები გამოიწვევს ექსკლუზიური ლიცენზიის გაუქმების მოთხოვნის უფლების წარმოშობის საფუძვლებს დიზაინზე უფლების მქონე პირისათვის, ასევე, ამომწურავად ჩამოთვლის ნორმაში იმ გამოსაყენებელი სამართლებრივი სანქციის სახეებს, რომელიც გამოყენებულ უნდა იქნეს უფლების დამრღვევის მიმართ.
- შვეიცარიის ფედერალური აქტის 28-ე მუხლის გათვალისწინებით მიზანშეწონილად მიმაჩნია დიზაინის შესახებ საქართველოს კანონის 28-ე მუხლში ყველა საფუძველი ერთად, ამომწურავად, ერთ მუხლში განისაზღვროს, რაც დიზაინის რეგისტრაციის გაუქმებას იწვევს.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. ჯორბენაძე სანდრო ინტელექტუალური საკუთრების განმარტებითი ლექსიკონი გამომცემლობა „სამართალი“ 1998 წ.
2. დიზაინის შესახებ საქართველოს კანონი 2010 წლის 4 მაისი
3. ჯორბენაძე სანდრო ფრენშაიზინგის ხელშეკრულება თბ, 1991
4. German Act of the legal protection of designs 24 february 2014
5. Japan Design Act Act No. 125 of April 13
6. Republic of Korea DESIGN PROTECTION ACT Act No. 12288, Jan. 21, 2014
7. Federal Act on the Protection of Designs January 1 2017
8. Registered Designs Act of Singapore 13th November 2000
9. Directive 98/71/EC of the European Parliament and of the Council of Europe 13 october 1998 on the Legal Protection of Designs
10. ITALIAN CODE OF INDUSTRIAL PROPERTY Legislative Decree N°30 of 10 February 2005
11. Agreement of Trade Related Aspects of Intellectual Property Rights May 2012
12. Uniform Benelux Designs Law
13. Patent Law of The Peoples Republic of China 1985 1 april
14. Industrial Property Code (legislative decree #30 of february 10, 2005, as amended up to law. #102 of july 24. 2023) Italy
15. Japan Design Act #125 of April 13 1959. As amended up to April 1. 2021.

დისპოზიციურობის პრინციპის როლი და არსი თანამედროვე სამოქალაქო საპროცესო სამართალში

ლალი ჯანუყაშვილი *

რეზიუმე

დისპოზიციურობის პრინციპით გამსჭვალულია მთელი სამოქალაქო სამართალწარმოების სისტემა. სამოქალაქო საქმეში მონაწილე პირებს გააჩნიათ ფართო და მრავალფეროვანი საპროცესო უფლებამოსილებანი, მაგრამ დისპოზიციურობის პრინციპის შინაარსში შედიან მხოლოდ ისინი, რომლებიც დაკავშირებული არიან სამართალწარმოების საგანთან და რომელთა განხორციელება ზეგავლენას ახდენს პროცესის მსვლელობაზე.

სამოქალაქო სამართალწარმოებაში სასამართლო კოორდინაციას უკეთებს მხარეთა მოქმედებას, შესაძლებლობის ფარგლებში აახლოვებს მათ პოზიციებს, თავიდან იცილებს დავების, უფლების დარღვევების გაღრმავებას, კონფლიქტურ სიტუაციებს. პროცესის მონაწილეებს დაიყოლიებს მორიგებაზე, ურთიერთმისაღებ, არაკანონსაწინააღმდეგო პირობებზე.

სამოქალაქო სამართალწარმოებაში სასამართლო ხელისუფლება არის ყველაზე ხავერდოვანი ხელისუფლება, რომელიც კონკრეტული არსის გათვალისწინებით, ფართო გასაქანს აძლევს საკუთარი შეხედულებით მოქმედებასა და შეთანხმებებს, გამორიცხავს სახელმწიფოს მხრივ გაუმართლებელ ჩარევასა და უადგილო იმპერატიულობას.

იურიდიულ მეცნიერებაში არ არსებობს ერთიანი შეხედულება დისპოზიციურობის პრინციპის ცნების და შინაარსის შესახებ. სტატიაში განხილულია სხვადასხვა მეცნიერთა მოსაზრება. შესაბამისად, წინამდებარე ნაშრომის მიზანია დისპოზიციურობის პრინციპის სხვადასხვა მოდელის ანალიზი და საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კანონმდებლობის არჩევანის – შეუზღუდავი დისპოზიციურობის მოდელის წარმოჩენა.

*საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის სამართლისა და საერთაშორისო ურთიერთობების ფაკულტეტის ასოცირებული პროფესორი.

The role and concept of the principle of party disposition in modern civil procedural law

Lali Janukashvili *

RESUME

The whole system of civil proceedings is imbued with the principle of disposition. Persons involved in civil cases have wide and varied procedural powers, but the principle of disposition includes only those related to the subject matter of the proceedings and the exercise of which affects the course of the proceedings.

In civil proceedings, the court coordinates the actions of the parties, approximate their positions as much as possible, avoids disputes, violation of rights and conflict situations. It can persuade process participants to come to an agreement on mutually acceptable, legal terms.

In civil proceedings, the judiciary is the most velvety government, which, given its specific essence, gives wide scope to its own discretion and agreements, excludes unjustified interference by the state and inappropriate imperatives.

There is no consensus in the legal science on the concept and content of the principle of disposition. The article discusses the views of various scientists. Accordingly, the aim of this paper is to analyze the various models of the principle of disposition and to present the choice of the civil procedural legislation of Georgia - the model of unlimited disposition.

შესავალი

საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კოდექსის მე-3 მუხლში განმტკიცებულია დისპოზიციურობის პრინციპი. იგი დარგობრივ სამართლებრივ პრინციპს წარმოადგენს. დისპოზიციურობის პრინციპით გამსჭვალულია მთელი სამოქალაქო სამართალწარმოების სისტემა.

სიტყვა "დისპოზიციურობა" ლათინური სიტყვაა და ნიშნავს – განკარგვას. იურიდიულ მეცნიერებაში ტერმინი დისპოზიციურობა ნიშნავს პირის შესაძლებლობას, თავისი შეხედულებით, თავისუფლად განკარგოს საკუთარი უფლებები, როგორც მატერიალური, ისე პროცესუალური.

*Associate Professor at the Faculty of Law and International Relations of the Georgian Technical University.

დისპოზიციურობასა და მის საპირისპირო კატეგორიაში, საჯაროობაში, გამოიხატება სახელმწიფოსა და პიროვნებას შორის ურთიერთობა, საზოგადოებრივი და პირადი ინტერესების ურთიერთდამოკიდებულება.

საჯაროობა, ფართო გაგებით, ეს არის, ადამიანსა და ხელისუფლებას შორის ურთიერთდამოკიდებულებაში, საზოგადოებრივი სახელმწიფო საწყისების პრიორიტეტი, მაშინ, როცა დისპოზიციურობა გულისხმობს პიროვნების ინტერესების უფრო მეტ ღირებულებას იმ შემთხვევაში, როცა ისინი წინააღმდეგობაში მოდიან სახელმწიფო ინტერესებთან.

საჯარო ინტერესებში ხდება ადამიანის ზოგიერთი უფლებებისა და თავისუფლებების შეზღუდვა, ხოლო კერძო ინტერესებში წარმოებს სახელმწიფო ხელისუფლების თვითშეზღუდვა და ადამიანის უფლებების გარანტიების სისტემის აგება, რომელიც იცავს მას სახელმწიფო ორგანოების თვითნებობისაგან.

თანამედროვე შეხედულებები საჯაროობაა და დისპოზიციურობის შესახებ, ემყარება საზოგადოებრივი ხელშეკრულების თეორიას, რომელიც ჩამოყალიბდა მე-17-18 საუკუნეებში თ. ჰობსის, ჯ. ლოკის, ჟ. ჟ. რუსოს და სხვათა ნაშრომებში.

ამ კონცეფციის ამოსავალი ჰიპოთეზა შემდეგში მდგომარეობს: სამოქალაქო საზოგადოებას წინ უსწრებს ბუნებრივი მდგომარეობა, სადაც უზენაესი ძალაუფლება თავისუფალი და თანასწორი ინდივიდების ხელშია. ისინი ურთიერთშეთანხმების საფუძველზე ქმნიან ერთობლივ ხელისუფლებას, რომლის ფუნქციაა მათი სიცოცხლის, თავისუფლებისა და კერძო საკუთრების დაცვა.

ქვეყნებში, სადაც საჯაროობის პრინციპი ჰიპერტროფირებულია, მოქალაქეს ეკისრება დიდი მოცულობის მოვალეობები და მათი შესრულება უზრუნველყოფილია ყველაზე მკაცრი სანქციების გამოყენების გზით.

სხვა ქვეყნებში კი, სადაც ბატონობს დისპოზიციურობა, შეინიშნება შემდეგი კანონზომიერება: რამდენადაც მაღალია ხალხის სამართლებრივი კულტურის დონე, რამდენადაც ბუნებრივი და პოპულარულია სამართალმორჩილების იდეა, იმდენად ნაკლები წვრილმანი მითითებები გამოიცემა ქვეყანაში.⁵⁶³

⁵⁶³ Франковски С., голдмань Р., Лентовска Э., Верховный Суд США, М.1996. с.24(Судебная Власть., под. ред. Петрухина И.Л., М.,2003 с.286)

ამგვარ სიტუაციაში, შეიძლება თავს მისცე ისეთი ფუფუნების უფლება, როგორიცაა – ხარვეზის არსებობა კანონმდებლობაში, სამართლებრივი მითითებების ფორმულირება მხოლოდ პრინციპების დონეზე, მათი დაკონკრეტების გარეშე, სამართალწარმოების გამარტივება. ასეთი მოვლენები შეინიშნება ევროპის თანამეგობრობის ქვეყნებში.

პირიქით, მოვალეობების მასობრივი შეუსრულებლობა იწვევს დიდი რაოდენობის უმკაცრესი საკანონმდებლო აქტების მიზნობრივი პროგრამების გამოცემას, რომლებიც გროვდება, მაგრამ მათ მალევე ივიწყებენ და არ ასრულებენ. ალბათ არსებობს რაღაც ზღვარი, რომლის იქით ბრძანებითი ხასიათის ნორმათშემოქმედება ხდება უაზრობა.

თუკი ვისაუბრებთ პრობლემაზე მთლიანად, მოძრაობა, უფლებების შეზღუდვის სასარგებლოდ და მოვალეობების გაფართოების სასარგებლოდ, იწვევს სახელმწიფო პოლიტიკაში რეპრესიების გაძლიერებასა და სახელმწიფო იძულების სფეროს გაფართოებას, მაგრამ ასეთი რამ არ გვაახლოვებს არც სამოქალაქო საზოგადოებასთან და არც სამართლებრივ სახელმწიფოსთან. მართალია სამოქალაქო სამართალწარმოება, ისევე როგორც სისხლის სამართალწარმოება, მიეკუთვნება საჯარო სამართლის დარგს, მაგრამ მისგან განსხვავებით, სამოქალაქო სამართალწარმოებაში ჭარბობს დისპოზიციურობის პრინციპი და ბევრად ნაკლებადაა გამოხატული საჯაროობის საწყისი. სამოქალაქო სამართალწარმოება – ეს არის დავა თანასწორუფლებიანი მხარეებისა, რომლებიც დამოუკიდებლად აგროვებენ და წარუდგენენ სასამართლოს მტკიცებულებებს, მაგრამ საჯარო საწყისი ჩანს იმაში, რომ დავა მიმდინარეობს სახელმწიფო ხელისუფლების ორგანოს – სასამართლოს წინაშე, რომლის გადაწყვეტილებაზეცაა დამოკიდებული დავის დასრულება.

საჯაროობის ელემენტს წარმოადგენს სასამართლოს უფლება, დახმარება გაუწიოს მხარეებს, თუ მათ არ შეუძლიათ მოიპოვონ საქმისათვის აუცილებელი მტკიცებულებები.

სამოქალაქო საქმეში მონაწილე პირებს გააჩნიათ ფართო და მრავალფეროვანი საპროცესო უფლებამოსილებანი, მაგრამ დისპოზიციურობის პრინციპის შინაარსში შედიან მხოლოდ ისინი, რომლებიც დაკავშირებულია სამართალწარმოების საგანთან და რომელთა განხორციელება ზეგავლენას ახდენს პროცესის მსვლელობაზე.

სწორია იურიდიულ ლიტერატურაში გამოთქმული მოსაზრება, რომ სამოქალაქო საპროცესო სამართლის მთელი პრინციპები და უწინარეს

ყოვლისა, დისპოზიციურობის პრინციპი განპირობებულია სამოქალაქოსამართლებრივი ურთიერთობების სპეციფიკური ბუნებით⁵⁶⁴.

სამართალწარმოების საგანია დავა უფლებისათვის, ე.ი. მატერიალური სამართლებრივი ურთიერთობა. პროცესუალური საქმიანობა არ შეიძლება დისპოზიციურობის საწყისის გარეშე. სამოქალაქო პროცესში შეუძლიათ მხარეებს თავისუფლად განკარგონ სამართალწარმოების საგანი, სადავო მატერიალურ სამართლებრივი უფლება და მისი დაცვის პროცესუალური საშუალებები, ე.ი. თავიანთი მოქმედებით ზეგავლენა მოახდინონ პროცესის მსვლელობაზე.

სამოქალაქო პროცესში დისპოზიციურობა წარმოადგენს სამოქალაქო მატერიალურსამართლებრივი ურთიერთობებისათვის დამახასიათებელი დისპოზიციური საწყისის გაგრძელებასა და პირდაპირ შედეგს.⁵⁶⁵

სამოქალაქო სამართალწარმოებაში სასამართლო კოორდინაციას უკეთებს მხარეთა მოქმედებას, შესაძლებლობის ფარგლებში აახლოვებს მათ პოზიციებს, თავიდან იცილებს დავების, უფლების დარღვევების გაღრმავებას, კომფლიქტურ სიტუაციებს. პროცესის მონაწილეებს დაიყოლიებს მორიგებაზე, ურთიერთმისაღებ, არაკანონსაწინააღმდეგო პირობებზე.

სამოქალაქო სამართალწარმოებაში სასამართლო ხელისუფლება არის ყველაზე ხავერდოვანი ხელისუფლება, რომელიც კონკრეტული არსის გათვალისწინებით, ფართო გასაქანს აძლევს საკუთარი შეხედულებით მოქმედებასა და შეთანხმებებს, გამორიცხავს სახელმწიფოს მხრივ გაუმართლებელ ჩარევასა და უადგილო იმპერატიულობას.

გადაჭარბებული იმპერატიულობა აქვეითებს სასამართლო ხელისუფლების ავტორიტეტს, მიუთითებს მოსამართლის დაბალ პროფესიონალიზმზე. მიუხედავად ამისა, დისპოზიციურ სამართალწარმოებაში იმპერატიულობა შეუცვლელი იარაღია პროცესუალური თაღლითობების, არაკეთილსინდისიერების, სასამართლოსადმი და პროცესის მონაწილეებისადმი უპატივცემლობის წინააღმდეგ საბრძოლველად.⁵⁶⁶

⁵⁶⁴ Щеглов В.Н.- Принципы искового производство (Вопросы теории и практики гражданского процесса, вып. 1., Саратов, 1976, с. 33)

⁵⁶⁵ Боннер А.Т. - Соотношение инициативы и активности сторон и суда в гражданском судопроизводстве, СГП, 1983, №8, с. 12

⁵⁶⁶ Мурадиан Э. М.- Истина как проблема судебного права, М. , 2002, с. 23-28

ამიტომ, ჰორიზონტალური ურთიერთობების გვერდით შენარჩუნებულია ვერტიკალური სახელისუფლებო ურთიერთობები სასამართლო საქმიანობის მონაწილეებთან (სასამართლოს ორგანიზაციული ხელმძღვანელობა, კონტროლი სასამართლო აქტების კანონიერებაზე, შუამოდგომლობების გადაწყვეტა, სასამართლო დისციპლინის, ეთიკის, კულტურისა და პროცესუალური ნორმების დარღვევების თავიდან აცილება, კანონიერების დაცვა მართლმსაჯულებაში).

თანამედროვე პირობებში, სამოქალაქო სამართალწარმოებაში დისპოზიციურობის საწყისი ყველაზე რელიეფურად გამოხატავს პიროვნების სამართლებრივი სტატუსის მთავარ იდეას, რომელიც საქართველოს საზოგადოებაში ჯერჯერობით ნელა იკიდებს ფეხს. ესაა პიროვნების თავისუფლება, დამოუკიდებლობა, ინდივიდუალობა, თვითმყოფადობა, ავტონომიურობა. უფლებების დაცვისათვის სასამართლოსთვის მიმართვის უფლება (სამართალსუბიექტურობა) აქვს ყველას და თითოეულს. ეს უფლება ბუნებითია და გაუსხვისებელი. მაგრამ მიმართოს თუ არა სასამართლოს, ან პირიქით, გამოიყენოს თავისი უფლებებისა და თავისუფლებების დაცვისათვის კანონით აუკრძალავი სხვა ხერხები, მათ შორის აწარმოოს თავისი სამოქალაქო უფლების თვითდაცვა, ეს ვიწრო პიროვნული საქმეა.

ამ საკითხის გადაწყვეტა არ ექვემდებარება არც საზოგადოების და არც სახელმწიფოს კონტროლს. ის ეკუთვნის სამოქალაქო საზოგადოების ყველაზე ღირებულ სუბსტანციას, მხოლოდ კონკრეტულ ინდივიდს.

დისპოზიციურობის პრინციპის შინაარსში მისი ნორმატიული გამოხატვისა და განხორციელების თვალსაზრისით შედის უფლებამოსილებანი, რომლებიც დაკავშირებულია მხარეების მიერ მატერიალური უფლებებისა და მათი დაცვის პროცესუალური საშუალებების განკარგვასთან.

პროცესუალურ უფლებამოსილებებს, რომლებიც დაკავშირებულია მხარეთა მიერ მატერიალური უფლებებისა და მათი დაცვის პროცესუალური საშუალების განკარგვასთან მიეკუთვნება სარჩელის, შეგებებული სარჩელის, განცხადების, საჩივრის წარდგენა; სასარჩელო მოთხოვნისა და მისი უარყოფის ხასიათისა და მოცულობის განსაზღვრა, მათი შეცვლის შესაძლებლობა, სარჩელის საფუძვლებისა და საგნის განსაზღვრა და შეცვლა, სარჩელზე უარი, სარჩელის აღიარება, მორიგების დადება, საქმის გადასინჯვა ზემდგომ სასამართლოში (სააპელაციო, საკასაციო წესით და

ახლად გამოვლენილ გარემოებათა გამო), სამოქალაქო საქმეზე სასამართლო გადაწყვეტილების იძულებითი აღსრულების მოთხოვნა.

სამოქალაქო დავების განხილვის სფეროში სამოქალაქო სამართალწარმოება ხორციელდება ორი ფორმით: სასარჩელო წარმოების და განსაკუთრებული წარმოების სახით. თითოეულს გააჩნია თავისი სპეციფიკური ნიშნი, მაგრამ თავისი მასშტაბით, რასაკვირველია, მთავარ როლს ასრულებს სასარჩელო წარმოება.

მოქმედ კანონმდებლობასა და სასამართლო პრაქტიკაში ტერმინი "სარჩელი" გამოიყენება, როგორც უფლების დასაცავად დაინტერესებული პირის სასამართლოსათვის მიმართვის აღსანიშნავად, ისე ერთობლიობაში სხვა ტერმინებთან, როგორებიცაა: სარჩელის "საგანი", "საფუძველი", აგრეთვე მოპასუხისადმი მიმართული მოსარჩელის მოთხოვნის აღსანიშნავად.

იურიდიულ ლიტერატურაში აღიარებული მოსაზრებით, სარჩელი არის, კანონით გათვალისწინებული წესით დაინტერესებული პირის, მოსარჩელის მიერ განცხადებით მიმართვა სასამართლოსათვის, თავისი უფლებებისა და კანონით დაცული ინტერესების დაცვის მიზნით, მოპასუხესთან მატერიალურ-სამართლებრივი დავის განხილვისა და გადაწყვეტის თაობაზე.⁵⁶⁷

დისპოზიციურობის პრინციპის შესაბამისად, სასამართლოს არა აქვს უფლება თავისი ინიციატივით აღძვრას სამართალწარმოების პროცესი. კანონის შინაარსიდან გამომდინარე, ყველა აღიარებს, რომ სამოქალაქო პროცესის აღმოცენება, განვითარება და შეწყვეტა ძირითადად დაკავშირებულია საქმეში მონაწილე პირების ინიციატივასთან.

სამოქალაქო საპროცესო კანონმდებლობისა და მისი გამოყენების პრაქტიკის ანალიზი ცხადყოფს, რომ სამოქალაქო სამართალწარმოების მთავარი მამოძრავებელი ძალა საქმის შედეგით სუბიექტურად დაინტერესებული პირების ინიციატივაა. რაც შეეხება სასამართლოს, მისი აქტიურობა შეიძლება იყოს მხოლოდ დამატებითი და დამხმარე საშუალება.⁵⁶⁸

სასამართლოსათვის საარჩელით მიმართვის სტადიაზე დისპოზიციურობა გამოიხატება იმაში, რომ მოქალაქეს უფლება აქვს მიმართოს სასამართლოს თავისი უფლების დაცვისათვის, მაგრამ მას

⁵⁶⁷ Логинов П.В. _Понятие иска и исковая форма защиты права, СГП, 1983, №8 с.14

⁵⁶⁸ Боннер А.Т. - Соотношение инициативы и активности сторон и суда в гражданском судопроизводстве, СГП, 1983, №8, с. 14

შეუძლია არ გააკეთოს ეს. არავის არ შეუძლია აიძულოს მოქალაქე – იყოს მოსარჩელე ან განმცხადებელი.

სასამართლოსათვის მიმართვის უფლება (სარჩელის წარდგენის უფლება) შეიძლება რეალიზებული იქნას მხოლოდ განსაზღვრული პირობების არსებობისას, რაც გათვალისწინებულია სამოქალაქო საპროცესო კოდექსით. მათ შორისაა საქმის ქვემდებარეობა მოცემული სასამართლოსადმი, მოსარჩელის ქმედუნარიანობა, მოსარჩელის წარმომადგენლისათვის სათანადო წესით გაფორმებული რწმუნებულების არსებობა, სათანადო ფორმით შედგენილი განცხადება (სასარჩელო მოთხოვნა), კანონით მითითებულ შემთხვევებში სახელმწიფო ბაჟის გადახდა და ა.შ. თუკი ჩამოთვლილი პირობები დაცულია, სასამართლო მოვალეა მიიღოს განსახილველად სასარჩელო განცხადება.

სარჩელის მიღებაზე უარი შესაძლებელია იმ შემთხვევაში, თუკი გამოვლინდება რიგი საპროცესო ფაქტორები, რომლებიც შეუძლებელს ხდის სასარჩელო წარმოებას. მაგალითად, თუ საქმე არ უნდა იქნეს განხილული სასამართლოში იმის გამო, რომ კანონის თანახმად, მისი განხილვა შედის სხვა უწყების კომპეტენციაში, არ არსებობს დავის საგანი, არსებობს სასამართლოს კანონიერ ძალაში შესული გადაწყვეტილება ან განჩინება, რომელიც გამოტანილია დავაზე იმავე მხარეებს შორის, იმავე საგანზე და იმავე საფუძვლით, მხარეებს დადებული აქვთ ხელშეკრულება, ან არსებობს მხარეთა შეთანხმება, რომ მათ შორის დავა გადასაწყვეტად გადაეცეს არბიტრაჟს და სხვა.⁵⁶⁹

იურიდიულ მეცნიერებაში არ არსებობს ერთიანი შეხედულება დისპოზიციურობის პრინციპის ცნების და შინაარსის შესახებ. მაგალითად, რ. გუკასიანი სამოქალაქო სამართალწარმოებაში დისპოზიციურობად მიიჩნევს მხოლოდ საპროცესო უფლებების განკარგვის შესაძლებლობას. ა. ა. მელნიკოვს დისპოზიციურობის პრინციპის შინაარსში შეაქვს მხარეების მიერ არამხოლოდ თავიანთი პროცესუალური, არამედ სუბიექტური მატერიალური უფლებებისა და მათი დაცვის საპროცესო საშუალებების განკარგვის შესაძლებლობა.⁵⁷⁰

⁵⁶⁹ <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/29962?publication=145>, საქართველოს სამოქალაქო კოდექსი, 1997წ., მუხლი 272

⁵⁷⁰ Мельников А.А. Советский гражданский процессуальный закон: Вопросы теории гражданского процессуального права, М.: наука, 1973, с. 120

ა. გ. პლემანოვი იკვლევს რა დისპოზიციურ საწყისებს სამოქალაქო და საარბიტრაჟო პროცესებში, აღნიშნავს, რომ იურიდიულ მეცნიერებაში გამოხატული მოსაზრებები შეიძლება დაიყოს სულ ხუთ ჯგუფად:

პირველი ჯგუფის სწავლული იურისტები მხარს უჭერენ ტრადიციულ წარმოდგენას, ერთიან შეჯიბრებით საწყისს, რომელიც განსაზღვრავს როგორც მხარეების, ისე სასამართლოს საქმიანობას ყველა მისი ძირითადი მიმართულებით. ამ მიმართულების არსი ნათლად გამოხატა ვ. ლ. ისაჩენკომ, რომელიც წერდა, რომ სამოქალაქო პროცესში მოდავე მხარეები წარმოადგენენ თავისი საქმის სრულ ხელმძღვანელებს და ბატონებს. სასამართლო ვალდებულია გააკეთოს ის, რასაც მოითხოვენ მხარეები... აძლევს მითითებებს, თუ რა უნდა გააკეთონ მათ დამატებით, რათა დაიცვან სადავო უფლება.

მეორე თვალსაზრისი გამოხატულია ს. ვ. პახმანის პოზიციაში, რომელმაც გამოყო კერძო თავისუფლების პრინციპი სამოქალაქო უფლებების დაცვის დარგში.

მესამე შეხედულება გამოთქვა ე.ვ. ვასკოვსკიმ. დისპოზიციურობის პრინციპი მისი აზრით, არის მხარეების მიერ პირველ რიგში პროცესის ობიექტის და მეორეს მხრივ, დაცვის და თავდასხმის პროცესუალური საშუალებების განკარგვის უფლება.

მეოთხე მოსაზრება დაკავშირებულია პროფესორ თ. მ. იაბლოჩკოვის სახელთან, რომელმაც დაიკავა წმინდად ნეგატიური პოზიცია დისპოზიციურობის და შეჯიბრებითობის პრინციპებთან მიმართებაში.

მეხუთე თვალსაზრისი ჩამოაყალიბა ვ. ა. რიაზანოვსკიმ, რომელმაც კრიტიკული პოზიციებიდან შეაფასა რა პოზიტიური საწყისის შესახებ გაბატონებული დოქტრინა, მივიდა შემდეგ დასკვნამდე: დისპოზიციურობის პრინციპი არ შეიძლება განხილულ იქნას როგორც პროცესის უდავო და უცილობელი საწყისი, რომელიც გამომდინარეობს სამოქალაქო უფლებების არსიდან და რომელიც არ უშვებს გადახვევას დაინტერესებული მხარის ნების გარეშე.⁵⁷¹

ჩემი აზრით, სწორია ვ. სემენოვის მოსაზრება, რომ დისპოზიციურობის პრინციპის შინაარსში თვისობრივად განმსაზღვრელია მატერიალური

⁵⁷¹ Плешанов А.Г. - Диспозитивное начало в сфере гражданской юрисдикции: проблемы теории и практики, М. 2002, с. 21-23

უფლებების განკარგვა, რომელთა გარეშე საკუთრივ საპროცესო ფორმა არის უსაგნო და უშინაარსო.⁵⁷²

სადავო მატერიალურსამართლებრივი ურთიერთობის სუბიექტები, რომელიც შეადგენს სამართალწარმოების საგანს, ერთმანეთს შორის იმყოფებიან თანასწორ, არადაქვემდებარებულ მდგომარეობაში მაშინ, როცა საპროცესო ურთიერთობებში ისინი, ისევე როგორც საქმეში მონაწილე ყველა სხვა პირი, ექვემდებარებიან სასამართლოს.

სამოქალაქო სამართალწარმოების საბოლოო მიზანია მატერიალური სამართლის ნორმების რეალიზაცია, ე.ი. მატერიალურსამართლებრივი ურთიერთობის სუბიექტების ფაქტობრივი ქცევის შესაბამისობაში მოყვანა ამ ნორმების მოთხოვნებთან. ამ მიზნის მიღწევის საშუალებაა საპროცესო სამართლის ნორმების გამოყენება.

დისპოზიციურობა სამოქალაქო პროცესში განისაზღვრება დისპოზიციურობის პრინციპის არსებობით იმ მატერიალურ სამოქალაქო სამართლებრივ ურთიერთობებში, რომლებიც წარმოადგენენ სასამართლო განხილვის და გადაწყვეტის ობიექტს.⁵⁷³

საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კანონმდებლობამ აირჩია დასავლური, ევროპული შეუზღუდავი დისპოზიციურობის მოდელი, რომელიც გულისხმობს მხარეების სრულ თავისუფლებას განკარგონ თავიანთი სამოქალაქო უფლებები და მათი დაცვის საპროცესო საშუალებები სასამართლოს მეშვეობით სახელმწიფოს ყოველგვარი ჩარევის გარეშე.

აღსანიშნავია, რომ დაინტერესებული მხარის მიერ სარჩელით მიმართვა, სასამართლოსათვის, წარმოშობს ამ უკანასკნელის საპროცესო საქმიანობას, რომელიც რეგულირდება საპროცესო კანონით, რაც ხორციელდება სასამართლოსა და მოსამართლის დამოუკიდებლობის საწყისებზე. მოსამართლე ექვემდებარება მხოლოდ კანონს და ამიტომ მხარეთა არჩევანის თავისუფლება ყოველთვის შეუზღუდული იქნება ქვეყანაში არსებული მართლწესრიგით.

დისპოზიციურობის პრინციპის შინაარსი ნათლად არის ასახული სამოქალაქო საპროცესო კოდექსის მე-3 მუხლში, რომლის მიხედვით მხარეები საქმის წარმოებას სასამართლოში საპროცესო კოდექსში ჩამოყალიბებული წესების შესაბამისად იწყებენ სარჩელის ან განცხადების

⁵⁷² Семенов В.М. - Содержание принципов гражданского процессуального права (Курс советского гражданского процессуального права, Т. 1, под ред. Мельникова А.А. и др. М. 1981 с. 161

⁵⁷³ Хрестоматия по гражданскому процессу, М. 1998, с. 58-60

წარდგენის გზით. ისინი განსაზღვრავენ დავის საგანს და თვითონვე იღებენ გადაწყვეტილებას სარჩელის(განცხადების) შეტანის შესახებ.

მოსარჩელეს უფლება აქვს საქმის წინასწარი სასამართლო განხილვისათვის მომზადების დამთავრებამდე შეცვალოს სარჩელის საფუძველი ან საგანი, შეავსოს სარჩელში მითითებული გარემოებები და მტკიცებულებები, გაადიდოს ან შეამციროს სასარჩელო მოთხოვნის ოდენობა, რის შესახებაც სასამართლომ უნდა აცნობოს მოპასუხეს (სსსკ 83-ე მუხლი). მოსარჩელეს უფლება აქვს გამოიხმოს სარჩელი ისე, რომ უარი არ თქვას თავის მოთხოვნაზე. სარჩელის გამოხმობა დასაშვებია ნებისმიერ ეტაპზე. სარჩელის გამოხმობა პირველი ინსტანციის სასამართლოში საქმის მთავარ სხდომაზე განხილვისას, ასევე სააპელაციო და საკასაციო წესით საქმის განხილვისას დასაშვებია მხოლოდ მოპასუხის თანხმობით (სსსკ 83-1მუხლი). სამოქალაქო საპროცესო კოდექსის მე-3 მუხლის მე-2 პუნქტის თანახმად, მხარეებს შეუძლიათ საქმის წარმოება დაამთავრონ მორიგებით. მოსარჩელეს შეუძლია უარი თქვას სარჩელზე, ხოლო მოპასუხეს – ცნოს სარჩელი.

საქართველოს უზენაესი სასამართლოს პრაქტიკის მიხედვით "სსსკ 218-ე მუხლის პირველი ნაწილის თანახმად, სასამართლომ ყველანაირად უნდა შეუწყოს ხელი და უნდა მიიღოს კანონით გათვალისწინებული ყველა ზომა, რათა მხარეებმა საქმე მორიგებით დაამთავრონ. დასახელებული ნორმის დანაწესით სასამართლო ვალდებულია ყველანაირად შეუწყოს ხელი მხარეთა შორის არსებული სადავო ურთიერთობის მორიგების გზით დასრულებას, რა დროსაც სასამართლო მხარეთა შორის მიღწეული მორიგების პირობების დამტკიცებისას ამოწმებს აღნიშნული პირობების კანონმდებლობასთან შესაბამისობას ისე, რომ იგი საკუთარი ინიციატივით არ არკვევს მორიგების აქტში მითითებულ მხარეთა შორის შეთანხმებული მორიგების პირობების შინაარსობრივ ასპექტს, რადგანაც სსსკ მე-3 მუხლის მეორე ნაწილით, დისპოზიციურობის პრინციპიდან გამომდინარე, სასამართლო უფლებმოსილება მორიგების პირობებთან მიმართებით შემოიფარგლება მხოლოდ მხარეთა შორის აღნიშნული შედეგის მიღწევით – მორიგების გზით დამთავრებით. მორიგების პირობებში ასახვას პოვებს მხარეთა მიერ გამოვლენილი ნება, ისე, რომ სასამართლო არ არის უფლებამოსილი მხარეებს განუსაზღვროს მორიგების კონკრეტული პირობა.

დასკვნა

ამდენად, სასამართლო მორიგების პირობების დამტკიცებისას შეზღუდულია მხარეთა ნებით და იგი მათ მიერ გამოვლენილი ნების

განმარტებას არ ახდენს. დავის შემთხვევაში მხარეები თვითონ წყვეტენ და თანხმდებიან ამა თუ იმ პირობაზე, ვინაიდან მორიგება, თავისი შინაარსით, იგივე მხარეთა შეთანხმებაა (ხელშეკრულება), რომელიც სასმართლოში აღძრულ დავაზე მიიღწევა.⁵⁷⁴ ვთვლი, რომ სსსკ-ს მე-3 მუხლის მე-2 ნაწილი ჩამოყალიბდეს შემდეგი სახით: "მხარეებს შეუძლიათ საქმის წარმოება მორიგებით დაამთავრონ, თუ ის არ ეწინააღმდეგება კანონს და არ არღვევს სხვათა უფლებებს და კანონით დაცულ ინტერესებს. მოსარჩელეს შეუძლია უარი თქვას სარჩელზე, ხოლო მოპასუხეს-ცნოს სარჩელი." დისპოზიციურობის პრინციპს განმტკიცებს სსსკ 248-ე მუხლი, რომლის თანხმად, სასმართლოს უფლება არა აქვს მიაკუთვნოს მხარეს თავისი გადაწყვეტილებით ის, რაც მას არ უთხოვია, ან იმაზე მეტი, ვიდრე ის მოითხოვდა. თუმცა შესაძლებელია მხარეს გადაეცეს იმაზე ნაკლები, რასაც ის ითხოვდა, თუ აღნიშნული დადასტურდება საქმის განხილვისას.

ამრიგად, დისპოზიციურობის პრინციპი სამართალწარმოებაში წარმოადგენს საპროცესო კანონმდებლობით გათვალისწინებულ და მხარეთა გარანტირებულ შესაძლებლობას, თავისუფლად ისარგებლონ ან განკარგონ თავიანთი მატერიალური და საპროცესო უფლებები.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. Франковски С., голдмань Р., Лентовска Э., Верховный Суд США, М.1996. с.24(Судебная Власть., под. ред. Петрухина И.Л., М.,2003);
2. Щеглов В.Н.- Принципы искового производство (Вопросы теории и практики гражданского процесса, вып. 1., Саратов, 1976);
3. Боннер А.Т. - Соотношение инициативы и активности сторон и суда в гражданском судопроизводстве, СГП, 1983, №8;
4. Мурадиан Э. М.- Истина как проблема судебного права, М. , 2002;
5. Логинов П.В._Понятие иска и исковая форма защиты права, СГП, 1983, №8;
6. Боннер А.Т. - Соотношение инициативы и активности сторон и суда в гражданском судопроизводстве, СГП, 1983, №8;
7. Мельников А.А. Советский гражданский процессуальный закон: Вопросы теории гражданского процессуального права, М.: наука, 1973;
8. Плешанов А.Г. - Диспозитивное начало в сфере гражданской юрисдикции: проблемы теории и практики, М. 2002;
9. Семенов В.М. - Содержание принципов гражданского процессуального права (Курс советского гражданского процессуального права, Т. 1, под ред. Мельникова А.А. и др. М. 1981;
10. Хрестоматия по гражданскому процессу, М. 1998;
11. სუსგ 2010წლის 1-თებერვლის, საქმე #27, გან/1-2010
12. <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/29962?publication=145>, საქართველოს სამოქალაქო კოდექსი, 1997წ.

⁵⁷⁴ სუსგ 2010წლის 1-თებერვლის, საქმე #27, გან/1-2010.

შრომის ხელშეკრულების შეწყვეტა ვალდებულების „უხეში დარღვევის გამო“

ეკატერინე ნინუა *

ვაჟა ნიბლიაშვილი *

რეზიუმე

პრაქტიკაში, ყოველთვის აქტუალურია შრომითი ურთიერთობებიდან გამომდინარე დასაქმებულის უფლებები და მოვალეობები. ამასთან, მნიშვნელოვანია დასაქმებულის სამსახურიდან გათავისუფლების შემთხვევების ანალიზი და მათი ინტერესების დაცვა. შესაბამისად, ერთ-ერთ აქტუალურ საკითხს შრომით-სამართლებრივ ურთიერთობებში, სწორედ „ვალდებულების უხეში დარღვევის გამო“ შრომის ხელშეკრულების შეწყვეტა წარმოადგენს. „ვალდებულების უხეში“ დარღვევა წარმოადგენს ხელშეკრულების შეწყვეტის სამართლებრივ საფუძველს, რომელიც დამსაქმებელს აძლევს უფლებას შეუწყვიტოს დასაქმებულს ხელშეკრულება. შრომითი ხელშეკრულების - „ვალდებულების უხეში“ დარღვევისას გასათვალისწინებელია ყველა ფაქტობრივი გარემოება, ნამდვილად იყო თუ არა დარღვეული შრომის შინაგანაწესი, კოლექტიური ან ინდივიდუალური შრომითი ხელშეკრულება, იყო თუ არა გაფრთხილებული დასაქმებული, რა ზიანი გამოიწვია, ასევე მიეცა თუ არა დასაქმებულს საშუალება მისი ქმედების გამოსწორების და ა.შ.

ნაშრომში წარმოჩენილია შრომის ხელშეკრულების შეწყვეტა ვალდებულების უხეში დარღვევის გამო და მისი არსი. განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა როგორც ქართული, ისე, ევროპული სასამართლო გადაწყვეტილებების ანალიზს. ნაშრომის ბოლოს ასახულია დასკვნა და შესაბამისი რეკომენდაციები ზემოაღნიშნული პრობლემატიკის გადაჭრის მიზნით.

* საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის სამართლისა და საერთაშორისო ურთიერთობების ფაკულტეტის ასისტენტ-პროფესორი.

*სამართლის მაგისტრი.

Termination of the labor contract due to "gross breach" of the obligation

Ekaterine Ninua *

Vazha Niblishvili *

Resume

In practice, the rights of the employee based on labor relations, their duties, as well as how they are protected from dismissal and what levers exist to better protect their rights are always relevant. Accordingly, one of the actual issues is the termination of the labor contract "due to gross breach of obligations".

Termination of the contract due to "gross breach of obligations" is the legal lever that gives the employer the right to terminate the contract with the employee if there are grounds. The problem arises when the employee's rights are not taken into account, in the case of a "gross violation of obligations", all the factual circumstances must be taken into account, whether the internal labor regulations, collective or individual labor agreement were really violated, whether the employee was warned, what damage was caused, and whether the employee was given means of correcting his actions.

The paper presents the termination of the employment contract due to gross breach of obligation and its essence, along with the European approach to the given issue, the analysis of court decisions is presented, and at the end of the article, the conclusion and relevant recommendations are presented around the above-mentioned problem.

შესავალი

„შრომითი ურთიერთობა“ წარმოადგენს ისეთი სახის ურთიერთობას, რომელიც წარმოიშობა კერძო თანასწორუფლებიანობის საფუძველზე, ნების თავისუფალი გამოვლენის შედეგად მიღწეულ შეთანხმებაზე, რაც ზოგადად სამოქალაქო სამართლის უმნიშვნელოვანესი პრინციპიდან გამომდინარეობს.

როგორც ცნობილია, „თანასწორუფლებიანობა“, კეთილსინდისიერება კერძო-სამართლებრივი ურთიერთობის სუბიექტების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ქცევის წესია, რომ შრომითი ურთიერთობიდან ნაკისრი ვალდებულების ჯეროვნად შესრულება მოხდეს. შრომის სამართალი, როგორც სამოქალაქო სამართლის ერთ-ერთი ქვედარგი აწესრიგებს დამსაქმებელსა და დასაქმებულს შორის შრომითი ხელშეკრულებიდან წარმოშობილ ურთიერთობებს, რომლის ამოსავალი წერტილია მხარეთა ინტერესების დაცვა. შრომის სამართალს მეორენაირად დასაქმებულის დაცვის სამართალსაც კი უწოდებენ, ვინაიდან ცხადია მიუხედავად

* Assistant Professor at the Faculty of Law and International Relations of the Georgian Technical University.

*Master of Law.

თანასწორუფლებიანობისა, დასაქმებული ექვემდებარება დამსაქმებელს და ასრულებს მასზე დაკისრებულ ვალდებულებებს, წინააღმდეგ შემთხვევაში შესაძლებელია ქმედებიდან გამომდინარე გამოიწვიოს კიდევ ხელშეკრულების შეწყვეტა, შრომის სამართალში გამოიყენებოდა ტერმინი ხელშეკრულების „მოშლა“. ამიტომ, ეს ერთგვარად დაქვემდებარებული ხასიათი აუცილებელია, რომ არ იქნას გამოყენებული დამსაქმებლის ინტერესებისთვის და შესაბამისად, დაცულ იქნეს დასაქმებულის უფლებები და მოვალეობები.

აღსანიშნავია, რომ ბოლო ათწლეულში მნიშვნელოვანი ცვლილებები განხორციელდა შრომის სამართალში, ადვილი სათქმელი არ არის, თუ რამდენად გაზარდა ამგვარმა კოდიფიკაციებმა დასაქმებულის თავისუფლებასთან დაკავშირებული სტანდარტი. კერძოდ, ეს ეხებოდა ხელშეკრულების შეწყვეტას დამსაქმებლის ინიციატივით ყოველგვარის საფუძვლის გარეშე, შემოდებულ იქნა წესი, რომლის თანახმადაც დამსაქმებლის მხრიდან შრომითი ხელშეკრულების შეწყვეტის სურვილისას მან გადაწყვეტილება უნდა დააფუძნოს გარკვეულ საფუძვლებს, რომელიც ჩამოთვლილია შრომის კოდექსში, კერძოდ კი 47-ე მუხლში, „ეკონომიკური გარემოებები, ტექნოლოგიური ან ორგანიზაციული ცვლილებები, რომლებიც აუცილებელს ხდის სამუშაო ძალის შემცირებას; შრომითი ხელშეკრულების ვადის გასვლა; შრომითი ხელშეკრულებით გათვალისწინებული სამუშაოს შესრულება; დასაქმებულის მიერ თანამდებობის/სამუშაოს საკუთარი ნებით, წერილობითი განცხადების საფუძველზე დატოვება; მხარეთა წერილობითი შეთანხმება; დასაქმებულის კვალიფიკაციის ან პროფესიული უნარ-ჩვევების შეუსაბამობა მის მიერ დაკავებულ თანამდებობასთან/შესასრულებელ სამუშაოსთან; დასაქმებულის მიერ მისთვის ინდივიდუალური შრომითი ხელშეკრულებით ან კოლექტიური ხელშეკრულებით ან/და შრომის შინაგანაწესით დაკისრებული ვალდებულების უხეში დარღვევა; დასაქმებულის მიერ მისთვის ინდივიდუალური შრომითი ხელშეკრულებით ან კოლექტიური ხელშეკრულებით ან/და შრომის შინაგანაწესით დაკისრებული ვალდებულების დარღვევა, თუ დასაქმებულის მიმართ ბოლო 1 წლის განმავლობაში უკვე გამოყენებულ იქნა ინდივიდუალური შრომითი ხელშეკრულებით ან კოლექტიური ხელშეკრულებით, ან/და შრომის შინაგანაწესით გათვალისწინებული დისციპლინური პასუხისმგებლობის რომელიმე ზომა; თუ შრომითი ხელშეკრულებით სხვა რამ არ არის განსაზღვრული, ხანგრძლივი შრომისუუნარობა – თუ კი შრომისუუნარობის ვადა აღემატება ზედიზედ 40 კალენდარულ დღეს ან 6 თვის განმავლობაში საერთო ვადა აღემატება 60 კალენდარულ დღეს, ამასთანავე, დასაქმებულს გამოყენებული აქვს საქართველოს შრომის კოდექსის 21-ე მუხლით გათვალისწინებული შვებულება; სასამართლო განაჩენის ან გადაწყვეტილების კანონიერ ძალაში შესვლა, რომელიც სამუშაოს შესრულების შესაძლებლობას გამორიცხავს; სასამართლოს მიერ მიღებული და კანონიერ ძალაში შესული გადაწყვეტილება გაფიცვის უკანონოდ ცნობის შესახებ; დამსაქმებელი ფიზიკური, პირის ან დასაქმებულის გარდაცვალება; დამსაქმებელი იურიდიული პირის ლიკვიდაციის წარმოების დაწყება; სხვა

ობიექტური გარემოება, რომელიც ამართლებს შრომითი ხელშეკრულების შეწყვეტას“.⁵⁷⁹

საქართველოს შრომის კოდექსის 47-ე მუხლით რეგულირდება ერთი მხრივ დამსაქმებლის უფლება გაანთავისუფლოს დასაქმებული, ხოლო მეორეს მხრივ კი დასაქმებულის უფლებები. ამ ჭრილში აღსანიშნავია, რომ აღნიშნული პროცესი, როგორცაა შრომითი ურთიერთობის შეწყვეტა პრაქტიკული კუთხით პრობლემატიკურ საკითხს წარმოადგენს. შრომით-სამართლებრივ ურთიერთობებში მონაწილე მხარეებს შორის სამართლებრივი ბალანსის კუთხით, უფრო მეტიც, რათა არ დაირღვეს დასაქმებულის ინტერესები, აღნიშნული ნორმა ამომწურავ ჩამონათვალს გვთავაზობს შრომითი ხელშეკრულების შეწყვეტის თვალსაზრისით. აქედან გამდინარე, სწორედ ის რაც უფრო „ბუნდოვანია“ და ასე ვთქვათ, იძლევა ინტერპრეტაციის შესაძლებლობას ან კიდევ შესაძლოა ის იყოს დაკავშირებული „ინტერესების ბოროტად“ გამოყენებასთან, სწორედაც საგულისხმოა ჩამოთვლილი საფუძვლებიდან შემდეგი, შრომის კოდექსის 47-ე მუხლის „ზ“ ქვეპუნქტი, რომელიც მოიაზრებს: “შრომითი ხელშეკრულების შეწყვეტის საფუძველს, დასაქმებულის მიერ მისთვის ინდივიდუალური შრომითი ხელშეკრულების ან კოლექტიური ხელშეკრულების ან/და შრომის შინაგანაწესით დაკისრებული ვალდებულების უხეში დარღვევა“ და ასევე ამავე მუხლის „თ“ ქვეპუნქტი: “დასაქმებულის მიერ მისთვის ინდივიდუალური შრომითი ხელშეკრულების ან კოლექტიური ხელშეკრულებით ან/და შრომის შინაგანაწესით დაკისრებული ვალდებულების დარღვევა, თუ დასაქმებულის მიმართ ბოლო წლის განმავლობაში უკვე გამოყენებული იქნა ინდივიდუალური შრომითი ხელშეკრულებით ან კოლექტიური ხელშეკრულები ან/და შრომის შინაგანაწესით გათვალისწინებული დისციპლინური პასუხისმგებლობის, რომელიმე ზომა.“

1. შრომითი ხელშეკრულების შეწყვეტის საფუძვლების 47-ე მუხლის „ზ“ და „თ“ ქვეპუნქტების მოკლე ანალიზი

„შრომითი ურთიერთობის შეწყვეტისას დამსაქმებლის უფლებაა, დაასრულოს დასაქმებულთან შრომითი ურთიერთობა მხოლოდ ლეგიტიმური გზით, ხოლო ნეგატიური ვალდებულაა, სათანადო საფუძვლის გარეშე არ შეწყვიტოს შრომითი ურთიერთობა. თავის მხრივ კი დამსაქმებლის მიერ დასაქმებულთან კანონიერი საფუძვლით შრომის ხელშეკრულების შეწყვეტის უფლება წარმოადგენს

⁵⁷⁹ საქართველოს შრომის კოდექსის კომენტარები, (რედ) ბორონი ა., თბილისი, 2016, 327, იხ., https://tsu.ge/data/file_db/faculty-law-public/Commentary%20Labour%20Law%20of%20Georgia.pdf [20.11.2023]

დასაქმებულის მხრიდან შრომითი მოვალეობების სათანადოდ შესრულების ერთ-ერთ მოტივაციას და ვალდებულების უხეშად, დარღვევის პრევენციას⁵⁸⁰.

მნიშვნელოვანია, რომ კანონის ფარგლებში შრომითი ურთიერთობის შეწყვეტა ხელს უწყობს ერთის მხრივ დასაქმებულისა, ხოლო მეორეს მხრივ დამსაქმებლის გადაწყვეტილების ლეგიტიმურობას და მათი უფლებების დაცვას. ზემოთ აღნიშნული ნორმის ქვეპუნქტი განსაკუთრებით კი „ზ“ ქვეპუნქტი იძლევა ინტერპრეტაციის საშუალებას, რომელიც მოიცავს დასაქმებულის მიერ ხელშეკრულების უხეშ დარღვევას, ანუ მასზე დაკისრებული ვალდებულების სათანადოდ შეუსრულებლობას ან კიდევ იმ დანაწესის, რომელიც ინდივიდუალური, კოლექტიური ხელშეკრულებული ან შინაგანაწესშია მოცემული. პირველ რიგში ვიცით, რომ ინდივიდუალური შრომითი ხელშეკრულების სუბიექტები დასაქმებული და დამსაქმებელია და მათ შორის ხდება ურთიერთობის წარმოშობა, კოლექტიურის შემთხვევაში კი სუბიექტი შეიძლება იყოს შრომითი ურთიერთობის ერთი ან რამდენიმე დამსაქმებელი, ერთ ან რამდენიმე დასაქმებულს შორის, რაც შეეხება შინაგანაწესი დამსაქმებლის უფლებას დაადგინოს წერილობითი, დოკუმენტი, რომელიც შეიცავს, გარკვეულ პირობებს, მაგალითად, როგორიცაა: დასვენების ხანგრძლივობა, სამუშაოს კვირის ხანგრძლივობა, ყოველდღიური სამუშაოს დაწყებისა და დამთავრების დრო, ცვლაში მუშაობისას ცვლის ხანგრძლივობა, შრომის ანაზღაურების გაცემის დრო, ადგილი და წესი და ა.შ და ა.შ. საგულისხმოა, ის რომ აღნიშნული საფუძვლის არსებობისას შრომის შინაგანაწესით დაკისრებული ვალდებულების დარღვევა შრომითი ხელშეკრულების შეწყვეტის საფუძველი შეიძლება გახდეს მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ შრომის შინაგანაწესი გამომდინარეობს შრომის კოდექსის 47-ე მუხლის მეორე პუნქტიდან.⁵⁸¹ კერძო-სამართლებრივი ურთიერთობების სუბიექტების ხელშეკრულების შინაარსი დისპოზიციური ნორმებით განისაზღვრება, რაც მხარეებს აძლევთ შესაძლებლობას ხელშეკრულებაში თავიანთი შეხედულებისამებრ განსაზღვრონ კანონით აუკრძალავი მოქმედებები. სწორედ ამიტომ, შრომის კოდექსი იძლევა შესაძლებლობას დამატებით გაწეროს დამსაქმებელმა დასაქმებულის მიერ შესასრულებელი ვალდებულებები კერძოდ, „შრომითი ხელშეკრულებით შეიძლება განისაზღვროს, რომ შრომის შინაგანაწესი ხელშეკრულების ნაწილია“.

დასაქმებულის მოქმედებიდან (ქცევიდან) გამოწვეული საკითხი, მნიშვნელოვნად დაკავშირებულია, შემდგომ უკვე შრომითი ურთიერთობის შეწყვეტის გადაწყვეტის პრობლემატიკასთან. მნიშვნელოვანია შეფასება თუ რას გულისხმობს ვალდებულების „უხეშად დარღვევა“, კერძოდ კი აღნიშნული გამომდინარეობს დასაქმებულის მიერ ვალდებულების შეუსრულებლობით,

⁵⁸⁰ გუჯაბიძე ნ., საქართველოს შრომის სამართალი და საერთაშორისო შრომის სტანდარტები, 2017, 225, იხ., https://tsu.ge/data/file_db/faculty_law/shromis%20sam.pdf [25.11.2023]

⁵⁸¹ საქართველოს ორგანული კანონი „შრომის კოდექსი“ 17/12/2010 იხ., <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/1155567?publication=23> [30.11.2023]

რომელიც გამოიხატება სხვადასხვა ქცევაში. „უმნიშვნელოვანესი პრინციპი, რაც უნდა იყოს გათვალისწინებული, საქართველოს ორგანული კანონის შრომის კოდექსის 47(1) „ზ“ ქვეპუნქტის დასაქმებულთან შრომითი ხელშეკრულების შეწყვეტისას, ეს არის პროპორციულობის და გონივრული საფუძვლის პრინციპი. პროპორციულობის, იმავე თანაზომიერების პრინციპი ნიშნავს, რომ კანონის მიზნის მისაღწევად გამოყენებული ღონისძიება უნდა იყოს დასაშვები, აუცილებელი და პროპორციული. გერმანულ სამართალში იგი განიმარტება - Ultima Ratio, როგორც უკანასკნელი საშუალება, რადგან მიჩნეულია, რომ შრომითი ხელშეკრულების შეწყვეტამდე გამოყენებულ უნდა იქნეს უფრო მსუბუქი ზომა, თუკი ამის საშუალებას, დამსაქმებლის მიერ ჩადენილი დარღვევიდან გამომდინარე, იძლევა დასაქმებულის კანონიერი ინტერესი“.⁵⁸² აღნიშნულთან დაკავშირებით, მნიშვნელოვანია საქართველოს უზენაესი სასამართლოს განმარტება, სადაც სწორედ პროპორციულობის პრინციპი გამოიყენა და განმარტა: შრომითი ურთიერთობის შეწყვეტა დამსაქმებლის მიერ დასაშვები უნდა იყოს მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ გაუმართლებელია ამ უკანასკნელის უფლების დაცვის სხვა საფუძვლების გამოყენება.⁵⁸³ ცნობილია, რომ სამოქალაქო-სამართლებრივი ურთიერთობების მონაწილეებმა სსკ-ის 361-ე მუხლის მეორე ნაწილის თანახმად, ვალდებულება უნდა შესრულონ ჯეროვნად, კეთილსინდისიერად, დათქმულ დროსა და ადგილას. ამდენად, როდესაც საუბარია ვალდებულების შეუსრულებლობაზე, გასათვალისწინებელია ვალდებულების დარღვევისას ხელშეკრულების მოშლის სამოქალაქო კოდექსის ზოგადი წესები, კერძოდ 405-ე მუხლის პირველი ნაწილის თანახმად, თუ ხელშეკრულების ერთი მხარე არღვევს ორმხრივი ხელშეკრულებიდან გამომდინარე ვალდებულებას, მაშინ ხელშეკრულების მეორე მხარეს შეუძლია უარი თქვას ხელშეკრულებაზე ვალდებულების შესრულებისათვის მის მიერ დამატებით განსაზღვრული ვადის უშედეგოდ გასვლის შემდეგ, თუ ვალდებულის დარღვევის ხასიათიდან გამომდინარე, არ გამოიყენება დამატებითი ვადა, მაშინ დამატებითი ვადის განსაზღვრას უთანაბრდება გაფრთხილება, თუ ვალდებულება მხოლოდ ნაწილობრივ დაირღვა, მაშინ კრედიტორს შეუძლია უარი თქვას ხელშეკრულებაზე მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ ვალდებულის დარღვენილი ნაწილის შესრულებამ მისთვის დაკარგა ინტერესი. მოცემული მუხლი განსაზღვრავს, რომ გრძელვადიან სახელშეკრულებო ურთიერთობებში ერთი მხარის მიერ ვალდებულის დარღვევა მეორე მხარეს ანიჭებს ხელშეკრულების მოშლის უფლებას. ამიტომ, აუცილებელია ერთგვარად მართლზომიერების დაცვა, სამოქალაქო კოდექსის 115-ე მუხლის მიხედვით კი დამსაქმებლის უფლების განხორციელებისას აუცილებელია, რომ მან მართლზომიერად განახორციელოს ეს უფლება, დაუშვებელია უფლების გამოყენება

⁵⁸² გუჯაბიძე ნ., საქართველოს შრომის სამართალი და საერთაშორისო შრომის სტანდარტები, 2017, 234, იბ., https://tsu.ge/data/file_db/faculty_law/shromis%20sam.pdf [12.10.2023]

⁵⁸³ საქართველოს უზენაესი სასამართლო_სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2019 წლის 15 თებერვლის გადაწყვეტილება №ას-1210-2018

მართოდენ იმ მიზნით, რომ ზიანი მიაღგეს სხვას⁵⁸⁴. ასევე, აუცილებლად დაცულ უნდა იქნეს სახელშეკრულებლო ურთიერთობებისთვის დადგენილი წესები.

განსხვავებით 47-ე „თ“ ქვეპუნქტისაგან, მოცემულ შემთხვევაში საინტერესოა, „ზ“ ქვეპუნქტი, ხოლო ვიცით, რომ 47-ე „თ“ ქვეპუნქტი, რომელიც დისციპლინურ პასუხისმგებლობას ითვალისწინებს გარკვეული წინაპირობაა შრომის ხელშეკრულების შეწყვეტისა. მაგალითად, თუკი დასაქმებული გაფრთხილებული იყო სამსახურში დაგვიანებით გამოცხადების გამო, რომელიც შემდგომ განმეორდა, ეს შეიძლება იყოს გარკვეული საფუძველი შრომითი ხელშეკრულების შეწყვეტისა. თუმცა, ხელშეკრულების მოშლა ამ საფუძველით არ ჩაითვლება მართლზომიერად, თუ დადგინდება, რომ დისციპლინური ზომის გამოყენება არ იყო კანონიერი. ამ საკითხს არ ითვალისწინებს შრომის კოდექსი, შესაბამისად, მისი კანონიერების შეფასებაც სამოქალაქო კოდექსის 405-ე მუხლის ძირითადი პრინციპების საფუძველზე უნდა მოხდეს, კერძოდ, დაცული უნდა იყოს დისციპლინური ზომის გამოყენების შესახებ შეტყობინების ვალდებულება და უნდა არსებობდეს მისი გამოყენების ლეგიტიმური საფუძველი, საქართველოს უზენაესი სასამართლოს, სამოქალაქო საქმეთა პალატამ დასაქმებულის მიერ ვალდებულების რამდენჯერმე დარღვევის საკითხის განხილვისას განმარტა, რომ მიუხედავად იმისა, დარღვევას ჰქონდა სისტემატიური ხასიათი, დარღვევის აღკვეთის და შესაძლო სამართლებრივი შედეგების გაცნობიერების მიზნისთვის დამსაქმებელს ჰქონდა თითოეულ დარღვევაზე რეაგირების ვალდებულება, რომელიც შესაძლოა გამოხატულ იყოს გაფრთხილებით ან ნაკლის გამოსწორებისათვის დამატებითი დროის დანიშვნით. გაფრთხილების დანიშნულება დასაქმებულის მიერ არსებული გარემოებების, მისი აღკვეთის აუცილებლობის და შესაძლო, სამართლებრივი შედეგების გაცნობიერებაა.

ხაზგასასმელია, ზემოთ აღნიშნული, კერძოდ კი შრომის კოდექსის 47-ე მუხლის 1-ლი პუნქტის „ზ“ ქვეპუნქტი, რომელიც ეხება ვალდებულების ერთჯერადი, თუმცა უხეში დარღვევისთვის პირის სამსახურიდან დათხოვნის შესაძლებლობას, რომელიც ყოველგვარი ეტაპობრიობის დაცვის გარეშეა შესაძლებელი. კერძოდ, ასეთ დროს არ არის აუცილებელი, რომ ანალოგიური მოქმედება ერთი წლის განმავლობაში განმეორებით იქნეს ჩადენილი და სხვ. სასამართლო პრაქტიკის მიხედვით, კონკრეტული შრომითი ურთიერთობისათვის, რაც მიიჩნევა უხეშ დარღვევად, არ შეიძლება ანალოგიური უპირობოდ გავრცელდეს სხვა შემთხვევაზე. დამრღვევის მოქმედების სიმძიმის შეფასებისათვის, გათვალისწინებულია საქმის კონკრეტული გარემოებები, ამ მიზნით გამოკვლეულ უნდა იქნეს იმ სამსახურის დანიშნულება, სადაც დასაქმებული მუშაობს, დასაქმებულის ფუნქცია და მისი მოვალეობები. რაც შეეხება უშუალოდ გადაცდომის ფაქტს იმდენად მძიმე და ცალსახა უნდა იყოს, რომ დასაქმებულისგან განმარტების მიღება ამ გადაწყვეტილებაზე გავლენას არ უნდა ახდენდეს, ამდენად

⁵⁸⁴საქართველოს სამოქალაქო კოდექსი 26/06/1997 იბ., <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/31702> [01.12.2023]

შეფასებულ უნდა იქნეს დარღვევის სიხშირის, სიმძიმის და რაც მთავარია შედეგობრივი საკითხი. მაგალითად, თუ პირმა საწარმოს ტერიტორიის გარეშე (არასამუშაო პირობებში) ჩაიდინა ადმინისტრაციული სამართალდარღვევა, იგი ვერ გახდება უხეში დარღვევის საფუძველი, კერძოდ, იგი ისეთ დარღვევად ჩაითვლება იმ შემთხვევაში, თუ ეს პირდაპირ და უშუალო ზიანს აყენებს დამსაქმებელს ან თუ ეს საკითხი ხელშეკრულებით პირდაპირაა მოწესრიგებული.⁵⁸⁵

2. შრომის ხელშეკრულების შეწყვეტა „ვალდებულების უხეში“ დარღვევისას ევროპული მიდგომა

ევროპის ქვეყნების პრაქტიკას შრომითი ხელშეკრულების შეწყვეტის საფუძვლებთან დაკავშირებით, შრომითი ხელშეკრულების სტაბილურობა არის შრომითი ურთიერთობის უმნიშვნელოვანესი პრინციპი, რომელსაც ცნობს ევროპის კავშირი. ძირითად უფლებათა ევროკავშირის ქარტიის 16 30-ე მუხლის თანახმად, თითოეულ დასაქმებულს აქვს უფლება დაცული იქნას უკანონო გათავისუფლებისაგან, ევროპული კავშირისა და ეროვნული კანონმდებლობის შესაბამისად. 17 ევროპის სოციალური ქარტიის (ESC) 18 24-ე მუხლი ადგენს ძირითად წესებს სამსახურიდან გათავისუფლებისაგან დაცვის შესახებ. კერძოდ, ისეთებს, როგორიცაა ყველა მუშაკის უფლება, არ შეუწყდეთ შრომითი ხელშეკრულება საპატიო მიზეზების გარეშე, ნებისმიერი დასაქმებულის უფლება, მიიღოს ინფორმაცია გათავისუფლების მიზეზის შესახებ, რათა შეაფასოს მისი გათავისუფლების კანონიერება და გაასაჩივროს გადაწყვეტილება მიუკერძოებელ ორგანოში; დასაქმებულების უფლება მიიღონ ადეკვატური კომპენსაცია ან დაცვის სხვა საშუალებები იმ შემთხვევაში, თუ ხელშეკრულება შეწყდა სათანადო საფუძვლის გარეშე და ა.შ.⁵⁸⁶ ვალდებულების უხეში დარღვევის უკეთ განმარტებისთვის საინტერესოა, ვალდებულების დარღვევისას ხელშეკრულების მოშლის წესის განხილვა შსო-ის 158-ე კონვენციის მიხედვით, რომლის მე-11 მუხლი განსაზღვრავს, რომ დამსაქმებელს უფლება აქვს მოშალოს ხელშეკრულება დასაქმებულის მიერ ვალდებულების დარღვევისას, თუ დარღვევის ხასიათიდან გამომდინარე შეუძლებელია მუშაობის გაგრძელება.

უკანასკნელ პერიოდში 2006 წლის შრომის კოდექსი, რომელიც გახდა საერთაშორისო ორგანიზაციის (შსო) კრიტიკის საგანი ხელშეკრულების შეწყვეტასთან დაკავშირებით დაცვის გარანტიების არარსებობის გამო. კერძოდ, კითხვის ნიშნის ქვეშ დადგა ქართული კანონმდებლობის შსო-ის 158-ე კონვენციასთან შესაბამისობა. ვინაიდან საქართველო არის ევროპული სამეზობლო პრაქტიკა (EU Neighbourhood Policy) და აღმოსავლეთ პარტნიორობის (Eastern Partnership Agreement) ხელშეკრულების მხარე და ისწრაფვის ევროპულ კავშირში

⁵⁸⁵ ლაბარტყავა მ., „შრომითი ხელშეკრულების შეწყვეტის საფუძვლები საქართველოს კანონმდებლობის მიხედვით“, 2018, იხ., <<http://www.jmg.ge/news-single.php?id=22>> [03.12.2023]

⁵⁸⁶ კაპანაძე თ., დამსაქმებლის მხრიდან შრომითი ხელშეკრულების შეწყვეტა დასაქმებულის მიერ ვალდებულების დარღვევის საფუძველი, „მართლმსაჯულება და კანონი“, 2017, 102, იხ., <https://www.supremecourt.ge/files/upload-file/pdf/martlmsajuleba-da-kanoni-2017w-n1.pdf> [21.11.2023]

ინტეგრაციისაკენ, საინტერესოა დააკმაყოფილებს თუ არა ქართული შრომის კანონმდებლობა ევროპულ დირექტივებსა და ევროპული კავშირის ადამიანის ძირითად უფლებათა ქარტიის მოცემული ევროპული გაერთიანების მინიმალურ მოთხოვნებს. განსაკუთრებით საყურადღებოა საქართველოს პარლამენტის მიერ რატიფიცირებული ევროპის სოციალური ქარტიის 4.4 მუხლი, რომელიც აყალიბებს შრომითი ურთიერთობის შეწყვეტისას მნიშვნელოვან სახელმძღვანელო პრინციპებს, კერძოდ შრომის სამართლიანი ანაზღაურების მიღების უფლების ეფექტიანად განხორციელების მიზნით, მხარეები ვალდებულია იღებენ, აღიარონ თითოეული მუშაკის მიერ დასაქმების შეწყვეტის შესახებ შეტყობინების წინასწარ მიღების უფლება, საქართველოს უზენაესი სასამართლოს მიერ დამკვიდრებული პრაქტიკის თანახმად, ევროპის სოციალური ქარტიის ნორმა იცავს დასაქმებულს სამუშაოდან წინასწარი შეტყობინებისა და ყოველგვარი დასაბუთების გარეშე გათავისუფლებისაგან, მათ შორის არსებული შრომის კანონმდებლობა დამსაქმებელს ავალდებულებს წინასწარი წერილობითი შეტყობინებით დასაქმებული გააფრთხილოს შრომითი ხელშეკრულების შეწყვეტისას, ასევე ვალდებულია დასაქმებულის მოთხოვნის შემთხვევაში დამსაქმებელმა დაასაბუთოს შრომითი ხელშეკრულების შეწყვეტის საფუძველი.⁵⁸⁷ ამდენად, დასაქმებულის მიმართ დამსაქმებლის მიერ ვალდებულების უხეში დარღვევიდან გამომდინარე, შრომითი ხელშეკრულების შეწყვეტის საფუძვლები უნდა იყოს საფუძლიანი და ობიექტური.

3. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს განმარტებანი ვალდებულების „უხეში დარღვევის“ ნაწილში

საინტერესოა, საერთო სასამართლოების პრაქტიკის ანალიზი, რაც შეიძლება დაკავშირებული იყოს იმ შრომითი ურთიერთობების შეწყვეტის საფუძვლების შეფასებაზე, რომელიც გახდა ხელშეკრულების შეწყვეტისა და დასაქმებულის განთავისუფლების წინაპირობა. აღსანიშნავია, რომ ამ დროს სასამართლო ითვალისწინებს დასაქმებულის მიერ ვალდებულების დარღვევის ხარისხს - ქცევის სიმძიმეს, სიხშირეს და ა.შ ცხადია შრომით სამართალში განსხვავებულად მოქმედებს ე.წ. მტკიცების საკითხი და მოპასუხე ვალდებულია არგუმენტირებულად დაამტკიცოს, მოსარჩელის მიერ გასაჩივრებული გადაწყვეტილება, რომელიც შეეხება ხელშეკრულების შეწყვეტას. აღნიშნულთან დაკავშირებით, მნიშვნელოვანია მოვიყვანოთ სასამართლო პრაქტიკის ანალიზი რომელიც დაკავშირებულია „ვალდებულების უხეში დარღვევასთან“. კერძოდ, საქართველოს უზენაესმა სასამართლომ „ვალდებულების უხეში დარღვევის“ ნაწილში გააკეთა შემდეგი განმარტება ერთ-ერთ საქმეზე,⁵⁸⁸: „საქართველოს შრომის კოდექსის 47-ე მუხლის „ზ“ ქვეპუნქტის მიხედვით შრომის ხელშეკრულება

⁵⁸⁷ „ევროპის სოციალური ქარტია“ 1996, იბ., <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/1392164?publication=0> [25.11.2023]

⁵⁸⁸ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის გადაწყვეტილება 2016 წლის 13 ივნისი, №ას-127-123.

შეიძლება შეწყდეს, თუ დასაქმებულმა მისთვის ინდივიდუალური შრომითი ხელშეკრულებით ან კოლექტიური ხელშეკრულებით ან/და შრომის შინაგანაწესით დაკისრებული ვალდებულების უხეში დარღვევისას, აღნიშნულ ნორმასთან მიმართებით მიუთითა, რომ შრომით დავებთან დაკავშირებულ არაერთ გადაწყვეტილებაში სასამართლოს მიერ განმარტებულ იქნა, რომ სამსახურიდან პირის გათავისუფლების შესახებ დამსაქმებლის გადაწყვეტილების მართლზომიერების შეფასებისას განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება შრომის სამართალში მოქმედ Ultima Ratio - პრინციპის დაცვას, რომელიც გულისხმობს რომ დასაქმებულის სამსახურიდან გათავისუფლება გამოყენებულ უნდა იქნეს მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როდესაც დასაქმებულის მიმართ, მის მიერ ჩადენილი გადაცდომის ხასიათიდან და სიმძიმეიდან გამომდინარე. უფრო მსუბუქი სანქციის შეფარდებას აზრი აქვს დაკარგული. შესაბამისად, დასაქმებულის მიერ შრომითი ხელშეკრულების დარღვევის შემთხვევაში, დამსაქმებლის მიერ გამოყენებული უნდა იქნეს ისეთი ზომები, რომლებიც არსებულ ვითარებას გამოასწორებს, გააუმჯობესებს, დასაქმებულ მუშაკს უკეთესს გახდის, კვალიფიკაციას აუმაღლებს უფრო წინდახედულად და გულისხმიერად მოქცევას აიძულებს. 47-ე მუხლის პირველი ნაწილის „ზ“ ქვეპუნქტით დამსაქმებელს მიენიჭა დასაქმებულის სამუშაოდან გათავისუფლების უფლება არა შრომითი ხელშეკრულების ყოველგვარი დარღვევის დროს, არამედ ვალდებულებათა მხოლოდ „უხეში დარღვევის“ შემთხვევაში ამრიგად, მუშაკის სამუშაოდან განთავისუფლების საფუძველების კვლევისას, სასამართლო ამოწმებს დამსაქმებლის უფლების გამოყენების მართლზომიერების საკითხს, რის საფუძველზეც აფასებს მხარეთა მიერ სასამართლოს წინაშე დაყენებულ მოთხოვნათა მართებულობას. ასეთ შემთხვევაში კი აუცილებელია მისი გამოყენების განმაპირობებელი გარემოებების მართლზომიერების საკითხის შესწავლა, ამასთან მნიშვნელოვანია, რომ დასაქმებულის სამსახურიდან განთავისუფლების მართლზომიერების შეფასების მიზნით დადგინდეს დასაქმებულის მიერ მასზე დაკისრებული ვალდებულების უხეში დარღვევის ფაქტი, რაც შესაძლებელია მხოლოდ შრომითი ხელშეკრულების შეწყვეტის თაობაზე ადმინისტრაციის ბრძანებაში მითითებული დასაქმებულის განთავისუფლების საფუძვლის კვლევის შედეგად. ერთი და იგივე ქმედება რომელიც ერთ შემთხვევაში არაარსებით დარღვევას წარმოადგენს სხვა შემთხვევაში შესაძლებელია უთანაბრდებოდეს უხეშ დარღვევას, იმისათვის რომ დამრღვევის მოქმედების სიმძიმე შეფასდეს, პირველ რიგში უნდა გამოკვლეულ იქნეს იმ სამსახურის დანიშნულება სადაც დასაქმებული მუშაობს და ამ სამსახურში მისი ფუნქცია და მოვალეობები. მოცემული განმარტებიდან საგულისხმოა, რომ ყოველი კონკრეტული საქმის შეფასებისას დადგინდეს, რამდენად მართლზომიერია ისეთი უფლების გამოყენება დამსაქმებლის მხრიდან, როგორიცაა შრომის ხელშეკრულების შეწყვეტა. ასევე, საკასაციო სასამართლოს პრაქტიკა ცხადყოფს ამ პრინციპიდან ამოსვლას და ასევე ერთ-ერთ სხვა საქმეში, რომელიც ეხებოდა „ბრძანების ბათილად ცნობასა და სამსახურში აღდგენას“ მიუთითებს, რომ „შრომის სამართლებრივი ურთიერთობის შენარჩუნებას აქვს პრიორიტეტი მის რღვევასთან შედარებით. აქცენტს აკეთებს, ზომიერების ბალანსის დაცვაზე და იმ პროპორციული

ლონისძიების გამოყენებაზე, რომელიც დამსაქმებლის მხრიდან მხოლოდ და მხოლოდ აუცილებლობიდან უნდა გამომდინარეობდეს, რომლის გამოყენების საშუალებაც მძიმე დარღვევამ აიძულა. აღნიშნულის საილუსტრაციოდ მნიშვნელოვანია საკასაციო პალატის გადაწყვეტილება, კერძოდ, „საკასაციო ერთმნიშვნელოვნად ხაზს უსვამს ზომიერი ბალანსის დაცულობის აუცილებლობას დისციპლინური ღონისძიების გამოყენებასა და მუშაკის მიერ განხორციელებულ დარღვევას შორის, პალატამ უსამართლოდ მიიჩნია ერთ-ერთ გადაწყვეტილებაში, დასაქმებულის მიმართ სახდელის სახით პირდაპირ უმკაცრესი ზომა გათავისუფლება ყოფილიყო გამოყენებული, მით უფრო, რომ დამსაქმებელი ორგანიზაციის შინაგანაწესით ითვალისწინებდა სხვა სახის დისციპლინური ღონისძიების გამოყენების შესაძლებლობასაც, როგორიცაა „შენიშვნა“, სიტყვიერი გაფრთხილება“, წერილობითი, გაფრთხილება და ა.შ.⁵⁸⁹

ამასთან, საინტერესოა აღნიშნული ნორმის გამოყენებისას პროპორციულობის საკითხის განმარტება უზენაესი სასამართლოს მიერ ერთ-ერთ ქეისში, სადაც მან მოახდინა პროპორციულობის პრინციპის გამოყენება გადაწყვეტილების მიღებისას და აღნიშნა, რომ „შრომითი ურთიერთობის შეწყვეტა დამსაქმებლის მიერ დასაშვები უნდა იყოს მხოლოდ იმ შემთხვევაში თუ გაუმართლებელია ამ უკანასკნელის უფლების დაცვის საფუძვლების გამოყენება.“⁵⁹⁰

დასკვნა

დასკვნის სახით უნდა ითქვას, რომ შრომითი ხელშეკრულების შეწყვეტა „ვალდებულების უხეში“ დარღვევის საფუძველით, მეტად პრობლემატიკურ თემას წარმოადგენს შრომის სამართალში და შესაბამისად საჭიროებს სპეციფიკურ მიდგომას, რათა არ მოხდეს დასაქმებულის ინტერესების დარღვევა- არ მოესპოს მას სარჩო, შემოსავალი და შესაბამისი ანაზღაურება. სწორედ დასაქმებულის დაცვაზე მიუთითებს, როგორც საერთაშორისო ორგანიზაციები და ხელშეკრულებები, რომელიც ზემოთ იყო ნახსენები, მათ შორის ჩვენი შრომის კანონმდებლობა, რომელიც ახლო წარსულში, ფაქტობრივად განახლებული სახით მივიღეთ. მის ძირითად პათოსს წარმოადგენს დასაქმებულის უფლებების მაქსიმალური დაცვა, რადგან იგი უსამართლოდ არ იქნას განთავისუფლებული დაკავებული სამსახურიდან. ამიტომ, როცა ჩვენ ვსაუბრობთ „ვალდებულების უხეში“ დარღვევის ნაწილზე, გასათვალისწინებელია ყველა ფაქტობრივი გარემოება, ნამდვილად იყო თუ არა დარღვეული შრომის შინაგანაწესი, კოლექტიური ან ინდივიდუალური შრომითი ხელშეკრულება, რამდენად იყო გაფრთხილებული დასაქმებული ან ჰქონდა თუ არა მის ქცევას სისტემური ხასიათი, რა ზიანი გამოიწვია, მიეცა თუ არა დასაქმებულს საშუალება მისი ქმედების გამოსასწორებლად. მართალია შრომის კოდექსი არ გვაძლევს ამის დაკონკრეტებას, თუმცა ამავედროულად ერთის მხრივ

⁵⁸⁹ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის გადაწყვეტილება №ას-499-499-2018

⁵⁹⁰ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს 2014 წლის 2 ოქტომბრის განჩინება №ას-106-101-2014.

დამსაქმებელი ვალდებულია იხელმძღვანელოს ამ შეფასების კრიტერიუმებით, ხოლო მეორეს მხრივ სასამართლომ იხელმძღვანელოს აღნიშნული პრინციპებით, რასაც ცხადყოფს სასამართლო პრაქტიკა. მნიშვნელოვანია, რომ ხელშეკრულების „მოშლის“ ანუ შეწყვეტის შემთხვევაში, რელევანტურია და გამოიყენება კიდეც საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის შესაბამისი სახელშეკრულებო ურთიერთობისათვის დადგენილი წესები. ამასთან, დასაქმებულებსა და დამსაქმებლებს შორის დავის თავიდან აცილების მიზნით, გამოყენებულ იქნეს საერთაშორისო პრაქტიკა და შედარების კუთხით ის რატიფიცირებული ნორმები, რომელიც ზემოთ აღინიშნა, რაც მკაფიოდ განმარტავს ვალდებულების უხეში დარღვევის საფუძვლის ჭრილში, შრომითი ხელშეკრულების შეწყვეტის საფუძველს.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. საქართველოს სამოქალაქო კოდექსი 26/06/1997.
2. საქართველოს ორგანული კანონი „შრომის კოდექსი“ 17/12/2010.
3. „ევროპის სოციალური ქარტია“ 1996.
4. საქართველოს შრომის კოდექსის კომენტარები, (რედ) ბორონი ა., თბილისი, 2016, იბ.,
https://tsu.ge/data/file_db/faculty-law-public/Commentary%20Labour%20Law%20of%20Georgia.pdf [4.02.2024]
5. ლაბარტყავა მ., „შრომითი ხელშეკრულების შეწყვეტის საფუძვლები საქართველოს კანონმდებლობის მიხედვით“, 2018, იბ., <http://www.jmg.ge/news-single.php?id=22> [03.12.2023]
6. კაპანაძე თ., დამსაქმებლის მხრიდან შრომითი ხელშეკრულების შეწყვეტა დასაქმებულის მიერ ვალდებულების დარღვევის საფუძვლი, „მართლმსაჯულება და კანონი“, 2017, იბ., <https://www.supremecourt.ge/files/upload-file/pdf/martlmsajuleba-da-kanoni-2017w-n1.pdf> [5.02.2024]
7. გუჯაბიძე ნ., მესხიშვილი ქ., საქართველოს შრომის სამართალი და საერთაშორისო შრომის სტანდარტები, 2017, იბ., https://tsu.ge/data/file_db/faculty_law/shromis%20sam.pdf [5.02.2024]
8. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2019 წლის 15 თებერვლის გადაწყვეტილება №ას-1210-2018
9. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის გადაწყვეტილება №ას-127-123-2016
10. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის გადაწყვეტილება №ას-499-499-2018

კონტრაპირების იძულება და ანტიმონოპოლიური აკრძალვების სოციალური ფუნქცია სამოქალაქო სამართლებრივ ურთიერთობებში

ნინო დონჯაშვილი *

რეზიუმე

კონსტიტუციური უფლებები თითოეულ სუბიექტს აძლევს ეკონომიკურ სფეროში განვითარების შესაძლებლობას. ამდენად თავისუფალი ეკონომიკის პრინციპის კონსტიტუციაში განმტკიცება, სუბიექტის კონსტიტუციური უფლებების საფუძველზე, ნიშნავს ეკონომიკაში თავისუფალი კონკურენციის განვითარების ხელშეწყობას.

მართალია, რომ „არა დისკრიმინაციას“ არის ტრადიციული და გამართლებული პრინციპი საჯარო სამსახურისათვის და მონოპოლისტების საქმიანობისათვის. ამ შემთხვევებში, ეს პრინციპი ლეგიტიმურია, რადგანაც სხვა ალტერნატივა არ არსებობს. თუ არსებობს მონოპოლია გარკვეულ მომსახურებაზე, რომელიც იწარმოება (ანდა ფაქტობრივად წარმოებულია) ერთი მწარმოებლის მიერ, ასეთი მონოპოლისტი უნდა დავალებულდეს რომ ეს მომსახურება თანაბრად შესთავაზოს საზოგადოების სხვა წევრებს. ესაა მონოპოლია, რომელიც ამართლებს, რომ საზოგადოების ყველა წევრს მოექცე, როგორც თანასწორს. იგი ლეგიტიმურია იმ პროდუქტებსა და მომსახურებასთან მიმართებით, რომელიც ბაზარს არ შეუძლია აწარმოოს, გარდა გამონაკლისი შემთხვევებისა, როცა უნიკალური ცენტრალიზებული დაგეგმარება და გადაწყვეტილების მიღება სასიკეთოა საზოგადოებისათვის, ვიდრე ბაზრის მონაწილეთა მიერ გადაწყვეტილება დეცენტრალიზებულად იქნეს მიღებული. დისკრიმინაციის წინააღმდეგ ყველანაირი აკრძალვა მოქალაქეთა მიერ მონოპოლიის გარეშე უნდა გაუქმდეს.

სტატიაში მიმოხილულია როგორც საქართველოს საკანონმდებლო მარეგულირებელი ნორმები სამოქალაქო სამართლის ჭრილში, ასევე საკონსტიტუციო სასამართლოსა და საერთაშორისო სამართლებრივი განმარტებები ამ საკითხთან დაკავშირებით.

*საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის სამართლისა და საერთაშორისო ურთიერთობების ფაკულტეტის ასისტენტი.

Obligatory force of contracts and the social function of antitrust prohibitions in civil legal relations

Nino Donjashvili *

Resume

Constitutional rights give each subject the opportunity to develop in the economic sphere. Thus, strengthening the principle of a free economy in the Constitution, based on the constitutional rights of the subject, means promoting the development of free competition in the economy.

It is true that “non-discrimination” is a traditional and justified principle for public service and for the activities of monopolists. In these cases, this principle is legitimate because there is no other alternative. If there is a monopoly on a certain service, which is produced (or is actually produced) by a single producer, such a monopolist must be obliged to offer this service equally to other members of society. This is a monopoly that justifies treating all members of society as equals. This is a monopoly that justifies treating all members of society as equals. It is legitimate for those goods and services that the market cannot produce, except in exceptional cases where a unique centralized planning and decision-making system is better for society than decentralized decision-making by market participants. All prohibitions against discrimination should be abolished by citizens without monopoly.

The article reviews both Georgian legislative regulatory norms in the context of civil law, as well as the Constitutional Court and international legal interpretations on this issue.

ი.გ. ფისტე წერდა, რომ ადამიანის დანიშნულებაა იცხოვროს საზოგადოებაში; იგი ვალდებულია იცხოვროს საზოგადოებაში; ადამიანი არაა სრულყოფილი არსება და საკუთარ თავს ეწინააღმდეგება, თუ იზოლირებულად ცხოვრობს.⁵⁹³ სწორედ ამიტომ, ის ამყარებს ეკონომიკურ ურთიერთობებს.

საქართველოს კონსტიტუციის პრეამბულაში მოცემულია, რომ საქართველოს მოქალაქეთა ურყევი ნებაა დაამკვიდრონ დემოკრატიული საზოგადოებრივი წესწყობილება, ეკონომიკური თავისუფლება, სოციალური და სამართლებრივი სახელმწიფო. სოციალური სახელმწიფოს პრინციპი მოიაზრებს სოციალურ ვალდებულებებს, სახლმწიფოს მოქმედების მოვალეობას და სახელმწიფოს ვალდებულებას – იზრუნოს საზოგადოების სხვადასხვა სუბიექტებს შორის სოციალური თანასწორობის უზრუნველსაყოფად. კონსტიტუციური უფლებები თითოეულ სუბიექტს აძლევს ეკონომიკურ სფეროში განვითარების შესაძლებლობას.

*Assistant at the Faculty of Law and International Relations of the Georgian Technical University.

⁵⁹³ К Забоев, Правовые и Философские аспекты гражданско-правового договора, Издательство Р. Асланова "Юридический центр Пресс", стр. 15

ამდენად თავისუფალი ეკონომიკის პრინციპის კონსტიტუციაში განმტკიცება, სუბიექტის კონსტიტუციური უფლებების საფუძველზე, ნიშნავს ეკონომიკაში თავისუფალი კონკურენციის განვითარების ხელშეწყობას.

მნიშვნელოვანია ამ საკითხთან დაკავშირებით ისტორიული ასპექტი. ნაწილობრივ ანტიმონოპოლიური აკრძალვები ჩამოყალიბდა ორი მიმართულებით: მონოპოლიასთან ბრძოლა და ინდივიდუალური თავისუფლების შეზღუდვასთან ბრძოლა (მათ შორის შეთანხმების დადების გზით, რომელიც შეიცავს შემზღუდველ პირობებს). რაც შეეხება პირველ მიმართულებას, მონოპოლიასთან ბრძოლა დაიწყო შუა საუკუნეების გერმანიაში და განვითარება ჰპოვა ინგლისში რეფორმაციის პერიოდში, თუმცა მე-19 საუკუნის ბოლომდე არ აისახა სახელმწიფოთა უმრავლესობის კანონმდებლობაში. მეორე მიმართულება სათავეს იღებს ჯერ კიდევ ძველ რომში, სადაც უკვე არსებობდა აკრძალვა ფასების დადგენისას (დაფიქსირებისას), თანამედროვე ტერმინოლოგიის გამოყენებით სოციალურად მნიშვნელოვან პროდუქციაზე: ტანსაცმელზე, პურზე, თევზზე და ა.შ. ასე თუ ისე ასეთი აკრძალვები არსებობდა ბევრ ქვეყანაში, რომლებიც განვითარებულნი იყვნენ სავაჭრო ბრუნვით. ისინი რუსეთში სისხლისსამართლებრივი აკრძალვების სახით არსებობდა. აშშ-ში პირველი ანტიტრასტული კანონებიდან დაწყებული, ორივე მიმართულების ფარგლებში აქტიურად დაიწყო განვითარება ეკონომიკურმა თეორიამ, რომელმაც მე-20 საუკუნის პირველ ნახევარში მიიყვანა 'საერთო მნიშვნელამდე' – კონკურენციის შეზღუდვამდე. სხვა სიტყვებით, დაცვის ობიექტად მონოპოლიასთან ბრძოლის მხრივ ჩაითვალა ზუსტად კონკურენცია, და არა სხვაგვარი სიკეთე. აქ დიდი როლი შეასრულა სასამართლო პრაქტიკამ (პირველ რიგში აშშ-ში, სადაც სასამართლო პრეცედენტს აქვს სამართლის წყაროს ძალა), რომელმაც დაავიწროვა ანტიმონოპოლიური აკრძალვების გამოყენების სფერო ორივე ტიპის მხოლოდ კონკურენციის შეზღუდვის შემთხვევებამდე.⁵⁹⁴

თუ ყურადღებით განვიხილავთ ანტიმონოპოლიურ აკრძალვებს, დავასკვნით, რომ ისინი გამოიყენება ნებისმიერი სამოქალაქო-სამართლებრივი ურთიერთობებისათვის, რომელიც დაკავშირებულია სამრეწველო საქმიანობასთან. დომინირებული მდგომარეობის ბოროტად გამოყენების აკრძალვა, ასე თუ ისე ეხება სამოქალაქო სამართლის ისეთ ინსტიტუტებს, როგორიცაა სამოქალაქო სამართლის პრინციპები, სამოქალაქო უფლებების განხორციელების ფარგლები, სამოქალაქო უფლებების დაცვა, სახელშეკრულებო უფლებები, დელიქტური ვალდებულებები.

აშშ-ში შერმანისა და კლეიტონის აქტები წარმოადგენს ანტიდისკრიმინაციული ზომების მაგალითებს, რომლებიც არაა დაკავშირებული რასასთან, არამედ – ეკონომიკური ძალაუფლებისა და იძულების გამოყენებასთან. თავიდან ეს აქტები შეიცავდა ხელშეკრულების თავისუფლების უპრეცედენტო შეზღუდვებს.

⁵⁹⁴E.C.Хохлов – Антимонопольные ограничения свободы договора в отношениях с участием субъектов, занимающих доминирующее положение, стр. 5

შერმანის აქტმა კრიმინალიზირება მოახდინა კორპორაციის იმ ქმედებების, რომლებსაც მონოპოლიური ხასიათი აქვთ ან სხვაგვარად ზღუდავენ ვაჭრობას ან კომერციას. კლეიტონის აქტი ვაჭრობის პროცესში მონაწილე საქონლის გამყიდველებს უკრძალავს დაუწესოს უსამართლო ფასი მყიდველებს, როცა ასეთი დისკრიმინაცია იწვევს კონკურენციის დასუსტებას ან მონოპოლიის გაძლიერებას. მიუხედავად ამისა, კლეიტონის აქტი ნათელს ხდის, რომ ზოგიერთ შემთხვევაში კანონიერი კონკურენცია დასაშვებია ან სასურველია და ფასების სხვაობაც მიზანშეწონილია, სახელმწიფოს შეუძლია ჩაერიოს მაშინ, როცა აღმოჩნდება, რომ ფასთა ცვლილება აბათილებს, არ შეესაბამება კონკურენციას.⁵⁹⁵

კონგრესის პოლიტიკა ამ აქტების მიღების მიღმა იყო ნათელი – საზოგადოებრივი პოლიტიკა, რათა მომხდარიყო დისკრიმინაციისა და უსამართლო კონკურენციული პრაქტიკის აღმოფხვრა, უფრო მნიშვნელოვნად ითვლებოდა ვიდრე ტრადიციული გაგება ბიზნეს თავისუფლებისა. ძალიან ცოტა მაგალითი არსებობს კანონმდებელთა ტენდენციისა იმასთან დაკავშირებით, რომ... შეიზღუდოს ხელშეკრულების თავისუფლება როცა გათვალისწინებულია რომ საჯარო წესრიგი მოითხოვს ამას.⁵⁹⁶

ამერიკელი ეკონომისტი ფ.ა. ჰაიეკი ამბობს, რომ კონკურენცია ახლის შეცნობის პროცედურაა, რაც დამახასიათებელია ევოლუციის, განვითარებისათვის. იგი აიძულებს სუბიექტებს უნებლიედ ჩაერთონ მყისიერად წარმოშობილ სიტუაციებში, მათ უნდა მოახერხონ შეცვლილ გარემოებებთან ეფექტური ადაპტაცია და მათზე დროული რეაგირება, რამდენადაც მზარდი კონკურენციით თანდათან მაღლდება ეფექტიანობა. ევოლუცია ემყარება კონკურენციას.

საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს კოლეგიამ თავის გადაწყვეტილებაში აღნიშნა: 'მომხმარებელი ამ შემთხვევაში სახელშეკრულებო ურთიერთობის სუსტ მხარეს წარმოადგენს და დაცულია ძლიერი მხარისაგან არა მისი ჩარევის თავისუფლებით, არამედ იმით, რომ მან ბოროტად არ გამოიყენოს თავისი ძალაუფლება. სამოქალაქო ბრუნვის ნებისმიერი მონაწილე, ეს იქნება ფორმალური თუ ფაქტობრივი მონოპოლისტი, ექნება მას ბაზარზე გაბატონებული მდგომარეობა თუ არა, ვალდებულია მომხმარებელს შესთავაზოს სამართლიანი სახელშეკრულებო პირობები. ამ კონკრეტულ შემთხვევაში, კონსტიტუციით დაცული უფლების სპეციფიკის გამო, საფუძველს მოკლებულია ამ უფლებების დარღვევის ძიება ხელშეკრულების სუბიექტის არჩევის თავისუფლებაში.⁵⁹⁷

⁵⁹⁵ Kirsten L. McCaw, Freedom of Contract Versus the Antidiscrimination Principle: A Critical Look at the Tension Between Contractual Freedom and Antidiscrimination Provisions, Published by LexisNexis, Ed. 34, 1996, p. 4

⁵⁹⁶ იქვე, გვ. 5

⁵⁹⁷ იხ. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილება საქმეზე საქართველოს მოქალაქეები შალვა ნათელაშვილი და აკაკი მიქაძე საქართველოს ენერგეტიკის მარეგულირებელი ეროვნული კომისიის (სემეკის) წინააღმდეგ, №1/3/136, 2002 წლის 30 დეკემბერი, https://matsne.gov.ge/index.php?option=com_ldmssearch&view=docView&id=1367934

დაუშვებელია სამოქალაქო ბრუნვის მონაწილეს ეკისრებოდეს ვალდებულებანი და იმავდროულად მან არ იცოდეს შემხვედრ ვალდებულებათა შესახებ. ამ ფაქტორს განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს ელექტროენერგიის მიწოდების სახელშეკრულებო ურთიერთობებში, როცა ხელშეკრულების პირობები მხოლოდ ერთი მხარის მიერ განისაზღვრება და მეორე მხარეს მხოლოდ ისლა დარჩენია, რომ მიუერთდეს მათ. მოქმედი კანონმდებლობით ამ შემთხვევაშიც დაცულია ურთიერთობის სუსტი მხარე – იგივე მომხმარებელი, ძლიერი ეკონომიკური ძალაუფლების მქონე სს „ეი-ი-ეს თელასისაგან“. სემეკ-ის სადავო აქტით დადგენილი სამომხმარებლო სატარიფო განაკვეთი კი, არათუ არ იცავს მომხმარებელს ამ ძალაუფლებისაგან, არამედ მთლიანად მისი გავლენის ქვეშ აყენებს. სადავო ტარიფი წარმოადგენს სახელშეკრულებო ურთიერთობის ისეთ კომპონენტს, რომელიც აშკარად უთანასწორო მდგომარეობაში აყენებს სამოქალაქო ბრუნვის მონაწილეებს და არ შეესაბამება სამართლიანი ბრუნვის მოთხოვნებს.⁵⁹⁸

ამავე დროს, როდესაც ადგენს სამოქალაქოსამართლებრივ ურთიერთობაში მონაწილეთა ნებადართულ ჩარჩოებს, სახელმწიფომ უნდა შეზღუდოს საკუთარი თვითნებური ჩარევა კერძო საქმეებში, რათა თავიდან აიცილოს ადრე არსებული ადმინისტრაციული მეთოდებით ეკონომიკის მართვის დაბრუნება.⁵⁹⁹

აღიარებული შეხედულების თანახმად, თავისუფალი საზოგადოების სამოქალაქო სამართალი ფართო მოცულობით ანიჭებს ინდივიდებსა და სამოქალაქო სამართლებრივად ორგანიზებულ ჯგუფებს უფლებას ერთმანეთს შორის ურთიერთობები შეთანხმებით, ე.ი. კონსენსუსით მოაწესრიგონ. კანონით გარანტირებულ ფარგლებში განხორციელებულ შეთანხმებებს სამართალი ანიჭებს სამართლებრივ ნამდვილობას, დაცვასა და სახელმწიფოებრივ იძულებას. ხელშეკრულების თავისუფლება არსებობს მხოლოდ კანონით განსაზღვრულ ფარგლებში და განსაზღვრულ დონემდე; ეს ფარგლები და დონე განისაზღვრება იმპერატიული ნორმებით.⁶⁰⁰

მართალია, რომ „არა დისკრიმინაციას“ არის ტრადიციული და გამართლებული პრინციპი საჯარო სამსახურისათვის და მონოპოლისტების საქმიანობისათვის. ამ შემთხვევებში, ეს პრინციპი ლეგიტიმურია, რადგანაც სხვა ალტერნატივა არ არსებობს. თუ არსებობს მონოპოლია გარკვეულ მომსახურეობაზე, რომელიც იწარმოება (ანდა ფაქტობრივად წარმოებულია) ერთი მწარმოებლის მიერ, ასეთი მონოპოლისტი უნდა დავალდებულდეს რომ ეს მომსახურება თანაბრად შესთავაზოს საზოგადოების სხვა წევრებს. ესაა მონოპოლია, რომელიც ამართლებს, რომ საზოგადოების ყველა წევრს მოექცე, როგორც თანასწორს. იგი ლეგიტიმურია იმ პროდუქტებსა და მომსახურებასთან მიმართებით, რომელიც ბაზარს არ შეუძლია აწარმოოს, გარდა გამონაკლისი შემთხვევებისა, როცა უნიკალური

⁵⁹⁸ იქვე

⁵⁹⁹ Жанэ А.Д. Заключение гражданско-правового договора // Право и экономика. 2004. № 9. С. 18.

⁶⁰⁰ Schwab Dieter, Lo(orwertili) Martin, Einfu(orwertili)hrug in das Zivilrecht.18. Aufl. C.F. Mu(wer)ller, Geodelberg, 2010, S. 22, ლ. ჭანტურია_ სამოქალაქო სამართლის ზოგადი ნაწილი, გამომცემლობა „სამართალი“, 2011 წ., გვ. 51

ცენტრალიზებული დაგეგმარება და გადაწყვეტილების მიღება სასიკეთოა საზოგადოებისათვის, ვიდრე ბაზრის მონაწილეთა მიერ გადაწყვეტილება დეცენტრალიზებულად იქნეს მიღებული. დისკრიმინაციის წინააღმდეგ ყველანაირი აკრძალვა მოქალაქეთა მიერ მონოპოლიის გარეშე უნდა გაუქმდეს.⁶⁰¹

საქართველოს სამოქალაქო კოდექსი სპეციალურ მუხლს უთმობს ძალაუფლების ბოროტად გამოყენებით დადებული გარიგებების ბათილობას. კანონმდებელი 55-ე მუხლის პირველი ნაწილით ეწინააღმდეგება არაეკვივალენტურ გარიგებებს. გარიგება ორივე მხარისათვის თანაბრად უნდა იყოს სარგებლის მომტანი, თუ ერთი მხარე მხოლოდ სარგებელს ნახავს, ხოლო მეორე მხარისათვის ტვირთი იქნება, მაშინ სახელშეკრულებო წონასწორობა არა თუ დაირღვევა, არამედ არც წარმოიშობა და თავისთავად არც ხელშეკრულების სამართლიანობა დამყარდება. ეკვივალენტურობა არ ნიშნავს აბსოლუტურ ეკვივალენტურობას, არამედ შესრულების შინაარსზე მიაწვდის.⁶⁰² ხელშეკრულების ერთი მხარე ვერ შეიზოჯება მეორე მხარის ისეთი მოქმედებით, რაც მისთვის ზიანის მომტანია. დაუშვებელია ორმხრივი ხელშეკრულება, რომელიც ერთი მხარისათვის თავისუფლება იქნება და მეორისათვის კი, ამ თავისუფლების შეზღუდვა.⁶⁰³

საკონსტიტუციო სასამართლოს პირველმა კოლეგიამ 2002 წლის 18 აპრილის გადაწყვეტილებაში (№1/1/126,129,158) აღნიშნა: „...ყოველი სახელმწიფო ვალდებულია არსებული რესურსების ფარგლებში მოსახლეობის სოციალური უფლებების დასაცავად მაქსიმალურ ძალისხმევას მიმართავდეს, რათა ამ უფლებათა დაცვის, სულ მცირე, მინიმალურად აუცილებელი დონე მაინც რომ უზრუნველყოს. სხვანაირად, აზრი ეკარგება სახელმწიფოთა საერთაშორისო-სამართლებრივ ვალდებულებას, რაც გულისხმობს იმას, რომ სახელმწიფოს მოქმედებანი ამ მიმართულებით სტაბილურ, ევოლუციურ ხასიათს უნდა ატარებდეს და დადებითი დინამიკით გამოირჩეოდეს“. გარდამავალი ეკონომიკის ქვეყნებში სახელმწიფოს ამ ვალდებულებას განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება სამართლიანი სამოქალაქო ბრუნვის ჩამოყალიბებაში.⁶⁰⁴

დომინანტური მხარე, რომელიც, ჩვეულებრივ, მოლაპარაკების უკეთეს პოზიციაშია ან უკეთესი საშუალებები და ცოდნა გააჩნია, შეიძლება ეცადოს მისი მდგომარეობის ბოროტად გამოყენებას ხელშეკრულებაში ისეთი სტანდ-არტული პირობების ჩადებით, რომლებიც უფრო მისთვისაა სასარგებლო, ვიდრე მეორე მხარისთვის, რომელიც, ჩვეულებრივ, მომხმარებელია. სწორედ ამიტომ, ამ

⁶⁰¹ იქვე, გვ. 44

⁶⁰² თ. ჩაჩანიძე, სახელშეკრულებო თავისუფლება და სახელშეკრულებო სამართლიანობა თანამედროვე სახელშეკრულებო სამართალში, მართლმსაჯულება და კანონი, თბილისი, 2010, გვ. 27

⁶⁰³ ზ. ზოიძე, ევროპული კერძო სამართლის რეცეპცია საქართველოში, საგამომცემლო საქმის სასწავლო ცენტრი, თბ., 2005, გვ. 266

⁶⁰⁴ იხ. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილება საქმეზე საქართველოს მოქალაქეები შალვა ნათელაშვილი და აკაკი მიქაძე საქართველოს ენერგეტიკის მარეგულირებელი ეროვნული კომისიის (სემეკის) წინააღმდეგ, №1/3/136, 2002 წლის 30 დეკემბერი, https://matsne.gov.ge/index.php?option=com_ldmssearch&view=docView&id=1367934

თვალსაზრისით კანონმდებელი აწესებს შეზღუდვებს ხელშეკრულების თავისუფლებაზე, რასაც მომხმარებლის დაცვა ეწოდება და რაც გულისხმობს, რომ ხელშეკრულების შინაარსი სრულად თავისუფალ დადგენას არ ექვემდებარება. ქართულ სამართალში მოიპოვება ერთი ზოგადი ნორმა ამ საკითხზე. ზემოთ აღნიშნული სსკ-ის 319-ე მუხლის მეორე ნაწილის თანახმად: 'მას არ შეუძლია კონტრაქტს უსაფუძვლოდ შესთავაზოს ხელშეკრულების არათანაბარი პირობები.' მაგრამ ამ ზოგადი ნორმის გარდა, ქართულიც და ჰოლანდიური სამართალიც უფრო კონკრეტულად უთმობს ყურადღებას ხელშეკრულების სტანდარტულ პირობებს. მართალია, ამ ორი სამართლის სისტემას შორის არსებობს ტექნიკური ხასიათის განსხვავებები, არსებითად მათი წესები იგივეა.⁶⁰⁵

319-ე მუხლის მე-2 და მე-3 ნაწილები საქართველოს სამოქალაქო კოდექსში არსებული კიდევ ერთი მექანიზმა სახელშეკრულებო სამართლიანობის მისაღწევად. კონტრაქტების იძულება 'მიზნად ისახავს იმ პირთა დაცვას, რომელთა უფლებებიც შეიძლება შეილახოს ბაზარზე გაბატონებული მდგომარეობის მქონე საწარმოების ზეგავლენით'.⁶⁰⁶ 'სახელშეკრულებო უპირატესობის' მქონე მხარეს ეკისრება ვალდებულება, კონტრაქტს თანაბარი პირობები შესთავაზოს. აღსანიშნავია, რომ სახელშეკრულებო თავისუფლება იზღუდება UNIDROIT-ის სახელშეკრულებო ნორმებითაც, რაც სამუშაო ჯგუფის მიერ ეკონომიკური მიზნებით არის გამართლებული.⁶⁰⁷

როცა მომავალი კონტრაქტები საწარმოები არიან, თანაბარი ეკონომიკური რესურსები აქვთ და ხელშეკრულების დადების მომენტში არა აქვთ ერთმანეთზე ეკონომიკური ზემოქმედების განხორციელების შესაძლებლობა, სახელშეკრულებო წონასწორობას საფრთხე ნაკლებად ემუქრება. მხარე, რომელსაც მეტი ეკონომიკური რესურსი აქვს, შეეცდება 'აიძულოს' მისი მომავალი კონტრაქტი, რომ ხელშეკრულების შინაარსის განსაზღვრის დროს პასიური როლი შეასრულოს და მხოლოდ შეთავაზებულ სახელშეკრულებო პირობებს დათანხმდეს. ასეთ ვითარებაში მეტი ეკონომიკური რესურსის მქონე კონტრაქტი მოიპოვებს უპირატესობას, რომელსაც, შეიძლება, 'სახელშეკრულებო უპირატესობა' ვუწოდოთ.⁶⁰⁸

'სახელშეკრულებო უპირატესობის' მქონე კონტრაქტის მოქმედება შეიძლება მის 'ოპორტუნისტულ' ქმედებაში გადაიზარდოს. ოპორტუნიზმი არ არის სამართლებრივი კატეგორია, იგი ქცევის ხასიათს გამოხატავს...ცხადია, არ შეიძლება დავუშვათ, რომ უპირატესობის მქონე კონტრაქტი ყოველთვის იმოქმედებს

⁶⁰⁵ მ. თოდუა, ვალდებულებითი სამართალი, საქართველოს ახალგაზრდა იურისტთა ასოციაცია, თბილისი, გვ. 115, http://www.tbappeal.court.ge/upload/r_827.pdf

⁶⁰⁶ ლ. ჭანტურია, ხელშეკრულების თავისუფლება, ხელშეკრულების დადების ვალდებულება, სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი, წიგნი მესამე, გამომცემლობა 'სამართალი', თბ. 2001, გვ. 63

⁶⁰⁷ იხ. Unidroit Principles of International Commercial Contracts, Rome, 2004, p.9, <http://www.unidroit.org/english/principles/contracts/principles2004/integralversionprinciples2004-e.pdf>

⁶⁰⁸ თ. ჩაჩანიძე, სახელშეკრულებო თავისუფლება და სახელშეკრულებო სამართლიანობა თანამედროვე სახელშეკრულებო სამართალში, ჟურნ. 'მართლმსაჯულება და კანონი', გვ. 26

‘ოპორტუნიზტულად’. უბრალოდ, ყოველთვის იარსებებს რისკი, რომ მან ამგვარად იმოქმედოს.⁶⁰⁹ ფაქტობრივად, ოპორტუნიზმი წარმოადგენს კეთილსინდისიერების პრინციპის საწინააღმდეგო მოვლენას. იგი არის კონტრაჰენტთა არაკეთილსინდისიერი ქცევის სახე და გულისხმობს მოქმედების მოვალეობის დარღვევის შედეგად.⁶¹⁰

აქედან გამომდინარე, სახელმწიფომ თავისუფალი ეკონომიკა კონტროლის გარეშე არ უნდა დატოვოს. მან იმაზე უნდა იზრუნოს, რომ საბაზრო კონკურენციამ დაიმკვიდროს მუდმივი ხასიათი და ბაზარზე მონოპოლია გამოირიცხოს. სახელმწიფომ უნდა უზრუნველყოს ისეთი პირობები, როდესაც სუსტი ფენები დაცული იქნებიან ეკონომიკურად ძლიერი სუბიექტებისგან და მის დაქვემდებარებაში არ მოექცევიან, რაც უზრუნველყოფს სოციალურ კეთილდღეობას.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. К Забоев, Правовые и Философские аспекты гражданско-правового договора, Издательство Р. Асланова "Юридический центр Пресс";
2. Е.С.Хохлов _ Антимонопольные ограничения свободы договора в отношении с участием субъектов, занимающих доминирующее положение;
3. Kirsten L. McCaw, Freedom of Contract Versus the Antidiscrimination Principle: A Critical. Look at the Tension Between Contractual Freedom and Antidiscrimination Provisions, Published by LexisNexis, Ed. 34, 1996;
4. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილება საქმეზე საქართველოს მოქალაქეები შალვა ნათელაშვილი და აკაკი მიქაძე საქართველოს ენერგეტიკის მარეგულირებელი ეროვნული კომისიის (სემეკის) წინააღმდეგ, №1/3/136, 2002 წლის 30 დეკემბერი, https://matsne.gov.ge/index.php?option=com_ldmssearch&view=docView&id=1367934;
5. Жанэ А.Д. Заключение гражданско-правового договора // Право и экономика. 2004. № 9;
6. ლ. ჭანტურია_ სამოქალაქო სამართლის ზოგადი ნაწილი, გამომცემლობა ‘სამართალი’, 2011 წ.;

⁶⁰⁹ თ. ჩაჩანიძე, სახელშეკრულებო თავისუფლება და სახელშეკრულებო სამართლიანობა თანამედროვე სახელშეკრულებო სამართალში, ჟურნ. ‘მართლმსაჯულება და კანონი’, გვ. 26

⁶¹⁰ თ. ჩაჩანიძე, ფრენშაიზინგულ ურთიერთობათა სამართლებრივი რეგულირება, გამომცემლობა ‘ბონა-კაუზა’, თბ., 2010, გვ. 88

7. თ. ჩაჩანიძე, სახელშეკრულებო თავისუფლება და სახელშეკრულებო სამართლიანობა თანამედროვე სახელშეკრულებო სამართალში, მართლმსაჯულება და კანონი, თბილისი, 2010;
8. ბ. ზოიძე, ევროპული კერძო სამართლის რეცეპცია საქართველოში, საგამომცემლო საქმის სასწავლო ცენტრი, თბ., 2005;
9. მ. თოდუა, ვალდებულებითი სამართალი, საქართველოს ახალგაზრდა იურისტთა ასოციაცია, თბილისი, გვ. 115, http://www.tbappeal.court.ge/upload/r_827.pdf
10. ლ. ჭანტურია, ხელშეკრულების თავისუფლება, ხელშეკრულების დადების ვალდებულება, სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი, წიგნი მესამე, გამომცემლობა 'სამართალი', თბ. 2001;
11. Unidroit Principles of International Commercial Contracts, Rome, 2004, p.9, <http://www.unidroit.org/english/principles/contracts/principles2004/integralversionprinciples2004-e.pdf>;
12. თ. ჩაჩანიძე, ფრენშაიზინგულ ურთიერთობათა სამართლებრივი რეგულირება, გამომცემლობა 'ბონა-კაუზა', თბ., 2010.

სამართლის ნორმათა სამართლებრივი და კრიმინოლოგიური ასპექტები

ვასილ კვირიკაშვილი *

რეზიუმე

ნაშრომში განხილული და გაანალიზებულია სამართლის ნორმათა სამართლებრივი და კრიმინოლოგიური მახასიათებლები. შესწავლილი და გამოკვლეულია სამართლის ნორმათა შორის წინააღმდეგობისა და კოლიზიის თავიდან აცილების სამართლებრივი და კრიმინოლოგიური წესები და თავისებურებები. დახასიათებული და გამოვლენილია სამართლის ნორმათა კონკურენციის სამართლებრივი თავისებურებები და მოცემულია მათი ცნებითი განმარტება.

Legal and Criminological Aspects of Legal Norms

Vasil Kvirikashvili *

Resume

The paper discusses and analyzes the legal and criminological characteristics of legal norms. It examines and investigates the legal and criminological rules and peculiarities for avoiding conflicts and contradictions among legal norms. The legal peculiarities of competition between legal norms are described and identified, and their conceptual definitions are provided.

დანაშაულობა ადამიანთა საზოგადოებაში არსებული უარყოფითი სოციალურ-სამართლებრივი მოვლენაა, რომელსაც გააჩნია თავისი კანონზომიერებები, საზოგადოებაში და მოსახლეობაში ნეგატიური შედეგების გამომწვევი რაოდენობრივი და თვისებრივი მახასიათებლები, რომლებიც

*საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის სამართლისა და საერთაშორისო ურთიერთობების ფაკულტეტის პროფესორი.

*Professor at the Faculty of Law and International Relations of the Georgian Technical University.

მოითხოვენ სპეციფიკური სახელმწიფოებრივი და საზოგადოებრივი მაკონტროლებელი ზომების გატარებას. დანაშაულობის ცნება კრიმინოლოგიაში გულისხმობს საზოგადოების სოციალურ, ისტორიულად ცვლად, მასობრივ, სისხლისსამართლებრივ-სისტემურ მოვლენას, რომელიც, თავის მხრივ, ვლინდება საზოგადოებრივად საშიშ სისხლისსამართლებრივად დასჯად ქმედებათა და მათ ჩამდენ პირთა ერთობლიობაში გარკვეულ ტერიტორიაზე, დროის გარკვეული პერიოდის განმავლობაში.

დანაშაულობა განსხვავდება სხვა სამართალდარღვევებისა და ამორალური გადაცდომისაგან. ისტორიული გამოცდილებით შემუშავებული პრაქტიკა გვიჩვენებს, რომ არ შეიძლება საზოგადოებაში ადამიანთა ქცევის რეგულირება, თუ მათი საქციელი არ შეფასდება და მათი ჩადენისათვის არ დადგინდება პასუხისმგებლობის ზომა. ამა თუ იმ მოქმედების სისხლისსამართლებრივი შეფასება, უპირველესად, არის მისდამი სახელმწიფოს დამოკიდებულების შედეგი. ასეთი შეფასების ძირითადი აზრი იმაში მდგომარეობს, რომ ადამიანის (მოქალაქის) მოქმედებათა და საქციელთა მთელი მრავალფეროვნებიდან გამოიყოფა და ამა თუ იმ საზოგადოების ინტერესების შესაბამისად ფასდება ისეთები, რომლებიც საზოგადოებას ყველაზე მეტად ვნებენ და უფრო „საზოგადოებრივად საშიში“ არიან. მოცემული ნიშანი ძირითადია ქმედების დანაშაულებრივად აღიარებისათვის. სისხლისსამართლებრივ კატეგორიებს და ცნებებს ფუძემდებლური მნიშვნელობა აქვთ არა მარტო სისხლის სამართლის მეცნიერებისათვის, არამედ სხვა სამართლებრივ და სოციალურ-სამართლებრივი მეცნიერებისთვისაც, მათ შორის კრიმინოლოგიისთვისაც. ამ თვალსაზრისით, არსებითი მნიშვნელობა ენიჭება სამართლის ნორმათა სამართლებრივი და კრიმინოლოგიური ასპექტების შესწავლასა და გამოკვლევას.

თუ ქცევის მარეგულირებელმა ნორმებმა სამართლებრივი მშვიდობა და სწორი ორიენტაცია უნდა უზრუნველყონ, მაშინ ისინი ერთმანეთს კი არ უნდა ეწინააღმდეგებოდნენ, არამედ ერთმანეთთან უნდა იყვნენ შეხამებული. თუ წინააღმდეგობებისაგან თავისუფალ ცალკეული ელემენტების კავშირს „სისტემა“ ეწოდება, მაშინ სამართლის ნორმებიც ქცევის წესების სისტემას ქმნიან, რომელიც ადამიანთა თანაცხოვრების ფუნქციურუნარიან წესრიგს წარმოადგენს.

უფლებამოსილებათა (კომპეტენციათა) წესრიგი ემსახურება „სამართლის ერთიანობას“: იმისათვის, რომ სამართლის ნორმებით მოწესრიგებული ფუნქციების

წინააღმდეგობებისაგან თავისუფალ თანაარსებობას ჰქონდეს ადგილი, ორგანიზირებულ სახელმწიფოში არსებობს იერარქია, კომპეტენციათა „საფეხურებრივი აგებულება“. კანონები ქმედით ძალას მხოლოდ მაშინ იძენენ, როდესაც ისინი კონსტიტუციის საფუძველზე და მის მიერ განსაზღვრულ ფარგლებში გამოიყენიან, კანონქვემდებარე აქტები კი – მხოლოდ კანონის საფუძველზე და კანონის მიერ დადგენილ საზღვრებში.

სამართლის ნორმათა შორის წინააღმდეგობა თავიდან უნდა იქნას აცილებული. ამ საკითხს ეხება წესები ნორმათა კონკურენციის შესახებ: სამართლის ნორმათა კონკურენცია ნიშნავს, რომ რამდენიმე ნორმა თავისი სიტყვა-სიტყვითი ჟღერადობით შეიძლება გამოყენებულ იქნას ერთი და იმავე შემთხვევის მიმართ. ასეთ შემთხვევებში არსებობს რამდენიმე ალტერნატივა: შესაძლებელია ერთდროულად ორივე ნორმის გამოყენება, ასევე, შესაძლებელია, სამართლის ერთმა ნორმამ მეორე ამ კონკურენციის გამო ძალადაკარგულად აქციოს. ამ შემთხვევაში, „ძალადაკარგული“ ნორმა კონკურირებადი ნორმის გაუქმების შემთხვევაში კარგავს იურიდიულ ძალას.

დაბოლოს, შესაძლებელია, რომ სამართლის ნორმამ მეორე ნორმის გამოყენება მხოლოდ კონკურენციის შემთხვევებში გამოიყენოს. ამ დროს „გამოიყენებული“ ნორმა კონკურირებული ნორმის გაუქმების შემთხვევაში სრული მოცულობით რჩება ძალაში.

ა) მხოლოდ მოჩვენებით კონკურენციასთან გვაქვს საქმე, მაგალითად, შემდეგ შემთხვევაში: განსასჯელის ახლო ნათესავმა სასამართლო პროცესზე, როგორც მოწმემ, უნდა მისცეს ჩვენება იმ გარემოებების შესახებ, რომელიც მისთვის დანაშაულის ჩადენის ფაქტთან დაკავშირებით გახდა ცნობილი. ერთი მხრივ, სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 93-ე და 94-ე მუხლების თანახმად, ყოველი მოწმე ვალდებულია, გამოცხადდეს სასამართლო პროცესზე და მისცეს ჩვენება. მეორე მხრივ, სისხლის სამართლის კოდექსის 371-ე მუხლის შენიშვნა უფლებას აძლევს პირს, რომ უარი განაცხადოს ჩვენების მიცემაზე ახლო ნათესავის საწინააღმდეგოდ. ორივე ეს ნორმა ერთდროულად ვერ შესრულდება. ნორმათა ეს კოლიზია კანონმა თავად გადაწყვიტა. კერძოდ, კანონი, გამონაკლისის სახით, მოწმეს ათავისუფლებს ჩვენების მიცემის ვალდებულებისაგან ახლო ნათესავის საწინააღმდეგოდ, რათა თავიდან იქნას აცილებული ინტერესთა კონფლიქტი

(საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 95-ე მუხლის პირველი ნაწილის „ვ“ ქვეპუნქტი).

ბ) თუ სამართლის სხვადასხვა ნორმა განსაზღვრულ შემთხვევებზე ერთნაირ ან მსგავს სამართლებრივ შედეგებს ადგენენ, შესაძლებელია ხშირად მათი ერთდროული გამოყენება („სამართლის ნორმათა კუმულაციური კონკურენცია“).

მსგავს შემთხვევასთან გვაქვს საქმე, როდესაც გამქირავებელს შეუძლია, მოითხოვოს დამქირავებლისგან ზიანის ანაზღაურება ქირავნობის საგნის გაუარესების ან შეცვლის გამო. როგორც წესი, ასეთ შემთხვევაში, ხელშეკრულებიდან გამომდინარე, ზიანის ანაზღაურების ვალდებულებასთან ერთად სახეზეა დამქირავებლის დელიქტური ვალდებულების შემადგენლობაც (საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 992-ე მუხლი); სამოქალაქო კოდექსის 992-ე მუხლის გამოყენების შემთხვევაში, დელიქტური ვალდებულებიდან გამომდინარე, გამქირავებლის მოთხოვნა ხანდაზმული იქნებოდა სამ წელიწადში (1008-ე მუხლი), მაგრამ მისი გამოყენების შემთხვევაში, სამოქალაქო კოდექსის 573-ე მუხლით გათვალისწინებული ხანდაზმულობის ექსტენიანი ვადა გადაფარული იქნებოდა.⁶¹³

სახელშეკრულებო ნორმების წინაპირობა შეიძლება იყოს განზრახვა ან *diligentia quam in suis* (ისეთი გულისხმიერება, როგორიც პირს საკუთარი საქმეების მიმართ უნდა გამოეჩინა). მაგალითად, საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 719-ე მუხლის თანახმად, რომელიც ეხება დავალების ხელშეკრულებას, რწმუნებული პასუხს აგებს განზრახ ან უხეში გაუფრთხილებლობით გამოწვეული ზიანისათვის. ასეთ შემთხვევაში, რწმუნებულის პასუხისმგებლობის შემცირება არ უნდა იქნას უგულებელყოფილი დელიქტური ნორმებით, რომელთა მიხედვითაც, სამართლებრივი პასუხისმგებლობის წარმოშობისათვის ყოველთვის საკმარისია მარტივი გაუფრთხილებლობაც.

ნორმათა კუმულაციური კონკურენციის დროს გადაწყვეტილების მიღებას ხშირად საფუძვლად უდევს კანონის ინტერპრეტაციის რთული ნიუანსები. ზუსტად რომ ვთქვათ, საქმე გვაქვს ქმედებათა სხვადასხვა შემადგენლობების ურთიერთგადაკვეთის პრობლემასთან.

სხვადასხვა ნორმა შეიძლება გამოყენებულ იქნას ერთი და იმავე შემთხვევის მიმართ მაშინაც კი, როდესაც მათგან განსხვავებული, მაგრამ ერთმანეთთან

⁶¹³ Joerden, Jan, Logik im Recht, 2005

თავსებადი სამართლებრივი შედეგები გამომდინარეობენ. მაგალითად, მოხელის ან მასთან გათანაბრებული პირის მიერ დოკუმენტის გაყალბება წარმოადგენს საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის 341-ე მუხლით გათვალისწინებულ სამსახურებრივ სიყალბეს, რომელიც იმავდროულად მოხელის დისციპლინურ პასუხისმგებლობას იწვევს. ასეთ შემთხვევაში, მას შეიძლება სისხლისსამართლებრივად სასჯელი შეეფარდოს და, ასევე, დისციპლინური წესით სამსახურიდანაც იქნას გათავისუფლებული.

გ) ხშირად ადვილი გასაგებია, რომ რამდენიმე ნორმიდან, რომლებიც სიტყვა-სიტყვითი ჟღერადობის მიხედვით ერთსა და იმავე შემთხვევას შეესაბამებინ, მხოლოდ ერთი ნორმა უნდა იქნას გამოყენებული. ეს ეხება უმეტესწილად იმ ნორმებს, რომლებიც ერთმანეთთან მიმართებაში ზოგად და სპეციალურ ნორმებს წარმოადგენენ. მაგალითად, რესტორანში ჩხუბის დროს მოწინააღმდეგის დანით დაჭრა, რომელსაც მოჰყვა დაზარალებულის სიკვდილი, არის ჯანმრთელობის წინააღმდეგ მიმართული დანაშაული. სამართლებრივი შედეგი შეიძლება დადგეს საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის 117-ე მუხლის რამდენიმე ნაწილით. 117-ე მუხლის პირველი ნაწილი განსაზღვრავს, რომ „სხეულის დაზიანება, რომელიც სახიფათოა სიცოცხლისათვის... ისჯება თავისუფლების აღკვეთით ვადით სამიდან ხუთ წლამდე“, ხოლო 117-ე მუხლის მეორე ნაწილის თანახმად, „იგივე ქმედება, რამაც გამოიწვია სიცოცხლის მოსპობა, – ისჯება თავისუფლების აღკვეთით ოთხიდან ექვს წლამდე“.

ამდენად, 117-ე მუხლის მეორე ნაწილი პირველი ნაწილის ქმედების შემადგენლობას კიდევ ერთ ნიშანს, „სიცოცხლის მოსპობას“, ამატებს და ამ შემთხვევისათვის (სასჯელის სხვა ფარგლების განსაზღვრით) ითვალისწინებს განსხვავებულ სამართლებრივ შედეგებს.

სისხლის სამართლის კოდექსის 117-ე მუხლის მეორე ნაწილი ამავე მუხლის პირველ ნაწილთან მიმართებაში წარმოადგენს სპეციალურ ნორმას, პირველი ნაწილი კი, ზოგადი ნორმაა. მეორე ნაწილი მთლიანად მოიცავს პირველი ნაწილის შემადგენლობის ყველა ნიშანს და დამატებით შეიცავს მინიმუმ კიდევ ერთ ნიშანს. სპეციალურობის (*spezialität*). ამ შემთხვევაში, მართალია, კონკურენციაში მყოფი ქმედების ორივე შემადგენლობა განხორციელებულია, მაგრამ ცხადია, რომ გამოყენებულ უნდა იქნას მხოლოდ სპეციალური შემადგენლობით გათვალისწინებული სამართლებრივი შედეგი: *lex specialis derogat legi generali*.

ზოგადი ნორმა არ უნდა იქნას გამოყენებული იმ შემთხვევების მიმართ, რომლებზეც სპეციალური ნორმა ვრცელდება.

ნორმების კონკურენციის პრობლემის გადაწყვეტა ყოველთვის არ ხდება ასე იოლად. სპეციალურობის შემთხვევაში გასათვალისწინებელია რთული ნიუანსები, რომ კონკურენციის პრობლემა სწორად გადაწყდეს. შესაძლებელია, რომ ზოგადი ნორმა დამატებით შედეგებსაც (მაგალითად, სოციალური დაცვის ღონისძიებები) ითვალისწინებდეს, რომლებიც სპეციალური ნორმით გათვალისწინებული სამართლებრივი შედეგებით არ იყოს მოცული. ასეთ შემთხვევაში, შესაძლებელია დამატებითი შედეგების გამოყენება სპეციალური ნორმით გათვალისწინებულ სამართლებრივ შედეგებთან ერთად.

დ) განსაკუთრებით რთულია ნორმათა ისეთი კონკურენციის გადაწყვეტა, როდესაც ქმედების სხვადასხვა საკანონმდებლო შემადგენლობები ერთმანეთთან მიმართებაში იმყოფებიან არა როგორც ვიწრო და ფართო ცნებები, არამედ როგორც „გადამკვეთი წრეები“. კონკურენციის ეს პრობლემატიკა ამოიხსნება არა ლოგიკური სპეციალურობის საფუძველზე, არამედ ხშირად მხოლოდ თელეოლოგიური არგუმენტების დახმარებით.⁶¹⁴

ე) სამართლის ნორმების კონკურენციას ადგილი აქვს ნორმათა იერარქიის შემთხვევაშიც. სამართლის ნორმას, რომელიც უფრო მაღალი კომპეტენციის ფარგლებში არის გამოცემული, უპირატესობა ენიჭება იერარქიულად დაბლა მდგომ ნორმასთან შედარებით, თუ ეს უკანასკნელი წინააღმდეგობაშია მასთან და კანონის ინტერპრეტაციის გზით ეს წინააღმდეგობა ვერ დაიძლევა (*lex superior derogat legi inferiori*). კანონს, რომელიც ეწინააღმდეგება კონსტიტუციურ ნორმას, (მაგალითად, ძირითად უფლებებში მოცემულ გარანტიებს), არა აქვს მოქმედების ძალა. ასევეა კანონქვემდებარე აქტიც, რომელიც კონსტიტუციურ ნორმას ან კანონს ეწინააღმდეგება.

თვით იმ სამართლებრივ ნორმათა ურთიერთწინააღმდეგობრიობა, რომლებიც ერთსა და იმავე კანონში არიან მოცემული, შეიძლება გადაწყვეტილ იქნას მათი შიდა იერარქიული მდგომარეობის საფუძველზე. იერარქიულობის საკითხის ასეთი გადაწყვეტა მხოლოდ მაშინ შეიძლება დადგეს დღის წესრიგში, თუ არსებული

⁶¹⁴ Koller, Peter, Theorie des Rechts 2. Aufl. 2004

წინააღმდეგობა ვერ გადაწყდა ზოგადთან მიმართებაში სპეციალური ნორმის პრიორიტეტულობის პრინციპის საფუძველზე.

შეხედულება ერთი კანონის ფარგლებში არსებულ ნორმათა შიდაიერარქიული ბუნების შესახებ განვითარდა „კონსტიტუციური ნორმების არაკონსტიტუციურობის შესახებ“ მოძღვრების საფუძველზე: შესაძლებელია, კანონმდებლის ნებიდან გამომდინარე, კონსტიტუციური ნორმები სხვა კონსტიტუციურ ნორმებზე იერარქიულად მაღლა იდგნენ. აქედან გამომდინარეობს, რომ კანონმდებელმა კონსტიტუციის ფუნდამენტალურ ნორმებს უპირატესობა მიანიჭა კონსტიტუციის სხვა ნორმებთან შედარებით. ვინაიდან თვით კანონმდებელი კონსტიტუციის ზოგად ნორმებზე დაყრდნობით სპეციალური ნორმების გამოცემის შესაძლებლობას განსაზღვრავს, წინააღმდეგობრიობის შემთხვევაში, პრობლემა ამ სპეციალური ნორმების გამოყენებით უნდა გადაწყდეს.⁶¹⁵

დაბოლოს, ისმის კითხვა: იურიდიული ძალის მქონეა თუ არა პოზიტიური სამართლის ის ნორმა, რომელიც სამართლიანობის ზეპოზიტიურ პრინციპებს ეწინააღმდეგება? გერმანიის ფედერალურმა საკონსტიტუციო სასამართლომ აღიარა ასეთი ზეპოზიტიური სამართლის არსებობა, რომელიც ასევე, ბოჭავს კანონმდებელს კონსტიტუციის მიღების დროს და საკუთარ კომპეტენციად განსაზღვრა, რომ ამ პრინციპების ხელმეოფი პოზიტიური სამართლის ნორმები ძალადაკარგულად გამოაცხადოს. ამავე დროს, უნდა ითქვას, რომ სამართლის ნორმების კოლიზიის ამ წესს გამოყენების შანსი არა აქვს ყველა სამართლებრივ სისტემაში.

იერარქიულად თანაბარი რანგის ნორმებს შორის არსებული წინააღმდეგობრიობის გადაწყვეტა, თუ კოლიზიის სხვა წესები არ გამოიყენება, შესაძლებელია მოხდეს შემდეგნაირად: ორივე ნორმა მიიჩნევა ან ძალადაკარგულად ან – უფრო სწორი იქნებოდა – კონკრეტულ შემთხვევაში, გამოუყენებადად.

ვ) ნორმათა კონკურენციის წესები გამომდინარეობს, ასევე, ნორმების ქრონოლოგიურად განსხვავებულ დროს გამოცემის გამო. როგორც წესი, ახალი კანონი აუქმებს მასთან წინააღმდეგობაში მყოფ ძველ კანონს. ეს რომ ასეა, მაგალითად, რევოლუციის შემდეგ მიღებული ახალი კონსტიტუცია ძველს ცვლის, გამომდინარეობს არა მხოლოდ ფორმალური ლოგიკის წესებიდან, არამედ იმ გარემოებებიდან, რომ ძალაშია ის კონსტიტუციური წეს-წყობილება, რომელიც

⁶¹⁵ Schröder, Jan, Recht als wissenschaft, 2001

მოცემულ დროს ეფექტური და ქმედითია, (მაშასადამე, რომელსაც შანსი ქვს გამოყენებულ და განხორციელებულ იქნას); ან ასევე, იმ წინაპირობიდან, რომ საკანონმდებლო ხელისუფლებას ნებისმიერ დროს შეუძლია შექმნას ახალი კონსტიტუციური სამართალი.

ეს წესი მოქმედებს ჩვეულებრივ კანონებს შორის ურთიერთობაშიც, რომლის მიხედვითაც, ახალი ნორმა იურიდიული ძალის არმქონედ აქცევს ძველ, მასთან წინააღმდეგობაში მყოფ ნორმას, მაშინაც კი, როცა ეს ხაზგასმით არ არის მითითებული ახალ კანონში: ეს თვალსაზრისი გამომდინარეობს იქიდან, რომ კანონმდებელს უფლება აქვს, შეცვალოს არსებული კანონმდებლობა. სანამ ეს წინაპირობა არ არსებობს, ახალი კანონი არ ცვლის ძველს: კონკურენციის ეს წესები არ მოქმედებს კონსტიტუციურ სამართალსა და ჩვეულებრივ კანონებს შორის ურთიერთობაში, ვინაიდან კონსტიტუცია, როგორც იერარქიული თვალსაზრისით უფრო მაღლა მდგომი სამართლებრივი აქტი, შეუძლებელია, შეიცვალოს ჩვეულებრივი კანონით. თუ ახალი კანონი იგივე ურთიერთობას იმავე მოცულობით არ არეგულირებს, როგორც ძველი კანონი, მაშინ ლოგიკურად შესაძლებელია, ძველმა კანონმა ნაწილობრივ შეინარჩუნოს მოქმედების იურიდიული ძალა. უნდა აღინიშნოს, რომ ასეთ შემთხვევებში შეიძლება თვით ახალი კანონი განსაზღვრავდეს, რომ ის ძველს მთლიანად ცვლის და ამით რეგულირების მთელ სფეროს მოიცავს. ეს რომ ასეა, დგინდება იმით, თუ რა მიზანდასახულობით არის ახალი კანონი მიღებული.

ზ)პოზიტიურ სამართალში კონკურენციის პრობლემატიკა მჭიდროდ არის დაკავშირებული კანონის ინტერპრეტაციასთან. სამართლის ნორმების წინააღმდეგობრიობა ხშირად დამოკიდებულია იმაზე, თუ როგორ ხდება მათი ინტერპრეტაცია. კანონის ინტერპრეტაციის კლასიკური წესების მიხედვით, ნორმები ისე უნდა იქნენ ინტერპრეტირებული, რომ ათ შორის წინააღმდეგობრიობა თავიდან იქნას აცილებული. კერძოდ, კანონების ინტერპრეტაცია უნდა განხორციელდეს კონსტიტუციის, ხოლო კანონქვემდებარე აქტებისა – კანონების შესაბამისად; იერარქიულად თანაბარი რანგის ნორმები კი (მაგალითად, ძირითადი უფლებების შესახებ დებულებები) ერთმანეთისგან ისე უნდა გაიმიჯნონ, რომ მათი წინააღმდეგობისაგან თავისუფალი თანაარსებობა იყოს შესაძლებელი.

ამ პრობლემატიკის თვალსაჩინოებისათვის შესაძლებელია, წარმოდგენილი იქნას მაგალითი კანონთა კონსტიტუციის შესაბამისად ინტერპრეტაციის თაობაზე:

კანონის კონსტიტუციასთან შესაბამისობის დადგენისას, პირველ რიგში, მნიშვნელოვანია არა ის, რომ კანონის ინტერპრეტაციის რამდენიმე შესაძლო ვარიანტიდან ერთ-ერთი კონსტიტუციური ნორმის შესაბამისია, არამედ, მისი შესაბამისობა კონსტიტუციის ინტერპრეტაციასთან. რადგან არა მხოლოდ კანონი, რომელიც იზომება კონსტიტუციური მასშტაბით, არამედ თვით ეს მასშტაბი არ არის ნატურალისტურად ზუსტად განსაზღვრული წესი, არამედ ნორმატიული და თვით საჭიროებს ინტერპრეტაციას. აქედან გამომდინარე, კონსტიტუციური ნორმის ინტერპრეტაციის სივრცე ხშირად შესაძლებლობას იძლევა, არსებობდეს ინტერპრეტაციისა და დაკონკრეტების რამდენიმე ალტერნატივა. ამის შედეგად დგება კონსტიტუციურ-პოლიტიკურ პრობლემატიკაში მნიშვნელოვანი კითხვა: კანონმდებლის მიერ არჩეულ ან საკონსტიტუციო სასამართლოს მიერ გაკეთებულ კონსტიტუციური ნორმის ინტერპრეტაციებს შორის, რომელს აქვს გადამწყვეტი მნიშვნელობა? ე. ი., ისმის კითხვა, თუ რომელ მათგანს აქვს სამართლის ნორმის „დაკონკრეტების პრიმატი“.

ინტერპრეტაციის პრობლემასთან კავშირშია „lex-posterior“-ის წესი. ინტერპრეტაციიდან გამომდინარეობს, რომ კონკრეტულ შემთხვევაში, სამართლის ერთ ნორმას მეორე ნორმასთან მიმართებაში უპირატესობა ან მისი გაუქმების ძალა ენიჭება განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც ახალი ნორმა ინტერპრეტირებულ უნდა იქნას როგორც განსაზღვრული ურთიერთობის მთლიანად მომცველი.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. Joerden, Jan, Logik im Recht, 2005
2. Koller, Peter, Theorie des Rechts 2. Aufl. 2004
3. Schröder, Jan, Recht als wissenschaft, 2001.

რეზიუმე

სტატიის მთავარი მიზანია, მკითხველს შეუქმნას პროფაილერის პროფესიაზე წარმოდგენა, რომელიც ჩვენი დროის ერთ-ერთ საჭირო რგოლია სისხლის სამართლის გამოძიებაში. პროფილირების სისხლის სამართლის ინსტიტუტში, ხდება სამართლის და ფსიქოლოგიის კონბინაცია. ამიტომაც პროფილირება წარმოადგენს უნუკალურ პროფესიას. ტექსტში განხილულია პროფაილერის: არსი, მისი მუშაობის მეთოდები, მოვალეობები და მისი საქმიანობის მიზნები. ამასთან ავტორების მიერ სტატიაში განხილულია პროფაილერის მუშაობა, რეალურ სერიული კვლევის საქმეში.

ამავე სტატიაში საუბარია, კიბერ-დანაშაულების პროფაილერზე, რომელიც გამოირჩევა სხვა პროფაილერებისგან თავისი სპეციფიკურობით.

პროფილირების არსის გაცნობა კი, ემსახურება კონკრეტულ მიზანს. მკითხველს გააზრებინოს, საჭიროა თუ არა პროფაილერის ინსტიტუტის დანერგვა ქართული სისხლის სამართლის სისტემაში.

Resume

The main goal of the article is to give the reader an idea about the profiler profession, Which is one of the most important things in criminal law investigation. In the Institute of Criminal Law, profiling is a combination of law and psychology. This is why profiling is represented as a unique profession.

In the text, it is discussed about the profiler's essence, working methods, responsibilities, and goals. In addition, it is discussed about the cybercrime profiler, which is distinguished from a common profiler with its specificity. Claiming the information about the essence of profiling is based on specific goals, to help the reader think about the importance of the profiler's institute and whether it is necessary to introduce it to the Georgian criminal law system.

⁶¹⁶ საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის სამართლისა და საერთაშორისო ურთიერთობების ფაკულტეტის ასოცირებული პროფესორი

⁶¹⁷ სამართლის ბაკალავრი

შესავალი

სასამართლო კრიმინოლოგიის მეცნიერების ქართულ სამართლებრივ საზოგადოებაში გავრცელებისათვის მნიშვნელოვანია, იმ საკითხებზე ცნობადობის ამაღლება, რაც უკავშირდება ამ უკანასკნელს.

ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე ამ კვლევის მიზანია დაანახოს მკითხველს ვინ არის კრიმინალური პროფილერი, რომელიც აქტიურად მონაწილეობს ამერიკაში თუ გერმანიაში საგამომიებო სისტემაში და რატომ შეიძლება იყოს საინტერესო თუ საჭირო ქართული სამართლის სისტემისათვის.

1. კრიმინალური პროფილირება

1.1 კრიმინალური პროფილირების არსი

პროფილირება არის სამართლის მეცნიერების და სასამართლო ფსიქოლოგიის კონბინაცია. კრიმინალური პროფილირება გულისხმობს დამნაშავეს პორტრეტის შექმნას, ადგენს დამნაშავეს მახასიათებლებს მისი ქცევის საფუძველზე.⁶¹⁸

პროფილირება დღეს დღეობით გამოიყენება დანაშაულის გასახსენლად, თუმცა პროფილირება საკმაოდ პოპულარული მეთოდი იყო მსოფლიო ომების დროს მოწინააღმდეგეების პიროვნების შესასწავლად და მათი ნაბიჯების გამოსათვლელად. ასევე მშვიდობის პერიოდშიც გამოიყენება ცნობილი პირების შესასწავლად, თუ კი ვინმეს ამის ინტერესი აქვს.

FBI-შემთხვევაში პროფილირება ჩართულია სამ ფაზაში: გამოძიების ფაზა, დაკავების ფაზა და სასამართლო.⁶¹⁹ პირველი არის გამოძიების ფაზა, რომლის დროსაც დგინდება: დამნაშავეს პიროვნული მახასიათებლები, მისი ცხოვრების წესი, მომვალი თუ წარსულ დანაშაულებებთან პირის კავშირი. დაკავების ფაზაში პროფილერს უნდა ჰქონდეს დამნაშავეს სავარაუდო ადგილსამყოფელის შესახებ ინფორმაცია, მისი მახასიათებლებიდან გამომდინარე, რაც მან პირველ ფაზაში ააგო, პროფილერმა გამოძიებას უნდა აპოვნინოს დამნაშავე. მაგალითად: თუ დადგინდა რომ დამნაშავეს უყვარს კლასიკური მუსიკა, სავარაუდოა, რომ ის ისეთ ადგილებს

⁶¹⁸ უეინა. პეტრიკი. ბრენტე. ტიოროვი. სასამართლო კრიმინოლოგია. საგამომცემლო სახლი ლაბირინთი. თბილისი. 2013. გვ. 145

⁶¹⁹ იხ. ცენტრალური ფლორიდის უნივერსიტეტის სტატია <https://www.ucf.edu/online/criminal-justice/news/what-is-criminal-profiling-and-what-is-its-role-in-law-enforcement/>

ესტუმრება, სადაც კლასიკური მუსიკის მოყვარული ხალხი დადის. სასამართლოში კრიმინალური პროფაილერი, არის კრიმინალური ექსპერტი, რომელიც მტკიცებულებებზე დაყრდნობით აანალიზებს დანაშაულს, რაც განსაკუთრებით უფრო მნიშვნელოვანია თუ საქმეს განიხილავენ ნაფიცი მსაჯულები. სწორედ ამერიკაში, სადაც ყველა ქეისი ნაფიცების მიერ არის განსახილველი, ძალიან მნიშვნელოვანია პროფაილერი, რომელიც დეტალურ ანალიზს უტარებს მტკიცებულებს და განუმარტავს ნაფიცებს მის არსს.

1.2 კრიმინალური პროფილირების მეთოდები

ამ პროცესის დროს პროფაილერი იყენებს ინდუქციურ და დედუქციურ არგუმენტაციის მეთოდს.⁶²⁰ ინფუქციური არგუმენტით ხდება ალბათობაზე დაფუძნებული არგუმენტის გამოტანა, მტკიცებულებების საფუძველზე. ხოლო დედუქციური არგუმენტის დროს მსჯელობა და დასკვნაც დამყარებულია მხოლოდ და მხოლოდ მეცნიერულ კვლევებზე და სტატისტიკურ წყაროებზე.⁶²¹ დედუქციური არგუმენტის დროს აუცილებელია უტყუარი მტკიცებულებების ქონა და მასზე მეცნიერული მეთოდის გამოყენება, იმ შემთხვევაში თუ პროფაილერს ეჭვი ეპარება მტკიცებულების ნამდვილობაში მის მიმართ დედუქციურ მეთოდს ვერ გამოიყენებს.

თუ პროფაილერი პროცესს წაიყვანს არასწორი მეთოდებით, რამდენადაც სასარგებლო არის კრიმინალური პროფილირება, იმდენად დამაზიანებელი აღმოჩნდება გამოძიებისათვის. გამოძიების გუნდი სრულიად ენდობა პროფაილერის მიერ დამუშავებულ ინფორმაციას და ამის მიხედვით მოქმედებს ამიტომ ყოველთვის სჯობს მაქსიმალურად უტყუარი მტკიცებულებებით შედგეს პროფაილი.

2. პროფაილერის მოვალეობები

იმისათვის, რომ პირი გახდეს პროფაილერი მაგალითად: აშშ მას ამისათვის სჭირდება, როგორც სამართლის ცოდნა ასევე ფსიქოლოგიის უმაღლესი განათლების ხარისხი.⁶²²

⁶²⁰ იხ. Wayne Petherick, Criminal Profile into the mind of the killer, Capter Four, London, 2005, 98 <https://archive.org/details/criminalprofilei0000peth>

⁶²¹ უეინა. პეტრიკი. ბრენტე. ტიოროვი. სასამართლო კრიმინოლოგია. საგამომცემლო სახლი ლაბირინთი. თბილისი. 2013 გვ.70

⁶²² იხ. , Bodden, Valerie, author, , Mind of a criminal Minnesota 56002, 2016, 68 <https://archive.org/details/mindofcriminal0000bodd>

პროფაილერმა ძალიან კარგად უნდა იცოდეს ვიქტიმოლოგია. მისი მთავარი მოვალეობები არის გამოძიებაში მონაწილეობა, საგამოძიებო გუნდთან ერთად. პროფაილერი ატარებს, დანაშაულის ადგილის ანალიზს, აფასებს დროს თუ ლოკაციას. ხშირად დანაშაულის გასაღები არის ვიქტიმოლოგია ამიტომ ატარებს ვიქტიმოლოგიურ ანალიზს. მას უნდა შეეძლოს კარგად გაანალიზოს დამნაშავის ქცევები, მისი თვისებები და მოტივი. პროფაილერი კი ამ ყოველივეს აკეთებს, რათა გამოთვალოს დამნაშავის სამომავლო ქმედება, მოახდინოს დანაშაულის პრევენცია და გახსნას საქმე. თავისუფალ დროს პროფაილერი დაკავებულია კვლევების ჩატარებით, რათა უკეთ შეიცნოს დამნაშავეების ფსიქოლოგია, ის სწავლობს უამრავ ქეის და მათ შორის კავშირს მთელი მსოფლიოს მაშტაბით. ასევე მის მოვალეობაში შედის ტრენინგების და სემინარების ჩატარება სამართალდამცავებისათვის, რათა აამაღლოს მათ ცოდნა პროფილირებაში.

3. პროფაილერის მიერ ინფორმაციის მოპოვება

დანაშაულის ადგილზე პროფაილერი პირველ რიგში ატარებს ვიქტიმოლოგიურ კვლევას, შემდეგ ანალიზებს ლოკაციას, თუ რატომ შეიძლება ჩაედინა დამნაშავეს დანაშაულის სწორედ ამ კონკრეტულ ლოკაციაზე.⁶²³ ახდენს კრიმინალური სცენის ანალიზს, მნიშვნელობა ენიჭება უმცირეს დეტალსაც კი მაგალითად: დამნაშავემ გამოიყენა თუ არა ცეცხასასროლი იარაღი, თუ გამოყენებულია ცივი იარაღი, მან ახლო მანძილიდან ისროლა თუ შორი მანძილიდან. ამ ყველა დეტალს ფსიქოანალიზის დროს თავისი მნიშვნელობა ენიჭება ამიტომ ყოველივე არის მნიშვნელოვანი. ბევრს ეუბნება პროფაილერს ის ფაქტიც დანაშაულის ადგილი არის დაორგანიზებული თუ არა.⁶²⁴ იმ შემთხვევაში, თუ დანაშაულის ადგილი გამოიყურება ქაოსურად და ყველა მტკიცებულება დატოვებულია ადგილზე სავარაუდოა, რომ დამნაშავე ინპულსურად მოქმედებდა და ნაკლებად ჰქონდა წინასწარი განზრახვა, შეიძლება მისი კვალიფიკაცია სისხლის სამართალში ამ ფაქტის გამო იქნეს გადახედილი. განსხვავებით იმ დამნაშავისა, რომელმაც ყველა მტკიცებულება გააქრო და წინასწარ დააორგანიზა დანაშაული,

⁶²³ იხ. Wayne Petherick, Criminal Profile into the mind of the killer, Capter Three, pg. 64, London, <https://archive.org/details/criminalprofilei0000peth>

⁶²⁴ იხ. Miethe, Terance D, Crime profiles : the anatomy of dangerous persons, places, and situations, los Angeles, 2001, 11 <https://archive.org/details/crimeprofilesana0000miet/page/n5/mode/2up>

ასეთი პირების კატეგორიას აქვთ წინასწარი ფანტაზიები დანაშაულის ჩადენის განზრახვაზე.

იმ შემთხვევაში თუ აშკარაა, კრიმინალური სცენის საფუძველზე, რომ დანაშაული არის წინასწარ დაორგანიზებული, კრიმინოლოგების დედუქციური არგუმენტის საფუძველზე (სტატისტიკით) მინიმუმ ერთხელ მაინც უნდა იყოს დამნაშავე აქამდე ნამყოფი დანაშაულის ადგილზე.

ამდენად წინარე ქცევაც მნიშვნელოვანია, რაც შეიძლება განხმორციელებინა დამნაშავეს თუმცა ასევე მნიშვნელოვანია გამოძიებამ თვალი ადევნოს დამნაშავის შემდეგ ქცევას, რომელიც თითქმის ყოველთვის ხორციელდება.

კარგი პროფილირების დროს, დამნაშავის შემდგომი ქცევები წინასწარ ამოცნობილია და არ რჩება შეუმჩნეველი.

4. პროფილირება რეალურ ქეისში

კრიმინალური პროფილირების უკეთ აღსაქმელად დაგვხმარება ქეისის ანალიზი. აღსანიშნავია, რომ პროფილირებას ყველაზე კარგი შედეგები აქვს სერიალური მკვლელების შემთხვევაში და სექსუალური მოტივით ჩადენილ დანაშაულებში.⁶²⁵ ამიტომაც განვიხილოთ იოჰანა ბონაქეას ქეისი (Johanna Bohnacker).⁶²⁶

იოჰანა ბონაქეას ქეისი,⁶²⁷ ერთ-ერთი გახმაურებული საქმეა გერმანიაში. გოგონა ცხოვრობდა ფრანკფურტის მახლობლად ერთ პატარა სოფელში. 1999 წლის 2 სექტემბერს გოგონა გაუჩინარდა. იპოვეს მხოლოდ მისი ველოსიპედი, არასაველოსიპედე გზაზე. თავდაპირველად პოლიციამ დაიწყო გოგონას ძებნა ყველგან, მათ შორის მიმდებარე ტბაში. გამოიყენეს ყველა რესურსი, მაგრამ გოგონა ვერ იპოვე. ველოსიპედთან რამდენიმე მეტრში მხოლოდ იპოვეს მანქანის კვალი. მოწმების დაკითხვის შემდეგ დადგინდა, რომ მოქალაქემ კონკრეტულ გზაზე შენიშნა ყავისფერი jetta-ს მარკის ავტომობილი, რომელიც დაშვებული 30კმ/სთ სიჩქარეზე

⁶²⁵ იხ. Miethe, Terance D ,Crime profiles : the anatomy of dangerous persons, places, and situations, los Angeles, 2001, 70

<https://archive.org/details/crimeprofilesana0000miet/page/n5/mode/2up>

⁶²⁶ იხ. <https://www.youtube.com/watch?v=EL1uwPfCUo&t=48s>

⁶²⁷ იხ. ქეისი <https://www.hessenschau.de/panorama/lebenslange-haft-fuer-mord-an-johanna-bohnacker,urteil-johanna-100.html>

მეტად სწრაფად მოძრაობდა, სავარაუდოთ 50კმ/სთ. ასევე მოწმე ირწმუნებოდა, რომ კაცს ეკეთა სათვალე, ჰქონდა გრძელი თმა, რომელიც თმის რეზინით ჰქონდა შეკრული, თმის ფერი ღია ყავისფერი იყო. ეს არ აღმოჩნა საკმარისი, რათა ეპოვათ დამნაშავე, რადგან ასეთი მანქანის მფლობელი ქალაქში ვერ ნახეს.

ამიტომ გოგონა უგზოუკვლოდ დაკარგულად აღიარეს. როცა უკვე ამ საქმის გახსნის იმედი აღარავის ჰქონდა, 2000 წლის 1 აპრილს, 50 კილომეტრის მოშორებით, იოჰანას სხეული ტყეში მოსიერიე მოქალაქეებმა იპოვეს. განახლდა გამოძიება და შეიქმმა, მცირე მტკიცებულებები საქმეში. გოგონას სხეული იყო დანაწევრებული, ცალკე იპოვეს მისი სხეული ნაწილები: თავის ქალის ძვლები, თმები და სხვა. რომლებიც 15 მეტრის მოშორებით იყო გაბნეული, ასევე მისი ტანსაცმლის ნაგლეჯები, რომლებიც სახლიდან გასვლის წინ ეცვა დაკარგვის დღეს იოჰანას. შემთხვევის ადგილზე აღმოაჩინეს თოკის ნაწილი და წებოვანი ლენტები სხვადასხვა ფერის, როგორც ვერცხლისფერი ასევე ყავისფერი. ეს ლენტები აღმოჩნდა გამოძიებისთვის ყველაზე სასარგებლო, მათზე აღმოჩნდა თითის ანაბეჭდის ნაწილი, რომელიც კაცს ეკუთვნოდა. კრიმინალურმა პროფაილერებმა დაადგინეს შემდეგი: ფაქტი, რომ კაცს ჰყავდა jetta-ს მარკის ავტომობილი, ასევე მისი თითის ანაბეჭდის და გარეგნობის ანალიზით უნდა ვივარაუდოთ, რომ 20-40 წლის მამაკაცის მიერ არის დანაშაული ჩადენილი. პროფაილერებმა დაიწყეს აქამდე, მომხდარი ქეისების ანალიზი, იმ დამნაშავეების, რომლებმაც ბავშვები გაიტაცეს მოკლეს და 20-40 წლის ასაკის იყვნენ. მათ სურდათ იმ სტატისტიკის დადგენა დახლოებით რომელ სფეროში მუშაობდნენ ან ცხოვრობდნენ ეს დამნაშაუები, რათა სტატისტიკური არგუმენტი შეექმნათ სად ეპოვათ დამნაშავე. ეს უკანასკნელი არის დედუქციური არგუმენტის მეთოდის კარგი მაგალითი, თუ როგორ ცდილობს პროფაილერი, გარკვეული სტატისტიკის საფუძველზე შექმნას არგუმენტები და პროფაილი.

პოლიციამ ქალაქში ყველა მცხოვრებ კაცს, რომლის ასაკიც 20-40 წლამდე იყო მოსთხოვა ანაბეჭდის ჩაბარება. რაზეც უარი არავის განუცხადებდა, სამწუხაროდ ლენტიდან აღებულ ანაბეჭდს არც ერთი მოქალაქის ანაბეჭდი არ დაემთხვა. ამის შემდეგ გამოძიება ხანგრძლივ ჩიხში შედის.

დანაშაულიდან 16 წელი გავიდა, გარდაიცვალა იოჰანას მამა ისე, რომ მან ვერ გაიგო ვინ იყო მისი ქალიშვილის მკვლელი და ქეისი მაინც გაუხსნელი რჩებოდა.

შეიცვალა და განვითარდა პროფაილერების მეთოდები, მათ გადაწყვიტეს საქმის გაციფრულება, ციფრულ ფაილებში გადატანა, რათა მომავალში მაინც შეეწყოთ ხელი სხვა დანაშაულის გახსნისათვის, იმ დეტალების საფუძველზე, რაც ამ საქმეში იყო.

17 წლის შემდეგ დანაშაულიდან. მოხდა პოლიცისტვის საინტერესო შემთხვევა, ერთ-ერთ კერძო საკუთრებაში კაცი 14 წლის არასრულწლოვან გოგონასთან სექსუალური კავშირით იყო დაკავებული, რაც ადგილის მეპატრონემ შენიშნა და პოლიციას აცნობა ეს ფაქტი. პოლიციამ დაიწყო ამ კაცის ძებნა, რომელიც მეპატრონის აღწერით გარეგნობით მართლაც გავდა იოჰანას სავარაუდო მკვლელს.

პროფაილერები აღნიშნავენ, რომ სექსუალური დანაშაულები არის გარკვეულწილად დამოკიდებულება თვითდაჯერებულობის ასამაღლებლად, ის ფსიქოლოგიური ფონი, რაც ამ ყველაფრის უკან დგას ამ კატეგორიის დამნაშავეებს აქცევს შეუჩერებლებს, რამეთუ მათ ნაკლები დასჯის შიში გააჩნიათ.

2017 წლის თებერვალში იპოვეს ამ კაცის სავარაუდო საცხოვრებელი, ბინის ჩხრეკის შედეგად სხვენში აღმოაჩინეს ლურჯი ყუთი, რომელიც სავსე იყო ფერადი წებოვანი ლენტებით, თოკებით, ეს საკმარისი იყო იმისათვის მიმხვდარიყვნენ, მათ იპოვეს იოჰანას მკვლელის ბინა, სადაც ის ბოლო 20 წელი ცხოვრობდა.

დამნაშავე იყო 41 წლის, მარტოხელა და სამსახურის გარეშე. პოლიციამ მოახერხა მისი დაკავება, დადგინდა, რომ კაცი ინახავდა არასრულწლოვანთა პორნოგრაფიულ მასალას დიდი რაოდენობით.

ქეისიდან შეგვიძლია დავასკვნათ რომ, პროფილირების დროს ეფექტურად იქნა შესწავლილი დამნაშავის ფსიქოლოგია, კრიმინალური სცენა და სხვა. პროფაილერები ამ ქეისში მოქმედებდნენ დედუქციური არგუმენტების მეთოდით მათ არ გამოუყენებიათ, ინდუქციური მეთოდი. კრიმინალურმა პროფილირებამ წამატებით იმუშავა ხანგრძლივ დროში.

5. კრიმინალური პროფილირება და კიბერდანაშაული

კიბერდანაშაულის პროფაილერის მიზანი არის იგივე, რაც ჩვეულებრივი პროფაილერის დამნაშავის იდენტიფიკაცია და მისი დაკავება. თუმცა კიბერდანაშაულის პროფაილერს აკისრია ბევრად რთული მისია, მან ეს ყოველივე

უნდა მოახერხოს კრიმინალური სცენის, ლოკაციის გარეშე, რაც მას უბრალოდ არ გააჩნია. კიბერდანაშაულების უმეტესობის ლოკაცია არის გლობალური,⁶²⁸ ხშირად ადგილი საიდანაც განხორციელდა დანაშაული არ არის იმ ქვეყნის იურისდიქციაში რომლის მიმართაც განხორციელდა კიბერშეტევა.

ამიტომაც პროვაილერს უწევს ციფრულ ერას მოერგოს და ჰქონდეს ტექნოლოგიების გამოყენების უნარი, იმუშავოს სხვადასხვა ექსპერტებთან ერთად, საერთაშორისო სივრცეში და დანაშაულის გასახსნელად შეაწეოს ყველა მიმოფანტული ფაზლი.

სწორედ ეს არის მიზეზი თუ რატომ ითვლება, დღესდღეობით კიბერდანაშაული რთულად გამოსაძიებლად. თუ ჩვეულებრივ შემთხვევაში დანაშაულის ადგილი არის ერთი პატარა ოთახი, კიბერდანაშაულის დროს ეს შეიძლება იყოს რამდენიმე კონტინენტი.

გამოძიების დროს კი საჭიროა საერთაშორისო სამართლის პრინციპებით მოქმედება. მიუხედავად იმისა, რომ საერთაშორისო სამართლის სისტემა არის ჰორიზონტალური და ყველა ქვეყანა არის თანასწორი, რაზეც ისინი თანხმდებიან. ეს რეალურად ასე არ არის მაინც ყოველთვის იქნება ძალების განსხვავება დიდ და პატარა ქვეყნებს შორის. რის გამოც პატარა ქვეყნები ხშირად უფრო ხიან დაუფიქრებელი ნაბიჯების გადადგმას. ამიტომაც გამოძიების პროცესში საჭიროა მთელი რიგი ფორმალური პროცედურების მოგვარება, რათა ქვეყნებმა მისცენ უფლება ერთმანეთს გამოძიების არეალი მათ საზღვრებზეც გავრცელდეს. გაითვალისწინეთ, რომ კიბერდანაშაულის დროს დანაშაულის არეალი მუდმივად ლავირებს.

⁶²⁸ Cybercrime, chapter 1, Greenhaven Press, A part of Gale, Cengage Learning, 2013, 21, https://archive.org/details/cybercrime0000unse_y8k8/page/n9/mode/2up

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. უეინა. პეტრიკი. ბრენტე. ტიოროვი. სასამართლო კრიმინოლოგია. საგამომცემლო სახლი ლაბირინთი. თბილისი. 2013
2. Bodden, Valerie, author, Mind of a criminal, Minnesota 56002, 2016, 68
<https://archive.org/details/mindofcriminal0000bodd>
3. Cybercrime, chapter 1, Greenhaven Press, A part of Gale, Cengage Learning, 2013, 21,
4. https://archive.org/details/cybercrime0000unse_y8k8/page/n9/mode/2up
5. Miethe, Terance D, Crime profiles: the anatomy of dangerous persons, places And situations, los Angeles, 2001, 70
<https://archive.org/details/crimeprofilesana0000miet/page/n5/mode/2up>
6. Petherick Wayne, Criminal Profile into the mind of the killer, Capter Four, London, , 2005, 98 <https://archive.org/details/criminalprofilei0000peth>
7. <https://www.ucf.edu/online/criminal-justice/news/what-is-criminal-profiling-and-what-is-its-role-in-law-enforcement/>
8. Klaus Pradella Heike Borufka, hessenschau.de
<https://www.hessenschau.de/panorama/lebenslange-haft-fuer-mord-an-johanna-bohnacker,urteil-johanna-100.html>
9. <https://www.youtube.com/watch?v=EL1uwPfCUo&t=48s>

გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის ფარგლებში, 21-ე საუკუნის პირველ მეოთხედში, მიგრაციის საერთაშორისო სამართლებრივი მართვა

ქეთევან ჩახვაძე *

რეზიუმე

აღნიშნული სტატიის კვლევის საგანს წარმოადგენს გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის (გაერო) ფარგლებში მიგრაციის საერთაშორისო სამართლებრივი მართვა. მსოფლიოში მიმდინარე ფუნდამენტური ცვლილებები, დაკავშირებული გლობალიზაციასთან, საამეცნიერო-ტექნიკურ პროგრესთან, იწვევს მიგრაციულ ნაკადებს. საერთაშორისო მიგრაციის ზრდის დინამიკას მრავალი საერთაშორისო ორგანიზაცია ადევნებს თვალყურს, რომელთა შორის უპირველეს გაერო წარმოადგენს.

21-ე საუკუნის პირველ მეოთხედში მიმდინარე მოვლენების გათვალისწინებით, ფრიად აქტუალური გახდა განვიხილოთ როგორია გაეროს როლი ამ კუთხით. ვინაიდან, გაეროს მიერ მიგრაციის სამართლებრივი რეგულირება საერთაშორისო ურთიერთობის მთავარ ელემენტს წარმოადგენს.

International legal regulation of migration by the United Nations in the first quarter of the 21st century

Ketevan Chakhvadze *

Resume

The subject of this articles researc is the international legal regulation of migration with in the framework of the activities of the United Nations (UN). Fundamental changes taking place in the world community associated with scientific and technological progress, increased globalization, give rise to migration waves. The dynamics of the development of international migration are monitored by many international organizations, the key of which are the UN. Taking into account the events that occurred in the first quarter of the 21st century, consideration of the mechanism of international legal regulation of migration within the framework of the activities of the UN becomes relevant. International legal regulation of migration within the framework of the activities of the UN is an integral element of modern international relations.

⁶²⁹ საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის სამართლისა და საერთაშორისო ურთიერთობების ფაკულტეტის ასოცირებული პროფესორი.

⁶³⁰ Associate Professor at the Faculty of Law and International Relations of the Georgian Technical University.

შესავალი

აღნიშნული სტატიის კვლევის საგანს წარმოადგენს გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის (გაერო) ფარგლებში მიგრაციის საერთაშორისო სამართლებრივი მართვა. მსოფლიოში მიმდინარე ფუნდამენტური ცვლილებები, დაკავშირებული გლობალიზაციასთან, საამეცნიერო-ტექნიკურ პროგრესთან, იწვევს მიგრაციულ ნაკადებს. საერთაშორისო მიგრაციის ზრდის დინამიკას მრავალი საერთაშორისო ორგანიზაცია ადევნებს თვალ-ყურს, რომელთა შორის უპირველესს გაერო წარმოადგენს.

21-ე საუკუნის პირველ მეოთხედში მიმდინარე მოვლენების გათვალისწინებით, ფრიად აქტუალური გახდა განვიხილოთ როგორია გაეროს როლი ამ კუთხით. ვინაიდან, გაეროს მიერ მიგრაციის სამართლებრივი რეგულირება საერთაშორისო ურთიერთობის მთავარ ელემენტს წარმოადგენს.

საერთაშორისო სამართლის როლი მიგრაციის სფეროში რთული და ბუნდოვანია, რაც მიგრაციის ორბუნებოვნებით აიხსნება. მოგეხსენებათ, მიგრაცია წარმოადგენს როგორც საერთაშორისო, ასევე საშინაო მართვის სფეროს.

მიგრაციასთან დაკავშირებულ საკითხთა შორის უპირველესია, ტერიტორიული სუვერენიტეტი და ასევე, სახელმწიფოს უფლება გააკონტროლოს და მოაწესრიგოს მოსახლეობის გადაადგილება ქვეყნის საზღვრზე. საერთაშორისო სამართლის არცერთ ფუნდამენტურ პრინციპს არ გამოუწვევია იმდენი კამათი, რამდენიც ტერიტორიულ სუვერენიტეტს.

საერთაშორისო სამართალი სახელმწიფო სუვერენიტეტს განმარტავს, როგორც „მუდმივი მოსახლეობის განსაზღვრული ტერიტორიის უზენაესი ხელისუფლების პოლიტიკურ ერთეულს, რომელსაც აქვს შესაძლებლობა დაამყაროს საერთაშორისო ურთიერთობები სხვა სახელმწიფოსთან და ნებისმიერ სხვა სუბიექტთან“.⁶³¹ „სახელმწიფო სუვერენიტეტი არის ერის (ხალხის) პოლიტიკური ორგანიზაციის უმაღლესი ფორმის ნიშან-თვისება, მისი პოლიტიკური დამოუკიდებლობის სამართლებრივი გამოხატულება. სახელმწიფო სუვერენიტეტის პრინციპი თანამედროვე საერთაშორისო სამართლის ძირითადი ინსტიტუტია, მისი ხერხემალია, რომლის გარეშე შეუძლებელია ამ უკანასკნელის არსებობა.“⁶³²

გაერთიანებული ერების ორგანიზაცია, როგორც უნივერსალური საერთაშორისო სტრუქტურა, თავისი მთავარი, სპეციალიზირებული და დამხმარე ორგანოებით, ყოველ ღონეს ხმარობს მიგრაციული პროცესების სამართავად.

⁶³¹ იბ.Shaw, Malcolm Nathan (2003) International law. Cambridge University Press, გვ. 178.
„Article 1

⁶³² იბ. ლევან ალექსიძე, თანამედროვე საერთაშორისო სამართალი. საგამომცემლო სახლი „ინოვაცია“, თბ.2010, გვ.62

მიგრაციის მართვა მნიშვნელოვანი საერთაშორისო სამართლებრივი აქტების საფუძველზე ხდება. ისეთები როგორიცაა:

- გაერთიანებული ორგანიზაციის წედება;
- „ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაცია“;
- საერთაშორისო პაქტი „სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ“;
- საერთაშორისო პაქტი „სოციალური, ეკონომიკური და კულტურული უფლებების შესახებ“;
- დეკლარაცია „საერთაშორისო უსაფრთხოების შესახებ“;
- კონვენცია „ლტოლვილის სტატუსის შესახებ“;
- შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის კონვენცია „მიგრანტთა უფლებების შესახებ“;
- შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის კონვენცია „მიგრანტი მშრომელებისა და მისი ოჯახის წევრთა უფლებების დაცვის შესახებ“.

თანამედროვე სამყაროს საყოველთაო პრობლემები სეროზულად აფერხებს სახელმწიფოების სოციალურ-ეკონომიკური და პოლიტიკურ-სამართლებრივი სტაბილურობის შენარჩუნებას. განსაკუთრებით, რთულად დასაძლევია სიღარიბე, რაც იწვევს მიგრაციული კრიზისს. მსოფლიო თანამეგობრობა, საერთაშორისო სამართლის საყოველთაოდ აღიარებული ნორმებისა და პრინციპების დაცვით, ცდილობს აღმოფხვრას სიღარიბე. ზუსტად ამის გამოძახილია გაეროს „მდგრადი განვითარების კონცეფცია“. გაერომ გენერალური ასამბლეის 2019 წლის 17 სექტემბრის ყოველწლიურ სესიაზე, დღის წესრიგში შეიტანა საკითხი „სიღარიბის აღმოსაფხვრელად ძალისხმევის ყოველმხრივ გააქტიურება“.

მოსახლეობის საზღვარზე გადაადგილება საერთაშორისო ურთიერთობის სფეროა. იგი გულისხმობს სამხრეთ კავშირს: მიგრანტს, წარმოშობის ქვეყანასა და მიმღებ ქვეყანას შორის. ასე, რომ მიგრაცია საერთო ინტერესთა სფეროს წარმოადგენს და მისი ცალმხრივად მართვა შეუძლებელია.

გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის „ლტოლვილთა და მიგრანტთა შესახებ“ 2016 წლის ნიუ-იორკის დეკლარაციაში მკვეთრად ხაზგასმულია, რომ მოსახლეობის გადაადგილება საზღვარზე „არის გლობალური მოვლენა, რომელიც საჭიროებს განსაკუთრებულ მიდგომებს და საერთაშორისო გადაწყვეტილებების მიღებას. არცერთ სახელმწიფოს დამოუკიდებლად არ შეუძლია მოსახლეობის გადაადგილების მართვა.“⁶³³

„ლტოლვილთა და მიგრანტთა“ 2016 წლის ნიუ-იორკის დეკლარაცია მიგრაციის საერთაშორისო-სამართლებრივი პროცესების მოგვარების მნიშვნელოვანი ეტაპი იყო. დეკლარაცია გამოხატავს მსოფლიო ლიდერების პოლიტიკურ ნებას დაიცვან ლტოლვილთა და მიგრანტთა ცხოვრება და უფლება. ასევე, აიღონ პასუხისმგებლობა, გლობალური მასშტაბით, მიგრაციული კრიზისის დასაძლევად.

⁶³³ იხ. UNGA Res 71/1 (19 September 2016) UN Doc A/RES/71/1, para 7.

საერთაშორისო თანამეგობრობა იღებეს ვალდებულებას ყოველი ღონე იხმაროს მიგრაციული პოლიტიკის შესაქმნელად და შეამზადოს მსოფლიო ამ სფეროს ახალი პრობლემებისთვის. ასევე, იღებენ ვალდებულებას, დაიცვან ყველა დევნილისა და მიგრანტის უფლება, მათი სტატუსის მიუხედავად., ადამიანები ადრეული დროიდანვე იყვნენ ჩართული მიგრაციულ პროცესებში. ზოგი მიდის ახალი ეკონომიკური შესაძლებლობებისა და ჰორიზონტების საძიებლად; სხვები გაურბიან სიღარიბეს, არასაკმარის საკვებს, დევნას, ტერორიზმს ან ადამიანის უფლებების დარღვევას და შევიწროებას; ამავდროულად, ადამიანები გადაადგილდებიან კლიმატის ცვლილებით გამოწვეული მოვლენების და ბუნებრივი კატასტროფების შედეგადაც. ხშირ შემთხვევებში, ადამიანთა უმრავლესობის მიგრაციის საფუძველი აღნიშნული მიზეზების ერთობლიობაა“⁶³⁴

შემდგომი საკვანძო ეტაპი იყო, 2018 წლის (მარკო), მთავრობათაშორის კონფერენციაზე მიღებული „უსაფრთხო, მოწესრიგებული და ლეგალური მიგრაციის“ საერთაშორისო ხელშეკრულება. გლობალურ შეთანხმებაში სახელმწიფოები აღნიშნავენ, რომ „აუცილებელია, საერთაშორისო მიგრაციის პრობლემებმა და შესაძლებლობებმა არათუ დაგვქსაქსოს, არამედ გაგვავრთიანოს“⁶³⁵ ასე, რომ მიგრაცია სახელმწიფოთა საერთო პასუხისმგებლობას წარმოადგენს.

საერთაშორისო თანამეგობრობა აღნიშნავს, რომ მიგრანტებს, რომლებიც გადაადგილდებიან ჯგუფურად, უნდა ჰქონდეთ ყოველმხრივი მხარდაჭერა. მათი დახმარება და დაცვა სახელმწიფოს ვალდებულებას უნდა წარმოადგენდეს და ემყარებოდეს საერთაშორისო სამართალს. დაცული უნდა იყოს ადამიანის უფლებები და თავისუფლება. ამ ვალდებულებათა აღსრულება იწვევს „ურთიერთსარგებლიან“ თანამშრომლობას წარმოშობის ქვეყანასა და მიმღებ ქვეყანას შორის.

საერთაშორისო მიგრაციული პროცესების მართვის საქმეში დიდი წვლილი მიუძღვის მიგრაციის საერთაშორისო ორგანიზაციას, რომელიც 2016 წლიდან გაეროს მიგრაციის საერთაშორისო სააგენტოს წარმოადგენს.

მიგრაციის საერთაშორისო ორგანიზაცია სახელმწიფოთაშორისი ორგანიზაცია, რომელიც მთელი მსოფლიოს მასშტაბით მთავრობათა და მიგრანტთა სტრატეგიული და პროგრამული საჭიროებების უზრუნველყოფით, ხელს უწყობს ჰუმანურ და მოწესრიგებულ მიგრაციას.

⁶³⁴იხ.ნიუ-იორკის დეკლარაცია ლტოლვილების და მიგრანტების შესახებ, მიღებული გაეროს გენერალური ასამბლეის მიერ 2016

წლის 13 სექტემბერს. შესავალი. იხ. სრული ტექსტი ინგლისურ ენაზე:

http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/71/L.1

⁶³⁵ Global Compact for Safe, Orderly and Regular Migration (13 July 2018) para 9 available at [https://refugeesmigrants.un.org/sites/default/files/](https://refugeesmigrants.un.org/sites/default/files/180713_agreed_outcome_global_compact_for_migration.pdf)

180713_agreed_outcome_global_compact_for_migration.pdf accessed 12 October 2018.

ორგანიზაცია საქმიანობს 4 ძირითადი სფეროს მიმართულებით⁶³⁶:

- მიგრაცია და განვითარება;
- მიგრაციის ხელშეწყობა;
- მიგრაციის რეგულირება;
- იძულებითი მიგრაცია.

ორგანიზაციის ბოლო მონაცემებით, დღეს მსოფლიოში 287,7 მილიონი მიგრანტი ირიცხება, მათ შორის:

- 134,8 მილიონი ქალი;
- 36,1 მილიონი ბავშვი;
- 4,8 მილიონი საერთაშორისო სტუდენტი;
- 150,3 მილიონი შრომითი მიგრანტი;
- 25,4 რეგისტრირებული ლტოლვილი.

მიგრანტთა მიმართ უარყოფითი დამოკიდებულების აღმოსაფხვრელად, გაერომ მიგრაციის საერთაშორისო ორგანიზაციასთან ერთად შეიმუშავა პლათფორმა: „მე ვარ მიგრანტი“ („I am a migrant“). აღნიშნული პლათფორმა მოწოდებულია მაიგრანტთა მიმართ ქსენოფობიისა და დისკრიმინაციის წინააღმდეგ. ასევე, მათი საზოგადოებაში ინტეგრაციისაკენ.⁶³⁷

2019 წელს, მიგრაციის საერთაშორისო ორგანიზაციამ გამოსცა «International Migration Law. Glossary on Migration» (№ 34). გამოცემის წინასიტყვეობაში მართებულად აღინიშნა, რომ უნდა შემუშავდეს საერთაშორისო მიგრაციული სამართლის ერთიანი ტერმინოლოგია. კერძოდ, გვთავაზობენ დეჰუმანური ტერმინები შეიცვალოს ნეიტრალურით. მაგალითად, „არალეგალური მიგრანტი“ («illegal migrants») ჩანაცვლდეს „არარეგულირებული ვითარების მიგრანტით“ («migrants in an irregular situation»). ორგანიზაცია აღნიშნავს, რომ ტერმინოლოგიის აღნიშნული ცვლილებები აუცილებელია არა მარტო პოლიტიკური კორექტულობის, არამედ მიგრაციული პროცესების შესახებ ობიექტური შეხედულებების ჩამოსაყალიბებლად.⁶³⁸

შეგვიძლია, დავასკვნათ, რომ მიგრაცია არის მსოფლიოს მრავალი ქვეყნის საშინაო თუ საგარეო პოლიტიკის ერთერთი მნიშვნელოვანი სფერო. ვინაიდან საერთაშორისო მიგრაცია გავლენას ახდენს ქვეყნის პოლიტიკაზე, ეკონომიკასა და სოციალურ გარემოზე.

⁶³⁶ <https://www.iom.int/about-migration>

⁶³⁷ «I am a migrant» URL: <https://iamamigrant.org/>

⁶³⁸ International Migration Law. Glossary on Migration (№ 34). [Электронный ресурс]: International Organization for Migration. URL: https://publications.iom.int/system/files/pdf/iml_34_glossary.pdf (23.09.2019)

გამოყენებული ლიტერატურა

1. Shaw, Malcolm Nathan (2003) International law. Cambridge University Press, გვ. 178. „Article 1
2. ლევან ალექსიძე, თანამედროვე საერთაშორისო სამართალი. საგამომცემლო სახლი „ინოვაცია“, თბ.2010,
3. იხ.UNGA Res 71/1 (19 September 2016) UN Doc A/RES/71/1, para 7.
4. ნიუ-იორკის დეკლარაცია ლტოლვილების და მიგრანტების შესახებ, მიღებული გაერო-ს გენერალური ასამბლეის მიერ 2016 წლის 13 სექტემბერს. შესავალი. იხ. სრული ტექსტი ინგლისურ ენაზე:
5. Global Compact for Safe, Orderly and Regular Migration (13 July 2018) para 9 available at https://refugeesmigrants.un.org/sites/default/files/180713_agreed_outcome_global_compact_for_migration.pdf accessed 12 October 2018.
6. <https://www.iom.int/about-migration>
7. “I am a migrant” URL: <https://iamamigrant.org/>
8. International Migration Law. Glossary on Migration (№ 34). [Электронный ресурс]: International Organization for Migration. URL: https://publications.iom.int/system/files/pdf/iml_34_glossary.pdf (23.09.2019)

დანაშაულის სახეები ქართულ სამართალში

XI-XV საუკუნეებში

ვახტანგ სონღულაშვილი *

რეზიუმე

დანაშაული და სასჯელი სამართლებრივი პრობლემების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი კომპონენტია, ხოლო მისი ისტორიულ-სამართლებრივი ასპექტი გააზრება საინტერესო დასკვნების გამოტანის საშუალებას იძლევა. ბუნებრივია, დასმული საკითხი საკმაოდ ფართო და მრავალმხრივია, თუმცა მისი ცალკეული მიმართულებების გამოვლენა და ანალიზი საფუძველს უქმნის სამომავლო კვლევებს.

ქართულ სამართლებრივი ისტორიის შესწავლისას აუცილებელია წინა პლანზე წამოწევა იმ ფაქტებისა და მოვლენების, რომლებიც ნაკლებად შეფასებულ საკითხთა საფუძვლიანად განხილვისა და ქართული სამართლის მნიშვნელოვან ასპექტებზე ფოკუსირების საშუალებას გვაძლევს. ამ საკითხების სიღრმისეული გააზრება არა მხოლოდ წარსულის აღდგენისთვისაა მნიშვნელოვანი, არამედ თანამედროვე სამართლებრივი ბაზის გააზრებასაც შეუწყობს ხელს.

ქართული სამართლებრივი ბაზა დანაშაულისა და სასჯელის გარკვეულ ტიპებს ცნობს და საკანონმდებლო ბაზის ჩამოყალიბებიდანვე რეგულატორულ დოკუმენტებს ქმნის. ქართულ სამართლებრივ ისტორიაში საფუძვლიანი ანალიზის მნიშვნელოვანი აუცილებლობა მოიცავს სამართლის მეგლების შეფასებას, შედარებითი ანალიზის ჩატარებასა და მათი თანამედროვე რეალობასთან შეპირისპირებას.

XI-XV საუკუნეები საქართველოს ისტორიაში სამართლებრივი მეგლების შექმნისა და მათი პრაქტიკული გამოვლენის თვალსაზრისით მრავალმხრივი და საინტერესო პერიოდია. ეს ის დროა, როდესაც დამოუკიდებელი საქართველოს სხვადასხვა სისტემა ყალიბდება და ვითარდება, მათ შორის სამართლებრივი ბაზაც, რომელიც პოლიტიკური გადააზრების გზაზეა. სწორედ ამიტომ, ამ ქრონოლოგიური მონაკვეთის ანალიზი სამართლებრივი თვალსაზრისით მნიშვნელოვანი დასკვნების გამოტანის საშუალებას იძლევა.

*საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის სამართლისა და საერთაშორისო ურთიერთობების ფაკულტეტის ასოცირებული პროფესორი.

Types of Crimes in Georgian Law XI-XV centuries

Vakhtang Songulashvili *

Resume

Crime and punishment is one of the important components of legal problems, and its understanding in the historical-legal aspect allows to draw interesting conclusions. Naturally, the posed problem is quite extensive and multifaceted, however, identification and analysis of separate directions of the mentioned issue lays foundation for future research.

When studying the history of Georgian law, it is necessary to bring to the fore the facts and events, which allow for thorough consideration of lesser valued issues and focusing on the important aspects of Georgian law, in-depth understanding of which is necessary not only for restoring the past, but will also help in comprehending contemporary legal base.

Georgian legal basis recognizes certain types of crime and punishment and creates regulatory documents since the formation of the legislative base.. An essential need for the thorough analysis in the history of Georgian law is the assay, evaluation; and comparison-analysis of the monuments of Georgian law with contemporary reality.

The XI-XV centuries are one of the multilateral and interesting periods in the history of Georgia from the creation standpoint of Georgian legislative monuments and its practical manifestation. This is the period when various systems of independent Georgia are formed and developed; including legal base which is on the path of political rethinking in anew. This is why, the analysis of this chronological section will allow for drawing important conclusions from a legal point of view.

შესავალი

ქართული სამართლებრივი ბაზისი დანაშაულის და სასჯელის გარკვეულ სახეებს იცნობს და საკანონმდებლო საფუძველის შექმნის პერიოდიდან მოყოლებული დამარეგულირებელ დოკუმენტებსაც ქმნის. ქართული სამართლის ისტორიის საფუძვლიანი ანალიზისთვის აუცილებელ საჭიროებას წარმოადგენს ქართული სამართლის ძეგლების შესწავლა, შეფასება და თანამდეროვე რეალობასთან შედარება-განალიზება.

XI-XV საუკუნეები ერთ-ერთი მრავალმხრივი და საინტერესო პერიოდია საქართველოს ისტორიაში ქართული საკანონმდებლო ძეგლების შექმნის თვალსაზრისით და მისი პრაქტიკული ფორმით გამოხატულების მხრივ. ეს არის პერიოდი, როდესაც დამოუკიდებელი საქართველოს სხვადასხვა სისტემა ჩამოყალიბება-განვითარებას განიცდის და მათ შორის, სამართლებრივი სისტემა ახლებური გადააზრების გზაზე დგას. ამიტომ აღნიშნული ქრონოლოგიური

⁶⁴⁰ Associate Professor at the Faculty of Law and International Relations, Georgian Technical University.

მონაკვეთის სამართლებრივი კუთხით ანალიზი მნიშვნელოვანი დასკვნების გამოტანის საშუალებას მოგვცემს.

კანონმდებლობის მიზანს ადამიანთა ურთიერთობის მოწესრიგება შეადგენდა, მოქმედების იმ საზღვრის დადება, რომლის გადასვლა სახელმწიფოს, სარწმუნოებისა, თუ სხვისი უფლებისა და ინტერესის შელახვას წარმოადგენდა. კანონითა და სამართლის წიგნით დადებული საზღვრით ადამიანთა შორის „კანონიერება“ უნდა დამყარებულიყო და ამიტომ ადამიანის სწორ მოქმედებასა და ქცევასაც ასევე კანონიერებას უწოდებდნენ.⁶⁴¹

სულხან-საბა ორბელიანის განმარტებით „ბრალი“ „მცირე რამ დანაშაული“ უნდა იყოს. გ. მერჩულის სიტყვით გრ. ხანძთელმა აშოტ კურაპალატის საყვარელს უთხრა: „ჩემს რჩევას დაემორჩილე, ცოლ-ქმართა შორის ნუ შეიჭრები და ხელმწიფეს საფრთხეში ნუ აგდებ, დაანებე მათ თავი, რომ ღმერთმა „ყოველნი ბრალნი შენნი შეგინდვნეს - ო.“ ჟამთააღმწერელსაც ნათქვამი აქვს; დიმიტრი თავდადებული მონღოლებმა „წარიყუანეს სამსჯავროსა სახლსა. . . და ჰკითხვიდეს, უკეთუ თანაეწამა განზრახვასა ბუღასასა, და ვერა ბრალი პოვეს“ - ო.

„ცოდვა“ გარდამავლობით მოქმედებას უფრო ზნეობრივ-სარწმუნოებრივი თვალსაზრისით ახასიათებს. სამაგიეროდ „შეცოდება“ უკვე დანაშაულს ნიშნავდა. ასეთი მნიშვნელობით აქვს ნახმარი ტერმინი „შეცოდება“ ჟამთააღმწერელსაც. ასევე უნდა გავიგოთ ეს ტერმინი ბექა-აღბუღას სამართლის წიგნის სათაურში: „წიგნი სამართლისა კაცთა შეცოდებისა ყოველისავე“.

„დანაშაული“ სულხან-საბა ორბელიანის განმარტებით ყოფილა იგივე „შეცოდება, ესი იგი არს შავად ქმნა საქმისა“-ო. „დაშავება“ აგრეთვე ადამიანის მიმართ ფიზიკური, ან და ზნეობრივი ვნების მიყენებასაც ნიშნავდა.⁶⁴² ვისაც ბრალი ედებოდა, ან მიუძღოდა, ის „შეცოდებული“ იყო. სჯულისა და კანონის გადამლახველს „ბოროტისმოქმედი“ ეწოდებოდა. ვისაც „შეცოდება“ ჰქონდა ჩადენილი, ის „შეცოდებული“ იყო. ასევე არსებობდა ტერმინი „ძვირისმოქმედი“. ვისაც დანაშაულში არავითარი ბრალი არ მიუძღვოდა, ის იყო „უბრალო“. ამისდა მიხედვით უდანაშაულობას „უბრალობა“ ეწოდებოდა.⁶⁴³

როგორც სისხლის სამართლის, ასევე სისხლის სასამართლოს წარმოებისა და სასჯელთა სისტემის შესწავლა ცხად-ჰყოფს, რომ ქართული სისხლის სამართალი სხვა ერთა იმდროინდელ სისხლის სამართალთან შედარებით უფრო ღმობიერებით იყო კიდევ გამსჭვალული. უნდა გათვალისწინებული გვექონდეს, რომ შუა საუკუნეებში და შემდეგშიც, თვით ევროპის სისხლის სამართალიც კი, მე-XIX საუკუნის დასაწყისამდე მკაცრი და ულმობელი იყო. ისეთ განათლებულსა და ძველი საბერძნეთი-რომის სამართლის მემკვიდრეებსაც-კი, როგორც ბიზანტია იყო, ჯოხითა და სხვა საშუალებით ცემა, ექსორია, ხელ-ფეხის მოკვეთა, ენისა და ცხვირის მოჭრა, თვალების დათხრა, დასაჭურისება და სიკვდილით დასჯა ჩვეულებრივ სასჯელებად ჰქონდა. იგივე უნდა ითქვას არაბთა სახალიფოსა და შემდეგ სპარსეთის

⁶⁴¹ ივ. ჯავახიშვილი, თხზულებანი 12 ტომად, ტ VII, თბილისი, 1984, გვ. 188

⁶⁴² იქვე, გვ. 191

⁶⁴³ იქვე, გვ. 192

სისხლის სამართლის შესახებ. არაბთა სახალიფოს სისხლის სამართალი თუმცა თეორიულად შედარებით საკმაოდ მაღლა იდგა, მაგრამ იქაც-კი სამართალი პიროვნების დაჭრის შემთხვევაში მისდევდა პრინციპს თვალი თვალის წილ და კბილი კბილის წილ. კანონი დაზარალებულს უფლებას აძლევდა, თუ მოისურვებდა, დამნაშავესათვის თავად მოეკვეტა ხელი, ან ფეხი, ან თვალეები დაეთხარა. ამგვარად პირადი შურისძიების პრინციპი იქ დაკანონებული იყო.⁶⁴⁴

ქართველი ხალხის დიდი ხნის ბრძოლა ქვეყნის დაქსაქსულობის დასაძლევად X ს-ში დამთავრდა საქართველოს პოლიტიკური გაერთიანებით. შუა საუკუნეების საქართველოში, განსაკუთრებით მისი პოლიტიკური გაერთიანების ეპოქაში, ადგილი ჰქონდა მწვავე შინაკლასობრივ ბრძოლას, რომელიც იყო მრავალგვარი სახელმწიფო დანაშაულებების საფუძველი.⁶⁴⁵ ქართული სისხლის სამართლის განვითარების ის შედარებით მაღალი დონე, რომელსაც მე - X - XI საუკუნეების გამოჩენილ სამართლის მეცნიერთა ინტენსიური მუშაობის წყალობით მიაღწია, შემდეგშიც არ დაქვეითებულა. აღსანიშნავია, რომ მე-XI საუკუნის შუა წლებში საქართველოში უკვე პროფესიული იურისტები ჩანან, „აზნაურნი მეცნიერნი საბჭოთა საქმეთანი“, რომელთა მოწვევაც ბაგრატ IV-ეს სახელმწიფო დარბაზში რთული იურიდიული საკითხების განხილვის დროს საჭიროდ უცვნია.⁶⁴⁶

ძველ ქართულ სამართალში სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობისაგან გათავისუფლების საკითხი მჭიდროდ იყო დაკავშირებული ბრალთან - განზრახვასა თუ განუზრახველობასთან, ე.ი. დანაშაულისათვის სასჯელის დანიშვნისას მხედველობაში მიიღებოდა დანაშაულის ჩამდენის ნება და ამ ნების ხარისხის მიხედვით დამნაშავეს ან უმსუბუქდებოდა სასჯელი ან თავისუფლდებოდა პასუხისმგებლობისაგან.

დამნაშავე პასუხისმგებლობისაგან შეიძლება გათავისუფლებულიყო, თუ გონებრივად სრულიად სუსტი, უძლური იყო, ანუ დღევანდელი ტერმინოლოგიით თუ ვიტყვით - იგი ჰქუასუსტი და შეურაცხადი იყო. დანაშაულის ჩადენისათვის პასუხისმგებლობის შემამსუბუქებელ გარემოებად ან პასუხისმგებლობისაგან სრულიად გასათავისუფლებელ გარემოებად ითვლებოდა თუ დანაშაული ჩადენილი იყო გამოუვალი მდგომარეობის ან იძულების გამო. ასეთ გარემოებებში იგულისხმება: თუ დანაშაულის ჩამდენი მოქმედებდა თავისი უფროსის, მეფის ან სხვა დიდი ხელისუფლის ბრძანების აღსასრულებლად და მათი ბრძანების აღსრულების შიშით ჩაიდინა დანაშაული.⁶⁴⁷

რაც შეეხება დანაშაულის დამამძიმებელ გარემოებებს - ძველი ქართული სამართალის მიხედვით ასეთად ითვლებოდა: 1) საერო და საეკლესიო კანონმდებლობით განმეორებით ჩადენილი დანაშაული; 2) თუკი დანაშაული ჩადენილი არ იყო ძლიერი სულიერი ადელვების ნიადაგზე - „თუ არა აღტაცებით შემთხუთ“

⁶⁴⁴ ივ. ჯავახიშვილი, თხზულებანი 12 ტომად, ტ VII, თბილისი, 1984, გვ. 382

⁶⁴⁵ ვახტანგ აბაშმადე, სახელმწიფო დანაშაულებათა სახეებისა და მათი კლასობრივი ბუნებისათვის ფეოდალურ ქართულ სამართალში, მაცნე - ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოგრაფიისა და ხელოვნების ისტორიის სერია, # 2, თბ; 1986, გვ.59

⁶⁴⁶ ივ. ჯავახიშვილი, თხზულებანი 12 ტომად, ტ VII, თბილისი, 1984, გვ. 382

⁶⁴⁷ ვ. მეტრეველი, ქართული სამართლის ისტორია, თბილისი 2016, გვ.225-226

- არამედ თუ დამნაშავე „ბუნებით გრილი იყო“; 3) უახლოესი ნათესავისადმი ჩადენილი ყოველგვარი დანაშაული, მათ შორის მკვლელობა, სხეულის დაზიანება, სქესობრივი კავშირი; 4) განსწავლულ სამღვდელ პირთა მიერ ჩადენილი დანაშაული, ე.ი. თანამდებობრივი დანაშაული; 5) წმინდად შერაცხულ ადგილებში, „საპატიო ადგილზე“, ჩადენილი დანაშაული ორივე ხელის, ფეხის მოჭრითა და თვალთა დათხრით ისჯებოდა.⁶⁴⁸

ქართული სისხლის სამართალი იცნობს თანამონაწილეობის ცნებას. თუკი ორი პირი ერთმანეთში ატეხდა ჩხუბს, ორივეს ერთნაირი პასუხი მოეთხოვებოდა.

შესაძლებელია ბოროტმოქმედების მონაწილე რამდენიმე ყოფილიყო. კანონმდებლობა განიხილავდა ერთ დანაშაულში რამდენიმე პირის თანამონაწილეობას, ორგანიზატორს, შემსრულებელს, წამქეზებელს და ა.შ.⁶⁴⁹ რაც შეეხება დანაშაულის სუბიექტური მხარის საკითხს როგორც სისხლის სამართლის კანონმდებლობის, ასევე სისხლის სამართლის თეორიის ერთ-ერთი ურთულესი და ძირითადი საკითხია. ქართული სამართლის მიხედვით დანაშაულის სუბიექტური მხარის დამუშავების დონის შესახებ იურიდიულ ლიტერატურაში სხვადასხვა აზრია გამოთქმული. მკვლევარები სამართლიანად მიუთითებენ, რომ ქართულმა სამართალმა დანაშაულის სუბიექტური მხარის დამუშავების სფეროში საკმაოდ მაღალ დონეს მიაღწია. XI-XIII საუკუნეებში ქართულმა სამართალმა აითვისა დანაშაულის სუბიექტური მხარის დამუშავების ის დონე, რაც გააჩნდა ბერძნულ-რომაულ სამართალს, ბიზანტიურ სამართალს, ამ მხრივ დადებითი როლი შეასრულა საეკლესიო სამართალმა, ბერძნულიდან „მცირე სჯულისკანონის“ ქართულად მთარგმნელმა - ექვთიმე მთაწმინდელმა.⁶⁵⁰

ქართული ფეოდალური სამართლის შესწავლისას აკად. ივ. ჯავახიშვილმა დიდი ყურადღება დაუთმო ამ ეპოქის სისხლის სამართლის დანაშაულსა და სასჯელის საკითხებს. როდესაც სახელმწიფოს პოლიტიკური ერთობა ირღვეოდა და შინაური ბრძოლა იწყებოდა, ამას „განდგომილება“, „აშლილობა“ და „შფოთი“ ეწოდებოდა. მაგრამ ხშირად განდგომილება მხოლოდ მეფის წინააღმდეგ მოწყობილ აჯანყებას წარმოადგენდა. განდგომა და ღალატი ორი სახის არსებობდა: ან შინაური, როცა განდგომილნი ადგილობრივ ასპარეზზე მოქმედებდნენ, ან კიდევე გარეშე ძალის დახმარებით, როდესაც განდგომილი, ანუ იმათგან შემდგარი ჯგუფი თავის ბოროტი განზრახვის განსახორციელებლად უცხო, მოსაზღვრე სახელმწიფოს დახმარებას სთხოვდნენ ხოლმე და მათი განდგომით თავიანთ სამშობლოსა და სახელმწიფოს წინააღმდეგ იბრძოდნენ. ღალატის გარდა იხმარებოდა ტერმინი „ორგულობა“-ც. „ღალატი“ არაბული სიტყვაა, რაც შეცდომას და სიყალბეს ნიშნავს. ქართულში მას სხვა მნიშვნელობა მიენიჭა. სულხან-საბა ორბელიანის განმარტებით ღალატი თითქოს „მუხთლად მოკვლა“ უნდა იყოს. განდგომილებასა და ორგულობა-ღალატს შორის ის განსხვავება იყო, რომ „განდგომილება“ პირდაპირ, გულახდილ

⁶⁴⁸ გივი ლობჯანიძე, ქართული სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორია, თბილისი, 2015, გვ. 308

⁶⁴⁹ იქვე, გვ.309

⁶⁵⁰ გიორგი ნადარეიშვილი, ქართული სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორია, თბილისი, 2005, გვ. 131

მოქმედებას ჰგულისხმობდა, „ორგულობა“ კი ფარულს, ხოლო „ღალატი“ ვერაგულ დანაშაულს აღნიშნავდა.⁶⁵¹

ანდგომა და ღალატი, ან მეფობის მადიებლობაზე, ან უფრო ხშირად მეფესა და მოწინავე წოდებას შორის არსებული ბრძოლის ნიადაგზე იყო აღმოცენებული. რასაკვირველია, უმეტეს შემთხვევაში უფლისწულთა „განდგომა“-ში დიდგვაროვან აზნაურთა წოდება მხურვალე მონაწილეობას იღებდა: ზოგჯერ იგი საქმის მოთავე იყო ხოლმე, ზოგჯერ წამქეხებული და ყოველთვის ხელშემწყობიც.

პოლიტიკური შეთქმულება და „განდგომილება“ - „ღალატი“ იმ დროს მთავრობისათვის დიდ განსაცდელს წარმოადგენდა, რადგან მისი „განზრახ-გამგებნი“ „ერმრავალნი“ ძლიერნი იყვნენ, თვით მთავრობასაც კი დავით აღმაშენებლის გამეფებამდე არც საკმარისი და ერთგული მუდმივი მხედრობა მოეპოვებოდა, არც ისეთი დაწესებულება ჰქონდა, რომელსაც ამგვარი საქმის მომწყობელთათვის თვალყური ედევნებინა და განზრახვის აღსრულება შეეფერებინა.⁶⁵²

სწორედ დავით აღმაშენებელი იყო ის პიროვნება, რომელმაც განდგომისა და ღალატის აღსაკვეთად სპეციალური ღონისძიებები გაატარა, კერძოდ მას სპეციალურად ჰყოლია პირები, რომლებიც მაშინვე აცნობებდნენ მოსალოდნელ ღალატსა თუ განდგომას. ამით დავით აღმაშენებელმა მინიმუმამდე დაიყვანა შეთქმულებებისა და ღალატის მოწყობა სახელმწიფოს წინააღმდეგ. დავით აღმაშენებელი ამ დანაშაულის თავიდან ასაცილებლად მშვიდობიან ხერხებსაც მიმართავდა, კერძოდ, მოლაპარაკებას, რის შედეგადაც მეფე და განდგომილნი ფიცსა დებდნენ და სიმტკიცის პირობებს აყალიბებდნენ, ზოგჯერ მეფე შუაგაცს წარუგზავნიდა და ამ შუაგაცის პირით აჯანყებულებს ჰპირდებოდა, რომ არაფერს ავნებდა, არც დასჯიდა და საქმეს მშვიდობიანად დაამთავრებდა.⁶⁵³

მკვლელობა უმძიმესი დანაშაულია, რომელიც თან სდევს საზოგადოებას მისი განვითარების ნებისმიერ ეტაპზე. მკვლელობის განსაკუთრებული საშიშროება ადამიანის უმთავრესი, ძირითადი აღუდგენელი ღირებულების - სიცოცხლის მოსპობაში გამოიხატება. სიცოცხლე ადამიანის უძვირფასესი უფლებაა სხვა ფუნდამენტურ უფლებებს შორის, შესაბამისად, ქართული სახელმწიფო დასაბამიდან დღემდე იცავს მას სისხლისსამართლებრივი წესით.⁶⁵⁴

ადამიანის სიცოცხლის წინააღმდეგ მიმართული დანაშაულებიდან ქართული სამართალი იცნობს მკვლელობას. მკვლელობა ყოველთვის დიდ დანაშაულად ითვლებოდა. მაგრამ სისხლის სამართალი ყოველთვის ერთნაირად არ უყურებდა ამ ბოროტმოქმედებას. მაგალითად, ახლაც ბრძოლის დროს, ომში მტრის მოკვლა არამცთუ დანაშაულებად, არამედ პირიქით სასახელო საქმედ ითვლება, ხოლო თავის მოქალაქის მკვლელს თითოეული თანამედროვე სახელმწიფო მკაცრად სჯის, ისევე როგორც იყო წინათაც, როდესაც საგვარეულო წესწყობილება სუფევდა,

⁶⁵¹ ივ. ჯავახიშვილი, თხზულებანი 12 ტომად, ტ VII, თბილისი, 1984, გვ. 210

⁶⁵² იქვე, გვ. 211

⁶⁵³ ვ. მეტრეველი, ქართული სამართლის ისტორია, თბილისი, გვ. 266

⁶⁵⁴ იოსებ გამესწარაშვილი, მკვლელობა ძველი ქართული სამართლის მიხედვით, გრიგოლ რობაქიძის სახელობის უნივერსიტეტი, აკადემიური მაცნე, თბ; 2012, გვ. 121

ყველგან თანამოგვარის, ერთი გვარის შვილისა და სახლის კაცის მოკვლა საზარელ, მიუტევებელ ცოდვად და დანაშაულად ითვლებოდა, ხოლო სხვა გვარის შვილისა და კაცის დამარცხება და მოკვლა მკვლელის თანამოგვარეებს სასიქადულო, საქებარ მოქმედებად და ვაჟკაცობად მიაჩნდათ.⁶⁵⁵ როგორც ცნობილია VIII-X საუკუნეებში სისხლის სამართლის დანაშაული უფრო გავრცელებული იყო, ვიდრე XI-XII საუკუნეებში. ამ მხრივ ყურადღების ღირსია გიორგი მერჩულის მიერ გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრებაში მოთხრობილი ერთი შემთხვევა, რომელიც გვიჩვენებს, რომ IX საუკუნეში საქართველოში მოსყიდული მკვლელის შოვნა შესაძლებელი ყოფილა. ამ თხზულებაში ნათქვამია, თუ როგორ განიზრახა ანჩის ეპისკოპოსმა ვინმე ცქირმა გრიგოლ ხანძთელის მოკვლა.⁶⁵⁶ მკვლელობა ქართული სამართლის მიხედვით ისჯებოდა როგორც საერო, ისე სასულიერო კანონმდებლობით. განზრახ მკვლელობისათვის დამნაშავეს ეკლესია უსჯიდა - „ოც წელ უზიარებელ იყოს“. გაუფრთხილებლობით მკვლელობისათვის კი - ათ წელს.⁶⁵⁷

ქართული სამართალი განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებდა და მტკიცედ ებრძოდა სქესობრივი ზნეობის დამრღვევ დანაშაულებებს. ეს ნაკარნახევი იყო იმ ტრადიციებისა და წესებისაგან, რაც ქართული ჩვეულებითი სამართალითაც მომდინარეობდა. სქესობრივი ზნეობა სხვადასხვა ეპოქასა და ქვეყანაში სხვადასხვა ხასიათისა იყო. კაცობრიობამ ჯერ მრავალცოლიანობა და მრავალქმრიანობა გამოიარა იმისათვის, რომ ერთცოლიანობა დაწესებულიყო. ეს ერთცოლიანობა ქრისტიანობამ ადამიანთა სავალდებულო ზნეობრივ და საღმრთო კანონად აღიარა.⁶⁵⁸ საქართველოში დაუქორწინებელი ქალ-ვაჟის სქესობრივ კავშირს „სიძვა“ ერქვა. ასე განმარტავს ამ სიტყვას სულხან საბა ორბელიანი: „სიძვა უმეუღლოსაგან ბოზობა“ არისო, ხოლო ცოლის, ან ქმრის უცხო კაცთან, ან ქალთან სქესობრივ დაახლოვებას „მრუშობა“ ეწოდებოდა. როგორც ჩანს, საერო სამართალი, ხალხის ზნე-ჩვეულება, დამნაშავეს, მეტადრე, ქალს, გაცილებით უფრო უღმრთოდედ ეკიდებოდა. ქმარს რომ საყვარელი, „ხარჭა“ ჰყოლოდა, ისე დიდ დანაშაულად არ ითვლებოდა, როგორც ცოლის ღალატი. მაგალითად, როგორც ცნობილია აშოტ კურაპალატს და მის შვილს ადარნასეს ცოლის გარდა საყვარლებიც ჰყავდათ სახლში. ასევე გიორგი III, თამარის მამასაც „ხარჭა“ ჰყავდა.⁶⁵⁹ სულ სხვაგვარად დატრიალდებოდა ხოლმე საქმე, როცა ქმრის მოღალატედ ცოლი აღმოჩნდებოდა: ქმარი ცოლს თავს ანებებდა და თავის სამშობლოში გზავნიდა, მის საყვარელ კაცზე კი შურს იძიებდა.

ქართულ სამართალში მძიმე დანაშაულად ითვლებოდა „უასაკოთა გახრწნა“. სქესობრივი ზნეობის დამრღვევ დანაშაულებათგან ქართულ წყაროებში სოდომური ცოდვაა მოხსენებული. როგორც ჩანს, რუის-ურბნისის 1104 წლის საეკლესიო კრებიდან, სოდომური ცოდვა მოდებული ყოფილა და სამღვდელოება აფრთხილებდა ქართველ ერს: ასურელთა, სპარსელთა და სომეხთა შორისაც და რომშიც მძვინვარებდა ეს ცოდვა და სწორედ მან დააუძლურა ეს ოდესღაც ძლიერი

⁶⁵⁵ ივ. ჯავახიშვილი, თხზულებანი 12 ტომად, ტ VII, თბილისი, 1984, გვ. 221

⁶⁵⁶ იქვე, გვ. 222

⁶⁵⁷ გივი ლობჯანიძე, ქართული სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორია, თბილისი, 2015, გვ. 314

⁶⁵⁸ იქვე, გვ. 312

⁶⁵⁹ ივ. ჯავახიშვილი, თხზულებანი 12 ტომად, ტ VII, თბილისი, 1984, გვ. 217-218

სახელმწიფოები. „ამისთვის ვამცნებთ ყოველსა: დიდსა და მცირესა, მდიდარსა და გლახაკსა, მეფესა და მთავარსა, აზნაურსა და მდაბიოსა, შუაკაცთა, ყოველსა პატივსა და ყოველსა წესსა და ყოველსა ჰასაკსა განყენებად ამის ვნებისა“ - განო. ხოლო ვინც ამიერიდან სოდომურ ცოდვას არ გადაეჩვევა, იმას საშინელი, სოდომურივე სასჯელი მოელის საიქიოსო, სააქაო სასჯელს-კი კრება არ ასახელებს. ბიზანტიაში ამ დანაშაულისათვის სიკვდილით დასჯა იყო დაწესებული.⁶⁶⁰

საქართველოში თანამემამულის გაქურდვა, გამარცვა და დარბევა, მით უმეტეს მეკობრეობა, ბოროტმოქმედებად ითვლებოდა: სამართალი მკაცრად სჯიდა დამნაშავეს. რასაკვირველია, ქვეყნის აშლილობის და მტრის შემოსევის დროს ამგვარი ბოროტება უფრო გახშირებული იყო, ვიდრე მშვიდობიანობის პერიოდში, როდესაც ერის ზნეობრივი მდგომარეობაც სუფთა და ამაღლებული უნდა ყოფილიყო და მთავრობაც მოცლილი იქნებოდა მეკობრეებთან და მპარავებთან საბრძოლველად. XII საუკუნეში საქართველოს საზოგადოებრივი ცხოვრება იმდენად იყო დამშვიდებული, რომ პარვა და ავაზაკობა უკვე იშვიათი მოვლენა ყოფილა. თამარ მეფის ისტორიკოსი მოგვითხრობს კიდევ: „ჟამთა მისთა არა იყო მიმძლავრებული, არცა მტაცებელი, არცა მეკობრე და მპარავი“-ო. მაგრამ ასეთი მყუდროება საქართველოში გიორგი III-ის დროს მოწვეულ საკანონმდებლო კრებას მკაცრი სასჯელის დაწესებით დაუმყარებია. ქართული სამართალი შემდეგშიც ასევე მკაცრად ეპყრობოდა მეკობრეს. ავაზაკობისათვის დამნაშავეს ჩამოხრჩობას უსჯიდნენ, რასაც ადასტურებს ბასილი ეზოს-მოძღვარი, თამარის მეორე ისტორიკოსი. აღსანიშნავია, რომ თამარ მეფის დროს ყოველგვარი დანაშაულებისათვის სასჯელი იყო შემცირებული, მხოლოდ მეკობრეობისათვის იყო კვლავინდებურად გათვალისწინებული მკაცრი სასჯელი, იმდენად მიუტევებლ ბოროტმოქმედებად სთვლიდა საქართველოს მთავრობა ავაზაკობას. ჟამთააღმწერლის ცნობიდანაც ჩანს, რომ მეკობრეობისათვის საქართველოში XIII საუკუნის შუა წლებშიც იგივე მკაცრი სასჯელი ყოფილა დაწესებული.⁶⁶¹

ქართული ისტორიოგრაფიიდან ცნობილია, რომ საქართველოში VIII-IX საუკუნეებში ქურდობა გავრცელებული დანაშაული ყოფილა. გიორგი მერჩულის „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრებიდან“ ჩანს, რომ დამნაშავეები მონასტრის მსახურებს და ბერებსაც კი მარცვავდნენ და ქურდავდნენ. ასევე გავრცელებული ყოფილა „საყდართა და მონასტერთა დაღეწვა“ ანუ გატეხვა. ასევე ხდებოდა „ქარავნისა მარცვა“. ქართული სისხლის სამართალი მარტო მპარავს და ქურდს კი არ სჯიდა, არამედ პასუხისმგებლად ნაპარავის შემნახველსა და მიმთვისებელსაც სცნობდა.“⁶⁶²

საქართველოში სხვისი ქონების მითვისებას „პარვა“ ერქვა, ხოლო მიმთვისებელს „მპარავი“. როდესაც მიმთვისებელი ცხადად მოქმედებდა და ძალით იტაცებდა, მაშინ ამას „რბევა“ ეწოდებოდა. აღნიშნული დანაშაულობანი გავრცელებული ყოფილა განსაკუთრებით ქვეყნის აშლილობის დროს, მაგალითად VIII-IX საუკუნეებში იმდენად გათამამებული ყოფილან ქურდები, რომ მონასტრების

⁶⁶⁰ ივ. ჯავახიშვილი, თხზულებანი 12 ტომად, ტ VII, თბილისი, 1984, გვ. 221

⁶⁶¹ იქვე, გვ. 226-227

⁶⁶² გივი ლობჯანიძე, ქართული სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორია, თბილისი, 2015, გვ.315

და ბერების გაძარცვასაც კი არ ერიდებოდნენ. სამართალი პარვას დიდ ყურადღებას აქცევდა. ქურდობასთან საბრძოლველად მთავრობას განსაკუთრებული მოხელეები მიუჩენია, რომელთაც „მპარავთ-მძებნელი“ ერქვათ.

ლაშა-გიორგის დროინდელი მემკვიდრის სიტყვით თამარის მეფობის განმავლობაში სამაგალითო სიწყნარე და უშიშროება სუფევდა ქვეყანაში. მემკვიდრის სახელდობრ ნათქვამი აქვს: მეფეთ-მეფის თამარის დროს საქართველოს სახელმწიფოში, „საყდართა და მონასტერთა დაღწეასა ვერ ვინ იკადრებდა, ქარავანსა ვერ ვინ მარცუიდა, ამერი და იმერი, ძველი სამეფო მათი აფხაზეთისა, დაწყნარებით ჰქონდა, რომელ ერთიცა ქათამი არსად მოიკლვოდა: მპარავი, ავისმოქმედი აღარ იყო. თუ ნაპარავი ვინმე პოვის, კარსა ზედა მიიღის და დროშათა ქუეშე დადვის. ოვსმან, მთიულმან და ყივჩაღმან და სუანმან ვერ იკადრიან პარვასა“-ო.

სავარაუდოა, რომ ეს სიწყნარე ერთის მხრივ საკანონმდებლო კრების მიერ გიორგი III-ის დროს მეკობრეობისა და პარვისათვის შემოღებული უღმრთო სასჯელის შედეგი უნდა ყოფილიყო, მეორეს მხრივ კი საქართველოს კეთილდღეობისა და კულტურული ვითარების საერთო წარმატების შედეგიც უნდა იყოს. მპარავს, გარდა იმისა, რომ „ნაპარავი“ ჩამოერთმეოდა და პატრონს უბრუნდებოდა, ასევე პარვისთვის სასჯელად მოპარულის შვიდმაგი ღირებულება უნდა გადაეხადა. ბექა-აღბუღას სამართლის მიხედვით, საპატიჟო ადგილას პარვისათვის ორივე თვალის დაწვა იყო სასჯელი, ხოლო ბოროტმომქმედს, თუ ქურდობა საპატიჟო ადგილას არ ჩაუდენია, მაშინ სასჯელად შეეფარდებოდა ხელფეხის მოკვეთა. საპატიჟო ადგილად ითვლებოდა სალარო, ეკლესია და ჯოგი და ამგვარ ადგილებში ქურდობა უფრო მძიმე დანაშაულად იყო მიჩნეული.⁶⁶³ დავით აღმაშენებლის ანდერძში შიომღვიმის მონასტრისადმი, ნახსენებია „საავაზაკონი და წარტყუნილი“, რაც ნიშნავდა ძალადობით წართმეულს. ავაზაკი ყაჩაღს, მმარცველს ნიშნავდა. ანდერძით აკრძალულია მონასტრის შევიწროება, ვისგანაც არ უნდა იყოს ან რის საფუძველზეც არ უნდა მოხდეს; ერთი ასეთი მიზეზია „ქრთამი“, ე.ი. თუ რომელიმე ხელისუფალმა „ქრთამის“ აღების შედეგად ზიანი მიაყენა მონასტერს. „ქრთამს“ ძველ ქართულში ორგვარი მნიშვნელობა ჰქონდა: მოხელისათვის დანიშნული კანონიერი გასამრჯელოსი და სამართლის გამრუდებისათვის მოხელის მიერ აღებული საფასური. წყაროებში „ქრთამი“ გვხვდება როგორც კანონიერი გასამრჯელოს, ისე დანაშაულის მნიშვნელობით. გიორგი III-ის 1170 წლის სიგელს რაც შეეხება, განსაკუთრებით საყურადღებოა ძეგლის ის ადგილი, რომელიც სამპარავთმძებნელო დაწესებულებას ეხება. ძეგლიდან ჩანს, რომ გიორგი III-ის დროს საქართველოში ყოფილა ისეთი დაწესებულება, რომელიც მიზნად ისახავდა მეკობრეებისა და ქურდების დევნას და მათ გასამართლებას. ასეთი სპეციალური დაწესებულების არსებობა მაჩვენებელია გამწვავებული კლასთა ბრძოლისა. მპარავთმძებნელის საქმიანობა მიმართული იყო საკუთრების წინააღმდეგ ჩადენილი დანაშაულისადმი. სამპარავთმძებნელო დაწესებულება მიზნად ისახავდა სასტიკი ზომების მიღებით დაეთრგუნა გაბატონებული წოდების საკუთრების წინააღმდეგ მიმართული დანაშაულის ჩამდენი. მპარავთმძებნელი იძიებდა ასეთ საქმეებს და

⁶⁶³ ივ. ჯავახიშვილი, თხზულებანი 12 ტომად, ტ VII, თბილისი, 1984, გვ. 227, 228, 232, 233

კიდევ ასამართლებდა დამნაშავეებს.⁶⁶⁴ მპარავს, იმის გარდა, რომ მოპარული ნივთი უნდა ჩამორთმეოდა და პატრონს უნდა დაბრუნებოდა, პარვისათვის სასჯელად ნაპარავის შვიდმაგი ღირებულება უნდა გადაჰხდომოდა. სამართალი ავალეზდა მსაჯულს თვით ნაპარევი გაქურდულისათვის დაებრუნებინა ნივთადვე, ან თუ თვით მოპარული ნივთი უკვე აღარ იყო, მისი ღირებულება.⁶⁶⁵

როგორც ცნობილია, საქართველო წარმოადგენს ერთ-ერთ უძველეს ქვეყანას მსოფლიოში, სადაც დიდი ხნიდან სამართლის წიგნები იწერებოდა, მაგრამ ისტორიული ბედუკუდმართობის გამო მე-9 საუკუნეზე ადრე დაწერილ სამართლის ძეგლებს ჩვენამდე არ მოუღწევია. როგორც ცნობილია, ბაგრატ კურაპალატის სამართლის წიგნი შედგენილი უნდა იყოს IX-XI საუკუნეებში, რომელიც ძირითადად სისხლის სამართლის ნორმებს შეიცავს, სადაც დანაშაულის სახეებიდან ნახსენებია მკვლელობა, სხეულის დაზიანება, ძარცვა, ქურდობა და სხვა ზოგიერთი დანაშაულის შემადგენლობა. სასჯელთა სახეებიდან ცნობილია: სიკვდილით დასჯა, დასახიჩრება, დამნაშავის დაზარალებულისათვის გადაცემა, ქონებრივი საზღაური და სხვა. რაც შეეხება ძეგლის დებას, რომელიც გიორგი V ბრწყინვალის მიერ, აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთისათვის არის შედგენილი, სადაც იმ დროს ადგილი ჰქონია სრულ ანარქიას. კერძოდ, ადგილობრივი ხელისუფლებისადმი დაუმორჩილებლობას, მკვლელობებს, ქურდობას, ყაჩაღობას, სალაშქროდ გასვლაზე უარის თქმას და ა.შ. ეს ძეგლი ძირითადად სისხლის სამართლის ნორმებს წარმოადგენს. ძეგლი იცნობს სასჯელის შემდეგ სახეებს: გამოსასყიდ თანხას ანუ სისხლის ფასს, გაძევებას, მამულის ჩამორთმევას, ჯარიმას. გიორგი ბრწყინვალის სამართლის ამ წიგნიდან კარგად ჩანს, რომ იმდროინდელი აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთში ჯერ კიდევ თემური წყობილებაა, სადაც ფეოდალური სახელმწიფო და სამართალი ახლად იდგამს ფეხს, რომელიც ცდილობს განამტკიცოს ცენტრალური ხელისუფლება.⁶⁶⁶ ძეგლის მიხედვით, კვალიფიციურ მკვლელობად ითვლებოდა დედის, მამისა და მშობლის მკვლელობა. კანონმდებელს მშობლების მკვლელობა მეტად შემზარავ დანაშაულად მიაჩნდა, რომელსაც ყოველგვარი სასჯელი ეკუთვნოდა. ამასთან დაკავშირებით, კანონმდებელი იხილავს თანამონაწილეობის საკითხს: თანამონაწილეები ერთნაირად ისჯებიან. შვილები მშობლების მკვლელობისათვის კვალიფიციური დანაშაულისათვის აგებენ პასუხს, მაგრამ შვილების თანამონაწილე გარეშე პირი, წერს კანონმდებელი, არ უნდა აგებდეს პასუხს კვალიფიციური დანაშაულისათვის, რამდენადაც მოკლული არ არის მისთვის მშობელი, ამიტომ თანამონაწილემ პასუხი უნდა აგოს ჩვეულებრივი მკვლელობისათვის.⁶⁶⁷ ძეგლის დების მიხედვით, ერისთავის მოკვლა დიდ დანაშაულად ითვლებოდა, ამ დანაშაულისათვის სამგვარი სასჯელი ყოფილა დაწესებული - გარდახვეწა, მამულის წაღება და სისხლის დაურევება. როგორც ცნობილია გარდახვეწა, ე.ი. სამშობლოდან განდევნა ძველი ჩვეულებაა და დასაწყისი

⁶⁶⁴ ივ. სურგულაძე, ქართული სამართლის წყაროები, თბილისი, 1984, გვ. 19, 21

⁶⁶⁵ ქართული სამართლის ისტორია, შემდგენელი ბექა ქანთარია, თბილისი, 2014, გვ. 200

⁶⁶⁶ კაპიტონ კვირკველია, სისხლის სამართალი, ზოგადი ნაწილი, თბ; 2004, გვ.26-27

⁶⁶⁷ ივ.სურგულაძე, ქართული სამართლის ისტორიის წყაროები, თბ; 1984

მოეპოვება იმ დროს, როცა რომელიმე ერის ცხოვრება საგვარეულო წესზეა მოწყობილი. მაშინ თითოეული კაცი მხოლოდ გვარის მფარველობის ქვეშ იმყოფებოდა, გვარი პატრონობდა, მაგრამ შეიძლებოდა გვარს რაიმე მიზეზის გამო ხელი აეღო თავის გვარის წევრზე, რის შედეგადაც ერთი ადამიანი „უთვისტომო“ ხდებოდა, გვარს უნდა მოშორებოდა, საგვარეულო მიწა-წყალი დაეტოვებინა, შორს გარდახვეწილიყო. ყველას სრული ნება ჰქონდა დაუსჯელად გარდახვეწილი დაეჩაგრა, თუნდაც მოეკლა. ამიტომ საშინელი და თავზარდამცემი სასჯელი იყო გარდახვეწა, გვარიდან განდევნა. გარდახვეწილი ყველას მოკლებული იყო, უმწეოდ და უნუგეშოდ დაწანწალებდა, მუდამ შიშის ქვეშ იმყოფებოდა და თავშესაფარი თუნდაც რომ ეპოვნა, მფარველი მაინც არავინ ჰყავდა.⁶⁶⁸ გარდახვეწას თან მოსდევდა მამულის წაღება, რომელსაც სახელმწიფო უნდა დაპატრონებოდა და თვითონ ესარგებლა. ესეც თითქოს არ კმაროდა, სახლსა და კერასაც კი ჩამოართმევდნენ გარდახვეწილის ოჯახს და ერისთავს ან გამგებელს ჩააბარებდნენ. აი სწორედ ასეთ სასჯელს უქადდა კაცს გარდახვეწა და მამულის წაღება.

ძეგლში ხშირად მოხსენიებულია მამულის „სასეფოდ დადვა“ და ეს მარტო მაშინ კი არა, როცა ცალკე კაცი იყო დამნაშავე, - სახელმწიფო მამულს ართმევდა ხეობასა და სოფელსაც, თუ სალაშქროდ არ გავიდოდნენ. სასჯელის მესამე ნაწილს სისხლის დაურევება შეადგენდა, რომელიც დამნაშავეს უნდა გადაეხადა. შეიძლება მსუბუქი დანაშაულისათვის გარდახვეწა და მამულის ჩამორთმევა არ მიესაჯათ, მაგრამ სისხლის დაურევებას ვერავინ გაექცეოდა. სადაც დანაშაული ხდებოდა, იქ უეჭველად სისხლის დაურევებაც უნდა ყოფილიყო, რა საკვირველია, თუ საქმეს „პატიებით“, „შერიგებით“ არ დაამთავრებდნენ.⁶⁶⁹

ბექა-აღბუღას სამართლის წიგნი შედგენილი უნდა იყოს XIII – XIV საუკუნეებში და ორი ნაწილისგან შედგება. პირველი ნაწილი მანდატურთუხუცეს ბექას ეკუთვნოდა, ხოლო მეორე კი მის შვილიშვილს, ამავე საათაბაგოს ამირსპასალარს - აღბუღას. წიგნი იცნობს და აღიარებს ბრალეული პასუხისმგებლობის პრინციპს, დანაშაულში თანამონაწილეთა დიფერენციალურ პასუხისმგებლობას, დამთავრებულ დანაშაულს ასხვავებს დანაშაულის მცდელობისაგან. იცნობს დანაშაულის შემდეგ სახეებს: მკვლელობას, სხეულის დაზიანებას, შეურაცხყოფას, ცილისწამებას, სქესობრივ დანაშაულს, ქალის მოტაცებას, ქურდობას, მექრთამეობას, ღალატს და სხვა. ბექა-აღბუღას სამართლის წიგნი შეიცავს როგორც სისხლის, ასევე სამოქალაქო სამართლის ნორმებს.⁶⁷⁰

დასკვნა

შეიძლება ითქვას, რომ დანაშაულის ცალკეული მიმართულებების განხილვა ქართული სამართლის წყაროების მიხედვით და ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურაში ჩამოყალიბებული მოსაზრებების საფუძველზე საშუალებას

⁶⁶⁸ ნიკო ხიზანაშვილი, რჩეული იურიდიული ნაწერები, თბ; 1982, გვ. 318.

⁶⁶⁹ იქვე, გვ 319-320

⁶⁷⁰ კაპიტონ კვირკველია, სისხლის სამართალი, ზოგადი ნაწილი, თბ; 2004, გვ. 27

გვაძლევს დავასკვნათ, რომ სამართლებრივი სისტემა საკმაოდ განვითარებული იყო შუა საუკუნეების საქართველოში და ამ მიმართულებით არსებული ფაქტობრივი მასალა ნათლად აჩვენებს სამართლებრივი ბაზისის ჩამოყალიბებულ და ფუნდამენტურ საფუძველს. ბუნებრივია, არც ისე მარტივია, აღნიშნული ქრონოლოგიური მონაკვეთის შესახებ საკმაოდ სიღრმისეული გააზრება, თუმცა არსებული დოკუმენტური წყაროები გვაძლევს საშუალებას დავასკვნათ, რომ ქართული სამართლის ისტორიის შესასწავლად საკმაოდ მნიშვნელოვანი და საინტერესო ფაქტობრივი მასალა არსებობს, რაც შემდგომი კვლევა-ძიების გაგრძელების ფუნდამენტს ქმნის.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. ივ. ჯავახიშვილი, თხზულებანი 12 ტომად, ტ VII, თბილისი, 1984.
2. ვ. აბაშმაძე, სახელმწიფო დანაშაულებათა სახეებისა და მათი კლასობრივი ბუნებისათვის ფეოდალურ ქართულ სამართალში, მაცნე - ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოგრაფიისა და ხელოვნების ისტორიის სერია, # 2, თბ; 1986;
3. ვ. მეტრეველი, ქართული სამართლის ისტორია, თბილისი 2016;
4. გ. ლობჯანიძე, ქართული სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორია, თბილისი, 2015;
5. გ. ნადარეიშვილი, ქართული სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორია, თბილისი, 2005;
6. ვ. მეტრეველი, ქართული სამართლის ისტორია, თბილისი;
7. ი. გამესწარაშვილი, მკვლევლობა ძველი ქართული სამართლის მიხედვით, გრიგოლ რობაქიძის სახელობის უნივერსიტეტი, აკადემიური მაცნე, თბ; 2012;
8. ივ. სურგულაძე, ქართული სამართლის წყაროები, თბილისი, 1984;
9. ქართული სამართლის ისტორია, შემდგენელი ბექა ქანთარია, თბილისი, 2014;
10. კ. კვირკველია, სისხლის სამართალი, ზოგადი ნაწილი, თბ; 2004;
11. ნ. ხიზანაშვილი, რჩეული იურიდიული ნაწერები, თბ; 1982.

რუის-ურბნისის კრების ძეგლისწერა და მისი გავლენა ადამიანის უფლებებზე

XII საუკუნეში

კახა მაგანია *

ირმა გიკაშვილი *

რეზიუმე

რუის-ურბნისის კრება, რომელიც გაიმართა XII საუკუნის დასაწყისში, მნიშვნელოვანი ისტორიული მოვლენაა, რომელმაც დიდი როლი ითამაშა თავისი დროის სამართლებრივი და სოციალური ნორმების ჩამოყალიბებაში. მიუხედავად იმისა, რომ ეს მოვლენები პირდაპირ არ არის დაკავშირებული ადამიანის უფლებათა თანამედროვე კონცეფციებთან, მათი გავლენა სამართლებრივ ტრადიციებსა და მართლმსაჯულების სისტემაზე არ შეიძლება შეფასების მიღმა დარჩეს.

რუის-ურბნისის კრებამ ხელი შეუწყო ადგილობრივი სამართლებრივი ნორმებისა და წეს-ჩვეულებების განმტკიცებას, რამაც, თავის მხრივ, შექმნა საფუძველი მომავალში ზოგიერთი სამართლებრივი სისტემებისთვის, რომლებიც მიმართული იყო ინდივიდუალური უფლებების დაცვისაკენ. კრებაზე სოციალური სამართლიანობისა და ინდივიდუალური უფლებების საკითხების განხილვა შეიძლება ჩაითვალოს, როგორც თანასწორობისა და ადამიანის უფლებების დაცვის სფეროში ზოგიერთი თანამედროვე იდეების წინამორბედი. საეკლესიო რეფორმის ფარგლებში მიღებულმა მნიშვნელოვანმა დადგენილებებმა, ე.წ. რუის-ურბნისის ძეგლისწერამ ნორმებისა და წესების დაწესებით დაიწყო ისეთი მდგომარეობის შექმნა, რითიც შემდგომში შეიძლებოდა მოქალაქეთა უფლებების დაცვა. ისტორიული პერსპექტივის კუთხით, ამ მოვლენის შესწავლა საშუალებას გვაძლევს უფრო ღრმად გავიგოთ, თუ როგორ განვითარდა იურიდიული ტრადიციები საქართველოში და როგორ ახდენდნენ გავლენას ადამიანის უფლებების შემდგომ ჩამოყალიბებაზე.

კრიტიკული ანალიზის თვალსაზრისით სტატია დაგვეხმარება ფეოდალური ნორმებიდან კანონისა და თავისუფლების შესახებ უფრო თანამედროვე იდეებზე გადასვლის ანალიზში. ასეთი მოვლენის შესწავლამ შეიძლება გამოავლინოს, თუ როგორ აისახება ისტორიული ტრადიციები თანამედროვე მართლმსაჯულების სისტემებში და ადამიანის უფლებათა დაცვაში.

ამრიგად, სტატია ხელს უწყობს საქართველოს შესახებ ისტორიული ცოდნის გაღრმავებას და მისი კულტურული, პოლიტიკური და სამართლებრივი მემკვიდრეობის უფრო სრულყოფილ გააზრებას. რუის-ურბნისის კრება

*საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის სამართლისა და საერთაშორისო ურთიერთობების ფაკულტეტის ასოცირებული პროფესორი.

* საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის სამართლისა და საერთაშორისო ურთიერთობების ფაკულტეტის ასისტენტ-პროფესორი.

მნიშვნელოვანი ეტაპია იურიდიული ნორმების ისტორიაში და მისი შესწავლა გვუმარებს ადამიანის უფლებების კონცეფციის ევოლუციის გაგებაში.

The Ruisi-Urbnisi Council Decrees and Their Impact on Human Rights in the 12th Century

Kakha Dzagania *

Irma Gikashvili *

Resume

The Council of Ruisi-Urbnisi, held at the beginning of the 12th century, was a significant historical event that played a crucial role in shaping the legal and social norms of its time. Although these events are not directly connected to modern concepts of human rights, their influence on legal traditions and the justice system cannot be overlooked.

The council contributed to the consolidation of local legal norms and customs, which, in turn, laid the foundation for future legal systems aimed at protecting individual rights. The discussion of social justice and individual rights at the council can be regarded as a precursor to some contemporary ideas about equality and human rights. Key decrees adopted within the framework of ecclesiastical reform, known as the "Ruisi-Urbnisi Decrees," established norms and rules that facilitated the protection of citizens' rights in the future.

From a historical perspective, studying this event allows us to delve deeper into how legal traditions developed in Georgia and influenced the subsequent formation of human rights. A critical analysis of the event can aid in understanding the transition from feudal norms to more modern ideas about law and freedom.

The study of such events can reveal how historical traditions resonate within modern justice systems and the protection of human rights. Thus, this article contributes to a deeper understanding of Georgia's history and a more comprehensive appreciation of its cultural, political, and legal heritage. The Council of Ruisi-Urbnisi represents a significant milestone in the history of legal norms, and its study aids in comprehending the evolution of the concept of human rights.

შესავალი

რუის-ურბნისის კრების ანალიზი მნიშვნელოვანია ადამიანის უფლებებთან დაკავშირებული სამართლებრივი ტრადიციებისა და კონცეფციების ფორმირების გასაგებად. განვმეორდებით და შეგახსენებთ, მიუხედავად იმისა, რომ ეს მოვლენა

*Associate Professor at the Faculty of Law and International Relations, Georgian Technical University.

* Assistant Professor at the Faculty of Law and International Relations, Georgian Technical University

პირდაპირ არ არის დაკავშირებული ადამიანის უფლებების შესახებ თანამედროვე იდეებთან, მისი გავლენა სამართლებრივ და სოციალურ ნორმებზე მაინც იგრძნობა.

მწიგნობართუხუცეს-ჰყონდიდელისა და მათი გუნდის ხედვით შეიქმნა პროცესის სოციალურ-სამართლებრივი სტრუქტურა. იდეები თანასწორობისა და ინდივიდუალური უფლებების დაცვის თაობაზე, რაც შემდგომში სამართლებრივი რეფორმების საფუძველი გახდა. სოციალური სამართლიანობისა და ინდივიდუალური უფლებების შესახებ დისკუსიებმა რეფორმის პროცესი ეკლესიის რეფორმიდან სახელმწიფოს განმტკიცება-ცენტრალიზებამდე გააფართოვა.

სტატიის მიზნებია ისტორიული კონტექსტის ანალიზი. შევისწავლით პირობებს და გარემოებებს, რომლებშიც შედგა კრება. გავარკვევთ მის გავლენას სამართლებრივი ნორმების ფორმირებაზე. მოვახდენთ სამართლებრივი ტრადიციების იდენტიფიცირებას, გავარკვევთ რა სამართლებრივი და სოციალური ნორმები იყო განხილული და როგორ იმოქმედეს მომავალ სამართლებრივ სისტემებზე. გავანალიზებთ, როგორ აგრძელებს გავლენას კრების შედეგად წარმოქმნილი იდეები ადამიანის უფლებებისა და სამართლიანობის თანამედროვე კონცეფციებზე. მოვახდენთ ისტორიულ ანალიზს. შევისწავლით კრებასთან დაკავშირებულ კვლევით წყაროებს და დოკუმენტებს, მისი შინაარსისა და მნიშვნელობის უკეთ გასაგებად. მოვახდენთ შედარებითი ანალიზს. შევადარებთ კრებაზე განხილულ სამართლებრივ ნორმებს ადამიანის უფლებათა თანამედროვე კონცეფციებთან. გვექნება კრიტიკული შეფასება. შევაფასებთ რამდენად ეფექტურად შეუწყო ხელი კრებამ თავის დროზე უფლებებისა და სოციალური თავისუფლებების დაცვას და როგორ იმოქმედა მომავალ სამართლებრივ-უფლებრივ კატეგორიებზე.

მაშასადამე, სტატია იქნება მნიშვნელოვანი ინსტრუმენტი ადამიანის უფლებების შესახებ ისტორიული კონტექსტისა და იდეების ევოლუციის გასაგებად.

1. რუის-ურბნისის კრების ზოგადი მახასიათებლები

დავით აღმაშენებლის უდიდეს წარმატებად უნდა ჩაითვალოს მისი თაოსნობით 1104 წელს მოწვეული საეკლესიო კრება, რომელიც ისტორიაში რუის-ურბნისის საეკლესიო კრების სახელით არის ცნობილი. ეს კრება დავით აღმაშენებლის საეკლესიო რეფორმების პირველ მნიშვნელოვან და გარდამტეხ ნაბიჯადაა აღიარებული.

კრებას თავმჯდომარეობდა კათალიკოს -პატრიარქი, იოანე საფარელი. რუის -ურბნისის კრებაში მონაწიეობას იღებდნენ მეფის „მამად“ წოდებული გიორგი მწიგნობართუხუცეს-ჰყონდიდელი და არსენ იყალთოელი.⁶⁷⁵ კრებას ესწრებოდა ბიზანტიის იმპერიიდან საგანგებოდ მოწვეული დედოფალი -მართა-მარიამი, დავით აღმაშენებლის მამიდა .

⁶⁷⁵ ივ სურგულაძე, „ქართული სამართლის ისტორიის წყაროები“, თბ, 2000,179.

რუის-ურბნისის კრებამ მიიღო მნიშვნელოვანი დადგენილებები, ე.წ. მეგლიწერა, რომელსაც კანონის ძალა ჰქონდა.

კრების მოწვევის იდეა და ინიციატივა რომ დავითს ეკუთვნოდა, ამ მოსაზრებას

ადასტურებს მეგლის სათაურიც: „მეგლისწერად წმიდისა და ღმრთივ შეკრებულისა კრებისად, რომელი შემოკრიბა ბრძანებითა და კეთილად მსახურისა და ღმრთივ დაცვულისა ჩუენისა დავით აფხაზთა და ქართველთა, რანთა და კახთა მეფისასა, პირთათჳს რომელნი ქუემო მოკსენიებულ არიან.⁶⁷⁶

ქართველი მემატიანის გადმოცემით, კრების მოწვევას ბევრი მიზეზი ედო საფუძვლად: სამეფოს წინაშე იდგა ამოცანა — ცენტრალიზებული სახელმწიფოს გაძლიერებისა და განმტკიცების სამსახურში ჩაეყენებინა ეკლესია, აღმოეფხვრა ის დარღვევები, რასაც ქართულ ეკლესიაში ჰქონდა ადგილი. ამ აზრს კიდევ უფრო ამტკიცებს ივანე ჯავახიშვილის მოსაზრებაც: „ხანგრძლივმა გამოცდილებამ მეფე დაარწმუნა, რომ საქართველოს ერთ-ერთ მთავარ ნაკლად იმდროინდელი საეკლესიო წესწყობილება იყო. რომლის წყალობითაც საქმე ისე დატრიალდა, რომ „უფროსნი საეპისკოპოსონი“, სამღვდელმთავროთა მომეტებული ნაწილი უღირს მამათ-მთავრებს ჩაუვარდათ ხელში“.⁶⁷⁷

განსაკუთრებით მძიმე იყო ღვთისმსახურთა მდგომარეობა: მათი დიდი ნაწილი ნაცვლად ერში ქადაგებისა და მათთვის ღირსეული მაგალითის მიცემისა, ყოველგვარ უკუღმართობაში იყვნენ ჩართულნი. დავითის ისტორიკოსი აღნიშნავს, რომ უღირსი ეპისკოპოსების გადაყენება „არა ადვილ იყო ესე ნათესავთა მათთა ძლიერებითა, იმიტომ, რომ უღირსი ეპისკოპოსები „მამულობით უფროს ვიდრე ღირსებით მჯდომარენი სამღვდელთმთავრო საყდარზე, იყვნეს კაცნი მთავართა და წარჩინებულთა შვილნი, რომელთა უწყესოდ დაეპყრნა საყდრები.“⁶⁷⁸

დავით აღმაშენებელი კარგად აცნობიერებდა, რომ საეკლესიო კრებაზე მიღებულ ხმაურიან გადაწყვეტილებებს და რადიკალურ ზომებს შესაძლოა არეულობა და უმართავი პროცესები მოჰყოლოდა ქვეყანაში. მეფე ყველაზე რთული სცენარისთვისაც მზად იყო: როგორც მემატიანე გადმოგვცემს, რუისისა და ურბნისის ტაძრებს, კრების მიმდინარეობის პროცესში, გარედან მეფის ჯარი იცავდა.

რუის-ურბნისის მეგლისწერა კარგად არის შესწავლილი ივანე ჯავახიშვილის, ივანე სურგულაძის, ე. გაბიაშვილის, კ.კეკელიძის და სხვათა მიერ. ივ. ჯავახიშვილი მეგლისწერას ჰყოფს ოთხ ნაწილად: 1. შესავალი, 2. დადგენილებანი, 3. დავითის შესხმა, 4. ცოცხლების მრავალჟამიერი და მიცვალებულთა საუკუნო ხსენება

კ.კეკელიძე კი მეგლისწერას სამ ნაწილად ჰყოფს: 1. შესავალი, 2. კანონები, დადგენილებები, 3. სინოდიკონი.

მკვლევართა შორის განსხვავებული მოსაზრება არსებობს მეგლიწერის მუხლების რაოდენობასთან დაკავშირებითაც. ერთი ნაწილის (კ. კეკელიძე) აზრით მეგლისწერა 15 მუხლისაგან შედგება, მეორე ნაწილს მიაჩნია, რომ (ი. დოლიძე)

⁶⁷⁶ ივ. ჯავახიშვილი, თხზულებანი თორმეტ ტომად, ტ VI, თბ., 1982, 53.

⁶⁷⁷ ივ. ჯავახიშვილი, თხზულებანი თორმეტ ტომად, ტ II, თბ., 1983, 212.

⁶⁷⁸ ივ. ჯავახიშვილი, თხზულებანი თორმეტ ტომად, ტ II, თბ., 1983, 213.

ძეგლისწერა 16 მუხლს მოიცავს. ე. გაბიძაშვილი თავის მონოგრაფიაში კი ძეგლისწერაში 19 კანონს გამოჰყოფს.⁶⁷⁹ რაც შეეხება კრების მდივანს, ივანე ჯავახიშვილი ვარაუდობდა, რომ კრების მდივანი და შესაძლოა ტექსტის ავტორიც, წმ. დავით მეფის თანამედროვე დიდი ქართველი საეკლესიო მოღვაწე არსენ იყალთოელი უნდა ყოფილიყო.

წინამდებარე ნაშრომის მიზანია, გამოვკვეთოთ დავით აღმაშენებლის ძეგლისწერაში მთავარი მუხლები, რომლებიც ადამიანის უფლებების, ინდივიდის უფლებების, მათ შორის დავითის მიერ ჩამოყალიბებული სამართლებრივი სისტემის პრინციპების, თავისუფლებისა და ღირსების საკითხების შესახებ გვაწვდის ინფორმაციას. განსაკუთრებული ყურადღება მივაქციოთ სამართლებრივი თანასწორობისა და მეფის მიერ განხორციელებული მართლმსაჯულების პრინციპებს.

1.1. რუის-ურბნისის კრების როგორც საკანონმდებლო აქტის მნიშვნელობის ისტორია და კულტურა (მუხლობრივი განხილვა)

მიყვავთ ძეგლისწერას და განვიხილოთ იგი მუხლობრივად ადამიანის უფლებების დაცვის კონტექსტში: ძეგლისწერის პირველ მუხლში ვკითხულობთ: „განიკვეთენ უღირსი მღვდელმთავრები“. აქვეა განმარტებული, რომ „უღირსი არის ის ღვთისმსახური, რომელსაც ხორცი სულისთვის არ დაუთრგუნავს და არ არის შესაბამისი ასაკის მქონე.“⁶⁸⁰

პირველი მუხლის შინაარსი ადასტურებს, რომ მეფისათვის მორალი და საეკლესიო პასუხისმგებლობა უპირველესი იყო. დავითს სწორედ საზოგადოების კეთილდროების დაცვისათვის სჭირდებოდა უღირსი მღვდელმთავრების განკვეთა და ღირსეულთა დასმა თანამდებობებზე.

ამ მუხლით მეფე მიისწრაფვოდა იქითკენ, რომ საეკლესიო თანამდებობებზე მოსული ადამიანები ყოფილიყვნენ მცოდნენი და გამოცდილნი, მაღალი ზნეობისა და შესაფერისი ასაკის, ღირსეული და პასუხისმგებლობით აღსავსე პიროვნებები, რომლებიც საეკლესიო საზოგადოების უფლებებს დაიცავდნენ. ასეთი ადამიანები მისაბამნი და ავტორიტეტულნი იქნებოდნენ საერო საზოგადოებისათვის, რაც მათ მიმართ ნდობას და თანადგომას განამტკიცებდა. ეს კი მრევლის კეთილგანწყობასა და ერთგულებას გაზრდიდა როგორც ეკლესიის, ასევე მეფის მიმართაც.

დავით აღმაშენებელი სწორად აცნობიერებდა იმ ფაქტს, რომ უღირსი მღვდელმთავრების მოღვაწეობა არა მხოლოდ არღვევდა საეკლესიო წესრიგს, არამედ საფრთხეს უქმნიდა საზოგადოების იმ ნაწილის უფლებებს, რომლებსაც დიდი სამართლებრივი და ეთიკური მხარდაჭერის მოლოდინები ჰქონდათ ამ მღვდელმთავრებისაგან.

ამგვარად, შეიძლება დავასკვნათ, რომ პირველი მუხლის ამოქმედება აღმოფხვრიდა საეკლესიო მსახურებაში და საეკლესიო ინსტიტუტებში ისეთი

⁶⁷⁹ ე. გაბიძაშვილი, რუის-ურბნისის კრების ძეგლისწერა, გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბ, 1978, 89.

⁶⁸⁰ <https://www.orthodoxy.ge/samartali/samartali/3-6-7.htm> ნანახია 2024 წლის 22.10

მღვდელმთავრების მოღვაწეობას, რომლებიც ვერ დააკმაყოფილებოდნენ მაშინდელი საზოგადოების მიერ აღიარებულ ღირებულებებისა და უფლებების დაცვას. ყოველივე ეს კი უდაოდ აამაღლებდა საზოგადოების ნდობის შენარჩუნების ხარისხს საეკლესიო ავტორიტეტების მიმართ, რაც თავის მხრივ, ადამიანის უფლებების დაცვის ერთ-ერთი მნიშვნელოვან ელემენტს წარმოადგენს.

რაც შეეხება მეორე მუხლს:

ამ მუხლმა მოაწესრიგა ღვთისმსახურისათვის საჭირო ასაკი. კერძოდ: „წიგნის მკითხველისთვის - 8 წელი, დიაკვნისთვის - 25, მღვდლისთვის - 30 და მღვდელმთავრისთვის - 35. ამ მუხლშივეა მითითებული, რომ ხელდასხმა უნდა ხდებოდეს თანმიმდევრობით, უმცირესიდან უპირატეს ხარისხზე.“⁶⁸¹

როგორც ჩანს, მეფისათვის და მასთან დაახლოებული სასულიერო წოდების წარმომადგენლებისათვის ასაკობრივი ცენზის დაცვა ღვთისმსახურებაში და ხელდასხმის პროცესის თანმიმდევრობა უმნიშვნელოვანეს საკითხს წარმოადგენდა ქართული ეკლესიის სტრუქტურისა და სწორად ფუნქციონირებისათვის.

ამ მუხლის მიხედვით რეფორმატორ მეფეს მიაჩნდა, რომ მღვდელთმსახური გარკვეულ გამოცდილებასა და სიბრძნეს დაუფლებული უნდა ყოფილიყო, რაც უზრუნველყოფდა მასზე დაკისრებული მოვალეობების პასუხისმგებლობითა და მაღალი ხარისხით შესრულებას. ახალგაზრდა ასაკის მღვდელთმსახური კი ვერც სიბრძნით განჭვრეტდა და ვერც შესაბამის სულის სიმტკიცეს გამოიჩენდა გარკვეული საკითხების მიმართ.

ადამიანი, რომელიც მღვდელთმსახური უნდა გამხდარიყო მორალურად ძლიერი და სულიერად გამობრძმედილი უნდა ყოფილიყო, რაც მცირე ასაკში ძალიან რთული მისაღწევი იქნებოდა. ამას გარდა, მეორე მუხლი ავალდებულებდა მღვდელთმსახურს კარიერული წინსვლის ყველა საფეხური თანმიმდევრულად, შრომით და გარჯით გაეწეო, რათა ხელდასმის თანმიმდევრული პროცესი არ დარღვეულიყო.

დავითი მასთან დაახლოებულ საეკლესიო პირებთან შეთანხმებით მოქმედებდა. განათლებულ მეფეს მიაჩნდა, რომ მიზნისკენ მიმავალი გზა უნდა ყოფილიყო ცოდნის და გამოცდილების გზა, ამავდროულად, მორალური და პასუხისმგებლობით აღსავსე გზაც, რაც საბოლოო ჯამში არგებდა ყველა სეგმენტს: მღვდელთმსახურს, ეკლესიას, სამეფოს და საზოგადოებას. ასეთი მიდგომები სამართლიანად იცავდა განათლებული და ჭეშმარიტი მღვდელმთავრების უფლებებს.

ამრიგად, მეორე მუხლში განსაზღვრული მღვდელთმსახურთა სავალდებულო ასაკობრივი მოთხოვნები, თანმიმდევრობა კარიერულ წინსვლაში, იურიდიული და ეთიკური პრინციპების დაცვის საუკეთესო მაგალითად შეიძლება ჩაითვალოს შუა საუკუნეების საქართველოს ისტორიაში.

ძალიან საყურადღებოა მეოთხე მუხლის შინაარსი, რომელიც „კრძალავს ღვთისმსახურის ხელდასხმას ქრთამით, საფასით ან ძლევით.“⁶⁸² ეს მუხლი ძალიან მნიშვნელოვანია არა მხოლოდ ეკლესიური მორალის, არამედ ადამიანის უფლებების დაცვის კუთხითაც. მეფე ამ მუხლით ცდილობს მაშინდელ საზოგადოებაში

⁶⁸¹ <https://www.orthodoxy.ge/samartali/samartali/3-6-7.htm> ნანახია 2024 წლის 22.10

⁶⁸² <https://www.orthodoxy.ge/samartali/samartali/3-6-7.htm> ნანახია 2024 წლის 22.10

დააფუძნოს გარკვეული ზნეობრივი პრინციპები და შექმნას სამართლიანობის დაცვის მექანიზმები.

საინტერესოა, როგორ უზრუნველყოფდა მეოთხე მუხლი ზნეობრივი პრინციპების დაცვას?

ფაქტია, რომ დავით მეფე ეკლესიაში ქრთამის საშუალებით მიღებულ პოზიციას არათანმიმდევრულად, არაეთიკურად და ყოვლად მიუღებელად თვლიდა, რადგან ამ გზით - ქრთამის საშუალებით საეკლესიო მაღალ თანამდებობებზე ხელი მიუწვდებოდათ უზნეო და უპრინციპო მღვდელმთავრებს, რომლებიც ზიანს აყენებდნენ ეკლესიის ავტორიტეტს, საზოგადოებასა და ეკლესიას შორის უნდობლობას აღრმავებდნენ, ბევრ ღირსეულ საეკლესიო მოღვაწეთა ავტორიტეტს ჩრდილს აყენებდნენ, ასევე ლახავდნენ მათ უფლებებს უაზრო და უკანონო მოქმედებების შედეგად. ასეთი მღვდელმთავრები განსაკუთრებით საშიშები იყვნენ იმდროინდელი საზოგადოებისათვის, რადგან შუა საუკუნეების საქართველოში განუზომელი იყო მათი ავტორიტეტის გავლენა ხალხის მასებზე. მექრთამე ღვთისმსახური, რომლის ძირითად საქმიანობას წარმოადგენდა საჩუქრების ან ქრთამის მიღება, რომელიც ყველაზე წინ საკუთარ ინტერესებს აყენებდა, ანადგურებდა ეკლესიის პასუხისმგებლობას და ავტორიტეტს საეკლესიო საზოგადოების წინაშე. ცხადია, ასეთი ურთიერთობები ზიანის მომტანი იყო როგორც საეკლესიო, ასევე საერო საზოგადოებისა და ცალკეული პირების უფლებების თვალსაზრისით.

ასე, რომ მეოთხე მუხლი, რომელიც შეეხებოდა ღვთისმსახურთა ხელდასმის პროცესს, იყო სამართლიანობის დაცვის კუთხით ძალიან მნიშვნელოვანი და ზნეობრივი, რომელიც უზრუნველყოფდა კომპეტენტური და დამსახურებული ადამიანების მოსვლას ეკლესიაში, რომლებიც უზრუნველყოფდნენ ღვთისმსახურთა ავტორიტეტის ამაღლებითა და პროფესიონალიზმით საზოგადოების გაჯანსაღებას.

ყურადსაღებია ივ. ჯავახიშვილის აზრი ამ საკითხთან დაკავშირებით. მეცნიერი დავით მეოთხის გადაწყვეტილებას ასე აფასებდა: „იმ რთულ პერიოდში ეკლესია უნდა ყოფილიყო სულიერების და ეთიკის მაგალითი, რომ მსგავსი ქმედებები, როგორიცაა ქრთამი, ხელს უწყობდა არაკეთილსინდისიერი ადამიანების როლის გაძლიერებას სასულიერო ორგანოებში. ეს კი ხელს შეუშლიდა ეკლესიის ავტორიტეტისა და ნდობის შენარჩუნებას. დავითმა უღირსი მღვდელმთავართა გადაყენებით გვარიშვილობა ეკლესიის მსახურთათვის უარჰყო, ხოლო პირადს ღირსებას შესაფერისი პატივი და უფლება მიანიჭა, ამგვარად რუის-ურბნისის კრებამ განახორციელა და დააკანონა ის, რასაც ორმოცი წლის წინათ ჰქადაგებდა ჩვენი შესანიშნავი მოღვაწე გიორგი მთაწმინდელი.⁶⁸³

ამ მუხლის აუცილებლობა არა მარტო ზნეობრივი წესების დაცვაში, არამედ საზოგადოების ფუნდამენტურ უფლებებზე და სულიერ კეთილდღეობაზეც იყო გათვლილი. ამგვარად, შეიძლება დავასკვნათ, რომ მეოთხე მუხლი წარმოადგენს არა მხოლოდ კანონიერ მოთხოვნას, არამედ ეთიკურ და მორალურ ჩარჩოს, რომლის პრაქტიკაში განხორციელება მომავალში გააჯანსაღებდა საზოგადოების

⁶⁸³ ივ. ჯავახიშვილი, თხზულებანი თორმეტ ტომად, ტ VI, თბ., 1982, 213.

ინტერესებს და დამოკიდებულებას, გაზრდიდა ნდობას და აამაღლებდა სულიერების ხარისხს ეკლესიის მიმართ. ასეთი მიდგომა არა მარტო ეკლესიური წესების დაცვას მოემსახურებოდა, არამედ ცალკეული ადამიანების უფლებების და ღირსების პატივისცემასაც გაზრდიდა ეკლესიის მიმართ. ამ მუხლის აუცილებლობა საზოგადოების ფუნდამენტურ უფლებებზე და სულიერ კეთილდღეობაზეც იყო გათვლილი.

განვიხილოთ მეხუთე მუხლი. ამ მუხლში მითითებულია, რომ „ეკლესიის ქონება და ჭურჭელი, ნაყიდი იქნება ეს თუ შემოწირული, უნდა იქნეს მოხმარებული მხოლოდ საჭიროების მიხედვით და მეგლისწერით მისი გასხვისება, თვით ტყვეთა გამოსყიდვის მიზნითაც კი სასტიკად აიკრძალოს“.⁶⁸⁴

მოდით, რუის-ურბნისის კრების მეგლისწერაში ჩამოყალიბებული ეს წესი კონკრეტულად იმ დროის სოციალური და ეთიკური კონტექსტით განვიხილოთ. მაშინ, როდესაც საეკლესიო ქონება, განსაკუთრებით ჭურჭელი, რომელიც უდიდესი ღირებულების მქონე საგანძურად ითვლებოდა, საეკლესიო და არქიტექტურული შედეგები, უამრავი სიწმინდე, რომელსაც ეკლესია და სახელმწიფო განსაკუთრებულად ეპყრობოდა, ხშირად გამოყენებული იყო არა მხოლოდ რელიგიური მიზნებისთვის, არამედ სხვადასხვა კომერციული საქმეებისთვისაც. მღვდელმთავართა მიერ საეკლესიო ქონების გაყიდვა, გაცვლა, მისაკუთრება, არადანიშნულებისამებრ გამოყენება აკნინებდა ამ სასულიერო პირებს საზოგადოების თვალში, დანიშნულებასა და ფასს უკარგავდა საეკლესიო ნივთებს, ანიაგებდა საეკლესიო ქონებას, რომელიც ხშირად ფასდაუდებელ საუნჯეს წარმოადგენდა, აკნინებდა თვით ეკლესიასაც, როგორც ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ინსტიტუციას სახელმწიფოში.

მეხუთე მუხლი უზრუნველყოფდა, რომ ეს ქონება არ გამოყენებულიყო, როგორც კომერციული სასარგებლო ინსტრუმენტი, თუნდაც ტყვედ ჩავარდნილი ადამიანების გამოსახსნელად. განსაკუთრებით მკაცრი რეგულაცია ტყვეთა გამოსყიდვის საკითხზე სავარაუდოდ დაკავშირებული უნდა ყოფილი იმასთან, რომ ამ მუხლით ეკლესიას უნდა შეენარჩუნებინა თავისი განსაკუთრებული როლი, როგორც ხალხზე ზრუნვის და დახმარების, ასევე სტაბილურობის გარანტიის მქონე ინსტიტუტის.

ამრიგად, მეხუთე მუხლი დაიცავდა საეკლესიო ქონებას, ეკლესიის ავტორიტეს, მორწმუნე საზოგადოებას განუმტკიცებდა ეკლესიისადმი ნდობასა და რწმენას, გადაარჩენდა კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლებს, რომელიც თაობიდან თაობას უნდა გადასცემოდა.

მეხუთე მუხლიდან შეიძლება გამოვკვეთოთ ადამიანის უფლებებზე ზრუნვის სურვილი, თუმცა უფრო ფართო სოციალურ და კულტურულ ჭრილში, რადგან, ეკლესიის ქონების მართვას და რეგულაციას, მათ შორის ჭურჭლის და ქონების გასხვისების აკრძალვას, პირდაპირი კავშირი აქვს იმ ხანაში არსებულ სოციალურ და კულტურულ სტრუქტურებთან. ისმის კითხვა: მეთორმეტე საუკუნის

⁶⁸⁴ <https://www.orthodoxy.ge/samartali/samartali/3-6-7.htm> ნანახია 2024 წლის 22.10.

საქართველოში, ამ მუხლის ამოქმედება, გარდა იმისა რომ მეფის ხელისუფლებას გააძლიერებდა, კიდევ რას შეუწყობდა ხელს?

ეს მუხლი განამტკიცებდა დავითის საქართველოს სოციალურ სტაბილურობას: ყველასათვის ცნობილია, რომ მაშინდელი საზოგადოება ეკლესიის უდიდეს გავლენას განიცდიდა, როგორც ყველაზე ავტორიტეტული ინსტიტუციის. ეკლესია უზრუნველყოფდა საზოგადოებრივი წესრიგის შენარჩუნებას, მათი საჭიროებების დაკმაყოფილებას. ეკლესიის ქონებისადმი უდიერად მოპყრობა და კომერციული მიზნებისთვის გამოყენება კი აუცილებლად გამოიწვევდა საზოგადოების თვალში ამ ინსტიტუციის ავტორიტეტის დაკნინებას.

ამ მუხლს ჰქონდა უდიდესი კულტურული მნიშვნელობაც: შუა საუკუნეების საქართველოში, ეკლესია იყო არა მხოლოდ რელიგიური, არამედ კულტურული და საგანმანათლებლო ცენტრი. მართლმადიდებლური ეკლესია ფლობდა ქონებას არა მხოლოდ ქვეყნის შიგნით, არამედ საზღვარგარეთაც. ეს ქონება კი ატარებდა ღრმა სიმბოლურ, საკრალურ და კულტურულ მნიშვნელობას. მისი გაყიდვა შეიძლება აღქმული ყოფილიყო, როგორც კულტურული მემკვიდრეობის დათმობა. საეკლესიო ქონებით ვაჭრობა- ერთ-ერთი მძიმე მანკიერი მოვლენა, მაშინდელი საზოგადოების სამართლიანი გულისტკივილისა და აღშფოთების მიზეზი იქნებოდა. ეკლესიის ქონების გასხვისების აკრძალვა კი ქრისტიანი საზოგადოების მადლიერებას გამოიწვევდა, გაიზრდებოდა მათი რწმენა ეკლესიისადმი, რაც ადამიანის უფლებების დაცვის კუთხით მნიშვნელოვნად წინ გადადგმული ნაბიჯი იქნებოდა.

ამრიგად, დავით აღმაშენებელი, როგორც უზადლო პოლიტიკოსი და გონიერი რეფორმატორი, ეკლესიის ქონების მართვითა და კონტროლით შესანიშნავად შეძლებდა ეკლესიაზე სახელმწიფოს პოლიტიკური გავლენის ზრდას და ქვეყნის სტაბილურად განვითარებას, როგორც სოციალური და კულტურული მიმართულებით, ასევე ადამიანის უფლებების კუთხითაც. ეს მუხლი მკაფიოდ ავლენს რაოდენ დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა მეფე ეკლესიის ინსტიტუციური ავტორიტეტის გავლენას იმ პერიოდის საზოგადოებაზე.

მეგლისწერის **მეექვსე და მეშვიდე** მუხლების მიხედვით, დადგინდა, რომ „ქორწინება, მონათვლა და მონაზვნად განწესება უნდა მოხდეს მხოლოდ ეკლესიის მიერ განსაზღვრული წესით. აქვეა აღნიშნული, რომ ქორწინება უნდა შესრულდეს ეკლესიაში და შესაძლებელია მხოლოდ ორჯერ, ე.ი. ადამიანს ორჯერ ჰქონდა ქორწინების უფლება. მეშვიდე მუხლმა დაადგინა მექორწილეთა ასაკი, კერძოდ 12 წელი. აიკრძალა მცირეწლოვანთა ჯვრისწერა.“⁶⁸⁵ მეგლისწერის აღნიშნული მუხლები ადამიანის უფლებების დაცვის კონტექსტში უდაოდ საინტერესო ასპექტებს ეხება.

მეგლისწერაში ქორწინების მინიმალური ასაკის ზრდა 9-დან 12 წლამდე ცხადია, მეტყველებს იმ ფაქტზე, რომ მაშინდელ საზოგადოებაში მომხდარია გარკვეული ნორმებისა და ღირებულებების მიმართ დამოკიდებულების შეცვლა.

⁶⁸⁵ ივ. ჯავახიშვილი, თხზულებანი თორმეტ ტომად, ტ II, თბ., 1983.

ამ საკითხთან დაკავშირებით ე. გაბიაშვილი თავის მონოგრაფიაში წერს: „სამოქალაქო პირთა ქორწინება წარმოადგენდა დასაქორწინებელ პირთა მშობლების მხოლოდ ეკონომიკური ხასიათის გარიგებას და თითქმის არავითარი ყურადღება არ ექცეოდა ქორწინებაში შემავალ პირთა სურვილებს. ეს სურათი ჩვეულებრივი მოვლენა იყო ფეოდალური საზოგადოებისათვის და საქართველოც არავითარ გამონაკლისს არ წარმოადგენდა.“⁶⁸⁶

ჩვენი აზრით, ეს ცვლილება შეიძლება აიხსნას რამდენიმე მიზეზით, კერძოდ: ქორწინების ასაკის გაზრდაზე შესაძლოა გავლენა იქონია სხვადასხვა სოციალურმა და პოლიტიკურმა ფაქტორებმა, როგორცაა მშვიდობა ქვეყანაში და ეკონომიკური სტაბილურობა (გასათვალისწინებელია ის ფაქტი, რომ 1198 წლიდან დავითი თურქ-სელჩუკებს ხარკს აღარ უხდის). საქორწინო ასაკის მატება ასევე მიუთითებს იმ ფაქტზე, რომ სახელმწიფო გარკვეულწილად ზრუნავს ინდივიდების - განსაკუთრებით ახალგაზრდა ქალების კეთილდღეობაზე, მათ აძლევს საშუალებას ფიზიკურად და ემოციურად უკეთესად მომზადებულები შეხვდნენ ოჯახის შექმნას, ახალი თაობის ჯანმრთელობაზე და განვითარებაზე მეტად ხარისხიანად იზრუნონ.

რელიგიურ ან სამართლებრივ ჩარჩოებში მოქცეული ეს სოციალური ცვლილებები დადებითად იმოქმედებდა საზოგადოების განვითარებაზე და მის კეთილდღეობაზე, ახალგაზრდა ქალების დაცულობის აუცილებლობის აღიარებისაკენ უბიძგებდა მათ ოჯახებს, ისინი ვალდებული გახდებოდნენ დაეცვათ კანონი და აღარ გაეთხოვებინათ 9 წლის ბავშვები. რადგან ეს რეფორმები ეკლესიის სახელით უნდა გატარებულიყო, ამ ინსტიტუტის გავლენას და ავტორიტეტს კიდევ უფრო გაზრდიდა მაშინდელი საზოგადოების თვალში. რაც ძალიან სჭირდებოდა დავით მეოთხეს. მართალია ეს მუხლი სრულად ვერ მოაწესრიგებდა ამ სფეროში არსებულ ხარვეზებს, მიუხედავად ამისა ეს ცვლილება უდაოდ წარმოადგენდა პროგრესულ, წინგადადგმულ ნაბიჯს ფეოდალური საქართველოს სამართლებრივ ისტორიაში, სადაც თვალნათლივ ჩანს რომ სახელმწიფო იღებდა სოციალურ პასუხისმგებლობას ახალგაზრდების მდგომარეობის გასაუმჯობესებლად. მართალია, ძეგლისწერის ზოგადი პრინციპები სრულიად არ შეესაბამება თანამედროვე ადამიანის უფლებების სტანდარტებს. მაგრამ, თუ კი მათ შევადარებთ იგივე პერიოდის „შუა საუკუნეების ევროპული სამართლის ნორმებს, მივხვდებით, რომ ძეგლისწერის მუხლები საკმაოდ პროგრესულად ჩანს და სულაც არ ჩამოუვარდება იმავე პერიოდის საფრანგეთის და ინგლისის კანონებს, რომელიც ასევე ქორწინების პრაქტიკის რეგულირებას ეხება. პირიქით, ჩამოუვარდება კი არა, ამ სფეროში განხორციელებულ რეფორმებს ფეხდაფეხ მიჰყვება. მაგალითისათვის, გავიხსენოთ ფრანგი მეფე - ლუი მეექვსე კაპეტინგი (1108-1137), რომლის მმართველობა ჰგავს კიდევ დავით აღმაშენებლის მმართველობას.⁶⁸⁷ ორივე მეფე თითქმის ერთ პერიოდში მართავდა ქვეყანას. ორივე მეფე კარგად აცნობიერებდა რაოდენ დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა პატრიოტიზმსა და სარწმუნოების დაცვას ქვეყნის ძლიერებისათვის, ორივე მეფე მკაცრად უსწორდებოდა ურჩ ფეოდალებს, არ პატიობდა ეკლესიების ძარცვას, ორივე მეფე იყო საკუთარი ქვეყნის გამაერთიანებელი, ორივეს ჰყავდა უერთგულესი მრჩეველი,

⁶⁸⁶ ე. გაბიაშვილი, რუის-ურბნისის კრების ძეგლისწერა, გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბ, 1978, 123.

⁶⁸⁷ ე. გაბიაშვილი, რუის-ურბნისის კრების ძეგლისწერა, გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბ, 1978

სასულიერო წრის წარმომადგენელი -ბერი, რომელსაც , როგორც საკუთარ მამას და მმას ისე ენდობოდა. ორივე მეფემ ერთნაირი დებულება შეიმუშავა ქორწინების მინიმალურ ასაკთან დაკავშირებით - 12 წელი გოგონებისთვის და 14 წელი ვაჟებისათვის (დავითმა 16 წელი ვაჟებისათვის), რამაც დიდი გავლენა მოახდინა ქორწინებაში თანხმობასა და კავშირის განმტკიცების მნიშვნელობაზე, რამაც ხელი შეუწყო ქორწინების, როგორც სოციალური ინსტიტუტის ლეგიტიმაციას. ამ კუთხით, ასევე ძალიან საინტერესოა ინგლისის მეფის, ჰენრი მეორე პლანტაგენეტის მოღვაწეობა (1154-1189). ქრონოლოგიურად ჰენრი მეორის მმართველობაც სულ მცირე დროით არის აცდენილი დავით აღმაშენებლის მოღვაწეობის პერიოდს.

ჰენრი მეორის სახელთან დაკავშირებულია კანონთა კრებულის გამოცემა, რომელიც „კლარენდონის კონსტიტუციის“ სახელითაა ცნობილი (1164წ) ინგლისის მეფის კანონთა კრებული ძალიან წააგავს დავით აღმაშენებლის ძეგლისდებას. ორივე საკანონმდებლო აქტის უპირველესი მიზნი იყო „კრიმინალი სასულიერო პირების“ ან ისეთი სასულიერო პირების არსებობის პრობლემების გადაჭრა, რომლებმაც სერიოზული დანაშაულები ჩაიდინეს“, ორივე მონარქი ამ კანონების ცხოვრებაში გატარებით ფიქრობდა , რომ არსებულ პრობლემასაც მოაგვარებდა და ამავე დროს საკუთარ ძალაუფლებასაც გაზრდიდა ეკლესიაზე.

„კლარენდონის კონსტიტუცია“ ბევრ სხვა საკითხებთან ერთად, ადგენდა საქორწინო ასაკს ახალგაზრდებს შორის. ქორწინების მინიმალური ასაკი დაწესებული იყო 12 წელი გოგონებისთვის და 14 წელი ვაჟებისათვის.

ისევე, როგორ ძეგლისდებაში, აქაც გოგონათა გათხოვების მინიმალური ასაკი 12 წელია. შეიძლება ითქვას, რომ დავითის გადაწყვეტილება, რომელიც მან საეკლესიო პირებთან შეთანხმებით მიიღო, ამ კუთხით სრულ თანხვედრაშია ევროპული სახელმწიფოების მონარქთა რეგულაციებთან. ასე რომ, დავითი თავისი რეფორმებით არა თუ ფეხდაფეხ მიჰყვებოდა, არამედ წინ უსწრებდა კიდევ თავისი დროის ფრანგ და ინგლისელ მეფეებს. დასკვნის სახით, შეიძლება ვთქვათ, რომ ეს მუხლი ადამიანის უფლებების დაცვის კუთხით მართლაც საყურადღებოა, რადგან ახალგაზრდების ინტერესებს იცავს და უზრუნველყოფს, რომ ისინი შედარებით მომზადებულები შეხვედროდნენ ოჯახურ პასუხისმგებლობას.

ადამიანისა და საზოგადოების უფლებების დაცვის კუთხით ძალიან საყურადღებოა ძეგლისდების მერვე მუხლი.

ძეგლისდების მერვე მუხლი ეხება შემდეგ საკითხს: „მღვდელმთავრებად უნდა შეირჩენ ეკლესიის ის მსახურნი, რომელნიც გათვითცნობიერებულნი არიან საქრისტიანო წესებში, ანუ როგორც „საქართველოს ავტოკეფალური მართლმადიდებელი ეკლესიის დებულებაშია“*„მითითებული, უნდა ჰქონდეს შესაფერისი საღვთისმეტყველო განათლება“*.⁶⁸⁸

ნათლად ჩანს, რომ ამ მუხლის მიღებით, დავით აღმაშენებელს გადაწყვეტილი ჰქონდა, რომ საეკლესიო საქმიანობას უნდა ჩამოშორებოდნენ არა მარტო მოღალატე და მექრთამე მღვდელმთავრები, არამედ შესაფერისი განათლების არმქონენიც. ივანე

⁶⁸⁸ <https://www.orthodoxy.ge/samartali/samartali/3-6-7.htm> ნანახია 2024 წლის 22.10

ჯავახიშვილის აზრით „ეს წესი სასწრაფო მისაღები იყო, რადგან იგი ეკლესიისთვისაც და სახელმწიფოსთვისაც მეტად მავნებლობას წარმოადგენდა“.⁶⁸⁹

მღვდელმთავრებად უნდა შერჩეულიყვნენ განათლებული სასულიერო წრის წარმომადგენლები. განათლებული და მცოდნე მღვდელმთავრების შერჩევა თანამდებობაზე, რა თქმა უნდა, დაეხმარებოდა საეკლესიო საზოგადოებას და ზოგადად ხალხს სულიერ გაჯანსაღებაში. გამოცდილი საეკლესიო მოღვაწეები უკეთ შეძლებდნენ, რომ გააზრებული და ეთიკური გადაწყვეტილებები მიიღოთ, რაც საბოლოოდ დადებითად აისახებოდა ხალხის სულიერ და სოციალური ცხოვრებაზე.

განათლებული მღვდელმთავრები, ცხადია, მეტი პასუხისმგებლობით და უფრო მართებულად მიაწოდებდნენ საზოგადოებას ქრისტიანული სწავლების წესებს და სულიერადაც სწორად მართავდნენ მათ. განათლებული მღვდელმთავრები პასუხისმგებლობას აიღებდნენ არა მხოლოდ რელიგიურ საკითხებზე, არამედ მორალურ საკითხებზე, რაც საზოგადოებას სამართლიანობის შეგრძნებას გაუზრდიდა და განუმტკიცებდა ეკლესიასთან კავშირს. ეს მუხლი ნათლად მეტყველებს იმაზე, რომ მეფე ეკლესიის საშუალებით ზრუნავდა მოსახლეობის ინტერესებზე.

ამავდროულად, მღვდელმთავრების სწორად შერჩევის პროცესი, სადაც ყურადღება მიექცეოდა მათ განათლებას და გამოცდილებას, სამომავლოდ შექმნიდა ისეთ სისტემათა მექანიზმს, რომელიც საზოგადოების კეთილდღეობასა და გაჯანსაღებას შეუწყობდა ხელს. შესაფერისი ცოდნითა და გამოცდილებით აღჭურვილი საეკლესიო მოღვაწე უკეთ და ეფექტურად შეძლებდა ხალხის მართვასაც და მათი ინტერესების დაცვასაც.

ამრიგად, მერვე მუხლი არა მხოლოდ ეკლესიის ორგანიზმის გაჯანსაღებისათვის და განმტკიცებისათვის იყო შექმნილი, არამედ პასუხისმგებლობის დაკისრება იყო ეკლესიისათვის, თუ როგორ უნდა მომსახურებოდა ეს ინსტიტუტი საზოგადოებას, რაც საბოლოო ჯამში, ვფიქრობთ, ხალხის უფლებებისა და კეთილდღეობის დაცვის მიმართულებით მნიშვნელოვანი წინგადადგმული ნაბიჯი იყო. რაც შეეხება ძეგლისწერის მეათე მუხლს. ეს მუხლი „კრძალავს მონასტერში ერისკაცთა მიერ ვაჭრობას, ასევე მონასტრის ტერიტორიაზე არასაეკლესიო მიზნით შეკრებას, ვინაიდან მონასტერი არის ღვთის ტაძარი სამლოცველო სახლი და ბერულ წმიდა ცხოვრებას უწესობა, არ შეშვენის.“⁶⁹⁰

აღნიშნული მუხლი, ჩვენი აზრით, ადამიანის უფლებების კონტექსტში რამდენიმე მნიშვნელოვან ასპექტს შეიცავს: თუ კი მონასტერს განვიხილავთ, როგორც ღვთის ტაძარს და სულიერ თავშესაფარს, სადაც ადამიანი ცდილობს იპოვოს სულიერი სიმშვიდე, მაშინ მონასტრის ტერიტორიაზე ყოველგვარი კომერციული საქმიანობის აკრძალვა ნათლად ცხადყოფს იმას, რომ აღნიშნული მუხლი ზრუნავს მონაზვნების და მომლოცველების, როგორც ცალკეული

⁶⁸⁹ ივ. ჯავახიშვილი, თხზულებანი თორმეტ ტომად, ტ II, თბ., 1983, 212.

⁶⁹⁰ <https://www.orthodoxy.ge/samartali/samartali/3-6-7.htm> ნანახია 2024 წლის 22.10

ინდივიდების, ასევე სრულად საეკლესიო საზოგადოების სულიერ კეთილდღეობაზე და ფსიქოლოგიურ უსაფრთხოებაზე.

მაშასადამე, ეს მუხლი გარანტი იყო იმისა, რომ მონასტერში მცხოვრები რელიგიური ადამიანი თავისუფლად და მშვიდად იმოღვაწეებდა, პირნათლად შესრულებდა თავის მოვალეობას ღმერთისა და მრევლის წინაშე ყოველგვარი საცდუნებლის გარეშე. ვაჭრობა და კომერციული საქმიანობა კი სრულიად გამოიდევენებოდა მონასტრიდან, რაც საბოლოო ჯამში საზოგადოებრივი წესრიგის დაცვას, ასევე იმ ადამიანების უფლებების დაცვას შეუწყობდა ხელს, რომელთათვისაც მონასტერი მართლაც წარმოადგენდა სულიერ საჭიროებას, ეს კი ეკლესიის, როგორც ყველაზე მნიშვნელოვანი ინსტიტუტის როლის და გავლენის გაზრდას შეუწყობდა ხელს. მეთოთხმეტე მუხლით დაუშვებლად გამოცხადდა წარმომადგენლობითი ქორწინება, ანუ როგორც ძეგლისწერაშია მითითებული „კურთხევა გ რე ნისა კიდის-კიდე“. ასეთი ქორწინების დროს მომავალი მეუღლეები სხვადასხვა ეკლესიებში იწერდნენ ჯვარს ერთსადაიმავე დროს. ხოლო ადგილზე მათ ნაცვლად წარმომადგენლები იყვნენ. მუხლში მითითებულია, რომ ჯვრისწერა არის ერთ-ერთი წმიდა საიდუმლო და არა რაღაც ხელშეკრულება, რომელიც შეიძლება წარმომადგენლების მეშვეობითაც გაფორმდეს.”⁶⁹¹

მეთოთხმეტე მუხლი, რომელიც კრძალავს წარმომადგენლობით ქორწინებას მართლაც საინტერესოა ადამიანის უფლებების კუთხით. ამ მუხლით, პარტნიორებს ეძლეოდათ ინდივიდუალური და გულწრფელი არჩევანის თავისუფლება, სადაც ქალსაც და მამაკაცსაც, ფიზიკურად, გვერდიგვერდ დგომით უნდა მიეღოთ მონაწილეობა ჯვრისწერისა და ქორწინების რიტუალში და არა სხვადასხვა ეკლესიებში დგომით.

ამ მუხლის თანახმად, ქორწინების დროს, როგორც წმინდა საიდუმლოს დროს, წყვილებმა უნდა გააკეთონ ინდივიდუალური და გულწრფელი არჩევანი, რომელშიც ორივე პარტნიორი აქტიურად მიიღებს მონაწილეობას. წარმომადგენლობითი ქორწინების დროს კი ერთ-ერთი პარტნიორი მოკლებულია ამ უფლებას, რაც ზღუდავს მისი არჩევანის თავისუფლებას. მეთოთხმეტე მუხლი პარტნიორებს სულიერ და ეთიკურ პასუხისმგებლობასაც აკისრებდა. რადგან ჯვრისწერა ღვთიური წესების დაცვით უნდა მომხდარიყო, აღნიშნული მუხლი წყვილს ავალდებულებდა მათი სულიერი და მორალური მდგომარეობა ჯვრისწერის დროს თვალსაჩინო ყოფილიყო. წარმომადგენლობითი ქორწინების შემთხვევაში, კი ჯვრისწერა არ იქნებოდა სრულფასოვანი და შესაძლოა გაჩენილიყო ეჭვი, რომ ერთმანეთის მიმართ წყვილებს პასუხისმგებლობის შეგრძნება ნაკლებად მყარი ან საერთოდ არ გააჩნდათ.

ამ მუხლით საბოლოოდ უქმდებოდა ქორწინების ყოვლად მანკიერი და მახინჯი ფორმა, როცა გარკვეული ქრთამის და ბინძური გარიგებების შედეგად უმრავლეს შემთხვევაში ფეხქვეშ ითელებოდა ადამიანების (უმეტეს შემთხვევაში ქალების!) ფუნდამენტური უფლებები. ჩვენი აზრით, მეთოთხმეტე მუხლი შეიძლება ჩაითვალოს ძეგლისწერის გვირგვინად. მუხლში ხაზგასმულია, რომ ქორწინება არ არის მხოლოდ ხელშეკრულება, არამედ იგი ღვთიური საიდუმლოა. რომ ქორწინება ამიერდან ყოველთვის უნდა იყოს მორალურად და ეთიკურად მაღალ დონეზე

⁶⁹¹ <https://www.orthodoxy.ge/samartali/samartali/3-6-7.htm> ნანახია 2024 წლის 22.10

ორგანიზებული, რაც წყვილების ინტერესების და უფლებების დაცვას მოემსახურება. ამ მუხლმა დაგმო წარმომადგენლობითი ქორწინება, როგორც დრომოჭმული, საზოგადოებისა და ეკლესიისათვის მიუღებელი ფორმა, რომელიც აზიანებდა არა მარტო პარტნიორთა ურთიერთობებს და მართლმადიდებლური ოჯახის სიმტკიცეს, არამედ ქორწინების საიდუმლოსაც. ამრიგად, მეგლისწერის მეთოთხმეტე მუხლი დავით აღმაშენებლის სამეფოში საბოლოოდ და პრინციპულად ამკვიდრებდა იმ აქტს, რომ ქორწინება უნდა ყოფილიყო არა მხოლოდ ოფიციალური, არამედ სულიერი და ეთიკური მნიშვნელობის აქტი, რაც წყვილების უფლებების დაცვას ემსახურებოდა.

2. რუის-ურბნისის კრების მნიშვნელობა ადამიანის უფლებებზე

2.1. დავით აღმაშენებლის ეპოქის ეკლესიის სიახლეებისა და ინიციატივების მაგალითები

რუის-ურბნისის საეკლესიო კრება, რომელიც 1103 წელს გაიმართა, მნიშვნელოვანი მოვლენა იყო საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიისთვის, სახელმწიფოსთვის და მთლიანად საზოგადოებისთვის. ეს კრება მოიწვიეს მთელი რიგი საეკლესიო და სოციალური საკითხების გადასაჭრელად, ასევე საეკლესიო პრაქტიკასა და მმართველობაში ერთიანობის დასამკვიდრებლად. იქ იკრიბებოდნენ ეპისკოპოსები, ბერები და საერო ხელისუფლების წარმომადგენლები. მეგლისწერის მიერ მიღებული კანონები მიზნად ისახავდა საეკლესიო დისციპლინის დაწესებას, საეკლესიო თემების ცხოვრების გამარტივებას, მათ შორის მღვდლებისა და ბერების ქცევის წესების დარეგულირებას. ყოველივე ეს იმ პერიოდის საეკლესიო დიქტატს ზღუდავდა, რაც ადამიანის უფლებებს ზრდას ხელს უწყობდა.

კრება მუშაობდა ეკლესიის ავტორიტეტის გაზრდაზე, როგორც ინსტიტუტის, რომელსაც შეეძლო დაერეგულირებინა არა მხოლოდ სულიერი, არამედ საერო საკითხებიც. კრება მუშაობდა, რათა შეეზღუდა საერო ხელისუფლების ეკლესიაზე გავლენა, მათი მცდელობით კანონებმა საზღვრები დაადგინეს საეკლესიო და საერო ხელისუფლებას შორის, ავტორები ეკლესიის დამოუკიდებლობას იცავდნენ. კრება წყვეტდა დავებს სხვადასხვა ეპისკოპოსებსა და მონასტრებს შორის, აგრეთვე საეკლესიო და საერო ხელისუფლებას შორის. კრება ასევე განიხილავდა წმინდანთა კანონიზაციის საკითხებს, რამაც ხელი შეუწყო ქართველი ხალხის სულიერი ცხოვრებისა და თვითმყოფადობის განმტკიცებას. კანონები ეხებოდა ზოგიერთი საეკლესიო რიტუალების და პრაქტიკის გამარტივებას, რამაც ისინი უფრო ხელმისაწვდომი გახადა ჩვეულებრივი მორწმუნეებისთვის.

ამრიგად, რუის-ურბნისის კრებისას მიღებულმა ინიციატივებმა მნიშვნელოვანი როლი ითამაშა შუა საუკუნეების საზოგადოებისთვის უფლებების ფორმირებაში, საეკლესიო სტრუქტურის ჩამოყალიბებაში, მმართველობის განმტკიცებისა და საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის პოზიციის გაძლიერებაში. რუის-ურბნისის საეკლესიო კრებაზე მიღებული მნიშვნელოვანი გადაწყვეტილებები, რომლებიც იყო სიახლე, გავლენა მოახდინა საქართველოს მართლმადიდებლური ეკლესიისა და მთლიანად საზოგადოების განვითარებაზე,

მათ შორის უფლებრივ ნაწილში. კრებამ დააწესა ერთიანი წესები და რიტუალები ყველა მრევლისთვის, რამაც ხელი შეუწყო ერთიანი ლიტურგიკული ტრადიციის შექმნას და სხვადასხვა პრაქტიკას შორის კონფლიქტების შემცირებას,

ამრიგად, რუის ურბნისის კრების ზოგიერთი გადაწყვეტილება ფაქტობრივად თანხვედრაშია ოცდამეერთე საუკუნის საქართველოს კონსტიტუციის მეორე თავში მითითებულ ნორმებთან. კერძოდ, საქართველოს კონსტიტუციის მეორე თავი ადამიანის უფლებებს ეხება, ხოლო მისი მეთერთმეტე მუხლი თანასწორობის უფლებებს განსაზღვრავს: ყველა ადამიანი სამართლის წინაშე თანასწორია. აკრძალულია დისკრიმინაცია რელიგიის, სოციალური კუთვნილების, ქონებრივი ან წოდებრივი მდგომარეობის, საცხოვრებელი ადგილის ან სხვა ნიშნის მიხედვით.⁶⁹²

რაც შეეხება კონსტიტუციის მეორე თავის მეთექვსმეტე მუხლს იგი იმპერატიულად ასაბუთებს, რომ ყოველ ადამიანს აქვს რწმენის, აღმსარებლობისა და სინდისის თავისუფლება [8, მუხლი 16]. განვლილი ასობით საუკუნის მიუხედავად, რუის ურბნისის კრების ზოგიერთი დებულება და თანამედროვე საქართველოს კონსტიტუციის ზოგიერთი დებულება სამართლებრივი შინაარსით ერთგვაროვანია და ყველა ეს დებულება ადამიანის უფლებების გაძლიერებას ემსახურება.

კრებამ გააძლიერა მონასტრების უფლებები, იცავდა მათ საერო ხელისუფლების მხრიდან შეურაცხყოფისაგან და უზრუნველყოფდა მათ ფინანსურ დამოუკიდებლობას. დაიწყო ეკლესიის მმართველობის რეფორმა. დაინერგა საეკლესიო საქმეების მართვის ახალი მექანიზმები, რომლებმაც გააუმჯობესეს ადმინისტრაცია და ხელი შეუწყო კორუფციის თავიდან აცილებას. შეხვედრაზე განიხილეს ეკლესიისა და საერო ხელისუფლების თანამშრომლობის საკითხები, რამაც ხელი შეუწყო ქვეყანაში მშვიდობისა და წესრიგის შენარჩუნებას. კრებამ ხელი შეუწყო მონასტრებში სკოლებისა და საგანმანათლებლო დაწესებულებების შექმნას, რამაც ხელი შეუწყო მღვდლებსა და ერს შორის ცოდნისა და წიგნიერების გავრცელებას.

რაც შეეხება თანამედროვე საქართველოს განათლების სისტემას, იგი დაცულია კონსტიტუციით, ხოლო მისი ფუნქციონირება განსაზღვრულია ორგანული კანონითა და კანონებით. თანამედროვე კონსტიტუციის თანახმად ყველას აქვს განათლების მიღებისა და მისი ფორმის არჩევის უფლება. ჩვენ თუ განათლების სისტემის განვითარების კუთხით პარალელს გავავლებთ საქართველოს მეთორმეტე საუკუნის სახელისუფლო მმართველობასა და დღევანდელ სახელისუფლო მმართველობას შორის, შეუიარაღებელი თვალით შევნიშნავთ, რომ მაშინაც და ახლაც ქვეყანაში განათლების დონის გასაღრმავებლად ზრუნავდნენ და ამისთვის იქმნებოდა და იქმნება საკანონმდებლო ბაზები.⁶⁹³

⁶⁹² საქართველოს კონსტიტუციის, მეორე თავის, მუხლები N11, N16, N27, N30, მუხლი 11.

⁶⁹³ იქვე, მუხლი 27.

ასევე მიღებული კანონები ეხებოდა ერესსა და სხვა განსხვავებული აზრის წინააღმდეგ ბრძოლას, რამაც ხელი შეუწყო მართლმადიდებლური რწმენის განმტკიცებას (შუა საუკუნეებში სიტყვის, გამოხატვის და აზრის თავისუფლება შეიძლება ჩათვლილიყო, როგორც ერეტიკოსობა ან ტახტის წინააღმდეგ გალაშქრება). კრებამ ასევე განიხილა ქორწინებისა და ოჯახური ცხოვრების საკითხები, რაც დღევანდელი კონსტიტუციითაც არის დაცული როგორც უფლება. თანამედროვე საქართველოს კონსტიტუცია გვეუბნება, რომ ქორწინება, როგორც ქალისა და მამაკაცის კავშირი ოჯახის შექმნის მიზნით, ემყარება მეუღლეთა უფლებრივ თანასწორობასა და ნებაყოფლობას.⁶⁹⁴ მეგლისწერის მუხლები უზრუნველყოფდნენ საერო პირთა, მორწმუნეთა უფლებების დაცვას საეკლესიო საქმეებში, რაც ხელს უწყობდა ეკლესიასა და ხალხს შორის ნდობის განმტკიცებას. ამ სიახლეებმა და ინიციატივებმა არა მხოლოდ გააძლიერა საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის პოზიციები, არამედ ხელი შეუწყო ქვეყნის სულიერ და კულტურულ განვითარებას და მნიშვნელოვანი კვალი დატოვა მის ისტორიაში.

2.2. დავით აღმაშენებლისა სამეფო ხელისუფლებებისა და სასულიერო პირების როლი საზოგადოებრივ ცხოვრებაში

მნიშვნელოვანი და მრავალფეროვანი იყო დავით აღმაშენებლის სამეფო ხელისუფლებისა და სამღვდელოების როლი XII საუკუნის საქართველოს საზოგადოებრივ ცხოვრებაში. დავით აღმაშენებელმა გააძლიერა ცენტრალური ხელისუფლება, რამაც უზრუნველყო ქვეყანაში პოლიტიკური სტაბილურობა და უსაფრთხოება. იგი აქტიურად ებრძოდა გარე საფრთხეებს, მათ შორის თურქ-სელჩუკებს. დავითმა თავისი წვლილი შეიტანა კულტურის, ხელოვნებისა და განათლების განვითარებაში. იგი აფინანსებდა ტაძრებისა და მონასტრების მშენებლობას, ასევე მხარს უჭერდა მეცნიერებსა და მწერლებს, რამაც ხელი შეუწყო ქართული მწერლობის აღორძინებას. მეფემ გაატარა ადმინისტრაციული რეფორმები, გაამარტივა ადმინისტრაცია და გააუმჯობესა გადასახადების შეგროვება. მან შექმნა ეფექტური ჯარი, რომელიც დაეხმარა ქვეყნის დაცვას და ტერიტორიის გაზრდას. დავითი ეროვნული ერთიანობის სიმბოლოდ იქცა, რამაც ხელი შეუწყო საქართველოში სხვადასხვა ეთნიკური და სოციალური ჯგუფის გაერთიანებას.

სასულიერო პირები მნიშვნელოვან როლს ასრულებდნენ საზოგადოების ცხოვრებაში. ისინი ატარებდნენ საეკლესიო რიტუალებს და ინარჩუნებდნენ ტრადიციებს. ეკლესია და მეფე მჭიდროდ თანამშრომლობდნენ. ეკლესიის მხარდაჭერა ხელს უწყობდა მეფის ძალაუფლების ლეგიტიმურობის განმტკიცებას, ხოლო მეფის ძალაუფლება ეკლესიას მფარველობასა და პრივილეგიებს უქმნიდა. სასულიერო პირებმა წამოიწიეს ტაძრებისა და მონასტრების მშენებლობა, რომლებიც იქცნენ სულიერი და კულტურული ცხოვრების ცენტრებად, სადაც მათ შორის

⁶⁹⁴ საქართველოს კონსტიტუციის, მეორე თავის, მუხლები N11, N16, N27, N30, მუხლი 30.

ინახებოდა და გადაიწერებოდა სასულიერო და სამეცნიერო ხელნაწერები. ეკლესიამ მნიშვნელოვანი როლი ითამაშა განათლების სფეროს განვითარებაში. მონასტრები იქცა საგანმანათლებლო დაწესებულებად, სადაც სწავლობდნენ მღვდლები და ერისკაცები. სასულიერო პირები იცავდნენ ქვეყნის სტანდარტებს, ხელს უწყობდნენ სოციალური ღირებულებების ჩამოყალიბებას. დავით მეფე და სასულიერო პირები ბევრ საკითხებში შეთანხმებით მოქმედებდნენ, რამაც ხელი შეუწყო როგორც საერო, ისე სასულიერო ხელისუფლების განმტკიცებას. ეს თანამშრომლობა უზრუნველყოფდა არა მხოლოდ პოლიტიკურ სტაბილურობას, არამედ ხალხის სულიერ ერთიანობას, რამაც საბოლოოდ ხელი შეუწყო ამ პერიოდში საქართველოს კეთილდღეობას. სამეფო ძალაუფლებასა და სასულიერო პირებს შორის ურთიერთობას რამდენიმე დამატებითი ასპექტი ჰქონდა, რამაც მნიშვნელოვანი გავლენა მოახდინა XII საუკუნის საქართველოს სოციალურ ცხოვრებაზე. ეკლესიას გააჩნდა მნიშვნელოვანი რაოდენობის მიწები, რაც მას საშუალებას აძლევდა მონაწილეობა მიეღო ქვეყნის ეკონომიკურ ცხოვრებაში. დავითმა ეკლესიის რესურსები გამოიყენა თავისი სამხედრო კამპანიებისა და მშენებლობის დასაფინანსებლად, რამაც ხელი შეუწყო ინფრასტრუქტურის განვითარებას. დავითმა და სასულიერო პირებმა განახორციელეს სოციალური სამართლიანობის პრინციპები, რომლებიც მიზნად ისახავდა ღარიბებისა და ჩაგრულის დაცვას. ეკლესია ხშირად მოქმედებდა როგორც შუამავალი ღარიბებსა და ადგილობრივ არისტოკრატიას შორის კონფლიქტებში. სასულიერო პირები აქტიურად უჭერდნენ მხარს დავითის სამხედრო ლაშქრობებს, რამაც ხელი შეუწყო ჯარის ზნეობის განმტკიცებას. ეკლესიამ აკურთხა ლაშქრობები, რამაც ხალხის თვალში განამტკიცა სამეფო ხელისუფლების ლეგიტიმაცია. დავითის დროს აღინიშნა სამონასტრო თემების ზრდა, ამან ხელი შეუწყო სულიერი პრაქტიკის გავრცელებას და კულტურული ცხოვრების გამდიდრებას. მონასტრები გახდა სულიერი და კულტურული განმანათლებლობის ცენტრები. როგორც ვიცით დავითის ორგანიზებით ჩატარებულმა რუის-ურბნისის კრებამ მნიშვნელოვანი გადაწყვეტილებები მიიღო საეკლესიო საკითხებზე. ამ გადაწყვეტილებებმა ხელი შეუწყო ერთიანი საეკლესიო სწავლებისა და ნორმების ჩამოყალიბებას, რამაც განამტკიცა ეკლესიის პოზიცია. მნიშვნელოვანი ასპექტი იყო წმინდანთა კანონიზაცია, თაყვანისცემა, რაც აძლიერებდა ხალხის სულიერ იდენტობას. ადგილობრივი წმინდანების კანონიზაციამ შექმნა კავშირი ხალხსა და ეკლესიას შორის, გააძლიერა პატრიოტული გრძნობები. ეკლესია მსახურობდა დიპლომატიის ინსტრუმენტად, როდესაც მეფემ ურთიერთობა დაამყარა სხვა სახელმწიფოებთან. სასულიერო პირებს შეეძლოთ შეეფასებინათ მეფის ქმედებები, რომლებიც გავლენას ახდენდნენ საერთაშორისო ურთიერთობებზე. ეკლესიას ჰქონდა განსაკუთრებული როლი ქვეყნის საერთაშორისო პოლიტიკაში. სასულიერო პირების ზოგიერთ წევრს ეკავა მნიშვნელოვანი თანამდებობები ხელისუფლებაში, რამაც ხელი შეუწყო საერო და სულიერ ხელისუფლებას შორის კავშირების განმტკიცებას და მნიშვნელოვან გადაწყვეტილებებზე ეკლესიის გავლენას. სამეფო ხელისუფლებასა და სასულიერო პირებს შორის ამ ურთიერთქმედებამ შექმნა სტაბილური სისტემა, რომელშიც ორივე

მხარეს შეეძლო ეფექტიანად ემოქმედა საერთო მიზნების მისაღწევად. ამ დამოკიდებულებამ ხელი შეუწყო საქართველოს კეთილდღეობასა და განვითარებას დავით აღმაშენებლის ეპოქაში.

2.3. დავით აღმაშენებლის ეპოქის მახასიათებლები და მათი კავშირი დღევანდელობასთან (უფლებრივ კონტექსტში)

დავით აღმაშენებლის ეპოქა ცნობილია თავისი მნიშვნელოვანი როლით სახელმწიფოებრივი გაძლიერების, კულტურული აღორძინებისა და ქვეყნის გავლენის გაფართოებაში. განვიხილოთ ამ ეპოქის ძირითადი მახასიათებლები და მათი კავშირი თანამედროვე სამართლებრივ ასპექტებთან.

დავით აღმაშენებლის ეპოქის მახასიათებლებია ძალაუფლების ცენტრალიზაცია, კულტურული და საგანმანათლებლო აყვავება, სამხედრო ძალის გაძლიერება და სამართლებრივი სისტემის ფორმირება. დავით აღმაშენებელმა გააძლიერა მონარქია, უარყო ფეოდალების გავლენა და გააძლიერა ცენტრალური ხელისუფლება. ეს გახდა უფრო ეფექტური ადმინისტრირებისა და საგადასახადო სისტემის საფუძველი. მისი ეპოქა გამოირჩევა ხელოვნების, ლიტერატურისა და არქიტექტურის განვითარებით. მონასტრებისა და სკოლების დაარსებამ ხელი შეუწყო განათლების დონის ამაღლებას. იგი წარმატებით აწარმოებდა ომებს გარე მტრების წინააღმდეგ, რამაც გამოიწვია ტერიტორიების გაფართოება და ეროვნული იდენტობის განმტკიცება. დავითის ხელმძღვანელობით დაიწყო სამართლებრივი სისტემის ფორმირება, რომელიც მოიცავდა როგორც საჯარო, ისე კერძო ურთიერთობების მარეგულირებელ წესებს.

კავშირი თანამედროვეობასთან გამოიხატება ძალაუფლებისა და დემოკრატიული ღირებულებების ცენტრალიზაციის ერთიან ხედვასთან. თანამედროვე დემოკრატიულ ქვეყნებში ძალთა დაბალანსება მნიშვნელოვანია. დავითის გამოცდილება გვიჩვენებს, თუ როგორ შეუძლია ძლიერ ცენტრალურ ხელისუფლებას ეფექტურად მართოს, მაგრამ ის ასევე ხაზს უსვამს კონტროლისა და ბალანსის აუცილებლობას. მან შექმნა ადმინისტრაციული სტრუქტურები, რომლებიც ხელს უწყობდნენ სახელმწიფოს უფრო ეფექტურ მმართველობას ვიდრე მანამდე იყო. ეს მნიშვნელოვანია კანონისა და წესრიგის უზრუნველსაყოფად. თანამედროვე სახელმწიფოებში ასევე მნიშვნელოვანია ძლიერი და დამოუკიდებელი ინსტიტუტების არსებობა სტაბილურობის უზრუნველსაყოფად. დავითის დრო გამოირჩეოდა კანონების სისტემატიზაციისა და სამართალდამცავი სისტემის გაუმჯობესების მცდელობებით. თანამედროვე სახელმწიფოები ასევე ახდენენ კანონების რეგლამენტირებას, რაც ამარტივებს მათ გაგებასა და გამოყენებას. დავითის ეპოქა სამართლიანობასა და მოქალაქეთა უფლებების დაცვაზე იყო ორიენტირებული. თანამედროვე საზოგადოებებში სამართლიანი სასამართლოს უფლება და საკუთარი უფლებების დაცვა დღესაც რჩება სამართლებრივი სისტემის ქვაკუთხედად. თანამედროვე სამართლებრივი სისტემები ხშირად დგებიან ისეთი გამოწვევების წინაშე, როგორიცაა კორუფცია და არაეფექტურობა. დავითის

გაკვეთილები რეფორმებისა და კანონის გაუმჯობესების აუცილებლობის შესახებ, ასევე საგარეო პოლიტიკასა და დიპლომატიაში შეიძლება იყოს აქტუალური თანამედროვე გამოწვევებთან ბრძოლაში. თანამედროვე სამყაროში კულტურული იდენტობა მნიშვნელოვან როლს თამაშობს ეროვნული ცნობიერების ჩამოყალიბებაში. კულტურისა და ხელოვნების მხარდაჭერამ, როგორც დავითმა გააკეთა, შეიძლება ხელი შეუწყოს ერთიანობას საზოგადოებაში. განათლებასა და კულტურაში ინვესტიცია, როგორც ეს დავითმა გააკეთა, დღესაც აქტუალური რჩება. განათლება და კულტურული განვითარება ხელს უწყობს საზოგადოების წინსვლას და სამართლებრივი ნორმების განმტკიცებას. თანამედროვე სახელმწიფოები ასევე აღიქვამენ განათლებას, როგორც სოციალურ და ეკონომიკურ განვითარებაში მნიშვნელოვან ფაქტორს, რაც გულისხმობს საგანმანათლებლო სისტემებში ინვესტირების აუცილებლობას. დავითის სამხედრო მემკვიდრეობა აქტუალურია თანამედროვე კონფლიქტების კონტექსტში. სახელმწიფო სუვერენიტეტის დაცვა და ეროვნული იდენტობის შენარჩუნება სამართლებრივი რეგულირების მნიშვნელოვანი ასპექტებია. სამართლიანობასა და თანასწორობაზე დაფუძნებული სამართლებრივი სისტემის ჩამოყალიბება რჩება თანამედროვე საზოგადოების ძირითად ასპექტად. დავითი ცდილობდა დაეცვა თავისი ქვეშევრდომების უფლებები, რაც ასახულია ადამიანის უფლებათა თანამედროვე საერთაშორისო კონვენციებში. ინდივიდუალური უფლებებისა და თავისუფლებების დაცვის მნიშვნელობა კვლავ რჩება უფლებრივ სისტემაში მთავარ თემად. დავითის ტოლერანტობის პოლიტიკა შეიძლება იყოს მაგალითი ჰარმონიისა და სოციალური სტაბილურობისკენ მიმავალი თანამედროვე მრავალეროვნული საზოგადოებებისთვის.

ამრიგად, დავით აღმაშენებლის მემკვიდრეობა შეიძლება განიხილებოდეს არა მხოლოდ როგორც მნიშვნელოვანი ისტორიული ეტაპი, არამედ როგორც შთაგონების წყარო თანამედროვე სამართლებრივი და სოციალური სისტემებისთვის, რომელიც ხაზს უსვამს კანონიერების, სამართლიანობისა და კულტურული მრავალფეროვნების მნიშვნელობას. დავითის ეპოქის გაკვეთილებმა შეიძლება ხელი შეუწყოს კანონის აღსრულების გაუმჯობესებას და მოქალაქეთა უფლებების დაცვას. დავით აღმაშენებლის ეპოქამ მნიშვნელოვანი მემკვიდრეობა დატოვა, რომელიც შეიძლება გამოყენებულ იქნას თანამედროვე სამართლებრივი და სოციალური პროცესების გასაანალიზებლად. ისტორიიდან მიღებული გაკვეთილები გვეხმარება გავიგოთ ძალთა ბალანსის მნიშვნელობა, განათლებისა და კულტურის როლი და მოქალაქეთა უფლებებისა და თავისუფლებების დაცვა.

დასკვნა

XI-XII საუკუნეში დავით აღმაშენებლის მიერ რუის-ურბნისის კრების მეგლსწერამ მნიშვნელოვანი გავლენა იქონია ქართული საზოგადოებისა და ხელისუფლების განვითარებაზე. ამ რეფორმებმა გააძლიერა ადგილობრივი

ხელისუფლება, ხელი შეუწყო ეკონომიკურ განვითარებას და დაიცვა საზოგადოების უფლებები. თანამედროვე კონტექსტში მათი შედეგები ჩანს ძალაუფლების დეცენტრალიზაციის, ადგილობრივი ხელისუფლების გაძლიერებისა და მოქალაქეთა უფლებების დაცვის სურვილში. ადგილობრივ ხელისუფლებასა და მოსახლეობას შორის წარმატებული ურთიერთქმედების მაგალითები ხაზს უსვამს მმართველობაში მოქალაქეთა აქტიური მონაწილეობის მნიშვნელობას. აღმაშენებლის რეფორმები რჩება აქტუალური და ემსახურება საქართველოში თანამედროვე საზოგადოების განვითარების საფუძველს, ხაზს უსვამს იმას, რომ **ისტორიას შეუძლია ღირებული გაკვეთილების მიცემა დღევანდელი დღისთვის.** მნიშვნელოვანია გაგრძელდეს წარსულის საუკეთესო პრაქტიკის შესწავლა და დანერგვა უფრო ეფექტური და სამართლიანი საზოგადოების შესაქმნელად. დავით აღმაშენებლის რეფორმებმა რუის-ურბნისის კრებით გადაწყვეტი როლი ითამაშა სოციალური და კულტურული ერთიანობის ჩამოყალიბებაში, რასაც დიდი მნიშვნელობა აქვს თანამედროვე საქართველოსთვის. დღეს, სწრაფად ცვალებად სამყაროში, მმართველობისა და საზოგადოების ჩართულობის მიდგომებს შეუძლიათ ისწავლონ ამ ისტორიული რეფორმებიდან. სამართლიანობის, თანასწორობისა და მმართველობაში მოქალაქეთა მონაწილეობის პრინციპები რჩება აქტუალური და შეუძლია ხელი შეუწყოს უფრო სტაბილურ და აყვავებულ საზოგადოებებს.

დასასრულს, დავით აღმაშენებლის მემკვიდრეობის კვლევა და რეფლექსია არა მხოლოდ ეხმარება ისტორიული კონტექსტის უკეთ გააზრებას, არამედ გვთავაზობს ღირებულ შეხედულებებს თანამედროვე გამოწვევების გადასაჭრელად. ეს გაკვეთილები სამართლიანი და ინკლუზიური მმართველობის აუცილებლობის შესახებ შეიძლება გახდეს საფუძველი მდგრადი საზოგადოების შესაქმნელად, რომლებშიც თითოეული მოქალაქე გრძნობს თავს დაფასებულად და ჩართულად გადაწყვეტილების მიღების პროცესში.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. ივ სურგულაძე, „ქართული სამართლის ისტორიის წყაროები“, თბ, 2000.
2. ივ. ჯავახიშვილი, თხზულებანი თორმეტ ტომად, ტ VI, თბ., 1982.
3. ივ. ჯავახიშვილი, თხზულებანი თორმეტ ტომად, ტ II, თბ., 1983.
4. <https://www.orthodoxy.ge/samartali/samartali/3-6-7.htm> ნანახია 2024 წლის 22.10
5. ე. გაბიძაშვილი, რუის-ურბნისის კრების ძეგლისწერა, გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბ, 1978
6. <https://www.georoyal.ge/?m=1000&id=1562> ნანახია 2024 წლის 11.1
7. საქართველოს კონსტიტუციის, მეორე თავის, მუხლები N11, N16, N27, N30

საბჭოთა სისტემა და განათლება საქართველოში

(XX საუკუნის 70-80-იანი წლები)

ნატო სონდულაშვილი *

რეზიუმე

1990 წელს საქართველოს ეროვნული კონგრესი მიიჩნევდა, რომ სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენის გზაზე უნდა გადადგმულიყო შემდეგი მნიშვნელოვანი ნაბიჯები:

1. საბჭოთა საოკუპაციო ჯარების სრული და უპირობო გაყვანა საქართველოს ტერიტორიიდან.
2. საბჭოთა რუსეთის მიერ 1921 წლის თებერვალში საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის აგრესიის, ოკუპაციისა და ანექსიის შედეგად შექმნილი სახელმწიფო, საზოგადოებრივი, საკანონმდებლო და სამართლებრივი სტრუქტურების სრული დემონტაჟი.
3. დამოუკიდებლობის აღდგენა საქართველოს კონსტიტუციის საფუძველზე და საზოგადოებრივ-პოლიტიკური წყობის განსაზღვრა ხალხის ნების მიხედვით.

დასასრულს შეიძლება ითქვას, რომ საკმაოდ რთულია საბჭოთა პერიოდის განათლების სისტემის შეფასება, განსაკუთრებით იმ პირობებში, როდესაც უმეტეს შემთხვევაში არსებული საარქივო დოკუმენტები ოფიციალურ პოზიციას გამოხატავს. თუმცა, დღევანდელი გადმოსახედიდან დოკუმენტების ანალიზი საშუალებას იძლევა დავასკვნათ, რომ 1921 წელს საქართველოს რუსეთის მიერ ოკუპაციის შემდეგ, საქართველოს პოლიტიკური და კულტურული ელიტის ეროვნულად მოაზროვნე ნაწილი ყველანაირად ცდილობდა ეროვნული პოზიციის დამტკიცებას და, რაც მთავარია, ამ მიზნით მიზანმიმართულად იბრძოდა საკუთარი შესაძლებლობების ფარგლებში.

რა თქმა უნდა, ეროვნული იდეის აღორძინება განათლების საშუალებით ადვილი არ იყო, თუმცა 1970-80-იანი წლების პოლიტიკური და კულტურული ელიტა ამ მიმართულებით უფრო აქტიურად მუშაობდა. ნაშრომში ასევე განხილულია სკოლებისა და მოსწავლეთა რაოდენობის სტატისტიკური მონაცემები, რაც საინტერესო დაკვირვებებს იძლევა განათლების სისტემის სრულფასოვანი შეფასებისთვის.

⁶⁹⁵ საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის სამართლისა და საერთაშორისო ურთიერთობების ფაკულტეტის ასოცირებული პროფესორი.

Soviet System and Education in Georgia

(1970s-1980s of the XX century)

Nato Songulashvili *

Resume

In 1990, the National Congress of Georgia considered that the following important steps should be taken on the way to restoring state independence. 1. Complete and unconditional withdrawal of the Soviet occupation troops from the territory of Georgia. 2. Complete dismantling of the state, public, legislative and legal structures created as a result of the aggression, occupation and annexation of the Democratic Republic of Georgia by Soviet Russia in February 1921. 3. Restoration of independence on the basis of the Constitution of Georgia and determination of the socio-political structure, basing on people's will.

As a conclusion, it can be said, that it is quite difficult to evaluate the education system of the Soviet period, especially since in most cases the available archival documents express official position, however, from today's standpoint, the analysis of the documents allows to conclude that from Georgia's occupation by Russia in 1921, the nationally-minded part of Georgian political and cultural elite tried in every possible way to prove national position, and most importantly, purposefully fought for this within its capabilities.

Certainly, it was not easy to revive national idea through education, although the political and cultural elite of the 1970s and 1980s was more active in this direction. The paper also discusses statistical data on the number of schools and students, which allows for interesting observations for a comprehensive assessment of the education system.

საბჭოთა რუსეთის წინააღმდეგ ბრძოლაში ერთ-ერთი მთავარი იარაღი ეროვნული ცნობიერების შენარჩუნება და განვითარება იყო. აღნიშნული მიზნის მისაღწევად კი ერთადერთ გამოსავალს იდეოლოგიური ბრძოლა წარმოადგენდა. ქართული ემიგრაციის წარმომადგენლები ევროპიდან და ეროვნულად მოაზროვნე ინტელიგენცია საქართველოში მიზანმიმართულად ცდილობდა ყველა ღონე ეხმარა, რათა ქართველობა ერთიანი ყოფილიყო ცოდნის საშუალებით. შეიარაღებული გამოსვლის შეუძლებლობის პირობებში, ისე როგორც ხდებოდა XIX საუკუნის II ნახევრიდან მოყოლებული,

⁶⁹⁶ Associate Professor at the Faculty of Law and International Relations of the Georgian Technical University

როდესაც ეროვნულად მოაზროვნე ნაწილი გადავიდა ბრძოლის ახალ ფორმებზე, კულტურით, ცოდნით და ერთიანობით მოეპოვებინა საქართველოს თავისუფლება, დაახლოებით ასეთივე დამოკიდებულება ჩანს XX საუკუნის 40-იანი წლებიდან საქართველოში. ეროვნულად მოაზროვნე ქართველთა ნაწილი ქართულ საზოგადოებას მუდმივად მოუწოდებდა საქართველოს თავისუფლების მოპოვებისთვის ინტელექტუალური ბრძოლისკენ.

XX საუკუნის 20-იანი წლებიდან მოყოლებული, როდესაც ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის წარმომადგენლებმა დასახულ მიზანს – საბჭოთა რეჟიმისაგან საქართველოს განთავისუფლებას ვერ მიაღწიეს, შეიარაღებულ გამოსვლებს ასეთი მასშტაბური ადგილი შემდგომ პერიოდში აღარ ჰქონია. თუმცა, საქართველოში თუ მის ფარგლებს გარეთ ეროვნულად მოაზროვნე ძალებს ბრძოლა არ შეუწყვეტიათ. II მსოფლიო ომის და შემდეგ პერიოდში ეროვნული მოძრაობა განსაკუთრებით გააქტიურდა და ეროვნულ ძალებს საქართველოს განთავისუფლების იმედი გაუჩნდათ.

საბჭოთა ხელისუფლების დამოკიდებულება საგანმანათლებლო სისტემისადმი შემთხვევითი არ ყოფილა, რადგანაც საზოგადოების ფართო ფენების ცნობიერების ამაღლების პროცესში მნიშვნელოვანი იყო მათზე მონოპოლიის უფლება ხელიდან არ გაეშვა. სწორედ ამიტომ, საგანმანათლებლო-სასწავლო ცენტრები საბჭოთა ხელისუფლებამ მისი მეთვალყურეობის მთავარ ობიექტად აქცია. ამას თან ემატებოდა ეკლესიაზე გავლენის მოხდენის მისწრაფება. საბჭოთა ხელისუფლება არ ერიდებოდა არანაირი მეთოდის გამოყენებას სასულიერო წოდების უფლებების შესაკვეცად და ეკლესიაზე კონტროლის მოსაპოვებლად. როგორც უკვე აღვნიშნე, საბჭოური რეჟიმი სარწმუნოების და კერძოდ, ქრისტიანული რელიგიის მიმართ განსაკუთრებული ნეგატიური დამოკიდებულებით გამოირჩეოდა. სხვადასხვა მეთოდის გამოყენებასთან ერთად ხელისუფლების წარმომადგენლები არ ერიდებოდნენ ეკლესიების ძარცვას. ამასთან დაკავშირებით დისიდენტური მოძრაობის ერთ-ერთი წარმომადგენელი ვალენტინა ფაილოძე ჟურნალ „საქართველოს მოამბის“ პირველ ნომერში აქვეყნებს სტატიას სათაურით „ეკლესია და კომუნისტები“, სადაც ამგვარ ფაქტზეა საუბარი: „სოფელ ნაკანში, 1974 წელს უცნობმა პირებმა გაძარცვეს ეკლესია, მილიცია დიდხანს ამაოდ „ეძებდა“ მძარცველებს. თუმცა შემდგომში ამ სოფლის მცხოვრებლებმა ზოგიერთი ხატი მესტიის მუზეუმში იხილეს. /1966 წელს მესტიის წმინდა მთავარანგელოზის ეკლესიიდან გაიტაცეს ძვირფასი სასწაულთმოქმედი ხატი, რომელიც საზღვარგარეთ მოხვდა, საიდანაც იგი ქართველმა ემიგრანტებმა დააბრუნეს/. სვანები იმანაც

აღაშფოთა, რომ წმინდა გიორგის ტრადიციული დღესასწაული მთავრობამ ძალმომრეობით გადაატანინა 3 მაისიდან 9 მაისს, ე. ი. გამარჯვების დღეს.

მესტიის რაიონულ ცენტრში 1976 წელს უცნობმა პირებმა გაძარცვეს აგრეთვე მთავარანგელოზის ეკლესია, რომელიც მარგიანების გვარს ეკუთვნის. წაიღეს 21 ძვირფასი ხატი. დანარჩენი ხატები მუზეუმში გადაიტანეს. ხელისუფლება არავითარ რეალურ ზომებს არ მიმართავს დამნაშავეთა აღმოსაჩენად. დაახლოებით იმავე დროს გაიძარცვა მაცხოვრის ეკლესია სოფელ მულახში, წაღებულია 9 ხატი. იქვე მაცხოვრის ეკლესიაში, რომელიც მაღლიანთა გვარს ეკუთვნის, მოხუც მცველს აქვს სამალავი, სადაც ხატებია შენახული. მთავრობა ცდილობს აიძულოს იგი ჩააბაროს ხატები, მაგრამ იგი არ თანხმდება, ხალხი ერთობ აღშფოთებულია ამგვარი აქციების გამო. სვანებს მიაჩნიათ, რომ ეკლესიებს თავად კომუნისტები მარცვავენ, ვინაიდან ხალხი ნებაყოფლობით არ აბარებს ხატებს.“

განათლების ფაქტორი XIX საუკუნის II ნახევრიდან საქართველოში საკმაოდ დიდ როლს თამაშობდა ეროვნული ცნობიერების განმტკიცების პროცესში. ეს პროცესი გრძელდება საბჭოთა რუსეთის მიერ საქართველოს ოკუპაციის შემდეგ, თუმცა აღნიშნულს ემატება საბჭოთა ხელისუფლების პოლიტიკა საგანმანათლებლო სფეროს იდეოლოგიური ინტერესების განსახორციელებლად. ჩვენს მიერ განსახილველ პერიოდში, XX საუკუნის 70-80-იან წლებში საბჭოთა ხელისუფლების პოლიტიკის შესუსტების ფონზე საგანმანათლებლო სისტემის გამოყენება ქართული ეროვნული იდეის აღორძინებისთვის აქტიურ ფაზაში გადადის. ამას ემატება საქართველოში მცხოვრები ეროვნულ-უმცირესობათა პრობლემის საქართველოს ინტერესების გათალისწინებით მოგვარება. „მესხეთის ცენტრი ახალციხე მრავალეროვანი რეგიონია. აქ ასეული წლებით ისტორია აქვს ქართველებთან ერთად სომხების, რუსების, უკრაინელების, პოლონელების, ბერძნებისა და ჩვენი თვალუწვდენი ქვეყნის ბევრი სხვა ერის წარმომადგენელთა დასახლებას, შრომაში, ბრძოლაში, კულტურულ და აღმშენებლობით საქმიანობაში ერთად მოღვაწეობას; ამ მხარეში ისტორიულად დიდი ხანია აღმოფხვრილია დიდმპყრობელური შოვინიზმის და ადგილობრივი ნაციონალიზმის გამოვლინებანი. აღარ არსებობს მათ შორის მტრობა და დავაც კი, რომელიც ეროვნული ხასიათისა იქნებოდა. ამ ერების წარმომადგენელთა დაახლოვება იმდენად არის მიღწეული, რომ ჩვეულებრივ მოვლენად იქცა ურთიერთდაქორწინება, ერთსა და იმავე წარმოება-დაწესებულებაში, კოლმეურნეობასა და საბჭოთა მეურნეობაში, მაღაროსა და ახალ მშენებლობაზე მუშაობა. ეროვნული პოლიტიკის განხორციელების საუკეთესო დადასტურებას წარმოადგენს სკოლების და სკოლამდელი დაწესებულებების არსებობა თავიანთ ეროვნულ ენაზე სწავლების უფლებით. რაიონის ზოგად

საგანმანათლებლო სკოლებს შორის 3 რუსული, ხოლო 19 სომხურ ენაზე მეცადინეობს. ამას გარდა ერების მიხედვით სექტორებში, კლასები და სააღმზრდელო ჯგუფები აქვს მოწყობილი სადამოსა და დაუსწრებელ საშუალო სკოლებსა და საბავშვო ბაღებს. ყოველწლიურად დიდი რაოდენობის წიგნები, გაზეთები და ჟურნალები ვრცელდება რუსულ და სომხურ ენებზედაც. ყველა სკოლაში ისწავლება ერთ-ერთი უცხოური ენა, რაც მოსწავლეებს საშუალებას აძლევს მიმოწერები აწარმოონ საზღვარგარეთელ თანატოლებთან.⁶⁹⁷

როდესაც საბჭოთა პერიოდის ქართულ ეროვნულ იდეაზე ვწერთ, ბუნებრივია, მარტივი არ არის ამ მიმართულებით ანალიზი და შეფასება. როგორც აღვნიშნე, მართალია XX საუკუნის II ნახევრიდან საქართველო ახალი გამოწვევების წინაშე აღმოჩნდა. 1940-იანი წლებიდან მოყოლებული მსოფლიოში განვითარებული მოვლენები გაკრვეულ ასახვას პოულობდა საბჭოთა სისტემაზე და ასევე, საქართველოზე. საბჭოთა ხელისუფლება იძულებულია გარკვეულ დათმობაზე წავიდეს და ეს პროცესი განსაკუთრებით თვალსაჩინოა 70-80-იანი წლებიდან, თუმცა საბჭოთა ხელმძღვანელობა პირველ რიგში საკუთარი იდეოლოგიიდან გამომდინარე მოქმედებდა. ქართული კულტურული და პოლიტიკური ელიტის ნაწილი ამ ვითარების საკუთარი მიზნების რეალიზაციის გამოყენებისთვის იღვწოდა აქტიურად. „სკოლის ხელმძღვანელების, საგნის მასწავლებელთა და სასკოლო კომკავშირული და პიონერული ორგანიზაციების ღონისძიებანი საგაკვეთილო და არასაგაკვეთილო დროს მიმართული იყო მოსწავლეებში საბჭოთა პატრიოტიზმისა და პროლეტარული ინტერნაციონალიზმის პრინციპების აღსაზრდელად. მშობლიური, რუსული და უცხოური ენების, ისტორიის, საზოგადოებათმცოდნეობის, გეოგრაფიის, ბიოლოგიის, „საბჭოთა სახელმწიფოსა და სამართლის საფუძვლების“ კურსის, აგრეთვე რიგი სხვა საგნების გაკვეთილებზე პროგრამული მასალის გავლისას მასწავლებლები ყურადღებას აჩერებდნენ ყოველივე კარგზე, პროგრესულზე, ისტორიულ-კულტურულ და სამეცნიერო მონაპოვრებზე, რომლებიც კაცობრიობის საუკეთესო წარმომადგენლებს შეუქმნია, მოსწავლეებს მოუთხრობენ დიდსა და პატარა ერებზე, რომლებსაც თავისი წვლილი შეუტანიათ კაცობრიობის ცივილიზაციაში, მიუთითებენ დიდი რუსი ხალხის დამსახურებაზე, რომელმაც პირველმა დაამხო მემამულეთა და კაპიტალისტთა ძალაუფლება და დასაწყისი მისცა ახალ ერას კაცობრიობის ისტორიაში, ააფრთოვანებენ მათ რუსი ხალხის გმირობის მაგალითებზე სამშობლოს დაცვის, ეკონომიკის განვითარების, კულტურისა და მეცნიერებაში მსოფლიო აღიარების მიღწევის,

⁶⁹⁷ სუიცსა, ფ. 300, აღწ. 27, წ. 2, საქ. #76, ფურც. 60

სსრ კავშირის თვალუწვდენ ტერიტორიაზე მოსახლე ერთა ნამდვილი სიყვარულის, მეგობრობის, ძმობის დამკვიდრებისათვის. საინტერესოა აღინიშნოს, რომ ახალციხის #1 საშუალო სკოლაში 6 ეროვნების, ხოლო #2 საშუალო სკოლაში 16 ეროვნების წარმომადგენელთა შვილები სწავლობდა⁶⁹⁸

ბუნებრივია, როგორც მოტანილი საარქივო დოკუმენტებიდან ჩანს, საბჭოთა ხელისუფლების პოლიტიკა საკუთარი გეგმიდან გადახვევას არ აპირებდა, თუმცა პოლიტიკური, სოციალური და ეკონომიკური სირთულეების ფონზე იძულებული იყო გარკვეულ დათმობაზე წასულიყო და აღნიშნული გამოვლინება იყო ეროვნული საკითხი მეტნაკლები გააქტიურება 70-80-იან წლებში. „რესპუბლიკის სკოლებში ჯეროვანი ყურადღება ექცეოდა ქურთი ეროვნების მოსწავლეებთან მუშაობას. სკოლების ხელმძღვანელები, პედაგოგიური კოლექტივები, კომკავშირული და პიონერული ორგანიზაციები სისტემატურ მეთვალყურეობას უწევდნენ ქურთი ბავშვების სწავლა-აღზრდის საქმეს, პედაგოგიური ცოდნის პროპაგანდას ქურთ მოსახლეობაში. ასე მაგალითად, თბილისის მე-7 საშუალო სკოლაში წლების მანძილზე შექმნილი იყო ქურთული სექტორი, რომელსაც გააჩნდა I-IV კლასები. ამჟამად დარჩა მხოლოდ მეოთხე კლასი, სადაც ქურთულ ენას ასწავლის ეროვნებით ქურთი, უმაღლესი განათლების მქონე აზიზ ისკოს ძე სლოვეი. ქურთული კლასების ლიკვიდაცია აღნიშნულ სკოლებში გამოწვეულია ქურთი მშობლების თხოვნით, რათა მათმა ბავშვებმა უკეთ ისწავლონ ქართულ კლასებში, ქართულ გარემოში. ქურთულ ენას I-IV კლასებში დათმობილი ჰქონდა 2 საათი ქართული ენის ხარჯზე. ქურთი მოსწავლეების ნაწილი სწავლობს რუსულ სკოლებში.“⁶⁹⁹

საარქივო მასალის სტატისტიკური ინფორმაციის მიხედვით 1976-1977 სასწავლო წელს საქართველოში იყო 1204 დაწყებითი და 1009 რვაწლიანი სკოლა, 1980-1981 სასწავლო წლისთვის მათი რაოდენობა შემცირდა 942-მდე, საშუალო სკოლების რიცხვი კი გაიზარდა 1642-მდე 1696-მდე.⁷⁰⁰

1967-1968 სასწავლო წელს საქართველოში 1309 საშუალო ზოგადსაგანმანათლებლო სკოლა იყო წარმოდგენილი. 1976-1977 სასწავლო წლის დასაწყისისთვის 1642-მდე გაიზარდა მათი რაოდენობა. 1977 წლისთვის კი იყო 3855 დაწყებითი, რვაწლიანი და საშუალო ზოგადსაგანმანათლებლო სკოლა, სადაც ერთ მილიონზე მეტი ბავშვი სწავლობდა. ამის პარალელურად, საშუალო განათლებაზე გადასვლის პროგრამის განხორციელებასთან

⁶⁹⁸ სუიცსა, ფ. 300, აღწ. 27, წ. 2, საქ. #76, ფურც. 62

⁶⁹⁹ სუიცსა, ფ. 300, აღწ. 27, წ. 2, საქ. #41, ფურც. 4

⁷⁰⁰ სუიცსა, ფ. 300, აღწ. 27, წ. 2, საქ. # 135, ფურც. 31

დაკავშირებით ვითარდებოდა აფხაზური, რუსული, ოსური, სომხური და აზერბაიჯანული სკოლების ქსელიც.⁷⁰¹

1977 წლისთვის აჭარაში იყო 38 სკოლა, სადაც 75 000 ახალგაზრდა სწავლობდა. 4 პროფესიულ-ტექნიკური სასწავლებელი 2000 მოსწავლით, 8 საშუალო სპეციალური სასწავლებელი და ტექნიკუმი 2100 მოსწავლით. 21 სკლისგარეშე და 96 სკოლამდელი აღზრდის დაწესებულება.⁷⁰²

1973-1974 სასწავლო წელს თელავის რაიონში 33 ზოგადსაგანმანათლებლო საშუალო, რვაწლიანი და დაწყებითი სკოლა ფუნქციონირებდა 12 691 მოსწავლით, რაიონში გახსნილი იყო მუშა ახალგაზრდობის 2 საშუალო სკოლა, ხოლო სამ საშუალო სკოლასთან მოქმედებდა მოზრდილთა კლასები. ამ ტიპის სკოლებში სწავლობდა 763 ახალგაზრდა.

... რაიონში მომუშავე 978 მასწავლებლიდან უმაღლესი განათლება ჰქონდა 845-ს... 1973 წელს ახალი სასკოლო შენობები გადაეცა ლაფანყურის, ფშავლის, ყარაჯალის და სანიორის საშუალო სკოლებს.⁷⁰³

1973-1974 წლებში ქ. ქუთაისის 35-ე ზოგადსაგანმანათლებლო სკოლაში მუშაობდა 1731 მასწავლებელი, რომელთაგან უმაღლესი სპეციალური განათლებითაა 1545, უმაღლეს დაუმთავრებელი პედაგოგიური განათლებით - 62 და საშუალო სპეციალური პედაგოგიური განათლებით - 124 მასწავლებელი.⁷⁰⁴

1972-1973 სასწავლო წლის ბოლოს ქალაქ ქუთაისის 35 ზოგადსაგანმანათლებლო სკოლაში ირიცხებოდა 27 674 მოსწავლე, აქედან გადაყვანილი იქნა შემდეგ კლასში ან დაამთარა სკოლა 26602 მოსწავლემ, დატოვებულ იქნა იმავე კლასში -55, საშემოდგომო გამოცდა მიეცა 1017, შემოდგომაზე ჩააბარა - 938-მა, დარჩა - 34, ე. ი. იმავე კლასში დარჩა სულ 89 მოსწავლე.⁷⁰⁵

1972-1973 წლებში რესპუბლიკის 4116 ზოგადსაგანმანათლებლო დღის სკოლაში სწავლობდა 978 213 მოსწავლე. 1971-1972 სასწავლო წელს კონტიგენტის სახალხო მეურნეობის გეგმა დღის ზოგადსაგანმანათლებლო სკოლებში გასრულდა 99, 7%-ით. სადამოს /ცვლის/ სკოლებში კი - 101, 5%-ით.

1964-1965 სასწავლო წელს 1-ელ კლასებში ჩარიცხული კონტიგენტიდან 1972 წელს დღისა და სადამოს სკოლა დაამთავრა 84815-მა მოსწავლემ, ე. ი. 86, 8%-მა.

⁷⁰¹ სუიცსა, ფ. 300, აღწ. 27, წ. 2, საქ. # 94, ფურც. 25

⁷⁰² სუიცსა, ფ. 300, აღწ. 27, წ. 2, საქ. #88, ფურც. 5

⁷⁰³ იქვე, ფურც. 23

⁷⁰⁴ იქვე, ფურც. 28

⁷⁰⁵ სუიცსა, აღწ. 27, წ. 2, საქ. #35, ფურც. 29

1971 წელს სახელმწიფო კაპიტალ-დაბანდებათა სახსრებით აშენდა 59 ახალი სასკოლო შენობა 27108 მოსწავლის ადგილით, 1972 წელს კი - 62 შენობა 27998 მოსწავლისათვის. აჭარის ასსრ-ში 1972 წელს აშენდა 6 სასკოლო შენობა და არსებულ შენობებს მიუშენდა 23 სასკოლო ოთახი.⁷⁰⁶

მასწავლებელთა საერთო რაოდენობის /74826/ 59, 5%-ს /51998 კაცს/ აქვს უმაღლესი განათლება, დაუმთავრებელი უმაღლესი განათლებითაა 12, 2% /9171/, საშუალო სპეციალური განათლებით 16, 0% /11965/ და საშუალო ზოგადი განათლებით 2, 3% /1692 კაცი/. რესპუბლიკის სკოლები ყოველწლიურად იღებენ 1, 5 ათას ახალგაზრდა სპეციალისტს.⁷⁰⁷

აჭარის ასს რესპუბლიკის სკოლებში დიდია მეორეწლიან და აკადემიურად ჩამორჩენილ მოსწავლეთა რაოდენობა. 1971-1972 სასწავლო წლის დამლევს აჭარის ასსრ სკოლებში 69 223 მოსწავლიდან 3129 მეორეწლიანია, ანუ 4, 5%.

1972-1973 სასწავლო წლის ბოლოს 67, 885 მოსწავლიდან გადაყვანილ იქნა შემდგომ კლასებში ან დაამთავრა 61204 მოსწავლემ, საშემოდგომო გამოცდა მიეცა 4300 მოსწავლეს, მათ შორის ერთ საგანში - 1998-ს, ორ საგანში - 2279-ს, სამ და მეტ საგანში - 2404 მოსწავლეს. დატოვებულია იმავე კლასში 2367 მოსწავლე. მარტო 1 კლასში ვერ ასწრებს 307, მეორე კლასში - 285, მესამე კლასში - 445 მოსწავლე.

საშუალო სკოლის კურსი დაამთავრა 3104 მოსწავლემ, საშემოდგომო გამოცდა მიეცა 299 მეათეკლასელს, დატოვებულია მე-10 კლასში 24 მოსწავლე.⁷⁰⁸

1972-1973 წლისთვის ბოლნისის რაიონის სკოლებში მომუშავე 1254 მასწავლებლიდან უმაღლესი განათლება ჰქონდა 686-ს, დაუმთავრებელი უმაღლესი განათლება - 299-ს, საშუალო პედაგოგიური - 244-ს და ზოგადი საშუალო - 28-ს.

ბოლნისის რაიონში დაქირავებული შენობები მოთავსებული იყო 9 დაწყებითი და 1 რვაწლიანი სკოლა 304 მოსწავლით: ავარიული მდგომარეობაში მყოფ შენობებში მოთავსებული იყო 6 სკოლა 1600-ზე მეტი მოსწავლით. მათ შორის: 1 დაწყებითი, 2 რვაწლიანი და 3 საშუალო-აკაურთის, ქოჩულოსა და ქოჩაკილისის სკოლები. სრულიად უვარგის შენობებში იყო მოთავსებული არახლოს, ქოლაგირისა და ძველი ქვეშის საშუალო სკოლები 2166 და 10 რვაწლიანი სკოლა 2222 მოსწავლით.⁷⁰⁹

⁷⁰⁶ სუიცსა, ფ. 300, აღწ. 27, წ. 2, საქ. #23, ფურც. 1

⁷⁰⁷ იქვე, ფურც. 2

⁷⁰⁸ სუიცსა, ფ. 300, აღწ. 27, წ. 2, საქ. #24, ფურც. 2

⁷⁰⁹ სუიცსა, ფ. 300, აღწ. 27, წ. 2, საქ. #24, ფურც. 6

საგარეჯოს რაიონში მოსწავლეთა სწავლა-აღზრდის საქმეს ემსახურებოდა 35 ზოგადსაგანმანათლებლო დღის სკოლა. მათ შორის საშუალო სკოლა - 15, რვაწლიანი სკოლა - 12, დაწყებითი სკოლა - 8. ამ სკოლების 424 კლასში სწავლობდა 9788 მოსწავლე.⁷¹⁰

1973-1974 სასწავლო წელს თელავის რაიონში იყო 33 ზოგადსაგანმანათლებლო დღის სკოლა: მათგან: საშუალო სკოლა - 21, რვაწლიანი სკოლა - 7, დაწყებითი სკოლა - 5. სკოლებში სწავლობდა 12691 მოსწავლე.⁷¹¹

მეოცე საუკუნის 80-იანი წლებიდან ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობა განსაკუთრებით გააქტიურდა საქართველოში, რომლის გამოხატულება იყო აგრეთვე დისიდენტური მოძრაობის ახალ ეტაპზე გადასვლა. როგორც უკვე აღვნიშნე, 70-80-იანი წლებში ეროვნული პრობლემატიკის საკითხები შესამჩნევად გააქტიურდა და ქართულ საზოგადოებას მეტი შესაძლებლობა მიეცა ეროვნული იდეის განვითარების მიმართულებით, რაც პირველ რიგში საბჭოთა სისტემის დასუსტების და რღვევის ფონზე მიმდინარეობდა. ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის მიმდინარეობა ახალ ეტაპზე გადავიდა და ქართველი საზოგადოების სულ უფრო დიდი ნაწილი ჩაერთო ამ პროცესში. ეროვნული თემატიკაზე ყურადღების გამახვილება სხვადასხვა ქრონოლოგიურ მონაკვეთში საკმაოდ მნიშვნელოვანი და საინტერესო დასკვნების გამოტანის საშუალებას გვაძლევს, თუმცა საბჭოთა რეჟიმის პერიოდში ეს შესაძლებლობა ნაკლებადაა, თუმცა ამავედროულად აუცილებელი. ქართული ემიგრანტული მასალის დამუშავება ამ მიმართულებით საკმაოდ დიდ რესურსს იძლევა და აღნიშნულის ფონზე მით უფრო რთული იყო საქართველოში მოქმედი ეროვნული ძალების მოღვაწეობა ერთი მხრივ საბჭოთა რეჟიმის პირობებში და მეორე მხრივ, მეტად საინტერესო, აუცილებელია სახელისუფლებო იდეოლოგიის პირობებში მყოფი ქართული პოლიტიკური თუ კულტურული ელიტის ძალისხმევის შეფასება, რაც საკმაოდ რთულია. საარქივო დოკუმენტები მნიშვნელოვან სტატისტიკურ ინფორმაციას შეიცავენ საგანმანათლებლო სისტემის შესახებ, რომელთა ნაწილია წარმოდგენილი ნაშრომში.

1989 წელს ჩატარდა კონკურსი ქართული ეროვნული სკოლის კონცეფციის შესაქმნელად. განსახილველ საკითხები იყო შემდეგი: „1. სოციალური-ეკონომიკური და სამეცნიერო-ტექნიკური პროგრესის დაჩქარება რევოლუციურ ზეგავლენას ახდენს მატერიალური და სულიერი ცხოვრების ყველა სფეროზე, საზოგადოებრივ ურთიერთობათა სისტემაზე,

⁷¹⁰ იქვე, ფურც. 38

⁷¹¹ იქვე, ფურც. 66

ადამიანზე. 2. დინამიზმი, რაც ჩვენი დროისთვის არის მახასიათებელი, განათლების ახლებური გააზრების აუცილებლობას იწვევს. სკოლა დემოკრატიული, მუდმივად განვითარებადი სახელმწიფოებრივი და საზოგადოებრივი ინსტიტუცია, რომელმაც უნდა უზრუნველყოს ზოგადი განათლებისადმი მოთხოვნათა დაკმაყოფილება. ზოგადსაგანმანათლებლო სკოლა უწყვეტი განათლების სისტემის მთავარი შემადგენელი ნაწილი.

ქართული ეროვნული სკოლის კონცეფციის შემუშავებისათვის გამოცხადებული კონკურსის მიზანი იყო მისი საუკეთესო ვარიანტის შემუშავება, რომელიც საფუძვლად უნდა დაედოდა ზოგადსაგანმანათლებლო და საშუალო პროფესიული, სხვადასხვა ტიპისა და სტრუქტურის ეროვნული სკოლის ფუნქციონირებას საქართველოში.⁷¹²

კონცეფციის მოთხოვნები. 2. 4. ეროვნული სკოლის შინაარსის განსაზღვრისას აუცილებლად გამოიკვეთოს მისი იდეურ-პოლიტიკური ორიენტაცია, მიმართება სხვა ეროვნულ სკოლებთან, ზოგადპედაგოგიკური მეცნიერებისა და მეთოდის მიღწევებთან, განისაზღვროს სკოლის ადგილი უწყვეტი განათლების სისტემაში, როგორც მისი ერთ-ერთი და უმთავრესი შემადგენელი ნაწილი. 2. 5. პროექტში წამყვანი ადგილი უნდა დაიკავოს სკოლის ეროვნულმა საწყისმა, როგორც მისი არსებობის საფუძველმა. ამავე დროს ხაზი უნდა გაესვას ქართული ეროვნული სკოლის ქვეშარიტ ინტერნაციონალურ ხასიათს.⁷¹³

ხაზი უნდა გაესვას იმ გარემოებას, რომ ეროვნული სკოლის კონცეფცია უნდა ემყარებოდეს რესპუბლიკის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების ამოცანებს, ქართული კულტურისა და განათლების მრავალსაუკუნოვან ისტორიას, ეროვნულ ტრადიციებს, პრინციპებსა და მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის მოთხოვნებს.⁷¹⁴

აფხზეთის და აჭარის ასრ სახელმწიფო განათლების სამინისტროებისადმი, „სამხრეთ ოსეთის“ ქალაქებისა და რაიონების სახალხო განათლების განყოფილებებისადმი მიწერილი წერილიდან ირკვევა შემდეგი: სახალხო განათლების სამინისტრომ, რომელიც გეგმაზომიერად ახორციელებდა რესპუბლიკის სკოლებში საქართველოს ისტორიის სწავლების სრულყოფის ღონისძიებებს, გადაწყვიტა მიმდინარე სასწავლო წლის მეორე სემესტრიდან საშუალო სკოლის მე-11 კლასში აღნიშნული საგნის სწავლებისათვის გათვალისწინებული საათების საერთო რაოდენობიდან: 9 საათი -სსრ კავშირისა და საზღვარგარეთის ქვეყნების ისტორიის სწავლების სარეზერვო ფონდიდან და 8 საათი ამავე დროს საგნების სწავლებისათვის

⁷¹² ფ. 300, აღწ. 27, წ. 2, საქ. #273, ფურც. 24

⁷¹³ იქვე, ფურც. 29

⁷¹⁴ იქვე, ფურც. 30

ნავარაუდები დროის შემჭიდროების ხარჯზე. მასალა უნდა შეემჭიდროვებინათ თვით მასწავლებელს საკუთარი შეხედულებით. მე-11 კლასში ისტორიის მასწავლებელს შეეძლო აგრეთვე „საქართველოს ისტორიის“ კურსის განმაზოგადებელ-წინასაგამოცდო განმეორებისთვის გამოეყენებინა სსრ კავშირის ისტორიაში ამ მიზნით გათვალისწინებული საათები. რაც შეეხება პროფილირებული სწავლების არაჰუმანიტარულ სპეციალობებს, აქ მე-11 კლასში საქართველოს ისტორიას თითო კვირეული საათი გამოეყოფოდა ამ კლასში ისტორიის შესწავლისათვის დამტკიცებული საათებიდან.

საქართველოს ისტორია დამოუკიდებელი საგანია და იგი აისახება გაკვეთილების ცხრილში, ჩვეულებრივ გაკეთდება ჩანაწერები საკლასო ჟურნალში, შეფასდება ცოდნა, რის საფუძველზეც გამოიყენება სემესტრული ნიშანი, რაც მიმდინარე სასწავლო წელს წლიურ ნიშნადაც ჩაითვლებოდა.

ზემოაღნიშნული 17 საათი მხოლოდ მე-11 კლასის პროგრამით გათვალისწინებული მასალის შესასწავლად არ უნდა ყოფილიყო გამოყენებული, იგი გარკვეულწილად წინა კლასებში განვლილი მასალის განმეორება-განმტკიცებას, განზოგადებას უნდა მოხმარებოდა. ამ საქმის სწორი ორგანიზაცია მასწავლებელზე იყო დამოკიდებული.

მე-11 კლასში საქართველოს ისტორიის სწავლებას ართულებდა ის გარემოება, რომ არ იყო გამოცემული სახელმძღვანელოს მეორე ნაწილი, რომელშიც აქტიურად იქნებოდა გამოყენებული და გააზრებული ისეთი ისტორიული ფაქტებისა და მოვლენების გაშუქება, რომელთაც ადგილი ჰქონდათ 1917-1921, 1924, 1937-1941 წლებში. სწორი ახსნა მიეცეს ქვეყნად მიმდინარე თანამედროვე მოვლენებს და სხვ.⁷¹⁵

თბილისის ლენინის რაიონში მოსწავლეთა სწავლა-აღზრდის საქმეს ემსახურებოდა 2781 საგანმანათლებლო სკოლა 26083 მოსწავლით, მათ შორის 26 დღის საშუალო სკოლა 25787 მოსწავლით, 1 საღამოს კოლა 291 მოსწავლით, 25 სკოლამდელი აღზრდის დაწესებულება 4821 აღსაზრდელით; რაიონში ფუნქციონირებდა 3 სკოლის გარეშე დაწესებულება, პიონერთა სახლი, სპორტ სკოლა და ნორჩ ტექნიკსოთა სადგური.⁷¹⁶

1987 წელს დედაქალაქის კიროვის რაიონში 7431 მოზარდის სწავლა-აღზრდის საქმეს 12 ზოგადსაგანმანათლებლო საშუალო, 1 რვაწლიანი, საღამოს -2, 1 პიონერთა და მოსწავლეთა სახლი, 1 სპორტსკოლა, 1 ბავშვთა და მოზარდთა ცურვის სპორტსკოლა ემსახურებოდა. რაიონში 11 სკოლამდელი აღზრდის დაწესებულება, 1743 აღსაზრდელით. ორჯონიკიძის რაიონში

⁷¹⁵ ფ. 300, აღწ. 27, წ. 2, საქ. #273, ფურც. 73

⁷¹⁶ ფ. 300, აღწ. 27, წ. 2, საქ. #222, ფურც. 1

ფუნქციონირებდა 15 ზოგადსაგანმანათლებლო სკოლა 12 190 მოსწავლით, 12 ბაგა-ბაღი 2293 აღსაზრდელით, პიონერთა სახლი და სპორტული სკოლა.⁷¹⁷

ქ. თბილისის 26 კომისიის სახელობის რაიონში ფუნქციონირებდა 34 დღის 81 სკოლა 26 376 მოსწავლით, 3 სადამოს/ცვლიანი სკოლა 482 მოსწავლით, 37 ბაგა-ბაღი 7635 აღსაზრდელით, 11 საუწყებო ბაღი 1276 აღსაზრდელით. რაიონში მოსწავლე-ახალგაზრდობის სწავლა-აღზრდის საქმეს ემსახურებოდა 2619 პედაგოგი და 1100 აღმზრდელი.

1 მაისის რაიონში მოსწავლე-ახალგაზრდობის სწავლა-აღზრდის საქმეს ემსახურებოდა 15 ზოგადსაგანმანათლებლო სკოლა 11634 მოსწავლით. მათ შორის 24 საშუალო სკოლა, ერთი მუშა-ახალგაზრდობის და ერთი ყრუ-მოქალაქეთა სკოლა. 16 სკოლამდელი დაწესებულება 1616 აღსაზრდელით. ამას გარდა რაიონში ფუნქციონირებდა: სპორტული სკოლა, სკოლათშორისო საცურაო კომპლექსი, ბავშვთა სახლი და სასკოლოათშორისი სასწავლოსაწარმოო კომბინატი.⁷¹⁸

თბილისის საბურთალოს რაიონში ფუნქციონირებდა 15 ზოგადსაგანმანათლებლო სკოლა (მათ შორის 1 რვაწლიანი და 1 მუშა-ახალგაზრდობის სადამოს კოლა) 15 874 მოსწავლით, 12 სკოლამდელი დაწესებულება 2719 აღსაზრდელით და ორი სკოლის გარეშე დაწესებულება-პიონერთა სახლი და სპორტული სკოლა.⁷¹⁹

იმისათვის, რომ პატარა ადამიანი ბავშვობიდანვე მტკიცედ იდეებს დედამიწაზე, არ კმარა მზრუნველი მშობლის ხელი, მას სჭირდება იდეური დამრიგებელი, რომელიც ზნეობრივად გამოაწრთობს და სამშობლოს ღირსეულ მოქალაქედ აღზრდის. ასეთი იდეური დამრიგებელი მოასწავლებელია ჭეშმარიტი პედაგოგი აღსაზრდელთა სულიერ მოძღვრად იქცევა ხოლმე. ასე იყო ძველად და ასეა ახლაც.⁷²⁰

აღბათ არ არსებობს ქვეყნად უფრო მწვავე და საჭირბოროტო პრობლემა, ვიდრე მომავალი თაობის სწავლა-აღზრდაა, ეს გასაგებიცაა. რადგან ამ თაობის განსწავლულობა სწორ აღზრდაზეა დამოკიდებული ქვეყნისა და საზოგადოების მომავალი. როგორ წარმოგვიდგენია 80-იანი წლების ახალგაზრდა? ყოველმხრივ გაანთლებული, მაღალზნეობრივი, რომელსაც ღრმად სწამს და ესმის დღევანდელი და ცხადად წარმოუდგენია მომავალი. ასეთ მოქალაქეს აყალიბებს სკოლა, ოჯახი, საზოგადოება, მთავარი გადამწყვეტი სკოლაა, რადგან სკოლაშია მოქალაქის დიდი გზის დასაწყისი.⁷²¹

⁷¹⁷ იქვე, 10, 16

⁷¹⁸ ფ. 300, აღწ. 27, წ. 2, საქ. #222, ფურც. 32, 40

⁷¹⁹ იქვე, ფურც. 49

⁷²⁰ ფ. 300, აღწ. 27, წ. 2, საქ. #79, ფურც. 2

⁷²¹ ფ. 300, აღწ. 27, წ. 2, საქ. #64, ფურც. 54

ცნობილია პრესის დიდი ძალა და როლი ქვეყნის პედაგოგიზაციის საქმეში. ამიტომაც, რომ ცენტრალური პრესა განსაკუთრებით დიდ ადგილს უთმობს სკოლასა და ოჯახის ურთიერთობის საჭირობო საკითხების დიდ სახელმწიფოებრივ მნიშვნელობას რესპუბლიკური პრესაც გაითვალისწინებს.⁷²²

აღზრდა დღეს ჩვენ ორი სახით წარმოგვიდგენია: წინასწარ გათვალისწინებული, რომელსაც ახორციელებს სკოლა, აღზრდელი და წინასწარ გათვალისწინებული, რომელსაც ეწევა ბუნება, ოჯახი, გარემო, საზოგადოება. მეორეს მეტი დადებითი და უარყოფითი გავლენა შუძლია მოახდინოს მოზარდზე. ამიტომ დღეს, როგორც არასდროს, უნდა ამაღლდეს მასწავლებლის როლი, მისი პედაგოგიური მიგნებანი, ოსტატობა. მასწავლებელი, თუ ის დაჯილდოებულია წარმატებით პედაგოგიური შემოქმედებით, ყოველთვის იყო და დარჩება ძვირფას პიროვნებად.⁷²³

სკოლის წარმატება საერთოდ დამოკიდებულია იმაზე, თუ რამდენად მკვიდრია ის საფუძველი, რომელიც სწავლების პირველ წლებშია ჩაყრილი, თუ საფუძველი მტკიცე არ არის, მასზე მკვიდრი შენობის დადგმა არ შეიძლება. ამიტომ დაწყებითი კლასების მასწავლებლებს, როგორც სწავლების საფუძველთა საფუძველს, უდიდესი პასუხისმგებლობა ეკისრებათ. რათა ბავშვების სულიერი და ფიზიკური განვითარება სწორი გზით წარმართონ და თავგამოდებული შრომის შდეგად საზოგადოებას აღუზრდიან სრულყოფილი წევრები, ქვეყნის ბედნიერი ხვალისდელი დღის აქტიური მშენებლები.⁷²⁴

სწავლა-სააღზრდელი პროცესის სრულყოფა, მისი შემდგომი გაჯანსაღება მარტო არც ფართო და განიერ შენობას შეუძლია, არც ურიცხვ ტექნიკურ საშუალებებს. არა, ვერც ერთი მათანი ვერ ცვლის მასწავლებლის როლს, მოსწავლე-ახალგაზრდობის აღზრდის საქმეში. მთავარი და მთავარი მაინც მასწავლებელია. მასწავლებლის ცოდნასა და ერუდიციას, მის ინიციატივასა და ერთულ შრომაზე დამოკიდებული ჩვენი მომავალი წარმატება, ჩვენი წინსვლა და ზეაღსავლა; სხვა დანარჩენი ყველაფერი დამხმარეა და ხელშეწყობი.⁷²⁵ ზემოთქმულიდან გამომდინარე, ქართველთა ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობა შემდეგი მიმართულებით ვითარდებოდა. 1. ბრძოლა შინაგანი ძალების აღორძინებით: ეს გამოიხატებოდა, როგორც ეროვნული ცნობიერების აღმავლობით და განვითარებით, აგრეთვე საერთაშორისო მხარდაჭერის მოპოვებით. 2.

⁷²² იქვე, ფურც. 57

⁷²³ ფ. 300, აღწ. 27, წ. 2, საქ. #64, ფურც. 57

⁷²⁴ იქვე, ფურც. 84

⁷²⁵ ფ. 300, აღწ. წ. 2, საქ. #73, ფურც. 15

თითოეულ სოციალურ ფენას თუ ჯგუფს გაცნობიერებული უნდა ჰქონოდა საკუთარი ბრძოლის მიმართულება და აზრი. მაგალითი უნდა აეღო სხვა ერების ბრძოლის ისტორიიდან, მაგრამ მთავარი და ძირითადი მოქმედება ქართველი ერის წარსულის გამოცდილებასა და ინდივიდუალური ბრძოლის მეთოდებზე ყოფილიყო დამოკიდებული. ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობა, როგორც უკვე აღვნიშნე უცხო არასდროს ყოფილა საქართველოსთვის. თუმცა საუკუნეების მანძილზე საშინაო თუ საგარეო გამოწვევებიდან გამომდინარე ბრძოლის მეთოდები იცვლებოდა, თუმცა იდეა უცვლელი რჩებოდა – თავისუფლების მოპოვება.

საბჭოთა რეჟიმის პირობებშიც ქართველი ერის ბრძოლა კვლავ გრძელდება, თუმცა ფორმები იცვლება. თუ XX საუკუნის 20-იან წლების საქართველოსთვის შეიარაღებული გამოსვლები დამახასიათებელია, XX საუკუნის II ნახევრიდან იდეოლოგიური ბრძოლა უფრო მნიშვნელოვანი ხდება, იდეა კი უცვლელი – დამოუკიდებლობის აღდგენა.

ქართველი ერისთვის ბრძოლა საბჭოთა რეჟიმის წინააღმდეგ მეტად რთული გადასალახი იყო, რადგან საზოგადოება სხვადასხვა გამოწვევების წინაშე იდგა. ერთი მხრით, საბჭოთა ხელისუფლებას და მეორე მხრივ, ეროვნულად მოაზროვნე ძალების იდეოლოგია, რომლებიც საკუთარი იდეების დანერგვას ცდილობენ საზოგადოების ფართო ფენების ცნობიერებაში. საბედნიეროდ, საქართველოში ამ უკანასკნელმა გაიმარჯვა და ეროვნული იდეოლოგია განმსაზღვრელი გახდა ქართველი ერის აზროვნებაში. აღნიშნულის გამოხატულებათ, 1978 წლის და 1989 წლის მოვლენები.

1990 წელს საქართველოს ეროვნული კონგრესი მიიჩნევდა, რომ სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენის გზაზე საჭიროა შემდეგი უმთავრესი ნაბიჯების გადადგმა. 1. საქართველოს ტერიტორიიდან საბჭოთა საოკუპაციო ჯარების სრული და უპირობო გაყვანა. 2. 1921 წლის თებერვალში საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მიმართ საბჭოთა რუსეთის აგრესიის, ოკუპაციისა და ანექსიის შედეგად შექმნილი სახელმწიფო, საზოგადოებრივი, საკანონმდებლო და სამართლებრივი სტრუქტურების სრული დემონტაჟი. 3. საქართველოს კონსტიტუციის საფუძველზე დამოუკიდებლობის აღდგენა და ერის ნებაზე დაყრდნობით საზოგადოებრივ-პოლიტიკური წყობის განსაზღვრა.

დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ საბჭოთა პერიოდის საგანმანათლებლო სისტემა საკმაოდ რთული შესაფასებელია, მით უფრო რომ უმრავლეს შემთხვევაში არსებული საარქივო დოკუმენტები სახელისუფლებო პოზიციას გამოხატავს, თუმცა დღევანდელი გადასახედიდან დოკუმენტების ანალიზი

გვაძლევს საშუალებას, დავასკვნათ რომ ქართული პოლიტიკური და კულტურული ელიტის ეროვნულად მოაზროვნე ნაწილი 1921 წელს საბჭოთა რუსეთის მიერ საქართველოს ოკუპაციის პერიოდიდან მოყოლებული ყველანაირად ცდილობდა ეროვნული პოზიციის დაფიქსირებას და რაც მთავარია, ამისთვის მიზანმიმართულად იბრძოდა შესაძლებლობის ფარგლებში. განათლების მეშვეობით ეროვნული იდეის აღორძინება ბუნებრივია მარტივი არ იყო, თუმცა მეოცე საუკუნის 70-80-იანი წლების პოლიტიკური თუ კულტურული ელიტა ამ მიმართულებით უფრო აქტიურია. ასევე, ნაშრომში განხილულია სტატისტიკური ინფორმაცია სკოლების, მოსწავლეების რაოდენობის შესახებ, რაც საინტერესო დაკვირვების საშუალებას იძლევა საგანმანათლებლო სისტემის ამომწურავად შეფასებისთვის.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. საქართველოს უახლესი ისტორიის ცენტრალური საისტორიო არქივი, (შემდეგში სუიცსა), ფ. 300, აღწ. 27, წ. 2, საქ. #76
2. სუიცსა, ფ. 300, აღწ. 27, წ. 2, საქ. #41
3. სუიცსა, ფ. 300, აღწ. 27, წ. 2, საქ. # 135
4. სუიცსა, ფ. 300, აღწ. 27, წ. 2, საქ. # 94
5. სუიცსა, ფ. 300, აღწ. 27, წ. 2, საქ. #88
6. სუიცსა, აღწ. 27, წ. 2, საქ. #35
7. სუიცსა, ფ. 300, აღწ. 27, წ. 2, საქ. #23
8. სუიცსა, ფ. 300, აღწ. 27, წ. 2, საქ. #24
9. ფ. 300, აღწ. 27, წ. 2, საქ. #273
10. ფ. 300, აღწ. 27, წ. 2, საქ. #222
11. ფ. 300, აღწ. 27, წ. 2, საქ. #79
12. ფ. 300, აღწ. 27, წ. 2, საქ. #64
13. ფ. 300, აღწ. წ. 2, საქ. #73

**თავისუფლების ანტინომიები და სამართალი
(ჰეგელის მოძღვრების მაგალითზე)**

სალომე ხიზანიშვილი *

რეზიუმე

ჰეგელის მიერ, თავისუფლების გაგება ანტინომიებს შეიცავს.

პირველი: ერთი მხრივ, მსოფლიო სულის განვითარება ისტორიაში უწყვეტი პროცესის სახით მიმდინარეობს და თავისუფლების გაცნობიერება უფრო მაღალ საფეხურზე ადის. მეორე მხრივ, თავისუფლების განხორციელების ისტორიულ გზებზე, ხალხებისა და ერების თავისუფლება მსოფლიო სულის განვითარების ზეგარდმო პროცესს ეწირება.

მეორე: თავისუფლების, როგორც მსოფლიო სულის განხორციელების პროცესი, ძალადობრივია. ძლიერის გამარჯვება სუსტის მოსპობის ხარჯზე მიმდინარეობს და საკუთარ თავისუფლებას, ძირითადად, ის ამ გზით აღწევს.

მესამე: სახელმწიფოებს შორის ურთიერთობებში, ვლინდება პოზიტიურისა და ნეგატიურის უზარმაზარი მასშტაბის შემთხვევით გარემოებათა თამაში. მსოფლიო სული, როგორც მსოფლიო მოსამართლე, ერებისა და სახელმწიფოების მიმართ, მსოფლიო ისტორიაში, თავის უზენაეს უფლებას ახორციელებს.

მეოთხე, ისტორიულ შემთხვევითობათა თანმიმდევრობაში, „ექსისტირებადი ინდივიდის“ თვითმყოფადობა, დამოუკიდებლობა და თავისუფლება, ძირითადად, აზრს კარგავს.

მეხუთე, სამართლიანი სამართლის განხორციელების შესაძლებლობები ისტორიის უწყვეტ პროცესებში, რამდენადაც შესაძლებელია, იმდენადვე სააღბათოა.

მიუხედავად ზემოაღნიშნულისა, ჰეგელის მიერ, თავისუფლების მსოფლიო სულის სუბსტანციად აღიარება, ისტორიის ქმნადობის არსობრივი ძალა და სასიცოცხლო ენერგიაა.

Antinomies of Freedom and Law

(Based on Hegel's Doctrine)

Salome Khizanishvili *

Resume

Hegel's understanding of freedom consists of antinomies.

The first: On the one hand, the development of the World Spirit in history unfolds as a continuous process, and the realization of freedom advances to a higher level. On the other hand, the freedom of peoples and nations in the historical paths of freedom is sacrificed to the overarching process of the development of the World Spirit.

* საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის სამართლისა და საერთაშორისო ურთიერთობების ფაკულტეტის მოწვეული პროფესორი

*Invited Professor at the Faculty of Law and International Relations of the Georgian Technical University.

The second: The process of freedom as the realization of the World Spirit is violent. The victory of the strong occurs at the expense of the destruction of the weak, and the strong mainly achieves their own freedom through this means.

The third: In the relations between states, there is a vast scale of random contingencies involving the interplay of the positive and the negative. The World Spirit, as the World Judge, exercises its supreme right in world history with respect to peoples and states.

The fourth: In the sequence of historical contingencies, the self-identity, independence, and freedom of the „existential individual“ mainly lose their meaning.

The fifth: The possibilities for the implementation of just law in the continuous processes of history, to the extent that it is possible, are also highly probable.

Despite the above, Hegel's recognition of the World Spirit as the substance of freedom is the essential power and vital energy behind the creation of history.

შესავალი

გერმანელი ფილოსოფოსი, გ.ვ.ფ. ჰეგელი, თავისუფლების საკითხს ორი ძირითადი ასპექტით განიხილავს. ცნების მნიშვნელობით - ლოგიკის მეცნიერებაში, ადამიანური არსებობის პრინციპის მნიშვნელობით - ისტორიის ფილოსოფიაში. პირველი თვალსაზრით, თავისუფლება ფილოსოფიის სისტემის, ხოლო მეორე თვალსაზრისით, - ისტორიის ფილოსოფიის საფუძველია.

თავისუფლების სამართლებრივ-პოლიტიკური მოქმედების ორბიტა, სრული სახით, აღწერილი, გაანალიზებული და გადმოცემულია „სამართლის ფილოსოფიაში“.

ჰეგელის მიერ შემუშავებული ძირითადი თვალსაზრისი თავისუფლების ფენომენზე, შემდეგნაირად იკითხება: თავისუფლება არის მსოფლიო სულის სუბსტანცია, მისი არსება. ისტორიაში მისი განსხეულება უწყვეტი პროცესის სახით მიმდინარეობს, სულის თვითშემეცნების საფუძველზე.

ამჯერად, თავისუფლების ისტორიული განვითარების საკითხი, ჩვენ გვინტერესებს პოლიტიკურ-სამართლებრივი თავისუფლების სტატუსის მქონე სახელმწიფოებთან მიმართებით. საკითხის განხილვისას ვცდილობთ წარმოვადგინოთ გარკვეული სურათი იმისა, თუ როგორია დღესდღეობით, თანამედროვე სახელმწიფოების პოლიტიკური თავისუფლების მასშტაბები; რა ფორმასა და შინაარსს იღებს მსოფლიო სულის განვითარების თანამედროვე მიმართულებები. უფრო კონკრეტულად, ვცდილობთ გავერკვეთ, როგორია მცირერიცხოვანი სახელმწიფოების პოლიტიკური თავისუფლების განხორციელების შესაძლებლობები მსოფლიოს ლიდერი სახელმწიფოების პოლიტიკურ-სამართლებრივ ინტერესებთან შესაბამისობით.

ვეყრდნობით ჰეგელის მთავარ აზრს იმის შესახებ, რომ, თავისუფლების, როგორც სულის სუბსტანციის განვითარება, ერთი მხრივ, იმპერიათა თანმიმდევრულ ცვალებადობაში მიმდინარეობს; და, შესაბამისად, ისტორიული ცვალებადობის ნებისმიერ ეტაპზე, თავისუფლების გაცნობიერება უფრო მაღალ საფეხურზე ადის. მეორე მხრივ, ვხელმძღვანელობთ ფილოსოფოსის „აღიარებით“ იმასთან დაკავშირებით, რომ თავისუფლების განხორციელების ისტორიულ გზებზე,

„ხალხები და იმპერიები, დავიწყების მორევში იძირებიან“, „ეწირებიან რა მსოფლიო სულის განვითარების ზეგარდმო პროცესს“.

ჰეგელის თავისუფლების ფილოსოფია ანტინომიებს შეიცავს. ჩვენი მიზანია გავანალიზოთ თავისუფალი ცნობიერების გამოცდილების პოლიტიკურ-სამართლებრივი სივრცე, სადაც სავარაუდოდ, შესაძლებელია მათი „მოხსნა“, გადალახვა.

ვიზიარებთ ფილოსოფოსის მთავარ აზრს: თავისუფლების ცნობიერებაში, (ცნობიერების თვითცნობიერებამდე ამაღლებით), სული საკუთარ არსებას ავლენს, როგორც ქმნადობის საფუძველი; იქ იღებს სასიცოცხლო ძალას; იქ ეუფლება საკუთარ შესაძლებლობებს, რათა ახალ რეალობაში განსხეულდეს.

ჰეგელის თავისუფლების ფილოსოფია, მის თანამედროვეობაშიც და დღესაც, (ნებისმიერი სამართალსუბიექტისთვის), აღნიშნული იდეისადმი სამსახურით ინარჩუნებს განსაკუთრებულ ინტერესსა და აქტუალობას.

ფილოსოფოსის აზრით, თავისუფლება, როგორც სულის სუბსტანცია, ისტორიულ რეალობაში ხორციელდება, სულის თვითშეცნობისა და თვითდადგენის მიზნით. ეს ის პროცესია, როცა სული საკუთარი არსების შესახებ ცოდნას აცნობიერებს; მაგრამ არა უბრალოდ აცნობიერებს, ის ამ ცოდნას ეუფლება კიდევ. ეს თავისუფლების ის ცნობიერებაა, რომელიც ყოფნასაც განსაზღვრავს. ამ გზაზე, თავისუფალ სულს ხელეწიფება ისტორიული პროცესები თვითცნობიერების აქტებად, ანუ, საკუთარ სინამდვილედ არა მხოლოდ ფორმალურ-სპეკულატიურად წარმოადგინოს, არამედ „სამყაროს საბოლოო მიზანთან“ დააკავშიროს.

ასეთია ჰეგელთან თავისუფლების იდეის უმთავრესი დანიშნულება.

ძირითადი ტექსტი. ჰეგელთან თავისუფლების, როგორც თავისუფლების პროგრესის საფეხურებრივი განვითარება შემდეგი თანმიმდევრობით ხორციელდება: „ერთეულის თავისუფლებიდან მრავლის თავისუფლების გზით, ყველას თავისუფლებისაკენ“.

თავისუფლების ისტორიული განვითარების უწყვეტ პროცესში, თავისუფლების გამოვლენის უმაღლესი ფორმა სახელმწიფოა, ძირითადი ატრიბუტივით: სამართალი, ეკონომიკა, ზნეობა; სახელმწიფოს არსის გაგებასთან შესაბამისობაშია სულიერი თავისუფლების სფეროებიც: რელიგია, ხელოვნება, ფილოსოფია.

სახელმწიფო ინდივიდის თავისუფლების არენაც, სადაც ინდივიდის თავისუფლების თვითცნობიერებას, რელიგია განსაზღვრავს, კერძოდ, ქრისტიანობა. ვინაიდან, „თავისუფლება შეიძლება არსებობდეს იქ, სადაც ინდივიდუალობის პოზიტიური გაგება ღმერთის არსებას ემყარება“, ასეთია ეპოქალური მოაზროვნის ლოგიკური დასკვნა.⁷²⁸

თვითცნობიერებას ზიარებული მსოფლიო სული, თავისუფლების

⁷²⁸ ნეშატაევი ი. გ.. თავისუფლების ფორმების განვითარება ჰეგელის ფილოსოფიაში. ცნობიერების თავისუფლება. uu44<https://cyberleninka.ru/article/n/konkretnye-formy-razvitiya-svobody-v-filosofii-g-v-f-gegelya/viewer>

გამოცდილებაში ვლინდება ოთხი ფორმით: აღმოსავლური, ბერძნული, რომაული და გერმანული. მათ მნიშვნელობასა და დანიშნულებას ინდივიდუალობის თავისუფლება განსაზღვრავს; ხოლო, სუბიექტურობის უმაღლეს ინსტანციაში, - სახელმწიფოში, თავისუფლების მდგენელი ზნეობრიობაა. მას სამართალი იცავს. სამართალია სახელმწიფოში თავისუფლების პროგრესის მაჩვენებელი, მისი დამცავი ძალა.

ჰეგელის მტკიცებით, თავისუფალი სულის გამოცდილება, სუბიექტურობის, თავისუფალი თვითცნობიერებისა და თავისუფალი სულის ერთიანობით, გერმანულ სახელმწიფოში იკრებს სასიცოცხლო ძალებს. მსოფლიო სული საკუთარ თავს იქ იმეცნებს. თავისუფალი სულის გავლენები მსოფლიო ხალხებზე ვრცელდება. მაგრამ, პროცესები სარისკოა. მართალია, თავისუფლების ესტაფეტა გრძელდება, მაგრამ არასწორხაზობრივად, წინააღმდეგობრივად.

თუკი ისტორიულ წარსულს, იქ არსებულ ცდომილებებს თვალს გავუსწორებთ, დავრწმუნდებით, რომ თავისუფლების ცნობიერება საბედისწერო შეცდომებს თავს ვერ აღწევს. უფრო მეტიც, პოლიტიკური თავისუფლების დროშის ქვეშ მყოფი ნებისმიერი სამართალსუბიექტი, - პიროვნება, ცალკეული ერი თუ სახელმწიფო, როგორც სუბსტანციური თავისუფლების ტვირთის გამზიარებელი, ისტორიული ცვლილებების პროცესებში, სესაძლო მსხვერპლიცაა. ვინაიდან, თავისუფლების ძიების სახიფათო გზებზე, საკუთარი ინტერესების განხორციელებისა და დაცვის მიზნით, სიცოცხლისათვის საშიშ რისკებზე მიდის. მსოფლიო რევოლუციებისა და ომების უწყვეტი ისტორია მსგავს ვითარებებზე მოგვითხრობს. მაღალი იდეალების: თავისუფლების, თანასწორობის, სამართლიანობის, სამართლიანი სამართლის მოთხოვნების აღსრულება ისტორიაში სისხლის ფასად მიიღწევა.

ჰეგელი წერს: „ის, ვინც დიდი საქმეებითა და ინტერესებით არის დაკავებული, ცდილობს თავისთავად საქმე განახორციელოს. იგი მთლიანად არსებითისკენ მიისწრაფის, მასში ის თავის თავს ივიწყებს, მთლიანად საქმეს ეძლევა“.⁷²⁹ და ეს მაშინ, როდესაც თანამედროვე ცივილიზებულ სამყაროში, ახალი დროის პოლიტიკური ცნობიერების მხრიდან, ინდივიდუალური თავისუფლების ცნობიერების მიმართ, მათი ნიველირების აშკარა ტენდენციები შეინიშნება. თანამედროვე გერმანელი ფილოსოფოსის, ჰელმუტ შნაიდერის აზრით, სუბიექტური თავისუფლების უარყოფა, ეპოქის შეცდომა და ამავე დროს, მისი მოსალოდნელი მარცხის ნიშანია. მით უმეტეს, თუ ნათქვამს კიდევ უფრო ფართოდ გავიაზრებთ. მხედველობაში გვაქვს თანამედროვე სახელმწიფოებრივ ურთიერთობებში, მსოფლიო პოლიტიკური ელიტების ჩარევის უხეში მცდელობები, რაც საბოლოოდ, ომების მიზეზია. ხოლო ბირთვული შეიარაღების ეპოქაში, ძალაუფლების გაზრდის მიზნით გადადგმული ნებისმიერი ამბიციური ნაბიჯი, სიცოცხლისათვის სარისკოა.

ჩვენც აღნიშნული რისკების გააზრებისა და მათი სავარუდო შედეგების წარმოჩენის მიზნით ვაგრძელებთ მსჯელობას. დღეის გადასახედიდან, გვსურს

⁷²⁹ Гегель Г. В.Ф./Работы разных лет. В 2 т. М., Мысль, т.2, с., 1971, 442.

გავერკვეთ რეალობაში, თუ რა ბედი ელის თავისუფლების ბრძოლის ველზე მყოფ ქვეყნებს. როგორია მათი, როგორც მსფლიო სულის კერძო გმოვლინებების (მაგალითად, უკრაინის, საქართველოს, ისრაელის, პალესტინის და სხვ.) აწმყო და მომავლი; მოხერხდება თუ არა, ან რა გზებით, თანამედროვე მსოფლიოში სტაბილური პოლიტიკური ამინდის შექმნა, „თავისუფლების მაძიებელთა“ ეროვნული ინტერესების დაცვა. შესაძლებელია, მეტი ინტენსივობაც მივანიჭოთ საკითხს: მსოფლიოს ლიდერი სახელმწიფოების ძალაუფლებრივი ინტერესებიდან გამომდინარე, არის კი მათთან შესაბამისობაში ომში მყოფი ან თვითგამორკვევის გზაზე მდგომი ქვეყნების თავისუფლება?

ეჭვს არ იწვევს ის ფაქტი, რომ ამა თუ იმ სახელმწიფოს პოლიტიკური თავისუფლება მისი უსაფრთხოებისა და დაცვის ყველაზე უყტუარი საფუძველი და სამშვიდობო გარანტია; რომ ეროვნული თავისუფალი სული მხოლოდ პოლიტიკურ გარკვეულობაში იკრებს ძალებს და აღწევს საკუთარ მიზანს. ჰეგელი ამ ვითარებას უსვამს ხაზს, როცა სულის თავისუფლების საკითხს განიხილავს სულის თვითგანსაზღვრის უფლების პრინციპით.

უნდა ითქვას, რომ თანამედროვეობაში, როცა მსოფლიო ბირთვული კატასტროფის მოლოდინშია, გონივრული არ არის ექსისტენციალური საფუძველების მქონე ერებისა და სახელმწიფოების სუვერენიტეტისა და დამოუკიდებლობის, მათი თავისუფლების გარედან დარეგულირების სარისკო მცდელობები.

ამის მკაფიო მაგალითები თანამედროვე მსოფლიოში მიმდინარე ომებია: კავკასიაში, ევროპის ტერიტორიებზე, აღმოსავლეთის ქვეყნებში. ცნობილია, რომ 2008 წლის საქართველო-რუსეთის ომის შედეგად, ჩვენმა ქვეყანამ ტერიტორიის 20/% დაკარგა; გაურკვეველია უკრაინის, პალესტინის, ისრაელის პოლიტიკური მომავლის საკითხიც. თანამედროვე, ცივილიზებული პოლიტიკური გონისათვის ის ფაქტიც საგანგაშოა, რომ თითოეულ ქვეყანას საკუთარი სუვერენიტეტის დაცვა კვლავაც უდიდესი მსხვერპლისა და დანაკარგის ფასად უწევს.

არანაკლებ გამაოგნებელი და საგანგაშოა ისიც, რომ ძირითად შემთხვევებში, უსამართლო დაპყრობის პოლიტიკის მწარმოებელი რუსეთია და მას გადამწყვეტ წინააღმდეგობას არ ან ვერ უწევს.

სადაო არ არის, რომ დღესდღეობით, კაცობრიობა თავისუფლების გამოცდილებით დიდ პროგრესს აჩვენებს. მაგრამ ისიც ცხადზე ცხადია, რომ მცირერიცხოვანი ერები, ეკონომიკურად „შეუძღარი“ ქვეყნები, არა მხოლოდ პოლიტიკური, არამედ კულტურული, იდეოლოგიური და მსოფლმხედველობრივი თვალსაზრისით, უცხო, გარეშე ძალების მომაკვდინებელ დარტყმებს მუდმივად განიცდიან; თავისუფლების გზაზე საზღვრებს მათ „სხვები“ უწესებენ. შესაბამისად, გონივრულ ეჭვს აჩენს უპოვარი, ღარიბი ქვეყნების მომავალი.

რა გამოსავალი არსებობს დათრგუნული, დაკნინებული „თავისუფლების“ ჩიხიდან? ჰეგელის მოძღვრებაში, ამ მხრივ, არც თუ სახარბიელო ვარაუდები იკვეთება.

ცნობილია, რომ ისტორიის ფილოსოფიაში, აბსოლუტური იდეის განვითარება ისტორიის ტრანსცენდენციის მოთხოვნით მიმდინარეობს. ხოლო ისტორია, როგორც მსოფლიო გონის განვითარების ხანგრძლივი და უწყვეტი პროცესი, შთაგონებულია

ხელისუფლებისათვის ბრძოლისა და მუდმივი დავის იმპულსებით. მიზანი ერთმნიშვნელოვანია: მასში იდილია უნდა დამყარდეს. მაგრამ, რა გზით? - ყველაფრის უგულებელყოფით, რაც ამ პროცესს ხელს უშლის, გვიდასტურებს ფილოსოფოსი და ასეთი არგუმენტი მოაქვს: „აღიარებისათვის ბრძოლა და ბატონისადმი დაქვემდებარება ის მოვლენაა, რომლიდანაც წარმოდგა ადამიანის ერთობლივი ცხოვრება, როგორც სახელმწიფოთა დასაწყისი. ძალადობა ამ მოვლენაში საფუძველს წარმოადგენს“.⁷³⁰

ჰეგელის თავისუფლების ფილოსოფიაში, აჭნიშნული აზრით, ვლინდება კიდევ კიდევ ერთი ანტინომია, - თავისუფლების გზა ძალადობაზე გადის! მაგრამ, ერთი „პირობით“: ძალადობის დაძლევის გზაც თავისუფლებაა. ვინაიდან, თავისუფლება, როგორც სულის მამოძრავებელი ძალა, სამყაროს განვითარების უწყვეტ პროცესში, ყველგან და ყოველთვის, წინააღმდეგობრივი ტენდენციებით ვლინდება. ხოლო იმ მოტივით, რომ თავისუფლების არსი და საფუძველი დაპირისპირებულობაშია, ის იქვე უნდა გადაილახოს. ანუ, თუ შეიძლება ითქვას, ესაა საყოველთაო, ფენომენალური წინააღმდეგობა, რომელიც არა მხოლოდ ყველგან არსებობს, არამედ, რომელშიც ყველაფერი არსებობს, როგორც ჰარმონიული მთლიანობა.

ჰეგელი მთავარ ჭეშმარიტებასაც უსვამს ხაზს: პოზიტიური „თავისუფლების მოპოვება მხოლოდ ბრძოლით შეიძლება“.⁷³¹

ჰეგელის თავისუფლების ფილოსოფიის შემსწავლელი იაპონელი ფილოსოფოსი, იანაგიდა კენძიურო, სამართლიანად შენიშნავს: „ჰეგელის მიღწევა (თუმცა ის იდეალისტი იყო) სუფლების ცნების განმარტებაში ისაა, რომ თავისუფლებას, სუბიექტურის საკითხის ჩარჩოებით კი არ ზღუდავდა, არამედ მას ობიექტურ რეალობასთან კავშირში წარმოადგენდა. ეს პირდაპირ უკავშირდება იმას, რომ იგი გასცდა მეტაფიზიკურ თვალსაზრისს და მიაღწია დიალექტიკურ ცნობიერებას. მისთვის შინაგანი და გარეგანი, სუბიექტური და ობიექტური, ადამიანი და ბუნება, მატერია და სული ცალკ-ცალკე, დამოუკიდებლად, ერთმანეთისაგან მოშორებით კი არ არსებობს, არამედ ურთიერთდაკავშირებული და ურთიერთგანპირობებულია“.⁷³²

სწორედ ეს ასპექტი, ჰეგელის მიერ, საკუთარ ფილოსოფიურ სისტემაში წინააღმდეგობის, როგორც წინსვლის ლოგიკური პრინციპის აღიარება და მტკიცება იმისა, რომ „წინააღმდეგობა სამყაროს თავისუფალი საყოველთაო მიძრაობის მუდმივი წყაროა, უკვდავყოფს მის სახელს“.⁷³³

თავისუფალი სულისთვის, დაპირისპირების, ბრძოლის არენა „წმინდა

⁷³⁰ გეორგ ვილჰელმ ფრიდრიხ ჰეგელი, გონის ფილოსოფია, თბ., 1984, 211.

⁷³¹ Гегель Г. В. Ф. Энциклопедия философских наук. В 3 т. М., Мысль, т.2, с., 682. 1975, 188.

⁷³² ნეშატაევი ი. გ.. თავისუფლების ფორმების განვითარება ჰეგელის ფილოსოფიაში. ცნობიერების თავისუფლება. [uu44https://cyberleninka.ru/article/n/konkretnye-formy-razvitiya-svobody-v-filosofii-g-v-f-gegelya/viewer](https://cyberleninka.ru/article/n/konkretnye-formy-razvitiya-svobody-v-filosofii-g-v-f-gegelya/viewer)

⁷³³ Гегель Г. В. Ф. Энциклопедия философских наук. В 3 т. М., Мысль, т.2, с., 682. 1975, 682.

ადგილია“. თავის სიცოცხლისუნარიანობას ის იქ ამოწმებს, თვითგანსაზღვრის პროცესს, სიღრმისეულად იქ აცნობიერებს; საკუთარ შემოქმედებით ძალებს იქ, წინააღმდეგობებში აწრთობს და აძლიერებს. საკუთარ არსებობას, საკუთარ ბუნებას, ჭეშმარიტებებსაც მხოლოდ საკუთარ გამოცდილებაში ეუფლება; თვითშეცნობის, თვითამაღლების ჟინით შეპყრობილი თავისუფლების სული მოქმედებს იქამდე, ვიდრე არ დარწმუნდება უტყუარ ჭეშმარიტებაში, რომ **თავისუფლება მისი არსია**. ანუ, „სული თვისუფალია, თუ იცის, რომ თავად არის აბსოლუტური თვითცნობიერება“.

სულის თავისუფლების გზაზე, ცნობიერება „მე“-ს პირობებს უყენებს. თავისუფალი სულის მოთხოვნებია: ცნობიერება არის საკუთარი ცნება; ცნობიერებას აქვს საკუთარი საზომი - თვითგანსაზღვრა; ცნობიერების თვითგანსაზღვრა მიმდინარეობს მის საკუთარ გამოცდილებაში.

ცნობიერების თავისუფლების პრინციპები ფართო სიბრტყეზე რომ წარმოვადგინოთ, იხატება მკაფიო სურათი იმისა, რომ თავისუფლების პროცესში ჩართული ნებისმიერი „ექსისტირებადი ინდივიდი“, საკუთარი პოლიტიკურ-სამართლებრივი არსებობის გასამყარებლად, უნდა ფლობდეს თავისუფლების ცნებას, თვითშეფასების კრიტერიუმებსა და იმყოფებოდეს თავისუფლების საკუთარ გამოცდილებაში.

ჰეგელი განსაკუთრებულ ხაზს უსვამს იმ ფაქტს, რომ სუბიექტის ბუნებიდან გამომდინარე, ის მუდმივად მაინც საკუთარი არსებისკენ, საკუთარი თავისკენ მიისწრაფის; ანუ, ამ მისწრაფებაში, თავისუფალი სული თავისი შინაგანი ბუნების კანონის დაცვას ისახავს მიზნად. შესაბამისად, ცდილობს ნებისმიერი სხვა ყოფიერებისა თუ შეზღუდვებისგან გაითავისუფლოს თავი, „თავისი სხვა“ ყოფიერების დაუხმარებლად, გარეშე „ძალების“ ჩაურევლად დაეუფლოს საკუთარ ფესვებს, საკუთარ სუბსტანციურ შინაარსებს. თუნდაც იმ პირობებში, თუ მათი სამსახური სუბიექტისაგან თავგანწირვას ითხოვს.

ე.ი. ჰეგელი გვიდასტურებს, რომ თავისუფლების წინააღმდეგობები, რომლებიც პოლიტიკური ერთეულების, ცალკეული სახელმწიფოების იგივეობიდან და განსხვავებიდან ჩნდება, განვითარების ფორმას მაინც კონკრეტული იგივეობაში პოულობს. მასშია თავისუფლების მთავარი ცენტრი, მკვეთრად გამოხატული ეროვნული სულით, რომელიც თავისუფლებისა და განვითარების მუხტს საკუთარი სუბსტანციური საწყისიდან, შესაძლებლობების სახით იღებს და ითვისებს. იქ ეუფლება არსებობისათვის მყარ გარანტიებსა და დაცვის მექანიზმებს.

ანალოგიური ვითარებები გამოხატულებას პოულობს ერის სამართლებრივ, მსოფლმხედველობრივ, კულტურულ მისწრაფებებშიც.

მაგრამ, გასათვალისწინებელია, რომ მსგავს რეალობებშიც კი, თავისუფლების სულის მიმართ, (მით უმეტეს, მცირერიცხოვნი ერების მიმართ), რისკები ნებისმიერ შემთხვევაში, მაინც ჩნდება.

ჰეგელის თვალსაზრისიდან გამომდინარე, ეროვნული ცნობიერების მქონე ნებისმიერი „ექსტერირებადი“ ინდივიდი, როგორც ისტორიული პროცესების მონაწილე, საარსებო ძალებს მსოფლიო სულის განვითარებიდან ითვისებს. მაგრამ მის წინაშე მთავარი რისკები სწორედ ამ სიბრტყეზე ჩნდება. „სამართლის

ფილოსოფიაში“ ცკითხულობთ: ერების, და ამ აზრით, „სახელმწიფოებს შორის ურთიერთობებში, რამდენადაც ისინი მათში არიან განსაკუთრებულნი, გამოვლინება აქვს შინაგანი ვნებების განსაკუთრებულობას, ინტერესების, მიზნების, ნიჭების, სიქველეების, ძალაუფლების, უმართლობის, მანკიერებისა და უზარმაზარი მასშტაბის შემთხვევით გარემოებათა თამაშს, - თამაშს, რომელშიც თვით ზნეობრივი მთელი, სახელმწიფოს თვითკმარობა, შემთხვევითობისადმი გახსნილი. ...ასე, რომ მათი ზედისწერა და საქმენი მათს ერთმანეთთან მიმართებაში სხვა არაფერია, თუ არა ამ სულთა სასრულობის გამოვლენის დიალექტიკა, საიდანაც თავის თავს ყოველი საზღვრისაგან დახსნილი საყოველთაო სული, მსოფლიო სული წარმოშობს, და სწორედ ეს სული, როგორც მსოფლიო მოსამართლე ახორციელებს თავის უზენაეს უფლებას მათ მიმართ მსოფლიო ისტორიაში“.⁷³⁴

მსჯელობიდან ჩანს, რომ თავისუფლების სულის დინამიურობის მიმართ, ეჭვები ჩნდება. ჰეგელი ასეთნაირად აკონკრეტებს აზრს: „იდეთს აბსოლუტური უფლებაა ის, რომ თავისი თავი სამართლებრივ განსაზღვრებებში და ობიექტურ ინსტიტუტებში გამოავლინოს... სულერთია ფორმა, რომლითაც ის გვევლინება კანონმდებლობა და კეთილმოქმედებაა, თუ ძალადობა და უმართლობა; - ეს უფლება გმირთა უფლებაა, რომ დააფუძნოს სახელმწიფოები“.⁷³⁵

მაშ, გამოდის, რომ პიროვნებას, ერს, სახელმწიფოს, როგორც სამართალსუბიექტს, ისტორიის მუდმივ წევრად მუნიციფიკის შესაძლებლობა, რასაკვირველია, „ემდევ“⁷³⁶, მაგრამ გარკვეული პირობებით. უფრო სწორედ მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ ის არა მხოლოდ და არა უბრალოდ, აცნობიერებს საკუთარ უფლებებსა და მოვალეობებს, არამედ მათ გმირობის, სიცოცხლის ფასად იცავს კიდევ. სხვა შემთხვევაში მას გაქრობა ელის. ფილოსოფოსის დარწმუნებით, ამიტომაც თავისუფლების გზის გავლა ურთულესი, მტკივნეული და საბედისწერო.

მაგრამ გამოსავალი მაინც არსებობს. ისტორიულ პროცესებს, როგორც აბსოლუტური სულის განვითარების გზას, იქ არსებულ დასაძლევ და დაუძლეველ წინააღმდეგობებს, თავისი ბუნებით სუბსტანციურსა და ჯერარსულს, სამართალი არეგულირებს. მის საფუძველზე რეგულირდება ადამიანური ურთიერთობები როგორც შიდასახელმწიფოებრივ, ასევე, საერთაშორისო დონეზე. სამართალი კანონებში გამოვლენილი და განხორციელებული მსოფლიო სულის უმაღლესი ფორმაა, ობიექტური გონია. ობიექტური გონის სფერო თვითგანსაზღვრის დონემდე ამაღლებული ადამიანის ნების ელემენტებში ვლინდება. როგორცაა: კანონი, მორალი, ზნეობა და სახელწიფო. ასეთ გზას გადის ნების სუბიექტურობის მომწიფების პროცესი.

ნება გონივრული თვითგანსაზღვრის სტიქიაა, შემოქმედებითი და სულიერი მოღვაწეობის, ყოველგვარი მოძრაობის ბუნებრივი წყაროა. „ნება არის მთლიანად ადამიანის სული, რომელმაც მიაღწია თავისუფალი თვითგანსაზღვრის დონეს“.

⁷³⁴ გეორგ ვილჰელმ ფრიდრიხ ჰეგელი. სამართლის ფილოსოფია. გამომცემლობა „მერიდიანი“, თბილისი, 2023, 599.

⁷³⁵ გეორგ ვილჰელმ ფრიდრიხ ჰეგელი. სამართლის ფილოსოფია. გამომცემლობა „მერიდიანი“, თბილისი, 2023, 604.

სამართალი თავისუფალი ნების, ან მეორეაზრად რომ ითქვას, ნების სამართლებრივი არსებობა, მისი ფლობა და თვითგანსაზღვრაა. ის არის უგუნურებისგან თავდახსნილი და გათავისუფლებული ნება. კანონი ჭეშმარიტი თავისუფლების განხორციელებაა, რომელიც საკუთარ უფლებას ამკვიდრებს. ასეთია ჰეგელის თვალსაზრისი სამართლის, როგორც თავისუფლების უმაღლესი ფორმის არსებობის შესახებ.

სამართლებრივი გონისთვის კიდევ უფრო დიდი გამოწვევა სამართლიანი სამართლის მოქმედების მასშტაბებისა და მოქმედებების რადიუსის განსაზღვრაა. ვინაიდან, როგორც ადამიანურმა ისტორიამ აჩვენა, თითქმის შეუძლებელია არა მხოლოდ სამართლიანი სამართლის სრულყოფილი კონსტრუირება, (რომელიც ნებისმიერი ეთნოსის, ხალხის ერის ინტერესებთან აღმოჩნდება შესაბამისობაში), არამედ, მისი სამართლიანი ფუნქციონირებაც. უფსკრული, რომელიც მათ შორის არსებობს, ისტორიის არცერთ სიბრტყეზე არ ივსება. თანამედროვე ცივილიზებულ მსოფლიოში მიმდინარე უსამართლო ომები აღნიშნულ ვითარებას ცხადად აჩვენებს. და ეს იმ დროს, როცა როცა მსოფლიოს პოლიტიკურ-სამართლებრივ ყოფიერებაზე აქტიურ გავლენებს ახდენს საერთაშორისო სამართალი.

საგულისხმოა, რომ თავისუფლების ანტინომიების საკითხი ჰეგელის დიდი წინამორბედის, იმანუელ კანტის ფილოსოფიურ მოძღვრებაშიც გადაუჭრელია. მართალია, მისი „ფილოსოფიის საიდუმლო გრავიტაციის ცენტრი თავისუფლების მისტერიაშია“, მაგრამ თავისუფლების დიდი უჯრები იქაც ცარიელია. კანტი შენიშნავს: „ადამიანი თავისუფალია, და პირიქით: თავისუფლება არ არსებობს, ყველაფერი ბუნების კანონის აუცილებლობაა“.⁷³⁶

„ყოვლისმომხრელებელი“ კანტისათვის თავისუფლების ანტინომიების მოხსნის მთავარი მექანიზმი მორალის სამყაროშია. ადამიანის სინდისი ყოფნის ის უნიკალური საგილის, სადაც „თავისუფლება ბუნებითი აუცილებლობის ჯაჭვებს ამსხვრევს“ და „ინსტინქტურ ბუნებაზე იმარჯვებს“⁷³⁷ ფილოსოფოსის მტკიცებით, ადამიანში გონისმიერი არსების გამარჯვების გვირგვინი მორალური თავისუფლებაა. ხოლო, თავისუფლების წინააღმდეგობები, რომლებსაც ადგილი აქვთ სახელმწიფოებრივ დონეზე, მათი მოხსნა სამართლიანი სამართალის განხორციელებითა და დამკვიდრებით მიმდინარეობს. მაგრამ, გასათვალისწინებელია, რომ სამართლიანი სამართლის მოქმედების საზღვრები ვრცელდება იქამდე, სადამდეც სახელმწიფოებრივი არსებობის პრინციპებიდან გამომდინარე, ეს შესაძლებელი და რაც მთავარია, დასაშვებია. სამართლიანი სამართლის საფუძველთა საფუძველი ყველასათვის თანაბარმნიშვნელოვანი, საყოველთაო პოლიტიკური წესრიგის უზრუნველყოფაა. მაგრამ ჩიხი ამ სივრცეშიც ჩნდება: რეალობაში პოლიტიკა „ამჯობინებს, ეჭქვეშ დააყენოს მორალის მთელი სინამდვილე და ყოველგვარი ვალდებულება მხოლოდ და მხოლოდ კეთილ ნებად

⁷³⁶ რიუდიგერ საფრანსკი, ბოროტება ანუ თავისუფლების დრამა. ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი, 2015, 157.

⁷³⁷ რიუდიგერ საფრანსკი, ბოროტება ანუ თავისუფლების დრამა. ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი, 2015, 158.

გამოაცხადოს“. ⁷³⁸მოსალოდნელი გაუგებრობის თავიდან აცილების მიზნით, კანტი სამართლიანობის დაცვის ძირითად პირობას გვიმხელს: „ჩემი ექსტერნალური (სამართლებრივი) თავისუფლება ასეთნაირად უნდა იქნეს განსაზღვრული: ეს არის უფლებამოსილება, არ დავემორჩილო არცერთ ისეთ გარეგან კანონს, რომლებსაც არ შემიძლია, რომ დავეთანხმო“. ⁷³⁹ კანტი თავისუფლების უმთავრეს იდეას მორალის დაცვით ემსახურება. წარმოდგენილი აზრით, ჩვენც კანტის იდეების გამზიარებლები ვართ.

დასკვნა. ჰეგელთან, ისევე, როგორც კანტთან, თავისუფლების ანტინომიების საკითხი მოწყვლადია. ასეთი ვითარებაა საკაცობრიო აზროვნების დონეზეც. ანუ, ის მოწყვლადი იყო წარსულშიც, თანამედროვეობაშიც და მომავალშიც ასე იქნება.

P.S. საქართველო, ქართველი ერი, დღესდღეობით, ეროვნული თავისუფლების სულის გადარჩენისა და მისი დაცვის უწყვეტ რეჟიმში იმყოფება. დღესაც ეპოქალურ გამოწვევებთან დაპირისპირებებში უწევს მას თვითმყოფადობის შენარჩუნება. მაგრამ ერთი არსებითი განსხვავებით: საქართველოს სუვერენიტეტის დაცვის საკითხი ცივილიზებული მსოფლიოს პოლიტიკურ კულტურასთან კავშირში განიხილება. აქედან გამომდინარე, ვიმედოვნებთ, რომ უფრო და უფრო, პოზიტიურ ფორმებს შეიძენს მის მიმართ, ლიდერი ქვეყნების სამართლებრივ-პოლიტიკური დამოკიდებულებებიც. ანუ, თანამედროვეობა სათანადოდ გადააფასებს და დააფასებს მის სუბსტანციურ ფესვებს, - გმირული წარსულითა და მდიდარი კულტურით. მით უმეტეს, ასეთი მიდგომების აუცილებლობა ვლინდება გეოპოლიტიკური საჭიროებებიდან გამომდინარეც.

წარმოდგენილი სამეცნიერო სტატია, ქართველი ერის სახელით, თავისუფლების, როგორც საკაცობრიო იდეალისადმი სამსახურს ეძღვნება. ხოლო ამ სასიკეთო საქმიანობაში მეგზურად და თანამოაზრედ გერმანული კალსიკური ფილოსოფიის ეპოქალური წარმომადგენლები მივიჩნიეთ.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. ნორბერტ ვასცეკი. „ჰეგელის ჩინებული ინტერპრეტაცია ემილ ფაკენჰაიმთან“. http://www.petritsiportal.ge/ka/article/69?fbclid=IwAR3YTqDkKktIzcpQLKngNWBbWdgztUABw2zKytuKToUABhJS3_idDajxEvY
2. იმანუელ კანტი. მარადიული მშვიდობისკენ. ფილოსოფიური მონახაზი. თბილისი, გამომცემლობა „აქტი“, 2020.
3. ნეშატაევი ი. გ.. თავისუფლების ფორმების განვითარება ჰეგელის ფილოსოფიაში. ცნობიერების თავისუფლება. [uu44https://cyberleninka.ru/article/n/konkretnye-formy-razvitiya-svobody-v-filosofii-g-v-f-gegelya/viewer](http://cyberleninka.ru/article/n/konkretnye-formy-razvitiya-svobody-v-filosofii-g-v-f-gegelya/viewer)

⁷³⁸ იმანუელ კანტი. მარადიული მშვიდობისკენ. ფილოსოფიური მონახაზი. თბილისი, გამომცემლობა „აქტი“, 2020, 81.

⁷³⁹ იმანუელ კანტი. მარადიული მშვიდობისკენ. ფილოსოფიური მონახაზი. თბილისი, გამომცემლობა „აქტი“, 2020, 100.

4. რიუდიგერ საფრანსკი, ბოროტება ანუ თავისუფლების დრამა. ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი, 2015.
5. გეორგ ვილჰელმ ფრიდრიხ ჰეგელი. სამართლის ფილოსოფია. გამომცემლობა „მერიდიანი“, თბილისი, 2023.
6. გეორგ ვილჰელმ ფრიდრიხ ჰეგელი, გონის ფილოსოფია, თბ., 1984.
7. Гегель Г. В. Ф. Энциклопедия философских наук. В 3 т. М., Мысль, т.2, с., 682. 1975.
8. Гегель Г. В.Ф./Работы разных лет. В 2 т. М., Мысль, т.2, с., 1971.
9. ჰელმუტ შნაიდერი. თავისუფლების ისტორია ჰეგელთან.
<https://www.scribd.com/document/657112699/>
10. სალომე ხიზანიშვილი, ირაკლი გაბისონია, ალექსანდრე ტალიაშვილი. სამართლიანობა - ფილოსოფიურ-სამართლებრივი ასპექტები. გამომცემლობა „უნივერსალი“, თბილისი, 2019.
11. რუდოლფ შტაინერი, თავისუფლების ფილოსოფია. თანამედროვე მსოფლმხედველობის ძირითადი შტრიხები. ასოციაცია „კოგიტო“, თბილისი, 2017.

სამოქალაქო საზოგადოების კონცეფციების შედარებითი ანალიზი თომას ჰობსის და ჯონ ლოკის შრომებში

დავით ხუფენია *

მათე ჭანტურია *

რეზიუმე

თომას ჰობსის მიერ კლასიკური პოლიტიკური ფილოსოფიის იდეების კრიტიკამ (უმთავრესად სოციალური იერარქიისა და ადამიანის პოლიტიკური/სოციალური ბუნების შესახებ) წამოიწყო ახალი ეპოქა თანამედროვე პოლიტიკურ აზროვნებაში. შეიძლება ითქვას, რომ ჰობსის მტკიცებამ ადამიანთა შორის ბუნებრივი თანასწორობის შესახებ ჩამოართვა ადამიანს ტრადიციულად დამკვიდრებულ ჯერ ანტიკურ ფილოსოფიაში, ხოლო შემდგომ სქოლასტიკაში განსაკუთრებული როლი სამყაროში. ნიკოლო მაკიაველის კვალდაკვალ, ჰობსი მიხვდა, რომ საკუთარი ფილოსოფიის აბსოლუტური კანონზომიერებითი ხასიათის მიცემისთვის კრიტიკულად აუცილებელი იყო ადამიანი, კონკრეტულად კი „პოლიტიკური ადამიანი“, მოეწვიტა მეტაფიზიკურ სიმაღლეებს და ბუნების კანონებს დაექვემდებარებინა იგი.

ჰობსისთვის ბუნებაში გათანასწორებული ადამიანი იყო პრობლემა, რომელიც მიისწრაფოდა სოციალური კონტრაქტის დადებისკენ და სამოქალაქო საზოგადოების შექმნისკენ. ჰობსის მიერ ძალადობრივი სიკვდილის შიშით შეპყრობილი ადამიანი აპრიორი მიისწრაფვის ტატალიტარული სახელმწიფოს შექმნისკენ, რათა მან ძალით და შიშით დაიცვას მისი სიცოცხლე და მშვიდობა.

ჯონ ლოკმა აიღო ჰობსის ბუნებით ადამიანის პრინციპი, განავითარა იგი და ჩამოაყალიბა ახალი სამოქალაქო საზოგადოების კონცეფცია, რომელიც უკვე იცავდა ინდივიდების თავისუფლებასა და საკუთრების უფლებას. ლოკის სახელმწიფო მოქმედებს კანონის უზენაესობისა და ხელისუფლების დანაწილების პრინციპით.

აღნიშნული სტატია იკვლევს ფუნდამენტურ განსხვავებებს ჰობსისა და ლოკის სამოქალაქო საზოგადოებისა და სახელმწიფოს ბუნების კონცეფციებს შორის.

*საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის სამართლისა და საერთაშორისო ურთიერთობების ფაკულტეტის ასისტენტ-პროფესორი

*საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის სამართლისა და საერთაშორისო ურთიერთობების ფაკულტეტის ასისტენტი, საერთაშორისო ურთიერთობების დოქტორანტი

A Comparative Analysis of Civil Society Concepts by Thomas Hobbes and John Locke

Davit Khupenia⁷⁴²

Mate Tchanturia⁷⁴³

Resume

Thomas Hobbes's critique of the ideas of classical political philosophy, particularly regarding social hierarchy and the political/social nature of man, initiated a new era in modern political thought. Hobbes's assertion about the natural equality among people undermined the special role traditionally ascribed to man in ancient philosophy and later in scholasticism. Following Niccolò Machiavelli, Hobbes understood that to endow his philosophy with absolute consistency, it was crucial for "political man" to abandon metaphysical heights and subject himself to the laws of nature. For Hobbes, the problem of man balanced in nature was the catalyst for forming the social contract and civil society. Man, living in nature and driven by the fear of violent death, according to Hobbes, inherently seeks to create a totalitarian state to protect his life and peace through force and fear.

John Locke built upon Hobbes's principle of the nature of man, developing it further to form a new concept of civil society that protected the liberty and property rights of individuals. Locke's state operates on the principle of the rule of law and the separation of powers.

This article explores the fundamental differences between Hobbes's and Locke's conceptions of the nature of civil society and the state.

პოლიტიკურ აზროვნებაში თანამედროვე ეპოქა იწყება ზუსტად იმ მომენტიდან, როდესაც ინგლისელი ფილოსოფოსი თომას ჰობსი დაუპირისპირდა პლატონის იდეას ადამიანთა შორის ბუნებრივი უთანასწორობის (იერარქიულობის) შესახებ და გააკრიტიკა არისტოტელეს მოსაზრება, რომლის მიხედვით ადამიანი, უპირველეს ყოვლისა, არის სოციალური არსება. ინგლისელი ფილოსოფოსი აყალიბებს თანამედროვე პოლიტიკური თეორიის ფუნდამენტურ აქსიომას იმის თაობაზე, რომ ადამიანები ბუნებით თანასწორნი არიან: „ბუნებამ იმდენად თანასწორნი შექმნა ადამიანები ფიზიკური და გონებრივი უნარების მხრივ, რომ, თუმცა ზოგი მათგანი შეიძლება სხვაზე აშკარად ღონიერი ან გონებაგახსნილი იყოს, საბოლოოდ ინდივიდები მაინც იმდენად არ განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან, რომ ვინმემ თქვას, მე რაღაც ისეთი სიკეთე მეკუთვნის, რაზეც სხვას ასეთივე პრეტენზია ვერ ექნებაო...“⁷⁴⁴ მაგრამ, ამავდროულად, ადამიანთა შორის თანასწორობა და ინდივიდუალიზმი (ეგოიზმი) ჰობსს ესახება როგორც პოლიტიკის

*Assistant Professor Faculty of Law and International Relations Technical University of Georgia

* Assistant at the Faculty of Law and International Relations of the Georgian Technical University, PhD Candidate in International Relations

⁷⁴⁴ Hobbes, T. (1651). *Leviathan or the matter, forme, & power of a common-wealth ecclesiasticall and civil*. London: Printed for Andrew Crooke, at the Green Dragon in St. Pauls Church-yard, 76

ფუნდამენტური პრობლემა: „უნარების თანასწორობიდან მიზნების მიღწევის თანაბარი იმედიც გამომდინარეობს. ხოლო ამის გამო, თუ ორი კაცი მოინდომებს ერთსა და იმავე საგანს, რომელსაც ორივე ერთად ვერ ფლობს, ისინი ერთმანეთს სამტროდ ეკიდებიან“⁷⁴⁵. ბუნებრივ მდგომარეობაში არსებული ადამიანთა თანასწორობა და მათი ინტერესი დაიკმაყოფილოს საკუთარი სურვილები (უმთავრესად საგნების დაუფლებისა და სიამოვნების მიღების სურვილები) აჩენს „ყველას ომი ყველას წინააღმდეგ“⁷⁴⁶, რა დროსაც ცხოვრება ხდება „ეული, ღარიბი, საზიზღარი, სასტიკი და ხანმოკლე.“⁷⁴⁷

ზუსტად ჰობსისეული ბუნებითი მდგომარეობა არის პირველადი გარემო, როდესაც ადამიანის ცხოვრებაში შემოდის პოლიტიკური აქტი - ფილოსოფოსის აზრით (რასაც თითქმის ყველა თანამედროვე პოლიტიკური თეორია იმეორებს): თვითგადარჩენის ინსტინქტი უბიძგებს ადამიანებს დადონ სოციალური კონტრაქტი და გადავიდნენ „ბუნებითი მდგომარეობიდან“ (*status naturalis*) „სამოქალაქო სახელმწიფოში“ (*status civilis*). თომას ჰობსი წერს: „ასე შექმნილ ერთობას სახელმწიფო ან სამოქალაქო საზოგადოება (*societas civilis*) ეწოდება“⁷⁴⁸. აქედან გამომდინარე, შეიძლება ითქვას, რომ თანამედროვე ეპოქაში „სამოქალაქო საზოგადოების“ კონცეფცია პირველად ჩამოაყალიბა თომას ჰობსმა თავის ნაშრომში „ლევიათანი, ან საეკლესიო და სამოქალაქო სახელმწიფოს მატერია, ფორმა და ძალაუფლება“.

ჰობსის მიხედვით, არც ცალკეული მოქალაქეები და არც მათი ჯამი არ უნდა ჩაითვალოს სახელმწიფოდ. სახელმწიფო არის სამოქალაქო პირ(ებ)ი, რომელსაც აქვს „უზენაესი ძალა, ან უზენაესი ავტორიტეტი, ან ბატონობა“⁷⁴⁹. სახელმწიფოს ძირითად განმასხვავებელ ნიშანზე ფილოსოფოსი წერს, რომ მხოლოდ სახელმწიფოს აქვს უფლება გამოიყენოს „ომის ხმალი“ და „სამართლიანობის მახვილი“ და მხოლოდ მას შეუძლია უზრუნველყოს მშვიდობა და უსაფრთხოება; განახორციელოს სამართლიანობა და შექმნას კანონები; ასევე უზრუნველყოს, რომ დესტრუქციული აზრი არ გავრცელდეს საზოგადოებაში - ვინაიდან მხოლოდ მასში არის წესიერება და კეთილგანწყობა, მხოლოდ ის უწყობს ხელს სიმდიდრის მოპოვებას და მეცნიერების განვითარებას. ყოველივე ზემოაღნიშნულის განსახორციელებლად და ბუნებითი მდგომარეობის (ყველას ომის ყველას წინააღმდეგ) დასაძლევად სახელმწიფოს გადაეცემა აბსოლუტური ძალაუფლება და უფლება ადამიანის ცხოვრების ყველა ასპექტში შეიჭრას. ხოლო რაც შეეხება მთავარ იარაღს, მისტიური არსების ლევიათანის მსგავსად, სახელმწიფო ძირითად ბერკეტად გამოიყენებს შიშს და ძალას. მარტივი დასადგენია, რომ ასეთ სახელმწიფოში სუბიექტები (მოქალაქეები) მოკლებულნი არიან ყველა თანამედროვე გაგებით სამოქალაქო უფლებებს, ვინაიდან ისინი თმობენ

⁷⁴⁵ იხ. იქვე

⁷⁴⁶ იხ. იქვე, გვ. 79

⁷⁴⁷ იხ. იქვე, გვ. 96

⁷⁴⁸ იხ. იქვე, გვ. 106

⁷⁴⁹ იხ. იქვე, გვ. 107

თავისუფლებას სახელმწიფოს სასარგებლოდ. ჰობსის ლევიათანის პირობებში ყველა მოქალაქე ვალდებულია მკაცრად დაემორჩილოს სამოქალაქო კანონებს, ხოლო თავად სახელმწიფო, სუვერენის სახით, მათ არ ექვემდებარება (ჰობსი ამას ასაბუთებს არგუმენტით, რომ კანონშემოქმედი ყოველთვის იდგება კანონის ზემოთ და ყოველთვის ექნება ბერკეტი არ დაიცვას თავისივე კანონი). სახელმწიფოს ასეთი თეორია, ამერიკელი პოლიტოლოგების კარლ ფრიდრიხისა და ზბიგნევ ბჟეზინსკის რწმენით, შეუთავსებელია კანონის უზენაესობის პრინციპთან⁷⁵⁰.

ზემოაღნიშნულიდან ჩანს, რომ ინგლისელი ფილოსოფოსისთვის ტერმინ „სამოქალაქო საზოგადოებას“ (*societas civilis*) თანამედროვე გაგების საწინააღმდეგო მნიშვნელობა აქვს. ჰობსის სამოქალაქო საზოგადოება სხვა არაფერია, თუ არა სახელმწიფო, და ეს უკანასკნელი მთლიანად შთანთქავს ინდივიდს.

თომას ჰობსის იდეები განავითარა ჯონ ლოკმა, რომელიც ანალოგიურად თვლიდა, რომ სამოქალაქო საზოგადოება წარმოიშვა ბუნებითი მდგომარეობიდან სოციალური კონტრაქტის შედეგად. ორივე ფილოსოფოსი აღნიშნავს, რომ ბუნებითი მდგომარეობაში ყველა ადამიანი აბსოლუტურად თავისუფალი და თანასწორია, თუმცა, თუ ჰობსი ადამიანების ცხოვრებას ბუნებითი მდგომარეობაში აღწერს, როგორც ძალადობრივ, სასტიკ და აუტანელს, ამ დროს ლოკისთვის იგი აგრეთვე არის „მშვიდობა, კეთილი ნება, ურთიერთდახმარება და უსაფრთხოება“⁷⁵¹.

ჯონ ლოკი განასხვავებს „საზოგადოების“ და „სამოქალაქო საზოგადოების“ ცნებებს. მას მიაჩნია, რომ საზოგადოება, როგორც ადამიანთა გარკვეული ერთობა არსებობდა ბუნებითი მდგომარეობაში. ეს იყო სოციალური ერთობა, რომელიც შედგებოდა ცოლ-ქმრის, მშობლებისა და შვილებისგან, ბატონისა და მსახურისგან⁷⁵², მაგრამ არც ერთი მათგანი არ იყო სამოქალაქო საზოგადოება, ანუ პოლიტიკური სხეული. ეს უკანასკნელი ჩნდება მაშინ, „როდესაც ადამიანების ოდენობა იმდენად გაერთიანებულია ერთ საზოგადოებაში, რომ თითოეული მათგანი უარს ამბობს ბუნებითი კანონით მისთვის დამახასიათებელ ძალაუფლებაზე და გადასცემს ამას სამოქალაქო საზოგადოებას“⁷⁵³. ლოკი იძლევა სამოქალაქო საზოგადოების შემდეგ განმარტებას: „მათ, ვინც გაერთიანებულია ერთ მთლიანობაში და აქვთ საერთო დადგენილი კანონი და სასამართლო ინსტიტუტი, რომელსაც შეუძლია მიმართოს და რომელსაც აქვს უფლებამოსილება გადაჭრას მოქალაქეებს შორის დავები და დასაჯოს დამნაშავეები“⁷⁵⁴. ლოკის სამოქალაქო საზოგადოება მოქმედებს როგორც არბიტრი, რომელიც „ამკვიდრებს წესებს, მიუკერძოებლად და ერთნაირად ყველა მხარისთვის“⁷⁵⁵.

⁷⁵⁰ Friedrich, C. J., & Brzezinski, Z. K. (1965). *Totalitarian dictatorship and autocracy* (2nd ed., rev.). Harvard University Press.

⁷⁵¹ Locke, J. (1823). *The works of John Locke: A new edition, corrected* (Vol. 5). London: Printed for Thomas Tegg; W. Sharpe and Son; G. Ofor; G. and J. Robinson; J. Evans and Co.; R. Griffin and Co.; and J. Gumming, 106

⁷⁵² იხ. იქვე

⁷⁵³ იხ. იქვე, გვ. 144

⁷⁵⁴ იხ. იქვე, გვ. 147

⁷⁵⁵ იხ. იქვე

ფილოსოფოსის აზრით, „ადამიანთა სახელმწიფოებად გაერთიანებისა და ხელისუფლების უფლებამოსილების ქვეშ მოქცევის მთავარი მიზანი მათი საკუთრების შენარჩუნებაა“⁷⁵⁶. ცნება „საკუთრებაში“ ლოკს ესმოდა არა მარტო ქონება, არამედ ადამიანის სიცოცხლე და პირადი თავისუფლებაც. ფილოსოფოსის აზრით, საზოგადოებას ეწოდა სამოქალაქო საზოგადოება (*societas civilis*), რადგან მის საფუძველს წარმოადგენს სახელმწიფო (*civitas*), რომლის მთავარი მიზანია დაიცვას სიცოცხლე, თავისუფლება და ქონება, ანუ თითოეული მოქალაქის საკუთრება სხვა წევრებისგან, მათ შორის ხელისუფლისგან⁷⁵⁷. „ინდივიდის საკუთრების“ ცნება არის სამოქალაქო საზოგადოების ქვაკუთხედი და არავის აქვს მისი ხელყოფის უფლება. ლოკი დარწმუნებულია, რომ სამოქალაქო საზოგადოება არსებობს მხოლოდ იქ და მაშინ, როდესაც არსებობენ თავისუფალი მოქალაქეები, რომლებიც ფლობენ საკუთრებას⁷⁵⁸. მისი ღრმა რწმენით, სამოქალაქო საზოგადოების კიდევ ერთი აუცილებელი მახასიათებელია კანონის დიქტატურა: კანონები ყველასთვის საერთო უნდა იყოს - ღარიბებისთვის და მდიდრებისთვის, მაღალი და დაბალი კლასის ადამიანებისთვის. მეტიც, მათ უნდა იცავდეს საზოგადოების ყველა წევრი, გამონაკლისის გარეშე - „ერთი ადამიანისთვისაც კი, რომელიც სამოქალაქო საზოგადოებაში არსებობს, არ შეიძლება გაკეთდეს გამონაკლისი ამ საზოგადოების კანონებიდან“⁷⁵⁹.

მაშასადამე, ლოკი მიიჩნევს, რომ ჰობსის აბსოლუტური ძალაუფლების სახელმწიფოს, სადაც მმართველი კანონებზე მაღლა დგას და შესაძლოა არ დაემორჩილოს მათ, „ფაქტობრივად შეუთავსებელია სამოქალაქო საზოგადოებასთან და, შესაბამისად, საერთოდ არ შეიძლება იყოს სამოქალაქო მმართველობის ფორმა“⁷⁶⁰. ლევიათანი შეუთავსებელია თანამედროვე გაგების სამოქალაქო საზოგადოებასთან აგრეთვე იმიტომ, რომ მასში არ არის ადგილი ინდივიდუალური თავისუფლებისთვის; ხოლო თავისუფლება, ლოკის აზრით, არის ყველაფრის საფუძველი. მაგრამ სამოქალაქო საზოგადოების წევრების თავისუფლება, ფილოსოფოსის აზრით, არ არის აბსოლუტური თავისუფლება და მიმდებლობა, არამედ, პირველ რიგში, არის თავისუფლება გააკეთონ ყველაფერი, რაც კანონით არ არის აკრძალული და არიან დამოუკიდებელნი სხვა ადამიანების სურვილებისა და ნებისაგან. ანუ მოქალაქის თავისუფლება შეზღუდულია მისი უფლებებისა და ინტერესების დაცვისკენ მიმართული კანონებით.

ჯონ ლოკის მიხედვით, სამოქალაქო საზოგადოების კანონები დგინდება საკანონმდებლო შტოს მიერ და მიზნად ისახავს მთელი საზოგადოების და თითოეული ინდივიდის დაცვასა და განვითარებას. აღმასრულებელი ხელისუფლება, შესაბამისად, მოწოდებულია მონიტორინგი გაუწიოს კანონების დაცვას სამოქალაქო საზოგადოებაში და უზრუნველყოს მათი საგარეო

⁷⁵⁶ იხ. იქვე, გვ. 115

⁷⁵⁷ იხ. იქვე, გვ. 162

⁷⁵⁸ იხ. იქვე, გვ. 92

⁷⁵⁹ იხ. იქვე, გვ. 195

⁷⁶⁰ იხ. იქვე, გვ. 147

პოლიტიკური ინტერესები. ორივე ეს უფლებამოსილება დელეგირებულია საკანონმდებლო ხელისუფლებისგან და მის დაქვემდებარებაშია. საკანონმდებლო ხელისუფლება, რომელიც წარმოადგენს სამოქალაქო საზოგადოების ყველა წევრის ინტერესებს, თავისი ბუნებით წარმომადგენლობითია. მაგრამ თუ ის ხალხის ნდობას დაკარგავს, ის შეიძლება „აღმოიფხვრას“ ან შეიცვალოს ხალხისვე მიერ.

ლოკმა განავითარა არისტოტელეს იდეები სახელმწიფოში ხელისუფლების დანაწილებისა და სამოქალაქო საზოგადოებაში კერძო საკუთრების დაცვის შესახებ. ამერიკელმა მკვლევარებმა ჯეინ კოენმა და ენდრიუ არატომ გამოთქვეს მოსაზრება, რომ ზუსტად რომ ლოკს ეკუთვნის სახელმწიფოსა და სამოქალაქო საზოგადოების დიფერენცირება, რისი მინიშნებებიც გვხვდება წიგნში „ორი ტრაქტატი მმართველობაზე“⁷⁶¹.

ჰობსის ტრადიციის მიხედვით, ლოკიც განსაზღვრავს სამოქალაქო საზოგადოებისა და სახელმწიფოს ცნებებს. მიუხედავად ამისა, უნდა აღინიშნოს, რომ ლოკის სამოქალაქო საზოგადოება-სახელმწიფო ფუნდამენტურად განსხვავდება მისი წინამორბედის კონცეფციისგან. ჰობსის სამოქალაქო საზოგადოება არის ყოვლისშემძლე ლევიათანი, რომელიც იცავს სახელმწიფო ინტერესებს და დაჯილდოებულია აბსოლუტური ძალაუფლებით. ხოლო ლოკისთვის სამოქალაქო საზოგადოება არის ერთგვარი არბიტრი, რომელიც უზრუნველყოფს სამართლიანობას, წესრიგს და საკუთრების დაცვას.

ჰობსისთვის სამოქალაქო საზოგადოება-სახელმწიფოს იდეალი იყო აბსოლუტური მონარქია, ლოკისთვის კი კონსტიტუციური მონარქია, რომელიც დაფუძნებული იქნებოდა ხელისუფლების დანაწილების პრინციპზე. როგორც ლიბერალიზმის ერთ-ერთი ფუძემდებელი, ლოკი თავისუფლებას და ინდივიდუალურ უფლებებს უმაღლეს სამოქალაქო ღირებულებებად აცხადებს - ბუნებრივ, განუყოფელ თავისუფლებებთან და უფლებებთან ერთად, თითოეულ მოქალაქეს აქვს სამოქალაქო უფლებებიც, რომელთაგან უმთავრესია საკანონმდებლო შტოს არჩევის უფლება და მასი უნდობლობის უფლება. ჰობსი, ბუნებრივი თავისუფლებების უარყოფის გარეშე, უწოდებს ნებისმიერი მოქალაქის ერთადერთ სამოქალაქო თავისუფლებას, მონისგან განსხვავებით, შესაძლებლობას ემსახუროს არა თანამოქალაქეებს, არამედ მხოლოდ სახელმწიფოს: „ნებისმიერი სხვა თავისუფლება არის სამოქალაქო კანონებს მიღმა და ეკუთვნის მხოლოდ მმართველს“⁷⁶².

ჯონ ლოკი დარწმუნებულია, რომ სრულყოფილ სახელმწიფოში კანონი უნდა სუფევდეს და მის წინაშე ყველა თანასწორია, თვით კანონმდებელიც. და ბოლოს, თუ ჰობსი თვლის, რომ ინდივიდები არ შეიძლება იყვნენ თავიანთი საკუთრების აბსოლუტური მფლობელები, რადგან, მაგალითად, სახელმწიფოს ძალაუფლება ვრცელდება კერძო ქონებაზეც, მაშინ ლოკისთვის მოქალაქეთა საკუთრება

⁷⁶¹ Cohen, J. L., & Arato, A. (1994). Civil society and political theory. The MIT Press

⁷⁶² Locke, J. (1823). The works of John Locke: A new edition, corrected (Vol. 5). London: Printed for Thomas Tegg; W. Sharpe and Son; G. Ofor; G. and J. Robinson; J. Evans and Co.; R. Griffin and Co.; and J. Gumming, 109

აუცილებელი პირობაა სამოქალაქო საზოგადოების არსებობისთვის და არავის, მათ შორის სახელმწიფოსაც, არ აქვს უფლება წაართვას იგი.

დასკვნა

თომას ჰობსისა და ჯონ ლოკის პოლიტიკური თეორიები გვთავაზობენ სამოქალაქო საზოგადოებისა და სახელმწიფოს ბუნების ახლებურ აღქმას. თითოეული მათგანის ფილოსოფია ეფუძნება ადამიანის ბუნებისა და სოციალური კონტრაქტის ინტერპრეტაციებს. ჰობსის ლევიატანი წარმოადგენს ყოვლისშემძლე სახელმწიფოს, რომელიც სპობს ინდივიდუალურ თავისუფლებებს წესრიგის შესანარჩუნებლად და ბუნებრივი მდგომარეობის ქაოსის თავიდან ასაცილებლად. ლოკი, მეორე მხრივ, ითვალისწინებს სამოქალაქო საზოგადოებას, სადაც სახელმწიფო არსებობს თავისუფლებისა და საკუთრების დასაცავად; მოქმედებს კანონის ფარგლებში; კანონის წინაშე „ათანასწორებს“ ყველას (მათ შორის თავად კანონმდებლესაც). ეს განსხვავებული პერსპექტივები ხაზს უსვამს პოლიტიკურ თეორიაში არსებულ ფუნდამენტურ დებატებს სახელმწიფო ძალაუფლებასა და ინდივიდუალურ უფლებებს შორის ბალანსის, უფლებამოსილების ბუნებასა და სამოქალაქო საზოგადოების განვითარებისთვის აუცილებელ პირობებთან დაკავშირებით. ჰობსისა და ლოკის მემკვიდრეობა წარმოადგენს თანამედროვე დისკუსიების საფუძველს - სამართლიანობის, სახელმწიფოს ბუნებაზე, ინდივიდუალური თავისუფლებების პრინციპებზე, სამოქალაქო პასუხისმგებლობაზე და სხვ.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. Hobbes, T. (1651). *Leviathan or the matter, forme, & power of a common-wealth ecclesiasticall and civill*. London: Printed for Andrew Crooke, at the Green Dragon in St. Pauls Church-yard
2. Friedrich, C. J., & Brzezinski, Z. K. (1965). *Totalitarian dictatorship and autocracy* (2nd ed., rev.). Harvard University Press.
3. Locke, J. (1823). *The works of John Locke: A new edition, corrected* (Vol. 5). London: Printed for Thomas Tegg; W. Sharpe and Son; G. Offor; G. and J. Robinson; J. Evans and Co.; R. Griffin and Co.; and J. Gumming,
4. Cohen, J. L., & Arato, A. (1994). *Civil society and political theory*. The MIT Press

სამართლიანობა სოფოკლეს „ანტიგონეს“ და სოკრატეს ფილოსოფიის მიხედვით

ალექსანდრე სარაჯიშვილი *

რეზიუმე

წინამდებარე ნაშრომი ეხება სამართლის ფილოსოფიის მნიშვნელოვან საკითხს, სამართლიანობასა და მის განსაზღვრას. ანტიკური საბერძნეთის გამორჩეული პიროვნებების სოკრატესა და სოფოკლეს ორი რადიკალურად განსხვავებული პოზიცია არის შეპირისპირებული და გაკრიტიკებული. ნაშრომის ძირითადი კითხვაა: სამართლიანია ის რაც კანონიერია თუ რაც ღვთიურ კანონთანაა თანხვედრაში? ასევე, განხილულია გერმანელი ფილოსოფოსის ჰეგელის „მესამე გზა“, რომელიც გულისხმობს ამ თემის ალტერნატიულ ხედვას.

ავტორის აზრით, დღევანდელ სამყაროში განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია სამართლის ფილოსოფიური განხილვა, რაც გულისხმობს არამარტო სამართლის, არამედ ფილოსოფიური ცნებების გააზრებას. ხოლო სამართლიანობის ცნება არის ის ხიდი, რომელიც აერთიანებს სამართალსა და ფილოსოფიასაც.

Justice according to Sophocles' "Antigone" and Socrates' philosophy

Alexander Sarajishvili *

Resume

The present paper is about the important issue of the philosophy of law, justice and its definition. Two radically different positions of Socrates and Sophocles, outstanding personalities of ancient Graeece, are contrasted and criticized. The main question of the paper is: is justice what is legal or is it what is in accordance of divine law? Also, the "third way" of the German philosopher Hegel, which implies an alternative view of this topic, is discussed.

According to the author, in today's world, the philosophical discussion of law is especially important, which implies to understand not only law, but also philosophical concepts. And the concept of justice is the bridge that unites law and philosophy.

შესავალი

სამართლიანობის განსაზღვრა უაღრესად მნიშვნელოვანი და საინტერესო საკითხია. მას გააჩნია უდიდესი ისტორია და განვითარების ეტაპები. დასავლურ კულტურაში სამართლიანობის საკითხი პირველად დაიბადა ანტიკურ საბერძნეთში. ფილოსოფოსები, ტრაგიკოსები, პოეტები, მისნები და ბერძნული კულტურის სხვა წარმომადგენელნი გამოხატავდნენ საკუთარ აზრს სამართლიანობის შესახებ. მათი

* თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სამართლის სტუდენტი

*Tbilisi State University Law student

პოზიციები ძირითადად ურთიერთგამომირცხავი და დიამეტრალურად განსხვავებული იყო. მათი წარმოდგენები ამ საკითხზე დღემდე მნიშვნელოვანია, რადგან მიუხედავად ამ ცნების შინაარსობრივი ცვლილებისა, რაც კაცობრიობის განვითარების შედეგია, მისი დადგენის საკითხი დღემდე აქტუალურია. ხოლო ეს გამოიხატება იმაში, რომ დღევანდელი სამართალი პასუხისმგებელია სამართლიანობის პრაქტიკული განხორციელებისთვის. ამიტომაც საჭიროა სამართლიანობის, როგორც სამართლებრივი და ფილოსოფიური ცნების გაგება, რაც გულისხმობს სამართლის ფილოსოფიურ გაგებასაც. ცნობილი გერმანელი ფილოსოფოსი გეორგ ვილჰელმ ფრიდრიხ ჰეგელი წერს „სამართალი მოაზროვნედ უნდა იქნეს ნაცოდნი, იგი თავის თავში უნდა იყოს სისტემა, და მხოლოდ ასე იქცეს ძალისმქონედ განათლებული ერებისთვის“⁷⁶⁵. მისი ეს სიტყვები განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია კაცობრიობისთვის ახლა, რადგან როდესაც სამართალი „ნაცოდნია“ იგი მაშასადამე გონივრულია, და შესაბამისად სახელმწიფოებიც განათლებულები არიან. ეს ამცირებს უსამართლობის დაშვების ხარისხს, რაც სამართალს უფრო ქმედითს და გააზრებულს ხდის.

იუსტინიანეს „დიგესტებში“ რომელი იურისტები აღნიშნავდნენ რომ სამართალს (იუს) სახელწოდება სამართლიანობისგან (იუსტიცია) ეწოდა⁷⁶⁶. მიუხედავად ამ განსაზღვრებისა სამართლის კომპონენტი არ არის მხოლოდ სამართლიანობა, მას მრავალი კომპონენტი ახასიათებს. ჩემი აზრით, სამართლიანობა მაინც უმთავრესია მათ შორის, მაგრამ რამდენად არის ეს ორი, სამართალი და სამართლიანობა ერთი და იგივე? სოკრატემ ეს საკითხი სოფისტ ჰიპიასთან დიალოგში წამოაყენა ყველაზე ფართოდ და ფილოსოფიურად. სოკრატეს აზრით, სამართლიანია ის რაც კანონიერია⁷⁶⁷. იგი ამ მოსაზრებას ამტკიცებს, რა თქმა უნდა, მისი ცნობილი დიალექტიკური მეთოდის გამოყენებით. სოფისტი ჰიპია ცდილობს მიანიშნოს, რომ ხშირად სამართლიანი და კანონიერი ეწინააღმდეგება ერთმანეთს, მაგრამ სოკრატე მისთვის სასარგებლო მაგალითებით მაინც არწმუნებს თავისი მოსაზრების სისწორეში.

ამ ნაშრომში ვეცდები სოკრატეს ზემო ხსენებულ მოსაზრებას შევუპირისპირო, ასევე დიდი ბერძენის, სოფოკლეს, მოსაზრება სამართლიანობაზე, რომელიც მან თავის ტრაგედიაში „ანტიგონე“ გააჟღერა. ანტიგონე ეწინააღმდეგება მეფის ბრძანებას (კანონს), რათა დაიცვას ღვთიური კანონი და ამის გამო იგი ისჯება. ეს ჩემი აზრით არის საინტერესო დაპირისპირება, რადგან სოფოკლე და სოკრატე ერთმანეთის თანამედროვენი არიან და ასევე ერთი ქალაქის (ათენის) წარმომადგენელნი. მნიშვნელოვანია, რომ ანტიკურ საბერძნეთში ერთმანეთისაგან დამოუკიდებლად მოღვაწეობდა ორი უდიდესი მოაზროვნე, რომელთა პოზიციების შეპირისპირება სამართლიანობის შესახებ აქამდე არ მომხდარა.

აღსანიშნი ფაქტია, რომ ძველი ბერძნული კულტურა, ისეთი ვრცელი საკითხის, როგორიც სამართლიანობის ცნებაა, დაკონკრეტების შესაძლებლობას

⁷⁶⁵ ჰეგელი გ.ვ.ფ., სამართლის ფილოსოფია, თბილისი, 2023, 434

⁷⁶⁶ რომის სამართლის ძეგლები იუსტინიანეს დიგესტები, თბილისი, 2000, 19

⁷⁶⁷ ქსენოფონტი, მოგონებები სოკრატეზე, თბილისი, 1973, 135

გვაძლევს. აქვე დაისმის კითხვა: სამართლიანია ის, რაც კანონიერია, თუ სამართლიანია ის, რაც ღვთიურ კანონთანაა თანხვედრაში? ეს იქნება ამ ნაშრომის კვლევის ძირითადი საკითხი

1. სოფოკლეს ტრაგედია „ანტიგონე“

სოფოკლეს ტრაგედია დამყარებულია თებეს ციკლის თქმულებაზე⁷⁶⁸. „ანტიგონე“ მხოლოდ ერთი მონაკვეთია ამ მითების ციკლისა. სოფოკლემ სხვადასხვა დროს დაამუშავა აღნიშნული მითების ციკლი და მათ შორის პირველი სწორედ „ანტიგონეა“. შემდგომში დაწერა მან არანაკლებად ცნობილი ტრაგედია „ოიდიპოს მეფე“ და უკვე მოხუცებულობის ჟამს „ოიდიპოსი კოლონოსში“. ანტიგონეს ტრაგედია იწყება კრეონის არაღვთიური კანონის გამოცემით. კრეონი ბრძანებს რომ ეტეოკლე, რომელმაც „მამულისთვის თავი გასწირა“⁷⁶⁹ წესისამებრ უნდა დაკრძალულიყო, ხოლო მისი ძმა, პოლინიკე, რომელმაც ქალაქს არგოსელთა ჯარი მოაყენა არ უნდა დაკრძალულიყო წესისამებრ. ეს მძიმე კანონი ამორალური და უწესო იყო, მაგრამ კანონი იყო. რა თქმა უნდა, კრეონმა კანონის დარღვევისთვის სიკვდილით დასჯა დააწესა. ანტიგონემ, როგორც მოსიყვარულე დამ ვერ შეძლო გაეძლო, იმისთვის თუ როგორ ექცეოდნენ საკუთარი ძმის ცხედარს და დარაჯების გვერდის ავლით, მან პოლინიკეს სხეული დამარხა. იგი შემდგომში დაიჭირეს, მიჰგვარეს კრეონს და მან სიკვდილით დასჯის ბრძანება გასცა. „საბრალო ანტიგონე, მეფის ბრძანებით, უნდა დაემწყვდიათ ლაბდაკიდების საგვარეულო აკლდამაში და სიცოცხლე შიმშილით მოესპოთ...“⁷⁷⁰. საბოლოოდ, დასასრული ამ ტრაგედიისა ძალზედ სამწუხაროა, ანტიგონეს, რომელსაც არ სურდა ლოდინი იმისა, თუ შიმშილით სიკვდილი როდის დაუდგებოდა, აკლდამაში თავი ჩამოიხრჩო. კრეონის შვილი, ჰემონი, რომელიც ანტიგონეს საქმრო იყო, დასტირის ანტიგონეს და რა წამს დაინახავს მამამისს, გაეკიდება მოსაკლავად, მაგრამ თვითონ წამოეგება ორლესულ მახვილზე. ამის გაგონებაზე სიცოცხლეს მოისწრაფებს ჰემონის დედაც, ევრიდიკე, რომლის სიკვდილი საბოლოოდ გაანადგურებს კრეონს.

აუცილებელია ითქვას, თუ რას ნიშნავდა ადამიანის არდაკრძალვა ძველ საბერძნეთში. ძველბერძნული წარმოდგენით თუ ადამიანი არ დაიკრძალებოდა გარკვეული რიტუალების დაცვით, მაშინ იგი ვერასდროს ჩავიდოდა ჰადესში, მიცვალებულთა განსასვენებელში. ადამიანის სული განწირული იყო ეხეტიალა დედამიწაზე და ვერასოდეს ეპოვა სიმშვიდე. ჰომეროსის „ილიადაში“, როდესაც აქილევსი მოკლავს ჰექტორს და ამით შურს იძიებს პატროკლეს გამო. იგი გააჭიანურებს პატროკლეს დაკრძალვას, რადგან სურს ათ გამორჩეულ ტროელს მოკვითოს თავი პატროკლეს კოცონთან. ამის შემდგომ პატროკლეს სული გამოეცხადება აქილევს და სთხოვს რომ მალე დაკრძალოს, რადგან მას არ უშვებენ

⁷⁶⁸ ქავთარაძე პ., თარგმანები: ბერძენი და რომაელი ავტორები, თბილისი, 1962, 200

⁷⁶⁹ ქავთარაძე პ., თარგმანები: ბერძენი და რომაელი ავტორები, თბილისი, 1962, 75

⁷⁷⁰ მიქაბერიძე ალ., ელინური მითები, თბილისი, 1949, 76

მდინარე სტიქსის მიღმა, რათა ჰადესში ჩავიდეს.⁷⁷¹ „ილიადის“ შემდეგ თავშიც ასევე დაკრძალვის მოტივებია. ილიონის მეფე, პრიამოსი, ეწვევა აქილევსს დიდი ძღვენით სთხოვს მას, რომ მისცეს მას ჰექტორის გვამი, რათა წესისამებრ დაიკრძალოს იგი. დაკრძალვის მიმართ იგივე დამოკიდებულება და მნიშვნელობა ჩანს ჰომეროსის „ოდისეაში“ და ვერგილიუსის „ენეიდაში“.

ამიტომაც კრეონის ეს კანონი ეწინააღმდეგებოდა მთლიანად ძველ ბერძნულ კულტურას და მის გაგებას მიღმიერ სამყაროსა და ადამიანის დაკრძალვასთან დაკავშირებით. რაც შეეხება ტრაგედიას კრეონი საკუთარ სიჯიუტესა და ქედმაღლობას აბრალებს ამ ტრაგედიას, მაგრამ გარდა ამისა, ის თეზისები, რაც მას გააჩნდა ამ ტრაგედიის დასრულებამდე მაინც საყურადღებოა. პირველ რიგში, ანტიგონესთანაც, ჰემონთანაც და წინასწარმეტყველ ტირეზიასთანაც საუბარში კრეონი ყოველთვის აცხადებს რომ ქალაქს ის მართავს და ამით მინიმუმ ორ საკითხს უსვამს ხაზს. პირველი, ძალაუფლება მის ხელშია და ეს ძალაუფლება მოიცავს, როგორც კანონების გამოცემას, ასევე მის აღსრულებას. მეორე, კრეონი ვერ აიტანს ჩარევას მის ძალაუფლებაში. მისი ეს ნასროლი რეპლიკა ყოველთვის ემთხვევა დიალოგის იმ ნაწილს, როდესაც სხვა პერსონაჟები ცდილობენ ზემოქმედება მოახდინონ მასზე და შეაცვლევიონ გადაწყვეტილება. კრეონი ამბობს „ბრძანებას მეფის, ვინც უნდა იყო, ავსა თუ კარგსა ჰხამს მორჩილებდეს“⁷⁷². ეს საინტერესო იდეა ძალაუფლების შესახებ ყოველთვის აქტუალურია და ერთგვარი დილემაც კი არის დღევანდელ სამყაროში, მაგრამ ეს პრობლემა ასე ვთქვათ ინტელექტუალურ დონეზე არ იდგა ძველ საბერძნეთში, მოქალაქე ან ქვეშევრდომი ყოველთვის უნდა მორჩილებდეს უზენაეს ხელისუფლებას. აღნიშნულთან დაკავშირებით რამდენიმე საინტერესო პასაჟია ქსენოფონტის „მოგონებებში სოკრატეზე“. ამავე წიგნის მესამე თავში აღწერილია დელფოსის მისნიის პითიას აზრი სახელმწიფო კანონთა მორჩილების შესახებ. „პითია კი თავისი მისნობით ერთთავად ამას გვაუწყებს: ღვთისნიერად მოქმედებს ის, ვინც სახელმწიფო კანონთა შესატყვისად მოქმედებსო“⁷⁷³ პითიას ეს სიტყვები ჩათვლილი იქნებოდა ბერძნების მიერ აბსოლუტურ ჭეშმარიტებად, რადგან იგი აპოლონ ღმერთის მისანი იყო და ღმერთების ნებას აუწყებდა ადამიანებს. მისი ავტორიტეტი და უტყუარობა არ იდგა ეჭვქვეშ, რადგან დელფოსის წმინდა სამისნოს მთელი ელადა აღიარებდა. ასე რომ, მარტივი სუბსუმცია რომ მოვახდინოთ ანტიგონე ჩაითვლება არაღვთისნიერად, რადგანაც სახელმწიფო კანონებთან შესატყვისად არ მოქმედებდა (ხელისუფალის ბრძანებას აქვს კანონის ძალა). ეს რა თქმა უნდა, ძალზედ უტირიებულია, მაგრამ ნახევარი სიმართლე დევს ამ განაცხადში. ანტიგონე, როდესაც დაიდგა, რა თქმა უნდა, კრეონისთვის მხარი არავის დაუჭერია, მაგრამ ჩემი აზრით, ბერძნებმა ბოლომდე ვერ დაინახეს ან გვერდი აუარეს პრობლემას. ზემოთ თქმულ თეზისს სახელმწიფო ძალაუფლებაზე ასევე განამტკიცებს იგივე წიგნიდან ერთი საინტერესო პასაჟი. ქსენოფონტი აღწერს, რომ ჯერ კიდევ ოცი წლის

⁷⁷¹ ჰომეროსი, ილიადა, თბილისი, 1979, 492

⁷⁷² ქავთარაძე პ., თარგმანები: ბერძენი და რომაელი ავტორები, თბილისი, 1962, 90

⁷⁷³ ქსენოფონტი, მოგონებები სოკრატეზე, თბილისი, 1973, 37

ალკიზიადეს საუბარი გაუმართავს ათენის ცნობილ სტრატეგოსთან და სახელმწიფო მოღვაწესთან, პერიკლესთან, რომელესაც სთხოვა რომ ესწავლებინა თუ „რა არის კანონი?“⁷⁷⁴ პერიკლე შედარებით მარტივ პასუხს გასცემს, იგი ამბობს: „კანონია ყოველივე ის, რასაც უმრავლესობა თავყრილობაზე გადაწყვეტს და დაადგენს, რის გაკეთება ხამს და რის არა“ პერიკლეს ამ პასუხში ათენის კანონი იგულისხმება და არა „კანონი“ რისი გაგებაც ალკიზიადეს სურდა, ამიტომაც იგი დამაზუსტებელ შეკითხვებს დაუსვამს და დააკონკრეტებს მმართველობის ფორმებს, კერძოდ ოლიგარქიასა და ტირანიას. რაზეც პერიკლე იტყვის, რომ „ყოველივე, რასაც სახელმწიფო უზენაესი ხელისუფლება სამოქმედოდ დაადგენს, კანონი ეწოდება.“ ამით პერიკლე გარკვეულ წილ დაბნეულობას ამლჩავნებს პასუხში, რადგან პირველ პასუხში მან კონკრეტულად დემოკრატიული გზით მიღებული კანონი იგულისხმა „კანონად“, ხოლო მეორე პასუხში ყველა ფორმა გაათანაბრა. დემოკრატია, ოლიგარქია და ტირანია. ირონიულია რომ შემდგომში ალკიზიადე სამივე მმართველობის ფორმას ემსახურებოდა. ამაზე არ მთავრდება ალკიზიადეს ინტერესი, იგი სვამს ძალადობის საკითხს და მის უსამართლობაზე მიუთითებს. საბოლოოდ პერიკლე ასე პასუხობს: „ყოველივე ის რასაც მავანი და მავანი დარწმუნების გარეშე აიძულებს ვინმეს აკეთოს, იქნება ეს წერილობით დაწესებული, თუ არ იქნება, სულებითა, ძალადობისმიერი უფროა ვიდრე კანონისმიერი“⁷⁷⁵. ამ განმარტებაში უფრო მეტი კონკრეტიკაა და აწ უკვე ეს კონკრეტიკა შეიძლება ანტიგონეს აღარც შეეხოს, რადგანაც ყველა არწმუნებს კრეონს, რომ არ აღასრულოს თავისი გამოცემული კანონი. ტრაგედიაში, რა თქმა უნდა, ფართო საზოგადოება არაა წარმოჩენილი მაგრამ ყველა პერსონაჟი კრეონის გარდა ეწინააღმდეგება მაგ კანონს. პერიკლეს ეს დაზუსტება დიდად არაფერს ცვლის, რადგანაც ანტიგონეს შემთხვევაში მისი ზემო ორი თეზისი ძალაშია და აქედან გამომდინარე კრეონი გამართლებულია, ხოლო რაც შეეხება დარწმუნების საკითხს, ძვ.წ 399 წელს ქალაქ ათენში დიკასტერიას სხდომაზე, სამმა ბრალმდებელმა ანიტოსმა, მელეტოსმა და ლიკონმა დაარწმუნა 501 მოსამართლიდან 280 მოსამართლე რომ სოკრატე დამნაშავე იყო, ახალგაზრდების გარყვნისა და ღმერთების უარყოფის ბრალდებაში. რა თქმა უნდა, ეს ტყუილი იყო და პერიკლეს ნაქებმა „დარწმუნებამ“ დიდად ვერ შეცვალა კანონის ავ-კარგიანობა. ამიტომაც, რომ შევაჯამოთ ანტიგონეს ქმედების ძველბერძნული გაგება, მან ერთის მხრივ დაარღვია პოზიტიური კანონი, რომელიც მართალია ტირანმა გამოსცა, მაგრამ ლეგიტიმურმა ტირანმა. ანტიგონეს ევალებოდა კანონის დაცვა, როგორც ვთქვით ისმენემ დაიცვა, მაგრამ მეორეს მხრივ ეგ კანონი უგულებელყოფდა „ღვთიურ კანონს“, რომელიც უფრო მაღლა დააყენა ანტიგონემ. ამით კი დაუპირისპირდა კანონის ძველბერძნულ გაგებას და მათ შორის სოკრატეს ფილოსოფიურ გაგებას კანონისა.

⁷⁷⁴ იქვე, 32

⁷⁷⁵ იქვე, 32

2. სოკრატეს ფილოსოფიური და სამართლებრივი შეხედულებები

სოკრატე ანტიკური საბერძნეთის გამოჩენილი და ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ფილოსოფოსია. სოკრატეს თეზისის უკეთესი წარმოჩენისთვისა და გაგებისთვის საჭიროა გარკვეული დეტალების ცოდნა მისი ცხოვრებიდან რაც მკვეთრ კავშირშია მის ფილოსოფიასთან. სოკრატემ მთელი ცხოვრება გაატარა ათენში⁷⁷⁶ და რამდენიმე ბრძოლაშიც კი მიიღო მონაწილეობა. პელოპონესის ომის დროს სოკრატემ მონაწილეობა მიიღო სამ ბრძოლაში. პირველად მან პოტიდეასთან (ძვ.წ 432 წ.) გამირულად იბრძოლა და სიკვდილს გადაარჩინა ალკბიადე, რომელსაც დაუთმო ჯილდო, რომელიც მას შესთავაზეს გულადობისთვის. მეორედ. ძვ.წ 424 წ., დელიონთან ბეოტიელების წინააღმდეგ, ასევე გამოიჩინა მამაცობა და მესამედ იბრძოდა ძვ.წ 422 წ., ამფილოპისთან სპარტელების წინააღმდეგ.⁷⁷⁷ პელოპონესის ომის შემდეგ, როდესაც ათენი დამარცხდა და ბევრი დემოკრატიის მომხრე გაიქცა ქალაქიდან, სოკრატე არ გაქცეულა. ათენში დამყარდა „ოცდაათა ტირანია“, რომელმაც სულ რამდენიმე თვე გასტანა. შემდგომ ათენში აღდგა დემოკრატია, მაგრამ ერთ-ერთი პირველი ვინც ამ დემოკრატიის რეპრესიებში მოჰყვა სოკრატე იყო. ათენის ხელისუფლებამ და ზოგმა ათენელმა ჩათვალა, რომ ათენისთვის საჭირო იყო ძველი მოქალაქეობრივი ღირსების დაბრუნება და ამაში ხელს მათ სოკრატე უშლიდა. მის მიმართ წაყენებული ბრალდება შემდეგნაირი იყო: „უკანონოდ მოქმედებს, რადგან ყმაწვილკაცობასა რყვნის, უარჰყოფს ღმერთებს, და პატივსა სცემს სხვა ახალ ღმერთებს“. პლატონის „აპოლოგიაში“ სოკრატე იმეორებს ამ ბრალდებას და თითოეულს სცემს პასუხს. მოკლედ რომ ვთქვათ, მისი გამამართლებელი სიტყვის მთავარი დედააზრი არის ის რომ მან საკუთარი ცხოვრებით დაამტკიცა ამ ბრალდების სიცრუე. ვისაც მასთან ჰქონია ურთიერთობა არავინ გარყვნილა. არასოდეს უარჰყვია ღმერთები, რადგან „ არის თუ არა კაცი, რომელსაც დაიმონური საქმე სწამდეს და თვით დაიმონი კი არ სწამდეს?“⁷⁷⁸. ყოველთვის იღებდა რელიგიურ რიტუალებში მონაწილეობას და ამზობდა, რომ მას დაიმონური (ღვთიური) ხმები ესმოდა. ამიტომაც, იგი ძალიან მარტივად და ოსტატურად აქარწყლებდა ზემო თქმულ ბრალდებას. მაგრამ ამ რაციონალურმა მსჯელობამ სასამართლო პროცესზე ვერ იხსნა იგი სასჯელისგან. მას მაინც სიკვდილით დასჯა მიუსაჯეს. სოკრატემ ათენიდან გაქცევაზე უარი თქვა, რადგან სიკვდილი ატიკის იქითაც დაეწეოდა. მან „მეგობრებით გარშემორტყულმა სულის უკვდავებაზე საუბარში დაცალა საწამლავიანი სასმისი“.⁷⁷⁹

სოკრატეს ცხოვრება სავსეა კანონებისა და წესების დაცვისთვის სწრაფვისკენ. აუცილებლად აღსაღნიშნია შემთხვევა, რომელიც მოხდა ძვ.წ 406 წელს არგინუსის კუნძულებთან გამართულ საზღვაო ბრძოლის შემდეგ. სპარტელთა ფლოტის დამარცხების შემდეგ ათენელმა სტარტეგოსებმა ვერ შეძლეს დახოცილთა გვამების

⁷⁷⁶ ქავთარაძე კ., თარგმანები: ბერძენი და რომაელი ავტორები, თბილისი, 1962, 161

⁷⁷⁷ იქვე, 230

⁷⁷⁸ იქვე, 133

⁷⁷⁹ იქვე, 225

დაკრძალვა უძლიერესი ქარიშხლის გამო. ათენელმა ხალხმა დაჟინებით მოითხოვა უკანონოდ ერთჯერადი კენჭისყრით გაესამართლებინათ და სიკვდილით დაესაჯათ ცხრა სტრატეგოსი. სტრატეგოსები უნდა გაესამართლებინა ანტიოქიის ფილას, რომელსაც ეკუთვნოდა სოკრატე. იგი არჩეულ იქნა ამ ფილის ეპისტატედ⁷⁸⁰, სოკრატემ მხარი დაუჭირა ამ საკითხის კენჭისყრას, მაგრამ მოითხოვა რომ ეს პროცესი კანონთან შესაბამისად მომხდარიყო, რაც გულისხმობდა თითოეული სტრატეგოსისთვის ცალ-ცალკე ეყარათ კენჭი⁷⁸¹. სოკრატეს ამ მოთხოვნას დიდი წინააღმდეგობა მოჰყვა. საბოლოოდ, მეორე დღეს, როდესაც ეპისტატე სხვა გახდა, სტრატეგოსები მაინც დასაჯეს, მათ შორის იყო პერიკლეს ვაჟი, პერიკლე. შემდგომში ათენელებმა ეს ქმედება შეცდომად აღიარეს. მეორე ფრიად მნიშვნელოვანი შემთხვევა არის როდესაც ოცდაათთა ტირანთა წევრებმა, კრიტიამ და ქარიკლემ, სოკრატეს მსჯელობის ხელოვნების სწავლება აუკრძალეს. მათ უჩვენეს კანონი და უბრძანეს ახალგაზრდებთან საუბარი აღარ გაემართათ. სოკრატე მზადყოფნა გამოთქვა დამორჩილებოდა კანონს, რაც კიდევ ერთხელ მის კანონიერ ქცევაზე და კანონთან თანხვედრაზე მიანიშნებს, მიუხედავად იმისა, რომ შეიძლება ეს დათანხმებაც ირონიული ყოფილიყო. სოკრატემ მოითხოვა კანონის განმარტების უფლება და თავისი დიალექტიკური მეთოდით, ამტკიცებოდა თუ რა უაზრო და მავნე იყო კრიტიას და ქარიკლეს ეს კანონი. ამ შემთხვევაში მის კრიტიკას ნაკლები ყურადღება უნდა მივაკუთვნოთ, უფრო მნიშვნელოვანი სოკრატეს კანონიერებისკენ სწრაფვაა. ხოლო მისი ყველაზე ცნობილი კანონმორჩილების მაგალითი ჩანს პლატონის დიალოგ „კრიტონში“, სადაც იგი ერთგვარ პერსონიფიკაციას ახდენს კანონებისა და სახელმწიფოსი. იგი იღებს ათენის სასამართლოს გადაწყვეტილებას მის შესახებ და საუბრობს იმ პრობლემებზე, რაც ამ გადაწყვეტილების, როგორც კანონის, დარღვევის შემთხვევაში იქნება.

მისი ფილოსოფია მრავალმხრივია და უაღრესად საინტერესოა. გენიალური ციცერონი „ტუსკულანურ საუბრებში“ ამბობს: „სოკრატემ პირველმა ჩამოიყვანა ფილოსოფია ზეციდან; იგი მან ქალაქებში დაამკვიდრა, სახლებშიც შეიყვანა და აიძულა, ეკვლია ცხოვრების ზნეობის სიკეთისა და ბოროტების საკითხები“⁷⁸² სოკრატე თავის მსჯელობაში არაერთხელ ეხება კანონებს, როგორც სამართალს. მისთვის ასევე უმნიშვნელოვანესია სამართლიანობის საკითხი და ასევე სამართლიანობის როგორც ცნების განსაზღვრის საკითხი. ჰეგელი თავის ცნობილ წიგნში „სამართლის ფილოსოფია“ წერს: „ფილოსოფიაში ჭეშმარიტება ეწოდება იმას, რომ ცნება შეესაბამება რეალობას“⁷⁸³ ამიტომაც „სამართლიანობა“ როგორც ცნება, როგორც უნივერსალური უნდა შეესაბამებოდეს რეალობას და ამ რეალობის ყველა კონკრეტულ შემთხვევას. სოკრატეც ცდილობს დიალექტიკური მეთოდის დაცვით პირველი მოპაექრეს აზრი გაიგოს, ასე ვთქვათ „მისი რეალობა“. რათა შემდგომ მიუსადაგოს იგი რეალობას და გაარკვიოს თუ რამდენად შეესაბამება ერთი მეორეს. იგი მსჯელობის ამ ხერხს დიალექტიკას უწოდებს. აღსანიშნავია ის ფაქტი, რომ

⁷⁸⁰ კრების თავმდგომარე, აირჩეოდა ერთი დღით.

⁷⁸¹ *ქსენოფონტი*, მოგონებები სოკრატეზე, თბილისი, 1973, 162

⁷⁸² *ქსენოფონტი*, მოგონებები სოკრატეზე, თბილისი, 1973, 13

⁷⁸³ *ჰეგელი*, გ.ვ.გ., სამართლის ფილოსოფია, თბილისი, 2023, 71

სოკრატე არ უსადაგებს ცნებას რეალობას მისი მატერიალისტური გაგებით. იგი პირიქით აიდეალებს რეალობას და ხშირ შემთხვევაში მისი „კონკრეტული“ მაგალითებიც კი გაიდეალების და გაუნივერსალურობის შედეგია. სოკრატეს დამოკიდებულება სამართლიანობისა და კანონის მიმართ ძალიან კარგად არის აღწერილი პლატონის დიალოგებში და ქსენოფონტეს „მოგონებებში“. პლატონის „სახელმწიფოში“ სოკრატე კიდევ ერთ განსაზღვრებას გვთავაზობს სამართლიანობის შესახებ. მისი აზრით “სამართლიანობა სხვა არ არის რა, თუ არა ის, რომ ყველა თავისას სჯერდებოდეს და თავის საქმეს ასრულებდეს”⁷⁸⁴. ეს განსაზღვრება უმეტესწილად უნდა განხილულ იქნას კონტექსტში. პირველ რიგში რთულია პლატონის ამ კონკრეტულ დიალოგში გამოთქმულ აზრები სოკრატეს მიეწეროს. უმეტესად ითვლება რომ ეს ნაშრომი პლატონმა სოკრატეს გარდაცვალების შემდგომ დაწერა. მაგრამ ესეც რომ არ იყოს ჩვენთვის ცნობილი, სამართლიანობა ამ წიგნში განხილულია იდეალური სახელმწიფოს (kallipolis) პრიზმიდან, ამიტომაც ამ ნაშრომში სამართლიანობის შესახებ ზემო თქმული მოსაზრება არ იქნება განხილული⁷⁸⁵.

3. კოლიზია

სამართლიანია ის რაც კანონიერია, თუ ის რაც ღვთიურ კანონებთანაა თანხმობაში? შესაძლოა ეს ორი თეზისი არ იქნეს მიჩნეული კოლიზიურად და ჩაითვალოს, როგორც ძველი ბერძენები თვლიდნენ, რომ ადამიანური კანონი თანხვედრაშია ღვთიურ კანონებთან. მაშასადამე, ვინც პირველს იცავს, ასევე იცავს მეორესაც, მაგრამ ეს ასე არ არის. კრეონმა მიიღო კანონი, რომელიც ეწინააღმდეგებოდა ღვთიურ კანონს. აქ უკვე დაშვებულია შეცდომა. რა უნდა მოიქმედოს ინდივიდმა ან საზოგადოებამ, როდესაც უმაღლესი ხელისუფლება აწესებს კანონს, რომელიც ეწინააღმდეგება ღვთიურ კანონს? ამ დროს ჩემი აზრით, ღვთიური კანონი არ უნდა იყოს გაგებული მხოლოდ, როგორც მეტაფიზიკური ძალისგან მიღებული კანონები, მაგალითად, როგორც ბიბლიური ათი მცნება. ღვთიური კანონის განსაზღვრებისთვის საჭიროა გავიაზროთ ადამიანის ბუნება და მისი თანდაყოლილი უფლებები. აქ მე ვგულისხმობ *ius naturale*, როგორც ეს განიმარტებოდა განმანათლებლობის პერიოდში.⁷⁸⁶ ამით გარკვეულ წილად მინდა დავუკავშირო „ღვთიური კანონები“ ბუნებითი სამართლის სეკულარულ კონცეფციას. საჭიროა, ამ პრიზმიდან შევხედოთ ანტიგონეს მიერ დაცულ „ღვთიურ კანონებს“ (სეკულარულად). ზუსტად განმანათლებლობამ ჩამოაყალიბა ის უფლებები, რომელიც ყველა ადამიანს გააჩნია. ის უნდა იქნეს დაცული, რადგან აყვანილია „ღვთიური კანონების“ (მეტაფიზიკურ) რანგში. (თუ რას ვგულისხმობ მე ბუნებით სამართალში ამას ჰეგელი აღწერს კარგად „სახელწოდება ბუნებითი

⁷⁸⁴ პლატონი, სახელმწიფო, თბილისი, 2020, 144

⁷⁸⁵ სოკრატეს მრავალი გამოთქმა არსებობს სამართლიანობის შესახებ, მე მხოლოდ ჰიპიასთან დიალოგში გაჟღერებულ თეზისზე ვიმსჯელებ.

⁷⁸⁶ მაგალითად ჟან ჟაკ რუსოსთან, ლოკთან და ჩეზარე ბეკერიასთან

სამართალი მიტოვებულ უნდა იქნეს და შეიცვალოს ფილოსოფიური სამართლის სწავლებით⁷⁸⁷) ბუნებითი სამართლის ქმედითობის უმნიშვნელოვანესი მაგალითებია „ჰაბეას კორპუს აქტი“ და „ადამიანისა და მოქალაქის უფლებათა დეკლარაცია“, რომელმაც ძლიერ შეზღუდა ხელისუფლება და იმდროინდელი პოზიტიური სამართალი. მაგრამ გარდა ინდივიდისა არსებობს საზოგადოებაც, რომელიც ცალკეა სახელმწიფოსგან. სამწუხაროდ ელინებმა არ იცოდნენ პოლისის და საზოგადოების გამიჯვნა, ეს შედარებით ახალი საკითხია. ამ გამიჯვნის არცოდნის ელემენტები არისტოტელესთან ჩანს, როდესაც „იდიოტს“ ანუ ადამიანს, რომელიც პოლისის მიღმაა, ნათლავს ან მხეცად ან ღმერთად. დავუბრუნდეთ საზოგადოებას, რა უნდა მოიმოქმედოს მან, როდესაც ხელისუფალი ან ხელისუფალნი აწესებს არალეგიტიმურ კანონს? ამაზე პასუხი საკმაოდ რთულია, რადგან საკითხი არის აბსტრაქტული. ამ კითხვას ანტიკურმა მითმა და სოფოკლემ პასუხი გასცეს, მათი აზრით ინდივიდი (და აქედან გამომდინარე საზოგადოებაც) არ უნდა დაემორჩილოს ამ კანონს თუნდაც სასჯელი მიიმე იყოს. რომაული გამოთქმა „dura lex, sed lex“ (კანონი მძიმეა, მაგრამ კანონია) ამ შემთხვევაში კატეგორიულად უარყოფილია. ეს გამოთქმა არის არა კანონიერებისკენ მიმართული, არამედ აბსოლუტური მონობისკენ. როდესაც მავანი ამბობს რომ იგი ემორჩილება კანონს, რომელიც მძიმეა, მაგრამ კანონია, ამით იგი გარკვეულ წილად თავს ილუპავს, რადგან იგი არ აქცევს ყურადღებას კანონის შინაარსს, არამედ მხოლოდ კანონის კანონობას. მისთვის ზოგადად „კანონი“ არის მორჩილების მომგვრელი, ამიტომაც ეს ზოგადი ცნება, კერძო შემთხვევასთან მისადაგებული განიცდის კრახს.

3.1 სოკრატეს თეზისის შინაარსობრივი კრიტიკა

ამ ძველი რომაული გამოთქმის კრიტიკით სოკრატეს შეხედულების კრიტიკად იქცა. შეუძლებელია სამართლიანი და კანონიერი ერთი და იგივე იყოს. მაგრამ მივყვეთ სოკრატეს დიალექტიკას. იგი იშველიებს „დაუწერელ კანონებს“, რომელშიც იგულისხმება ღვთიური კანონი (მეტაფიზიკური), და მოჰყავს მაგალითები თუ როგორაა სხვადასხვა ხალხში დამკვიდრებული ეს წესები და მის დამრღვევს გარდაუვალი სასჯელი ელის ღმერთებისგან, ბოლოს სოკრატე არწმუნებს ჰიპიას რომ ღმერთები სამართლიანობას აკანონებენ და სურთ, რომ სამართლიანი და კანონიერი ერთი და იგივე იყოს. (ამასთანავე უნდა აღინიშნოს რომ თვითონ სოკრატე პლატონის ადრეულ დიალოგში „ევფთიფრონში“ აკრიტიკებს ღმერთების სამართლიანობისა და ერთსულოვნების თეზას, ანუ ეწინააღმდეგება ზემო თქმულს⁷⁸⁸, ამ შემთხვევაში მე მივყვები ქსენოფონტის „მოგონებებში“ დაფიქსირებული აზრის კრიტიკას). ამ აზრის კრიტიკა რამდენიმე კუთხით შეიძლება. პირველ რიგში უნდა ითქვას ის ფაქტი რომ ერთია ღმერთებს რა სურთ და მეორეა რეალურად რა ხდება. დავუშვათ სოკრატეს მოკვლა, ათენელების ხელით, სურდათ ღმერთებს, მაშინ ღმერთების ეს სურვილი სამართლიანია და ასევე

⁷⁸⁷ ჰეგელი გ.ვ.ფ., სამართლის ფილოსოფია, 2023, IV

⁷⁸⁸ პლატონი, ადრეული დიალოგები, თბილისი, 2024, 20-55.

კანონიერი. მაგრამ ათენელების გადაწყვეტილება არ იყო სამართლიანი, მიუხედავად იმისა რომ კანონიერი იყო. ამას სოკრატეს აღიარებს „კრიტონში“ და ათენელებიც რამდენიმე წლის შემდეგ. სოკრატეს სიკვდილი იყო პირველი ცოდვა ფილოსოფიის წინაშე, როგორც ამას არისტოტელე ამბობდა. ამიტომაც არაა მართებული სოკრატეს ეს მსჯელობა, სულ რომ არაფერი ვთქვათ „ანტიგონეს“ თემაზე. სოკრატეს ეს თეზა კრახს განიცდის, როდესაც ვცდილობთ განვსაზღვროთ კონკრეტულად სად აკანონებენ ღმერთები სამართლიანობას. ბერძნული მითი სავსეა უსამართლობით, რომელიც გამოწვეულია ღმერთების საქციელით. პლატონი „სახელმწიფოში“ ამიტომაც კრძალავს იმ მონაკვეთებს სადაც ღმერთები და გმირები უსამართლოდ იქცევიან. მის კრიტიკაში მოჰყვანენ თვით ჰომეროსიც და ჰესიოდეს.⁷⁸⁹ პლატონის თეზა, რომ ღმერთებისგან მხოლოდ სიკეთე მოდის, ხოლო ბოროტებას ისინი არ სჩადიან, შეიძლება ითქვას სოკრატეს ზემოთქმული თეზისიდან იყო ნასაზრდოები.⁷⁹⁰ ასე რომ, ღმერთები არ არიან სამართლიანები, მაგრამ რომც იყვნენ სამყაროში მაინც ხდება უსამართლობა, რაც უკან წევს საკითხს იმის თაობაზე თუ როგორები არიან ისინი.

3.2 სოკრატეს თეზისის ძალაუფლებრივი კრიტიკა

„სამართლიანია ის რაც კანონიერია“ ამ თეზამ დიდი ზიანი მოუტანა კაცობრიობას და ამის მაგალითი მისი ისტორიაა. გარდამტეხი მოვლენა ამ საკითხის გააზრებაში არის ბურჟუაზიული რევოლუციები. განსაკუთრებით კი საფრანგეთის დიდი რევოლუცია, სადაც გაბატონებული იყო აბსოლუტური მონარქია. მეფე ყველანაირ ბერკეტს იყენებდა თავისი ხელისუფლების ლეგიტიმურობის დასამტკიცებლად. მათ შორის იყო რელიგიური, ისტორიული და ფილოსოფიურიც. სოკრატეს ამ თეზისით ნებისმიერ მმართველს შეუძლია მიიღოს „არაღვთიური“ კანონი და გაამართლოს იგი იმით, რომ სამართლიანია ის რაც კანონიერია. განმანათლებლობის მოაზროვნეები დაუპირისპირდნენ ამ აზრს და სოფოკლეს „მხარე“ დაიჭირეს. მათ თქვეს, რომ არის კანონები, რომლებიც ეწინააღმდეგება სამართლიანობას და ეწინააღმდეგება „ღვთიურ კანონს“. ამით დაამხეს მეფის და სახელმწიფოს, როგორც ლევიათანის, დიქტატი ადამიანის უფლებებში ჩარევაზე. ბერძნებთან ასევე, როგორც რომაელებთან ჩანს ხელისუფლების გაღმერთების ტენდენციები, მართალია ათენის დემოკრატიაში და რომის რესპუბლიკაში ეს გაღმერთება არ იყო პერსონიფიცირებული, არამედ გაღმერთებას ექვემდებარებოდა თვითონ ხელისუფლება (ეს ნაწილი კარგად ჩანს პლატონის დიალოგ „მენონში“, სადაც „სწორი წარმოდგენის“ კონცეფციას უსადაგებს ხელმწიფეებს და ამბობს „არანაკლები უფლება გვაქვს ღვთაებრივ ხალხად ვრაცხდეთ სახელმწიფო მოღვაწეებსა“⁷⁹¹). კონკრეტული მმართველების გაღმერთება ეს უკვე სოკრატეს შემდეგ ხდება. მარტივი მაგალითი რომ მოვიყვანოთ ხელისუფლების

⁷⁸⁹ პლატონი, სახელმწიფო, თბილისი, 2020, 73

⁷⁹⁰ იქვე, 74

⁷⁹¹ პლატონი, იონი დიდი ჰიპია მენონი, თბილისი, 1974, 167

გაღმერთებისა, საკმარისია ისევ და ისევ პლატონის „სახელმწიფო“. სადაც პლატონი ძალიან შორსაა ხელისუფლების მაკიაველური გაგებისგან. ამ მხრივ კარგი გაკვეთილი ასწავლა სიცილიელმა ტირანმა, რომელმაც დაანახა ხელისუფლების „ბოროტი“ და ცბიერი მხარე, რომელსაც მაკიაველი ჰქადაგებდა „მთავარში“⁷⁹². მაგრამ მიუხედავად ამ ყველაფრისა მაინც გაგრძელდა ხელისუფლების გაღმერთება და განმანათლებლობა ამას დაუპირისპირდა „ამ დაპირისპირების შედეგი ჩანს ცნობილი იაკობინელის სენტ-ჟუსტის სიტყვებში „ვერავინ იმეფებს უდანაშაულოდ“⁷⁹³. რომ მივუსადაგოთ ჩვენს თემას მისი სიტყვები იქნებოდა შემდეგნაირად „ვერავინ იმეფებს სამართლიანად“. მას როგორც ხელისუფალს ჩადენილი ექნება უსამართლობა, მიუხედავად იმისა, იმოქმედა მან კანონიერად თუ არა (კიდევ ერთი მიზეზი რატომ არაა სამართლიანი და კანონიერი ერთი და იგივე). ეს ციტატა სწორად და კარგად ასახავს ხელისუფლების და ზოგადად ძალაუფლების სოციალურ და არა ღვთაებრივ ბუნებას, მის ნამდვილ რეალურ სახეს. ის გვეხმარება თავი დავაღწიოთ ზემოთ დაშვებულ შეცდომას. სამართალი არ უნდა იყოს განხილული სახელმწიფოსა და ხელისუფლებისგან განცალკევებით და არც იმ საზოგადოებისგან განცალკევებით, რომლის ხელისუფლების ქვეშ იმყოფება იგი. სამართლის იზოლირებული შემეცნებით შეუძლებელი იქნება მისი სრულად გაგება. ხოლო თუ ჩვენ მივიჩნევთ ხელისუფლებას ღვთაებრივად მაშინ სამართალიც ღვთაებრივია, რაც ფუნდამენტურად არასწორია (ხელისუფლების წყაროა ხალხი, შესაბამისად ვერ იქნება ღვთაებრივი). აქედან გამომდინარე, სოკრატეს თეზისის შინაარსი (და არა მისი ფილოსოფია ზოგადად) აყალიბებდა ფილოსოფიურ და იდეოლოგიურ გამართლებას მმართველებისთვის, იგი მათ წარმოაჩენდა ღვთაებრივად. ამიტომაც ეს წარმოდგენა დაიმსხვრა განმანათლებლური იდეებით და საფრანგეთის რევოლუციით.

3.3 სოკრატეს თეზისის მეთოდის კრიტიკა

სოკრატე ერთ-ერთი პირველი იყო ვინც დაიწყო სოფისტების რელატივიზმის კრიტიკა. რელატივიზმი გულისხმობდა რომ ცნება (მაგალითად სამართლიანობა) იქნებოდა რელატივისტურად (ცვალებადად) მისადაგებული რეალობას და სამართლიანი უსამართლო გახდებოდა, ანდა სოფისტები ცნების მხოლოდ ნაწილს გასცემდნენ პასუხს და არა მთელს. ცნება მათთვის ეს იყო მუდამ ცვალებადი და არაუნივერსალური კონცეპტი. სოკრატეს კი სურდა გაეგო ცნება თავისთავში ანუ ის უნივერსალური ცნება, რომელიც ცხოვრების ყველა რეალობას შეესაბამებოდა. სოკრატე სოფისტების პრობლემას აღწერს დიალოგში „მენონი“, სადაც იგი სოფისტს ეკითხება „ფერს“, ხოლო იგი პასუხობს „თეთრს“, ესეიგი მხოლოდ ცნების ნაწილს ასახავს სოფისტი.⁷⁹⁴ უცნაურია რატომ უშვებს იგივე შეცდომას სოკრატე ჰიპიასთან

⁷⁹² იხ. პლატონის წერილები

⁷⁹³ *Сен-Жуст Луи Антуан, Речи и Трактаты, Санкт-Петербург, 1995, 13*

⁷⁹⁴ *Платон, Ион и другие диалоги, М., 1971, 123.*

დიალოგში, რომელსაც ქსენოფონტი გადმოგვცემს⁷⁹⁵. მაგრამ სოკრატეს მიერ სოფისტური მსჯელობის გამოყენება გვხვდება პლატონის ადრეულ დიალოგშიც, კერძოდ დიალოგში „მცირე ჰიპია“⁷⁹⁶. მიუხედავად ამ უცნაურობისა, სოკრატეს თეზისის „სამართლიანია ის რაც კანონიერია“ კრიტიკა შესაძლებელია, მისივე მეთოდით. სამართლიანობის გაიგივება კანონიერთან (სამართლებრივთან) ნიშნავს რომ ნაწილი ხდება მთელი, რაც დაუშვებელია. ზემოთ ვთქვი, რომ სამართლიანობა, რა თქმა უნდა, არის სამართლის ერთ-ერთი ნაწილი (კომპონენტი) მაგრამ არა ერთადერთი, რაც იმას ნიშნავს, რომ იგი ნაწილია მთელის. გარდა ამ არგუმენტისა, კანონიერებისა და სამართლიანობის გაიგივება ეს არის გადამისამართება კითხვისა. რაც გულისხმობს იმას, რომ ჩვენ სამართლიანობის ცნების დეფინიცია უნდა ვეძებოთ კანონიერში, რაც უკვე არღვევს სამართლიანობას ცნების თავისთავში უნივერსალურ განსაზღვრების პრინციპს და ამით ემსგავსება სოფისტურ რელატივიზმს, რაც იწვევს ლოგიკურ შეცდომას. მაგრამ ამ შეცდომას სოფისტი ჰიპია ვერ ამჩნევს, რადგან თვითონაც ამ მეთოდს იყენებს და საბოლოოდ სოკრატე „იმარჯვებს“ დიალოგში.

3.4 „ანტიგონეს“ პოზიციის კრიტიკა

ნაშრომის ამ მონაკვეთამდე მე ვაკრიტიკებდი სოკრატეს პოზიციას, რომელიც მცდარი მიმართა ანტიგონეს პოზიციასთან მიმართებით. მაგრამ მიუხედავად ამისა, არსებობს პრობლემები, რომელიც ანტიგონეს პოზიციასაც გააჩნია. უმნიშვნელოვანესი პრობლემა სამართლიანობის განსაზღვრისა, როგორც ღვთიური კანონისა, არის ის რომ აწყდები ღვთიური კანონის განსაზღვრის რთულ საკითხს. ზემოთ უკვე ვახსენე, რომ მე რასაც მოვიაზრებ ღვთიურ კანონში არის *ius naturale*-ს განმანათლებლური ეპოქის გაგება. ის უფლებები და თავისუფლებები, რომელიც განუყოფელია ადამიანის, როგორც თავისუფალი არსებისა. მაგრამ ამის მტკიცებას და საფუძველს გააჩნია უდიდესი ფილოსოფიური პრობლემები, რომელიც რთული დასამტკიცებელია, როგორც ღმერთით ისე, ღმერთის გარეშე. მაგრამ რომ ვაბსტრაჰირდეთ ამ სერიოზული პრობლემისგან, კიდევ ერთი პრობლემა წარმოიშობება. როგორც ვთქვით, ღვთიური კანონების ანუ ადამიანის ფუნდამენტური უფლებების დარღვევა იწვევს სერიოზულ შედეგებს, მათ შორის რევოლუციებს. რთულია განსაზღვრო როდის აქვს ხალხს უფლება ამბოხისა და რევოლუციის, რთულია სუბიექტურმა თვალმა დაინახოს როდის არის კანონი და სამართალი უსამართლო. ასევე ისმის კითხვა, თუ ვინ წყვეტს როდის არის კანონი უსამართლო თუ სამართლიანი. მაგანმა შეიძლება ძალზედ დემოკრატიული პასუხი გაცეს ამ კითხვას და გვიპასუხოს, რომ „ხალხი“. მაგრამ ხალხის აზრი არ არის „ჭეშმარიტი“, იგი შეიძლება ვერ ან არ გრძნობს მის გარემოს, რომელშიც ის იმყოფება და ამიტომაც რთულია ხალხმა აიღოს ეს პასუხისმგებლობა. განმანათლებლობის მრავალი მოაზროვნე უჭერდა მხარს ამბოხების უფლებას ტირანიის წინააღმდეგ, მაგალითად:

⁷⁹⁵ ქსენოფონტი, მოგონებები სოკრატეზე, თბილისი, 1973, 135

⁷⁹⁶ პლატონი, ადრეული დიალოგები, თბილისი, 2024, 310-332

ლოკი და რუსო. ასევე ამ აზრების აქტიური მომხრეები და განმახორციელებლები იყვნენ ამერიკის დამფუძნებელი მამები და იაკობინელები. მაშინ სამყარო ერთფეროვანი იყო მმართველობის ფორმის კუთხით, მაგრამ ახლა ეს ასე არ არის. მე არ ვამბობ რომ ახლა არის იდეალური მმართველობა, მაგრამ შეუძლებელია ცალსახად დასახო სად აქვს უფლება ხალხს არადვითური და უსამართლო სამართლის (მაშასადამე ხელისუფლების) დამხობის უფლება და სად არა. სუბიექტური თვალთ დანახული ამბოხის სამწუხარო მაგალითი არსებობს საქართველოს ისტორიაშიც, ამიტომაც მე ვთვლი რომ ორმაგად უფრო მნიშვნელოვანია ამ საკითხის გადააზრება და შესაბამისად დასკვნების გამოტანაც.

რევოლუციებისა და ამბოხების გარდა, ზემო თქმულმა პოზიციამ შეიძლება გამოიწვიოს ნაკლებად მძიმე პრობლემები. კერძო პირებმა ან საზოგადოების გარკვეულმა ჯგუფებმა ჩათვალონ, რომ მათ იციან რა არის სამართლიანი და სრულიად უკუაგდონ პოზიტიური სამართალი. გამოიჩინონ დაუმორჩილებლობა და ამით დაარღვიონ სამართლის სავალდებულობის და საყოველთაოობის პრინციპი. მაგალითად, რომ ავიღოთ ანტიგონეს ქმედება იქნება ამის კარგი მაგალითი. ასეთი პატარა დაუმორჩილებები შექმნის იმას რომ დაეცემა სამართლის ავტორიტეტი. ამით დაირღვევა მთლიანად სისტემა და ადგილი ექნება თვითნებობას სამართლის სუბიექტების მხრიდან. ამ აზრს აფიქსირებს სოკარტე დიალოგ „კრიტონში“, სადაც იგი უხსნის კრიტონს, რომ „კანონებს“ აქვთ ყველანაირი უფლება აღასრულონ კანონი თუნდაც უსამართლო.

4. ჰეგელი - მესამე გზა

არაერთმა მოაზროვნემ და ფილოსოფოსმა გამოთქვა საკუთარი აზრი სოფოკლეს „ანტიგონეს“ შესახებ. ამ ტრაგედიამ დიდი გავლენა იქონია, როგორც მის თანამედროვეებზე, ასევე შემდგომი თაობების წარმომადგენლებსა და მოაზროვნეებზე. თითოეულ მათგანს მნიშვნელოვანი და განსხვავებული პოზიცია ჰქონდა ამ ტრაგედიის მიმართ, მაგრამ ყველაზე საინტერესო ხდება ამ საკითხის მიმართ ჰეგელს. იგი თვლიდა, რომ ანტიგონესა და კრეონის დაპირისპირება, ეს არის სახელმწიფოს/საჯაროსა და ოჯახს/კერძოს შორის დაპირისპირება. აღსანიშნავია, ჰეგელის ხედვა ამ საკითხისა, რადგან უმეტეს წილად „ანტიგონე“ აღიქმეოდა, როგორ ინდივიდისა და სახელმწიფოს დაპირისპირებად, გერმანელმა ფილოსოფოსმა კი იგი სახელმწიფოსა და ოჯახის ჭრილში განიხილა. ჰეგელი „გონის ფენომენოლოგიაში“ განასხვავებს ადამიანურ და ღვთაებრივ კანონს, მაგრამ, ასევე თვლის რომ ორივე შედის ეთიკური ცხოვრების ნაწილში. მისი აზრით, ეს დაპირისპირება არის დიალექტიკური განვითარების ერთ-ერთი მაგალითი. ამ განსხვავებულ ხედვას ემატება ასევე ის, რომ ჰეგელი პარადოქსულად ამართლებს ორივე დაპირისპირებულ მხარეს, მისი აზრით, ორივე მხარეს თანაბარი ძალა და თანაბარი „სიმართლე“ აქვს, რაც მკვეთრ წინააღმდეგობაში მოდის ამ მითის კლასიკურ გაგებასთან. იგი „ესთეტიკაში“ წერს „თავდაპირველი ტრაგიზმი შედგება იმაში რო ასეთ კოლიზიაში ორივე მხარე ცალ-ცალკე აღებული, გამართლებულნი

არიან⁷⁹⁷. ეს საინტერესო ფრაზა ქვაკუთხედია „ანტიგონეს“ ჰეგელისეული გაგებისა. ჰეგელი თვლის რომ კრეონის კანონი თავის თავში გამართლებულია, რადგან „ვინც ხელი აღმართა ცნობიერების უმაღლეს გონზე, თემზე, მას უნდა წაერთვას მთელი მისი დამთავრებული არსების პატივი, განშორებული გონის პატივი“⁷⁹⁸. ამის შემდეგ იწყება დაპირისპირება ადამიანური კანონის და „სისუსტისა და სიბნელის კანონთან“⁷⁹⁹ (ღვთაებრივ კანონთან). მაგრამ ღვთაებრივი კანონი მარცხდება, რადგან „მას ძალაუფლებას ძალა აქვს მიწის ქვეშ და არა მიწის ზემოთ“⁸⁰⁰. ჰეგელის აზრს ორივე ძალის თანაბრად გამართლებულობაზე ბევრი კრიტიკოსი ჰყავს და ალბათ დამსახურებულად. ჩემი აზრით, არ არის აუცილებელი ტრაგიკულ კოლიზიაში ორივე მხარე იყოს გამართლებული, თუნდაც თავისთავად და ამის კარგი მაგალითია „ანტიგონე“. ჰეგელმა კარგად დაინახა ადამიანური კანონის, (სახელმწიფო ხელისუფლების) მისი გამართლებულობა თავისთავში, მაგრამ იგი მაინც არასწორი და არათანაბარია ანტიგონეს სიმართლესთან. ჰეგელის დიდი დამსახურებაა სახელმწიფოსა და საზოგადოების ფილოსოფიური გამოიკვანა, რაც მანამდე არ მომხდარა. ასევე ჰეგელმა წინ წამოსწია ოჯახის გააზრების ფილოსოფიური საკითხი, რომელიც გამოიყენა „ანტიგონეში“ კოლიზიის ასახსნელად. მაგრამ ჩემი აზრით „ანტიგონე“ მაინც ეხება ინდივიდის და არა ოჯახის დაპირისპირებას სახელმწიფო ხელისუფლებასთან (სამართალთან), ანტიგონეს განსხვავებული ნება, რომელიც ინდივიდუალურია და არ არის მარტოოდენ სისხლით ნათესაობიდან გამომდინარე. არის ღვთიური კანონთან თანხვედრაში და ამიტომაც არის ჭეშმარიტი. აქ ისევ *dura lex sed lex* საკითხს ვუბრუნდებით თუ ჩავთვლით, რომ კრეონის კანონს რაიმე ლეგიტიმური ძალა ჰქონდა, რადგან იგი ხელისუფალი იყო. მაგრამ მას არანაირი ძალა არ ჰქონდა, რადგან უკანონო და უსამართლო იყო. ამიტომ ჰეგელის „მესამე გზა“ მაინც რჩება პრობლემურ ახსნად ტრაგედიის დედააზრისა. მიუხედავად ჰეგელის კრიტიკისა, მან მაინც დიდი როლი ითამაშა „ანტიგონეს“ ფილოსოფიურ გადააზრებაში.

დასკვნა

შეჯამებისას უნდა ითქვას, რომ არ შეიძლება სამართალს, რომელიც ინსტრუმენტია ხელისუფლების ხელში, ჰქონდეს აბსოლუტური დიქტატი სამართლიანობაზე (ეს ასევე ქმნის უფრო მეტ პრობლემას). სამართალი და ხელისუფლება არის მკვეთრად სოციალური წარმონაქმნი და ვერ ექნება „ჭეშმარიტების“ მანდატი (ამას ამტკიცებს „ანტიგონეც“). ამიტომაც, ნებისმიერი კანონი შეიძლება იყოს ეჭვქვეშ დაყენებული, ნებისმიერი სასამართლო გადაწყვეტილება და ასე შემდეგ. ვის აქვს ეჭვქვეშ დაყენების უფლება? ჩემი აზრით ამ კითხვაზე პასუხს ისევ და ისევ ჰეგელი სცემს შესანიშნავად „სამართლის

⁷⁹⁷ *Гегель Г.В.Ф., Эстетика, том третий, Москва, 1971, 575.*

⁷⁹⁸ *ჰეგელი გ.ვ.ფ., „გონის ფენომენოლოგია, თბილისი, 2017, 256*

⁷⁹⁹ *იქვე, 257*

⁸⁰⁰ *იქვე, 257*

ფილოსოფიის“ 215-ე პარაგრაფის დამატებაში იგი წერს: „სამართალი ეხება თავისუფლებას - ყველაზე ღირსეულსა და წმინდას ადამიანში, რაც მან თვით, რამდენადაც ეს მავალდებულებელია, უნდა იცოდეს.“⁸⁰¹ ეს შესანიშნავი სიტყვები იყო „იურისტთა წოდების“ წინააღმდეგ, რომელთაც „მონოპოლია“ ჰქონდათ სამართალზე. აქ ჰეგელი მიუთითებს, რომ ყველა ადამიანმა უნდა იცოდეს სამართალი და მასასადამე მისი კომპონენტი სამართლიანობა (მიუხედავად ზემო აღნიშნული დემოკრატიის კრიტიკისა მაინც ეს გზა რჩება ერთადერთ რეალურ გზად, მიუხედავად მისი სირთულისა). იგი წერს „არაა საჭირო მეწაღე იყო, რათა წაღების ვარგისიანობაში ერკვეოდე“. იგივე შეიძლება ითქვას დღევანდელითაზეც. სამართალშემოქმედებაში მნიშვნელოვანია სხვა დარგის სპეციალისტების მოსაზრებები და რომ განვაზოგადოთ თითოეული საზოგადოების წევრისა, რადგან ის ადამიანს და ადამიანის თავისუფლებას ეხება.

სამართლიანობა ეს არის სამართლის კომპონენტი, ესე იგი ნაწილია მთელის. მაგრამ ხშირად ნაწილი უარყოფილია და მთელი არასრულია, იგივენაირადაა სამართალიც, რომელშიც მისი ნაწილი სამართლიანობა არის უარყოფილი არ შეიძლება ჩაითვალოს როგორც მთელი. მე ვეწინააღმდეგები, რომ სამართლიანობა გაიგივებულ იქნეს კანონიერთან. მიუხედავად იმისა რომ არ შემოიღია ზუსტი დეფინირება სამართლიანობის ცნებისა ეს იმას არ ნიშნავს, რომ (პლატონის ფილოსოფიიდან გამომდინარე რომ ვთქვათ) მასზე მქონდეს „წარმოდგენა“, ან თუნდაც „სწორი წარმოდგენა“. არაა საჭირო ქიმიკოსმა დაამტკიცოს მატერიის რაობა, რათა იკვლიოს ნივთიერება, მათი სტრუქტურა, აგებულება და შემადგენლობა⁸⁰². იმავენაირად არაა საჭირო სამართლიანობის ზუსტი „ცოდნა“ გქონდეს, რათა დაინახო კონკრეტულ შემთხვევაზე იყო თუ არა იგი სამართლიანი. ამიტომაც ავირჩიე კონკრეტული „შემთხვევა“ და არა კონკრეტული თემა (მაგალითად თუ რა არის სამართლიანობა?). კრეონის კანონი იყო უსამართლო და ყოვლად ამორალური(მაგრამ კანონიერი), პატარა ანტიგონემ კი დაგვანახა თუ როგორ უნდა მოვიქცეთ, როდესაც ვხედავთ სამართალს, მაგრამ ვერ ვხედავთ სამართლიანობას. ზემო აღნიშნულ მსჯელობაში კარგად გამოჩნდა თუ რაოდენ რთულია ფილოსოფიური ცნების დეფინირება, რაც წმინდად ფილოსოფიური საკითხია. მაგრამ ნებისმიერ იურისტს, რომელიც ჰქმნის სამართალს, უნდა ჰქონდეს ეს „წარმოდგენა“. მშრალი პოზიტიური კანონი, კელზენისეული „მინარევებისგან თავისუფალი“ სამართალი, სრულიად უსუსურია ანტიგონეს ღრმად ტრაგიკული ბედის მიმართ. როგორც ხელოვნება არ არის მხოლოდ, ხელოვნებისთვის, არ შეიძლება სამართალი იყოს მხოლოდ სამართლისთვის. სამართალი, როგორც სოციალური მოვლენა, ადამიანის შექმნილია და არ შეიძლება მისი ქმნილება მისივე საწინააღმდეგოდ იყოს გამოყენებული.

ორიოდე სიტყვა მინდა ვთქვა ამ ნაშრომის შესახებ. მიუხედავად იმისა რომ იგი არ ეხება პოზიტიურ სამართალს და არც ზუსტად ასახავს სამართლის ისტორიას (რაც პოზიტიური სამართლის ისტორიაა) მინდა განვსაზღვრო რომ იგი ეხება სამართლის

⁸⁰¹ ჰეგელი გ.ვ.ფ., სამართლის ფილოსოფია, თბილისი, 2023, 439

⁸⁰² პლატონი, იონი დიდი ჰიპია მენონი, თბილისი, 1971, 101

ფილოსოფიას. სამართლის ცნება და მასში შემავალი კომპონენტები (სამართლიანობა) არ შეიძლება იყოს იურისპრუდენციის საკითხი, არამედ არის ფილოსოფიის საკითხი. ჰეგელის უკანასკნელი წიგნი „სამართლის ფილოსოფიაც“ ზუსტად ამ განსაზღვრებით იწყება. ჰეგელი მეორე პარაგრაფში წერს „სამართლის მეცნიერება ფილოსოფიის ნაწილია“⁸⁰³. იგი ამტკიცებს რომ პოზიტიური სამართალი ვერ ახსნის რა არის სამართალი, რადგან იგი მიუთითებს რა არის სამართლებრივი (კანონიერი). სამართალი არ არის თვითმყოფადი დარგი, მას სასიცოცხლოდ სჭირდება ფილოსოფიური ბაზისი, რომელიც მას მისცემს განვითარების ვექტორს. „მინერვას ბუ ფრენას შებინდებისას იწყებს“⁸⁰⁴ (ეს ციტატა ეხება ფილოსოფიას მაგრამ ამ კონტექსტში სამართალზეც შეიძლება გავრცელდეს) სამართალი იცვლება მხოლოდ საზოგადოების ფილოსოფიური ხედვების შესაბამისად. ამის შესანიშნავი მაგალითია რომაული სამართალი, სადაც შეუძლებელი იყო ადამიანის ისეთი დეფინირება, რომელშიც არ იქნებოდა შესული მონა, მიუხედავად ამ სამართლებრივი პრობლემისა რომაელები არ მივიდნენ იმ განსაზღვრებამდე რომ მონაც ადამიანია⁸⁰⁵. არა! სანამ ფილოსოფიამ არ დაამტკიცა მონობის ამორალურობა და ამ ფილოსოფიური ხედვის გავლით არ შევიდა იგი სახელმწიფოთა სამართალში, მანამდე არსებობდა მონობა. ამიტომაც, უმნიშვნელოვანესია სამართალი განხილული იყოს არა როგორც ბრმად მონური მორჩილების ინსტრუმენტი, არამედ თავისუფლებისა და თანასწორობის განხორციელების უმნიშვნელოვანესი გზა, რომელიც მოითხოვს ცოდნასა და ჩართულობას ყველა მოქალაქისა, როგორც ეს ძველ ათენში იყო.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. ჰეგელი გ.ვ.ფ., სამართლის ფილოსოფია ,თბილისი, 2023;
2. რომის სამართლის ძეგლები იუსტინიანეს დიგესტები, თბილისი, 2000;
3. ქსენოფონტი, მოგონებები სოკრატეზე, თბილისი, 1973;
4. ქავთარაძე პ., თარგმანები: ბერძენი და რომაელი ავტორები,თბილისი,1962;
5. მიქაბერიძე ალ. ,ელინური მითები, თბილისი,1949;
6. ჰომეროსი, ილიადა, თბილისი,1979;
7. პლატონი, სახელმწიფო,თბილისი,2020;
8. პლატონი, ადრეული დიალოგები, თბილისი,2024;
9. პლატონი,იონი დიდი ჰიპია მენონი ,თბილისი,1974;
10. Сен-Жуст Луи Антуан, Речи и Трактаты, Санкт-Петербург,1995;
11. პლატონი, იონი დიდი ჰიპია მენონი, თბილისი,1971;
12. Гегель Г.В.Ф., Эстетика, том третий, Москва, 1971;
13. ჰეგელი გ.ვ.ფ., ,გონის ფენომენოლოგია, თბილისი, 2017

⁸⁰³ ჰეგელი გ.ვ.ფ.,სამართლის ფილოსოფია ,თბილისი,2023,18

⁸⁰⁴ იქვე,16

⁸⁰⁵ იქვე, 29 აქ ერთგვარად ჰეგელის ჰიუგოს მიმართ კრიტიკას ვიყენებ.

მსოფლიო ახალი წესრიგის ფორმირების კონტექსტში

მაია ყიფიანი *

რეზიუმე

ნაშრომში გაანალიზებულია თანამედროვე საერთაშორისო პოლიტიკის გამოწვევები. გამოყენებულია კენეტ უოლცის ანარქიული საერთაშორისო სისტემის თეორია, ჰანს მორგენტაუს პოლიტიკური რელიზმის ექვსი პრინციპი. განხილულია რობერტ გიპლინის ჰეგონური სტაბილურობის თეორია, აღნიშნულია, რომ დღეს მიმდინარეობს ახალი მსოფლიო წესრიგის ფორმირების პროცესი, რომ ერთპოლუსიანი სისტემიდან მსოფლიო გადადის მარავალპოლუსიან სისტემაზე. სტატიაში აღნიშნულია, რომ საქართველო, როგორც დიდი ისტორიის და კულტურის ქვეყანა თავისი გეოგრაფიული დეტერმინიზმიდან და გამოცდილებიდან გამომდინარე ცდილოს შეინარცუნოს მშვიდობიანობა. მან უნდა შეიმუშაოს ახალი სტრატეგიები, რადგან ახალი მსოფლიო წესრიგის ფორმირებამ შეიძლება მას ახალი შესაძლებლობების ფანჯარა გაუღოს.

In the Context of Shaping the New World Order

Maia Kipiani *

Resume

Challengers of modern international politics are analyzed in the paper. Kenneth Waltz's theory of anarchic international system, Hans Morgenthau's six principles of political realism are used. Robert Giplin's theory of Hegemonian stability is discussed, it is noted that today the process of forming a new world order is underway, that the world is moving from unipolar to a multipolar system. The article mentions that Georgia, as a country with a great history and culture, should try to preserve peace based on its geographical determinism and experience. It must develop new world order may open a new window of opportunity for it.

*საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის სამართლისა და საერთაშორისო ურთიერთობების ფაკულტეტის მოწვეული პროფესორი

*Invited Professor at the Faculty of Law and International Relations of the Georgian Technical University

შესავალი

თანამედროვე მსოფლიო მნიშვნელოვანი გამოწვევების წინაშე დგას. კაცობრიობა ახალი მსოფლიო წესრიგის ფორმირების პროცესშია. ცნობილია, რომ აღნიშნული პროცესი ყოველთვის მტკინვეულად მიმდინარეობს, შესაბამისად მსოფლიოს ყველა სახელმწიფოს მართებს მოუხმოს პრაგმატიზმს, რათა მძიმე, გამოუსწორებელ მდგომარეობაში არ აღმოჩნდეს. საქართველოს, როგორც პატარა სახელმწიფოს, უცილობლად სჭირდება თავისი მძიმე წარსული გამოცდილების გაანალიზება, რათა თავიდან აიცილოს გლობალური პოლიტიკური პროცესებიდან გამომდინარე კატაკლიზმები. თანამედროვე პოსტმოდერნისტულ სამყაროში, რომელშიც ცნებები აღრეულია, სადაც მთავარი აღქმებია და არა რეალობა, სადაც აქტუალურია პიარტექნოლოგიები, რიგითი მოქალაქეებისათვის მეტად რთულია ჭეშმარიტებისა და გამოგონილის გარჩევა, იგი ხშირად დაბნეულია, მაგრამ პოლიტიკოსებისათვის სწორედ ასეთი ეტაპებია ლაკმუსის ქაღალდი, რამდენად სწორ ნაბიჯებს გადადგამენ ცვალებად პოლიტიკურ პროცესებში, შეინარჩუნებენ სახელმწიფოებრივობას თუ დაიშლებიან ან საერთოდ გაქრებიან პოლიტიკური რუკიდან.

მსოფლიო და ახლი წესრიგის ფორმირება

ახალი მსოფლიო წესრიგის შესახებ ჩვენი მსჯელობა, პოლიტიკური რეალიზმის თეორიის კრილში განვიხილოთ, რომლის ამოსავალი დებულება სახელმწიფოს თვითგადარჩენა და ეროვნული ინტერესების დაცვაა. ნეორეალისტების, კენეტ უოლცის⁸⁰⁸ და ჰანს მორგენტაუს⁸⁰⁹ თეორიების თანახმად საერთაშორისო სისტემა ანარქიულია და მთავარი პრინციპი ცვალებად პოლიტიკურ გარემოში სწორი, პრაგმატული პოლიტიკის გატარებაა. საერთაშორისო ურთიერთობების ეთიკა არის პოლიტიკური და სიტუაციური ეთიკა, იგი სარგებლის მიღებაზე და მხოლოდ და მხოლოდ ხალხის უსაფრთხოებასა და კეთილდღეობაზეა ორიენტირებული. რეალიზმის დოქტრინა მიიჩნევს აგრეთვე, რომ სხვა სახელმწიფოს უფლება არ აქვს მეორეს ძალით, ე. წ. „ჯვაროსნული ლაშქრობებით“ თავს მოახვიოს საკუთარი შეხედულებები⁸¹⁰.

გასათვალისწინებელია აგრეთვე „ჰეგემონური სტაბილურობის თეორიაც“, რომელიც პოლიტიკური ეკონომიკის თანამედროვე თეორიებიდან ერთ-ერთი ყველაზე მძლავრი თეორიაა. იგი საზრდოობს მერკანტილიზმის და ლიბერალიზმის ელემენტებით, მისი ამოსავალი დებულება ეფუძნება ჰეგემონის დომინანტურობას ეკონომიკური და სამხედრო ძალის სფეროებში, რომელთა გარეშე

⁸⁰⁸ კ. უოლცი „მსოფლიო პოლიტიკის ანარქიული სტრუქტურა“ „საერთაშორისო პოლიტიკა“ გვ.35-58. თბ. 2011.

⁸⁰⁹ ჰანს მორგენტაუ „მორგენტაუს პოლიტიკური რეალიზმის ექვსი პრინციპი“, „საერთაშორისო პოლიტიკა“ 22-35. თბ 2011.

⁸¹⁰ ჰანს მორგენტაუ „მორგენტაუს პოლიტიკური რეალიზმის ექვსი პრინციპი“, „საერთაშორისო პოლიტიკა“ 22-35. თბ 2011 .

ლიბერალური წესები ვერ დამყარდება.⁸¹¹ ანუ მარტივად რომ ვთქვათ ჰეგემონი არის ძალა, რომელსაც აქვს უნარი და სურვილი რომ დაამყაროს და შეინარჩუნოს წესრიგი.

ძალა ითვლება ჩანაცვლებად თუკი მისი გამოყენება შესაძლებელია რამოდენიმე სფეროში. მაგალითად, სამხედრო ძალა შეიძლება გამოყენებულ იქნას არა მარტო საბრძოლო ოპერაციების დროს, არამედ საგარეო პოლიტიკის წარმოების სხვა ასპექტებშიც. ცნობილი ამერიკელი მეცნიერი რობერტ არტი აღნიშნავს, რომ სამხედრო ძალა არის სახელმწიფო პოლიტიკის უნივერსალური ინსტრუმენტი, რადგან მას აქვს 1. თანმდევი ეფექტი და 2. „დაკავშირების პოლიტიკა“⁸¹². ორივე შემთხვევაში სამხედრო ძალა უნივერსალურია, რადგან შედეგები დგება არამარტო სამხედრო თვალსაზრისით, როგორცაა მაგალითად ქალაქების აოხრება, არმიის დამარცხება, მტრების დათრგუნვა, თავდასხმის აღკვეთა, მოკავშირეთა დაცვა და სხვა. აგრეთვე დგება პოლიტიკური შედეგი, რადგან ზემოქმედება ხდება ზოგად პოლიტიკურ ჩარჩზე, რომელშიც მოქცეულია პოლიტიკის ყველა სფერო, მათ შორის საბანკო - საფინანსო სისტემა.⁸¹³

ცივი ომის პერიოდში აშშ და სსრკ, იყვნენ არამატო თავიანთი მოკავშირეების უსაფრთხოების გარანტორები, არამედ მათი ეკონომიკური სტაბილურობის უზრუნველყოფეებიც. ანუ აშშ-ს ბირთვული სამხედრო ძალა იყო მთელი კაპიტალისტური სისტემის როგორც უსაფრთხოების ქოლგა (1949 წელს შეიქმნა ნატო- სამხედრო-პოლიტიკური ალიანსი),⁸¹⁴ ასევე ეკონომიკურ-სოციალური ცხოვრების განმსაზღვრელი, ანალოგიური მდგომარეობა იყო საბჭოთა კავშირისა და სოციალისტური ბანაკის შემთხვევაში (1955 წ. ვარშავის მეგობრობის, თანამშრომლობის და ურთიერთდახმარების ხელშეკრულების ქვეყნები-სამხედრო - პოლიტიკური გაერთიანება).⁸¹⁵

ცნობილია, რომ 1991 წლიდან, როდესაც საბჭოთა კავშირი დაეცა, დასრულდა ორპოლუსიანი სისტემა, დაიწყო ახალი მსოფლიო წესრიგის ფორმირება, შეიქმნა უნიპოლარული სისტემა. ჰეგემონი სახელმწიფო გახდა ამერიკის შეერთებული შტატები, მსოფლიოს პოლიტიკურ რუკაზე გაჩნდა მრავალი ახლი დამოუკიდებელი სახელმწიფო, მათ შორის საქართველომაც მოიპოვა ნანატრი დამოუკიდებლობა. ამერიკის ჰეგემონობის ხანაში არნახულად განვითარდნენ ევროპის სახელმწიფოები, აღმოსავლეთში წარმოიქმნა „ოთხი აზიური ვეფხვი“ - სამხრეთ კორეა, სინგაპური, ჰოგ-კონგი, ტაივანი⁸¹⁶, რომლებიც ეკონომიკური სასწაულის ნიმუშად იქცნენ.

ცივი ომის შემდეგ აშშ-მ თავის ხელში აიღო მსოფლიო წესრიგის მართვის სადავეები. ჩამოაყალიბა ახალი ინსტიტუტები, რის შედეგადაც მოხდა ლიბერალური ეკონომიკის ტრანსფორმაცია. მსოფლიო სავალუტო ფონდი,

⁸¹¹ ეკა აკობია, საერთაშორისო ურთიერთობების თეორია: 2006.

⁸¹² რობერტ არტი „ძალის უნივერსალობა“, „საერთაშორისო პოლიტიკა“ გვ.203-221. თბ 2011.

⁸¹³ იქვე

⁸¹⁴ ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, ტ. 11, 153.

⁸¹⁵ ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია , ტ. 4, თბ.1979, 314-3315.

⁸¹⁶ ენდრიუ ჰეიუუდი „პოლიტიკა“ თბ. 2007, 365.

მსოფლიო ბანკი, მსოფლიო სავაჭრო ორგანიზაცია, ეკონომიკური თანამშრომლობის და განვითარების ორგანიზაცია და ასე შემდეგ. აშშ ადვილად შედიოდა უცხო ბაზრებზე რის შედეგადაც ეკონომიკურ წარმატებებს აღწევდა.⁸¹⁷ ეს ყველაფერი უნდა განვიხილოთ აშშ-ს ჰეგემონობის თანმდევ ეფექტად.

ჰეგემონური სტაბილურობის თეორიის თანახმად, ჰეგემონობას აქვს აღმავალი და დაღმავალი ციკლები. ცნობილი ამერიკელი მეცნიერი რობერტ გიპლინი აღნიშნავს, რომ ჰეგემონის დასუსტებას მოყვება ეკონომიკური დაცემა, არასტაბილურობა და მოქიშპე რეგიონული ბლოკების შექმნა.⁸¹⁸ უნდა აღინიშნოს, რომ ჰეგემონის როლი არ შემოიფარგლება მხოლოდ ეკონომიკური სისტემის შენარჩუნებით, იგი მზად უნდა იყოს მოაგვაროს კრიზისული სიტუაციები და დაიცვას ქვეყნები შესაძლო საფრთხისგან. ჰეგემონი სახელმწიფოს დასუსტებისა და ახალი ჰეგემონის გაჩენის პერიოდები, თეორიის მიხედვით, კონფლიქტებით ხასიათდება. თუმცა აქვე აღსანიშნავია, რომ კონფლიქტების მასშტაბი და ხანგრძლივობა მნიშვნელოვნად არის დამოკიდებული იმაზე, თუ რამდენად არის შეგუებული ყოფილი ჰეგემონი თავის დასუსტებას და ახალ მდგომარეობას, რამდენად სწორად განსაზღვრავს იგი სამომავლო პოლიტიკურ და ეკონომიკურ სტრატეგიას და რამდენად მოახერხებენ ძველი და ახალი ჰეგემონები კონსტრუქციულ თანამშრომლობას ეკონომიკური ტრანსფორმაციების თანმდევი პრობლემების გადასაჭრელად.⁸¹⁹

აღსანიშნავია, რომ XIX საუკუნეში დიდი ბრიტანეთი ასრულებდა ჰეგემონის როლს მსოფლიოს უმეტეს ნაწილზე. პირველმა მსოფლიო ომმა უეცრად მოუღო ბოლო ბრიტანეთის ჰეგემონობას,⁸²⁰ რადგან იგი უკვე დიდი ხნის მანძილზე ჰეგემონობის დაღმავალ ფაზაზე იყო, რასაც მოჰყვა მის მიერ დაწესებული წესებისა და შექმნილი პირობების გაუქმება. წარმოიქმნა დამაბულობის კერები, საბოლოოდ მოხდა მეორე მსოფლიო ომი, და როგორც ზემოთ უკვე ითქვა შეიქმნა ორპოლუსიანი სისტემა.

ექსპერტთა აზრით, თანამედროვე საერთაშორისო სისტემა დღეს დიდი ცვლილებების ეპოქაშია. მათი აზრით, აშშ მისი ჰეგემონობის დაღმავალ ფაზაზეა. ნიშანდობლივია დონალდ ტრამპის წინაარჩევნო სლოგანი „შექმნათ ამერიკა ისევ დიდებული“, სიტყვები „ისევ დიდებული“, ვფიქრობთ მრავლისმეტყველია, რადგან სიტყვა „ისევ“ გვიბიძგებს იმ აზრისკენ, რომ დღეს ამერიკა ისევ ისეთი დიდებული აღარ არის, ანუ აშშ თავისი ჰეგემონობის დაღმავალ ციკლზეა. პოლიტიკურ ველზე აღმოცენდნენ ახალი გლობალური მოთამაშეები, ჩინეთი, ინდოეთი, რუსეთი. აქედან გამომდინარე იქმნება მრავალპოლუსიანი სისტემა.

გარდამავალი პერიოდი, როგორც აღვნიშნეთ, ყოველთვის მძიმედ მიმდინარეობს, ამ დროს როგორც რობერტ გიპლინი ამბობს, მნიშვნელოვანია

⁸¹⁷ ეკა აკობია, საერთაშორისო ურთიერთობების თეორია: 2006.

⁸¹⁸ The Political Economy of International Relations, p. 72..

⁸¹⁹ ნინო ჟვანია. საერთაშორისო პოლიტიკური ეკონომია: -თბ 2006 – 74.

⁸²⁰ ნინო ჟვანია. საერთაშორისო პოლიტიკური ეკონომია: -თბ 2006 – 74.

ჰეგემონი სახელმწიფოს პასუხისმგებლობის ხარისხი, რათა მან აიღოს თავის თავზე კონფლიქტების დეესკალაცია, საბანკო-საფინანსო სისტემის სტაბილურობა და სხვა მნიშვნელოვანი სფეროების დარეგულირება.

საქართველო ახალი მსოფლიო წესრიგის ფორმირების პროცესში

ჩვენმა ქვეყანამ დამოუკიდებლობის მოპოვებისთანავე დასავლური საგარეო პოლიტიკური ვექტორი აირჩია და ცდილობს ევროინტეგრაციულ პროცესებში აქტიურ ჩართვას, პარალელურად მას სტრატეგიული პარტნიორობის ხელშეკრულებები აქვს დადებული სხვა ქვეყნებთანაც, მათ შორის ჩინეთთან. გარდამავალ პერიოდში, როდესაც დამაბულობა მსოფლიოში მატულობს, ანალოგიური მდგომარეობაა ჩვენთანაც. მნიშვნელოვანია აღინიშნოს, რომ საქართველოს ხანგრძლივი ისტორია აქვს, ჩვენი პოლიტიკური კულტურა ეფუძნება მრავალსაუკუნოვან ტრადიციებს, რომელიც ქართველისათვის მყარი დასაყრდენია. საქართველოში, ისევე როგორც სხვა დიდი წარსულის მქონე ქვეყნებში, პროპაგანდა ხანგრძლევად ვერ ზემოქმედებს საზოგადოებაზე, იგი მოკლევადიანია, ხოლო დროით გამოცდილი კულტურა გრძელვადიანია.⁸²¹ მაშინ როდესაც ერს უმნიშვნელოვანესი საკითხები აქვს გადასაწყვეტი პოლიტიკური კულტურა, გეოგრაფიული დეტერმინიზმი, თვითგადარჩენის ინსტინქტი ირთვება და ხალხი ერთიანდება ეროვნული იდენტობისა და სახელმწიფოებრივობის შესანარჩუნებლად, მშვიდობისა და უსაფრთხოებისათვის. ხაზგასამელია, რომ საქართველო არის სასაზღვრო ქვეყანა: დასავლეთის, აღმოსავლეთის, ჩრდილოეთისა და სამხრეთის კულტურათა შეხვედრის ადგილი, ამიტომ აქ არასდროს ყოფილა ქსენოფობიური გამოვლინებები, ანტისემიტიზმი, არატოლერანტულობა. ჩვენი ერისათვის მნიშვნელოვანია დიპლომატიურობა, კრეატიულობა და მიმტევებლობა, აგრეთვე პრაგმატიზმიც.

ახლა, როდესაც ახალი მსოფლიო წესრიგის ფორმირების პროცესი მიმდინარეობს დიდი სიფრთხილესა და საჭირო, რადგან საქართველო, როგორც პატარა ქვეყანა არ არის გლობალური მოთამაშე და მას შეცდომის დაშვების უფლება არ აქვს.

დასკვნა

დღეს მიმდინარეობს ახალი მსოფლიო წესრიგის ფორმირების პროცესი, რომელიც ყოველთვის ძალიან დიდი ცვლილებებით ხასიათდება, ზოგი სახელმწიფო ქრება პოლიტიკური რუკიდან, ზოგი ფართოვდება, ზოგი სტატუს კვოს ინარჩუნებს. ამ დროს ყველაზე მნიშვნელოვანია სწორი სტრატეგიის შემუშავება, რომელიც ხანგრძლივი პერიოდის განმავლობაში იმუშავებს. პოლიტიკა, ხომ შესძლებლობების ხელოვნებაა. პოლიტიკოსებმა უნდა გამოიყენონ ის ერთადერთი სწორი გზა, რომელიც მსოფლიოს მშვიდობიანი განვითარების საშუალებას მიცემს. აშშ-ს ყოფილი სახელმწიფო მდივანი ჰენრი კისინჯერი თვლიდა, რომ მრავალპოლუსიანი

⁸²¹ ენდრიუ ჰეიუუდი, პოლიტიკა, პოლიტიკური კულტურა, თბ. 2007წ. 273.

საერთაშორისო სისტემა ყოველთვის მიისწრაფის ბალანსისაკენ, დაბალანსებული სისტემა კი ყოველთვის სიკეთის მომტანია.

2025 წლის 20 იანვრის შემდეგ, როდესაც ამერიკის შეერთებული შტატების ახალი 47-ე პრეზიდენტის, დონალდ ტრამპის ინაუგურაცია მოხდება, ვფიქრობთ, ჩამოიქნება ახალი მსფლიო წესრიგის კონტურები. შეიქმნება ახალი უსაფრთხოებისა და საბანკო-საფინანსო სისტემა, ალბათ შეიქმნება ახალი ალიანსები , ახალი საერთაშორისო სამართლის ნორმები და ახალი სხვადასხვა ტიპის შემაკავებელი და დამაბალანსებელი სტრუქტურები. ამის თქმის საფუძველს გვაძლევს დონალდ ტრამპის წინასწარჩევნო დაპირებები და ქმედებები. მისი მთავარი დაპირება მშვიდობიანი მსოფლიოს შექნა და ომების შეჩერებაა.

საქართველო ამ ახალ რეალობს ახალი კონცეფციით უნდა შეხვდეს. ვფიქრობთ, რომ ჩვენს ქვეყანას ახალი შესაძლებლობების ფანჯარა ეხსნება, სადაც იგი შეძლებს მოწინავე სახელმწიფოებთან ერთად ძლიერი, სუვერენული სახელმწიფოს აშენებას.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. კენეტ უოლცი „მსოპლიო პოლიტიკის ანარქიული სტრუქტურა“ „საერთაშორისო პოლიტიკა“ გვ.35-58. თბ. 2011;
2. ჰანს მორგენტაუ „მორგენტაუს პოლიტიკური რეალიზმის ექვსი პრინციპი“, „საერთაშორისო პოლიტიკა“ თბ 2011;
3. ეკა აკობია, საერთაშორისო ურთიერთობების თეორია: 2006;
4. რობერტ არტი „ძალის უნივერსალობა“, „საერთაშორისო პოლიტიკა“ გვ.203-221. თბ 2011;
5. ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, ტ. 11;
6. ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია , ტ. 4, თბ.1979;
- . ენდრიუ ჰევეუდი „პოლიტიკა“ თბ. 2007;
7. ნინო ჟვანია. საერთაშორისო პოლიტიკური ეკონომია:-თბ 2006;
8. ენდრიუ ჰევეუდი, პოლიტიკა, პოლიტიკური კულტურა, თბ. 2007წ.

საქართველოში ღია მმართველობის ინიციატივის არსებობიდან 10 წელი

თინათინ დაუთაშვილი *

რეზიუმე

საქართველოს ღია მმართველობის ინიციატივის არსებობიდან 10 წელი შესრულდა. აღსანიშნავია ის მიღწევები და შეფასებები, რაც ჩვენ ქვეყანამ მოიპოვა. თუმცა საჯარო მმართველობაში დღესაც არსებობს გამოწვევა ღია მმართველობის პრინციპების დამკვიდრებისა, რისი გარანტიც უნდა გახდეს ღია მმართველობის პარტნიორობა. (OGP) ინიციატივა მიზნად ისახავს ხელი შეუწყოს მთავრობის ღიაობას, გამჭვირვალე გახადოს სახელმწიფო ფინანსების განკარგვა და გააუმჯობესოს საჯარო სერვისების მიწოდება. რაც მთავარია ღია მმართველობის პარტნიორობის ფორმატი მოიცავს სახელმწიფო და სამოქალაქო საზოგადოების, არასამთავრობო ორგანიზაციების თანამშრომლობას, ჩართულობის კუთხით.

ღია მმართველობის პარტნიორობის (OGP) მიერ შემუშავებულ და პრაქტიკაში დანერგილ ვალდებულებებმა, დადებითი ასახუა უნდა ჰპოვოს მოქალაქეების უფლებებსა და ინტერესზე. განვიხილავთ როგორ აისახა ნაკისრი ვალდებულებები საქართველოს მოქალაქეებზე, ღია მმართველობის განხორციელებულ პროცესებს და ათწლიანი რეფორმების შედეგს.

10 Years of the Open Government Initiative in Georgia

Tinatin Dautashvili *

Resume

10 years have passed since the existence of the Open Government Initiative of Georgia. The achievements and assessments that our country has gained are noteworthy. However, in public governance there is still a challenge in establishing the principles of open government, which should be guaranteed by the Open Government Initiative (OGP). OGP initiative aims to promote Governmental openness, to make the management/expense of state finances more transparent, and improve the delivery of public services. Mostly, the format of governance

* საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის სამართლისა და საერთაშორისო ურთიერთობების ფაკულტეტის ასისტენტი.

*Assistant at the Faculty of Law and International Relations of the Georgian Technical University.

partnership includes state and civil society, cooperation of organizations, in terms of involvement.

Develop and implement the Open Government Partnership (OGP) and develop energy commitments. We will discuss how the commitments made to the citizens of Georgia, the governance processes and the results of the ten years of reforms have been reflected.

ღია მმართველობა პარტნიორობამ (OGP) 2021 წლის 20 სექტემბერს 10 წლის იუბილე აღნიშნა. საქართველო პარტნიორობას მისი დაარსების 2011 წელს შეუერთდა. რაც გვაძლევს საშუალებას განვიხილოთ და შევაფასოთ საქართველოს, როგორც წევრი ქვეყნის განვლილი 10 წელი. ამ პერიოდში შემუშავდა არაერთი სამოქმედო გეგმა. თავიდან ამ მხრივ წარმოდგენილი იყო მხოლოდ მთავრობა, მაგრამ შემდგომ ეტაპობრივად ღია მმართველობა პარტნიორობის (OGP) განხორციელებას შეუერთდა საქართველოს პარლამენტი, თბილისის მერია და მუნიციპალიტეტები, ხოლო 2020 წლიდან აჭარის უმაღლესი საბჭო.

დიდი მიღწევად შეიძლება მივიჩნიოთ ის გარემოება, რომ საქართველო ორჯერ აირჩიეს ღია მმართველობის პარტნიორობის მმართველ კომიტეტში. პირველად 2014 წელს, ორი წლის ვადით და მეორედ 2019 წელს სამი წლის ვადით. 2014 წელს კომიტეტი სულ რვა წევრი ქვეყნისგან შედგებოდა და ერთ-ერთი საქართველო იყო. ხოლო 2016 წელს საქართველოს სახელმწიფო დასახელდა თანათავჯდომარე ქვეყნად. 2017 წლის 19 სექტემბერს კი ჩვენი სახელმწიფო გახდა ღია მმართველობის პარტნიორობის თავმჯდომარე ქვეყანა.⁸²⁴ ეს გახლავთ ის ძირითადი მიღწევები რაც საქართველოს სახელმწიფომ მიაღწია რამდენიმე წელში, როგორც ღია მმართველობა პარტნიორობის წევრ ქვეყანამ. ათი წლის განმავლობაში ამ მნიშვნელოვან გზაზე, სახელმწიფოს მხრიდან განხორციელდა სხვა ბევრი მნიშვნელოვანი ღონისძიებები, რაც სახელმწიფოს მიღწევად შეგვიძლია ჩავთვალოთ, თუმცა აღსანიშნავია ის ხარვეზებიც რაც სამოქმედო გეგმებს ახლდა.

საქართველომ 2018 წლის 17-19 ივლისს ღია მმართველობის ინიციატივის (OGP) მეხუთე გლობალურ სამიტს უმასპინძლა, როგორც თავმჯდომარე ქვეყანამ. სადაც 80-მდე პანელი და სესია გაიმართა. ღონისძიებას ესწრებოდა და

⁸²⁴ საერთაშორისო გამჭვირვალობა საქართველო. სექტემბერი 2017. „ღიაობა საქართველოში“ 1-2 გვ. https://www.transparency.ge/sites/default/files/gia_mmartvelobis_partnioroba_0.pdf (ნანახი 04.01.2022 1:30სთ)

მონაწილეობდა 70-ზე მეტი ქვეყანის ასობით სამოქალაქო საზოგადოების, საერთაშორისო ორგანიზაციების, აკადემიური წრეებისა და მედიის წარმომადგენლები. 2019 წლის აპრილში საქართველო OGP-ის მმართველი კომიტეტის წევრად 3 წლის ვადით აირჩიეს. კენჭისყრის დროს, მმართველი კომიტეტის 22 წევრიდან საქართველოს 18-მა დაუჭირა მხარი. მხარდამჭერთა მაღალი რაოდენობა განპირობებული უყო საქართველოს მიე წამოწყებული და განხორციელებული რეფორმების და მიღწევების შედეგით.

საქართველოს ღია მმართველობა პარტნიორობის სამოქმედო გეგმები შემუშავდა ღია მმართველობა საქართველოს ფორუმის მეშვეობით, რომელიც მიჩნეულ იყო სამოქმედო გეგმების შემუშავების ერთერთ საუკეთესო მექანიზმად. რომელიც დაკომპლექტებულია სახელმწიფო არასამთავრობო და საერთაშორისო ორგანიზაციების წარმომადგენლებით. დღემდე ღია მმართველობა საქართველოს ფორუმის მიზანია გაითვალისწინოს და გაატაროს ის რეფორმები რაც ღია მმართველობის ინიციატივის (OGP) გამოწვევებშია წარმოდგენილი. კერძოდ ფორუმის ერთ-ერთ მთავარ ამოცანას წარმოადგენს, ღია მმართველობის პარტნიორობის შესახებ საზოგადოების ცნობიერების ამაღლება.⁸²⁵ რაც ძალზედ მნიშვნელოვან საკითხს წარმოადგენს, რადგან ცნობიერება საზოგადოებაში ღია მმართველობა პარტნიორობის შესახებ დაბალ ნიშნულზეა.

ღია მმართველობა საქართველოს ფორუმის მიერ დღემდე შემუშავებულია შემდეგი სამოქმედო გეგმები:

- ღია მმართველობის პარტნიორობა საქართველოს 2012-2013წლის სამოქმედო გემა; (პირველი სამოქმედო გეგმა)
- ღია მმართველობის პარტნიორობის საქართველოს 2014-2015 წლების სამოქმედო გეგმა⁸²⁶
- ღია მმართველობის პარტნიორობის საქართველოს 2016-2017 წლების სამოქმედო გეგმა;⁸²⁷

⁸²⁵ ღია მმართველობა საქართველოს ფორუმი. „ღია მმართველობის შესახებ“

⁸²⁶ საქართველოს მთავრობის 18.09.3014წ. №557 დადგენილება. ღია მმართველობის პარტნიორობის საქართველოს 2014-2015 წლების სამოქმედო გეგმის დამტკიცების შესახებ.

⁸²⁷ საქართველოს მთავრობის 19.12.3016წ. №539 დადგენილება. ღია მმართველობის პარტნიორობის საქართველოს 2016-2017 წლების სამოქმედო გეგმის დამტკიცების შესახებ.

➤ ღია მმართველობა საქართველოს 2018-2019 წლების სამოქმედო გეგმა;⁸²⁸

ღია მმართველობის პარტნიორობა საქართველოს 2012-2013 გეგმაში აღნიშნულია, რომ საქართველო უერთდება მონაწილე ქვეყნების საერთო მისწრაფებებს, რომ ქვეყანაში შეიქმნა არასამთავრობო ორგანიზაციათა ფორუმი, რომელიც ხელს შეუწყობს ღია მმართველობის პარტნიორობის საქართველოს სამოქმედო გეგმების შემუშავებაში. თუმცა აქვეა აღნიშნული ის გერემოება, რომ პრინციპები, რომელიც პარტნიორობის გამოწვევებს წარმოადგენს, ღია მმართველობა პარტნიორობის დაარსებამდე საქართველოს მთავრობისთვის უკვე პრიორიტეტული იყო. გეგმაში ნახსენებია 2003 წლის ვარდების რევოლუცია⁸²⁹ და მის შედეგად განხორციელებული არაერთი რეფორმა, რაც პირდაპირ პასუხობს ღია მმართველობის ინიციატივის (OGP) გამოწვევებს. კერძოდ 2004 წლიდან ქვეყანაში გატარდა მაშტაბური რეფორმები კორუფციის წინააღმდეგ, მინიმუმამდე შემცირდა წვრილმანი კორუფცია და მექრთამეობა საჯარო სერვისების სფეროში, კორუფციის რისკების შესამცირებლად, ძირეულად შეიცვალა საჯარო მომსახურების კონცეფცია. მნიშვნელოვანი ნაბიჯები გადაიდგა ზოგიერთ სხვა სფეროში, მაგალითად სახელმწიფო შესყიდვების სისტემაში. ხოლო თანამედროვე ტექნოლოგიების დანერგვამ გაზარდა სახელმწიფო ადმინისტრაციის გამჭვირვალობა და საჯარო მოხელეთა პროფესიული ანგარიშვალდებულება. 2003 წლამდე საქართველოში საჯარო მომსახურება იყო მოშლილი, კორუმპირებული და ბიუროკრატიული ბარიერებით სავსე.

საქართველოს პირველი ეროვნული ანტიკორუფციული სტრატეგია და სამოქმედო გეგმა დამტკიცდა 2005 წელს⁸³⁰ 2010 წელს დამტკიცდა საქართველოს ეროვნული ანტიკორუფციული სტრატეგია.⁸³¹ 2010 წლის 14 სექტემბერს კი უკვე

⁸²⁸ ღია მმართველობა საქართველოს 2018-2019 წლების სამოქმედო გეგმის მონიტორინგის ანგარიში (2019 წლის 30 ივნისის მდგომარეობით) http://gov.ge/files/423_76010_508391_1.pdf (ნანახია 10.02.20022 10:15სთ)

⁸²⁹ ღია მმართველობის პარტნიორობა საქართველო სამოქმედო გეგმა 2012-2013 გვ.1

⁸³⁰ საქართველოს პრეზიდენტის ბრძანებულება №550 ქ.თბილისი 2005 წლის 24 ივნისი. „საქართველოს ეროვნული ანტიკორუფციული სტრატეგიის დამტკიცების შესახებ“

⁸³¹ საქართველოს პრეზიდენტის ბრძანებულება №376 ქ.თბილისი 2010 03 ივნისი. „საქართველოს ეროვნული ანტიკორუფციული სტრატეგიის დამტკიცების შესახებ“

ძალაში შევიდა ანტიკორუფციული სტრატეგიის განხორციელების 2010-2013 წლების სამოქმედო გეგმა.⁸³²

ზემოხსენებული რეფორმების ხარისხს და ეფექტურობას ადასტურებს არაერთი საერთაშორისო კვლევა, როგორც არის „კორუფციის აღქმის ინდექსი“ ან „კორუფციის გლობალური ბარომეტრი“⁸³³ მიუხედავად იმისა, რომ განხორციელებული რეფორმები მოწონებულია ექსპერტების მიერ, შემდგომი და უკვე დაწყებული რეფორმების დასახვეწად, გასავითარებლად და ახალ მიმართულებებზე სამუშაოდ, საჭიროა ღია მმართველობის ინიციატივის (OGP) პარტნიორი ქვეყნების გამოცდილების გაზიარება, რათა ქვეყანაში პოლიტიკური სისტემა კიდევ უფრო მეტად გამჭვირვალე და ეფექტიანი გახდეს.

ღია მმართველობა საქართველოს ფორუმის სახელმძღვანელო წესების თანახმად, ღია მმართველობა საქართველოს ფორუმში შექმნილია იმ მიზნით, რომ ხელი შეუწყოს კორუფციის წინააღმდეგ ბრძოლის უწყებათაშორისი საკოორდინაციო საბჭოს ფარგლებში. ფორუმის ერთ-ერთ მთავარ ამოცანას როგორც უკვე ავღნიშნე წარმოადგენს, ღია მმართველობის პარტნიორობის შესახებ საზოგადოების ცნობიერების ამაღლება⁸³⁴ დღესდღეობით ის უნდობლობა რაც საზოგადოების მხრიდან ისმის ხელისუფლებისადმი, სწორედ გულისხმობს იმას, რომ საზოგადოებაში არის მოთხოვნილება საჯარო მომსახურების გაუმჯობესების, საჯარო რესურსების უკეთ მართვის, რომ საზოგადოება მეტად იღებდეს მონაწილეობას და მეტად იყოს ჩართული სახელმწიფო მმართველის საკითხებში, გადაწყვეტილებების მიღების პროცესში მოქალაქეთა ჩართულობა ხელს შეუწყობს მთავრობის ღიაობას და გამჭვირვალობას.

ღია მმართველობის ინიციატივის (OGP) ერთერთი პირველი წევრი ქვეყანა იყო საქართველო რომელმაც 2012 წელს შეიმუშავა და დაამტკიცა ორწლიანი სამოქმედო გეგმა. საქართველომ მიიღო OGP-ს ინიციატივაში მონაწილეობაზე

⁸³² საქართველოს პრეზიდენტის ბრძანებულება N9735 ქ.თბილისი „საქართველოს ეროვნული ანტიკორუფციული სტრატეგიის განხორციელების სამოქმედო გეგმის დამტკიცების შესახებ“

⁸³³ საერთაშორისო გამჭვირვალობა საქართველო „კორუფციის გლობალური ბარომეტრი“2016 <https://transparency.ge/ge/corruption/gcb> (ნანახია 22.01.2022 15:20სთ)

⁸³⁴ ინფორმაციის თავისუფლების განვითარების ინსტიტუტი „ღია მმართველობა საქართველოს ფორუმი.“2014წლის 24 აგვისტო <https://idfi.ge/ge/open-government-partnership> (ნანახია 05. 07. 2020 18:20 სთ)

მიწვევა, მიღებული ქულების საფუძველზე (მოწვევის მისაღებად საჭირო იყო 12 ქულა 16-დან საქართველომ აიღო 15 ქულა 16-დან). სამოქმედო გეგმა ითვალისწინებს 11 პასუხისმგებელ უწყებას და 12 ვალდებულებას,⁸³⁵ საკონსულტაციო პროცესში აქტიურად იყვნენ ჩართული აკადემიური წრის წარმომადგენლები, სტუდენტები და რა თქმა უნდა როგორც საერთაშორისო ასევე ადგილობრივი არასამთავრობო ორგანიზაციები.

„საქართველოს მთავრობა მიესალმება ღია მმართველობის პარტნიორობის ინიციატივას და უერთდება მონაწილე ქვეყნების საერთო მისწრაფებას, გახადონ საკუთარი მმართველობა უფრო მეტად გამჭვირვალე, ხელმისაწვდომი, ინოვაციური და ღია მოქალაქეთათვის.“ ამ სიტყვებით იწყება ღია მმართველობა პარტნიორობა საქართველოს პირველი სამოქმედო გეგმა 2012-2013 წ.

გეგმაში ჩამოთვლილი არის ის კონკრეტული ვალდებულებები, რომელიც ქვეყანაში ღია მმართველობის ძირითადი პრინციპების დანერგვას შეუწყობდა ხელს. მთავარი აქცენტი გაკეთდა საჯარო მომსახურებასა და ინფორმაციაზე მოქალაქეთა ხელმისაწვდომობის გაზრდაზე. ასევე ყურადღება გამახვილდა ჯანმრთელობის დაცვის სფეროზე, სახელმწიფო ფინანსების გამჭვირვალობისა და საზოგადოებრივი უსაფრთხოების გაუმჯობესებაზე ახალი ტექნოლოგიების გამოყენებით. უპრეცედენტო კონცეფცია იუსტიციის სახლი რომელის პრინციპია „ყველაფერი ერთ სივრცეში“ სამოქმედო გეგმის მართლაც დიდი მიღწევად შეიძლება მივიჩნიოთ. გაანალიზდა 215 ტიპის სერვისის პროცედურა, გაუმჯობესდა, დაიხვეწა და რაც შესაძლებელი იყო, ერთმანეთს დაუკავშირდა.⁸³⁶ საჯარო მომსახურების პრინციპი ორიენტირებული უნდა იყოს სისწრაფეზე, ხარისხსა და სიმარტივეზე. რათა მომსახურება საქართველოს მოქალაქეებისათვის, მოქალაქეობის არმქონე პირებისთვის და უცხო ქვეყნის მოქალაქეებისათვის მაქსიმალურად კომფორტული სერვისის შეთავაზებით უფრო ადვილად ხელმისაწვდომი, სწრაფი, ხარისხიანი და მარტივი გამხდარიყო. რეფორმამ მართლაც გაამართლა მოლოდინი, კონფორტული და ეფექტურია ერთ სივრცეში რამდენიმე განსხვავებული მომსახურების მიღება, ასევე ელექტრონული მომსახურების ხელმისაწვდომობა საქმის მთელ პროცესზე,

⁸³⁵ OGP-საქართველო 2012-2013წ.წ. გეგმა <https://ogpgeoblog.wordpress.com/action-plan/2012-2013/> (ნანახია 22.01.2022 22:30სთ)

⁸³⁶ ღია მმართველობის პარტნიორობა საქართველო სამოქმედო გეგმა 2012-2013 გვ 3

საქართველოს მოსახლეს ნებისმიერი ადგილიდან აქვს შესაძლებლობა თვალი ადევნოს საქმის პროცესს, გაეცნოს როგორც ხარვეზის დადგენას ასევე შედეგს.

საჯარო მომსახურების გაუმჯობესების მიზნით, ღია მმართველობა პარტნიორობა საქართველოს პირველი სამოქმედო გეგმა, თანამედროვე სტანდარტებს ითვალისწინებს, არა მხოლოდ ქალაქისთვის არამედ რეგიონებისთვისაც. კერძოდ მუნიციპალიტეტები თანდათანობით უნდა ჩაერთონ ელექტრონული მმართველობის სისტემაში. ამ მიზნით გეგმაში შემუშავდა სხვადასხვა კონცეფცია რაც პირდაპირ პასუხობს ღია მმართველობის ინიციატივის (OGP) გამოწვევებს და რაც უდავოდ მმართველობას გახდის ღიას, ეფექტურს და გამჭვირვალეს.

საყურადღებო და აღსანიშნავია ღია მმართველობა პარტნიორობა საქართველოს გეგმის ის ნაწილი რომელიც ეხება ჯანდაცვის პრობლემებს და მათი გადაჭრის ეფექტურ გზებს. 2011 წლისთვის საკითხი მეტად აქტუალური გახლდათ საქართველოსთვის და საჭიროებდა ამ სფეროში რიგ რეფორმებს. პირველი სამოქმედო გეგმის მიხედვით 2013 წლისთვის უნდა მოგვარებულიყო როგორც სამედიცინო დაწესებულების იმფრასტრუქტურა, სტანდარტებთან მიახლოება, ასევე ერთიანი საინფორმაციო სისტემის შექმნა რაც გაამარტვიებდა მოსახლეობის ინფორმაციის მიღებას სხვადასხვა მომსახურებაზე.

სამოქმედო გეგმის ნაწილში, „იყავი ინფორმირებული და განავითარე შენი ქვეყანა“ გულისხმობს არასამთავრობო ორგანიზაციების ჩართულობას მმართველობაში. გეგმაში ხაზგასმით არის აღნიშნული, რომ საქართველოს მთავრობა ღია არასამთავრობო სექტორთან თანამშრომლობისთვის.⁸³⁷ თუმცა სამოქმედო გეგმის ეს ნაწილი შემდგომ რეალობაში არც თუ ისე ეფექტურად აისახა. მიზეზის ძეგნით სახელმწიფოს გამჭვირვალობისთვის ჩრდილი რომ არ მიგვეყენებინა, სამოქმედო გეგმაშივეა გაწერილი, რომ მოცემული იდეები ძირითადად მომდინარეობს სამოქალაქო საზოგადოებისგან და ჩართულობა თუ ეფექტიანად არ განხორციელდა მიზეზი არასამთავრობო სექტორში უნდა ვეძიოთ.

⁸³⁷ ღია მმართველობის პარტნიორობა საქართველო სამოქმედო გეგმა 2012-2013 გვ 5-6

სამოქმედო გეგმის ამ ნაწილშია საუბარი ასევე საჯარო ინფორმაციის ყველაზე მოკლე ვადაში გაცემის თაობაზე რაც მიუთითებს საჯარო დაწესებულებათა მუშაობის გამჭვირვალობის მაღალ სტანდარტზე.

სამოქმედო გეგმაში მკაფიოდ არის აღნიშნული, რომ მთავრობა მზად არის გაზარდოს მოქალაქის მონაწილეობის შესაძლებლობები აღმასრულებელი, საკანონმდებლო და სასამართლო ხელისუფლების განხორციელებაში.⁸³⁸ აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით სამოქმედო გეგმაში გაწერილია, რომ იგეგმება საჯარო ინფორმაციის პროაქტიული გამოქვეყნება საჯარო დაწესებულების ვებ-გვერდზე, ასევე მოქალაქეთათვის საინტერესო სხვადასხვა ინფორმაციის განთავსება. და რაც მნიშვნელოვანია შეიქმნება მოქალაქის პორტალი, რაც საშუალებას მისცემს მოქალაქეს მონაწილეობა მიიღოს ამა თუ იმ საკითხის განხილვაში, გამოთქვას თავისი მოსაზრება ან წამოჭრას პრობლემა რაც მიაჩნია რომ ყურადღებასა და გადაჭრას საჭიროებს. გეგმაში ასევე განხილულია და დარეგულირებული მოქალაქის ჩართულობის საკითხი საკანონმდებლო ხელისუფლების განხორციელებაში. ყურადღება გამახვილებულია ძირითადად მოქალაქეებისათვის ინფორმაციის ელექტრონულად ხელმისაწვდომობაზე. სამოქმედო გეგმა გვთავაზობს ასევე ინოვაციას, სახელმწიფო ფინანსების ხარჯვის ეფექტურობისთვის. 2003 წლამდე საქართველოში საჯარო მომსახურება იყო მოშლილი, 2003 წლის შემდეგ დაინერგა სახელმწიფო შესყიდვების ელექტრონული სისტემა⁸³⁹ შესყიდვებიც და ვაჭრობაც მიმდინარეობს ელექტრონულად, ღიად და შეჯიბრობითობის პრინციპზე დაყრდნობით.

სამოქმედო გეგმაში ნახსენებია, რომ საქართველო გეგმავს „უსაფრთხო უზნის“ პროექტის იმპლემენტაციას და ასევე დანაშაულის გეოგრაფიული განაწილების რუკას. სადაც დანაშაულთა სტატისტიკა ხელმისაწვდომი იქნება ქუჩის სიზუსტით. აღნიშნულმა გეგმამ დღემდე ვერ ჰპოვა განხორციელება და იდეა პროექტად დარჩა. შესაბამისად ნაკისრი ვალდებულება სახელმწიფოს მხრიდან განუხორციელებლად ვალდებულებად ჩაითვალა. აქედან გამომდინარე მიმაჩნია, რომ მეტ სიფრთხილეს და გაანალიზებას საჭიროებს თითოეული ნაკისრი ვალდებულება. ვალდებულების პროექტი მანამ, სანამ ვალდებულებად ჩამოყალიბდება საჭიროებს დატესტვას,

⁸³⁸ ღია მმართველობის პარტნიორობა საქართველო სამოქმედო გეგმა 2012-2013 გვ 5

⁸³⁹ ღია მმართველობის პარტნიორობა საქართველო სამოქმედო გეგმა 2012-2013 გვ 8

წინააღმდეგ შემთხვევაში სახეზე გვექნება მხოლოდ დაწერილი შეუსრულებელი ვალდებულება, რაც ქვეყნის იმიჯზე ცუდად აისახება.

სამოქმედო გეგმაში ნახსენებია ასევე რომ შეიქმნება არასამთავრობო ორგანიზაციათა ფორუმი, რომელიც ხელს შეუწყობს ღია მმართველობის პარტნიორობის საქართველოს სამოქმედო გეგმების შემუშავებაში.

როგორც ვნახეთ მთავრობის მიერ დამტკიცებული ღია მმართველობა პარტნიორობა საქართველოს პირველი სამოქმედო გეგმის (2012-2013) შინაარსი თვალსაჩინოდ მოსაწონი, თუმცა მეტისმეტად ამბიციური იყო. მან ღია მმართველობა პარტნიორობის წესებით გათვალისწინებული მინიმალური პირობებიც ვერ დააკმაყოფილა. როგორც იყო მოთხოვნა წინასწარი შეტყობინება კონსულტაციების თაობაზე. ამა საკითხთან დაკავშირებით არსებობს საქართველოს მთავრობის 09.07.2013. 2013N775 განკარგულება - „ღია მმართველობის პარტნიორობის საქართველოს სამოქმედო გეგმის განხორციელებისთვის აუცილებელ ღონისძიებათა შესახებ“⁸⁴⁰ თუმცა როგორც ჩანს განკარგულებაში გაწერილი პირობები სათანადოდ დაცული არ აღმოჩნდა. ასევე სამოქმედო გეგმა არ იყო გამყარებული ნორმატიული აქტებით, ღია მმართველობის ინიციატივის (OGP) -ის ხუთი ძირითადი გამოწვევიდან, ღია მმართველობა პარტნიორობა საქართველოს პირველი სამოქმედო გეგმა 2012-2013 ოთხს პასუხობს⁸⁴¹ საქართველომ მიიღო უმაღლესი ქულა (4) ბიუჯეტის გამჭვირვალობაში, ინფორმაციის ხელმისაწვდომობაში და აქტივების გამოქვეყნებაში. საქართველომ ერთ-ერთი ყველაზე დაბალი შეფასება მიიღო მოქალაქეთა ჩართულობის კომპონენტში (3 ქულა მოქალაქეობრივ ჩართულობაში) სამოქმედო გეგმის შემუშავებისას მთავრობა არასამთავრობო ორგანიზაციათა მცირე ჯგუფის კონსულტაციას დაეყრდნო, რამოდენიმე არასამთავრობო ორგანიზაციების გაერთიანებას - არასამთავრობო ორგანიზაციათა ფორუმს, რომლის მუშაობაც არაორგანიზებულად შეფასდა. რადგან მთავრობასთან შეხვედრები დაუგეგმავი ხასიათის იყო და გამოკვეთილი ფუნქციები არასამთავრობო ორგანიზაციათა ფორუმს არ გააჩნდა. შესაბამისად ვერ მოხერხდა ცნობიერების ამაღლება ღია

⁸⁴⁰ საქართველოს მთავრობის 09.07.2013 2013N775 განკარგულება - „ღია მმართველობის პარტნიორობის საქართველოს სამოქმედო გეგმის განხორციელებისთვის აუცილებელ ღონისძიებათა შესახებ“

⁸⁴¹ OGP-საქართველო 2012-1013წ.წ. გეგმა <https://ogpgeoblog.wordpress.com/action-plan/2012-2013/> (ნანახია 10.02.2022 20:30სთ)

მმართველობის ინიციატივის (OGP) ღონისძიებათა შესახებ. რაც ერთ-ერთ უმთავრეს გამოწვევას წარმოადგენდა.

უნდა აღვნიშნოთ, რომ ღია მმართველობის ხარისხის მიხედვით საქართველომ პირველი სამოქმედო გეგმის შეფასების შესაბამისად დაიმსახურა ინიციატივაში მონაწილეობისთვის შემდეგი მიწვევა. საქართველომ მიიღო OGP-ს ინიციატივაში მონაწილეობაზე მიწვევა მიღებული ქულების საფუძველზე, საქართველომ აიღო 15 ქულა 16-დან. გამოცდილების საფუძველზე გამჭვირვალობის ხარისხის მონიტორინგსა და საჯარო ინფორმაციის ხელმისაწვდომობაში 15 ქულა იმ პერიოდის ვფიქრობთ რეალობასთან აცდენილი იყო. რასაც ასევე მოწმობს ინფორმაციის თავისუფლების განვითარების ინსტიტუტის (IDFI) კვლევები⁸⁴² პასუხები განსხვავდება რეალობასთან და სტატისტიკა აჩვენებს, რომ ინფორმაციის ხელმისაწვდომობა არ არის საზოგადოებისთვის სასურველ დონეზე. მიუხედავად იმისა, რომ საქართველოს მთავრობა აქვეყნებს თანამდებობის პირების აქტივების დეკლარაციებს, ყოველთვის ძნელია ინფორმაციის მიღება მათი ოფიციალური ანაზღაურებების შესახებ, განსაკუთრებით სამთავრობო თანამდებობის პირების პრემიების გამჭვირვალების კუთხით. ჩვენი აზრით საქართველოს ყველაზე რეალური შეფასება მიღებული აქვს მოქალაქეთა ჩართულობაში. რადგან ამ სფეროში საქართველოს მთავრობამ ჯერ კიდევ უნდა განახორციელოს დიდი ძალისხმევა გადაწყვეტილებების მიღების პროცესში სამოქალაქო საზოგადოების ჩართვის კუთხით.

მეორე სამოქმედო გეგმა 2014-2015 წლების, შედარებით გაუმჯობესებულია მოქალაქეების ჩართულობის კუთხით. გეგმის ფარგლებში კონსულტაციები მნიშვნელოვნად ფართო მასშტაბის იყო და ხალხიც შესაბამისად ინფორმირებული. ასწვე გათვალისწინებული იყო უფრო მეტი ღია მმართველობის პრინციპებთან შესაბამისი ვალდებულებები. აღნიშნული გეგმის ხარვეზად შეგვიძლია ჩავთვალოთ ნაკისრი 6 შეუსრულებელი ვალდებულება რომლის შეუსრულებლობის მიზეზიც ვერ დასახელდა. მაგალითად ელექტრონული პეტიციების პორტალის შექმნის და ინფორმაციის თავისუფლების კანონმდებლობის რეფორმის გატარების ყველა

⁸⁴² „პარტნიორობა ღია მმართველობისთვის და საქართველო - ახალი გამოწვევები“ 17.02.2012 ინფორმაციის თავისუფლების განვითარების ინსტიტუტი (IDFI) <https://idfi.ge/ge/open-government-partnership-initiative-and-georgia-new-challenges> (ნანახია 10.02.2022 22:00სთ)

ტექნიკური და პრაქტიკული საკითხი დასრულებული იყო, მათი განხორციელება გაურკვეველი მიზეზითა და დროით გადაიდო. ამგვარი გაურკვეველობით ხასიათდება ღია მმართველობა საქართველოს 2014-2015 წლების სამოქმედო გეგმის რამდენიმე განუხორციელებელი ვალდებულება. მიგვაჩნია, რომ მთავრობამ და კონკრეტულმა უწყებებმა უნდა გამოიჩინონ მეტი პასუხისმგებლობა, უპასუხონ ამბიციურ გამოწვევებს და რაც მთავარია შეასრულონ ისინი.

ღია მმართველობის პარტნიორობის საქართველოს 2016-2017 წლების გეგმა იმ თვალსაზრისითაც გამოირჩევა, რომ 2017 წლის მიღწევებს შორისაა პროექტი - ღია მმართველობის პარტნიორობის ინიციატივაში - პარლამენტის ჩრთულობის მხარდაჭერა. პარლამენტის წევრების ეთიკის კოდექსის ინიცირება და ელექტრონული პეტიციების სისტემის ამოქმედება. ამ თვალსაზრისით საქართველო გახდა პირველი ქვეყანა, რომელმაც შეიმუშავა და მიიღო ღია პარლამენტის პირველი სამოქმედო გეგმა. თუ მანამდე ღია მმართველობა პარტნიორობის ინიციატივა მოიაზრებდა და ითვალისწინებდა მონაწილე ქვეყნების აღმასრულებელი ხელისუფლების ორგანოების ღიაობას, პლათფორმა გაფართოვდა და მოიცვა საკანონმდებლო ორგანოების საქმიანობაც.

ასევე მისასაღმებელია გეგმის მე-13 ვალდებულება - სატელეფონო საუბრის ფარული მიყურადების მონაცემების გამოქვეყნება დანაშაულის კვალიფიკაციისა და გეოგრაფიული არეალის მიხედვით. საკითხი მეტად აქტუალური გახლდათ და ნამდვილედ საჭიროებდა რეგულაციებს.

ღია მმართველობა პარტნიორობის წევრობიდან დღემდე, საქართველოს მთავრობამ არაერთი მნიშვნელოვანი ნაბიჯი გადადგა, რათა შექმნილიყო ეფექტიანი საჯარო ადმინისტრირების სისტემა. რადგან სახელმწიფო აპარატი არა მხოლოდ „უნდა მართავდეს“ არამედ „უნდა ქმნიდეს“ კიდეც. საჯარო მმართველობა ზოგადად ფუნქციონირებადი და განვითარებადი მოვლენაა.⁸⁴³ ლეონარდ დ. უატი, ძველი დროის ერთ-ერთი ყველაზე სერიოზული მკვლევარი სახელმწიფო მმართველობის შესწავლას უკავშირებდა პოლიტიკური თეორიის ისეთ განზოგადებულ საკითხებს როგორცაა სამართლიანობა, თავისუფლება,

⁸⁴³ ხუბუა გ. კარლ-პეტერ ზომერმანი (რედ) თსუ ადმინისტრაციულ მეცნიერებათა ინსტიტუტის გამოცემები ტომი 3. თბილისი 2016 „საჯარო მმართველობის სამართლებრივი საფუძვლები“ სახელმძღვანელო გვ.5

კანონმორჩილება და პიროვნების საქმიანობაში სახელმწიფოს როლი.⁸⁴⁴ „კარგი მმართველობის“ მიმართებით ევროპული გაერთიანების ძირითად უფლებათა ქარტიის 41-ე მუხლი გულისხმობს მმართველობის სფეროში მიუკერძოებელი, სამართლიანი და დროული გადაწყვეტილების მიღებას, დაინტერესებული პირის სრულფასოვან ჩართულობას გადაწყვეტილების მიღების პროცესში და სხვა პროცედურულ სტანდარტებს.⁸⁴⁵ სწორედ ამ სტანდარტებზე დაყრდნობით შეგვიძლია ვთქვათ, რომ აუცილებელია შემუშავდეს სახელმწიფოსა და ადამიანის ურთიერთ დამოკიდებულების უფრო მისაღები ფორმები. რაც შემდგომ აისახება ღია მმართველობა პარტნიორობის ვალდებულების სახით. სწორედ ამ მეთოდის უგულვებელყოფამ გამოიწვია საქართველოს ღია მმართველობა პარტნიორობის 2018-2019 გეგმის არაეფექტურობა.

2018-2019 წლების სამოქმედო გეგმის მნიშვნელოვან გამოწვევად შეგვიძლია მივიჩნიოთ შეზღუდული შესაძლებლობის მქონე პირთა (შშმ პირი) უფლებებსა და თავისუფლებებს დაცვის გარანტირება. თუმცა მთლიანობაში ნაკისრი ვალდებულებები ვერ ქმნის რამე მნიშვნელოვან სიახლეს, რომელიც ამბიციურ ვალდებულებად შეიძლება მიგვეჩნია.

საქართველოს მთავრობის მონაწილეობა 2019 წლიდან შესუსტდა საქართველოს მთვრობაში ღია მმართველობა პარტნიორობის (OGP) ახალი სამუშაო გეგმა არ შემუშავებულა. გასათვალისწინებელია ბოლო პერიოდის მდგომარეობა არსებული პანდემია (ვირუსი COVID 19), რომლის ფონზეც შეზღუდულმა ფინანსურმა და ადამიანურმა რესურსმა გავლენა იქონია. 2020 წლის დასაწყისში იყო მცდელობა ღია მმართველობა პარტნიორობის სამდივნოს მხრიდან. სამოქალაქო სექტორის მეშვეობით ინიციატივების შეგროვებისა, თუმცა უშედეგოდ.

ნათელია, რომ საზოგადოების განვითარების ეტაპების მიხედვით იცვლება სახელმწიფოს ეტაპიც. თუ საზოგადოება დაბალი საფეხურიდან იწვევლებს მაღლისკენ, სახელმწიფოც უფრო სრულყოფილი და ცივილიზებული ხდება. სახელმწიფოს გარეშე არ არსებობს მოქალაქე, ხოლო მოქალაქეების გარეშე ვერ

⁸⁴⁴ რობერტ ბ.დენჰარტი ჯენეტ ვ.დენჰარტი საჯარო მმართვა მოქმედების კურსი. ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი 2012 გვ.19

⁸⁴⁵ Frenz, Handbuch Europarecht, Bd. 4 Europäisches Grundrechte, 2009, S. 1355.

იარსებებს საჯარო მმართველობა. თუმცა ნათელია, რომ მხოლოდ რაციონალურ და პროფესიონალურ ფუნდამენტებზე დაფუძნებულ ღია მმართველობას შესწევს უნარი განავითაროს საზოგადოების ეროვნული პოლიტიკური კულტურა, მისცეს ჩვენი ქვეყნის მოქალაქეებს შესაძლებლობა ჩამოუყალიბდეთ სახელმწიფოებრივი ხედვა და აზროვნება, რაც ძალიან მნიშვნელოვანი ფაქტორია დემოკრატიული და სამართლებრივი სახელმწიფოს ასაშენებლად. სახელმწიფო მმართველობა უნდა ეფუძნებოდეს კონსტიტუციას და უნდა წარიმართოს კონსტიტუციის შესაბამისად.⁸⁴⁶

როგორც ვხედავთ საქართველო გახლდათ ერთ-ერთი ლიდერი სახელმწიფო სამოქმედო გეგმის შემუშავებისა და ვალდებულებების განხორციელების მხრივ. თუმცა ბოლო პერიოდში ძალზედ დაზარალდა საქართველოს იმიჯი. რაც გამოწვეულია ნაკისრი ვალდებულებების არაჯეროვანი შესრულებით. ზოგიერთი ვალდებულების შემთხვევაში, დროულად ვერ მოხდა საკანონმდებლო ცვლილებების მიღება, ან მოხდა ვალდებულებების სუსტი დაგეგმვა და კოორდინაცია. რამაც ქვეყანა მაღალი ნიშნულიდან დაბლა დაწია. მიგვაჩნია, რომ მნიშვნელოვანია აღდგეს საქართველოს ღია მმართველობა პარტნიორობის (OGP) ფორუმის სამუშაო პლატფორმა და არასამთავრობო ორგანიზაციების ჩართულობით მოხდეს ღია მმართველობა პარტნიორობის ამბიციური გეგმის მიღება. რაც უზრუნველყოფს როგორც ღია მმართველობა პარტნიორობის წევრი ქვეყნის ლიდერობას. უნდა არსებობდეს აღებული ვალდებულებების შესრულების არა ფორმალური, არამედ მკაფიო და გადაწყვეტილი პოლიტიკური ნება. წინააღმდეგ შემთხვევაში საქართველო დაკარგავს ღია მმართველობის პარტნიორობის (OGP) მოწინავე ქვეყნის სტატუსს. საქართველოს მოქალაქეებსაც დიდი მოლოდინი აქვთ მთავრობისგან ღია მმართველობის პარტნიორობის (OGP) ფარგლებში ნაკისრ ვალდებულებების კეთილსინდისიერ და ჯეროვან შესრულების მიმართ, რაც უზრუნველყოფს სახელმწიფოსადმი მოქალაქეების ნდობის ამაღლებას.

⁸⁴⁶ ხუბუა გ. კარლ-პეტერ ზომერმანი (რედ) თსუ ადმინისტრაციულ მეცნიერებათა ინსტიტუტის გამოცემები ტომი 3. თბილისი 2016 „საჯარო მმართველობის სამართლებრივი საფუძვლები“ სახელმძღვანელო. გ.ვ 62

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. ხუბუა გ. კარლ-პეტერ ზომერმანი (რედ)თსუ ადმინისტრაციულ მეცნიერებათა ინსტიტუტის გამოცემები ტომი 3. თბილისი 2016 „საჯარო მმართველობის სამართლებრივი საფუძვლები“ სახელმძღვანელო
2. რობერტ ბ.დენჰარტი ჯენეტ ვ.დენჰარტი საჯარო მმართვა მოქმედების კურსი. ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი 2012
3. საქართველოს მთავრობის 18 .09. 3014წ. №557 დადგენილება. ღია მმართველობის პარტნიორობის საქართველოს 2014-2015 წლების სამოქმედო გეგმის დამტკიცების შესახებ.
4. .საქართველოს მთავრობის 19 .12. 3016წ. №539 დადგენილება. ღია მმართველობის პარტნიორობის საქართველოს 2016-2017 წლების სამოქმედო გეგმის დამტკიცების შესახებ.
5. .საქართველოს პრეზიდენტის ბრძანებულება №550 ქ.თბილისი 2005 წლის 24 ივნისი. „საქართველოს ეროვნული ანტიკორუფციული სტრატეგიის დამტკიცების შესახებ“
6. . საქართველოს პრეზიდენტის ბრძანებულება №376 ქ.თბილისი 2010 03 ივნისი. „საქართველოს ეროვნული ანტიკორუფციული სტრატეგიის დამტკიცების შესახებ“
7. საქართველოს პრეზიდენტის ბრძანებულება №735 ქ.თბილისი „საქართველოს ეროვნული ანტიკორუფციული სტრატეგიის განხორციელების სამოქმედო გეგმის დამტკიცების შესახებ“
8. . საქართველოს მთავრობის 09.07.2013 2013№775 განკარგულება - „ღია მმართველობის პარტნიორობის საქართველოს სამოქმედო გეგმის განხორციელებისთვის აუცილებელ ღონისძიებათა შესახებ“
9. .ღია მმართველობა საქართველოს 2018-2019 წლების სამოქმედო გეგმის მონიტორინგის ანგარიში (2019 წლის 30 ივნისის მდგომარეობით)
10. .ღია მმართველობის პარტნიორობა საქართველო სამოქმედო გეგმა 2012-2013
11. საერთაშორისო გამჭვირვალობა საქართველო. სტატია. „ღიაობა საქართველოში“ სექტემბერი 2017
12. ღია მმართველობა საქართველოს ფორუმი. სტატია „ღია მმართველობის შესახებ“
13. საერთაშორისო გამჭვირვალობა საქართველო „კორუფციის გლობალური ბარომეტრი“2016 <https://transparency.ge/ge/corruption/gcb>
14. ინფორმაციის თავისუფლების განვითარების ინსტიტუტი „ღია მმართველობა საქართველოს ფორუმი.“2014წლის 24 აგვისტო <https://idfi.ge/ge/open-government-partnership>
15. ინფორმაციის თავისუფლების განვითარების ინსტიტუტი (IDFI),„პარტნიორობა ღია მმართველობისთვის და საქართველო - ახალი გამოწვევები“ 17.02. 2012 <https://idfi.ge/ge/open-government-partnership-initiative-and-georgia-new-challenges>

რბილი სამართლის გავლენა სახელმწიფო საწარმოთა კორპორაციულ მართვაზე

ნინო ხარატი *

რეზიუმე

ნაშრომში განხილულია სახელმწიფო საწარმოთა მნიშვნელობა და მათი როლი ქვეყნის ეკონომიკის სხვადასხვა სექტორის სტაბილურობისა და მდგრადი განვითარებისათვის. გამოკვლეულია სახელმწიფო საწარმოთა სამართლებრივი რეგულირების მნიშვნელოვანი ასპექტები. განხილულია თანამედროვე საკორპორაციო სამართალში „რბილი სამართლის“ მნიშვნელობა და მისი შემადგენელი კორპორაციული მართვის კოდექსის მნიშვნელოვანი რეგულაციები და მათი პრაქტიკული განხორციელების პერსპექტივები. მიმოხილულია სახელმწიფო საწარმოთა კორპორაციული მართვის კოდექსი, რომელიც საქართველოს მთავრობის 2021 წლის 8 სექტემბრის N1618 განკარგულებით დამტკიცდა და მისი მოქმედების საკანონმდებლო ფარგლები. ამასთან, საზღვარგარეთის ქვეყნების საუკეთესო პრაქტიკის გაზიარების მიზნით, წარმოდგენილია შედარებითი ანალიზი გერმანიისა და შვედეთის ქვეყნების მაგალითზე.

The Influence of Soft Law on Corporate Governance of State-Owned Enterprises

Nino Kharati *

Abstract

The paper discusses the importance of state enterprises and their role for the stability and sustainable development of various sectors of the country's economy. Important aspects of legal regulation of state enterprises are investigated. The importance of "soft law" in modern corporate law and its constituent important regulations of the corporate governance code and the perspectives of their practical implementation are discussed. The Code of Corporate Management of State Enterprises, which was approved by the Decree of the Government of Georgia dated September 8, 2021 N1618, and its legislative scope are reviewed. In addition, in

*საჯარო მმართველობის დოქტორი.

*Doctor of Public Administration.

order to share the best practices of foreign countries, a comparative analysis is presented on the example of Germany and Sweden.

შესავალი

სახელმწიფოს წილობრივი მონაწილეობით შექმნილი საწარმოების ფუნქციონირება მნიშვნელოვანია ქვეყნის ეკონომიკის სხვადასხვა სექტორის სტაბილურობისა და მდგრადი განვითარებისათვის. ასეთ საწარმოებს სახელმწიფოები იყენებენ ეკონომიკის კონკრეტული სფეროს გასაძლიერებლად, სახელმწიფო პოლიტიკის განსახორციელებლად, ქვეყნის სტრატეგიულ სფეროზე სახელმწიფო საკუთრების შესანარჩუნებლად და სხვა მიზნების შესასრულებლად.⁸⁴⁹

სახელმწიფო საწარმო (SOE) კომერციული იურიდიული პირია, რომელიც დაფუძნებულია სახელმწიფოს წილობრივი მონაწილეობით და ახორციელებს სამეწარმეო საქმიანობას.⁸⁵⁰ SOE გავრცელებულია მთელ მსოფლიოში (მათ შორის აშშ-ში (მაგ.: Freddie Mac და Fannie), ჩინეთში (Jin Jiang Hotel), ახალ ზელანდიაში, სამხრეთ აფრიკაში (Eskom რომელიც მსოფლიოში ელექტროენერგიის გამომუშავების სიმძლავრის მიხედვით მე-11 ადგილზეა), ინდოეთში, ნორვეგიაში (ტელეკომის ინდუსტრია თითქმის სრულად სახელმწიფო საწარმოთა ხელშია), ბრაზილიაში (ნავთობის ინდუსტრია), პოსტ. საჭოთა ქვეყნებში.

სახელმწიფოს წილობრივი მონაწილეობით შექმნილი საწარმოების მართვის ეფექტურობისა და ეფექტიანობის საკითხი არ კარგავს აქტუალობას როგორც საქართველოში, ასევე ევროპის განვითარებულ ქვეყნებში. საკითხის კვლევის საჭიროებას განაპირობებს, მართვის თავისებური სისტემები, მოქნილობა, საბიუჯეტო საკითხები, დასაქმების პოლიტიკა, მონიტორინგი, ანგარიშვალდებულება, გამჭირვალობა და სხვა.⁸⁵¹

⁸⁴⁹ Shapiro M Daniel, Globerman Steven, The International Activities and Impacts of State-Owned Enterprises. In: *Sovereign Investment: Concerns and Policy Reactions*. Edited by Karl P. Sauvant, Lisa E. Sachs and Wouter P.F. Schmit Jongbloed, Oxford University Press (2012), 110-111.

⁸⁵⁰ ხელმწიფო საწარმოებს (SOE) თანამეგობრობის ქვეყნებში უწოდებენ "გვირგვინის კორპორაციას" ("crown corporation") ყველაზე გავრცელებულია თანამეგობრობის ქვეყნებში (კანადა, ახალი ზელანდია და ავსტრალია); *zogierT qveyanaSi moixsenieben* მოიხსენიებენ "მთავრობის საკუთრებაში არსებულ კორპორაციად (GOC), სახელმწიფო საკუთრებაში არსებულ საწარმოდ (SOE) ან სამთავრობო ბიზნეს საწარმოდ (GBE). <https://www.investopedia.com/terms/s/soe.asp>

⁸⁵¹ Uwe Böwer, State-Owned Enterprises in Emerging Europe: The Good, the Bad, and the Ugly@International Monetary Fund, WP/17/221, 2017, 4.

სახელმწიფო საწარმოების მართვის მარეგულირებელი საკანონმდებლო ჩარჩო და საფუძვლები გამოირჩევა თავისებურებით, 2021 წელს საქართველოში დაინიჭირდა საკანონმდებლო სიახლეები, მათ შორის სახელმწიფო საწარმოთა კორპორაციული მართვის კოდექსი. აღნიშნული თავის მხრივ განაპირობებს მზარდ ინტერესს სახელმწიფოს მხრიდან მოწესრიგდეს და დარეგულირდეს სახელმწიფოს წილობრივი მონაწილეობით შექმნილი საწარმოების მართვის ძირითადი ასპექტები რათა გამართლებული იყოს ამ ტიპის საწარმოების არსებობა ქვეყანაში.

გარდა ცვლილებებისა საკანონმდებლო სივრცეში რომლის ინიციატორი მთავრობაა, სახელმწიფოს წილობრივი მონაწილეობით შექმნილი საწარმოების მიმართ განსაკუთრებული ინტერესი არსებობს არასამთავრობო სექტორის მხრიდან. ცხადია აღნიშნულის მიზეზი კომერციული ინტერესების სახელმწიფო ინტერესებისგან გამოჯვნა, სისტემის დეპოლიტიზება, გამჭვირვალობისა და ეფექტიანობის უზრუნველყოფაა. ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, სახელმწიფოს წილობრივი მონაწილეობით შექმნილი საწარმოების მიმართ მზარდი და გამართლებული ინტერესი აქვთ როგორც სახელმწიფო სტრუქტურებსა და აქტორებს, ასევე არასამთავრობო სექტორს.

სახელმწიფო საწარმოთა მიმართ სპეციალისტთა და ექსპერტთა დამოკიდებულება არაერთგვაროვანია, არსებობს როგორც პოზიტიური, ისე ნეგატიური განწყობები, საუბარია მათ როგორც დადებით, ისე უარყოფით გავლენაზე ქვეყნის ეკონომიკისა და ბიზნეს გარემოს განვითარებასთან მიმართებით. აღსანიშნავია, რომ სახელმწიფოს წილობრივი მონაწილეობით შექმნილი საწარმოების მართვის ეფექტურობა მზარდი მნიშვნელობის საკითხი იმიტომაც არის, რომ ამ ტიპის საწარმოები ტრადიციულად სტრატეგიული მნიშვნელობის საკითხებს მოიცავს. პრაქტიკის ანალიზის საფუძველზე შესაძლებელია გამოვყოს სფეროები, სადაც სახელმწიფო საწარმოები აქტიურად არიან ჩართული სამეწარმეო საქმიანობაში, ესენია: ელექტრო ენერგიის გამომუშავება, ნავთობის მოპოვება/გადამუშავება, ტელეკომუნიკაციების სექტორი, საზოგადოებრივი ტრანსპორტის სეგმენტი (რკინიგზა, აეროპორტები, ავიაკომპანიები და სხვა ტრანსპორტი), მყარი ნარჩენების მართვა, საფოსტო მომსახურება, თავდაცვა, ჯანდაცვა. აღნიშნული განპირობებულია იმით, რომ სახელმწიფო ამ სფეროებს მიიჩნევს მნიშვნელოვან და სტრატეგიულ მიმართულებებად და ცდილობს არ მოხდეს ამ სფეროს სახელმწიფო კონტროლიდან

სრულად გასვლა, ამასთან სამეწარმეო საქმიანობაში უშუალო ჩართულობით სახელმწიფო ახდენს ქვეყნისათვის მნიშვნელოვანი დარგების მხარდაჭერას, ბაზრის სტიმულირებასა და კონკრეტულ პროდუქტზე/მომსახურებაზე საზოგადოებრივი მოთხოვნილებების მაქსიმალურად დაკმაყოფილებას.⁸⁵²

სახელმწიფოს წილობრივი მონაწილეობით შექმნილი საწარმოების კორპორაციული მართვის საკითხები როგორც საქართველოში ასევე სხვა ქვეყნებში საჭიროებს კომპლექსურ მიდგომას და მათ შორის ინტერდისციპლინურ გააზრებას, როგორც სამართლის ასევე პოლიტიკური მეცნიერებების დარგებში.

1. რბილი სამართლის გავლენა კორპორაციულ მართვაზე

საკანონმდებლო მოძღვრების მიერ საკმაოდ სამართლიანად იქნა აღიარებული იმის საჭიროება, რომ იურისტები სამართლებრივი ნორმების დადგენასთან ერთად, ასევე უნდა დაკავდნენ არასამართლებრივი ნორმების ჩამოყალიბების საკითხებით. ამით მათთვის იქმნება სრულიად ახალი ინტერდისციპლინური სფერო, რომლის მხოლოდ ეკონომიკურ და სოციალურ მეცნიერებაზე მინდობა უდავოდ შეცდომა იქნებოდა.⁸⁵³

არასამართლებრივი ნორმების ჩამოყალიბების საკითხი მნიშვნელოვანია კორპორაციული მართვის პროცესში, რამდენადაც კანონმდებლობით რეგულირებული ესა-თუ ის შემთხვევა ლოკალურად, მხოლოდ საკანონმდებლო ბაზის შინაარსობრივ ანალიზს უკავშირდება, ეროვნული კანონმდებლობა კი განყენებულად ვერ მოახდენს საუკეთესო პრაქტიკის ფორმირებას, განსხვავებული შემთხვევა კორპორაციული მართვის დამხმარე წყაროებთან მიმართებით, რომლებიც მრავალი ქვეყნის წარმატებული საწარმოების მიერ არის დანერგილი და რის შედეგადაც კორპორაციული მართვის ამა-თუ იმ მოდელის დახასიათებისას საუბრობენ, როგორც საერთაშორისო დონეზე დამკვიდრებულ საუკეთესო პრაქტიკაზე.

თანამედროვე საკორპორაციო სამართალში „რბილი სამართლის“ როლი ძალიან დიდია და ის განსაკუთრებულ მნიშვნელობას კორპორაციულ მართვასთან

⁸⁵² „მსოფლიოს გლობალური გამოწვევები“, ტექნიკური უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი, 2022 ISBN 978-9941-28-871-5, 126.

⁸⁵³ სამართლის ჟურნალი #1, © თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 2009, 240-241.

მიმართებით იძენს.⁸⁵⁴ დღეისათვის კორპორაციულ მართვაში რბილი სამართლის ცნების ქვეშ ძირითადად სხვადასხვა სამთავრობო ან/და არასამთავრობო საერთაშორისო ორგანიზაციის ეგიდით შემუშავებული კორპორაციული მართვის კოდექსები, კორპორაციული მართვის პრინციპები, საფონდო ბირჟების მიერ განსაზღვრული კორპორაციული მართვის წესები, ინსტრუქციები ან/და რეკომენდაციები იგულისხმება.

კორპორაციული მართვის თითოეულ აღნიშნულ წყაროს არ გააჩნია მავალდებულებელი ძალა. სარეკომენდაციო ხასიათის გამო, მათ ერთობლიობაში უწოდებენ „რბილ სამართალს“, რამდენადაც მათი დებულებების შეუსრულებლობა არ უკავშირდება იძულებითი ღონისძიებების გატარებას. „რბილი სამართალი“ სარეკომენდაციო ხასიათისაა და მისი გამოყენება ცალკეული კომპანიების იმიჯზე დადებითად აისახება. ამავდროულად არსებობს პრინციპი, რომელიც „დაემორჩილე ან განმარტეს“ („Comply or explain“) სახელით არის ცნობილი და გულისხმობს კომპანიის მიერ გაცხადებას კორპორაციული კოდექსით გათვალისწინებული დებულებების გამოყენების თაობაზე და ასევე მისი გამოუყენებლობის ან არაჯეროვანი გამოყენების შესახებ ანგარიშის წარდგენის ვალდებულებას. ეს პრინციპი მეტ სტიმულს აძლევს ანგარიშვალდებულ საწარმოებს, რომ მათ სრულად და აქტიურად გამოიყენონ პრაქტიკაში „რბილი სამართლის“ მიღწევები.

მნიშვნელოვანია 2014 წელს ევროკავშირის მიერ მიღებული რეკომენდაცია „კორპორაციული მართვის ანგარიშების ხარისხის შესახებ.“ აღნიშნული რეკომენდაციის მიზანია ევროკავშირის წევრ სახელმწიფოებს, ორგანოებს, რომლებიც პასუხისმგებელნი არიან შიდა ნაციონალური კოდექსების მოქმედებაზე, და თავად კორპორაციებს შესთავაზოს ინსტრუქციები, რომლებიც მიმართულია გააუმჯობესოს კორპორაციული მართვის შესახებ ანგარიშების საერთო ხარისხი. მათ შორის ხარისხი იმ განმარტებისა, რომელიც კომპანიამ უნდა გააკეთოს კორპორაციული მართვის შესაბამისი კოდექსით განსაზღვრული მოწესრიგებიდან გადახვევის შემთხვევაში.⁸⁵⁵

⁸⁵⁴ ჭანტურია ლ., კორპორაციული მართვა და ხელმძღვანელთა პასუხისმგებლობა საკორპორაციო სამართალში. გამომცემლობა სამართალი, თბილისი, 2006, გვ. 181. ასევე იხ. მახარობლიშვილი გ., კორპორაციული მართვის ზოგადი ანალიზი. გამომცემლობა იურისტების სამყარო, თბილისი, 2015., გვ. 193.

⁸⁵⁵ The European Commission Recommendation of 9 April 2014 on the quality of corporate governance reporting ("comply or explain"). Official Journal of the European Union. 2014. L109, Section II, 3.

კორპორაციული მართვის კოდექსის მოწესრიგებათა გაუზიარებლობის განმარტების ხარისხის საკითხს უშუალოდ შეეხება ზემოაღნიშნული რეკომენდაციის III ნაწილი. რომელიც ევროგაერთიანების სახელმწიფოთა საფონდო ბირჟების ლისტინგში განთავსებულ კომპანიათაგან მოითხოვს განმარტონ იმ კორპორაციული მართვის კოდექსში მოცემულ ცალკეულ რეკომენდაციათაგან გადახვევის მიზეზები, რომელიც მათ მიერ ნებაყოფლობითაა აღიარებული.⁸⁵⁶

კორპორაციული მართვის კოდექსების ცალკეული რეკომენდაციების გაუზიარებლობის განმარტებები უნდა იყოს საკმარისად ნათელი, ზუსტი და ყოვლისმომცველი. ასევე ისინი ნათლად უნდა იქნას ასახული კორპორაციული მართვის ანგარიშებში, რათა აქციონერებმა, ინვესტორებმა, და სხვა დაინტერესებულმა პირებმა ადეკვატურად შეაფასონ ის შედეგები, რაც კონკრეტულ რეკომენდაციათაგან გადახვევის შემთხვევაში დგება.⁸⁵⁷ ამდენად, როგორც ვხედავთ ევროკავშირის კორპორაციული სამართლის დამოკიდებულება კორპორაციული მართვის კოდექსებთან აშკარად პოზოტიურია. ევროგაერთიანება ცდილობს საკუთარ საკორპორაციო სამართალში დანერგოს მოწესრიგება, რომლის თანახმადაც კომპანიები „დაემორჩილე ან განმარტე“ პრინციპით სარგებლობას შესაბამისი დასაბუთების საფუძველზე უნდა ახორციელებდნენ. აღნიშნული უთუოდ ხელს უწყობს კორპორაციული მართვის კოდექსების დებულებათა განხორციელების ალბათობას და მაქსიმალურად გამორიცხავს კორპორაციათა მხრიდან კოდექსის მოთხოვნათა გაუზიარებლობის, ფორმალურ და ზედაპირულ განმარტებას. ამდენად, შესაძლოა ითქვას, რომ ევროპული საკორპორაციო სამართალი აქცენტს კორპორაციული მართვის კოდექსების რეალურ მოქმედებაზე აკეთებს.

2. კორპორაციული მართვის კოდექსის სამართლებრივი მნიშვნელობა

კორპორაციულ მართვაში მნიშვნელოვანია კორპორაციული მართვის კოდექსები, რომლებიც ემყარება კორპორაციული მართვის საერთაშორისოდ აღიარებულ პრინციპებს და, შესაბამისად, რბილი სამართლის ერთ-ერთ მთავარ შემადგენელ ნაწილს წარმოადგენს.⁸⁵⁸

⁸⁵⁶ The European Commission Recommendation of 9 April 2014 on the quality of corporate governance reporting ("comply or explain"). Official Journal of the European Union. 2014. L109, Section III, 7.

⁸⁵⁷ The European Commission Recommendation of 9 April 2014 on the quality of corporate governance reporting ("comply or explain"). Official Journal of the European Union. 2014. L109, Section III, 9. 10

⁸⁵⁸ მახარობლიშვილი გ., კორპორაციული მართვის ზოგადი ანალიზი. გამომცემლობა იურისტების სამყარო, თბილისი, 2015, 193.

კორპორაციული მართვის კოდექსის სამართლებრივი მნიშვნელობის საკითხი, ერთი შეხედვით, არაარსებითია. მიუხედავად ამისა, კოდექსი სწორედ იმით გამოირჩევა, რომ იგი არა იმპერატიული, სავალდებულო ან დისპოზიციური ხასიათის სამართალს, არამედ სამართლებრივად არასავალდებულო მოქმედების მასშტაბებს ადგენს. კოდექსის წესები მხოლოდ სტანდარტული სახის რეკომენდაციებია საწარმოს კარგი მართვისა და კონტროლისთვის. თუმცა იმის მტკიცება, რომ ამ წესებს არ აქვს ფაქტობრივად ან სხვაგვარად მოქმედების ძალა, უსაფუძლო იქნებოდა. სულაც არ არის გამორიცხული, რომ კოდექსის სამართლებრივად არასავალდებულო ნორმები არაპირდაპირ შეიცავდეს სამართლებრივად სავალდებულო მოქმედების ხასიათს.⁸⁵⁹

ქართული კანონმდებლობა არ კრძალავს „რბილი სამართლის“ გამოყენებას სახელმწიფო საწარმოთა კორპორაციულ მართვაში, საქართველოს მთავრობის 2021 წლის 8 სექტემბრის N1618 განკარგულებით დამტკიცდა სახელმწიფო საწარმოთა კორპორაციული მართვის კოდექსი.⁸⁶⁰

ნიშანდობლივია, რომ სახელმწიფო საწარმოთა კორპორაციული მართვის პროექტი საქართველოს ფინანსთა სამინისტრომ საერთაშორისო პარტნიორი ორგანიზაციების მხარდაჭერით და მათი უშუალო ჩართულობით შეიმუშავა.⁸⁶¹ კოდექსი განსაზღვრავს საწარმოს კორპორაციული მართვის ძირითად პრინციპებს, აქციონერის უფლებებს, სამეთვალყურეო საბჭოს წევრობის, დამოუკიდებლობის კრიტერიუმებს და დამსახურებაზე დაფუძნებულ შერჩევის პროცედურებს, საბჭოს, მისი კომიტეტებისა და ხელმძღვანელი პირების როლებსა და პასუხისმგებლობას, აუდიტის და ანაზღაურების, ნომინირების და მმართველობის კომიტეტების დაკომპლექტების წესსა და უფლებამოსილების ფარგლებს, რისკების მართვის და შიდა კონტროლის სისტემებს, გამჭვირვალობის, ანგარიშვალდებულებისა და ანგარიშგების პრინციპებს. კოდექსი განმარტავს სამეთვალყურეო საბჭოს დამოუკიდებელი წევრის დეფინიციას და აწესებს ჩამონათვლას, თუ რა შემთხვევაში არ შეიძლება პირი არჩეულ იქნეს წევრად. ამასთან, კოდექსს შემოაქვს

⁸⁵⁹ სამართლის ჟურნალი #1, © თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა 2009, 241.

⁸⁶⁰ საქართველოს სახელმწიფო საწარმოთა ყოვლისმომცველი რეფორმის 2023-2026 წლების სტრატეგია, https://www.economy.ge/uploads/files/2017/reformebi/sacarmoebus_reforma/2_strategy.pdf, 19

⁸⁶¹ საქართველოში სახელმწიფო საწარმოთა კორპორაციული მართვის პრაქტიკების შესახებ ანგარიში საქართველოს ფინანსთა სამინისტრო, აგვისტო 2021, 11.

კორპორაციული მდივნის თანამდებობა და განმარტავს მისი კომპეტენციის და საჭიროების ფარგლებს. ადგენს საწარმოებისათვის ეთიკის კოდექსის სავალდებულო ხასიათს და განსაზღვრავს თანამშრომელთა ანაზღაურების წესებს.⁸⁶²

მნიშვნელოვანია, რომ ყოველგვარი რეგულირების დროს სამართლებრივი თუ არასამართლებრივი ნორმების მეშვეობით, კოდექსს თავის პრინციპებსა და მეთოდებზე დაყრდნობით შეჰქონდეს სიცხადე საწარმოს მართვის საკითხებთან დაკავშირებით, რადგანაც კორპორაციული მართვის კოდექსის ქმედითობას განაპირობებს მისი დახვეწილობა და მოქნილობა, რაც უფრო გრძელი, ბუნდოვანი და დეტალურია იგი, მით უფრო რთულია მისი პრაქტიკაში გამოყენება, მასში მითითებული ნორმები უნდა იყოს გასაგები და მოახდინოს სხვადასხვა საზოგადოებისა და სიტუაციის დიფერენცირება. ამასთან კოდექსმა უნდა აჩვენოს მოქნილობის მაღალი ხარისხი.⁸⁶³ სახელმწიფო საწარმოთა კორპორაციული მართვის კოდექსი შეესაბამება საუკეთესო საერთაშორისო პრაქტიკას, თუმცა ჯერჯერობით არ არის დადგენილი კოდექსის გავრცელების არეალი, რაც უზრუნველყოფდა კორპორაციული მართვის სტანდარტების მიღებას და დანერგვას ეკონომიკური თანამშრომლობისა და განვითარების ორგანიზაციის (OECD) სახელმძღვანელო პრინციპების შესაბამისად.⁸⁶⁴

საინტერესოა სხვა ქვეყნების გამოცდილება კორპორაციული მართვის სამართლებრივი რეგულაციების მოქმედების კუთხით, მაგალითად შვედეთში სახელმწიფო საწარმოებისა და კერძო კომპანიების საქმიანობის რეგულაციები ერთიან საკანონმდებლო სივრცეშია მოქცეული. საწარმოთა რეგულირებას ახდენს მაგალითად, კანონი “კომპანიათა შესახებ” (Companies Act), წლიური ანგარიშების აქტი, კონკურენციის აქტი, ბუღალტრული აღრიცხვის შესახებ აქტი, დაცვის უსაფრთხოების აქტი და ფასიანი ქაღალდების ვაჭრობასა და შიდა ვაჭრობასთან დაკავშირებული კანონმდებლობა.⁸⁶⁵ მათზე ასევე ვრცელდება ევროკავშირის პირდაპირ მოქმედი რეგულაციები, კერძოდ, ბაზრის ბოროტად გამოყენების რეგულაცია (MAR) და მონაცემთა დაცვის ზოგადი რეგულაცია (GDPR). კერძო

⁸⁶² იქვე, 12.

⁸⁶³ სამართლის ჟურნალი #1, © თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა 2009, 239.

⁸⁶⁴ საქართველოს სახელმწიფო საწარმოთა ყოვლისმომცველი რეფორმის 2023-2026 წლების სტრატეგია, https://www.economy.ge/uploads/files/2017/reformebi/sacarmoebus_reforma/2_strategy.pdf, 19.

⁸⁶⁵ Annual report state-owned enterprises, Government Offices of Sweden- <https://www.government.se/reports/2021/09/annual-report-for-state-owned-enterprises-2020/>, 101.

კომპანიების მსგავსად, სახელმწიფო საწარმოები, რომლებიც კონკრეტულ სექტორში მუშაობენ, შეიძლება ასევე დაექვემდებარონ შესაბამისი სექტორის სპეციფიკურ კანონმდებლობას.

გარდა ზემოხსენებულისა შვედეთში სახელმწიფო საწარმოების მართვის პროცესში აქტიურად გამოიყენება კორპორაციული მართვის კოდექსი, აღსანიშნავია, რომ დღეს მოქმედი შვედეთის კორპორაციული მართვის კოდექსი (The Swedish Corporate Governance Code)⁸⁶⁶ 2020 წლის 01 იანვრიდან შევიდა ძალაში, რომელიც წარმოადგენს 2016 წლის კოდექსის კორექტირებულ ვარიანტს. იგი განსაზღვრავს შვედური კორპორაციული მართვის მოდელს და კორპორაციული მართვის წესებს, კოდექსი სრულად ვრცელდება სახელმწიფო საკუთრებაში არსებულ იმ საწარმოებზე, რომელთა წილებიც დაშვებულია ვაჭრობაში შვედეთის რეგულირებულ ბაზარზე, კოდექსი ასევე გამოიყენება იმ საწარმოების მიერ, რომელთა წილებიც არ არის დაშვებული ბაზარზე. ამასთან, აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ამ კანონით განსაზღვრული გარკვეული წესები, მაგ: დირექტორთა საბჭოს არჩევისა და აუდიტორების არჩევის წესები მათზე არ ვრცელდება. იქიდან გამომდინარე, რომ კოდექსს აქვს რეკომენდაციული ხასიათი, სახელმწიფო საწარმოებს დიალოგს დანარჩენ პარტნიორებთან, კოდექსის შესაბამისად გამოიყენების თაობაზე იმ სახელმწიფო საწარმოებში, რომელთა წილებიც არ დაიშვება ვაჭრობაში შვედეთის რეგულირებულ ბაზარზე და ამასთან სახელმწიფო წილობრივი მონაწილეობა მცირეა.⁸⁶⁷

საინტერესოა, შვედეთის გამოცდილების გაზიარება, რადგანაც შვედეთის მთავრობის კორპორაციული მმართველობის პრინციპები, ძირითადად თავსებადია OECD-ის სახელმძღვანელო პრინციპებთან. ამასთან, სახელმწიფო საწარმოები, შვედეთის ბიზნეს სექტორის მნიშვნელოვან ნაწილს წარმოადგენს, სადაც სახელმწიფო კომპანიის პარტნიორის უფლებამოსილების აქტიური განმახორციელებელია. ქვეყნის ინოვაციური შესაძლებლობების გაძლიერებისა და

⁸⁶⁶The swedish corporate governance code (2020)-

http://www.corporategovernanceboard.se/UserFiles/Koden/2020/The_Swedish_Corporate_Governance_Code_1_January_2020_00000002.pdf

⁸⁶⁷ Annual report state-owned enterprises 2020, Government Offices of Sweden-

<https://www.government.se/reports/2021/09/annual-report-for-state-owned-enterprises-2020/>

ინოვაციებისთვის შესაბამისი გარემოს შესაქმნელად, სახელმწიფომ როგორც მესაკუთრემ, განსაზღვრა კონკრეტული მიმართულებები, სადაც სახელმწიფო საწარმოთა ფუნქციონირება ქვეყნის სტრატეგიული მიზნების მდგრადი განვითარებისათვის საჭირო ღირებულებების შექნას შეუწყობს ხელს. მთავრობის მიზანია სახელმწიფო საწარმოებმა შექმნან საზოგადოებისათვის ღირებული პროდუქტი და უზრუნველყონ საჯარო მიზნების განსახორციელებლად დაკისრებული ამოცანების შესრულება. აღნიშნულის უზრუნველსაყოფად, სახელმწიფო გამოხატავს მზაობას აიღოს პასუხისმგებლობა და განახორციელოს მხარდაჭერა სახელმწიფო საწარმოების მიმართ, რათა მათ გადადგან მნიშვნელოვანი ნაბიჯები და განახორციელონ სრული ინტეგრაცია სახელმწიფოებრივად მნიშვნელოვანი ღირებულებების შექმნის პროცესში.⁸⁶⁸

სოლიდურია გერმანიის მრავალწლიანი გამოცდილება კორპორაციული მართვის კოდექსთან დაკავშირებით, პირველი „გერმანიის კორპორაციული მართვის კოდექსი“ (DCGK) შეიქმნა 2002 წელს. აღნიშნული დოკუმენტი შემუშავებულ იქნა გერმანიის ფედერაციული რესპუბლიკის იუსტიციის სამინისტროს მიერ 2001 წელს შექმნილი „გერმანიის კორპორაციული მართვის კოდექსის სამთავრობო კომისიის მიერ. კომისიის შექმნის მთავარი მიზანი კომპანიების მართვისა და კონტროლის გერმანულ სისტემაში ყველა შესაძლო დეფიციტის აღმოფხვრაა⁸⁶⁹. კოდექსი ვრცელდება საფონდო ბირჟის ლისტინგში რეგისტრირებულ ყველა სააქციო საზოგადოებაზე, ამასთან კოდექსი შესაძლოა გამოყენებულ იქნეს იმ საწარმოების მიერ, რომელთა წილებიც არ არის დაშვებული ბაზარზე, თუმცა ამ შემთხვევაში მას აქვს მხოლოდ სარეკომენდაციო ხასიათი.⁸⁷⁰

გერმანული კოდექსის შექმნის ერთ-ერთი მთავარი მიზანი ნაციონალური კორპორაციული მართვის სისტემის გამჭვირვალობის უზრუნველყოფაა, რაც თავის მხრივ კორპორაციათა მიმართ დაინტერესებულ პირთა ნდობის ამაღლებას უზრუნველყოფს. გერმანიის კორპორაციული მართვის კოდექსის ორ ძირითად დანიშნულებას აღნიშნავენ, კერძოდ, პირველი ეს არის კოდექსის მცდელობა

⁸⁶⁸ Annual report state-owned enterprises 2020, Government Offices of Sweden-
<https://www.government.se/reports/2021/09/annual-report-for-state-owned-enterprises-2020/>

⁸⁶⁹ სამართლის ჟურნალი #1, © თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა 2009, 235.

⁸⁷⁰ German Corporate Governance Code
file:///C:/Users/nkharati/Downloads/220627_german_corporate_governance_code_2022.pdf

უცხოელ ინვესტორებს გააცნოს გერმანულ საკორპორაციო სამართალში მოქმედი საკანონმდებლო, ნორმატიული დებულებები, ხოლო მეორე საკანონმდებლო დონეზე დადგენილი ნორმატიული ჩარჩოს, თვით-რეგულირებადი წესებით შევსებაში გამოიხატება.⁸⁷¹ აღნიშნული მოსაზრება საკმაოდ საინტერესოა გერმანული საკორპორაციო სამართლისათვის დამახასიათებელი იმ თავისებურებიდან გამომდინარე რომლის მიხედვითაც აქ ერთგვარად სახეზეა საკანონმდებლო ბმა გერმანიის კორპორაციულ მართვის კოდექსსა და „სააქციო საზოგადოებათა შესახებ“ გერმანიის კანონს (Aktiengesetz 1965) შორის.⁸⁷² კერძოდ, „სააქციო საზოგადოებათა შესახებ“ კანონის მიხედვით, მართალია გერმანული კორპორაციული მართვის კოდექსში მოცემული რეკომენდაციები და წინადადებები არ არის სავალდებულო ძალის, თუმცა მათი უარყოფა სააქციო საზოგადოებათა მხრიდან განმარტებული და გამხელილი უნდა იქნას დეკლარაციებში, რომლებიც საზოგადოებისთვის მუდმივად ხელმისაწვდომი უნდა იყოს კომპანიის ვებ საიტზე.⁸⁷³ კომპანიის მმართველმა რგოლმა და სამეთვალყურეო საბჭომ უნდა უზრუნველყონ ყოველ წლიურ მოხსენებაში კოდექსთან შესაბამისობის განმარტება.

ნორმები მხოლოდ მაშინ ითვლება ქმედითად, როდესაც ის აქტიურად გამოიყენება, ეს თანაბრად ეხება როგორც სამართლებრივ ისე სოციალურ ნორმებს. ნორმათა ქმედითად გატარების საკითხი შეიძლება ბირჟების ან სხვა ინსტიტუციების ხელში მოექცეს, მაგალითად გერმანულმა ბირჟამ საზოგადოებათა მიღება DAX-ში (გერმანული აქციების ინდექსი) იმაზე გახადა დამოკიდებული აღიარებდნენ თუ არა ეს უკანასკნელნი კოდექსით დადგენილ დებულებებს.⁸⁷⁴

გერმანიაში „დაემორჩილე ან განმარტე“ პრინციპი კორპორაციათა ვალდებულებად მიიჩნევა, ხოლო კორპორაციული მართვის კოდექსი კი სააქციო კანონის საფუძველზე მოქმედებს. კომპანიამ უნდა შეასრულოს აღნიშნული რეკომენდაცია ან, წინააღმდეგ შემთხვევაში, ახსნას, რატომ მიიღო სხვაგვარად მოქმედების გადაწყვეტილება. აღნიშნული წესი ხელს უწყობს კოდექსის

⁸⁷¹ Merket H. Germany Internal and external corporate governance. From the book: Comparative Corporate Governance A Functional and International Analysis. Cambridge: Cambridge University Press. 2013, 523.

⁸⁷² დოლიძე დ. სააქციო საზოგადოების სამეთვალყურეო ორგანოს წევრთა დამოუკიდებლობა კორპორაციულ მართვაში. მართლმსაჯულება და კანონი. 2015, №5, 139.

⁸⁷³ Deutscher Aktiengesetz § 161

⁸⁷⁴ სამართლის ჟურნალი #1, © თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა 2009, 243.

მოქნილობას და ასევე საშუალებას აძლევს კომპანიის მენეჯმენტს, საკუთარი წვლილი შეიტანოს კორპორაციული მართვის შემდგომ განვითარებაში.⁸⁷⁵

ამდენად, გერმანიის კორპორაციული მართვის კოდექსი წარმოადგენს სამთავრობო დონეზე შემუშავებულ დოკუმენტს, რომელსაც საკუთარი შინაარსიდან გამომდინარე თანამედროვე გერმანული კორპორაციული მართვის სისტემაში საკმაოდ დიდი მნიშვნელობა გააჩნია. ის კორპორაციული მართვის ერთ-ერთ უმთავრეს წყაროდ ითვლება, რომელიც ნორმატიული ბაზის საფუძველზე მოქმედებს. მიუხედავად კორპორაციული მართვის კოდექსის არასავალდებულო ხასიათისა, გერმანიაში მისი დებულებები მათი თვისობრიობის გამო ფაქტობრივად სავალდებულოდ იქცევიან. ისინი რეიფიცირებადია, ანუ მათ აუცილებელი და საყოველთაო მოთხოვნა გააჩნიათ.

კორპორაციული მართვის კოდექსის რეალურად (ფაქტობრივად) მოქმედებისთვის მნიშვნელოვანია, რომ მას გააჩნდეს საკანონმდებლო საფუძველი. ანუ კოდექსის მნიშვნელობა ნორმატიული აქტებიდან, ან თვით-რეგულირებადი წესებიდან მაინც უნდა გამომდინარეობდეს, როგორც ეს გერმანიაშია. თუმცა, მსგავს შემთხვევას საქართველოში ვერ ვხვდებით. კერძოდ, დღეისათვის საქართველოს საკორპორაციო სამართალში მოქმედი მნიშვნელოვანი საკანონმდებლო აქტებიდან, მათ შორის: „მეწარმეთა შესახებ“ და „ფასიანი ქაღალდების ბაზრის შესახებ“ საქართველოს კანონები არ შეიცავს დებულებებს კომპანიების მხრიდან კორპორაციული მართვის კოდექსის რეკომენდაციათა გათვალისწინების ან კოდექსთან შეუსაბამობის მიზეზების განმარტებასთან დაკავშირებით. ანუ, როგორც ვხედავთ საქართველოში ვერ ვხვდებით ერთგვარ საკანონმდებლო ბმას კორპორაციულ მართვის კოდექსსა და აღნიშნულ სფეროში მოქმედ ნორმატიულ აქტებს შორის, არადა მსგავსი კოდექსის რეალური მოქმედება სწორედ ასეთი კავშირის არსებობაზეა დამოკიდებული.⁸⁷⁶

⁸⁷⁵ German Corporate Governance Code, https://www.fresenius.com/sites/default/files/2022-12/220627_German_Corporate_Governance_Code_2022.pdf

⁸⁷⁶ დოლიძე დ., სააქციო საზოგადოების სამეთვალყურეო ორგანოს წევრთა დამოუკიდებლობა კორპორაციულ მართვაში, მართლმსაჯულება და კანონი, 2015, №5, 139.

დასკვნა

„რბილი სამართლის“ მნიშვნელობა თანამედროვე კორპორაციულ მართვაში საკმაოდ დიდი და მზარდია. აღნიშნულს მოწმობს ნაშრომში განხილულ კორპორაციულ მართვის სისტემათა დამოკიდებულებანი კორპორაციული მართვის კოდექსებთან დაკავშირებით. ევროკავშირი და მისი წევრი წამყვანი სახელმწიფოები აქტიურად ცდილობენ დანერგონ კორპორაციული მართვის კოდექსთა საუკეთესო მოდელები და ამით კიდევ უფრო განავითარონ, თავიანთი შიდა კორპორაციული მართვის სისტემები.

სხვადასხვა სამართლებრივი ტრადიციის გათვალისწინებით სახელმწიფოთა მიერ დადგენილი სამართლებრივი რეგულირების მექანიზმები ხშირად განსხვავდება კონკრეტული სახელმწიფოსათვის, მმართველობითი ღონისძიებების განხორციელების დროს. ზემოაღნიშნულ მოდელებს დიდი ისტორია გააჩნიათ, ისინი წლების მანძილზე ყალიბდებოდნენ და განიცდიდნენ ცვლილებებს, შესამაბისად სხვადასხვა სახელმწიფოთა და საერთაშორისო ორგანიზაციათა გამოცდილებათა რელევანტურობა და აქტუალობა საქართველოსთვის, თავისთავად ქმნის საუკეთესო პრაქტიკის გაზიარების შესაძლებლობას.

საერთაშორისო პრაქტიკის გათვალისწინებით, საქართველოში სახელმწიფო საწარმოთა კორპორაციული მართვის კოდექსის მიღება ძალიან მნიშვნელოვანი და წინ გადადგმული ნაბიჯია, თუმცა განჭვრეტადი არ არის რამდენად თანმიმდევრული და მდგრადი იქნება ძველი პრაქტიკიდან ახალ პრაქტიკაზე გადასვლის ეტაპები და პროცესი. ამიტომ მისი პრაქტიკაში დანერგვა უნდა განხორციელდეს სიფრთხილით და სახელმწიფო და კერძო ინტერესების დაცვითა და გათვალისწინებით.

ამასთან, სახელმწიფო საწარმოთა სახელმწიფო და საზოგადოებრივი მნიშვნელობიდან გამომდინარე, მიგვაჩნია, რომ მათ მართვასთან დაკავშირებულ საკითხთა რეგულირება მხოლოდ ე.წ. „რბილი სამართლის“ ნორმებით, ვერ უზრუნველყოფს გადაწყვეტილებათა მიღების მაქსიმალურ გამჭვირვალებას, რაც თავის მხრივ სახელმწიფო საწარმოთა ეფექტურობის მნიშვნელოვანი წინაპირობაა, ამიტომ ვფიქრობთ, გერმანიის გამოცდილების გაზიარებით, სასურველია ჩვენთანაც საკანონმდებლო დონეზე განისაზღვროს კორპორაციული მართვის კოდექსის რეკომენდაციათა დაცვა, ან მათი გაუთვალისწინებლობის სათანადოდ განმარტება. „დამოორჩილე ან განმარტეს“ პრინციპი საკანონმდებლო წესად უნდა იქცეს, როგორც

ეს გერმანიაშია, სადაც „სააქციო საზოგადოებათა შესახებ“ შესაბამისი კანონები სხვა ნორმატიულ აქტებთან ერთად საზოგადოებათა მხრიდან კორპორაციული მართვის კოდექსის დებულებათა შესრულების უზრუნველყოფას ემსახურება მიზნად.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. ჭანტურია ლ., გამომცემლობა იურისტების სამყარო, თბილისი. 2006. კორპორაციული მართვა და ხელმძღვანელთა პასუხისმგებლობა საკორპორაციო სამართალში.
2. მაისურაძე დ., ნარმანია გ., ლაზიშვილი მ., ტყეშელაშვილი მ., შაკიაშვილი ი., იევგენ ზვიერიევ „სახელმწიფო საწარმოები საქართველოში არსებული სამართლებრივი რეგულირება, გამოწვევები და რეკომენდაციები“ თბილისი, 2018;
3. საქართველოს ფინანსთა სამინისტროს ანგარიში „საქართველოში სახელმწიფო საწარმოთა კორპორაციული მართვის პრაქტიკების შესახებ“, აგვისტო 2021;
4. მონოგრაფიების სერიიდან „მსოფლიოს გლობალური გამოწვევები“, ტექნიკური უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი, 2022;
5. ფისკალური რისკების ანალიზის დოკუმენტი, საქართველოს ფინანსთა სამინისტრო, 2021;
6. სამართლის ჟურნალი #1, © თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა 2009 http://press.tsu.edu.ge/data/file_db/elzhurnalebi/sj1y2009.pdf;
7. მახარობლიშვილი გ., გამომცემლობა იურისტების სამყარო, თბილისი. 2015. კორპორაციული მართვის ზოგადი ანალიზი. გამომცემლობა იურისტების სამყარო;
8. Corporate Governance of State-Owned Enterprises in Europe and Central Asia“, CFRR, World Bank Group, 2020;
9. <https://www.investopedia.com/terms/s/soe.asp>;
10. Corporate Governance Code of State-owned Enterprises , 2016;
11. OECD; Comparative Report on Corporate Governance on State Owned Enterprises; 2006, 27;
12. Shapiro M Daniel, Globerman Steven (2012) The International Activities and Impacts of State-Owned Enterprises. In: Sauvart P Karl, Sachs E Lisa, JonglboedSchmitWouter P.F., Sovereign Investment, Oxford University Press;
13. The swedish corporate governance code (2020);
14. The European Comission Recommendation of 9 April 2014 on the quality of corporate governance reporting (“comply or explain”). Official Journal of the European Union. 2014;

